DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 14171

Berestechko Memorial Book

Hayitah ʾayarah

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

AUTHOR	Singer, Mendel, 1890-
TITLE	Hayitah 'ayarah : ...sefer zikaron li-ḳehilot Beresṭets'ḳah, Beremelyah veha-sevivah.
IMPRINT	880-02 Ḥefah : Irgun yotsʻe Beresṭets'ḳah be-Yiśraʻel, [1960 or 1961]
DESCRIPT	555 p. : ill., facsims., ports. ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Ukraine -- Berestechko. Berestechko (Ukraine) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Ukraine -- Berestechko.
ADD'L TITLE	Haitah 'ayarah

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

בית הקברות
החדש

בית הקברות
הישן

אל קבר האחים
(חוות ליאסין)

מצבת זכרון

רח' שקולנה

רחוב פילסודסקי

רח' 22 במאי

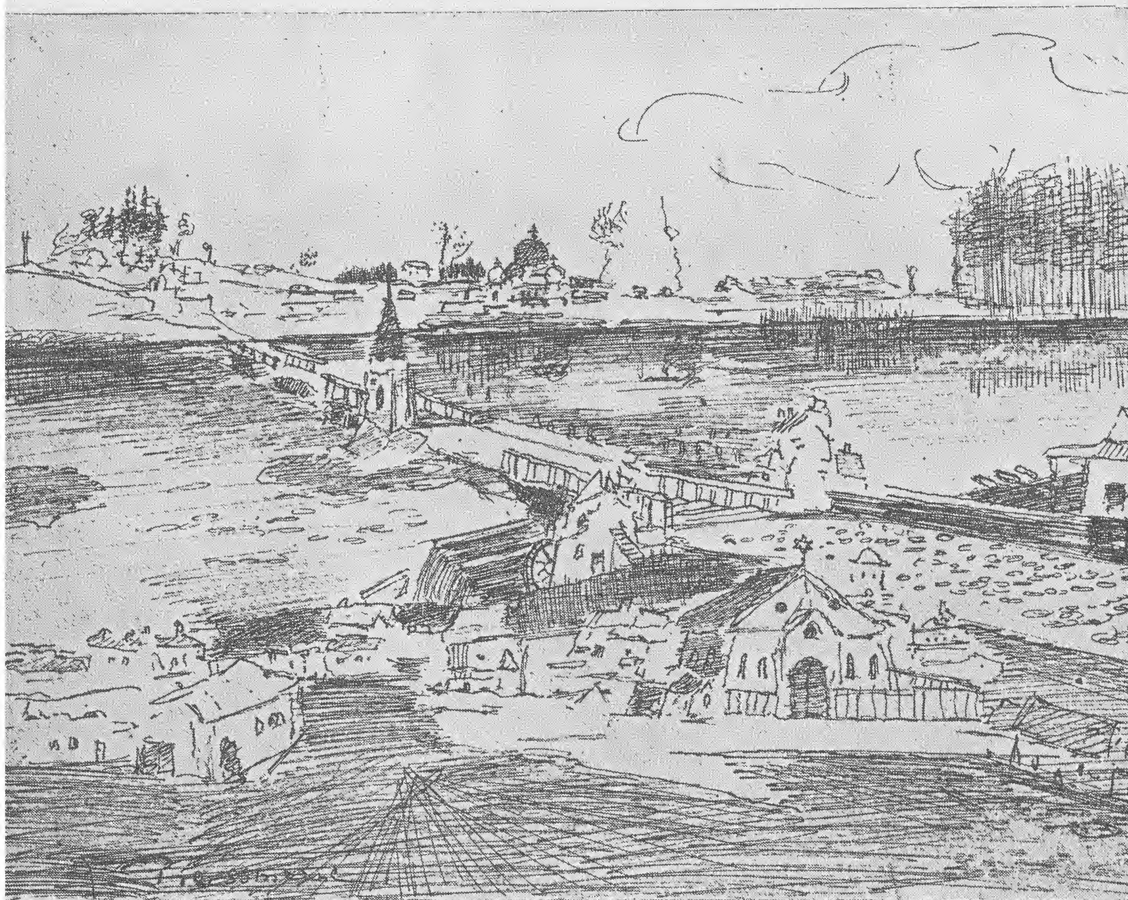
רחבת
השוק

מעגן הסירות

המפה סודרה לפי הזכרון ע"י המהנדס א. בן-אביב (אבצוג)

היתה עיירה...

ספר-זכרון לקהלות ברסטצ'קה, ברמליה והסביבה

יוסף פרסמן / ברסטצ'קה

הוצא ע"י ארגון יוצאי ברסטצ'קה בישראל

העורך: **מנדל זינגר**

ועדת המערכת:

רחל לרר
יוחנן גלקין
בנציון גלר
אברהם זילברשייד
יעקב זילברשייד
אהרון כהנא
יהודה מזורי
יהושע ספרן (ז״ל)
מרדכי שטינברג

הוצא על־ידי ארגון יוצאי ברסטצ׳קה בישראל
(המען: אהרון כהנא, חיפה, רחוב בכורים 13)

ת ש כ ״ א

„אות״, דפוס קואופ׳ בע״מ, חיפה

דבר המערכת

ברטט וברגש של סיפוק עמוק אנחנו מגישים את ספר־הזכרון ליוצאי העיירות ברסטצ'קה והסביבה. הרטט — בשל האימה מפני המתואר והמסופר מסבל הקרבנות הקדושים, שהובלו לטבח על ידי מרצחים, וחורבן הקהלות היהודיות. והסיפוק — על שזכינו להקים לדורנו ולדורות הבאים אחרינו מצבה לקרבנות היקרים ולעיירה, אשר בה נטוו חיי־דורות של אבות ואמהות, אחים ואחיות, ובה נרקמו חלומות לחיי־חופש בצוותא כבנים לעם עצמאי וחפשי; חלומות, שנהרסו על ידי פראי־אדם, בהסוואה של אנשי תרבות ולאום.

פנינו לרבים להשתתף בהצבת המצבה הזאת. שאפנו לכך, כי מצבה־חיה זו תהיה גל־עד וכל אחד יוכל להשתתף בהקמתה על ידי אבן משלו. רבים נענו לבקשתנו ומספר המשתתפום בספר־זכרון זה, עלה על 120. עבודה רבה הושקעה באוסף החומר הזה ובעריכתו. ובכל זאת לא יכולנו לפרסם, מטעמים שונים, כל שנשלח לנו; בעיקר לשם שמירה על אופי הספר, שנקבע על ידי ועדת המערכת, בהתיעצות עם יוצאי העיירה. כל שעשינו, למען כבוד המצבה עשינו, ועל כולם לקבל זאת באהבה. עם אלה, שדבריהם לא פורסמו — הסליחה.

בהתחשב עם בני העיירה, הנמצאים בארצות הגולה, פורסם חלק מהחומר בשפת אידיש, או בעברית ובאידיש. התחשבנו במיוחד בחומר הדוקומנטרי על חורבן הקהלות והשמדת אחינו. חומר זה הגיע אלינו ברובו בשפת אידיש, ורצינו שיפורסם גם במקור, כמו שנכתב על־ידי עדי־הראיה.

בשילוב תצלומים ותמונות בספר־הזכרון ראינו דבר חשוב עד מאוד וגם יוצאי העיירות הבינו זאת. נתקבלו אצלנו מאות תצלומים. לא חסנו על ההוצאות המרובות וכללנו בספר תצלומים רבים, אך את כולם לא יכולנו לפרסם. גם זאת מטעמים שונים, ובעיקר לשם שמירה על אופי הספר. ועם אלה, אשר תצלומיהם לא נכללו בספר — הסליחה.

אנו רואים חובה להודות לכל שתרמו מפרי עטם לספר־הזכרון ולכל שנתנו יד לאסוף את החומר ואיפשרו להוציאו בצורה של ספר נאה. יראו כולם את שכרם — בהופעת הספר ובכך, שזכו להשתתף בהצבת מצבה לקדושינו.

עלינו להזכיר כאן בשמו את האחד, שהיה מיוזמי הספר הזה, וראינו בו את הרוח החיה של הפעולה בכללה, ונעלם במיתה חטופה מאתנו בשעה שעמדנו לסיימה — חברנו היקר **יהושע ספרן ז"ל**. מ־ראשית הפעולה ועד לשלב הגמר של הדפסת הספר נשא המנוח בעול העיקרי של העבודה. באמונתו בהגשמת הדבר הדביק את כולנו. מסירותו ללא גבול וכשרונו הרב המריצו את כולנו. על סף הוצאת הספר הסתלק לפתע. שמו כרוך במפעל זה. בתודה ובהוקרה נעלה כאן את זכר החבר הנאמן והמסור.

עשינו כמיטב יכולתנו בבהירת החומר לספר־הזכרון ובעריכתו. להוצאתו הקדשנו מאמצים רבים. עם הגשת הספר ליוצאי העיירות ולקהל בכלל, מבקשים אנחנו להתחשב בקשיים המרובים, שנתקלנו בהם, ואם ימצאו ליקויים ופגמים, עליהם לדעת, כי מקורם בחוסר האפשרות להתגבר על הכל.

ועדת המערכת

התוכן :

ברמלי

העיירה שבה נולדנו ונכרת מארץ זכרה

יזכור

מהנעדרים בארץ־ישראל

על הבנים שנפלו במאבק על שיחרור המולדת

תיקון טעויות

בקראנו בספר המודפס נתקלנו בשגיאות־דפוס, שלא הבחנו בהן קודם לכן. נא לסלוח לנו זאת.

אחדות מהשגיאות, העלולות להכביד על הבנת התוכן, נשתדל לתקן כאן.

בעמוד 71, בשורה 17 מלמעלה, תחת שתי השורות הכפולות, אחרי המלים: „ולעבד את..." חסרה השורה: האדמה הנכספת, לא עלה על...

בעמוד 76, בשורה 20 מלמעלה: תחת הסצ׳וקים האוקראינים, צריך להיות: השקוצים האוקראינים...

בעמוד 99, השורה 12 מלמעלה מיותרת, תחתה צריכות לבוא המלים: בתקופה ההיא בברסטצ׳קה הרגיש, כי באוירה החלוצית ששררה בהסתדרות...

בעמוד 138 בשורה 13 מלמעלה, תחת: לא עוד כנוענים ופושטים צואר, צריך להיות: לא עוד כנכנעים ופושטים צואר...

בעמוד 143, מתחת לתמונה הראשונה, תחת: החלוץ־הצעיר — קבוצת חבצלת, צריך להיות: „השומר הצעיר" — קבוצת „חבצלת".

בעמוד 183, מתחת לתמונה, צריך להיות: משפחת מינשבר.

בעמוד 185, מתחת לתמונה, למעלה, בצד ימין, צריך להיות: פייגה מינשבר; כמו־כן בכל השמות מתחת לכל התמונות בעמוד זה, צריך להיות: מינשבר ולא מישוה.

בשמות מתחת לתמונה, צריך להיות יעקב ברגר ולא יעקב פרגר; ריבה מינשבר ולא ריבה מישוה.

בעמוד 194, מתחת לתמונה צריך להיות: צסה הימלפרב.

בעמוד 197, מתחת לתמונה הראשונה לצד שמאל, צריך להיות: פייגה ומוטיל גרינברג.

בעמוד 199, ברשימת השמות מתחת לתמונה של משפחת קיבריק, צריך להיות: ברוך ולא בויקה.

בעמוד 304 בשורה הראשונה: אחרי המלים אם האדם אינו מוכן... חסרה המלה: לתת...

בעמוד 326, בחתימה: אברהם, יעקב, שיינדיל זילברשמיד, צריך להיות: זילברשייד.

בעמוד 328, בראשית „קטעי זכרונות", תחת: ב־1929... צריך להיות: ב־1939...

בעמוד 338, בשורה 17 מלמטה, תחת: קודם לתלמידים... צריך להיות: קודש לתלמידים...

בעמוד 345, שורה 13 מלמעלה, תחת: יוסף ספרן, צריך להיות: יוסף ספרא...

בעמוד 359 נשתבשה השורה הראשונה, שהיא צריכה להיות האחרונה בעמוד זה.

בעמוד 364 מתחת לתמונה צריך להיות: משפחת חיים כהנא.

בעמוד 380 מתחת לתמונה צריך להיות: יעקב קליר (סיקולר).

בעמוד 388 בשורה ה־17 צריך להיות: כבר משום הבה והערצה לפעולה; השורה ה־17 המודפסת מיותרת.

בעמוד 400 חל שיבוש על ידי זה, שהשורות 10 ו־11 מיותרות הן ותחתן צריכות לבוא השורות: מלמן. נקדים בתיאור החותן. ר' מוטי היה איש גבה־קומה, עטור זקן לבן ואורך, שהישווה לו צורה פטריאכלית, ומעיניו הציצו החכמה והתבונה, שבהן חונן, בעל...

בעמוד 409 בשורה 9 מלמעלה, בראשית השורה, תחת המלה: בפרשה, צריך להיות: בוורשה.

לתולדות ברסטצ'קה

בראשית

כאשר נסיח את דעתנו מהתקופה, אשר בה מסתמכים בעיקר על חומר אגדתי, אם גם בחומר יש ודאי גרעין אמת, נמצא הוכחות מוסמכות על יהודים בפולין רק במאות 12—13, כלומר, כמאתיים שנה לאחר שההיסטוריונים רושמים את איחוד השבטים הפולניים תחת שלטונו של אחד הנסיכים שלהם. אמנם, בסוף המאה ה־11, בימי מסע־הצלב הראשון (1096), ברחו יהודים נרדפים על צוארם מגרמניה ומבוהמיה מזרחה, אך מספרם גדל וקיבוצם עוצב רק במאות הבאות, ובמיוחד במאה ה־14 ו־15, בתקופת הזמן, שבה גברו רדיפות היהודים בגרמניה, אוסטריה ובוהמיה, וזרם גדל והולך נהר לפולין. המוני היהודים, שהגרו בתקופה זו של ימי־הביניים ממערב למזרח, באו מחלק של אירופה, שהיה מפותח יותר מבחינה כלכלית, לחלק שפיגר מבחינה כלכלית, והביאו אתם ברכה רבה לארץ החדשה.

בתולדות היהודים בפולין נחשבת המאה ה־16 לתור־הזהב. בתקופת־זמן זו היו חיי היהודים שקטים בדרך כלל, מצבם הכלכלי היה טוב וגם משנאת הגויים לא סבלו הרבה. גם באוקראינה היה אז מצב היהודים טוב. אחרי איחודה של אוקראינה עם פולין, לפי חוזה לובלין משנת 1569, נהרו רבים לחבל־ארץ זה, שאמרו לפתח את השטחים הנחשלים, ובתהליך כלכלי זה מילאו היהודים תפקיד חיוני וחשוב בפיתוח המסחר והמלאכה. אף במקצועות החפשיים תפשו היהודים מקום חשוב. מובן, איפוא, כי היהודים הנרדפים במערב, במיוחד בגרמניה, זרמו לאירופה המזרחית, לפולין ולאוקראינה, ושהיחסים בינם לבין תושבי המקום הניחו את הדעת בדרך כלל.

יש איפוא מקום לדברי ההיסטוריונים, הטוענים, כי גם בוולין היה כבר ישוב יהודי ניכר באופן יחסי בסוף המאה ה־14. במאה ה־15 באו יהודי וולין בקשרי־מסחר עם סוחרי עצים, פרוות וסחורות אחרות בעיר הנמל דאנציג. בענפי מלאכה שונים ובמקצועות החפשיים תפסו היהודים בוולין מקום נכבד מאד.

על ראשיתה של ברסטצ'קה ידוע, כי שטח העיירה היה קודם לכן מקום אחוזת הנסיכים הפולניים פרונסקי, אשר בשנת 1547 הוכרזה בתור עיירה ונקבעו בה שני ירידים שנתיים, שנועדו לשמש מקור־פרנסה לתושביה. מבחינה מינהלתית השתיכה ברסטצ'קה אז למחוז לוצק, ועם ביצוע האיחוד של פולין עם ליטא, בשנת 1569, סופח חבל זה, יחד עם המחוזות לודמיר וקרמינץ, לממלכת פולין. נראה, שהישוב היהודי בברסטצ'קה היה פעוט בימים ההם וגם מצבו הכלכלי לא היה מזהיר ביותר, כי לפי מקירות מהימנים שילמו יהודי העיירה בשנת 1577 מס־גולגולת בסך 25 זהובים פולניים בלבד; דבר, המעיד על היקף קטן של האוכלוסיה היהודית וגם על ערך כלכלי מצומצם.

יתכן מאד כי העיר ברודי, הקרובה לברסטצ׳קה, ואשר מבחינה כלכלית וחברותית היתה במחצית השניה של המאה ה־16 במצב עליה, משכה לתוכה לא מעטים, במיוחד את בעלי היכולת הכלכלית, מאנשי העיירה. ד״ר נ. מ. גלבר, המביע דעה זו בספרו על ברודי *), מביא חומר ארכיוני על חוכר יהודי ידוע בשם זלמן מברסטצ׳קה, שהשתקע בברודי וקנה בה לעצמו, בשנת 1596, בית ב־220 זהוב. במיסמך אחר מסופר על אחד בשם נחום בן יקותיאל מברסטצ׳קה, שבא לברודי וקנה בשנת 1599 בית ליד בית־הכנסת היהודי שבעיר.

ברסטצ׳קה בשנים של גזרת ת״ח־ת״ט

באביב שנת ת״ח (1648) הונחתה מהלומה קשה על היהודים באירופה המזרחית, ולראשונה על קהלות היהודים באוקראינה. ראש הקוזאקים האֶטמן בוגדן חמֶלניצקי הרים את נס המרד נגד מושלי פולין והשלאכטה הפולנית, והצליח לרכוש בני־ברית בגדודי הטאַטרים מקרים. תוך זמן קצר פשט המרד באוקראינה כולה והוכרז כמלחמת־מצוה בשם הדת. בין הקרבנות הראשונים היו קהלות ישראל. מאות אלפי יהודים, אנשים ונשים, זקנים ותינוקות נרצחו באכזריות; הנשים נאנסו והגברים עונו עד מות; רכושם נשדד ובתיהם הועלו באש. גזרות ת״ח־ת״ט התיזו נהרות נחלי דם מקהלות ישראל. גדולי הדור צינו בזמנו את הטרגדיה הזאת כחורבן שלישי בתולדות ישראל והיא נחרתה עמוק בזכרון העם. הרישום ההיסטורי של הימים ההם בא לידי ביטוי מובהק בספרו „יון מצולה״ לנתן נטע הנוֹבר, איש אוסטרהא שבוולין. פורעי חמלניצקי פקדו כמובן גם את ברסטצ׳קה והשמידו בה כמאתיים משפחות יהודיות. אחרי הפרעות בשנים ת״ח־ת״ט, שבהן הושמד רוב הישוב היהודי בוולין, נשארו בברסטצ׳קה רק 12 בתי־אב יהודיים.

על יסוד חוזה־השלום שנחתם בין זבאראז׳ וזבורוב בגליציה המזרחית באוגוסט 1649 בין ההאטמן חמלניצקי לבין מלך פולין יאן קזימיר, שהוכתר למלך בהסכמת ההאטמן, נפסקה שפיכת הדמים, וגדידי חמלניצקי עזבו את הארץ שהיתה ברובה לשממה. אך ההפוגה נמשכה רק כשנה וחצי, ובסוף 1650 חודשו התנגשויות מזוינות בין שני המחנות בוולין, שהביאו באביב תי״ט (1651) להתלקחות המלחמה ליד ב ר ס ט צ׳ ק ה.

לדברי נטע הנובר, הכרוניסט הנאמן והמוכשר של גזרות ת״ח־ת״ט, בספרו „יון מצולה״, השתתפו במערכה ליד ברסטצ׳קה בצבא פולין שמונים אלף איש אשכנזים, צרפתים וספרדים, שהיו חיילים שכירים וגם אלף אנשי־חייל יהודיים. בספרים על תולדות־פולין מעריכים מאד את ההשתלשלות הצבאית בקרב זה ואת תוצאותיו: הן מוגדרות בתור מכריעות במאבק עם כחות השחור של הצורר חמלניצקי, שנאלץ אחר־כך בחודש אוקטובר, שנה זו, לחתום על ברית־שלום עם פולין ופנה למוסקבה.

והנה פרטים עיקריים על קרב זה ממקורות שונים:

---

* בסדרה: „ערים ואמהות בישראל״, מטעם מוסד הרב קוק שעל יד המזרחי העולמי.

בין הממונים על צבא פולין היו חילוקי־דעות רציניים, אם להתייצב נגד חילות חמלניצקי, שחנו אז ליד ברסטצ׳קה או לא. המלך יאן קאזימיר התנגד לכך, אך המפקדים סטאפן צ׳אֶרניאצקי וחברו יאֶרֶמי ווישנוביאצקי תבעו זאת במפגיע ודעתם הכריעה. הם טענו, כי שטח זה היא המתאים ביותר למנוע מחיל הצורר לעבור את הסטיר. מצד האחד — שדות נרחבים ובאמצעותם שדות־דשא עם גבעות נוחות, ומהצד האחר יערות נרחבים, המקיפים את כל השפלה ומשתרעים עד לכפרים לאֶשניוב ושטאֶרוויץ. מצד שמאל זורם הנהר פליאשובה לתוך הסטיר וכל הסביבה — ביצות נרחבות הן, שאין לחצותן, ומאחוריהן העיירה ברסטצ׳קה שבה זורם הסטיר, גם היא מוקפת ביצות משני צדדיה. גם הכפרים סטראמליץ ובאֶרמיל, המרוחקים כמיל אחד מברסטצ׳קה, נלקחו בחשבון האיסטרטגי.

שני הגנרלים נעזרו גם במפקד קיניצפולסקי וכולם סמכו בעיקר על המחסום הטבעי — הביצות, לעצירת חילו של חמלניצקי וקיוו להנחיל לו תבוסה במקום זה.

חילו של חמלניצקי היה רב — העריכו אותו ב־12 אלף איש — והשפעת המפקד על פיקודיו היתה עצומה, היתה לו השפעה היפנוטית ממש. הפולנים תיארו את הצורר חמלניצקי כפני חיה טורפת. הכמורה שירתה את הצורר בנאמנות והאכרים ראו בחמלניצקי את גואלם.

נראה, כי השיקול האיסטרטגי של הגנראלים הפולניים היה נכון, ולעזרתם באו כמה גורמים נוספים שאין לבטלם.

אחרי נצחונותיו המרובים בטח חמלניצקי יותר מדי בכוחותיו ולא התכונן כראוי לקרב זה. בעריצותו, שלא ידעה גבול, פתח הרודן בריב גדול עם הטאטרים, ולדברי ההיסטוריונים הפולנים בגדו הטאטרים במנהיגם, אך מכל מקום נראה, שהם לא היו פעילים בקרב זה כמו בקרבות הקודמים. ההאטמן הרודן הסתבך גם בענינים משפחתיים. הוא קנא באשתו, האהיבה עליו, שבגדה בו עם אחד מקציניו, וציוה לתלותה. במצב זה של דכדוך־נפש הירבה העריץ לשתות משקאות־כוהל ובפרוץ הקרב נמצא ההאטמן שתוי בכפר פאֶראֶניאטין, המרוחק כמיל וחצי מברסטצ׳קה.

כל זה הביא לידי כך, כי בקרב ליד ברסטצ׳קה, שנמשך שלושה ימים, הנחילו הפולנים תבוסה ניצחת לחיל חמלניצקי. המנצח העיקרי היה יאֶרֶמי וישנוביאצקי, אשר בחלקו נפל להלחם בקיזאקים הנאמנים ביותר להאטמן והשונאים המובהקים של הפולנים.

ונתן נטע הנובר ב„יון מצולה" מספר על קרב זה:

„ויערוך המלך מערכה גדולה ותקע אהלו בבית־הכמרים בק"ק סקל וק"ק ברסטצקא, ועמהם שני שרי הצבא והדוכס וישנוצקי. ויבאו הקדרים (הטאטרים — המעתיק) והיונים (האוקראינים — המעתיק) בפתע פתאום עליהם בצעקות גדולות ובקילות משונים כמנהגם, ואמרו: נפול על עם פילין ונכה אותם כפעם בפעם, והם לא ידעו כי ה׳ אתנו ועם המלך יר"ה, ויכו בתחלה בעם פולין, אחר־כך גברה יד עַם פילין וחזקו עַם האשכנזים את ידם ואזרו חיל ויכו בקדרים והיונים מכה רבה ויכים וירדפים עד חרמה. ומלך הקדרים ברח לארצו בחרפה גדולה ובמתי

מעט ולקח עמו בשביה את הצורר חמיל (חמלניצקי — המעתיק) ימ״ש, על שלא הידיע לו שמלך פולין יש לו כל כך עם רב וחרפה היא לו על שברח במתי־מעט ואבד כל עמו. וכל שריו הגדולים הלכו בשביה אצל המלך פולין ובתוכם בן אחיו של מלך הקדרים, ושאר עם הקוזקין היו במצור כמה ימים מעם פולין, ויקומו וינוסו בנשף, ויעזבו את אהליהם ואת סוסיהם ועגלות מלאות כל טוב וכל המחנה באשר היא, וינוסו לנפשם, והמלך יר״ה שב לביתו עם שריו ועבדיו בשמחה גדולה ולב טוב ביום טו״ב למנחם (י״ז מנחם־אב — המעתיק) תי״א לפ״ק״.

ברסטצ׳קה, העיירה הצנועה, אשר את שמה אין למצוא כלל במפות כלליות, זכתה על ידי קרב זה להגיע לידי פרסום, כי לידה חל המיפנה במהלך הנצחון של צבא התידומקים והובס החיל שהביא הרס וחורבן לאירופה המזרחית והחריב את קהילות ישראל.

אמנם, כוס־התרעלה של יהודי פולין עוד לא נתמלאה עד גדותיה. גדודי הגנרל צרניאצקי המנצח, גם הם פרעו בקהלות ישראל. אך הצורר הגדול חמלניצקי לא התאושש עוד. בשנת 1957 מת. כאשר החל לפול ליד ברסטצ׳קה, נפול נפל.

הקרב ליד ברסטצ׳קה בספרות הפולנית

בספיר הגדול „באש ובחרב״ הקדיש הנריק סיאנקביץ בסיפא תיאור מפורט לקרב ליד ברסטצ׳קה; את החלק העקרי מתיאור זה נביא כאן:

„...ולבסוף נפגשו בשדות ברסטצ׳קה מחנות הצבא העצומים ושם התחולל אחד הקרבות הגדולים בקורות העולם, אשר הדיו הגיעו לכל ארצות אירופה.

הקרב נמשך שלושה ימים. ביומיים הראשונים היו הסיכויים שקולים וביום השלישי החריף המאבק שהביא את הנצחון. הפותח בקרב היה הנסיך יֶרֶמי. הנסיך נראה בראש כל האגף השמאלי, ללא מגן וגלוי ראש, מסתער בשדה־הקרב על הצבא הרב, מורכב מאת פרשי זאפורוז׳יה, הטאטרים מקרים, הנוהאיים והביאלוג־רודים, התורכים הסיליטריים והרומאלים, האורומבאלים והיאניצ׳ארים, הסרבים, וולוכים, פריארים ושאר החיילים הפראים שנקבצו מאורל, הים הכספי, מביצות מאיוקי עד הדונאי. וכמו נהר, הנעלם מהעיין בתוך גלים רועשים בים, נעלמו מעין הרואה גדודי הנסיך בתוך ים האויבים. עננת־אבק שכנה במישור וכמו עמוד־הענן כיסתה את הלוחמים.

אנשי־צבא והמלך הסתכלו במהלך המאבק העל־אנושי והמזכיר לאשצינסקי הניף את הצלב ובירך את הנופלים חלל.

והנה, כתנין זוחל לאטו מהיערות ביריכיו הכבירים, עלה על צבא המלך מהעבר השני כל מחנה הקוזאקים, שמספרו כמאתיים אלף איש, מצוידים תותחים פולטי אש.

עוד לא הספיקו כולם לצאת מתוך עננת־האבק, אשר בה נעלמו גדודי הנסיך ווישנוביאצקי והחלו לפרוץ פרשים — עשרות, מאות אלפים ואחר־כך רבבות, והסתערו על הגבעות, אשר עליהן ניצב התאן, מוקף חיל־הגדוד המובחר.

המוני הפראים נסו במבוכה — גדודי הפולנים רדפו אחריהם.

אלפי חללים מהטאטרים והמולויים נשארו בשדה־הקרב וביניהם שכב,

חתוך לשניים, דקיר בסייף, השונא הקנאי של הפולנים ובעל־הברית הנאמן של הקוזאקים — תוהאי־ביי, הפרא והגבור. — — —

עתה נעו כל צבאות פולין, כל התותחים הלמו והפיצו סביבם מוות ומבוכה; לפתע פגע כדור בחזהו של אמוראת המפואר, אחי החאן, והרגו; חיילי הטאטרים פרצו בזעקה. החאן המבוהל, שנפצע עוד בראשית הקרב, ראה את המתרחש בשדה־הקרב. מרחוק נראה המלך עם יועציו מתהלכים עם אדון פז׳יאמסקי, כשמכל העברים רעדה האדמה מכובד הפרשים שיצאו לקרב.

נזדעזע גם איסלם־גיראי, לא יכול להחזיק מעמד, וינס, ואחריו נמלטו ללא כל סדר כל פלוגות הטאטרים, הוולוכים, האורומבאלים ופרשי זאפורוז׳ה, התורכים ושאר הלוחמים; כולם התפזרו כעננים ברוח.

את הבורחים מהמערכה הדביק חמלניצקי הנואש והתחנן לפני החאן לשוב אל שדה־הקרב, אבל בראות החאן את חמלניצקי שאג מרוב חימה וציווה לטאטרים לתפשו, לקשור אותו אל סוס ולסחבו אתם.

במקומו נשאר עתה רק מחנה הקוזאקים

מצביא המחנה, אלוף דז׳יאֶדז׳אֶלה, לא ידע את שקרה לחמלניצקי, אבל בראותו את התבוסה ואת המנוסה המחפירה של כל צבא הטאטרים, עצר את התקדמות מחנהו, ניסוג אחורה וחנה בשטח הביצות בקרב פליאשוב.

והנה, פרצה סערה בשמים וגשם־זעף ירד. „האלהים כפר אדמתו אחרי מלחמת הצדק״.

אחרי הפוגה לא ארוכה ומשא־ומתן בין הפולנים והקוזאקים, עמד הקרב להתלקח מחדש ב־7 ביולי 1651 ובראש הקוזאקים עמד מפקד צעיר ונועז בשם בוהון. לפתע קמה בהלה במחנה הקוזאקים ואותה ניצלו מפקדי הצבא הפולני והצליחו להכות את השונא עד חרמה. את פרשת הקרב ליד ברסטצ׳קה מסיים סיאנקביץ במלים אלה:

„היה זה יום עברה וזעם, יום התבוסה, יום־הדין... אשר לא נחנק בדחק הבהלה ולא טבע בביצה, נפל בחרב. דם רב זרם אל הנהרות ולא יכלו עוד להבחין, אם דם או מים בהם. בתוך המהומה והמבוכה נטרפה דעתם של רבים מההמון, הם דחקו איש את רעהו, חנקו איש את חברו לקרב והשליכו גם לתוך המים... טבח איום מילא את היערות וגבר ללא מעצור, כאשר התאוששו מפקדי הגדודים העצומים ובזעם כביר ניסו לעמוד על נפשם. בשטח הביצות, בעמקים ובשדות סגר המפקד בראַצלב את הדרך לפני הבורחים. המלך פקד אמנם לאנשי צבאו לעצור, אך לשוא, לא ידעו רחמים, והטבח נמשך עד הלילה; טבח, אשר כמוהו לא ראו הותיקים מבין החיילים, וכאשר נזכרו בו אחר־כך סמרו שערותיהם.

וכאשר שקעה השמש וחשכה כיסתה את האדמה, נזדעזעו המנצחים בעצמם מפני מבצעם. לא שרו שירת־הודיה ושבח לאלהים, לא נראו דמעות־גיל; דמעות צער ותוגה ירדו מעיני המלך. וזה סוף המערכה הראשונה במחזה, אשר מחברו היה חמלניצקי״.

הרבע האחרון של המאה ה־17 והמחצית הראשונה של המאה ה־18 היו תקופה של התאוששות מבורכת ליהודי פולין בכללם. בתקופת־זמן זו בקירוב גדלה האוכלוסיה היהודית בפולין פי ארבעה. הריבוי הטבעי אצל היהודים עלה על הריבוי הטבעי אצל לא־יהודים בערים ובעיירות. בשנת 1764 נמנו בוולין 50,792 נפש יהודים. שרידי הפליטים מפרעות ת״ח־ת״ט, שהיו מפוזרים בחבלי־ארץ שונים, חזרו למקומות־מגוריהם הקודמים. אף מאוקראינה המזרחית נהרו יהודים בהמוניהם מערבה.

גם מבחינה מדינית־מינהלתית היתה המחצית הראשונה של המאה ה־18 תקופת עליה לקהלות ישראל בוולין. באיתן השנים נתמנו „נאמני״ הישובים לקביעת החלוקה בעול המסים שהוטל על היהודים, ובשנת 1758 נבחר אף „מרשאלק״ יהודי למחוז וולין לנהל את עניני „כנסת ישראל״ בנפה כילה. עובדה זו צוינה כשיא בהתפתחות הפנימית של האבטונומיה היהודית בוולין, הואיל ושנים אחדות לאחר מכן, בשנת 1764, ביטלה הרשות הפולנית לגמרי את ועדת־הכנסת ליהודי וולין.

בשנים אלה היה גם הישוב היהודי בברסטצ׳קה במזל עליה. בשנת 1784 היו בברסטצ׳קה 536 יהודים, ובשנת 1787 היה מספרם 569. ומבחינה מדינית וכלכלית אירע עוד דבר חשוב לטובת ברסטצ׳קה: באוגוסט 1772 כבשו צבאות אוסטריה את ברודי הקרובה לברסטצ׳קה, שנשארה בתחום מדינת פולין. הגבול שהותקן בין ברודי לבין העיירות הסמוכות לה — ברסטצ׳קה ורדזיבילוב, דלדלו במדה רבה את המסחר בעיר שמעבר לגבול פולין, וברסטצ׳קה היתה לנקודה חשובה של מסחר־המעבר. מטעם שלטונות פולין נעשו מאמצים למשוך סוחרים מברודי לברסטצ׳קה ויש להניח, כי מאמציהם הוכתרו בהצלחה.

בשנת 1797, כשנתיים אחרי חלוקת פולין בשלישית, הותקנה וולין בתור חטיבה רוסית מבחינה מינהלתית ונחלקה ל־12 גלילות, דבר המעיד ודאי על השגשוג בהתפתחות חבל־ארץ זה. ברסטצ׳קה צורפה אז לנפת דובנו במחוז (גוברניה) וולין.

אך ההצלחה לא האירה פניה לזמן ארוך לברסטצ׳קה. במגפת הדֶבֶר, שהשתוללה בסוף המאה ה־18, ניספו כמעט כל תושבי העיירה ובחיים נשארו 5 נפשות בלבד.

„ואברח לעיר ברעסטיצ׳קא ואשב משומם, ירא וחרד, מצפה לשמוע מה עלתה בעירי. ובפרשה שופטים בא אלי הפליט לאמור הוכתה העיר וכל אנשיה הפנו, נסו גם המה, יחד על עפר ישכבון. ויעשו להם בני ישראל סוכות מרעידים על הדֶבֶר ועל הגשמים, ועל הלחם כי אזל מכליהם, ועל המחיה ועל הכלכלה כי נכרת מפיהם, וכן בעיירות רבות הקרובות והרחוקות...״ — במלים אלה מתאר ר׳ יעקב ישראל מקרמניץ ב„אגודת אזוב״ את הימים של מגפת הדבר בוולין ואת ימי שהותו בברסטצ׳קה.

יהודי וולין לא השלימו בנקל עם כיבוש חבל הארץ, שישבו בו, על ידי רוסיה, אך אין להתעלם מהעובדה, כי השנים של סוף המאה ה־18 והמאה ה־19 היו תקופה של השקטת המחוז, אשר קודם לכן היה מופקר לבוזזים וכל החילות

והכנופיות, שפלשו לתוכו מעברים שונים. הבטחון בחיים וברכוש גדל, ויחד אתו עדים אנחנו לגידול מפתיע של מספר היהודים במחוז וולין.

בשנת 1790 היו בוולין 31,027 יהודים ב־422 מקומות־ישוב; בשנת 1849 היו 174,457 יהודים ב־141 מקומות ובשנת 1898 היו כבר 395,782 יהודים ב־133 מקומות במחוז וולין. צמצום מספר המקומות במדה כה ניכרת ועליה במספר הנפשות פי עשרה, תופעה, שקשה למצוא דוגמתה תוך תקופת־זמן לא ארוכה ביותר באופן יחסי.

גידול זה השפיע גם על הקהלה היהודית בברסטצ׳קה שנתמלאה בעיקר מיהודים, שנדדו ממזרח למערב בתוך רוסיה הצארית, ובשנת 1847 נמנו בה כבר 1927 נפש (876 גברים, 1051 נשים) ובשנת 1897 היו בה כבר 2251 יהודים בתוך האוכלוסיה הכללית של 4666 נפש, כלומר קרוב ל־50% יהודים.

ובמאה העשרים

(מפי יוחנן גלקין)

עד למלחמת העולם הראשונה נמנו בברסטצ׳קה כ־5500 נפש. שטח העיירה כלל: שכונת סטאריקס, שכונת קיטרוב ושכונת פיאסקעס (חולות). למעלה ממחצית התושבים היו יהודים והיחסים ביניהם לבין הנוצרים היו תקינים. התפרנסו אלה מאלה.

במרחק קילומטר אחד מהעיירה היתה האחוזה ראַנצ׳ינָה, שבבעליה היה גראף רוסי בשם גראַבֶה. שטח אחוזתו השתרע מצד אחד עד לכפר הסמוך סמוליאַב, שהיה מרוחק כארבעה קילומטר מברסטצ׳קה, מצד האזור עד לכפר מארבה שליד גבול רוסיה הצארית ואוסטריה, וכן נמשך דרך היערות עד לכפרים אנטונובקה — מיאָטניצה — פליאָשוב. גראף זה היה ידוע כאיש אציל־רוח ועדין הנפש, אך היה לו מנהל ראשי, הולנדי, בשם לאַסיאַן שלא היה מאוהבי־ישראל. ליהודים היה מנהל זה פונה רק בשעה שהיה זקוק להם באין ברירה אחרת. בתקופת־זמן מאוחרת יותר גילה לאסיאן זה יחס אוהד להכשרת חלוצים מבני העיירה וקיבל אותם לעבודת הקציר באחוזתו.

בקרבת ברסטצ׳קה היתה גם אחוזת הגראף הפולני הקתולי ראַצ׳יבורובסקי, בין הכפרים מיאטניצה וריטקוב ובין קראשובצינה ופליאשוב. אציל זה היה נוח לבריות ובאחוזתו העסיק גם יהודים והיה מגיש עזרה ליהודים נזקקים.

במרחק 4 קילומטר מהעיירה היתה עוד אחוזה גדולה בשם פאֶרמיל בבעלות הגראף פאֶטרושבסקי, שבחלקה האחד נמשכה עד הכפר ליפּי ומהצד האחר דרך יערות עד לכפר וואָרבני שליד גבול רוסיה־אוסטריה. גם פאטרושבסקי היה אדם הגון, העסיק יהודים באחוזתו ורבים מיהודי העיירה התפרנסו על ידו.

מברסטצ׳קה וסביבותיה היו מספקים לאזורים אחרים הרבה מתוצרת חקלאית, כגון תבואה, עופות, ביצים וגם מדגי הנחל והנהרות. דרך הסטיר, שחצה את העיירה, והגיע עד לדניאפר, ובאמצעות תעלות מחברות, היו מובילים עצי היערות עד לדנציג. בעיירה היו בעלי־מלאכה יהודים ונוצרים במספר ניכר. בעלי־המלאכה היהודיים עבדו בעיקר בכומתנאות ובחיטות, ואילו הנוצרים — בתפירת

פרוות ובעשית מגפי־עור, והם היו בעצמם מעבדים גם את העורות למיצרכים אלה. בימי הירידים השבועיים היו בעלי־מלאכה אלה נוסעים לערים הסמוכות למכור שם מתוצרת העיירה ומסביבותיה. ועם הובלת צרכי־אוכל ועבודות־כפיים לערים הסמוכות, כגון דובנו ולוצק וגם למרוחקות עד לוורשה, לודז וביאליסטוק, היו מביאים משם לברסטצ׳קה צרכי הלבשה, טקסטיל, נעליים ומוצרי־עור מהמינים המשובחים.

אבל, עם כל קשרי המסחר והמלאכה בענפיהם השונים, היה קטן מאד מספר היהודים האמידים בעיירה וגדול מאד אחוז מחוסרי־פרנסה. בעלי החנויות היו רובם שקועים בחובות והיו זקוקים תכופות להלוואות ולגמילות־חסדים, ובברסטצ׳קה גופא היו רק אפשרויות מצומצמות להשיגן. מורגש מאד היה העוני בין יהודי העיירה.

ובכל זאת הצטינה ברסטצ׳קה במדה רבה של הכנסת אורחים ושל נדבת־לב לקרנות הלאומיות — קרן הקימת לישראל וקרן־היסוד. רבים נתנו כמיטב יכולתם והיו לא מעטים שתרמו תכופות מעל ליכלתם. כולם נתנו יד מרצון לאוסף כספים ולתעמולה למען ציון. יצאו לה לברסטצ׳קה מוניטין כעיירה הציונית בה״ הידיעה והיא שימשה מופת לעיירות מסביב לה. אנשי ברסטצ׳קה היו מדריכים את העיירות הסמוכות בציונות, ונפוצה היתה האימרה: מברסטצ׳קה תצא תורת הציונות.

ברסטצ׳קה שימשה אכסניה נאה לבני־נוער מהסביבה הקרובה והרחוקה, שבאו לעיירה להכשיר את עצמם לקראת עליתם לארץ־ישראל. בני־נוער בברס־טצ׳קה ממשפחות אמידות יצאו לעבודה ביערות בקור החורף ובשמש הלוהטת בקיץ, ושכר־עבודתם היה קודש למטרות ציוניות. בנות ברסטצ׳קה והסביבה ובניהן היו בין ראשוני החלוצים בעלית השניה: מרים הלוי ז״ל לבית גלקין (במושבת כנרת), מולה קטבורסקי, ואחריהן חיה צימרמן ז״ל (לבית ליברמן) מכפר סטאָרמילץ׳, כארבעה קילומטר מברסטצ׳קה), חיים צימרמן ז״ל ואחריו אחיו שמואל, יאריך ימים, מלובצ׳ובקה; יוסף ויץ מבורמל ליד ברסטצ׳קה. והשרשרת נמשכה כמעט ללא הפסקה בעליות הבאות.

גם מבחינה תרבותית־חברותית היתה ברסטצ׳קה מיוחדת במינה. לפני עשרות בשנים היו בתפוצות הגולה, במיוחד באירופה המזרחית, מבחינים בקפדנות בין אנשים ממשפחות מיוחסות לבין פשוטי העם. בנוער בברסטצ׳קה התאגדו כל שכבות האוכלוסיה יחד והרעיון הארצישראלי הוא שאיחד את כולם. אחרי הלימודים בבתי־הספר היו התלמידים המבוגרים יושבים עם ילדים, אשר מטעמים כלכליים או מטעמים אחרים, לא ביקרו בבתי־ספר, והקנו להם את הידיעות שקנו בבתי־הספר. דמי־הכיס, אשר ילדי האמידים היו מקבלים מהוריהם, היו קודש לקרן הקימת. המצוות האלה היו מקיימים בני־הנוער ברובם.

מ. א. א.

מרבני ברסטצ׳קה

ר׳ אליעזר ליפמן אבדק״ק ברסטצ׳קה, נפטר בכ״ב אדר שנת תקכ״ז, היה חתנו של הרב ר׳ יעקב בן משה חריף, אבדק״ק לעשניוב. ר׳ אליעזר היה בין היושבים על התורה ועל העבודה בברודי בתקופת חכמי הקלויז.

ר׳ חיים מרדכי מרגלית, אחיו של ר׳ אפרים זלמן מרגלית מברודי; אחרי פטירת ר׳ נתן הלוי הורביץ נבחר ר׳ חיים מרדכי לרב בדובנא, קודם לכן, בראשית המאה ה־19, היה רב בברסטצ׳קה. בדובנא הקים ר׳ חיים מרדכי בית־דפוס; בשנת 1808 השתתף באסיפת נציגי היהודים מרוסיה, שהתכנסה בוילנא לשם בחירת שלושה חברים למשלחת שיצאה לפטרבורג בעניני היהודים. ר׳ חיים מרדכי חיבר את הספר „שערי תורה״.

(ראה בספרו של ד״ר מ. גלבר : תולדות יהודי ברודי)

ב״ה. אסיג (אסיגנאציע) זו ניתן מאתנו הח״מ על האלופים ראשים מנהיגי עדת ישורון דק״ק לאבין יצ״ו על סך שלושה מאות וששה זהו׳ פ׳ וזה הסך מגיע עליהם בעד כרגא דמלכא שנת תצטי״ת (1739) כפי החלוקה וטריפא שבידינו הח״מ בח״י רודני נגידים מנהיגים בוררים הגליל שלהם ק״ק אוסטרהא יצ״ו ומחוייבים לסלק כל רטי ורטי בומנה כמשפט הסקארב קארוני ובאם לא ישלמו בטוב רשות להוציא מאותם בכל רדיפות ונגישות, לעקל אותם ואת רכושם בכל מקום אשר המצא ימצא בירידים ושלא בירידים, בפרשת דרכים. ולראיה באנו עה״ח כ״ד הרבנים המה״ג נאמני מדינות וואלין הבאים על החתום היום יום א׳ ק״ח תשרי תצטי״ת (1739) ל׳ פה ק״ק ברעסטצ׳קא יצ״ו.

הק׳ אר״י ליב החו׳ בק״ק קרעמניץ והגליל ונאמן דוואלין הק׳ משה חו׳ בק״ק ברעסטצקא ומצ״פ (ומצודתו פרושה) בק״ק לאדמיר והגליל.

(מספר „דובנא רבתי) ווארשא, תר״ע 1910 מאת ח. ז. מרגליות, רב העדה בעיר דובנא, עמ׳ 77. הועתק ע״י יעקב רותמן.

ה ש ו א ה

מלך גולדנברג (גאָלדענבערג)

תיאור חורבן ברסטצ׳קה
על ידי עד־הראיה
מלך גולדנברג ז״ל

בימי פלישת הנאצים לפולין היה מ ל ך ג ו ל ד נ ב ר ג ז״ל כבן 28. מלך התחנך בבית־ספר „תרבות" שבעיירה והיה חבר תנועת „השומר הצעיר". מטבעו היה חביב וידע לרכוש ידידים רבים. לפי מקצועו היה מסגר ועסק בתיקון אופניים. את המקצוע לא למד אצל מישהו, אלא מעצמו בחר בו וגילה בו זריזות ניכרת. הצטיין תמיד באומץ־לב.

הגוי, אשר מלך המנוח משבח אותו במכתב, ואשר שימש לו גם שליח להעברת המכתב, הוא, לפי השערת אחות מלך, פסיה קרביצקי בנהלל, סאשה, שעבד אצל מלך בתיר חניך והוא בן הכפר הצ׳כי שבסביבות ברסטצ׳קה.

את המכתב אמר מלך לשלוח לקרובו באמריקה יעקב דונאי. נראה, כי חשב, שיש בטחון יותר שבאמריקה יגיע ליעדו. בעת ביקור הקרוב בישראל מסר את המכתב לאחות מלך, פסיה קרביצקי בנהלל, וממנה קיבלנו אותו.

על מלך ז״ל למותר לכתוב עוד. מכתבו האחרון, שהשאיר לנו, מספר גם עליו יותר מאשר מישהו ידע לספר.

והנה המכתב בתרגום עברי :

ברודי 30/4 1942

לאחיתי ולגיסי האהובים!

בהגיע מכתבי זה לידיכם, לא אמָצֵא עוד אנכי מזמן בין החיים. בכל זאת ברצוני לברר לכם את הדברים, ובמדה שאוכל לרכז את מחשבותי, לתאר לכם את חיינו עד לרגעים האחרונים. וכל שאוכל לתאר לכם בכתב, לא יהיה בו אף החלק המאה שבאחוז אחד מכל שעבר עלינו למעשה.

רצה הגורל ואני נשארתי בחיים עד היום הזה, שמונה חדשים יותר מכל יהודי ברסטצ׳קה, הואיל והצלחתי להמלט מהפוגרום לגליציה, כלומר לברודי, בימים ששם שרר עוד שקט. מהמשך מכתבי יוסבר לכם, איך אירע דבר זה. בתיאורי אתחיל מהיום הראשון של חדירת הצבא הגרמני לברסטצ׳קה.

המלחמה פרצה ב־22/6 1941, ביום א׳ לפנות בוקר, וביום ב׳, 23/6, בשעה 12 בצהריים, היה כבר הצבא הגרמני בעיר. הייתי אולי נמלט לרוסיה, אך מיד, ביום א׳ בלילה, גייסו אותי ואת משה לשירות בצבא ונשלחנו לחזית. מובן מאליו, כי בדרכנו אל החזית היינו כבר מוקפים מהגרמנים, ועלה בידינו רק לסגת, מבלי ליפול בשבי, דבר האומר מיתת־רעב. כפי שהוכח לאחר מכן, מתו מאות־אלפי שבויים מיתת־רעב. וכאשר השבוי יהודי הוא, נעשה הדבר קל עוד יותר...

וכשהגענו בשלום הביתה החלה פרשת הסבל המוסרי. כל עוד עבר הצבא דרך ברסטצ׳קה, היו מוציאים את הגברים לעבודה בדרכים ולכל מיני עבודות אחרות, ושכר העבודה היו — מכות. וכאן מצא מין את מינו. לממשלת גרמניה הברברית „היקרה" הצטרפו האוקראינים הלאומיים, נכדי פטליורה וטאַרס בולבה, אשר בדפי תולדותינו נרשמו תכופות פרעות־הדמים, שהם ערכו ביהודים. הם שיתפו פעולה עם הגרמנים ועזרו להם בהרבה, לאחר שהובטחה להם אוקראינה עצמאית. והואיל וקצרה ידו של הגרמני להעניק משהו, ודבר־מה היה צריך לגמול לאלה, אשר לעזרתם היה זקוק, נתן להם חופש השליטה ביהודים. וחיי היהודים היו הפקר. החלו לשדוד את היהודים ולפרוע בהם. כחודש ימים אחרי פרוץ המלחמה הגיעו לברסטצ׳קה אנשי הס״ס, או גיסטאפו, זה חיל מיוחד לפרוע פרעות ביהודים, ובעזרת שוטרים אוקראינים רבים ריכזו אלה ליד הארמון כשלוש מאות יהודים, גברים מגיל 14 עד 65, תוך אמתלה, שעומדים להוציאם לעבודה, ובו במקום חפרו לעצמם בור גדול. כולם הומתו ביריות ונקברו בבור זה.

גם לי היה הכבוד להיות בין גברים אלה, אך הודות לכך, שהשוטרים היו כולם מוכָּרים לי, הם היו אלה, שהיינו מתקנים להם את אפניהם ועושים למענם עבודות אחרות, הוציאו אותי משם והחביאוני.

בדבר חיי משפחתנו בפרט במשך כל הזמן אכתוב אחר־כך; אמנם בהשואה לאחרים סבלנו אנחנו פחות, הודות לכך, שהיינו עם כולם ביחסי ידידות. על ידי זה היו לנו זכויות מיוחדות, אשר אחרים לא יכלו להנות מהן. אך על כל זה — לאחר מכן.

עלי להדגיש, כי בין השלוש־מאות שנקברו ליד הארמון נמצאים מבני משפחתנו: חיים טייטלמן (בעלה של מאיה), הדוד ברל וואֶבריק עם בנו חיליק.

הדודה חאצל נשארה לבדה והיתה גרה אתנו כל הזמן. גם מוטיק גרינשפון היה בין השלוש־מאות ליד הארמון.

אחר־כך עברו שלושה חדשים של עבודת־פרך, הלקאות ושוד. אמנם, הוכנס סדר במקצת, כי הוקמה אדמיניסטרציה, ולפיה היתה הרשות לפרוע ביהודים ולהרגם, אך לגזול ולשדוד יכלו רק ביחידות, כשהאחרים לא ידעו, כי הזכיון לשדוד נשמר לגרמנים בלבד. אך בכל זאת היה עוד כל זה הרע במיעוטו.

עברו ארבעה חדשים והחלו בברסטצ׳קה לראשונה, לפני שנעשה הדבר במקום אחר בסביבה, וגם זאת הודות לשכנינו הטובים, בריכוז היהודים בגיטו, וביצעו זאת במאה אחוזים לפי חוקי נירנברג. יהודי העיר נאלצו לעבור לרחבת בית־הכנסת. מצד אחד היה הנהר והגבול ואילו מהצד האחר, לצד הרחובות הפונים אל השוק, הקימו חומה בגובה שני מטר וחצי, וליציאה מהמקום נקבע רק שער אחד. אירגנו משטרה יהודית, אשר זכותה היתה — לספוג מכות מכל שוטר אוקראיני, ומגרמני על אחת כמה וכמה. הוקמה גם מועצה יהודית („יודענראט״), מורכבת מששה אנשים, אשר עליה הוטל לספק לגרמנים כל שהיה דרוש להם, הן אם היה זה בידי היהודים או לא. וכל פעם — קונטריבוציות בסך מאות ואלפי רובלים. הוקם גם משרד־עבודה („ארבייטס־אמט״) ועליו הוטל לשלוח אנשים לעבודה, לכל מקום ששם היה צורך בכך; משטיפת רצפות ועד עקירת עצים מהיער. עבור כל זה שילמו במה שקיבל ה„יודענראט״ בתור שכר ממשלתי: קמח ללחם שנקצב ל־14 דקו לכל נפש ליום. מלבד 14 דקו לחם לנפש, שקיבל כל יהודי, אסור היה ליהודי לקנות או למכור. לאריים אסורה היתה הכניסה לתוך הגיטו. ליהודי היתה אסורה היציאה מתוך הגיטו ביחידות. אל העבודה היו היהודים יוצאים בקבוצות בהנהלת משטרה יהודית, ואסור היה להכנס לבית נוצרי. גם בדרך חזרה מהעבודה הלכו היהודים יחד. כל מי שיצא יחידי מתוך הגיטו, הומת ביריה. ואם, בדרך חזרה מהעבודה, הצליח מישהו לקנות בצל, ובחיפוש אצלו מצאוהו, הכוהו ככה ששכב חולה שלושה חדשים, ונוסף לכך, הוטל עליו קנס של אלפיים עד שלושת אלפים רובלים. ואחרי כל זה, היה צריך לקבל זאת באהבה, כי יכלו גם להמיתו ביריה.

תוכלו לתאר לעצמכם את המצב בגיטו. בכל זאת יכלו בתוך הגיטו לקנות הכל, כי נמצאו נוצרים שסיפקו לשם, אך כמובן, ביוקר רב, ורק עשירים יכלו לקנות. ובברסטצ׳קה היו עשירים מעטים, מתו רבים מרעב, לרוב קשישים, וגם מלכלוך לרגל הצפיפות, כי ארבע משפחות היו גרות בחדר אחד.

מזכויות מיוחדות נהנו בעלי־המלאכה היהודים. אלה גרו בשוק, כלומר ברובע שבין בנין זינגר ובית גדליה סקולסקי עד לגשר סטאריצ׳אנה (סטארי־טשאנער בריק). הם לא היו אמנם מוקפים חומה, אך גם עליהם חלו הגבלות כמו על היהודים בגיטו. אסור היה להם לקנות ולמכור, ואסורה היתה עליהם היציאה לרחוב, מלבד לאלה, אשר היו צריכים לצאת לרגל עבודתם, והם צוידו ברשיונות מיוחדים. הפועלים אורגנו כולם בארטאֶליס לפי מקצועותיהם. הסדנאות רוכזו בראטוס. עבור העבודה קיבלו שכר ויכלו להגיע אף עד לסכום של 300

רובל לחודש, סכום שהספיק לקנית חמשה ככרות לחם. חייהם של בעלי־המלאכה היו קלים בהרבה, הואיל ולא היו מוקפים חומה, יכלו לטכס עצות שונות.

ככה נמשכו החיים עד מחצית הקיץ בשנת 1942. ועל אף הסבל הרב היה יכול אחוז ניכר להשאר בחיים עד אחרי המלחמה ולזכות עוד לראות במיפנה לטובה, לו היו נותנים. אך לצערנו לא היה ככה. באחד מימי ספטמבר (את התאריך המדויק לא אזכור, זה היה במוצאי שבת) בשנת 1942, הקיפו 200 שוטרים את רובע־המלאכה עם הגיטו, ללא כל אפשרות להמלט משם. עד יום ד' בשבוע נאסרה היציאה מהבתים. אחרי הראֶנצ׳ינה (רענטשינע), בדרך לסמולובה (סמאלאוועֿ), חפרו במשך זמן זה 400 גויים שני בורות גדולים, כל אחד מהם 18 מטר האורך, 8 מטר הרוחב וארבעה מטר עמקו. ביום ד' החלו להוציא אנשים ולירות בהם. כל אחד היה מוכרח להתפשט ערום, לרדת לתוך הבור ולהשתטח. ובמצב זה ירו בו. הלבשת האנשים וכל שהיה להם, במידה שנמצאו טובים, נשלחו לגרמניה; ואילו החפצים שהיו משומשים מאד, נמכרו לתושבי המקום.

ככה נפתרה שאלת היהודים.

וכאשר נזדמן לי להפגש אחר־כך עם אוקראיני מברסטצ׳קה ושאלתיו: מה מראה העיר עתה?, השיב לי: התרגלו כבר, כאילו לא היו בה אף פעם יהודים. כזאת היתה תשובתו, ועלי היה לשמוע ולשתוק, כי מה אומר לו? הוא לא יבין לרוחי, כי אין הוא רוצה כלל להבין. הרי הוא ירש את היהודים. עבור רובלים אחדים קנה את הלבשתו ואת כלי־המיטה שלו, והוא מרוצה.

אמנם, זאת לא תיארנו לעצמנו, כי עד עתה לא נהגו הגרמנים בשום מדינה להשמיד את היהודים; עד לפני שלושה חדשים יכלו היהודים בפולין כולה, אם גם בהגבלות מסוימות, לשבת חפשיים ולא בגיטו, מלבד בוורשה, קרקוב ולבוב, שבהן היו גיטאות. עתה מבצעים גם שם אותה התכנית, בהבדל אחד, לפי שעה, שגברים בריאים ובעלי־מקצוע הוכנסו לקסרקטינים, הם עובדים ומקבלים אוכל במידה שהם שוכחים כבר בשתיה, אך לפי שעה אין הורגים אותם. וגם, אילו ידענו את שיעשה ליהודים, לא היינו יכולים להשיג עזרה, כי לא היה לאן להמלט. באירופה כולה השליטו אותם החוקים כלפי היהודים. כאשר חצה הצבא הגרמני את הגבול הפולני־סוביטי, כלומר משיביטובקה, הרגו את היהודים בכל אחד המקומות, ואנו אמנם ידענו זאת, אך סברנו, שהם מתנקמים בקומוניסטים, והרי מובן, שבעיניהם כל היהודים קומוניסטים הם — ככה פירשנו אנו זאת לעצמנו. ונראה, כי כאשר נמשכה המלחמה זמן יותר, מבלי שיוכלו לסימה תוך ששה שבועות, כמו שתיכננו לעצמם; ולאחר שעברו את אירופה בדהרה וכבשוה בנקל, חשבו שגם כאן יהיה ככה, והואיל והדבר לא עלה בידיהם, מובן מאליו, כי היהודים אשמים בכל (גם אם תנצח גרמניה, יהיו היהודים אשמים בכל), החלו לשנות את המדיניות לגבי היהודים ולחסל באופן שטתי וקיצוני את שאלת־היהודים בכל ארץ וארץ.

הדגשתי כבר, כי משפחתנו לא סבלה כשאר היהודים מבחינה כלכלית ומוסרית. לרגל הקשרים הטובים עם הרשות המקומית ועם ה„שקצים" שבסביבה, כמו־כן מפני שאני ועוד יהודי אחד עבדנו במכון־החשמל ומומחים אחרים לא היו

במקים, הרשו לנו וגם למשה להשאר בדירתנו בפירשטוט (פירשטאט) ולנו היתה הרשות להתהלך ברחוב ביום ובלילה, גם אחרי שעות העוצר. לדירתנו ואל הסדנא שלנו הוסיפו הארים לבוא, אנו הרווחנו, והכל לקחנו לעצמנו, כמובן, כי יכלנו לקנות הכל, כמו בימים הטובים. ואף יכלנו להגיש עזרה לקרובינו בגיטו. ככה זה נמשך עד לחדשיים לפני הפוגרום. אחר־כך ציוו גם עלינו לעבור לרובע־המלאכה, ובו גרנו עד הימים האחרונים. ומכל הידידים הטובים שהיו לנו, לא בא אף אחד להידיע לנו יום קודם לכן על שעומד להתרחש. שיערו שיקרה דבר מה, לאחר שהגיעו אלינו ידיעות מערים אחרות בוולין. בערים רבות חיסלו את הגיטאות, ואילו את רובע־המלאכה השאירו. גם אצלנו הוציאו שבוע לפני הפוגרום תעודות לבעלי־מלאכה ולמשפחותיהם, לפיכך חשבנו, שישאירו את רובע המלאכה, אך זה לא התאמת. הוליכו שולל במכוון, וגם במקומות, שבהם השאירו את רובע־המלאכה, חיסלוהו אחר־כך. אני לכשעצמי לא סמכתי על התעודות וכאשר נודע לי על הנעשה בערים סביבנו, הפסקתי מללון בבית, והייתי לן במכון־החשמל. וגם בלילה, שבו הקיפו את הגיטו, לנתי במכון־החשמל. ובבוקר השכם, כאשר נודעה לי החדשה, התחבאתי, ולאחר שהתחבאתי ימים אחדים ונוכחתי לדעת, שלא נשאר איש בחיים, עברתי בלילה את הגבול לברודי.

תתפלאו ודאי, איזה גבול? עלי להסביר לכם, כי קיים עתה הגבול כמו בשנת 1913 בין גליציה ורוסיה: סטֶרמילץ׳, אנטונובקה, מאָלניצה. גבול זה נקבע בעיקר, מפני שבגליציה אין לחם ושלא יוכלו להעביר לחם מוולין לגליציה, כי הכל לוקחים לעצמם הגרמנים.

ועם בואי בשלום לברודי החל החלק השני מפרשת סבלי. בבואי ביום ו׳ לברודי נודע לי, כי מתכוננים שם ל„אקציה״, כמו שהם מכנים זאת. גיטו לא היה עוד בברודי. החיים בעיר לא היו גרועים, עד למחרת, ביום השבת, שבו נערכה ה„אקציה״ ובמשך יום אחד גורשו 3500 איש ברכבת לבאֶלזיץ. שם, מספרים, הותקן במיוחד גשר מחושמל, אשר עליו מעלים את האנשים וממיתים אותם בזרם חשמלי. כאשר נודע לי על ה„אקציה״ שמכינים, הלכתי מיד אל האדם, המעביר לכם את מכתבי זה, והוא הובילני לאחד הכפרים אל אחד ממכריו, נתתי לאיש את 2000 הרובלים שהיו לי, ושם הייתי כל היום. בראותי אחר־כך, כי בעיר שורר שקט וכסף נוסף לשלם לא היה בידי, כי בהיותי בבית לא הספיק הזמן להכין לי כסף יותר; הייתי צריך למכור הכל, אך לא נסתיע הדבר. בבואי העירה אחרי ה„אקציה״ ללא פרוטה בכיס, והיוקר האמיר, פי שלושה מאשר אצלנו; להשיג עבודה לא יכלתי. הנוצרים לא לקחו יהודים לעבודה, והרעב מציק; נאלצתי ללכת למכרים להשיג אוכל. אחרי עבור שבוע ימים התקנתי לעצמי טחנונת לטחינת קמח, הואיל ובטחנות לא טחנו עוד קמח בשביל האזרחים. החילותי להרויח מעט ויכלתי לאכול תפוחי־אדמה לשובע.

אך גם זה לא היה לאורך ימים. — — כשהתעוררתי לפנות בוקר ושמעתי שיורים ברחוב, הבינותי, שעורכים שוב „אקציה״ על היהודים, והמקום, בו לנתי, לא היה מחבוא טוב. הוציאו אותי ממחבואי והביאוני אל נקודת־הריכוז. סרט־השרוול עם „מגן־דוד״ לא היה לי, בפני לא הכירו, כי יהודי הנני. על כן שיחק

לי המזל עד עתה, שיכלתי להתהלך ברחוב מבלי שיבחינו, מה אני. החלטתי להמלט על נפשי, כי מכאן יובילוני לבטח למיתה, ואולי אצליח להנצל. אמרתי ועשיתי. בעברי ברחוב והתקרבו אנשים רבים להסתכל במשחק, הצלחתי לצאת מהשורה, מבלי שירגישו בזאת, והתערבתי בין האנשים, שהתיצבו לחזות בנעשה. נשארתי עומד וראיתי, איך מובילים אותם. זו הפעם הרביעית ניצלתי מהמוות, אולם לסוף עוד לא הגעתי.

אחרי ה„אקציה" השניה, שנמשכה יומיים, ובה הוצאו מברודי כ־4000 איש, הקימו אחרי חודש ימים את הגיטו. החלטתי, כי יקרה אתי מה שיקרה, לתוך הגיטו לא אכנס. ובעזרת הידיד, השולח לכם את המכתב, הצליח הדבר בידי. הוא מצא גוי, אשר תמורת תשלום הגון סידר מחבוא אצלו מתחת לאדמה. בתורת גמול עבור איש שהבאתי לו, ובידו היה כסף רב לשלם לו, הכניס אותי חנם אין כסף. ככה התחמקתי עד היום, כלומר עד חודש מאי 1943, ועתה הנני ניצב לפני השאלה: מה לעשות עיד? כסף אין לי. האנשים התפזרו כל אחד לפי דרכו; מי שיכול לדאוג לעצמו, עשה זאת. היינו בטוחים, כי בחורף זה תסתיים המלחמה וקיווינו, כי בחידש מרץ נוושע, אך נראה שלא התמזל לקומץ היהודים להשאר בחיים. אלוהי היהידים יצא לחוץ־לארץ, לעגו הגרמנים, ולאמיתו של הדבר נגמר הכל ברע.

מימי שבתי בבור אין לי מה לתאר לכם. זה היה: מאסר 5 חדשים בבית־כלא איום, שבו אסור היה אף להשתעל. נוסף לזה — הנקיון ותענוגים אחרים. אך כל זה לא־כלום הנהו כלפי הרצון להשאר בחיים ולנקום. אך ורק נקמה. אוי, מה מאד רציתי להשאר בחיים עד אחרי המלחמה ולנקום את נקמתי. לטבול בדמם כמו שהם טבלו בדמנו. אחר־כך לא אחפוץ עוד בחיים, כי בין כך וכך אין ערך לחיים אלה. עבר עלי כה הרבה וראיתי יותר מדי בחיים. רק לנקום נקמה — זאת משאלתי היחידה. מודאג אנכי מאד, כי מזימת הרוצח תצליח ולא ישאר איש שישלם לו כגמולו.

אני משער, כי קוראים אתם בעתונים על כל הנעשה אצלנו. אין מספרים ודאי את האמת כולה, ויתכן, כי בחוץ־לארץ אין יודעים את האמת המלאה. כאשר קוראים בחוץ־לארץ בעתון גרמני או מאזינים לרדיו, כי מפולין נשלחו לאוקראינה 130 אלף פועלים יהודים, לא יבין אדם בחוץ־לארץ, שנלקחו לא 130 אלף, אלא פי ארבעה 130 אלף יהודים, ואלה נשלחו לעולם־הבא. לפיכך, קשה לכם להרגיש את כל שעובר עלינו. גם אני קראתי בזמנו על סבל היהודים בעלות היטלר לשלטון בגרמניה. קראתי בעתון אחרי העבודה בשעה ששתיתי כוס תה מתוק. בקראי זאת השמעתי אולי אנחה של השתתפות בצער, גמרתי לשתות את התה ויצאתי לטייל. יהודים רבים באמריקה ובאנגליה מרגישים עתה כמוני אז. זה מפחיד אותי ומדאיגני, שלא ישאר מישהו שיעניש את הרוצח. מובן מאליו, כי להעניש כראוי ידע יותר, מי שסבל מהם, אך לצערי, אני מסופק, אם נזכה לכך. על כן קריאתי ליהודים, שישארו בחיים אחרי המלחמה: נקמה בכל האופנים ובכל שעה שיזדמן לנו! לשני עמים אלה חייבים אנו לגמול דם תחת דם! ואם יש רק אחוז אחד של אמת בצעקות הגרמנים, שהיהודים שולטים בכל, שהם

עושים הכל, שהם אשמים בכל; אם בכוחם של יהודים לעשות דבר מה באיזה מקום שהוא, אז הדבר הראשון — לנקום נקמה בגרמניה, להשתדל למחוק אותם מהעולם, כמו שהם מחקו את יהודי אירופה.

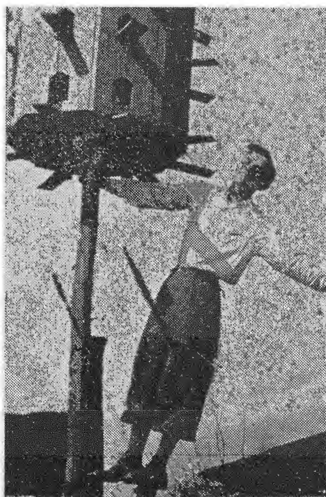
החלטתי לכתוב לכם עתה את המכתבים, כי עתה עלי לעזוב את ברודי, ובלילה לשוב כגנב או כרוצח, שאיש לא יראה אותי. הרי הנני אדם נידון למיתה, שברח מהכלא ומתחבא בכל מקום שניתן לו, וכל הפוגש בו, רשאי להרגו, מבלי שיענש. נאלץ אנכי ללכת הביתה, כי השארתי שם כמה חפצים אצל סאשה ואצל חברים אחרים, אקח אותם ואמכרם, באם ירצו להחזירם לי. יתכן שהם ירצו לרשת אותי וימסרו אותי מיד לידי השלטונות, ואז אבדתי. ובאם יחזירו לי דבר מה, אוכל להתקיים עוד זמן מסוים. דרכי זרועה סכנות. בתשעים ותשעה אחוזים אני הולך לקראת המוות, ורק אחוז אחד של אפשרות להשאר בחיים, אך אין לי כל ברירה אחרת. אולי אצליח להפגש בפארטיזנים הנמצאים ביערותינו. זה המוצא הטוב ביותר בשבילי. על שנשארתי בחיים עד היום עלי להודות לידיד, המעביר לכם את מכתבי זה. הוא הציל אותי כמו שיכול היה להצילני האח הנאמן ביותר. כל ימי חיי הייתי צריך להיות לו אסיר תודה. ובאם לא אשאר בחיים, תודו אתם לו, כי תכופות סיכן את חייו למעני. לו היה נמשך רק זמן קצר, היה יכול עוד לעוץ עצה, אך, לצערי, צריכה המלחמה להמשך עוד שנה, וכדי לחיות עוד שנה, זקוק אנכי לכסף רב. לו היה לי כסף, הייתי יכול להנצל.

אני מסיים את מכתבי. במדת יכולתי מסרתי הכל בקיצור. אין בכל זה אף אחוז אחד ממה שעבר עלינו... כתבתי את העלים... ועיני...

הערת המעתיק: האותיות האחרונות של המכתב מטושטשות ללא אפשרות של פיענוח; הדף האחרון קרוע בסופו. יתכן, שהדף היה כבר קרוע בשעת כתיבת המכתב, ואולי נתקלקל הנייר מהדמעות שזלגו עליו...

משה (דער ברידער פון מלך גאלדנבערג
משה (אחיו של מלך) גולדנברג

מלך גולדנברג (1934) בהכשרה בצ'נסטוכובה
אויף הכשרה אין טשענסטאכאוו

דער חורבן פון ברעסטיטשקע פונם אויגן־עדות מלך גאלדענבערג ז״ל

אז די נאציס האבן זיך אריינגעריסן קיין פוילן איז מלך גאלדנבערג ז״ל אלט געווען 28 יאר. מלך האט געלערנט אין דער שול „תרבות“ און איז געווען אַ חבר אין דער באוועגונג פון „השומר הצעיר“. מלך איז געוועזן אַ ליבער בחור און האָט פארשטאנען צו געווארנען א סך פריינט. לויט זיין פראפעסיע איז ער געווען אַ שלאָסער און האָט געארבעט ביי פאריכטן ראָווערן. דעם פאך האָט ער נישט געלערנט, נאר ער האט אים אליין אויסגעקליבן פאר זיך און האָט אין אים ארויס־געוויזן אַ סך פעאיקייט. מלך האָט זיך תמיד אויסגעצייכנט מיט זיין מוט.

דער גוי, וועלכן מלך לויבט אזוי אין זיין בריוו, און וועלכער איז אויך געווען זיין שליח צו אריבערשיקן דעם בריוו, איז, לויט דער השערה פון מלך׳ס שוועסטער, פסיה קרביצקי פון נהלל, סאשה, וואס האָט געארבעט ביי מלך ווי אַ לערן־אינגעל און ער איז פון אַ טשעכישן דאָרף אין סביבה פון ברעסטעטשקע.

מלך האָט אנגעזאגט שיקן דעם בריוו צו זיין קרוב אין אמעריקע — יעקב דונאי. ווייזט אויס, אז מלך האט געטראכט, אז שיקנדיק קיין אמעריקע, איז ער זיכערער, אז ער וועט אָנקומען. בעת דער קרוב איז געקומען צו באזוך אין ישראל, האָט ער איבערגעגעבן דעם בריוו מלך׳ס שוועסטער, פסיה קרביצקי אין נהלל, און פון איר האבן מיר אים באקומען.

וועגן מלך ז״ל איז איבעריק צו שרייבן דאָ. דער בריוו, וואס ער האָט אונדז איבערגעלאזט, זאגט אייך וועגן אים מער, ווי עמיצער איז אומשטאנד צו זאגן.

און דאס איז דער בריוו:

בראדי, דעם 30/4 1942

צו מיין ליבע שוועסטער און שוואגער.

ווען איר וועט דערהאלטן די בריוו, וועל איך שוין לאנג נישט זיין צווישן די לעבעדיקע. דאך וויל איך, אז עס זאל פאר אייך זיין קלאר און איר זאלט עפעס וויסן, אויף וויפיל איך וועל קאנען קאנצענטרירן מיינע געדאנקן אייך איבערצוגעבן, פון אונזער לעבן, ביז די לעצטע מינוטן. וויפיל עס וועט מיר געלונגען צו באשרייבן וועט דאס נישט זיין אפילו קיין הונדערטסטעל פראצענט פון דעם אלעמען, וואס מיר האבן איבערגעלעבט.

עס האט געוואלט דער גורל, אז איך זאל נאך לעבן ביז היינט צו טאג, 8 מאנאט לענגער ווי אלע ברעסטיטשקער אידן, צוליב דעם וואס עס איז מיר געלונגען צו אנטלויפן פון דעם פאגראם קיין גאליציע, דאס הייסט קיין בראדי, ווייל ביז דער צייט איז נאך אין בראדי געווען שטיל. און פון מיינע ווייטערדיקע בריוו וועט איר פארשטיין, פארוואס עס איז אזוי געווען. איך וועל אייך באשרייבן פון דעם ערשטן טאג, ווי נאר דאס דייטשישע.מיליטער איז אריין קיין ברעסטיטשקע. די קריג איז אויסגעבראכן דעם 22/6 1941, דאס איז געווען זונטיק פארטאג, און מאנטיק דעם 23 צוועלף א זייגער ביי טאג איז שוין דאס דייטשישע מיליטער

געוועזן אין שטאט. איך יואלט אפשר געוועזן אנטלאפן קיין טיף רוסלאנד, נאר מען האט מיך מיט משה׳ן באלד זונטיק ביי נאכט מאביליזירט און אוועקגעשיקט אויף דעם פראנט. פארשטייט זיך, אז אויף דעם וועג צום פראנט זיינען מיר שוין געוועזן ארומגערונגעלט פון די דייטשן, אזוי אז עס איז אונז נאָך געלונגען זיך צוריקצוען און נישט אריינצופאלן אין פלען, וועלכער עס איז געווען א זיכערער הונגערטויט. ווי עס האט זיך דערנאָך ארויסגעוויזן, זיינען הונדערטער־טויזענטער פלעניקעס געשטארבן פון הונגער. היינט ווען עס איז געווען א איד, האט אים שוין צו דעם אלעמען מער גארנישט געפעלט... מיר זיינען בשלום געקומען א היים, און דא האט זיך ערשט אנגעהויבן ד׳ אמת׳ע מאראלישע ליידן. כל זמן דאס מיליטער איז געגאנגען דורך ברעסטיטשקע האט מען ארויסגעטריבן אלע מענער צו יעדער ארבעט אויף די וועגן און וואו נאר מען האט באדארפט, האבן זיי געמוזט מיט געצאלס פון פעטש די ארבעטן אויספירן. און דא האט געטראפן די קאָסע אויף דעם שטיין. צו דער „טייערער" בארבארישער דייטשער רעגירונג האט האבן זיך צוגעשלאסן די אוקראאינישע נאציאנאליסטן, דאס זיינען פעטליוראס און טאראס בולבאס אייניקלעך, וועלכע די היסטאריע האט שוין נישט איינמאל פארנאָטירט זייערע בלוטיקע פאגראמען אויף אידן. זיי זיינען צוגעטרעטן און האבן פיל מיטגעהאלפן די דייטשן, ווייל מען האט זיי צוגעזאגט צו געבן א זעלבשטענדיקע אוקראאינע, און אזוי ווי צו געבן האט דער דייטש א זייער קורצע האנט, און מיט עפעס האט ער זיי דאך געמוזט באצאלן דערווייל, ווייל ער מוז דאך נאך האבן זייער הילף, האט מען זיי געגעבן פרייהייט איבער די אידן. און דא איז דאס אידישע לעבן געווארן הפקר. מען האט אנגעהויבן ראבירן און פאגראמירן. קיין ברעסטיטשקע איז אין איין מאנאט ארום נאך דעם אויסברוך פון קריג אראפגעקומען, ווי מען רופט זיי — עס. עס. אדער געסטאפא. דאס איז אזא ספעציעל מיליטער, וועלכעס פירט א דורך פאגראמען אויף אידן און מיט דער הילף פון פיל אוקראאינישע פאליציי־לייט האבן זיי צוזאמען געטריבן הינטער דעם אוסרייד, אז מען דארף גיין אויף ארבעט, א דריי הונדערט מענער פון 14 יאר ביז 60 אין פלאץ אריין און דארטן האבן זיי פאר זיך אויסגעגראבן א גאר גרויסן גריב און מען האט זיי דארטן אלע דערשאסן, און אויך דארטן באגראבן.

איך האב אויך געהאט די עהרע צו זיין צווישן די מענער, נאר א דאנק דעם, וואס אלע פאליציאנטן זיינען געווען היימישע, ווייל מיר האבן פאר זיי די גאנצע צייט געריכטעט ראווערן און אנדערע ארבעטן אויסגעפירט, האבן זיי מיך באהאלטן און ארויסגעפירט פון דארטן.

וואס צו אונזער פריוואט פאמיליען־לעבן דורך דער גאנצער צייט, וועל איך שפעטער באשרייבן, ווייל אין פארגלייך צו אנדערע האבן מיר אזוי פיל נישט געליטן ווי אלע אנדערע. דאס איז צוליב דעם, וואס מיר זיינען מיט יעדערן געוועזן באפריינדעט. אזוי אז מיר האבן נאך געהאט געוויסע פריווילעגיעס, וואס קיין אנדערע אידן האבן נישט געקאנט האבן, נאר וועגן דעם אלעמען — שפעטער.

איך מוז אייך באטאנען, אז צווישן די דריי הונדערט, וועלכע זיינען באגראבן אין פלאץ, געפונען זיך פון אונזער פאמיליע: חיים טייטלמאן (מאיע׳ס מאן), דער פעטער בערל וועוויריק מיט זיין זון כילעק וועוויריק. די מומע כאצעל

איז געבליבן אליין און האט מיט אונז געוואוינט די גאנצע צייט. אויך מאטעק גרינשפון געפינט זיך צווישן די דריי הינדערט מאן אין פלאץ.

נאך דעם זיינען א דורך א דריי מאנאט פין שווערער ארבייט, געשלעג אין ראבירונגען. עס איז שוין געווען א ביסל א ארדענונג, ווייל עס האט זיך שוין געשאפן א אדמיניסטראציע, אזוי אז שלאגן א אידן און הרג׳נען איז געווען דערלויבט, נאר ראבירן האט שוין געמוזט יעדער באזונדער, בכדי דער צווייטער זאל נישט וויסן, און די קאנצעסיע אויף ראבירן האבן געהאט די דייטשן. נאר דאס אלעס איז נאך נישט געווען דאס ערגסטע.

נאך פיר מאנאט האט מען דאס ערשטע אין ברעסטיטשקע פון דער גאנצער געגנט, דאס איז אויך א דאנק די גוטע שכנים, וואס מיר האבן געהאט, געשאפן דאס געטא, און דאס מיט אלע הונדערט פראצענט לויט די נירענבערגער געזעצן. די גאנצע שטאט אידן האט זיך געמוזט ארייננקלייבן אין דער בייער שולגאס, אזוי אז פון איין זייט האט זיי אפגעגרעניצט דער טייך און פון דער צווייטער זייט איז אלע געסלעך, וועלכע גייען ארויס אין מארק אריין, און זיי זיינען געווארן פארמויערט צוויי אין א האלבן מעטער די הויך, אזוי אז עס איז נאר געווען איין ארויסגאנג, געמאכט איין טויער. מען האט געשאפן אידישע פאליציי, וועלכע האט געהאט רעכט צו כאפן גוטע פעטש פון א אוקראאינישן פאליציאנט און פון א דייטש, איז דאך גאר נישטא וואס צו ריידן. אויך א אידישן ראַט פון זעקס מאן (יודענראט), וואס זיין פליכט איז געווען צוצושטעלן אלעס וואס די דייטשן האבן באדארפט און וואס אידן האבן יא געהאט און נישט געהאט. און אלע מאל קאנטריבוציעס פון הינדערטער און טויזנטער רובעל. און א ארבעטס־אמט, וועלכער האט יעדער טאג געמוזט ארויסשיקן מענטשן צו דער ארבעט וואו נאר מען האט באדארפט. פון בריקנוואשן ביז קארטשעוון וועלדער. פאר דעם אלעמען האט מען געצאלט מיט דעם, וואס דער יודענראט האט געקראגן פאר רעגירונגס־פרייז: מעל אויף ברויט, וועלכעס עס איז געווען באשטימט פירצען דעקאגראם אויף איין מענטשן אויף איין טאג. מחוץ פירצען דעקאגראם ברויט, האט א איד גארנישט געטארט קויפן און אויך גארנישט פארקויפן. קיין אריער האט אין געטא נישט געטארט קומען. קיין איד פון געטא האט נישט געטארט ארויסקומען אליין. צו דער ארבעט האט די אידישע פאליציי געפירט גרופנווייז אין קיינער האט נישט געטארט אריינגיין צו א קריסט. אויך פון דער ארבעט האט מען געפירט גרופנווייז. ווען איינער איז אליין ארויסגעגאנגען פון געטא, איז ער געווארן דערשאסן. ווען גייענדיק פון דער ארבעט איז אויפן וועג געלונגען צו קויפן נאר א ציבעלע און ווען מען האט דעם מענטשן באזוכט און זי געפונען, האט מען אים צושלאגן, אז ער איז געלעגן קראנק דריי מאנאט און צו דעם האט ער נאך באצאלט ווי איינמאל צוויי ביז דריי טויזנט רובל. און דאס איז נאך געווען א גליק, ווייל ער האט געקאנט פאר דעם שיסן דעם מענטשן.

אזוי אז איר קאנט זיך שוין פארשטעלן, ווי אזוי די לאגע האט געקאנט אויסזען אין געטא. נאר דאך האט מען אין געטא געקאנט אלעס קריגן צו קויפן, ווייל עס זיינען שוין געווען א זאלכע קריסטן, וואס האבן צוגעשטעלט, נאר פארשטייט זיך אז עס האט געקאסט אלעס זייער טייער אין ערלויבן זיך צו קויפן האט נאר

געקאנט דער רייכער. און ברעסטיטשקע האט דאך זייער ווייניק רייכע פארמאגט, זיינען טאקי פיל מענטשן געשטארבן פון הונגער, דאס אם מייסטן עלטערע, און פון אומריינקייט, צוליב די ענגשאפט, ווייל עס האבן געוואוינט פיר פאמיליעס אין איין שטוב.

די אויסגעווייילטע אידן זיינען געווען די האנטווערקער. זיי האבן געוואוינט אין מארק, דאס הייסט, אין דעם קווארטאל פון זינגערס מויער און גדליה סקולסקי׳ס ביז דער סטאריטשאנער בריק. זיי זיינען שוין נישט געווען ארומ־געמויערט, אבער זיי האבן געהאט דיזעלבע רעכט וואס די געטא־אידן. זיי האבן גארנישט געטארט קויפן און פארקויפן, און אין גאס אויך נישט געטארט גייען א חוץ אזוינע, וועלכע די ארבייט האט פון זיי געפאדערט זיך פריי צו באוועגן, האבן געקריגן פראפוסטקעס. אלע ארבייטער זיינען געווען ארגאניזירט אין ארטעלן, יעדער לויט זיין פאך. די אלע ווארשטאטן האבן זיך קאנצענטרירט אין ראטוס, פאר דער ארבייט האט מען געקריגן באצאלט, אזוי אז מען האט אפילו געקאנט פארדינען אין חודש ביז דריי הונדערט רובעל, וואס פאר דעם האט מען געקאנט קויפן פינף ברויט. דאך איז דאס לעבן פון די האנטווערקער געווען פיל לייכטער, ווייל מען האט זיך געקאנט גיכער א עצה געבן, נישט זייענדיק ארומגעמויערט. אזוי האט מען אדורכגעלעבט ביז מיטען זומער 42־טן יאר און נישט קוקנדיק אויף די אלע ליידן, וואלט נאך א זייער גרויסער פראצענט געווען געקאנט אדורכלעבן די קריג און נאך עפעס גוטס דערלעבן, ווען מען זאל נאר געווען לאזן, נאר ליידער. סעפטעמבער 42־טן יאר, איך געדענק נישט דעם דאטום, דאס איז געווען שבת אויף זונטיק, האבן צוויי הונדערט פאליציי־לייט ארומגערינגעלט דעם ארבייטס־פערטל מיט דעם געטא, אזוי אז אנטלויפן איז נישט געווען מעגליך. ביז מיטוואך האט מען נישט געטארט ארויסגיין פון דער שטוב. אין דער צייט האבן פירהונדערט גויים אויסגעגראבן נאך דער רענטשיצע אויף דעם וועג קיין סמאלאווע צוויי גרויסע גרובער צו אכצען מעטער די לענג, אכט די ברייט, און דריי די טיף. און האט מען מיטוואך אנגעהויבן ארויסצופירן די מענטשן צו דערשיסן. יעדער האט זיך געמוזט אויסטון נאקעט, אראפגיין אין גרוב און זיך אנידערלייגן. דאן האט מען אים געשאסן. דאס אנטון פון מענטשן און דאס גאנצע גוטס, וואס איז פארבליבן האט מען די גוטע זאכן אוועקגעפירט קיין דייטשלאנד, דאס אלטווארק פארקויפט פאר דער באפעלקערונג.

אזוי האט מען געלעזט די אידנפראגע.

און ווען עס איז מיר אויסגעקומען זיך צו טרעפן מיט א אוקראאינער פון ברעסטיטשקע און ווען איך האב אים געפרעגט: ווי זעט איצט אויס די שטאט? זאגט ער מיר: מען האט זיך צוגעוויינט און עס ווייזט זיך אויס, אז עס זיינען קיינמאל קיין אידן נישט געווען. אזוי זעט אויס זיין ענטפער. און איך באדארף דאס הערן און שווייגן, ווייל וואס קאן איך אים זאגן? ער וועט מיך נישט פארשטיין, ווייל ער וויל מיך נישט פארשטין. ער האָט גערירשנט דעם אידן. פאר א קליינע פאר רובעל האט ער געקויפט זיין אנטון מיט א איבערבעט, איז ער פון דעם צופרידן. א ודאי האבן מיר זיך נישט פארגעשטעלט אויף אזוי פיל, ווייל ביז איצט האבן די דייטשן נישט געמאכט קיין לאנד אידנפריי,

נאר ביז צוריק מיט דריי מאנאט האבן אידן, פארשטייט זיך מיט געוויסע באגרעני־צונגען, געוואוינט פרייט און נישט אין קיין געטאס אין גאנץ פוילן, א חוץ אין ווארשע, קראקע און לובלין, דארטן האבן זיי געשאפן געטאס. איצט ווערט שוין דא דורכגעפירט דאסזעלבע מיט איין אויסנאם דערווייל, וואס מענער געזונטע און פאכלייט האט מען צוגענומען אין די קושארן, דארטן ארבייטן זיי און דארטן קריגן זיי צו עסן, אז זיי פארגעסן אין טרונקען. אבער זיי דערווייל הרגעט מען נישט. און ווען מיר וואלטן אפילו יא געוועזן געוואוסט, אז עס וועט אזוי געשען מיט אידן, וואלטן מיר אויך גארנישט געקאנט זיך העלפן, ווייל אנטלויפן איז נישטא וואו. אין גאנץ אייראפע זיינען דיזעלבע געזעצן פאר אידן. ווען דאס דייטשע מיליטער האט איבערגעטרעטן די פויליש־סאוויעטישע גרעניץ, ד. ה. פון שיביטאווקע, האט זי דארטן באלד יעדער שטעטעל געמאכט אידן־פריי, מיר האבן פון דעם געוואוסט, נאר מיר האבן געוואוסט, אז זיי זיינען זיך שטאַרק נוקם אין קאמוניסטן און פארשטענדליך, אז מיר אידן זיינען דאך מער קאמוניסטן, ווי מיר האבן מיר דאס אזוי אויסגעטייטשט. אָבער וואס לאנגער די קריג האט זיך פארצויגן און עס איז זיי נישט געלונגען די קריג צו ענדיקן אין זעקס וואכן, אזוי ווי זיי האבן דאס געזאגט, אדורכמארשירנדיק און טאקי אזוי געמיינט, ווייל גאנץ אייראפע האבן זיי דאך אזוי לייכט איינגענומען, האבן זיי דא אויך געקלערט דאסזעלבע. און ווען עס געלינגט זיי נישט, דאן פארשטייט זיך אז די אידן זיינען שולדיק אין אלעמען. (אפילו ווען דייטשלאנד געווינט די קריג, וואלטן אויך אידן געוועזן אין דעם שולדיק)דאן האבן זיי אנגעהויבן ענדערן די פאליטיק קעגן אידן און סיסטעמאטיש ערלעדיקן זיי די אידנפראגע אין ראדיקאלסטן אופן פון לאנד צו לאנד. ווי איך האב שוין באטאנט, האט אונזער פאמיליע נישט געליטן עקאנאמיש און אויך מאראליש, אזוי ווי אלע אנדערע, צוליב דער גוטער באקאנט־שאפט מיט דער שטאטישער מאכט און מיט אלע שקצים פון דער געגנט, אויך צוליב דעם וואס איך און נאך איין איד האבן געארבייט אויף דער עלקטראווניע און קיין אנדערע ספעציאליסטן זיינען אין שטאט נישט געווען, האט מען אונז ערלויבט צו וואוינען ווייטער ביי זיך אין שטוב אויף דער פירשטאט, משה׳ן אויך דאסזעלבע. און מיר האבן געהאט רעכט ארומגיין אין גאס ביי טאג און ביי נאכט נאך די אויסנאם־שעה׳ן און זיינען ווייטער צו אונז געקומען אריער אין שטוב אריין און אין ווארשטאט אריין. מיר האבן פארדינט און אלעס פאר זיך געגומען פארשטענדליך. אז קויפן האבן מיר אלעס געקאנט, מיט איין ווארט פונקט ווי אין די גוטע צייטן, און מיר האבן נאך געקאנט פיל העלפן אונזערע קרובים אין געטא. אזוי האט דאס געדויערט ביז צוויי מאנאטן פאר דעם פאגראם. דאן האט מען אונז געהייסן זיך אראפקלויבן אין ארבייטס־קווארטאל, וואו מיר האבן געוואוינט ביז די לעצטע טעג. דאך זיינען פון די אלע גוטע פריינט, וואס מיר האבן געהאט, קיינער נישט געקומען זאגן אפילו איין טאג פריער, אז אזוי דארף געשען. מען האט זיך געריכט, אז עס וועט געשען, ווייל מען האט אפגענומען גרוסן פון אנדערע שטעט אין וואלין. עס איז געוועזן פיל שטעט, וואו זיי האבן נאר ליקווידירט דעם געטא און דעם ארבייטס־קווארטאל האבן זיי איבערגעלאזט. אויך ביי אונז האבן זיי איין וואך פאר דעם פאגראם ארויסגעגעבן באשיינונגען

פאר די האנטיוערקער מיט זייערע פאמיליעס, אזוי אז מיר האבן געקלערט: אפשר וועלן זיי דעם ארבייטס־פירטל איבערלאזן, אבער דאס אלעס האט זיך ארויס־געוויזן פאר פאלש. זיי האבן אזוי ספעציעל אפגענארט און דארט וואו זיי האבן איבערגעלאזט דעם ארבייטס־פערטל, האבן זיי אים דערנאך ליקווידירט. איך פריוואט האב זיך נישט פארלאזט אויף די אלע דאקומענטן און ווען איך האב דערהערט, וואס עס טוט זיך ארום אין די שטעט, האב איך אויפגעהערט צו נעכטיקן אין דער היים, איך בין געשלאפן אין עלעקטראווניע. און די נאכט, ווען מען האט ארומגערינגלט דעם געטא, בין איך אויך געשלאפן אין עלעקטראווניע. און גאנץ פרי, דערוויסנדיק זיך די נייעסן, האב איך מיך באלד באהאלטן און נאך עטליכע טעג באהאלטעניש, ווען איך האב מיך איבערצייגט, אז קיינעם האט מען נישט איבערגעלאזט, בין איך ביי נאכט אריבער די גרעניץ קיין בראדי. עס וועט דיך זיכער וואונדערן, וואס פאר א גרעניץ? קאן איך דיר געבן צו פארשטיין, אז עס איז יעצט דא דיזעלבע גרעניץ ווי אין דרייצענער יאר צווישן גאליציען מיט רוסלאנד: סטערמילטש, אנטאנאווקע, מעלניצא. זי איז אם מערסטן צוליב דעם, וואס אין גאליציע איז קיין ברויט נישטא. אזוי אז מען זאל פון וואלין נישט קאנען ארויספירן קיין ברויט קיין גאליציע. ווייל אלעס ווערט צוגענומען פון די דייטשן.

און אזוי, קומנדיק בשלום קיין בראדי, הויבט זיך ביי מיר אן דער צווייטער טייל פון מיינע ליידן. ווען איך בין פרייטיק געקומען קיין בראדי, האב איך זיך באלד דערוואוסט, אז אין בראדי גרייט מען זיך אויף א אקציע, ווי זיי רופן דאס. קיין געטא איז נאך אין בראדי נישט געווען. זיי האבן נאך נישט שלעכט געלעבט, ביז אויף מארגן שבת, ווען עס איז פארגעקומען די אקציע, וועלכע האט פארנומען 3500 מאז איין טאג, און זיי מיט דעם צוג אוועקגעפירט קיין בעלזיץ. דארטן, דערציילט מען, איז געמאכט א ספעציעלע עלעקטרישע בריק, אויף וועלכער מען פירט די מענטשן ארויף, און מיט עלעקטרישן שטראם ווערן זיי דערהרגט. דערוויסנדיק, אז מען גרייט זיך צו דער אקציע, ביז איך באלד אוועק צו דעם, וועלכער שיקט דיר די בריוו איבער, און ער האט מיך באלד אוועקגעפירט אין א דארף צו א באקאנטן, וואו איך האב באצאלט 2000 רובל, וואס איך האב געהאט, און דארטן בין איך איבערגעזיצן דעם טאג. זעהענדיק, אז אין שטאט איז רואיק און קיין געלט מער צו צאלן האב איך נישט געהאט, ווייל אזוי איז שוין. איך האב נישט געהאט נאך ווען זיך צוצוגרייטן אין דער היים א סך געלט. איך וואלט אלעס געווען באדארפט פארקויפן, נאר עס האט זיך אויסגעלאזט אנדערש. און קומנדיק אין שטאט אריין נאך דער אקציע און אַ גראשן, און אלעס קאסט זייער טייער, דריי מאל אזוי פיל ווי ביי אונז. וואו צו ארבייטן איז נישטא, קיין קריסטן ווילן קיין אידן נישט צונעמען צו קיין ארבייט, און דער הונגער דערקוטשעט, האב איך געמוזט אנהויבן צו גיין צו באקאנטע, בכדי עפעס צו קריגן צו עסן. אבער נאך איין וואך צייט האב איך מיר געמאכט א מילעכעל צו מאלן מעהל, ווייל די מילן מאלן נישט קיין מעהל פאר דער ציווילער באפעלקערונג. און אזוי האב איך מיר אנגעהויבן צוביסלעך צו פארדינען און זיך שוין געקאנט אנעסן צו זאט מיט קארטאפל.

נאר לאנג האט דאס נישט געדויערט, ווייל.... אויפכאפנדיק זיך פאר טאג און הערנדיק, אז מען שיסט אויף דער גאס, האבן מיר פארשטאנען, אז עס איז ווידער א אקציע אויף אידן, און דארטן, וואו איך בין געשלאפן, איז נישט געווען קיין גוט באהעלטעניש. אזוי, אז מען האט מיך פון דעם באהעלטעניש ארויסגענומען און מיך צוגעפירט אויף דעם זאמעלפונקט. קיין אופאסקע, דאס הייסט — אַ ווייס לענטע מיט אַ מגן־דוד אויף דער האנט האב איך נישט געטראגן, צו קיין אידן ספעציעל, אז מען זאל מיך אויף דער גאס דערקאנען, בין איך אויך נישט ענליך. דאס איז מיין גליק ביז היינט, וואס איך קאן זיך פריי באוועגן אין גאס און מען ווייסט נישט ווער איך בין. האב איך באלד באשלאסן צו אנטלויפן, ווייל אלציינס פירט מען מיך איפן טויט, איז אפשר וועט מיר געלונגען צו אנטלויפן, און אזוי האב איך טאקי באלד געטון. ווען מיר זיינען אדורכגעגאנגען די גאס און עס זיינען געשטאנען פיל מענטשן און זיך צוגעקוקט צו דער שפיל, איז מיר געלונגען ארויס פון דער רייה, נישט באמערקבאר, און זיך אויסגעמישט צווישן די מענטשן, וואס זיינען געשטאנען און געקוקט. און אויך געבליבן שטייען און געקוקט, ווי מען פירט זיי. אזוי בין איך דאס פירטע מאל געראטאוועט געווארן פון טויט, און עס איז נאך נישט קיין ענדע.

נאך דער צווייטער אקציע, וואס האט געדויערט צוויי טאג און ווידער צוגענומען 4000 מענטשן, האט מען אין א מאנאט ארום געשאפן דעם געטא. דא האב איך באשלאסן, אז וואס עס זאל מיט מיר נישט געשען, אין געטא גיי איך נישט, און א דאנק דער מיטהילף פון דעמזעלבן פריינט, וואס שיקט אייך די בריוו, איז דאס מיר געלונגען. ער האט געפונען א גוי, וואס האט פאר גוט באצאלט געמאכט ביי זיך אינטער דער ערד א באהאלטעניש, און פאר דעם, וואס איך האב געבראכט א פאר מאן, וואס האבן געהאט ביי זיך א סך געלט צו צאלן, האט ער מיך געהאלטן אומזיסט. אזוי האב איך מיך אדורכגעדרייט ביז היינטיקן טאג, דאס הייסט — אנהויב מאי 43־טן און איצט שטיי איך ערשט פאר א פרישער פראגע : וואס טוט מען ווייטער ?? קיין געלט האב איך נישט, די מענטשן זיינען זיך יעדער אויף זיין שטייגער צוקראכן, ווער ווי אזוי האט געקאנט זיך פארזארגן, האט זיך פארזארגט. מיר זיינען געווען זיכער, אז אין דעם ווינטער וועט זיך די קריג ענדיקן, און עס איז שוין געווען גאנץ ווארשיינליך, אז אין מערץ זאלן מיר געהאלפן ווערן, נאר, זעט אויס, אז עס איז נישט באשערט דעם ביסל אידן וואס איז נאך געבליבן לעבן צו בלייבן. דער אידישער גאט איז נאך אויסלאנד געפארן, אזוי זאגן די דייטשן, און ווירקליך, עס גייט אלעס מיט דער פוטער אראפ. פון מיין לעבן אין גרוב האב איך אייך נישט וואס צו באשרייבן. עס איז : אפגעזיצן פינף חדשים אין א שווערער טורמע, וואו מען האט אפילו קיין הויכן הוסט נישט געטארט געבן. א חוץ רייניקייט און נאך א סך א סך פארגעגינגגס, נאר דאס אלעס איז אַ נול געגן דעם ווילן לעבן צו בלייבן, און נקמה צו נעמען, נאר נקמה. אך, וואס וואלט איך געוואלט, ווען איך קאן דערלעבן ענדע קריג און קאנען נקמה נעמען, באדן זיך אין בלוט, אזוי ווי מען האט זיך אין אונזער בלוט געבאדן. איך וויל דערנאך מער נישט לעבן, ווייל דאס לעבן וועט אלציינס פאר מיר קיין ווערט נישט האבן. איך האב צופיל איבערגעלעבט און צופיל

געזען. נאר נקמה נעמען, דאס איז דער איינציקער פארלאנג. איך בין שטארק באאומרואיקט, אז דעם מערדער וועט געלונגען און עס וועט נישט בלייבן אפילו, ווער עס זאל אים זיין לוין באצאלן.

איך גלויב, אז דו לעזסט אין די צייטונגען וועגן דעם אלעמען, וואס עס קומט פאר ביי אונז. פארשטענדליך, אז נישט דער גאנצער אמת ווערט דערציילט, ווייל קאן זיין, אין אויסלאנד ווייסט מען אויך נישט דעם גאנצן אמת, ווייל ווען אין אויסלאנד לייענט מען א דייטשישע צייטונג, אדער מען הערט דורכן ראדיו, אז פון פוילן האט מען ארויסגעשיקט 130 טויזנט ארבייטער יודישע קיין אוקראאינע, קאן זיך, פארשטייט זיך, דער אויסלענדערישער מענטש נישט פארשטעלן, אז דאס האט מען גענומען נישט 130 טויזנט, נאר פיל מאר 130 טויזנט אידן און זיי ארויסגעשיקט אויף יענער וועלט. און דאריבער איז טאקי זייער שווער מיטצופילן דאס אלץ, וואס מיר לעבן א־דורך. איך האב אויך געלייענט א צייטונג פון די יודישע ליידן אין דייטשלאנד נאך היטלערס קומען צו דער מאכט. איך האב די צייטונג געלייענט נאך דער ארבייט ביי א זיסע גלאז טיי. איבערלייענענדיק האב איך אפשר געגעבן א מיטגעפיל־קרעכץ, די טיי אויסגעטרונקן און געגאנגען שפאצירן. נישט איין איד אין אמעריקע און ענגלאנד פילט איצט דאסזעלבע. פאר דעם האב איך מורא, אז דעם מערדער וועט געלונגען און עס וועט נישט בלייבן, ווער עס זאל אים באשטראפן. אם בעסטן, פארשטייט זיך, וואלט באשטראפט דער, וואס האט פון זיי געליטן, נאר ליידער ווער ווייסט, צי מען וועט דערלעבן. דאריבער איז מיין רוף צום אידנטום, וואס וועט בלייבן לעבן נאך דער קריג: נקמה אויף יעדער ארט און אין יעדער מאמענט, ווען מען וועט נאר קאנען. די צוויי פעלקער מוזן באצאלט ווערן מיט בלוט פאר בלוט! אויב עס איז נאר איין פראצענט אמת פון דעם וואס די דייטשן שרייען, אז די אידן זיי פירן מיט דער וועלט, זיי טוען אלעס, זיי זיינען אין אלעמען שולדיק; אויב אידן קאנען וואו עפעס טוען, איז דאס ערשטע: נקמה נעמען אין דייטשלאנד, זיך סטארן זיי אזוי אפצומעקן פון דער ערד, ווי זיי האבן די אייראפעאישע אידן אפגעמעקט.

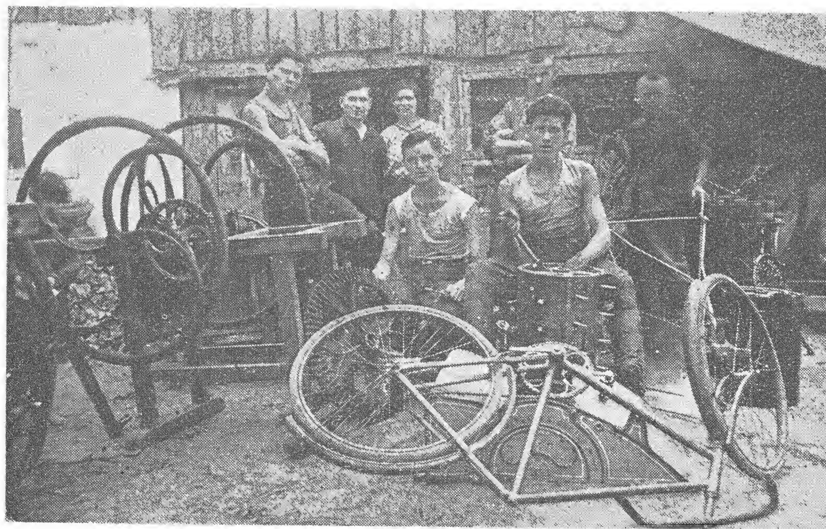
איך האב באשלאסן דא אייך אנצושרייבן די בריוו יעצט, ווייל איך מוז יעצט פארלאזן בראדי און צוריק גיין ביי נאכט ווי א גנב, ווי א מערדער, קיינער זאל מיך נישט זען. איך בין דאך אויף טויט א פארסודיעטער מענטש, וועלכער איז אנטלאפן פון דער טורמע און באהאלט זיך אויס, וואו עס לאזט זיך, און יעדער וואס טרעפט אים, מעג אים הרגנען און ווערט פאר דעם נישט באשטראפט. איך מוז גיין א היים, ווייל איך האב אייניקע זאכן איבערגעלאזט ביי סאשן און נאך ביי פריינט, וויל איך זיי אפנעמען און זיי פארקויפן, אויב זיי וועלן זיי מיר וועלן אפגעבן. גאנץ מעגליך, אז זיי וועלן מיך וועלן ירשנען, וועלן זיי מיך באלד איבערגעבן דער מאכט, און דאן בין איך פארלוירן. און אויב זיי וועלן מיר וואס אפגעבן, וועל איך נאך האבן אויף א שטיקל צייט צו לעבן. דער וועג איז זער א ריזיקאלישער. ניין און ניינציק פראצענט גיי איך אויף טויט און איין פראצענט אויף לעבן, נאר איך האב קיין ברירה נישט. אפשר וועט מיר געלונגן צו טרעפן מיט פארטיזאנען, וואס זיינען דא אין אונזערע וועלדער. דאס וואלט אם בעסטן געווען פאר מיר. דאס וואס איך עקזיסטיר נאך ביז היינט צו טאג, האב איך נאר צו

פארדאנקן דעם פריינט פון דעם בריוו. ער האט מיר מער געראטעוועט ווי דער בעסטער ברודער, וואלט מיך געקאנט ראטעווען. אים וואלט איך מיין גאנץ לעבן באדארפט דאנקבאר זיין. און אויב איך וועל נישט לעבן, טא זאלט איר זיך אים אפדאנקען, ווייל נישט איין מאל האט ער זיין לעבן פאר מיר איינגעשטעלט. ווען עס דארף נאך דויערן א קורצע צייט, וואלט ער מיר נאך געגעבן א עצה, נאר ליידער מוז נאך דער קריג דויערן א יאר, און דורכצולעבן פאר מיר דאס יאר, דארף איך זייער א סך געלט. ווען איך זאל געלט האבן, וואלט איך מעגליך געראטעוועט געווארן.

איך ענדיק מיין שרייבן. אויף וויפיל איך האב געקאנט האב איך אלעס אין קורצן איבערגעגעבן. עס איז נישט קיין איין פראצענט פון אלעמען וואס מיר לעבן א־דורך... האב איך די ווערטער... און... מיינע אויגן... צ...

באמערקונג פון רעדאקטאר :

די לעצטע שורות זיינען אפגעווישט און נישט צו דערקענען אַ ווארט. קאן זיין, אז פון טרערן איז דאס לעצטע בלעטל פונם בריוו געווארן נאַס און צעריסן. אזוי זעט אויס דער כּוף פון מלך גאלדענבערגס בריוו, הער אויגן־עדות פון אויסראטן די אידן פון ברעסטיטשקע...

בבית־המלאכה של סאשה בפרבר ברסטצ׳קה — באמצע מלך גילדנברג.
אין װארשטאט פון סאַשא נעבן ברעסטיטשקע — אין דערמיט : מלך גאלדענבערג

די צוויי בלעטער פון מלך גאלדענבערגס בריוו, און וועלכע ער דערציילט, ווי מען האָט אויסגעמארדעט די אידן פון ברעסטיטשקע.

שני הדפים ממכתבו של מלך גולדנברג, אשר בהם הוא מתאר את רצח יהודי ברסטצ'קה.

דאס לעצטע בלאט פון מלך גאלדענבערגס בריוו.
הדף האחרון ממכתבו של מלך גולדנברג.

אברהם זאק

אשמנו....

שוין פארטיקביים וועלדל דער גראבן דער לאנגער,
די יידן זיי שטייען ביים ראנד.
אליין זיך געגראבן דעם קבר בציבור,
זיי קלאפן אין הארץ מיט דער האנט:

— אשמנו... בגדנו... — פארהילט אין זיין טלית
עס זאָגט מיט דער עדה דער רב.
און ס׳זאגן נאך אלע אין שטילער יללה.
אָט באלד — און זיי פאלן אין ראוו...

— אשמנו... בגדנו... — ווער איז אויף אן אמת
דער זינדער: די יידן צי גאָט?...
און ווער איז דער בוגד? צי גאר כביכול,
צי פאלק, צי עדה פון שטאָט?...

איז ווער־זשע דער שופט און ווער זשע דער דיין,
און ווער טראָגט ארויס דעם גזר־דין?...
— אשמנו... בגדנו... ביים ראוו שטייט די עדה
און סצילט דער פלוטאן שוין אהין———

(„צוקונפט״)

ימי השואה בברסטצ׳קה

(מפי משה בלפר)

א.

בערך, כשנה לפני יום השמדת קהלת ברסטצ׳קה, ביום ו׳, ערב שבת נחמו, הגיעו לברסטצ׳קה אנשי הגיסטאפו בשמונה מכוניות וחנו בחצר רציברובסקי. פתחו משרד ולרשותם כתבנית. הובאו לפניהם יהודי העיירה, במיוחד צעירים, רשמו את גילם ואת משלוח ידם. ביניהם הייתי גם אנכי. אחרי הרישום הושיבו את כולם ליד מדרגות הבית ואסרו עליהם לעזוב את המקום.

מבין שלוש מאות היהודים, שנאספו ונרשמו, בחרו כשבעים איש, בתוכם הרב הטריסקאי רב אהרון זברסקי, והרב האליקאי, ברצי וויזר, גדליה וולקוביסקי, בריל ברדיגה, שמואל רובינשטין ונחמן רצפטר. את שמות האחרים לא אדע, כי היו מסביבות העיירה. על שלושים וחמשה מבין השבעים ציוו לחפור בור גדול. וכאשר עיפו מהעבודה, החליפו אותם באחרים מבין שבעים האיש. הבור נכרה מול האי, מאחורי הבנין בחצר רציברובסקי. וכאשר התעיפו כל השבעים לקחו לעבודה מבין מאות האנשים שנשארו עוד. בין 15 האחרונים, שנלקחו לעבודה,

הייתי אנכי ודוד ביקמן. את עבודתו של ביקמן הפסיקו אנשי הגיסטאפו ומשום מה החזירוהו הביתה. אני עבדתי עד גמר כריית הבור.

בצאתי מהבור פגשתי בגיסי גדליה וולקוביסקי. לשאלתי: מה נעשה כאן? השיב לי: האינך רואה, מה נעשה? הרגו את הרב האוליקאי, את גיסו של יצחק הנדלסמן ועוד לא תפסת מה שמתרחש כאן? ניסיתי להרגיע את גיסי, כי ודאי לא ירצחו את כולם ויש לקוות שאנחנו נימלט.

משפחת חיים שמואל רובינשטין
מימין לשמאל
שורה א׳: ח.ש. רובינשטין, קרובתו של רובינשטין, ברל ברדיגה, ישראל, בנו.
שורה ב׳: חנה (אשתו של רובינשטיין), שרה (אשתו של ברדיגה).
שורה ג׳: מרדכי וזהבה (ילדי ברדיגה).

בינתיים, כאשר הוחזרנו למקומנו הקודם אחרי גמר העבודה, לא מצאנו כבר שם את האנשים שהשארנו והבינוני, שהועברו לתוך החצר ונורו.

אנשי הגיסטאפו ציוו עלינו לרוקן את כיסינו ומי שהיתה לו סיגריה, הרשו לו לעשן. סידרו אותנו בשלשות. גדליה החזיק בידי ואמר: לא אעזבך, נשכב יחד. משמאלי עמד אהרון קולטון. בשורה הראשונה היו נחמן רצפטר וברצ׳י וויזר, אני הייתי בשורה השביעית. את 12 הראשונים הוציאו מהשורות, העמידו אותם ליד הבור, ירו בהם והושלכו פנימה לתוך הבור. המרצחים קירבו את האקדוחים אל ראשי האנשים ועל כן לא שמעו בקרבת המקום את הדי היריות.

השקצים האוקראינים שירתו את הגיסטאפו. הם, שאספו את היהודים מתוך הבתים וחטפו אותם ברחובות, בטענה, כי עליהם ללכת לעבודה. השקצים היו מזוינים. גם במגרש־הטבח בחצר רציברובסקי עזרו השקצים למרצחים הנאצים בכל מעשיהם. הם שמרו על היהודים שלא ימלטו לנפשם. גם הפעם לקחו השקצים כל פעם שלושה שלושה מהשורה והעמידו אותם ליד הבור. כאשר הגיעו אלי ניגש לקחת אותי שקץ בשם טראַטיאַק, שהכיר אותי יפה. אמרתי לו: „השתגעת? אתה תקח אותי?" הרפה ממני ולקח את אהרון קולטון. אהרון סירב ללכת, אך סחבוהו לבור ושם הרגוהו ביריה.

עשרות אנשים הוצאו להורג. וכאשר ראינו שאין מנוס וכי גם על השקצים המקומיים אין לסמוך, הרימותי צעקה: „למה אנו עומדים עוד?" קמה בהלה, החלו לברוח מתוך השורות. כמאה אנשים היו עוד בשורות. השקצים החלו להרביץ ביהודים שהשיגו אותם, ירו אחרי הבורחים. במהומה אבד לי גם גיסי גדליה. אני ברחתי לטחנת הקמח והסתלקתי דרך המים. מתחת לתחנה, בתוך המים ממש, פגשתי את גדליה. התנשקנו, ההתרגשות היתה עמוקה, אך התאמצנו לשלוט בעצבינו. נודע, כי משלוש מאות היהודים, שהובאו לחצר רציברובסקי נמלטו כשלושים וחמשה. בדרך בריחתי ראיתי גויות רבות תלויות על עצים ועל גבי גדרות, היו אלה יהודים, שירו עליהם בדרכי בריחתם.

בחצות הלילה עלינו לחוף הנהר וצעדנו לארכו. הרגשנו בשוטרים

המתהלכים, עצרנו והתחבאנו אצל סטאָפן הסנדלר. כאשר עברו השוטרים, המשכנו בדרכנו הביתה. היהודים בעיירה לא חשו במה שהתרחש בחצר רציב־רובסקי, הם חשבו, כי האנשים שהוצאו מבתיהם, נלקחו לעבודה וציפו לשובם.

אחרי טבח ראשון זה החלו אנשי הגיסטאפו להסדיר את עניניהם בעיירה וחיפשו בעלי־מקצוע. גם אני מצאתי עבודה בהנהלת אנשיהם, לאחר שלא יצאתי מפתח ביתי כשלושה שבועות.

בימי חג הסוכות החלו הנאצים בסידור הגיטו.

ב.

גבולות הגיטו היו: מביתו של פֶנדלמן אבי יעקב פנדלמן בקו אלכסוני לסימטת הבתים של ווידרה וואסרמן; (בביתו של וידרה היה מושב ה„יודנראט״); משם לאורך הרחוב הראשי עד לביתו של הנגר ברל טאֶסלר (ביתו של שלמה גרובמן, ליד הגשר, היה כבר מחוץ לתחום הגיטו); מביתו של טאֶסלר נמשך קו הגיטו בגבולות הנהר עד לבית פֶנדלמן. התריסים בבתים לצד הרחוב הראשי היו מוגפים. תחום הגיטו היה מוקף חוטי־תייל, וכל היוצא ממנו ללא רשות — נורה.

חנויות לא היו בעיירה. הכלואים בגיטו היו משתדלים להוציא החוצה מחפצי־הערך שהיו להם ותמורתם לקנות אצל הגויים צרכי־אוכל. רשות יציאה מהגיטו היתה לבעלי־מקצוע ולאלה שעסקו בקבורת המתים. בעלי־מקצוע היו רשאים לשבת גם מחוץ לתחום הגיטו. בעלי־המקצוע שיכלו להכנס לתוך הגיטו ולצאת ממנו, היו מכניסים לתוך הגיטו מקצת צרכי־אוכל, במיוחד תפוחי־אדמה. אנחנו, בעלי־מקצוע אחדים, אני בתור נגר, גרנו מחוץ לגיטו בבית שטרקר. הגיטו בברסטצ׳קה שימש מרכז גם ליהודי הסביבה, כגון ליוביצ׳ובקה, אוסטרוב וסטאָרמילץ׳.

את בית־הקברות היהודי הרסו ומאבני המצבות עשו מדרכות.

ב„מועצה היהודית״ („יודנראט״) בברסטצ׳קה היו: נחום ביאלר, מאיר יעקב כהנא, לייבקה מאֶלמן (חתנו של שמעון סקולסקי), גולדשטיין והרשל קליינ־ברג. תפקידה העיקרי של המועצה היה — שליחת אנשים לעבודה וחלוקת הלחם: 400 גרם למבוגרים ליום, לקטנים — פחות מזה.

במשטרה היהודית היו: שלמה שטרקר ויצחק אליהו קליינר; את שמות האחרים אינני זוכר, כי היו ביניהם יהודים ממקומות אחרים.

ג.

ההשמדה הסופית של יהודי ברסטצ׳קה היתה ביום שלפני ראש השנה (ראש השנה חל אז בשבת וביום א׳). *) מקום קבורת היהודים בשדות הראָנצ׳ינה כולם נקברו יחד בבור נרחב ועמוק. קשה היה להימלט מידי המרצחים. גם אלה, שהתחבאו במרתפים, גילו אותם וסחבו אותם לגיא ההריגה. אני וחברי עבדנו ביום זה בהורוחוב. בשובנו הביתה הרגשנו בדרך בסכנה האורבת לנו

*) לדברי לאה ברגר, המתפרסמים להלן, החל הטבח הסופי ביום ג׳, כ״ה אלול, ונמשך שלושה ימים. נראה, שזה זהה עם התאריך שקבע משה בלפר, וגם התאריך שנקט בו מלך גולדנברג (ספטמבר) מתאים לימים אלה (המערכת).

ונאלצנו תכופות להתחבא. פעם התחבאנו בבור בשדות הרנצ׳ינה, מבלי שנדע, כי מתחתינו, בבור זה, קבורים קדושי העיירה.

נזדמנו אחר־כך עם אחדים מבני העיירה, השרידים שנמלטו על נפשם. מהם שמענו על שקרה לאחינו ולאחיותינו. המראה של חורבן העיירה, שנשארה ללא נפש חיה של יהודי, דיכא אותנו עד מאד. הצלחנו להשיג מקום־מחבואים אצל אחד השקצים, שידעתיו יפה. גם שם אימו עלינו להודיע לגרמנים על מקום המצאנו, אך נאותו לוותר על כך, כאשר הבטחנו להם לשהות אצלם ימים אחדים בלבד. כעבור ימים ספורים יצאנו ליערות.

בימי הקרבות בין הגרמנים והרוסים נשארתי ביערות ובמקום המצאי הייתי תכופות פעם בשטח השלטון הנאצי ופעם בשטח שלטונו של הצבא האדום. נתקלנו ביחידות הצבא האוקראיני הלאומי, שנלחמו נגד הצבא האדום.

עם נסיגתם הסופית של הגרמנים חזרנו לעיירה, לברסטצ׳קה. הגויים הזהירו אותנו, באם לא נסתלק מהעיירה ירצחו אותנו אנשי המקום. נציגי הצבא האדום ניסו לגייס אותנו, אך סירבנו להצטרף לשורותיהם, בעיקר, מפני שלא רצינו להיות במחנה אחד עם האוקראינים, ששיתפו פעולה עם המרצחים הנאצים בטבח היהודים.

בתור בעל־מקצוע מצאתי פה ושם עבודה ויכלתי להתקיים עד שהורשה לי כאזרח פולני לצאת. יצאתי ואחרי טלטולים מרובים הגעתי למחוז חפצי.

(נרשם על ידי אהרון כהנא ויוסף קליבנר, יגור)

דרך העינויים של יהודי ברסטצ׳קה

(מתוך מכתבים לאחותה ביילה וליהושע ספרן ז״ל)

בחודש אוגוסט 1941 כלאו אותנו בגיטו. היה זה רחוב אחד גדור מסביב ורק מוצא אחד היה בו, דרכו גרשו אותנו לעבודה. שוטרים שמרו לבל יצא מישהו מהגיטו. המנסה להתחמק צפוי היה להיירות מיד.

לגיטו בברסטצ׳קה הובאו גם היהודים מהסביבה. כל יהודי ליוביצ׳ובקה היו אתנו; 10—15 משפחות בדירה אחת. כל יום גרשונו לעבודה. את הגברים לקחו לעבודה ביערות וכל מזונם היה 100 גרם לחם ליום.

אין בכוחי לספר את כל אשר עבר עלינו, אמסור לכם עובדה אחת ממנה תבינו את היסורים שעברו עלינו.

הגברים שנלקחו לעבודה ביער הוכנסו לדיר מגודר בתיל. לא נמצא במקום אפילו קש למצע, מזון לא ניתן להם. ירד שלג ומילא את הדיר וכך היה עליהם לישון. הבעירו אש בחוץ, הרתיחו מים והכניסו לתוכם עלים מהעצים והיה להם „תה״ לשתיה. במצב זה לא יכלו להאריך ימים. גיסנו, שמחה טפר, ניגש לגדר על מנת לבקש פרוסת לחם מאת אחד העוברים הנוצרים ומיד נתגלה ע״י השוטר ונורה. הוא נפצע והתענה קשות, ביקש מאת השוטר להזמין רופא

ונתן לו תמורת זאת את מגפיו ומכנסיו. השוטר קיבל את התמורה, אבל במקום להזמין רופא ירה בו שנית וגיסי נשאר גם הפעם בחיים, אז ציוה השוטר לכרות קבר ולקבור את „היהודי הארור"... בעלי ואחיו ובחורים אחרים כרו את הקבר וכאשר באו לשאתו אל הקבר, מצאוהו עוד בחיים והוא התחנן שלא יקברוהו בעודו חי, אבל ללא הועיל; הם נאלצו להשליכו לקבר בעודו חי, ועוד הספיק לבקש שידרשו בשלום אשתו וילדיו וביקש לשמור עליהם... אלה היו דבריו האחרונים לפני מותו.

שמחה טאפר, אשתו חייקה וילדיהם

שולחת אני לכם את תמונתם ומבקשת להכניסה לתוך הספר. שם גיסי היה שמחה טפר ושם אשתו חייקה, שניהם מליוביצ׳ובקה.

כך עינו אותנו במשך שנה וחצי. לאחר מכן, בבוקר חשוך אחד של סוף ספטמבר 1952, סוף אלול תש״ב, ציוותה הגיסטאפו לכרות בשדות הראָנצ׳ינה שני בורות גדולים, פרצו לגיטו והוציאו ממנו את האנשים. ביום ג׳ כ״ה באלול, התחיל הטבח. בגיטו פרצה מהומה איומה, הכלואים ניסו להימלט, התרוצצו הנה ושוב, הלמו בקירות, בדלתות ובחלונות, וכל הזמן לא פסקו היריות. היו אנשים שהצליחו להסתתר וקשה היה לגלותם. עברו שלושה ימים עד שחיסלו את כל יהודי הגיטו. כאלפיים איש נקברו בשני הבורות שנכרו. את הילדים השליכו לתוכם בעודם בחיים ועל הבוגרים ציוו להתפשט ולשכב בבורות והמיתום ביריות.

אנחנו, שבעה־עשר אנשים, הסתתרנו במחסן מוסווה אצל אהרון הקצב. 11 ימים שכבנו שם ללא פרוסת לחם וללא טיפת מים, הרוצחים הרסו את הארובה וקיר אחד, כי הגיעו אליהם קולותיהם של ילדים, עמנו היו שלושה ילדים קטנים וילד אחד, שנורה ברגלו, וסבל מכאבים ובכה וקול בכיו הגיע לאזני הרוצחים, חיפשו, אבל לא מצאו אותנו.

שמונה ימים לאחר הטבח, כאשר הסתלקו הרוצחים ובגיטו השתרר שקט, נסינו לחמוק ממחבואינו. הורי היקרים, שנחלשו ברעב, לא יכלו לעמוד על רגליהם וכולנו היינו המומים, לאחר ימי האימים שעברו עלינו. אבינו אמר לנו להציל את נפשנו; כל עוד מסוגלים אנו להלך על רגלינו עלינו לנסות להימלט. היה זה צער רב בשבילנו להיפרד מהורינו המסורים, גם אחינו הצעיר שכב חולה, כי הוכה קשות בזמן העבודה ביער, לא מסוגל היה למהר בעבודתו, על־כן הילקוהו. שני שוטרים על אופניהם הריצו אותו מהיער הזבאראשיבי עד ברסטצ׳קה, עשרים ורסטאות רץ ברגליו ואלו הם רכבו על אופניהם וזירזוהו במכות. ימים אחדים לאחר מכן הובאו הגברים מהיערות לגיטו, וחוסלו ואחי הסתתר עמנו ובמשך 11 ימים סבל רעב וחלה ולא יכול ללכת עמנו. הפרידה מהם קשתה עלינו מאד,

אבל מוכרחים היינו להיפרד, כדי להציל את ילדתנו שהיתה בת 12. קשה היה להפריד בין הילדה וסבא וסבתא האהובים, אבל לא היתה לנו ברירה אחרת...

בחצות לילה יצאנו לדרך. בעיירה היה הכל הרוס, לא הכרנו את הרחובות. בחשכת הלילה עברנו את הנהר, ע"י בית־המרחץ, ודאי זכור לכם מקום זה. כאשר הגענו לעברו השני של הנהר, הותקפנו ביריות מידי הגויים, הצלחנו להסתתר ולא נפגענו. עירומים, יחפים ורעבים המשכנו את דרכנו, עברנו את היער ההאלטיני והגענו לכפר אשר בו היה גר מאטל. נוצרי מכיר, אשר הסתיר אותנו במשך יומיים, ואמר לנו להמשיך את דרכנו, כי ירא הוא לתת מחבוא ליהודים.

באמצע הדרך עזב אותנו אחי הבוגר, זלמן, באמרו כי הוא מוכרח לחפש את ארוסתו שהיתה גרה בסינקיוויצ׳ובקה. אם ימצאנה בחיים, יבוא עמה אלינו. קשה היה לו גם לשאת את הרעב. — לא הוספנו לראותו. כעבור זמן נמסר לנו כי ראוהו מוטל הרוג.

הגענו לכפר צ׳כי, שם הסתתרנו במשך שמונה חדשים, בלילות היה מאטל יוצא מהבור כדי לבקש אצל הגויים לחם ומים.

כך טולטלנו במשך שנתיים ימים, איש לא רצה לתת לנו להיכנס לביתו להתחמם. בשעות היום במחבוא־האדמה וביערות, ובלילות היינו מבקשים לחם ומים ואם לא השגנו, היינו אוכלים ושותים את השלג... בימים בהם נפל שלג, אסור היה עלינו להתקדם, שמא יתגלו עקבותינו, היינו יושבים איפוא ביער, רעבים, עד אשר נמס השלג ובולעים את השלג במקום לחם.

בשנת 1944 שוחררנו ע"י הצבא האדום. נסענו ללוצק, הייתי חולה, רגלי היו נפוחות כליל. עוד לא תמו סבלותינו; בעלי גוייס לצבא הרוסי. נשארתי לבדי עם בתי. לא היה לנו מקום להיות בו ולא מזון כלשהו. בקשנו מאת החיילים פרוסות לחם.

לאחר מכן מצאנו עבודה בבית־חרושת. העבודה קשה ובשכר עבודת שבוע ימים, אפשר היה לקנות ככר־לחם אחד. כך סבלנו למעלה משנה. בעלי היה בחזית עד כיבוש ברלין. נפצע, אבל נשאר בחיים.

בגמר המלחמה ניתנה האפשרות ליהודים, אזרחי פולין, לשוב לפולין. נסענו שמה, לא על מנת להישאר שם, מטרתנו היתה להגיע לגרמניה, לשטח הכיבוש האמריקני ומשם לארץ־ישראל. קשה היתה הדרך וקשה ממנה השהייה בגרמניה, ארץ־הדמים. רצינו למהר ולברוח משם ולהגיע לארץ־ישראל, אבל הוטל עלינו לחכות ולחכות. עד שנענינו להזמנת אחינו ונסענו אליו לארצות הברית.

לאה לרנר־ברגר

דער לײדנסװעג פֿון די ברעסטעטשקער אידן

אין חודש אױגוסט 1941 האט מען אונדז צוזאמען געטריבן אין געטא, װאס איז באשטאנען אין אײן אײנציקער גאס. מען האט אונדז פארמאכט ארום און ארום און נאר איבערגעלאזט אײן ארויסגאנג, דורך װעלכן מען האט אונדז געטריבן צו דער ארבעט. פאליציאנטן האבן געהיט, אז קײנער זאל נישט ארויס פונם געטא. פאר ארויסכאפן זיך פונם געטא האט מען גלײך געשאסן.

אין געטא ארײן פון ברעסטעטשקע האט מען אויך געבראכט אלע אידן פון דער סביבה. אלע לוביטשיװקער אידן זײנען אויך געװען מיט אונדז. צו 10—15 פאמיליעס אין אײן הויז.

יעדן טאג האט מען אונדז פונם געטא געטריבן צו דער ארבעט װי די הונט. די מענער האט מען פארנומען צו ארבעטן אין די װעלדער. עסן האט מען געגעבן 10 דעקא ברויט א טאג.

װאס מיר האבן געמוזט איבערטראגן איז נישט מעגליך צו באשרײבן. איך װעל זיך באמיען איבערגעבן אײך אײן אײנציקן פאקט, אפשר װעט איר פון דעם האבן א שטיקל בילד פון אונדזערע לײדן.

װען מען האט פארנומען די מענער און זײ אװעקגעשיקט ארבעטן אין זבארישיװער װאלד, האט מען זײ ארײנגעטריבן אין א גרויסער סטאדאליע און זי ארומגעגרויזט מיט דראטן. אפילו קײן שטרוי אויף דער ערד איז נישט געװען. עסן האט מען נישט געגעבן. אין סטאדאליע איז אנגעפאלן פיל שנײ און אזוי האט מען געמוזט שלאפן. דרויסן האט מען צעלײגט א פײער, אויפגעזאטן װאסער, ארײנגעלײגט בלעטער פון די בוימער און געמאכט טעע. לאנג האט מען אזוי נישט געקאנט אויסהאלטן. איז מײן מאנס שװאגער, שמחה טעפער, צוגעגאנגען צו די דראטן און בײ א דורכגײענדיקן קריסט געבעטן א שטיקל ברויט. האט עס דער מערדערישער פאליציאנט דערזען, איז ער צוגעלאפן און גלײך געשאסן. מײן שװאגער האט זיך געמוטשעט און נישט געקאנט שטארבן. האט ער געבעטן דעם פאליציאנט, ער זאל בײ אים אראפנעמען די שטיװל מיט די הויזן און דערפאר אים ברענגען א דאקטער. האט דער מערדער צוגענומען בײ אים די שטיװל און די הויזן און האט נאך אמאל געשאסן אויף מײן שװאגער, אבער ער האט נאך אלץ געלעבט. האט דער מערדער באפוילן, מען זאל אויסגראבן א גרוב און דעם „פארפלוכטן יודן" באגראבן. מײן מאן מיט מײנע ברידער און נאך א פאר יונגלאך האבן אויסגעגראבן דעם גרוב. װען מען איז צוגעגאנגען נעמען מײן שװאגער אויף צו באגראבן אים, האט ער נאך אלץ געלעבט. האט ער געבעטן, מען זאל אים נישט באגראבן לעבעדיקערהײט, אבער דאס האט נישט געהאלפן. מען האט אים געמוזט ארײנלײגן א לעבנדיקן אין גרוב ארײן. ער האט נאך געבעטן איבערגעבן א גרוס זײן װײב מיט די קינדערלאך און מען זאל זײ אפהיטן.

דאס זײנען געװען זײנע לעצטע װערטער פאר זײן טראגישן טויט.
איך שיק זײער בילד און בעט אײך, עס ארײננעמען אין בוך.

מיין שוואגער האט געהייסן: שמחה טעפער, זיין פרוי האט געהייסן: חייקע; ביידע פון לוביטשיווקע.

אזוי האט מען אונדז געמוטשעט אנדערטהאלבן יאר.

און דערנאך, אין א פינסטערן פרימארגן, סוף סעפטעמבער 1942, סוף אלול תש״ב, אין אראפגעקומען די געסטאפא און באפוילן אויסגראבן אויף די רענטשינער פעלדער צוויי גרויסע גריבער און מען איז אריין אין געטא פארנעמען די מענטשן. דינסטאג אין דער פרי, כ״ה אלול, האט אנגעהויבן דאס אויסקוילן. אין געטא איז געווארן א מוראדיקע פאניק. מען האט אנגעהויבן צו לויפן אהין און אהער, קלאפן ווענט און טירן מיט פענצטער און כסדר האט מען געשאסן. די מענטשן האבן זיך באהאלטן און עס איז געווען שווער זיי צו געפונען. דריי טעג האט געדויערט, ביז מען האט אויסגערוימט דעם געטא פון אלע אידן. אין די צוויי גריבער, וואס מען האט אויסגעגראבן, האט מען באגראבן ארום צוויי טויזנט אידן. די קינדער האט מען ארייגעווארפן לעבעדיקערהייט אין די גריבער, אבער די דערוואקסענע האט מען באפוילן זיך אויסצוטון, זיך אויסלייגן אין די גריבער און מען האט זיי אלע דערשאסן.

מיר זיינען געבליבן 17 מענטשן, פארבאהאלטן ביי אהרון קצב אין א פארמאסקירטן קאמערל. עלף טעג זיינען מיר געלעגן אן א שטיקל ברויט און אן א טראפן וואסער. די מערדער האבן צינעמען דעם קוימען און א וואנט, ווייל זיי האבן געהערט געשריי פון קינדער. מיט אונדז זיינען געווען דריי קליינע קינדער, אין איין יונגעלע פון זיי האט געהאט א דורכגעשאסענעם פוס, האט ער געוויינט. האבן די מערדער דערהערט דעם געשריי און דאס געוויין און אונדז ארומגעזוכט, אבער נישט געפונען.

אכט טעג נאך דער שחיטה, בעת אין געטא איז געווארן אביסל רואיקער און די מערדער זיינען פון דארט אוועק, האבן מיר געפרובט ארויסצוקריכן פון אונדזער קאמערל. מיינע ליבן עלטערן זיינען געווארן קראנק פונם הונגערן און האבן נישט געקאנט שטיין אויף די פיס. פונם מוראדיקן פחד זיינען מיר אלע געווען צוטומלט. האט דער טאטע צו אונדז געזאגט: קינדער, איר קאנט נאך גיין אויף די פיס, ראטעוועט אייך, אפשר וועט אייך געראטן צו אנטלויפן. סאיז געווען א גרויסער ווייטאק, זיך צו שיידן פון אונדזערע געטרייע עלטערן. אויך מיין יונגערער ברודער איז געלעגן קראנק. מען האט אים זער געשלאגן. צוויי פאליציאנטן, פארנדיק אויף ראווערס, האבן מיין ברודער געטריבן צו פוס פון זבאראשיווער וואלד ביז ברעסטעטשקע. צוואנציק ווערסט איז ער אזוי געלאפן, זיי זיינען געפארן אויף די ראווערס און האבן אים כסדר געשלאגן. שטעלט אייך פאר, ווי אזוי ער האט דערנאך אויסגעזען. א פאר טעג שפעטער האט מען אלע מענער פון די וועלדער געבראכט צו דער שחיטה. מיין ברודער איז מיט אונדז געלעגן פארבאהאלטן אלע 11 טעג און געהונגערט. איז ער געווען קראנק און נישט געקאנט גיין.

איר קאנט אייך אויסמאלן, ווי שווער סאיז געווען זיך צו שיידן פון זיי, אבער מיר האבן עס געמוזט טון צוליב אונדזער קינד, וואס איז אלט געווען 12 יאר. דאס טעכטערל האט זיך בשום אופן נישט געוואלט שיידן פון אירע ליבע, זיידע־באבע און אונדז איז געווען זער שווער זי ארויסצונעמען. אבער סאיז נישט געווען קיין שום אנדערע ברירה.

אינמיטן דער נאכט זיינען מיר ארויס. אין שטעטל איז אלעס געווען צעבראכן און צעקלאפט. די גאסן האבן מיר נישט געקאנט דערקענען. אין פינצטערניש פון דער נאכט זיינען מיר דורכגעגאנגען דעם טייך, נעבן דעם מרחץ, אויב איר געדענקט נאך דעם פלאץ. ווי מיר זיינען נאר אריבערגעגאנגען דעם טייך, האבן די גויים אנגעהויבן שיסן אויף אונדז. סאיז אונדז געראטן זיך באהאלטן און זיך שיצן; זיי האבן אונדז, דאנקען גאט, נישט געטראפן. נאקעט און בארוועס זיינען מיר אריבער דעם טייך, הונגעריק און געפרוירן. דערנאך זיינען מיר וויטער געלאפן ביז צום האלטענער וואלד און מיר זיינען געקומען צו דעם דארף, וואו מאטיל האט געוואוינט. א באקאנטער קריסט האט אונדז געהאלטן צוויי טעג, דערנאך האט ער אונדז געהייסן ווייטער גיין, ווייל ער האט מורא געהאט צו האלטן אידן.

אויפן וועג האט אונדז פארלאזט מיין עלטערער ברודער זלמן. ער האט געזאגט, אז ער מוז גיין זוכן זיין כלה, וואס האט געוואוינט אין סינקיוויטשאווקע. וועט ער זי טרעפן לעבעדיק, וועט ער מיט איר צוריקקומען. ער האט אויך נישט געקאנט אויסהאלטן דעם הונגער. פארשטייט זיך, אז מיר האבן אים שוין מער נישט געזען. דערנאך האט מען אונדז דערציילט, אז מען האט אים געזען א דערהרגעטן.

לויפנדיק ווייטער זיינען מיר געקומען צום דארף פון טשעכן. אין די קאלטע ווינטער־טעג זיינען מיר דארט געלעגן אכט חדשים אין א גרוב באהאלטן. אין די נעכט פלעגט מאטיל ארויסגיין פונם גרוב און בעטן ביי די גויים ברויט און וואסער.

צוויי יאר האבן מיר זיך אזוי געוואלגערט. קיינער האט אונדז נישט אריינגעלאזט אין א שטוב זיך אביסל דערווארעמען. ביי טאג אין די נאָרעס און וועלדער און ביי נאכט גיין בעטן ברויט און וואסער. האט מען אויך דאס נישט באקומען, האט מען געגעסן שניי פאר ברויט און וואסער. אז עס איז געפאלן שניי, האט מען נישט געטארט גיין, ווייל די מערדער קאנען זען די סליאדעס, איז מען געזיצן אין וואלד אומגעגעסן, ביז דער שניי איז צעגאנגען. האט מען דערווייל געגעסן שניי פאר ברויט...

אין יאר 1944 זיינען מיר באפרייט געווארן דורך דער סאוויעטישער ארמעע. מיר זיינען באלד געפארן קיין לוצק. איך בין געווען קראנק, די פיס זיינען מיר אין גאנצן געווען געשוואלן.

און אונדזערע צרות האבן זיך נאך נישט אין גאנצן פארענדיקט.

מיין מאן האט מען צוגענומען צו דער סאוויעט־ארמעע. איך בין געבליבן אליין מיט מיין טאכטער. מיר האבן נישט געהאט וואו צו זיין און וואס צו עסן. זיינען מיר געגאנגען צו די סאלדאטן בעטן א שטיקל ברויט.

שפעטער האבן מיר יא געפונען ארבעט אין א פאבריק און האבן זער שווער געארבעט, אבער פארן לוין פון א גאנצער וואך האט מען געקאנט קויפן איין איינציק ברויט. אזוי האבן מיר זיך ווידער געמוטשעט איבער א יאר. מיין מאן איז געווען אין דער פראנט, ביז מען האט דעראבערט בערלין. ער איז פארוואונדעט געווארן, אבער געבליבן לעבן.

מיטן סוף פון דער מלחמה האבן אידן, פוילישע בירגער, געקאנט פארן קיין פוילן, זיינען מיר אהין געפארן, נישט אויף צו בלייבן דארט, נאר כדי זיך דערשלאגן קיין דייטשלאנד אין דער אמע־ריקאנישער זאנע, פון וואנעט, עס האט געהייסן, מען קאן קומען קיין ארץ־ישראל. דער וועג קיין דייטשלאנד איז געווען זער שווער און נאך שווערער איז אונדז געווען יעדער טאג אויף דער בלוטיקער ערד פון דייטשלאנד. מיר האבן געוואלט אנטלויפן פון דארט וואס גיכער, און קומען קיין ארץ־ישראל האט מען געמוזט ווארטן און ווארטן. האט אונדז מיין ברודער פון אמע־ריקע אריבערגענומען צו זיך.

לאה לרנר, בעלה מרדכי ובתם פאני.

דאס שרייבט אייך לאה לערנער פון ברעסטעטשקע, די טאכטער פון נפתלי בערגער פון הוליאטין; מיין מאן הייסט מרדכי לערנער און מיין טאכטער — פאני.

(פון בריוו פון לאה לערנער (בערגער) אין אמעריקע צו איר שוועסטער ביילה אין ישראל און צו יהושע ספרן ז״ל).

עם פלישת הרוסים לברסטצ׳קה ועל הנעשה בה אחרי השמדת היהודים

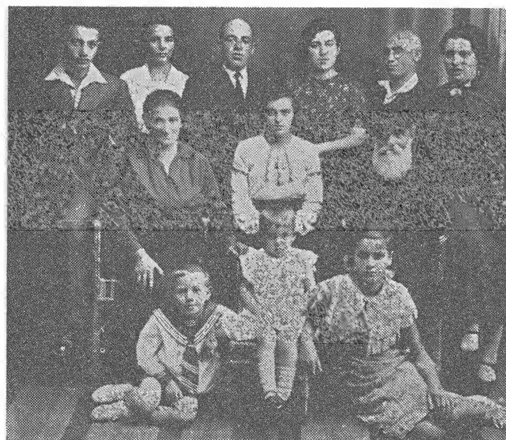
ב־1 באוקטובר 1939 פרצה המלחמה בין פולין וגרמניה. הראשונים מבין היהודים, שגויסו לצבא הפולני, היו מוניה וידרה ומוטיל שטיינברג. מוטיל הספיק לברוח מיד עם הנסיגה הראשונה, הצטרף אחר־כך לרוסים, ניצל ונשאר בחיים. גויסו אמנם עוד בחורים יהודיים, אך לפני שהספיקו עוד להגיע לבסיס, לא היה כבר הצבא הפולני במקום.

בין נסיגת הצבא הפולני לבין פלישת הרוסים — הרוסים פלשו לברס־טצ׳קה ב־22 באוקטובר — נתהווה בעיירה חלל ריק מבחינה שלטונית. ואז לקח

את השלטון לידי הסניף הקומוניסטי במקום, ביחוד היהודים שבתוכו. נוצר ועד זמני שבראשו עמד נוסי קולטון ובין חבריו היו: דינה רובינשטין, שמחה קורין, חנה זינגר, שלמה ואידל צ׳רדמן וכמה בחורים נוצריים. מטה הועד היה בדירת הרופא.

התכונה לקראת קבלת פני הרוסים היתה רבה מאד והצפיה לקראת בואם היתה מלווה תקווה, שהם יביאו את הגאולה. הקימו לכבודם שערי־כבוד ועליהם סיסמאות־ברכה: שער אחד ליד העיריה ושער אחר ליד הגשר בסטאַריקיס. ארבעה ימים חיכו לבואם וימים אלה היו כחדשים וכשנים בעינינו. עם בואם נערכה לרוסים קבלת־פנים חמה מאד.

הרוסים הסתדרו מיד בכל המשרדים הממשלתיים לשעבר. אחד הצעדים הראשונים שלהם בארגון החיים האזרחיים היתה — חלוקת רכושו החקלאי הגדול של לאסין בין אכרי הסביבה. כל אכר קבל חלקת אדמה ופרה אחת. גם יהודים שרצו בכך יכלו להנות מחלוקה זו. אחר־כך יסדו קואופרטיבים לנגרות, סנדלרות וחייטות. מנהל קואופרטיב החיטות היה ברל ברדיגה; של הסנדלרות — אידל צ׳רדמן; בתור מרכזת קואופרטיב המאפיות שימשה טובה בורטניק. גם מוסדות תרבות פתחו, שמרכזם היה במנזר האחיות; במוסדות־תרבות עסקו חנה זינגר ונוסי קולטון.

משפחת צ׳ארדמן.
השני מימין בשורה הראשונה: יהודה (אידל) צ׳ארדמן

כדאי לציין, כי דאגו לסידורן של השכבות העממיות, ואלה היו רוב האוכלוסיה בעיירה, לבעלי־מלאכה או לחנוונים זעירים, ולרוב לשביעת רצונם. את בתי־העסק הגדולים החרימו ופתחו חנויות ממשלתיות. את חיים ודוד שפירא וגור־אריה לרר שלחו ללוצק ומשם הועברו לברנוביץ. לא אדע מה היה גורלם.

אנחנו, בני הנוער החלוצי, חיינו בימים אלה בדריכות ובמתיחות רבה. לא ידענו מה ילד יום ואיך תתגבש עמדתם כלפינו. אחרי ימים לא רבים נודע לנו על כוונותיהם כלפינו. נודע לנו על תכנית מפורטת לכל דקדוקיה לחיסול התנועה הציונית, וכמובן של כל תנועות־הנוער החלוציות הקשורות אתה ועל מאסר פעיליה או גירושם. הואיל ובין היוזמים, המתכננים והמעבדים העיקריים של התכנית, היו חברינו ואחינו מאתמול, שידעו היטב, מי הם הרוח החיה,

הפעילים והמפעילים של התנועות, היתה הרשימה מלאה, ואף אחד לא נשכח, חס וחלילה.

כאשר נודע לנו על תכנית זו, החלה בינינו מיד בריחה בכיוון לוצק. בין הראשונים שברחו היו: שמואליק מוצ׳אן, שפרא לנדה, רחל ברגר ואנכי. בלוצק נפגשתי עם צביה לובטקין, יצחק צוקרמן ועוד חברים, שהכרתים מההכשרה, שבה הייתי עד ימים אחדים לפני פרוץ המלחמה. בימי פרוץ המלחמה, שהיתי בעיירה לשם פרידה מהמשפחה ומהחברים לקראת עליתי לארץ, שנועדה למחצית אוקטובר. עתה הצטרפתי לחברים אלה ומאז נותקתי מעיירתנו היקרה, ברסטצ׳קה.

רק בשנת 1944 נזדמן לי לשמוע מפי מקור ראשון פרטים מדוייקים על הזוועות האיומות שקרו את הורינו, אחינו ואחיותינו היקרים, שנפלו בידי החיה הנאצית הטורפת. היה זה כאשר נפצעתי בצבא הפולני ונקלעתי לבית־חולים באוטבוצק ושם פגשתי בחור נוצרי מברסטצ׳קה, שהיה בעיירה עד אחרי חיסול היהודים. הוא סיפר לי על מקום ריכוז הגיטו, על בעלי־המקצוע שהוצאו מהגיטו ורוכזו בסביבת סטרמילץ. את הטבח ביצעו, לדבריו, על אדמת לאסין. והוא סיפר, כי ממרחק של קילומטרים שמע את הצעקות והזעקות, שבקעו ממקום זה בימי החיסול. בצבא נפגשתי גם עם דוד פלדמן, אחיה של שושנה פלדמן מעין־חרוד.

ובאותה שנה, 1944, נפגשתי עם חנה זינגר בלוצק. הגדוד של הצבא הפולני, שבו שירתי, חנה אז בקוברין, ובגלל חסימת הדרכים נאלצנו להשאר במקום כשבוע ימים. לחיילים, אשר מקומות מגוריהם היו בסביבה הקרובה, ניתנה האפשרות לחופש של ימים אחדים ולבקר בבתיהם. גם אני בקשתי וקיבלתי רשות לגשת — הביתה. הגעתי ללוצק (שם פגשתי את חנה זינגר) והשגתי אוטובוס הנוסע לברסטצ׳קה. אך ליד האוטובוס, תוך כדי שיחה עם יהודים, הבקיאים בסביבה, הזהירוני בכל לשון של הזהרה, כי אם ברצוני להשאר בחיים, לא אעיז לנסוע. כל יהודי, אשר „הגויים" פוגשים ומכירים אותו שהוא מברסטצ׳קה או מסביבותיה, רוצחים אותו נפש. נשמעתי להזהרתם הכנה והסתלקתי מתכניתי לראות במו עיני את חורבן עיר מולדתי, את בית הורי ואת הקברים שמהם זועקים דמי אמי, אחי, אחיותי וחברי היקרים וכל יהודי העיירה, חפים מכל פשע, שנרצחו בדם קר על ידי החיה הנאצית הטורפת ועוזריהם.

פנחס קולטון

בברסטצ׳קה אחרי חורבנה

מדבריו של אחד משארית הפליטה

(בשיחה עם דוד זיצר מסטֶרמילטש)

לפני שנים נזדמן לישראל מקנדה, דוד זיצר, אחד משארית־הפליטה המעטים מסביבות ברסטצ׳קה, וממנו יכלנו להיוודע פרטים נוספים על חורבן העיירה והשתוללות המרצחים בתוכה.

דוד זיצר, בן העיירה סטרמילטש, עזב את עיירתו בשנת 1942, ברח להודין, אשר אליה חדרו הגרמנים, ותמורת תשלום החביאו אחד התושבים הנוצרים. דוד זיצר הצליח להציל סכום כסף מסוים, שמר עליו, מפני השומרים עליו. להם אמר, כי הכסף נמצא אי־שם והיה יוצא מזמן לזמן ממחבואו, כאילו להביא לשם כסף. הוא פחד לגלות שהכסף ישנו בכיסו, שמא יהרגוהו כדי ליטול את כספו. לדבריו אירעו מקרי־רצח כאלה לרוב. במקום מחבואו נשאר דוד זיצר עד 24 באפריל 1944, כאשר הגיעו לשם צבאות ברית המועצות. אז ברח לכיוון ברסטצ׳קה.

בהגיעו לברסטצ׳קה התיישב באחד הבתים ב„פערשטאט". בעיירה לא נמצא אף יהודי אחד. הגויים, שנפגש אתם, סיפרו לו על קיצם של יהודי ברסטצ׳קה. לדבריהם, השתתפו גם גרמנים מסטרמילטש בהובלת היהודים בדרכם האחרונה ועזרו בהוצאתם להורג. הנוצרים סידור רינטשוק ונאָסטַר הראו לו את מקום הקבר של יהודי העיירה על ה„רנצ׳ינה". גויים אלה קראו בשמות הגויים מסטרמילטש שהשתתפו בהשמדת היהודים, ולדברי דוד זיצר, מסר את שמותיהם ל־נ.ק.ו.ד. הרוסית, שהעמידה אותם לדין ושפטו כל אחד מהם למאסר 20 שנה. אחד הנשפטים היה מיקולי ויטוביץ מסטרמילטש.

סידור רינטשוק סיפר, כי כאשר הובילו את היהודים אל ה„ראַנצ׳ינה", ציוו עליהם לכפוף את גופם ואסרו עליהם להרים ראש. הוא סיפר גם, כיצד נופפו בידיהם המובלים לטבח, כפופי גוו, לפרידה מהתושבים, שהתקהלו והסתכלו במראה...

ברסטצ׳קה היתה כולה חרבה; כל הבתים הרוסים, רק בתים בודדים נשארו שלמים. נראו שלמים: בית שלמה גרובמן ובית צינה קיפרמן שב„פערש־טאט". בדרך ל„ראנצ׳ינה" נראה שלם ביתו של סוחר־תבואה בשם לייזר, וגם ביתו של פרץ רובינשטין באותה סביבה נשאר; על הסטריקס נשאר ביתו של לייזר חודק.

סיפרו לדוד זיצר על מותו של נער בן הרופא זיידן: כשנכנסו הגרמנים לבית, טיפס הנער על הגדר וקפץ ממנה. תוך כדי קפיצה שיבר את רגלו ואז הרגוהו המרצחים.

בדרך כלל נהגו הגרמנים להרוג תחילה את אמיצי הלב, ורק כעבור זמן מה הוציאו להורג את האחרים.

פליטי השואה שהעפילו — מספרים *)

חוה הנזל:

כשבועיים לפני פרוץ המלחמה בין רוסיה וגרמניה יצאתי למקום מגוריה של אחותי ושם מצאה אותי המלחמה. אחרי מספר ימים של התקפה ביריות ובהפצצה נכנסו הגרמנים, שנתקבלו בשמחה על ידי הפולנים והאוקראינים כאחד, והחלה הטרגדיה שלנו. הכו אותנו, שדדו את כל שהיה בבית וכלאו אותנו בבית־הסוהר. אחרי מאסר של 24 שעות שוחררנו, רציתי לבוא הביתה ולראות, אם מישהו נשאר בחיים. מראה־פני הלא־יהודי היה בעזרי. באתי לברודי ומצאתי שם רק את גיסתי, אחי לא היה, אך אחרי ימים אחדים השגנו קשר אתו וגם עם אחי הצעיר שנשאר בחיים. השתדלתי להביאם לברודי והצלחתי. נתכנסנו המשפחה כולה בברודי ושם עברה עלינו שנה קשה, שבה בוצעו שתי „אקציות" חמורות.

התעורר ויכוח, אם עלי להשאר בגיטו, דרשו שאצא, אך לא הסכמתי, לא יכלתי לעזוב את בני המשפחה. נעתרתי רק לבקשת אבי, כי דבריו נגעו ללבי והוא קיוה, שבצאתי אוכל אולי לעזור ליתר בני המשפחה. הייתי מצוידת בתעודות מחוסרות כל ערך, הלכתי מבלי לדעת לאן. תחנתי הראשונה היתה לבוב. לנתי במלון ומצאני שוטר, אשר אמנם לא הכיר בי, כי הנני יהודיה, אך אז ידעו כבר הכל, כי בחורה בודדה שבידיה תעודות בלתי ברורות אינה נוצריה. נאלצתי ללכת אתו וידעתי שיביא אותי לגיסטאפו. ניסיתי לפנות למצפונו וכאשר נתתי לו סכום כסף, שיחרר אותי. החילותי לחפש עבודה, שאוכל להתקיים והשגתי אצל עורך־דין גרמני. אחרי מספר ימים התחילו לפקפק בתעודותי ודרשו תעודת־זהות, שהנני דור רביעי נוצריה. תעודה כזאת לא היתה לי ונאלצתי לנדוד הלאה. השגתי עבודה בעיירה ליד לבוב, גם הפעם אצל גרמני. שם יכלתי לראות את המתרחש עם היהודים בגיטו ומחוצה לו. ראיתי דברים, אשר העדפתי למות מאשר לראותם. בשנת 1945 נעלו את הגיטו, לאחר שאספו בו את כל היהודים, הכו אותם מכות־רצח ואחר־כך הובילו אותם לטבח. המראה היה איום, לא ידעתי מה לעשות, פחדתי שדעתי תטרף עלי. צעקות האנשים והילדים, שבקשו רחמים, זעזעו את כולם. כל בעל מצפון, ששמע זאת, בכה, אך לעזור לא יכלו...

בימי השיחרור מעול המרצחים הייתי בז'ישוב. לא ידעתי לאן ללכת. יהודי לא ראיתי. לצאת לבדי לא נתנו לי, בטענה, כי בחורה צעירה אסור לה לצאת לבדה במצב שנוצר. זמן ניכר היה לי קשר עם הגיטו, אבל כשנעצרה ההתקדמות ליד ברודי, נפסק הקשר. בחודש יולי קיבלתי רשות לצאת ובדצמבר הגעתי עד פשמיש; עברתי את הגבול ללא תעודות. באתי עד ברודי וקיויתי למצוא מישהו. מצאתי רק חורבן. לא יכלתי להכיר את העיר. פגשתי יהודי מוכר לי, שאמר לי, כי אחי הגדול ממני גר בלבוב. נסעתי לשם ומצאתיו. לא ידענו לאן ללכת, אבל ידענו, כי להשאר לא נוכל. דרך לבוב נסענו מערבה והגענו לאיטליה. זאת היתה התחנה שחיפשנו. נכנסנו לקיבוץ ואחרי חדשים אחדים העפלנו, בספציה נעצרנו. אחרי שלושה שבועות של התנגדות ושביתת־רעב זכינו לעלות.

*) מהדברים, שנאמרו בכינוס יוצאי ברסטצ'קה ביגור.

יהושע שטרקר ז״ל

בשנת 1939 הגיעו הרוסים לברסטצ׳קה וקמה ערבוביה. אנשי העיירה החלו לעבוד, כדי להרויח ולהתקיים. בשנת 1940 תבעו הרוסים מאת בני 18—20 להתגייס לצבא. נלקחנו לפנים רוסיה. אתי היה גם דוד גולדנברג, הנמצא עתה בגרמניה. הייתי בקווקז. עם פרוץ המלחמה בין ברית המועצות וגרמניה, בשנת 1941, יצאנו לחזית. כשנה עבדתי בתור בנאי. אח״כ קיבלתי רשות לחזור לברסטצ׳קה. לא מצאתי שם אף יהודי אחד. עברתי ברחובות ולא יכולתי לתפוס את הדבר, איך אני מסתובב יחידי בעיירה, לאחר שיצאתי ממנה רק לפני חדשים מעטים והיו בה יהודים רבים. לבסוף מצאתי שתי משפחות יהודיות. פחד תקף אותי למראה החורבן ובו ביום יצאתי את העיירה. נשארתי עם הצבא עד גמר המלחמה. עם השיחרור מהצבא, באתי לפולין והחלטתי לעלות לארץ. עברתי ארצות רבות ודרך המחנה בקפריסין העפלתי והנני בארץ.

בברסטצ׳קה אחרי החורבן

(קטעים מתוך מכתב ברוסית מאת רופא יהודי ד״ר לזר לֶרֶר מ־26 בספטמבר 1947)

„... נסעתי לברסטצ׳קה, שהיתי שם יומיים. קשה לתאר את מה שראיתי: במרכז העיירה נהרסו כל הבתים ונשארו רק יסודות הבנינים, לא קל היה לי למצוא את המקום, שבו עמד בית הורי... מהבית של גור־אריה נשארו רק הקירות. . בבית־הקברות לא יכלתי לבקר, אני מקוה לשוב לשם באביב... אצל אחד הסנדלרים נשתמרו כמה תצלומים, אך עוד לא יכלתי לקבלם... על היתר בפעם הבאה. .

לזר

על גבי העיירה חרשו חורשים

— מפי האיש שראה את ברסטצ׳קה אחרי חורבנה —

בראשית שנת תשכ״א הצליח לעלות לארץ מפולין בן עיירתנו דוד קורין, אשר שנתיים קודם לכן היה בברסטצ׳קה ועתה יושב הוא בבאר־שבע.

שלושה חדשים לפני פרוץ המלחמה בין גרמניה הנאצית וברית המועצות גויס דוד קורין לצבא האדום. עם פלישת הצבא הגרמני לרוסיה, נסוג הוא עם הצבא הסובייטי לפנים רוסיה. בגמר המלחמה ושיחרורו מהצבא ישב בקובנו, בירת ליטא, כשלוש עשרה שנה. השנתיים האחרונות לפני עליתו שהה בפולין. מפיו של אחרון העולים מברסטצ׳קה רשמנו את הדברים האלה:

עם התפוררות השלטון הפולני חששו תושבי ברסטצ׳קה מפני פרעות, כי בוולין התארגנו כנופיות שונות של פורעים, שהפיצו שמועות, כי יפצצו את

ברסטצ׳קה על תושביה היהודיים. התארגנה הגנה עצמית, ששמרה על הנפש והרכוש של היהודים עד בא הצבא האדום.

בימי הכיבוש של הצבא האדום היה מצבם של יהודי ברסטצ׳קה בכל רע: המסחר הפרטי נפסק והחנויות נסגרו; הסחורה שנשארה בחנויות, נאלצו למכרה לשלטונות הסובייטיים במחירים שהם עצמם קבעו, ושולם עבורה באגרות־חוב. בעלי־המלאכה אורגנו בארטלים ושירתו בעיקר את הצבא האדום. הכסף הפולני היה בשימוש עד שנת 1941, ואח״כ הוחלף בכסף סובייטי. חלק מבתי היהודים הוחרם על ידי השלטונות. בית־הספר „תרבות״ נסגר ונשאר רק בית־הספר הפולני, שבו לימדו בשפה הרוסית. המוסדות הסוציאליים של היהודים נסגרו ולא היתה כל פעולה מאורגנת של הקהלה היהודית. במועצת העיר, שאורגנה, השתתפו רק התושבים האוקראינים; במשטרה המקומית שירתו רק מהתושבים האוקראינים. בבתי הכנסת לא נגעו, התפללו בהם ואיפשרו גם לאפות מצות לפסח. עזרה רפואית ניתנה לכל התושבים על ידי השלטונות ללא תשלום. בימי הכיבוש הרוסי היו בברסטצ׳קה פליטים יהודים במספר רב, שהגיעו לשם מסביבות ורשה ולודז. הצבא האדום גירש אותם: בעגלות־חורף הביאו אותם לברודי ומשם הוגלו לפנים רוסיה.

עם פרוץ המלחמה בין גרמניה וברית המועצות בשנת 1941 נסוג דוד קורין עם הצבא האדום עד להרי אורל, השתתף אח״כ בקרבות רבים ונפצע פעמים אחדות. באופנסיבה של הצבא האדום נגד הגרמנים התקדם בן עירנו עד ורשה ומשם עד האֶלבה. בשנת 1945, עם שיחרורו מהצבא האדום, נסע דוד קורין לליטא ועבד בתור טבח בקובנו במסעדות „מטרופול״ ו„גינטי״. בקובנו מצא קהלה יהודית גדולה למדי ובית־כנסת. בבתי־הספר למדו רק בשפות הרוסית והליטאית; בתי־ספר בשפת אידיש לא היו. בשנת 1958 עזב את ליטא, עבר לפולין ונסע לברסטצ׳קה, לראות אם ימצא עקבות ממישהו ממשפחתו ומידידיו ויוכל להשאר בפולין. מקובנו נסע דוד קורין ברכבת עד וילנה, משם ללבוב ולברודי. מברודי נסע בעגלה עד לשניוב ומשם הלך ברגל עד ברסטצ׳קה, כי לא השיג כל כלי־רכב. בדרכו חזרה מהעיירה דרך לבוב הצליח להתקשר בטלפון עם אליעזר לֶרר, המתגורר בלבוב, אך להפגש אתו פנים אל פנים לא היה יכול.

והנה התמונה המחרידה, שנראתה לנגד עיניו של דוד קורין בהגיעו לברסטצ׳קה:

בתי המגורים של היהודים בעיירה נמחקו כמעט כולם מעל פני האדמה, נשארו רק בתים בודדים: בית פוחלניק, בית הצלם יוסף אוסטרוב, בית יעקב ווייסברג, שבו נמצאים משרדי המועצה המקומית; ליד ביתו של משה לייב קורין נמצאת מסעדה; ביתו של שלמה גרובמן, ביתו של ברל טסלר, ביתו של וואֶבר, שבו בית־מלון. בית הקולנוע בפרבר עומד על תלו; הגשרים נשארו, טחנות־הקמח הרוסות; בנין בית־הכנסת הגדול קיים, אך הכניסו לתוכו בית־חרושת לנקניק; בבנין הכנסיה הפולנית נמצא בית־חרושת לשמן; בנין בית־הספר „תרבות״ נהרס עד היסוד, לידו הקימו

משאבת בנזין. הכביש נמשך עתה ישר מהגשר שעל יד ביתו של אבא רימר דרך המגרשים הריקים, אשר עליהם היו הבתים של חרש וסירקיס, ומתחבר עם רחוב פילסוצקי. כשבאים מהפרבר רואים מיד את הסטריקים, כי הכל נמחק מעל פני האדמה וגדל פרא דשא. נראו אמנם נסיונות לבנות מחדש, אך הופסקו. בבית־הקברות החדש נשאר רק חלק מהמצבות; גדר בית־העלמין נהרסה.

בקבר־האחים בדרך לסמוליב ליד אחוזת לאסין, הקימו הרוסים מצבה ועליה כתובת בשפה הרוסית שבה נאמר, כי פה קבורים 4500 יהודים מברסטצ׳קה והסביבה, שנרצחו על ידי הבנדיטים הנאצים. מסביב לקבר אין גדר. בקבר האחים בחצר רציברובסקי אין כל מצבה.

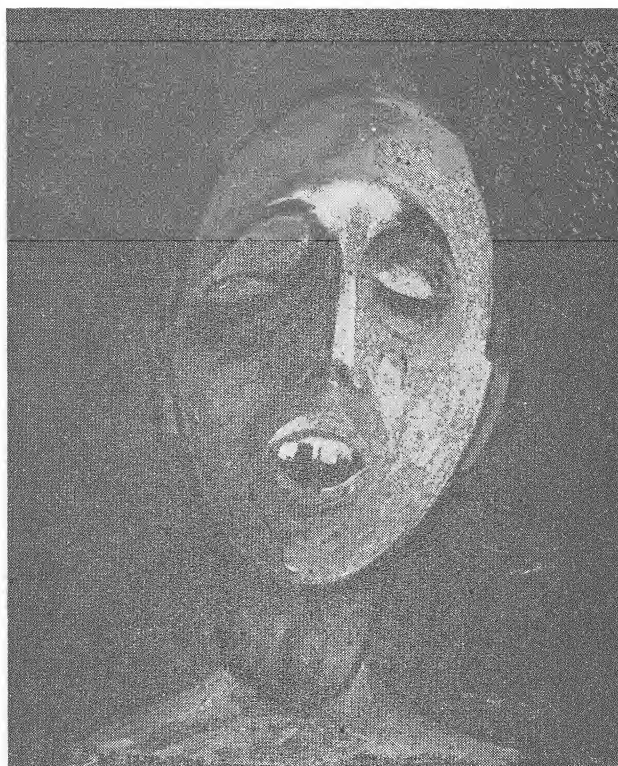
הגוי הראשון מבין מכרי דוד שפגש היה אחד בשם נאָסטֶר. הוא קיבל אותו יפה ואיכסן אותו בביתו. מפיו שמע דוד קורין פרטים על ה„אקציות״, המאשרים את אלה שנמסרו לנו על ידי בני ברסטצ׳קה, שהיו בעיירה בימי השואה וניצלו. גוי זה הזכיר במיוחד את עינוייה של רחל, אשתו של שמואל לרֶר ושל שלום וַוסרטרֶגר, אשר אותו קשרו בתייל דוקרני ועינוהו במשך יום וחצי, עד שבסופו הרג אותו אחד הנאצים. על וואֶלוויל קליין סיפר, שהורשה לו לצאת מהגיטו ולחזור לתוכו ובדרך זו הצליח להשאר בחיים גם אחרי חיסול הגיטו. גויים מתושבי המקום רצו לאפשר לו להמלט לבדו, אך הוא סירב להציל את נפשו ולהשאיר את משפחתו בידי המרצחים; העדיף לשוב אליהם, ויחד אתם נרצח בידי הנאצים הגרמנים ועוזריהם האוקראינים. נאָסטאֶר סיפר לו גם, כי עם שיחרור העיירה מהנאצים על ידי הצבא האדום ניסו לפתוח את קבר־האחים ולזהות את הגוויות לפי רשימה שנמצאה בידיו, אך הפסיקו מיד, כי הכל היה כבר במצב של ריקבון.

דוד קורין נפגש גם בשני גויים חַרטון ומַקסים, שהיו ידועים יפה בעיירה, אך הם התחמקו מלהשיב על שאלותיו ונזהרו מלספר לו דבר על אלה שנרצחו ושדדו. בדרך כלל הזהירו אותו מלהסתובב בין הגויים, כי מתהלכים עוד פורעים, היכולים להתנקש בחייו.

לדברי עדי ראיה, שאפשר לסמוך עליהם, נשארו עוד בתים רבים של יהודים במצב תקין עם שיחרור העיירה מידי הנאצים, אך חבלנים מקומיים, שונאי ישראל, ניצלו את ההזדמנות ופוצצו את הבתים, שדדו כל שהיה עוד בתוכם, למען מנוע, שיהודים ישובו ויתישבו עוד בו במקום.

מזועזע בנפשו עד היסוד יצא דוד קורין מעיירת מולדתו, שבה עונו ונרצחו יקירינו על ידי חיות־אדם נאצים גרמנים ועוזריהם האוקראינים, בעמדו על העשב הגדל פרא, במקום שבו שוקקו חיי יהודים.

בצאתו מברסטצ׳קה לא היו מילים בפיו; שפתיו מלמלו רק: יהא זכרם ברוך...

ראש המעונה — יוסף פרעסמאן — אַ מארטיריער־קאפ.

איך האב געמאלט א מארטירער־קאפ,
האבן מענטשן דערפאר מורא;
מענטשן ווילן בעסער רויזן, שיינע סחורה,
צו באפוצן זייער לאך אין הארץ.
מיין מארטירער־קאפ איז גרינלאך־בלייך אויף חושך־שווארץ;
פונקט ווי דער פארמעט פון דער תורה
דער תהום אין זיינע אויגן־לעכער;
און ווי ביי אַ לבנה שיין די דעכער
בלאסקעט נעבאך דאס רעשט ביסל הויט;
עס קוקט פון אים ארויס דער טויט. — —

חדשים לאנג האב איך די וויזיע געטראגן,
געצאפלט, געציטערט און דערשלאגן,
ביז איין נאכט — — —
— — — איז ער אליין געקומען...
געקומען אויסגעשמירט מיט בלוט און בלאטע,
געקומען אין זיין צעכראסטעטער קאפאטע.
איך האב דערקענט מיין טאטען.
מיט זיינע דארע הענט האט ער מיין קאפ געגלעט,
מיך צוגעדרוקט, ווי א מאל, אין בעט,
און צוגעברומט א מבדיל־בין־קודש־לידעל...
בארואיק דיך מיין קינד — האט ער צו מיר געזאגט —
דו ביסט פארחושכט געבאך און פארפלאגט,
„אל מלא רחמים״, ווי די תפילין, מיינע פלעקן,
קיינער וועט ביי דיר נישט קאנען זיי אויסמעקן...

אזוי האט מיך מיין טאטע אין זיינע קאלטע הענט
געוויגט, געטרייסט צווישן שטומע ווענט
ביז דער לעצטער אשמורה...
איך בין געלעגן שטיל, בארואיקט, אן מורא,
און ווי א קינד זיך אויסגעוויינט דאס געמיט,
איינגעזאפט איך זיך זיין ליכט און אפגעשטארבן בלוט...

צום מארגענס האב איך זיין מארטירער־קאפ געמאלט
מיט פארמעט־פארבן פון דער אלטער תורה,
האבן מענטשן דערפאר מורא...

פאריז 1945

יוסף פרעסמאן

העולה הראשון מברסטצ׳קה לארץ־ישראל

מסביב לעליתו של ר׳ יוסף סופר

לפני מאתיים שנה ומעלה חי לו בברסטצ׳קה איש בשם ר׳ יוסף סופר. הוא נקרא על שם אומנותו, כי התפרנס מכתיבת ספרי־תורה, תפילין ומזוזות. בשנת תקי״ח (1758) עזב ר׳ יוסף את עיר מולדתו כדי לעלות לארץ־ישראל. בימים ההם, במחצית המאה ה־18, נשמו יהודי וולין לרווחה זמן מועט, אחרי שנות הגזרה ת״ח־ת״ט; בנפה כולה שרר שקט יחסי והמצב הכלכלי הוטב במידה ניכרת. בו בזמן היתה היציאה למרחקים כרוכה בסכנות לא־מעטות והעליה לארץ־ישראל — תקופת עלית החסידים הראשונים — היתה קשה עד מאד. יש להוסיף, כי בדרכו הקשה והממושכת לארץ־ישראל לא יצא ר׳ יוסף בגפו, אלא עם אשתו ובנו.

דרך מסעו

„בראשונה, כשהייתי בעיר זוואניץ (Zwaniec) במקום אטוק (Otok) היתה שריפה גדולה — מספר ר׳ יוסף באגרתו, אשר בה נדבר עוד *) והש״י ב״ה הציל אותי בלי נזק. ב׳, כשבאתי למדינה וואלחי (רומניה) יצא שם רעש גדול עם הטאטרין שרוצים להחריב כל המדינה, והלכתי תיכף להמקום גלאץ שעומד על שפת הנהר הנקרא טונא (Donau), וזו הדרך לילך משם לים השחור לסטאמבול, וטרם שבאתי לעיר יצא שם (הפיצו ידיעה), שהטאטרין הם קרובים לעיר, ועשה לי הש״י ב״ה נס, שתיכף נתרחשה לי ספינה גדולה לילך לסטאמבול, וברחתי תיכף אל הספינה. וטרם שבאתי אל הספינה נפלו הטאטרין על העיר פתאום, ומי שיכול לברוח ברחו אל הספינה או לאחד המקומות להציל נפשם, והנשארים שם עשו להם גזירות גדולות: גזלו והרגו ושרפו את העיר וכפסיעה היתה ביני ובין המות, והש״י הציל אותי מכולם״.

בצאתו מברסטצ׳קה, דרך רומניה וסטאמבול לארץ־ישראל, עבר ר׳ יוסף את העיר ברודי הסמוכה לעיירת מולדתו, ונראה, כי בשל שהותו זמן מסוים בברודי ובשל קירבתה לברסטצ׳קה, נדבק שם העיר לשמו. באגרת שהזכרנו, שהוצאה במהדורה הראשונה בפרנקפורט על נהר אודר בשנת תקכ״ג, בשם: „עדות ביהוסף״, כתוב: „אגרות הרב יוסף סופר מבראדי, ספורי מסעותיו בא״י, והנס שנעשה ליהודים״. **)

ועוד מהתלאות בדרכו של ר׳ יוסף לארץ ישראל: „כמה נסים ונפלאות עשה עמי הש״י מסטאמבול על הים הגדול עד שבאתי לכאן לא״י. אחר כל הנסים שהיה עמנו על הים, נתרחש לילה אחד ויום אחד שהיה רעש ארץ גדול תחת הים, שהים נשאו ומגביהו למעלה והולך וסוער וזרק הספינה מלמטה למעלה

---

*) ראה בכתבי יצחק בן־צבי, כרך שלישי, שאר ישוב חלק ב׳ וב„אגרות ארץ ישראל״ מאת אברהם יערי, שמהן העתקתי את קטעי האגרת לר׳ יוסף סופר וההערות המסבירות.

**) ראה בכתבי יצחק בן־צבי, כרך שלישי, שאר ישוב, חלק ב׳, עמוד 245.

ומלמעלה למטה, ולא היתה מנוחה אף רגע אחד, ותמהו כל אנשי הספינה ואמרו: מה זאת עשה אלקים לנו, והיינו בצרה גדולה מאד. ורב־החובל היה מתמיה מאוד ואמר: מיום שעמד על דעתו, וגם שנתגדל ממש על הספינה, לא נתרחש זאת וגם לא שמע כזאת מאבותיו. ואמרו: אפשר שהקב״ה רוצה להחריב את העולם, אפשר רוצה להביא התהום מלמטה למעלה, וראה בעל־הספינה שאר תחבולות שלא יזרק כל כך עם הספינה (**שהספינה לא תתנועע, מושפע מהביטוי באידיש, לדעת אברהם יערי**) והיה משליך על היסוד הברזלות הגדולות מכל צד הספינה, הנקרא בלשון אשכנז אנקרש (עוגנים) ונקרעו האנקרש מן היסוד וזרק למעלה ולא הועילו כל התחבולות. וזה היה ליל ג׳, ט׳ ימים בחודש מרחשון תק״ד לפ״ק. והספינה שלנו גדולה מאוד והיה על הספינה ערך שני אלפים נפשות ישמעאלים עם ערלים, חוץ מעבדים של בעל הספינה (המלחים) ולהבדיל יהודים, אנשים ונשים, חוץ סוחרים שהיו על הספינה הרבה מאוד עד אין מספר. מקצתם מן היהודים היו רוצים לילך לירושלים תוב״ב עה״ק, ומקצתם לצפת תוב״ב; אף אני רוצה לילך לצפת״.

ביום ג׳, ט׳ מרחשון, רגש הים והסערה טלטלה את הספינה „מלמטה למעלה ומלמעלה למטה״ והטילה אימה על כל הנוסעים בה וגם על הימאים, כדברי ר׳ יוסף. זה היה יום הרעש בארץ־ישראל, שפגע במיוחד באופן קשה בצפת, ובה ניספו כאלפיים נפש, ביניהם 120 יהודים, בתים רבים נחרבו. למחרת יום־הרעש הגיעה הספינה עם ר׳ יוסף לבירות ולשמע הבשורה האיומה על חורבנה של צפת, וכי רוב תושביה עזבוה, לא יכלו להמשיך בדרכם לשם והוא שקל, אם ללכת לטבריה, או לחברון, או לשכם, „שם נקבר יוסף הצדיק״. החליטו איפוא לשהות זמן מה בבירות. וכאשר נודע בבירות ובסביבה בין היהודים חבר בואו של ר׳ יוסף, פנה אליו אחד, גביר, שגר בדיר־אל־קאמר בקרבת בירות ואמר לו: „מאחר ששמעתי מרו״פ״מ (מרום פאר מעלתו) שהוא כ״כ סופר גדול וטהור, **בכן מאחר שנזדמן פ״מ לכאן, אפשר שיהיה מן השמים שיכתוב לי ספר־תורה״.**

ר׳ יוסף קבל את הצעת הגביר, שהסביר לו את חשיבות ספר־התורה בשביל היהודים והבטיח לו שכר ככל אשר יבקש וכי משך כל זמן כתיבת הספר יהיו הוא, אשתו ובנו מאוכלי שולחנו של הגביר, „והבטיח לי שיתן לי כל טוב וגם הבטיח לי מתנות כל מה שארצה. וייטב בעיני הדבר. ואמר לי, עד שיגמר הס״ת יתוקן צפת אי״ה, ואני אשלח לך לצפת על הוצאות שלי. ולקח אותי ואת אשתי ובני למקומו, והתחלתי לכתוב הס״ת בחודש כסלו והיה לי נחת־רוח אצלו, רק שזה המקום אינו מא״י״.

אך לא ניתן לו לר׳ יוסף לעשות את מלאכתו בקודש בשקט ובתנאים נוחים אלה. ימים מעטים לאחר שהתחיל בעבודתו בדיר־אל־קאמר, בו׳ כסלו, פקדה רעידת־אדמה את המקום הזה. ר׳ יוסף מתאר את המאורע באגרתו: „... והגביר יושב אצלי ומתפאר עם הכתב שלי, והיה לו נחת רוח. ופתע פתאום מתחיל עוד רעש ורעד הארץ, ונפל הקולמוס מידי וגם הדיו נשפך על היריעה מפני הרעש הגדול, וזה היה פלא גדול ונפלא, רגע אחד קודם הרעש הייתי כותב בראשית זה הפסוק: ,וינחם ה׳ אשר עשה האדם׳, ומיד שגמרתי זה הפסוק תיכף התחיל הרעש הגדול.

והדירה שלי היתה למעלה, והבית כולו היה של חומה (**בית־אבן**) מפני שכל המדינה כולה וכל המקומות כולם של חומה — לא נמצא בכל המקומות אף בית אחד של עץ — וכשהתחיל הרעש הגדול ברחנו כולנו למטה לארץ, וטרם שבאנו אל הארץ נפלו כל הבתים מלמעלה וגם זה המקום שכתבתי שם ג״כ נפל״.

בהמשך אגרתו מספר ר׳ יוסף, שהיה לו טוב אצל הגביר בדיר־אל־קאמר, שממנו קבל מה שלבו חפץ. „וכתבתי שם הס״ת יפה כאשר לא נמצא כמוהו בכל המדינה וגמרתי זה הס״ת אחר י״ט (יום־טוב) של פסח ונתן לי מנה יפה כאשר הבטיח לי גם מתנות הרבה. הש״י ב״ה עשה לי נס גדול: תיכף אחר הרעש הראשון היתה מגפה גדולה בכל המדינה בעו״ה, ובכל מקום, ובכל המקומות מתו נפשות הרבה, ונשארו מעט מעט בכל המקומות, והיתה צרה גדולה מאוד. ומפי זקנים גדולים שמעתי שמיום שעומדים על דעתם לא היתה כזו המגפה, ובפרט בימי החורף, ובמקום הזה שאני ישבתי לא היתה מגפה כלל ב״ה, והיה חידוש גדול בעיניהם ואמרו שבזכות הס״ת שאני כותב לא היה שם המגפה. והמקום ההוא שמו דער (**דיר־אל־קאמר בלבנון**), יפה הוא, קרוב לצפת, רק שהוא ח״ל״, כלומר: חוץ־לארץ.

עם סיום כתיבת ספר־התורה בסוף ניסן תק״ך יצא ר׳ יוסף עם משפחתו מדיר־אל־קאמר לצידון. גם שם הדביקה אותם המגפה. בפקיעין ישבו ראשי העדה היהודית, שברחו מצפת מפני הרעש והמגפה, וכאשר נודע להם על שבתו של ר׳ יוסף בצידון, כתבו אליו בזו הלשון: „מאחר ששמענו שרמ״ע (שרום מעלתו) מתעכב בזה המקום ויש לנו תמיהה גדולה, מדוע לא בא אצלינו, הלא צידון הוא ספק א״י, ואין ספק מוציא מידי ודאי, ובכן ריב לכם לשבת במקום הזה. חיש ומהר ובא הנה״. אחרי ראש השנה תקכ״א יצאו ר׳ יוסף ובני ביתו מצידון, ודרך עכו וכפר יסיף הגיעו לפקיעין.

בינתיים הספיקו להקים במקצת את הריסות צפת ובראשית תקכ״ב עברו לשם גם ר׳ יוסף ובני ביתו. „ויש לי דירה טובה — כותב ר׳ יוסף באגרתו, — בית של אבנים וכיפה מלמעלה. עשיתי שידוך הגון ב״ה, מה שחפצתי כמה שנים, עכשיו זכיתי ב״ה...״

בראשית תקכ״ב הגיעו ר׳ יוסף סופר ובני־ביתו לצפת, וכשנה לאחר־מכן שלח משם את האגרת, אשר ממנה הבאנו כאן קטעים ראשונים ועוד נדון בה.

במה מצטינת אגרת זו של ר׳ יוסף סופר?

האגרת של ר׳ יוסף סופר כתובה כולה מתוך התרשמות אישית, והיא המאפשרת לנו להכיר את אופי המחבר ואת רחשי לבו. בלחץ כיסופיו הנפשיים לארץ־הקודש אמר ועשה: עזב את הגולה ועלה לארץ־ישראל. לא נרתע האיש מפני התלאות בדרך, אשר אחת הקשות שבהן אירעה לו בהגיעו לרומניה — ההתנגשות בחילות הטטארים, אשר מעשיהם בשנים ת״ח־ת״ט נחרתו עמוק בזכרון בני הדור. רשאים גם להניח, כי בכיסיו של ר׳ יוסף לא היה כסף כדי הוצאות־הדרך לנסיעה, שנמשכה כארבע שנים. למחוז חפצו הגיע ר׳ יוסף עם בני ביתו, לאחר שעבר את הדרך הארוכה תחנות־תחנות, ובכל אחת מהן ישב ועסק באומנותו — כתב ספרי־תורה או תיקן אותם, כתב תפילין ומזוזות, ומיגיע כפיו

השתכר לפרנסתו ולפרנסת בני ביתו ולהוצאות־הדרך. באחת התחנות האחרונות, לפני הגיעו לצפת, הסכים ר׳ יוסף להשאר, לאחר שהגביר, שהזמין אותו לכתוב ספר־תורה, הבטיח לו, כי בסיום עבודת־הקודש יסיעו למחוז־חפצו, לצפת עיר הקודש. אגב: באגרת הארוכה והמפורטת אין ר׳ יוסף מזכיר כלל את מחסורו בכסף. הוא ידע זאת מראש וקבל את הכל באהבה. באהבה עמוקה ממש לארץ־ישראל, ארץ הקודש אמנם, אבל שכדאי לעלות עליה, לא כדי להקבר בה, אלא לחיות בה. כאשר התכונן ר׳ יוסף לעלות על סיפון האניה בקושטא, הוזמן על ידי ועד־הקהלה במקום ובקשו ממנו להשאר אצלם מספר שנים ויוכל להרויח שם ממון רב, ואילו בארץ־ישראל צפויות לו שנות מחסור, השיב להם ר׳ יוסף ונמסור זאת בנוסח אגרתו: תמיה גדולה עליכם חכמים גדולים, וכי אני באתי להרויח ממון? הלא לא באתי אלא לילך לא״י הקדושה ולא לאסוף ממון. מי יודע מה יולד יום, ואני בטחוני שלי בהש״י ב״ה, שלא עזב חסדו ואמתו עד הנה, הוא יהיה בעזרי וגם בא״י. וכיון ששמעו זאת פתחו כולם בברכה שאלך בשלום והש״י ב״ה יצליח את דרכי לא״י. ואח״כ, כאשר שמעו הבשורה הרעה הזאת מצפת שנחרבה, ואני יושב בצידון, כתבו אלי לחזור לסטאמבול עד שתתוקן צפת, והשבתי להם הלא כבר כשהייתי עמכם לא רציתי להתעכב ומ״ש (**מכל־שכן**) עתה שזכיתי להיות סמוך לא״י, והלא אמרו חכמינו ז״ל: הכל מעלין א״י ואין הכל מוציאין...״

אין האגרת כתובה בסדר, כלומר תוך חלוקת תכנה לפי האירועים השונים והנושאים. רבות בה החזרות והקפיצות מענין לענין. דבר זה מחזק את אפיה האישי המוחלט של האגרת וכי לא נועדה לשום מטרה מסוימת. ככה יש להבין גם את העובדה שמקום כה רב הוקדש באגרת לתיאור רעידות־האדמה והמגפה, שבאה כתוצאה מהן. לא לשם הטלת פחד בא תיאור זה ואף לא כדי לעורר רחמים סתם, אלא הוא נובע מראית אדם ירא־שמים, הרואה בכל זאת אצבע אלהים, עונש הבא בעוונותינו הרבים. ובפיו הודיה לאלהים אשר איתו ואת בני ביתו הציל מכל רע.

איש חסיד היה

ר׳ יוסף סופר היה איש חסיד, מתלמידיו הנאמנים של הבעש״ט, וכל אירוע היה עטוף אצלו אגדות, נסים ונפלאות. והוא ידע לספר אגדות שקלט, מהן שהתפרסמו בזמנו, או שהגיעו לפרסום לאחר־מכן וגם כאלה, אשר רק הוא שמע אותן. האגרת גדושה אגדות כאלה.

על רעידת־האדמה הראשונה בצפת סיפר איש לר׳ יוסף כדברים האלה:

„כמה לילות קודם הרעש הראשון בא לו אביו בחלום בבכיה גדולה ומרה, ומרט את ראשו, וצעק צעקה גדולה ומרה, ויתחלחל עד מאוד ואמר לאביו: אבי אבי מה זאת? והשיב לו: בני, ידוע תדע שגזירה גדולה נגזרה על זה הקהלה, בכן ראה תראה שיחזרו בתשובה גדולה ויעשה ת״צ (**תענית־צבור**) בבכיה גדולה, אולי תתבטל הגזירה הרעה. ועמד בבוקר והלך לבה״כ, צעק צעקה גדולה ומרה בבכי, וסיפר לאנשי הקהלה זה החלום, וישמעו כל העם את דבריו וייראו מאוד, וגזרו ת״צ מגדולם עד קטנם ואמרו סליחות בבכיה גדולה ועשו י״כ (**יום־כפור**) קטן ועשו תשובה גדולה, ואעפ״כ לא יכלו לבטל הגזירה בעו״ה...״

ואיש זה ידע לספר לר׳ יוסף גם על רעידת־האדמה השניה, כי גם הפעם

גראה לו אביו בחלום ואמר לו: „בני תראה (**אברהם יערי מעיר בצדק, שהמלה ,תראה' באה כאן מתוך השימוש באידיש: זאלסט זעהן**) להודיע לבני העיר וכל המדינה אשר שם יהודים, שלא ילין שום אדם בבית כ"א בחוץ. כשעמד בבוקר אמר לכולם זה החלום, והיה פחד גדול עליהם. הירא את ה' שמע להדברים והלכו לחוץ ללון עם נשיהם ועם בניהם כמה לילות ומי שלא שם לבו אל דברו וילין בבתיהם, עד שבא רעש־הארץ השני בששה ימים לחודש כסלו ונהרגו לערך שבעים נפש".

ואיש זה סיפר לר' יוסף על קברו של ר' שמעון בן יוחאי זכרונו לברכה במירון, על המערה, שבה נקבר יחד עם בנו רבי אלעזר, „ויש על המערה שלהם בנין מפואר של אבנים, כיפה גדולה מלמעלה, והוא סגור יום ולילה, והמפתחות של הדלת יש אצל השמש בצפת, ומי שרוצה לילך אל קבריהם הולכים אל השמש ונותנין לו מה שמגיעו והולך עמם לזה המקום, ופותח את הדלת והולכים לפנים ומבקשים שם בקשות וחוזרין וסוגרין הדלת, ושם מעט יהודים, אך ישמעאלים וערלים. וכשיצא הרעש על הארץ באו כל הישמעאלים וערלים שבאותו המקום לזה בנין של רשב"י ז"ל והדלת היה סגור, וצעקו כולם כאן פתחו את פיהם: ר' שמעון, ר' שמעון, מאחר שאתה אדם גדול בעולם וחשוב, וגם שמענו מפי אבותינו מחשיבותך, וגם בעינינו אתה חשוב, פתח פתחך! ומיד נפתחה הדלת מאליו, והלכו כולם לפנים, וגם הבתים שלהם נצלו, ולא היה להם היזק כלל. ועכשיו הוא חשוב בעיניהם מאוד ביותר..."

וגם ברעש השני, כבפעם הראשונה, ברחו כולם, היהודים, הערלים והישמעאלים, לבנין של רשב"י ז"ל, „וכשבאו קרוב לשם ראו כולם שהבנין כולו הגביה והתנשא את עצמו למעלה וקפא באויר כמו אדם, מלמטה למעלה ומלמעלה למטה, וכיפה מלמעלה של זה הבנין נתחלקה לשני חלקים, לחצאין, והיתה פתוחה לשניים. כיון שראו זאת נפלה חרדה גדולה עליהם ונתחלחלו מאוד ופתחו כולם וצעקו: ר' שמעון, ר' שמעון, אם הבנין שלך כך הוא, מה יהיה סופנו עמנו? וזה היה יותר מחצי שעה ואח"כ שקטה הארץ, שקט הרעש ועמד הבנין על מקומו. והכיפה של מעלה שנתחלקה לשני חלקים נתחברה יחדיו כבראשונה ולא היה להם היזק כלל. והאנשים אשר באו לשם ראו הנס הגדול בזה הבנין, בחוץ ובפנים, אם יש איזה סימן או איזה חריץ בבנין, ולא נמצא כלל שום סימן או סדק בחומה, שהיתה כבראשונה..."

ועוד מצרור האגדות שקלט ר' יוסף וסיפר אותן באגרתו:

סמוך לעיר בשם כבול, במרחק שעתיים מארכי, שזה לדעת אברהם יערי הכפר יירכא, ראה בור עמוק מאוד, „וכשבא ליל ט' באב יוצאת בכיה גדולה מן הבור, ומי שעמד אצל הבור שמע בכיה גדולה בט"ב, ואין יודעים מה טיבה..."

ועל קבר הרמב"ם ליד טבריה מסופר באגרת: „... ושאלתי לחכמים: הלא הוא היה במצרים עד יום מותו והאיך נקבר כאן? והשיבו לי וסיפרו לי המעשה שהיה כך היה: כמה שנים לפני מותו הוא היה מתאוה לילך לא"י, והמלך לא הניח אותו לילך. כשבא יום פקודתו למות קרא לתלמידים שלו וצוה להם קודם מותו, תיכף מיד כשמת יקחו גמל אחד ובראשונה יטהרו אותו ויעשו לו צורכו

עם התכריכין וכל צרכי מת, ואח״כ יניחו אותו על הגמל, והגמל ילך למקום שירצה ותלמידיו ילכו עם הגמל, ובמקום שיעמיד הגמל את עצמו ולא ירצה לזוז משם, שם יקברו אותו. וכך עשו, והלך הגמל מאליו, מבוקר עד ערב, ובא הגמל עד עיר טבריה ועמד במקום אחד סמוך לר׳ יוחנן בן זכאי ולא רצה לזוז משם. וכיון שראו תלמידיו הנס הגדול הזה, לקחו אותו מן הגמל וקברו אותו שם. ממצרים עד טבריה רחוק הרבה מאוד, רק שהיתה להם קפיצת הדרך. ובחזירתם למצרים הוצרכו לילך כמה שבועות...״

ר׳ יוסף מתאר נוף ומקומות שבתו

באגרתו השכיל ר׳ יוסף לתאר מקומות רבים שבהם עבר וגילה בכתיבה זו כשרון ניכר. במיוחד הפליאו אותו המראות והנוף במזרח, שהיו לו חדשים לגמרי. נביא דוגמאות אחדות.

„וזה הר הלבנון יפה מאד, וכל מיני פירות ועשבים וכל מיני חידושים וצמחים על זה ההר, ואני הייתי שם והיתה לי שמחה שזכיתי להיות שם, ולא לחנם התפלל מ״ר ע״ה (**משה רבנו עליו השלום**): אעברה נא ואראה את ההר הטוב הזה והלבנון. ויש רופאים גדולים מבינים על העשבים ובאים בחודש אייר ללקט עשבים נפלאים ויש שם עשבים שיוכלו להחיות מתים, ויש עשבים שיוכלו לעשות מהם כסף וזהב, ובהמות שהולכין על זה ההר, אם שוחטין אותן מוצאין לפעמים בבני מעיים ובבשר צבע זהב יפה מאוד או צבע כסף, אבל לא יודעין אלו העשבים. ומעינות הרבה יוצאים מזה ההר וטובים לשתות, וכשאני הייתי כותב שם ס״ת ופתחתי החלון וראיתי הר הלבנון עומד נגדי היתה לי שמחה גדולה, והוא כמו לבן, בזה ההר מתחיל מחצה א״י אצל ירושלים, והולך אצל ההרים סלוונקר, ושם סופה. גם הייתי עם הגביר על הר א׳ ושם נקבר נח (**בכרך־נוח ליד תחנת מסלת־הברזל מועלקה־זחלל, מראים הערבים קברו של נח**) עם שֵם בנו במערה א׳, ואשתו וחם ויפת לא יודעין, ויש הרבה קברים של שאר צדיקים והרבה לי לכתוב משם. גם ראיתי קבר של שמשון הגבור ע״ה (**לדברי אברהם יערי אין מסורת כזו על קבר שמשון בשום מקום אחר**), והוא גדול מאוד. גם ראיתי הבית שהוא הפיל עצמו ועל הפלשתים קודם מותו, ועד היום לא יוכלו לבנותו, ועד היום שם פלשתים במקומם (**לדברי אברהם יערי קראו היהודים בגליל ובלבנון לדרוזים בשם פלשתים**). גם על ההר יש ברית בין הבתרים, שכרת הש״י עם א״א ע״ה (**אברהם אבינו עליו השלום**) וזה המקום גבוה מאוד, ואני הייתי שם וראיתי מרחוק הרבה מדינות מארץ חוילה וסוף (**אולי כוונתו לארץ ים־תולה קני־הסוף הגדלים על שפתו**), גם שאר חידושים הרבה...״

ועל צידון וסביבותיה, ששם ישב ר׳ יוסף מחודש אייר עד חשון תקכ״א, מסופר באגרתו, בין השאר: „וזה המקום צידון הוא מקום טוב מאוד וכל מיני פירות יש לרוב, שלא ראיתי מיום עמדי על דעתי, וכל מיני חידושים הרבה ולימונים הרבה בעד פאר״ה (**מטבע תורכי קטן**) אחד וגם אתרוגים ולולבים הרבה תיכף אצל העיר ואחורי בה״כ (**בית־הכנסת**) גדילים, ולולביהם על האילנות. ואילנות גבוהים מאוד ודקים, ועל ראש האילן גדילים לולבין יפה מאוד ומצידון

יבואו הלולבין ואתרוגים לירושלם ושאר מקומות. בצפת יש ג״כ אתרוגים ולולבין, אבל לא הרבה כמו בצידון, גם בשאר מקומות בא״י יש הרבה הדסים, השמשים מביאים הדסים כשהם עדיין לחים וחולקים בבה״כ מפני ריח טוב כמו בג״ע (בגן־עדן), ויש הדסים הנקראים משולשים — יפה מאוד וריח טוב כמו בג״ע. גם יש מקומות וראיתי קוץ ודרדר ושאר חידושים...״

וגם שם נמצאים קברים לרוב של בני אבותינו ושל צדיקים רבים, ובכל אחד הקברים קשורות אגדות, אשר ר׳ יוסף קלט אותן, והוא ממשיך:

״...ואמרו שזו צידון היא א״י, מפני שבירך יעקב את זבולון: לחוף ימים ישכון, וירכתו על צידון. וזה צידון עומד לחוף ימים, וגם זבולון שם מונח אצל צידון וכל השבטים נקברו בא״י. גם מצאתי בס״א (**בספר אחד, והכוונה, לדברי אברהם יערי, לספר־הישר בסוף יהושע**): יהודה קברו אצל ירושלים, בנימין ג״כ במקום אחד קרוב לירושלים, יוסף בשכם, וזבולון וישכר בצידון, אבל אין יודעים איזה מהם של ישכר ויש אומרים הוא של זבולון, וזה בצידון היא ח״ל ואומרים שיש צידון / אחרת /, לפיכך זו הצידון הוא ספק א״י, ואין ספק מוציא מידי ודאי, לפיכך לא רציתי לישב כאן...״

אהבת ר׳ יוסף לארץ־ישראל

באגרתו מתגלה ר׳ יוסף סופר כחובב־טבע המפסיק אף את עבודתו בקודש ואומר: מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה; כמו־כן הוא מופיע כאיש־האגדה, אך עמוקה ביותר אהבתו לארץ־ישראל. יכלנו להבחין זאת כבר בכמה מקטעי־האגרת, שהבאנו כאן. נביא עוד קטעים אחדים המוכיחים, כי בעיני ר׳ יוסף בארץ־ישראל הכל יפה וטוב, מושך את הלב ואת העין, וכי מכל דבר הוא מתפעל כילד תמים.

״...ורחצתי בחמי טבריה כמה פעמים, והוא קרוב לאותה העיר, חם מאוד, וגם — **מצהיר בעל האגרת** — עשה לי פעולה גדולה לגופי יותר מכל הרופאים...״

בטביעת־עין של תלמיד־חכם ושל אדם מאוהב בנוף מולדתו מבחין ר׳ יוסף בהבדל הגדול באקלים בין טבריה, ״שעומדת בעומק, ונקרא גליל התחתון, וצפת נקרא גליל־עליון, שהוא עומד על הר גבוה ביותר מכל ההרים, ויש אויר טוב בקיץ ובחורף מניסן עד תשרי...״ **ובהתפעלותו ממשיך ר׳ יוסף:** ״...חידוש גדול, שאינו יורד שום גשם כלל בכל מדינות א״י, ואעפ״כ הרי כל תבואה ופירות יפים וטובים מאוד, וזורעים וקוצרים ב׳ פעמים בשנה, אלא שיש להם שפע בבוקר מטל שיורד. וכשבא חודש חשון מתחיל גשם לילך והולך כל החורף עד ניסן, ולא נראה שום שלג ולא קרירות כלל, אך בטבת ושבט קר כמו בפולין בחודש אלול ותשרי. ובצפת בחורף קרירות מכל א״י מפני שעומדת בראש ההר גבוה מאוד. ומן הגשם שיורד בחורף יש להם יניקה כל השנה שפע טובה. ובפרט בקיץ יש להם שפע מהטל שיורד בבוקר, ויש נחת־רוח בקיץ שאינו יורד גשם כלל, ואעפ״כ לא תחסר כל טוב...״

ובקורת־רוח הוא מספר על צפת שיש בה באר אחת שקוראים לה באר־שבע ומימיה מתוקים וטובים לשתות ויש בה מעיין עם מי־רפואה, והוא קובע:

״גם צפת היא ארץ זבת חלב ודבש, ויש לי נחת־רוח בכל המקומות אשר אני

אבוא שם״... „והרבה חידושים יש לי לכתוב — **מעיר ר׳ יוסף אחרי הכל** — אך שבלתי אפשר לי לכתוב בפעם אחת הכל...״

את אגרתו מסיים ר׳ יוסף סופר בדברים אלה:

„עכשיו אני צריך ליתן שבח והודיה לספר בשבחי של א״י הקדושה שיש בה כל טוב, מה שלא נמצא בכל המדינות. ומי אומר שאינו טוב להיות בא״י בחיים, הם מוציאים לעז על א״י כמו מרגלים. רק מי שבא לכאן צריך לפרנס את עצמו, ובזה ולא ריקם, או שיהיה איזה בעל מלאכה טובה, שיוכל לפרנס את עצמו, ובזה דמיונה לכל העולם, לא נתן לשום אדם בחנם...״

וראוי לציין, כי דברי־סיכום אלה של ר׳ יוסף סופר בשבחה של ארץ־ישראל קוצצו על ידי אלה שהוציאו אותה לאור, לדברי אברהם יערי, והם הגדירו את תוכן החלק שהשמיטו במשפט זה: „והאריך שם עוד בשבח א״י וגריעות ברעסטצקא שהיו לו שם צרות״.

להערכת האגרת

האגרת של ר׳ יוסף מברסטצ׳קה מצטיינת בהיקפה הגדול, בריבוי המקומות והענינים שבהם מדובר בה ובכושר תיאורו של הכותב. גם אישיותו של ר׳ יוסף קוסמת בשלימותה ובהחלטיותה — לעלות לארץ־ישראל, מבלי להרתע מפני קשיים ומכשולים רבים, שנתקל בהם בדרכו ומבלי שיתפתה ע״י ההצעות השונות והמושכות מאוד להשאר באחת מארצות הגולה, שבהן עבר. „וכי אני באתי להרויח ממון הלא באתי אלא לילך לארץ־ישראל הקדושה, ולא לאסוף ממון״... **טען כלפי אלה שהבטיחו לו הרים וגבעות באם יסכים להשאר אצלם** בגולה. **צדק אמנם יצחק בן־צבי, נשיאנו הנכבד והאהוב, באמרו, שר׳ יוסף אינו תייר ממדרגתו של ר׳ בנימין מטודילא או ר׳ פתחיה מרגנשבורג *), אך חסרון זה הוא בעיני אחת ממעלותיה של האגרת. ר׳ יוסף אינו תייר ומה שכתב באגרתו, לא לפרסום ברבים נועד** (הנני תמים־דעים עם אברהם יערי, **שהאגרת של ר׳ יוסף פרטית היא אל קרוביו ומיודעיו בעיירת מולדתו **) ולא כדעת יצחק בן־צבי, שנועדה היא לשמש חומר לשדרי״ם ולמשולחים, ועוד נחזור לענין זה), אלא אלה הם הגות לבו, אשר צורך נפשי לו לשתף בה את בני משפחתו וידידיו בעיירת מולדתו. וגם יצחק בן־צבי מודה, שר׳ יוסף נחן „בטביעת־עין של תלמיד־חכם ובכשרון התיאור, והוא השאיר לנו באגרתו תמונה כנה ונאמנה מחיי הארץ לפני עלית החסידים, תלמידי הבעש״ט, לגליל, דהיינו בחצי השנה של המאה הי״ח...״**

ואם מגדיר יצחק בן־צבי את חבתו של ר׳ יוסף לארץ־ישראל בתור תמימה ופרימיטיבית, הרי נראה לי, כי אחרי המיבחנים הקשים, שבהם עמדו קשרי אהבתו לארץ־ישראל, רשאים להגדירם בתור קשרים עמוקים ויציבים עד מאוד, אשר התמימות והפרימיטיביות אינן יכולות להפחית מהם מאומה. בין האגרות מארץ־ישראל של גדולי החסידות והמקובלים בולטת אגרתו של ר׳

---

*) בהקדמה ל„עדות ביהוסף״

**) „אגרות ארץ־ישראל״,ע׳ 287.

יוסף באהבה העמוקה לארץ־ישראל, „שיש בה כל טוב, מה שלא נמצא בכל המדינות, ומי שאומר שאינו טוב להיות בארץ־ישראל בחיים, הם מוציאים לעז על ארץ־ישראל כמו מרגלים".

וישנה הוכחה מאלפת לכוח־המושך הרב והממושך שבאגרת זו. היתרונות המרובים שבה (מבלי להתעלם, כמובן, מזאת, שסופר סת"ם אינו סופר והאגרת אינה מסודרת ואינה ערוכה כראוי) והאישיות הקוסמת של מחברה הם שהקנו לה כוח־מושך רב והעלו את ערכה. הרבו להדפיסה ולהפיצה ברבים. לראשונה הופיעה האגרת בשנת תקכ"ג (בשנה שבה נכתבה) בפרנקפורט ליד נהר אודר, בשם: „עדות ביהוסף"", וכשנתיים לאחר־מכן הוציאו שם את האגרת בתרגום באידיש בשם: „עדות ביוסף". בשנים מאוחרות יותר הוציאו את האגרת של ר' יוסף סופר במהדורות אחדות בגליציה ובוילנה והיתה לה תפוצה רבה.

לשם מה נכתבה האגרת?

האם נכתבה האגרת, כדברי יצחק בן־צבי, למען המשולחים „לשם איסוף כסף לטובת הישוב הדל בארץ הקדושה", או נכתבה כאגרת פרטית אל קרוביו ומיודעיו של ר' יוסף בעיירת־מולדתו, כדעת אברהם יערי?

העירותי סבר לעיל, כי הנני תמים־דעים עם אברהם יערי ואנסה עתה לנמק זאת.

א) בפתיחת המכתב כותב ר' יוסף, שהוא בא להודיע משלומנו הטוב, והוא מסתמך גם על ,אגרת־שלומים', שכתב כבר קודם לכן. אין כל יסוד לחשד, שהכותב רצה להוליך שולל.

ב) בתוכן המכתב אין למצוא הפרזה בצרות הממשיות, שהיו ליהודי ארץ־ישראל: רעידת־אדמה ומגפה, ואין בתיאורן כל רמז לעורר רחמים, דבר הנהוג במכתבים ,למען המשולחים'.

ג) הטוב והחיוב בשפע שבאגרת על ארץ־ישראל, הכל יש בה, היא ארץ זבת חלב ודבש, מים מתוקים לרוב, גן־עדן ממש, כל זה אינו משמש חומר מועיל לאיסוף כסף. כי אם כה טוב בארץ־ישראל, למה צריך לבוא לעזרתם? לשם מה הצורך ב,חלוקה'?

אין להניח, כי הממונים על אוסף הכסף היו בטלנים כאלה, שלא ידעו להבחין ב„ליקוי" יסודי זה שבאגרת. הנסיון עם אנשי־„החלוקה" מלמד,שהם התמחו יפה ביעילות אמצעי הפעולה שלהם.

אגב: ההשמטה בסוף האגרת המודפסת על ידי אחד מעורכיה, אשר עליה מצביע יערי, גם היא מחזקת את ההנחה, כי המהדיר לא היה מעונין בשבחים מרובים על ארץ־ישראל. השמיט והסתפק בציון: „...והאריך שם עוד בשבח א"י..."

ד) הרמז בתוך האגרת, אשר עליו מבסס בן־צבי את דעתו נראה לי מפוקפק מאוד. ר' יוסף כותב אמנם בין השאר באגרתו: „אני כתבתי כל האגרת למשולחים יפה מאוד, ועשו עמי כתב חזק שיתנו לי מכל כתב ד' ר"ט (ארבעה ריכסטלר) והם מתפארים מאוד עם הכתבים שלי, ואקוה לה' שיביאו משולחים מעות הרבה", אך משפט זה מכוון ללא ספק לדברים שקדמו לו והאומרים:

„אחר ר״ה (ראש השנה) שלחו הפקידים והחכמים לעיר סטאמבול ולכל המדינות שבחו״ל בשביל תיקון העיר ולבה״כ ולב״מ״ (ולבתי־הכנסת ולבתי־המדרש). דברים אלה יכולים רק לשמש ראיה נוספת, כי האגרת היתה פרטית ומכוונת לקרובי הכותב, כי מה טעם לכתוב זאת באגרת, הצריכה לשרת את השלוחים ואת מטרותיהם? יתכן, כי ר׳ יוסף שלח את אגרתו לקרוביו על ידי אחד השלוחים והיא נתגלגלה לידי אלה, שניצלוה (בהשמטה קלה) למטרת אוסף הכספים לארץ־ישראל. מכל מקום, אין בכוחו של רמז מפוקפק זה לסתור את הנימוקים, שהזכרנו לעיל, והמסתמכים על דברים בולטים וברורים למדי.

האגרת של ר׳ יוסף מברסטצ׳קה, מחלוצי העולים האשכנזים לארץ־ישראל, שקדם גם לעלית החסידים הראשונים, תעודה מיוחדת במינה היא, הנבדלת בתכנה ובצורתה מאגרות למשולחים. ספוגה האגרת אהבה עמוקה לארץ־ישראל ובאה בה לידי ביטוי מובהק האישיות הטהירה והקוסמת של מחברה.

פטירת ר׳ יוסף סופר

ר׳ שמחה בר׳ יהושע מזאלוזיץ ליד ברודי, חותנו של ר׳ שלמה מדובנא, שעלה לארץ בשנת תקכ״ד (1764) ותיאר את מסעו בספר בשם „אהבת ציון״, העיד — לדברי יצחק בן־צבי ואברהם יערי — כי ר׳ יוסף סופר שהה באותה שנה בפקיעין ועסק בתיקון ספרי־תורה. הוא נפטר שם סמוך לחודש אייר תקכ״ד.

כסלו, תשי״ח   מנדל זינגר

סופר־סת״ם בברסטצ׳קה (מרדכי מיילמן)

השרשרת נמשכת

מימי ראשית התנועה הציונית בעיירה

(מפי שרה ומילה קטבורסקי)

הימים, ימי־התחרות בין שני רעיונות — הסוציאליזם והציונות, ובחיי היהודים ברוסיה הצארית — שנות פרעות. רוח רעה היתה מהלכת בעיירה בשנים 1905—1906; הידיעות על הפרעות הטילו אימה על הכל. חרדנו, פן תגיע הרעה גם אלינו, אך למזלינו, ניצלנו.[1]

הסתדרות ציונית קמה רשמית בברסטצ׳קה בשנים 1906—1907, אך שליחי התנועה הציונית הגיעו אלינו קודם לכן. הראשון היה משה גלינסקי. באסיפת אזכרה לד״ר הרצל הרצה אשכנזי מדובנו על המנהיג שנפטר. הידיעה על פטירתו של הרצל השרתה דכאון בין יהודי העיירה. בכו מר על הסתלקות המנהיג.

יוצרי האוירה

אוירה ציונית נוצרה בעיירה עוד לפני היסוד הרשמי של הסתדרות ציונית. יצרו אותה משכילים יודעי עברית, ביניהם תלמידי חכמים כדוד סקולסקי, שסיפרו עליו, כי הוא יודע את כל התנ״ך בעל פה, חיים לרר, אברהם יהודה פולאק ויצחק מרגלית. סקולסקי ולרר היו מהנחבאים אל הכלים, ואילו פולאק ומרגלית היו למורי־דרך לציונים בעיירה, הם היו העסקנים שיצאו לכבוש את לבות הנוער, בניגוד לתעמולת ה„בונד״, שהורגשה כבר במקום. שניים אלה לא היו אמנם צעירים, אבות לילדים היו ובעלי משפחות, אך הם היו פורצי הדרך לתנועה הציונית. הם ריכזו סביבם את צעירי העיירה והתיחסו אליהם כמו

---

1) נראה, כי ברסטצ׳קה היתה רגישה להלכי־רוח רעים נגד היהודים, ויתכן, כי מפני שסביבתה היתה מעורבת פולנים ואוקראינים, אשר מבחינה סוציאלית ולאומית היו ביניהם יחסי־איבה, והשלטון היה רוסי. באוירה מסוכסכת, מבחינה לאומית וסוציאלית, שורצת השנאה ליהודים. אחרי הפרעות בקישינוב בשנת תרס״ג, פורסמה בעתון היומי הפולני „סלובו פולסקי״, שיצא בלבוב, כתבה, ובה מסופר על מעשי־אלימות נגד יהודים, שנתחדשו ברוסיה בקרבת הגבול האוסטרי. „לפי המברק מ־8 ביוני 1903 — נאמר בכתבה — פרצו פרעות אתמול בעיירה הרוסית ברסטצקה, המרוחקת כארבעה קילומטר מעיר מינהל־המחוז ברודי. זה היה ביום היריד וכעשרים אלף (?) אכרים מהסביבה נמצאו אז בעיירה, ואלה איימו במעשים דומים למעשי קישינוב. קמה בהלה גדולה. היהודים פנו טלגרפית בקריאת עזרה לגוברנטור. אתמול והיום היו כל החנויות סגורות. מאות יהודים יצאו את העיר ורבים מהם הגיעו לאחת מנקודות־הספר הגליצאיות במחוז ברודי״. — גם, אם יש אולי משום הפריזה במדה מסוימת בידיעה זו, וסימן לכך — המספר של עשרים אלף אכרים מהסביבה, שהיו, לדברי הכתב, בעיירה ביום היריד, אין ספק, כי הידיעה בעיקרה נכונה היא. ככה הורגשה גם תנועת הפרעות ביהודי רוסיה בברסטצ׳קה בשנים שלאחר מכן. (המערכת).

בית־ספר עממי רוסי ; רוסישע פאלקס־שול,
בין העומדים ; צווישן די, וואס שטייען : נ. קליינר, ש. ביכמן, י. חרש
בין היושבות : צווישן די וואס זיצן : ש. שטפר, א. רייף (גלקין).

חברים קשישים יותר, ולצעירים היה ענין להיות בחברת מדריכים אלה. אברהם יהודה פולאק היה הוגה־דעות, ויצחק מרגלית היה מסור לציונות והשפעתו על כולם היתה רבה מאד. אליהם יש להוסיף את הרוקח ברוך פורֶר, שהתגאה להיות חברו של הסופר מ. ז. פייאברג, יהושע קליבנר, בנציון קטבורסקי ויוסף שירמן. אלה היו פרוגרסיבים בדעותיהם והבינו לרוחו של הנוער.

עברית שפת הדיבור

דרושה היתה איזו שהיא פעולה ממשית. פעמה ההכרה באנשים, כי בתור תנועה לאומית־ציונית על חבריה להתחיל קודם כל בלימוד השפה העברית. בנציון קטבורסקי היה אומר: העברית תהיה לשפה חיה, כאשר יארזו דג־מלוח וסוכר בעתון עברי. הוא עמד בתוקף על כך, שיש ללמד את הילדים עברית ולא רוסית, כהכנה לעליה לארץ־ישראל.[2] ברוך ברגר ויהושע רוקח היו מתמידים לדבר עברית תוך הכרה עמיקה ועקשנות רבה.

תלמידים יהודים בבית־הספר העממי הרוסי
יידישע קינדער אין דער רוסישער פאלקס־שול

מימין לשמאל
בשורה הראשונה: 1 ?: 2) צפירה רייבר ; 3) צפורה חודק ; 4) יהודה צ׳ארדמן ; 5) יהודה סירקיס ; 6) יונה צ׳ארדמן ; 7) חיים חרשק ; 8) ? ; 9) י. שפר; 10) ש. ברדיגה; 11) ר. שפירא.
בשוהר השניה: 1) ? ; 2) ר. אוסטרוב ; 3) ? ; 4) ? ; 5) ר. מזוריק ; 6) ד. קוגל ; 7) טנה ; 8) א. קולינר ; 9) ח. כהנא ; 10 ש. ליטבק ; 11) רוטבליט ; 12) נ. לרר.
בשורה השלישית: 1) לימון ; 2) הירוביץ ; 3) ? ; 4) א. מזוריק ; 5) ? ; 6) א. קליבנר ; 7) ב. פנדלמן ; 8) ד. שולמן ; 9) ? ; 10) פ. לרר ; 11) ר. שירמן.

---

2) בשנים 1903־4 נוסד בית־הספר הרוסי, ששוכן בבית ישראל גלקין, ובו למדו בעיקר בנות. מעטים היו הבנים שלמדו בו, רובם למדו ב„חדר", ובין מעצבי דמותו יש להזכיר את מושקה שווּאלב.

בשורה הרביעית: 1) ב. חרשק ; 2) ר. גרובמן ; 3) זינגר.

בין הצעירים הפעילים בלט יוסף קליבנר. הוא אסף קבוצה קטנה של בחורות: ארבע אחיות קטבורסקי ורבקה בארו, ולימד אותן עברית; האחיות מיילמן למדו אצל פולאק, לימדו במבטא אשכנזי. את התורה שלמדו, מסרו הבנות לאחרים.

לחוגים אלה היה בית קטבורסקי למרכז. ההורים נתנו לבאים לביתם חופש־פעולה, ויוסף קליבנר ידע לנצל זאת — למדו יומם ולילה. היו אלה ימי „המתמיד". לילות שלמים ישבו יחד וקראו בספרות העברית: אחד־העם, ביאליק, טשרניחובסקי, פייארברג ועוד. קראנו את „לאן"? וידענו, כי התשובה היא — להתכונן לעליה לארץ־ישראל.

אחיות קטבורסקי:
מילה, צביה, שרה, שושנה.

השפעת הפעולה בברסטצ׳קה חדרה גם לסביבה וגם בעיירות הסמוכות התעוררה תנועה ציונית. חיים צימרמן, שהיה בא לעיירה, הצטרף לחברתנו. בית קטבורסקי היה גם לביתו (היתה קירבה משפחתית וגם יחסי חברות). כאשר נכסף חיים להנאה רוחנית היה בא לברסטצ׳קה ולבית קטבורסקי. אברהם יהודה פולאק, שהיה קשיש בהרבה מאתנו, התייחס אלינו כחבר לחברים, והוא היה משוחח על ההכרח לצאת מחיי בטלנות ולעבור לחיי־עבודה, להיות ליהודים חפשיים. הוא התמיד לדבר על חברה עובדת וחפשית. האידיאל שלו היה — אכר נאור.

בשלושה מקומות היתה מרוכזת הפעולה בשעות היום והערב: בחנותו של יצחק מרגלית, בבית־המרקחת של יהושע קליבנר ובחנותו של בנציון קטבורסקי. בכל אחד מהמקומות האלה היו שומעים תכופות ויכוחים על ציונות, על תנועה לאומית, על תנ"ך ועל לימוד העברית.

קריאה בספר

מלבד לימוד העברית תפס מקום חשוב יסוד הספריה, שבה היו ספרים בעברית ובאידיש. השקעני מאמצים רבים ברכישת קוראים וקבענו תורנות בהתנדבות להשאלת הספרים. תחלה היתה הספריה בבית שפירא, אח"כ הועברה לבית מרגלית, ובו הקצה בשבילה חדר יפה. חברי הועד הראשון של הספריה היו: יוסף קליבנר, יצחק מרגלית, אברהם יהודה פולאק, ברוך פירר ויהושע רוקח.

וכאשר הגיעה אלינו הידיעה על יסוד ארגונים מיוחדים לנשים, התכנסו הנערות בעיירה ויסדו אגודה בשם „בנות ציון".

פעלו למען הקרן־הקימת־לישראל ולהפצת השקל הציוני וכן היו מפיצים מניות של הבנק הקולוניאלי. למען הקהק"ל היו אוספים תרומות בחתונות וכן נהגו לתרום לקרן זו בשמחת־תורה, כאשר עלו לתורה. דאגנו לכך, שבכל בית־

כנסת יהיה בחור משלנו, שישמיר על כך ויטפל באיסף הכסף ובקבלתו. בבית רוקח היה „מנין" ציוני ובו התפללו הבחורים והבחורות. התפלות היו שם לחגיגה ציונית.

„שפה בפה ומלאכה ביד"

באחד הימים התעוררה השאלה: אם פנינו לעליה לארץ, האין צורך להתכונן לכך, ללמוד מלאכה ולרכוש ידיעת מקצוע ? הרי לא נעלה לארץ לחיות מ„חלוקה". וקבלת עזרה מהבית גם היא מחפירה. גמלה ההחלטה, ללמוד מלאכה. מילה נסעה לרדזיבילוב ללמוד את מלאכת התפירה והגזירה וכאשר תעלה לארץ־ישראל תהיינה לה „שפה בפה ומלאכה ביד", האחרות למדו מלאכת ריטוש לצילום. בהגיעה לארץ היתה מילה מורה למלאכה בבית־הספר לֶמֶל בירושלים.

נעמי קליבנסקי, יורה מלמן
חיים וברכה צימרמן

ראשון לעליה לארץ היה יוסף קליבנר, אחריו — חיים צימרמן; השלישית היתה ברכה ליברמן־צימרמן. אחריהם עלו מילה קטבורסקי, מרים בת ישראל גלקין. העליה מברסטצ׳קה גברה משנה לשנה.

ההתעוררות הלאומית

(מזכרונות העולה הראשון בעליה השניה מברסטיצ׳קה לארץ־ישראל) [1]

עם ההתעוררות הציונית בברסטצ׳קה

בימים ההם היו בברסטצ׳קה שני רבנים, אחד אוליקאי ואחד טריסקאי. האוליקאי היה אדוק מאד ואיש תמים. כאשר החלו בעיירה להתענין בארץ־ישראל וראשוני הציונים ניסו להסביר לו את מטרת התנועה, השיב, כי רק עם בואו המשיח תבוא הגאולה, וכי הציונות תביא רק לכפירה בעיקר ר״ל. עם בואו של הרוקח פורר לברסטצ׳קה הוחל בפעולה ציונית, שבראשה עמדו יחד אתו יצחק מרגלית ואברהם יהודה פולאק; המזכיר היה יוסף קליבנר, בן הרב הטריסקאי.

1) מתוך שיחה עם יוסף עמיעד (קליבנר).

בראשית היתה הספריה

הפעולה הראשונה של הציונים בעיירה היתה — פתיחת ספריה בביתו של מר רוקח. יוסף קליבנר היה הספרן. הספריה משכה את לבות הנוער, במיוחד את הבנות, אשר רובן לא ידעו עוד קרוא וכתוב, ובאמצעות הספרים והעוזרים על ידם בספריה, למדו לקרא. מסביב לספריה התגבשה הקבוצה הראשונה של בני־נוער, צמאי לימוד והשכלה.

לתיאור האוירה, ששררה אז בעיירה, רצוי להביא שתי עובדות: א) אברהם וויץ, אביהם של יוסף ודוד, היה בין „הנגועים" בהשכלה, וכאשר קרא פעם, כנראה בחשאי, ספר „טריף־פסול" ונאלץ להסתירו בפני אביו, עטף אותו בטליתו ושכח להוציאו. למחרת, בבואו להתפלל בבית־הכנסת, הוציא את הטלית, והספר נפל על הרצפה. כתוצאה מ„תאונה" זו נאלץ אברהם וויץ לעזוב את העיירה; ב) כאשר התרחב החוג שהתענין בספריה, כל פעם יותר ויותר, כוונו החיצים בעיקר אל הספרן יוסף קליבנר, בן הרב. הרב היה אמנם אדיב מטבעו ולא נהג להלבין פני אדם ברבים, אך כאשר מדובר היה בבנו, פנה אליו והטיף לו מוסר, תוך פניה אל מצפונו. והבן שתק. „אתה שותק — אמר הרב לבנו — חושב ודאי, כי אתה האיש שיביא את המשיח..."

ואביו של אברהם וויץ, יהודי אדוק וקפדן עד מאוד, שאל את הספרן יוסף קליבנר: כאשר אתה נמצא בכל הטומאה הזאת ומתעסק בספרים אלה, אין לבך נוקף כלל נוכח כל שאתה עושה? שיחות אלה היו מעוררות צער רב בלב הפעילים וגרמו להם זעזועים קשים, אך לא נרתעו והמשיכו בפעולתם.

ומספריה לבית־ספר עברי

בעיירה שלט ה„חדר" בתור מוסד חינוכי יחידי. היה אמנם גם בית־ספר ממשלתי, אך ילדי יהודים לא ביקרו בו. וה„חדר" היה דומה בכל למוסדות חינוכיים, מסוג זה, בכל תפוצות ישראל. יצוין רק, כי אפילו נ"ך היו בבחינת ספרים אסורים, למדו בהם אך ורק חמשה חומשי תורה. מר אברהם יהודה פולאק יזם את יסוד בית הספר, הוא נוסד בשנת תרס"ג (1903). על ידו של פולאק בהקמת בית־הספר עזר יוסף קליבנר. בבית־הספר לימדו עברית, נ"ך וגם רוסית.

כמו בספריה כן גם בבית־הספר היוו הבנות את הרוב, כי הן היו מוצאות מכל לימוד וחינוך. לשם כך הנהיגו גם בבית־הספר לימוד מקצועות, מיוחדים לבנות. ברכישת מקצוע ראו צעד חשוב לקראת „פרודוקטיביזציה" ושיחרור מהתלות בהורים. הקמת בית־הספר עוררה סערה גדולה בעיירה. וגם הפעם כוונו החיצים בעיקר אל היוזמים. דודו של יוסף קליבנר, ישעיהו וויץ, התקיף את הצעיר, ותוך האשמה, שהוא „הצית את התבערה בעיירה", סטר לו שתי סטירות־לחי, אשר זכו לפרסום רב בעיירה, וגם יוסף קליבנר זכר אותן זמן רב...

אולם, לאחר שמתנגדי בית־הספר נוכחו לדעת, כי באמצעים אלה בלבד לא יוכלו לשתק את בית־הספר, שהוסיף לפעול ולמשוך יותר ויותר את בני־הנוער, החליטו, בשנה השלישית לקיומו, לנקוט באמצעים חריפים יותר. הם הצליחו להסית את הקצבים בעיירה נגד בית־„הטומאה", ואלה התנפלו על בית־

הספר בגרזנים. העסקנים והמורים, שהיו אז בבית, נאלצו להמלט על נפשם, והקצבים הרסו והחריבו את כל שהיה בבית. בכוח האלימות שותק בית־הספר.

וגם התוכחו

בעיירה היו גם שני סוציאליסטים. האחד בונדאי והאחר סוציאל־מהפכן. השניים התאמצו לרכוש נפשות וששו מאד לעורר ויכוחים. יוסף קליבנר יודע לספר על אחד הויכוחים, שהוא ניהל עם שני אלה ויכוח שנמשך שבועות אחדים ובו דנו על לאומיות, על ציונות, על ארץ־ישראל ועל המהפכה, אשר, לדברי השניים, היא ורק היא תפתור את כל הבעיות ותביא את הגאולה לכולם. הויכוח הסתים, לחברי קליבנר, בנצחון לציונים. גם בשנים הבאות לא יכלו הסוציאליסטים, מתנגדי הציונות, לרכוש לבבות רבים בברסטצ׳קה.

וגם התוכחו

הפעולה הציונית בימים ההם, כלומר לפני חמשים שנה ומעלה, לא היתה צמודה לעליה. היו מטיפים אמנם להתקרבות לטבע, לעבודת האדמה, ובמידה מסוימת קיימו זאת גם הלכה למע־שה, על ידי טיולים ועל ידי הסתכלות מקרוב במתרחש בטבע ובחקלאית, אך לעלות ולעבד את דעתם זמן רב. יוסף קליבנר מס־ דעתם זמן רב. יוסף קליבנבר מס־פר, כי רעיון זה נקר זמן ניכר במוחו והוא היסס לא מעט, עד שהחליט לא לגלות, אף לקרובים ביותר, מהרהורי לבו, כי חשש פן ינסו לרפות את ידיו. הראשון, אשר לו גילה את הדבר, היה יצחק מרגלית, והוא שעודד אותו לעלות לארץ. השיחה הזאת היתה ליוסף חויה עמוקה, והלילה שאחריה היה לו ליל נדודים. לא יכול לעצום את עיניו כל הלילה והמחשבה בשלה בו יותר ויותר. וכאשר סיפר על רעיונו זה אחר־כך לחיים צימרמן, נהג הלה כדרכו ולא נתן לו תשובה מיד, אך למחרת אמר לו: זה הוא! אין דרך אחרת! כך התגבשה הקבוצה של עולים לארץ־ישראל, שנקראה: עולי בב״ל, כי חבריה היו משלוש עיירות סמוכות זו לזו, שראשי התבות בשמותיהן היו: ב׳, ב׳, ל׳: ברסטצ׳קה, באֶרמיל, ליובציבקי. בין חבריה הראשונים היו: חיה ברכה ליברמן (לאמיתו של הדבר היתה היא מגליציה, בת הכפר סטארמילץ׳, סמוך לגבול הרוסי בתקופת הצאר), חיים צימרמן, האחיות קטבורסקי והאחים וויץ.

הרב מ. ל. קליבנר ובני יוסף

את העידוד העיקרי קיבלו עולים ראשונים אלה מאת יעקב רבינוביץ, שהיה אז מזכיר „חובבי ציון” באודיסה. בועידה ציונית ברובנו, שנערכה זמן מסוים אחר כך, עוררו את שאלת העליה לארץ. בועידה זו השתתף יצחק מרגלית בתור מורשה ציוני והוא חזר משם נלהב מאד לרעיון העליה.

יוסף קליבנר עלה ראשון מברסטצ׳קה לארץ. דבר עליתו עשה רושם רב בעיירה ובסביבה. נערכה לו מסיבת פרידה, שהשתתפו בה גם בני־נוער מהעיירות הסמוכות. מהדברים שהושמעו זכור יפה לקליבנר, כי אלה שהצהירו חגיגית: אני אחריך! לא מיהרו לעלות, ואילו אלה, שלא מסרו כל הצהרה, הקדימו לעלות. מהדברים שהוא עצמו אמר, זכור לקליבנר, כי הציר שבדבריו היה: לא אדע, אם אביא אנכי טובה לארץ־ישראל, אך ארץ־ישראל תביא לי לבטח טובה, כי מה צפוי לנער כמוני בעיירה?

חיילים יהודים מברסטצ׳קה בצבא הצאר הרוסי

כדרך העולים בימים ההם היתה תחנתו הראשונה של יוסף בארץ — המלון המפורסם של חיים ברוך ביפו, ושם השאיר את חפציו, כאשר, מיד עם בואו לארץ, יצא לרחובות. שלא כמו במושבות הבארון שלטה ברחובות עבודה עברית, וגם לעולה חדש היה קל יותר להשיג בה עבודה. ברחובות היו אז א. ד. גורדון, יוסף אהרונוביץ ואחרים מראשי העליה השניה.

ביקור בברסטצ׳קה

אחרי מלחמת־העולם הראשונה ביקר יוסף קליבנר בברסטצ׳קה והורגשה יפה המהפכה שהתחוללה בחיי היהודים בעיירה. בית־הספר העברי היה בעצם פריחתו, הציונות השתלטה על השכבות השונות, והנוער זרם לתנועות החלוציות. ראה את פירות מעשהו ופעולת ראשוני הציונות בעיירה, ובסיפוק רב חזר לארץ.

חברי ההגנה העצמית בברסטצ׳קה בימי מלחמת־העולם הראשונה

ברסטצ׳קה המתגוננת

(מפי שמואל מרגלית, אפרים פרדמן, יצחק הנדלסמן, נחמן רייף וישעיהו קליבנר)

מפי שמואל מרגלית:

ברסטצ׳קה זו, אשר יהודיה הצטיינו בציונותם ויצאו להם מוניטין גם בארץ־ישראל, ידעו גם להגן על כבודם ולשמור על רכושם בין הגויים שמסביב להם.

ידיעה זו היא שעמדה להם והצילה איתם לא פעם משואה ומחורבן.

היחסים בין ילדי היהודים לבין ילדי הגויים היו שם מיוחדים במינם. לא היו התנפלויות ספונטניות, אלא מאבק בין שני כוחות שווים: כל יום שישי בשבוע, אחה״צ, היו מזדמנים שני המחנות ונערכים לקרב, בשטח החולות בפרבר העיירה. פעם היו הגויים מנצחים ולעתים ניצחנו אנחנו, אולם ברוב המקרים היתה ידנו על העליונה (כאן פעל, כנראה, גם המוח היהודי), וזה עשה רושם ניכר על הנוער הגויי.

מימי ילדותי זכור לי: מקובל היה כי בעונת ההתגייסות לצבא היו ה„סטארוסטים״ (מוכתרי הכפרים) באים העיירה עם כל הפמליא שלהם כל יום א׳ בשבוע, לבלות בנעימים, מעין „אכול ושתה כי מחר אנו הולכים לצבא״, וכטוב לבם ביין, היו פונים מיד אל הרחוב היהודי, כדי לחרף ולגדף ולהקים מהומה בין ה„ז׳ידים״ וכך הטילו את חתיתם על התושבים היהודים.

והנה, באחד הימים נכנס ה„סטארוסטא״ אל בית־המסחר של הורי והתחיל להתאנות אל אבי ז״ל בלווית הברכה הרוסית הידועה. הזבן הראשי, השכיר, פנה מיד אל חברו ואמר לו: „גיב מיך א לייטישן שטופ״. הלה הבין את הרמז ודחפהו בכיוון ל„סטארוסטא״, שהיה שתוי לשכרה ועמד בקושי על רגליו. הוא נפל ארצה, נפצע ודמו זב. בראותם זאת הסתערה הפמליא על הרובע היהודי ועמדה לערוך בו פוגרום ממש, אולם כהרף עין נתאספו צעירי המקום; אחי הבכור, נחמיה, ועוד כמה נערים, פתחו לרווחה את מחסני־העצים להסקה, והבחורים תפסו מיד בולי עץ והתחילו להכות במסתערים על ימין ועל שמאל. רבים מבין ה„שקצים״ נפצעו, קמה ביניהם בהלה גדולה, הם עלו על העגלות וברחו מנוסת חרב. תיגרה זו נתפרסמה בסביבה ועשתה על הגויים רושם כביר.

חבל וולין השתייך לפנים לפולין הגדולה ועם כיבושה על ידי הרוסים נשארה בכל זאת אוכלוסיה פולנית ששמרה על מסורתה, אולם מאידך השתדלו הרוסים בכל הדרכים למחות כל זכר לפטריוטיות ולהשפעה פולנית. והנה, באחד הימים „גילו״ השלטונות הרוסיים קברות „הקוזקים הקדושים״ בכפר שליד ברסטצ׳קה. מאז סודרה מדי שנה בשנה עליה ברגל (מפוצ׳ייב דרך לוצק, בורמיל וברסטצ׳קה לכפר זה) בתהלוכה דתית המונית מלווה דגלים וסיסמאות לאומיות שונות, בהשתתפות אלפי אנשים. תהלוכה זו נוצלה יפה על ידי האלמנטים האנטי־שמיים ולא חסרו קריאות בוז ואיומים כלפי היהודים — „חבלני המולדת

ומהרסיה״. בכל מקום, שתהלוכה זו עברה, עוררו מהומות והיכו ביהודים. יום זה היה מוכן לפורענות ברחוב היהודי שבסביבה, רק לא בברסטצ׳קה, באשר מארגני התהלוכה ידעו יפה, כי בהתנגשות זו לא יינקו ולא יצאו בשלום כבשאר המקומות.

העיירה היתה מוקפת שכונות של גויים ולא חסרו ביניהם אנטישמיים. היה אפילו סניף קבוע של חוג אנטישמי מובהק בשם „ברית העם הרוסי״, אולם בכל זאת נזהרו מלבוא בהתנגשות גלויה עם היהודים והיה מעין יחס כבוד מיוחד אל יהודי ברסטצ׳קה.

ובפרוץ מלחמת־העולם הראשונה, ברסטצ׳קה היתה אז כידוע סמוך לגבול אוסטריה (כשלושה קילומטר מהגבול), והיה זה סוד גלוי לאוכלוסיה הרוסית, כי היהודים מחכים ומצפים ל„פלישה״ האוסטרית, והיחסים נהיו מתוחים מאד.

שעת האפס הגיעה. הצבא הרוסי נטש את עמדותיו והשאיר משמרת קוזקים בלבד לנטירת הגשרים מסביב. היה ברור, כי לפני נסיגתם ישרפו הקוזקים את הגשרים ונשמע איום גלוי, שיעלו באש גם את הבתים. מיד התארגן ועד־הצלה. זכורני התיעצות אבי ז״ל עם הרב קליבנר ז״ל ועם אחרים מעסקני העיירה. נאסף סכום כסף מסוים, שניתן לקוזקים, והם הסכימו לצאת אף מבלי לשרוף את הגשרים. האוסטרים נכנסו בקלות לעיירה לשמחתם הגלויה של כל תושביה היהודיים.

אולם לא סגי בכל זה. כל אביב במשך שנות המלחמה היה חבל וולין עובר מיד ליד לגיסות שונים; נסוגו הרוסים ובאו האוסטרים, נסוגו האוסטרים וחזרו הרוסים, נסוגו הרוסים ובאו אנשי פטליורה, אחריהם כנופיות דניקין וכו׳. אחריהם באו הבולשביקים ולאחרונה — הפולנים.

ואפרים פדרמן מוסיף:

תוך כדי חילופי החילות למיניהם היינו נתונים לחרדה מתמדת, ולעתים אף לבהלה מסוימת. בגמר מלחמת־העולם הראשונה נמצאו עוד חיילים רוסיים בעיירה ובאחד הימים נפוצה שמועה, שהם עומדים לערוך פוגרום ביהודים. התאספו החיילים היהודיים בקלויז ד׳אוליקה לטכס עצה, כיצד לעמוד מול פני הסכנה הזאת. הוחלט על פעולת הגנה. הביאו רובים וחילקו אותם בין יהודי העיירה. למזלנו לא אירע דבר, והנשק נשאר בידינו.

אמנם, נשק זה עמד לנו בעת צרה שהתרחשה ובאה מאוחר יותר. לעתים השתמשנו בו גם בשמחות, למטחי־אש בעת חתונות, והיו יורים מעשרה רובים בבת־אחת.

מפי יצחק הנדלסמן רשמנו:

בשנים 1914־15 נסוגו האוסטרים מהעיירה והרוסים נכנסו לתוכה. הגבול היה ליד סטאָרמילץ, מאָרבי. בחורים רבים עזבו את העיירה ונסוגו עם האוסטרים לסביבות, לגליציה וגם למקומות מרוחקים יותר באוסטריה.

האוסטרים שהו בברסטצ׳קה ובסביבה כ־13 חדשים. תושבי העיירה קיבלו אותם כמו את המשיח. האכרים נמלטו ועזבו את שדותיהם, ויהודי העיירה יצאו

לשדות והורידו את היבולים. במשך תקופת שהותם בעיירה הכניסו האוסטרים שיפורים: סללו דרכים, נטעו עצים וכו'. הכנסיה הפרובוסלבית היתה אז בתהליך בניה והאוסטרים לקחו מאבני הבניה לסלילת דרכים. לעבודה לקחו את היהודים בכוח. מכל בית כפו על אדם אחד לצאת לעבודה. כאשר חזרו הרוסים, החלו להתנקם ביהודים על יחסם הטוב לאוסטרים. עם הרוסים חזר הכומר ניקולסקי והיהודים ביקשו את עזרתו. הכומר כינס את בני עדתו בכנסיה והסביר להם, כי אין היהודים אשמים בכל אשר נעשה וכי אין לקחת בכלל בחשבון את אשר עושים בני־אדם מתוך לחץ של מלחמה.

עם נסיגת האוסטרים נגררו אחריהם צעירי העיירה בגיל הגיוס והם נחשבו שם לשבויי־מלחמה אזרחיים.

בשנת המהפכה הרוסית (1917), התפרק כל שהיה קיים קודם לכן, ולעיירה באו גם רוסים וגם גרמנים. בימי שביתת־הנשק של קרנסקי נשארה העיירה ללא כל שלטון והיהודים הקימו הגנה עצמית. היוזם היה הרשל שמש. ניתן נשק לבחורים והם היו יוצאים לשמירה, כי פחדו מפני התנפלויות של האוקראינים, שזכו מן ההפקר ולבשו מדי צבא. היהודים גמרו אומר, כי כאשר יתקרבו האוקר־אינים יפתחו בצעקה „געוואלד!". זה יהיה אות האזעקה. המפקד שמעון ברל־שמעונס רצה להיווכח, איך תשמע צעקת ה„געוואלד", יצא למרחק מסויים וציווה על הבחורים לצעוק: „געוואלד" בכל כוחותיהם. הרושם היה עצום! הוא הבטיח, כי לשמע צעקה כזאת ישאו האוקראינים את רגליהם ויברחו...

בבוא הסצ'וקים האוקראינים בכוונה לשדוד ונכנסו לבתים פרטיים אחדים, פתחו היהודים, בנעריהם ובזקניהם, ברדיפה אחרי השודדים והניסו אותם, אבל הנסים שהספיקו גם לשדוד, ירו אל הרודפים אחריהם ופצעו אחדם מהם. בהגיע הסצ'וקים עם השלל עד לגשר, הפתיע אותם צבא פולני שבא לקראתם. הפולנים הכריחו את האוקראינים לקפוץ לתוך המים וסחבו אותם כל פעם למקום, שהמים בו עמוקים יותר. רבים קפצו וטבעו, ואלה שלא טבעו — נורו על ידי הפולנים.

כניסת הפולנים לא הקלה על היהודים; החיילים הפולנים נהגו לירות ביהודים ולפגוע בהם.

ונחמן רייף יודע לספר:

בפרוץ המהפכה הרוסית נשארה העיירה ללא שלטון. מצב זה נמשך 6—8 חדשים בערך. היהודים והתושבים האוקראינים (המאֶשצנים) קיבלו על עצמם את האחריות לסדר בעיירה ושיתפו פעולה ביניהם.*)

באותם הימים הוקם מעין ארגון צבאי יהודי, שהקיף עשרות צעירים, בני כל השכבות, בני אמידים, סוחרים זעירים ובני העובדים. ביניהם היו כמה „חֶברהמאַנים". מארגניו היו משה סקולסקי וישעיהו ברגר, ועד כמה שזכור לי, השתתפו האחים רייף, שוורצמן, בנו של ראובן שואב המים ואחרים.

---

*) התושבים האוקראינים בעיירה היו רובם סנדלרים ובורסקאים. פחד הכנופיות נפל גם עליהם, כי תבעו מהם מיכסות גדולות של מגפיים ועורות.

הנשק שהיה בידינו, כלל באופן רשמי חרבות מיושנות, שהיו תלויות בחדר־הנשק, אולם בידי הבחורים היו גם מיני קרבינות (רובים מקוצצים), שהיה קל לשאתם ולהחביאם, ואילו האפקט שלהם היה בזאת שנתנו דפיקה חזקה. קרבינות אלה נרכשו מידי חיילים וגם נמצאו הפקר בשדות. את השימוש בנשק למדו מהקצינים והחיילים ששירתו אותם, שהתאכסנו בבתי יהודים בימי המלחמה. חדר־הנשק היה בביתו של „שיע אויג" שבקרבת חנינה רֶצאָפּטור.

בראש המשטרה המקומית עמד בתקופה ההיא קצין מפרומיל. במשך הזמן הוברר, שהוא שונא ישראל. מפקד ההגנה שלנו, משה סקולסקי (לפי השמועה ממלא הוא תפקיד צבאי חשוב ברוסיה), יזם פעולה להרחקתו. באחד הימים פרצה קטטה ובעזרת ה„שקצים" הכו אותו מכות נמרצות וגרשוהו מן העיירה.

אחרי קטטה זו החלו להופיע כל מיני כנופיות. פעם נתקבלה ידיעה, כי מחנה של פטליורה הגיע לאחד הפרברים. החלטנו לקדם את פני הרעה ולעמוד על המשמר. אך גם אנשי המחנה היו נתונים בפחד, כי התהלכו שמועות על התקרבות הצבא הפולני. בכל זאת ניסו באחד הימים לשלוח את ידם בביזה. כהרף עין התאספו בחורי ההגנה בכיכר השוק והם ביחד עם השכנים האוקראינים הניסו את אנשי פטליורה, מי במקלות ובאבנים ומי בנשק חם. אחרי שעות מספר הצליחו לגרשם. באותה פעולה נפצעו אפרים פדרמן ופלדמן.

לזמן מה השתרר שקט בעיירה, אולם הגויים מהכפרים בסביבה הביטו בעין רעה על פעולה זו ולטשו עיניהם לשוד ולביזה בעת מצוא.

ומפי ישעיהו קליבנר נודע לנו:

בשנות המהפכה הרוסית, כאשר החלו להשתולל ברחבי אוקראינה כנופיות הפטליורים, שפרעו ביהודים, התארגן הנוער במקום, רכש נשק והתכונן ליום עברה. הנשק נלקח ונרכש מידי חיילי הצבא האוסטרי, שנסוג בזמן ההוא מהעיירה. אימון בנשק זה קיבלו חברי ההגנה על ידי מדריכים יהודיים, שאחד מהם ואף הראשי ביניהם היה גֶר, לא מתושבי ברסטצ'קה, שהגיע עם הצבא הרוסי ונשאר בעיירה.

להגנה היהודית היה גם קשר עם ה„שקצים" של השכנים המיאֶשצָ'נים, שחרדו לגורל סחורותיהם, הנמצאות בידי היהודים. נעזרנו גם על ידיהם בקבלת ידיעות על המתרחש, והם גם עזרו לנו במקרים מסוימים.

השמירה בעיירה היתה בידי ההגנה. לא נתנו למשטרה של הפטלורצים להכנס ולשלוט בעיירה, ובבוא המחנה של מחַנובסקי, נשאר הוא לפי דרישת ההגנה בפרבר, כי הודיעו לו, שלא יתנו לו להכנס לתוך העיירה. לפי הסכם עם המפקד הוקם משרד־משטרה, שהיה בידי היהודים, והיה רק נתון לפיקודו. לא היתה שום פעולה משטרתית בלי ההגנה היהודית.

בראשיתה לא היתה ההגנה ליגלית כלל, הנשק שלה היה נסתר, ואח"כ היתה ליגלית במדה מסוימת. כלפי חוץ השתמשנו רק בנשק שניתן לנו על ידי הפיקוד. חילקנו הרבה נשק לבתי היהודים, אך רק לאלה שידעו להשתמש בו. הדבר היה מאורגן היטב.

השמירה על כל הגשרים מסביב היתה בידינו. שמרנו עליהם ביום ובלילה.

כל יום ראשון ויום חמישי בשבוע, כאשר המוני „גויים" מהסביבה היו באים לעיירה להתפלל בכנסיותיהם או ליריד, היו אנשי ההגנה עורכים חיפושים אצלם.

פעם, ביום חמישי, נתקבלה ידיעה, שה„גויים", הבאים ליריד, מתכוננים לפרוע ולשדוד אצל היהודים. הבחורים, ששמרו על הגשרים, ערכו חיפושים אצל כל הבאים והחרימו נשק שנמצא אצלם. אולם, בכל זאת פרץ סכסוך בו ביום בנפול ריב בין „גויים" לבין קצבים בעניני כספים. ניתן אות ל„גויים", שהחלו להתארגן ולפרוע. אנשי ההגנה יצאו מיד לרחוב ופתחו ביריות־הפחדה. החנויות נסגרו, היהודים ירדו למרתפים וה„גויים" נסו בבהלה, בהשאירם אחריהם את העגלות עם סוסיהם. אספנו את הרכוש העזוב והעברנוהו לידי המפקד ורק למחרת היום הוחזר לבעליו. כך ניצלה העיירה משוד ומשפיכת־דם.

כאמור, חנה המחנה הפטלורי בפרבר. באחד הימים באו חיילי המחנה לעיירה והחלו לשדוד בחנויות. היהודים סגרו מיד את החנויות. אנשי ההגנה יצאו לרחוב, הרביצו בחיילים ופירקו את נשקם מעליהם. בשוב החיילים למחנה ובהודע הדבר למפקד, העמיד מכונות־יריה אל מול העיירה, ותוך איומים תבע להסגיר לידיו את הבחורים. אז באו השקצים לעזרתנו. הם ניגשו למכונות־היריה, הוציאו מהן את הבריחים והודיעו, כי באם יעשה דבר מה ליהודים, יגנו גם הם עליהם. בזה נסתימה התקרית.

ועוד מקרה:

היו ימים וחיילים נהגו להכנס לחנויות לקנות משהו ולבקש מהחנווונים עודף משטרות־כסף, שלא נתנו כלל. פעם נטפל אחד החיילים בתביעה כזאת אל בנו של בנימין הירש זַטיליק. הנער לא ידע עצה. החייל תפש אותו והחל לסחבו לרונצ׳ינה. הופיעו שניים מאנשי ההגנה ודרשו מהחיילים לעזבו. כאשר סירב החייל, פתחו השניים באש. החייל הסתלק והנער ניצל מפשיטת בגדיו ונעליו, כמו שהיו נוהגים החיילים במקרים דומים.

ושוב מפי שמואל מרגלית:

באחד מימי השוק, ביום א׳ בשבוע, שבו היו באים גויים רבים לעיירה, פרצה פתאום תיגרה בין גוי לבין יהודי בשוק. קמה בהלה גדולה — היהודים, כדרכם, החלו לסגור את חנויותיהם, אך מיד ניתן צוו לפתוח שוב את החנויות, והחנוונים ציתו, כי גם הם התיחסו בכבוד לבחורים המזוינים. להשמעת צפירה התאסף המשמר הצבאי שלנו ליד כיכר השוק עם נשק ביד, והמפקד, משה סקולסקי, מזוין חרב ואקדוח, הכריז בשפה הרוסית, שעל הקהל להתפזר, אחרת יפתח באש. הגויים לא ציתו והחלו להקיף את אנשי המשמר. רגע קט היתה צפויה סכנת הרג וחורבן בעיירה. מיד ניתנה פקודת אש וצרור כדורים הועף למעלה. הגויים נבהלו (היו פעם גויים תמימים), התפזרו חיש מהר, עלו לעגלותיהם והסתלקו. מאורע זה עשה רושם כביר על היהודים ועל הגויים גם יחד — אם כי הסוחרים בעיירה התרעמו מאוד על חוצפתנו זו.

מאז היה יוצא משמר אזרחי שלנו כל יום א׳ בשבוע לשמור על הסדר בעיירה וזה היה ברשות הממשל הצבאי. לאנשי המשמר היתה גם רשות לחפש בעגלות ולהחרים נשק שנמצא ללא רשיון. והיה מעין הסכם ג׳נטלמני, כי הנשק

המוחרם יתחלק בין הממשל הצבאי לבין ארגוננו. מאז לא קרו עוד תקריות רציניות.

מאורע רציני קרה עם כניסת הדֶניקינצים לעיירה. בכל מקום, שרגלם דרכה בעיירה יהודית, השתרר שוד ושבר מסביב ולא היה מנוס מזה, וגם על ברסטצ׳קה עברה הכוס ובאחד הערבים הקודרים הגיח לעיירה גדוד שכורים. מיד יצאו כל בני העיירה, בנים ובנות, אל הרחובות (הבנות לבשו בגדי גברים). היה זה תכסיס מוצלח, כי הדניקינצים נהגו לבוז ולשדוד רק אצל יחידים. הפגנה רבתי זו מנעה אסונות רבים. ראשי הגדוד פנו אל נכבדי הקהלה ודרשו במפגיע שני דברים: שיכר ונשים, אחרת יתנו חופש לחייליהם.... נאמר להם, כי הבנות ברחו, וכי שיכר ינתן להם. אך נמצא מי שרמז להם, כי בכפר הסמוך ימצאו את כל מבוקשם. עברו לכפר ועשו בו שמות. למחרת בבוקר קיבלו פקודת נסיגה והעיירה ניצלה.

בימי מלחמת הבולשביקים והפולנים היתה העיירה נתונה חליפות לשלטונם של צבאות אלה, שעבר כל פעם מיד ליד. בעת כניסת הצבא, או נסיגתו, היו החיילים פורצים לעתים לחנויות ולבתים ושדדו. באותם הימים נהרגה ברחוב על ידי הפולנים הבת גיטל ממשפחת גרובמן.

נאבקה ברסטצ׳קה היהודית על כבודה ועל רכושה וכך היא ניצלה מכל מיני פורענויות, שבאו עליה ושארבו לה במשך השנים, עד שבא הזד האכזר ומחה אותה מעל פני האדמה.

ליד קברו של חייל יהודי, שנורה ונהרג בחצותו את הגבול ליד ברסטצ׳קה (בתקופת הצאר).

דער נס פון סאן־רעמא

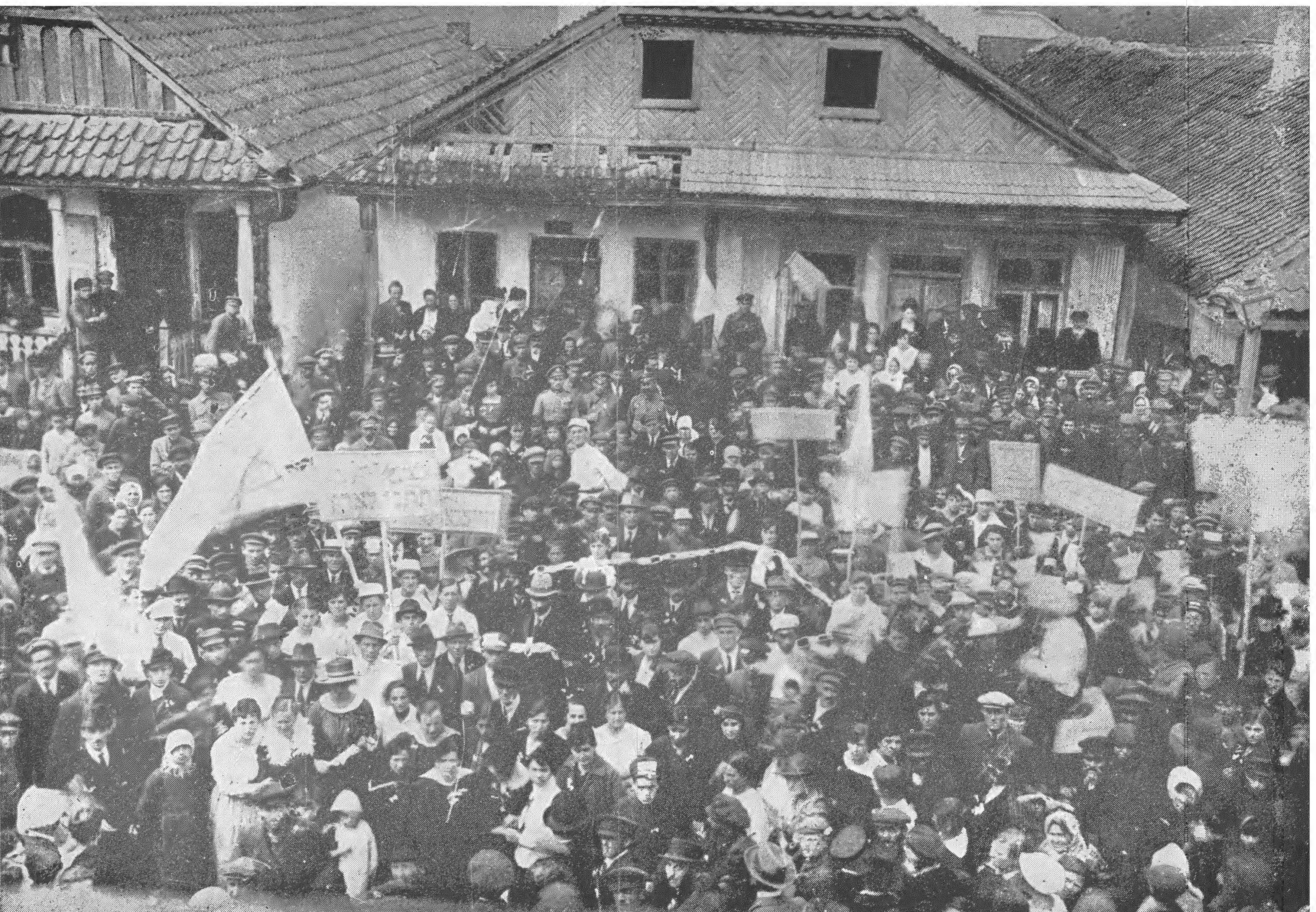
(נאומו של יצחק מרגלית ז״ל בחגיגה הציונית בברסטצ׳קה עם הכרזת בלפור בשנת 1918).

(די רעדע פין יצחק מרגלית ביי דער ציוניסטישער פייער אין ברעסטעטשקע ביי דער פראקלאמאציע פין דער באַלפיר דעקלעראציע אין יאר 1918).

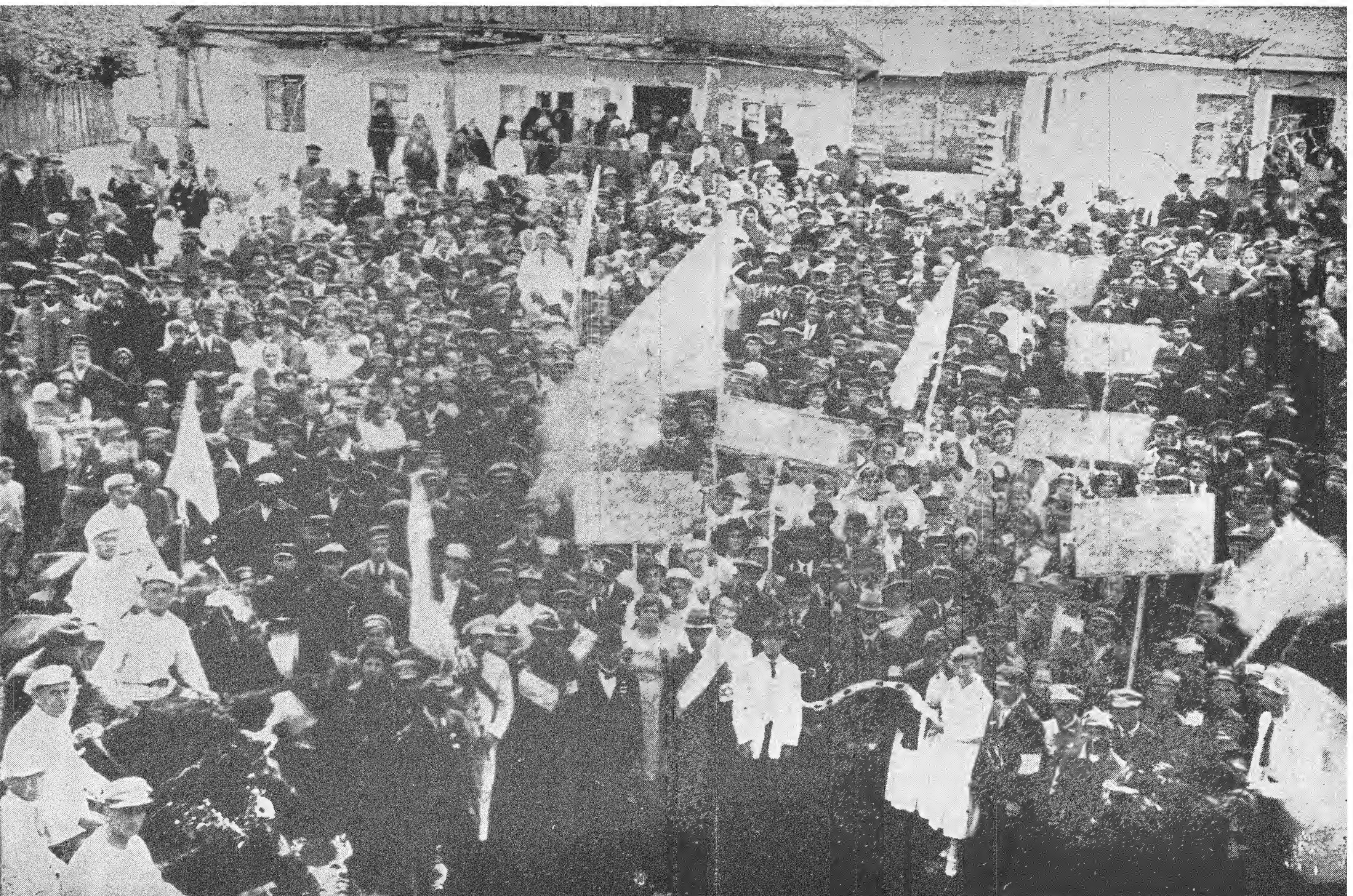
אין תלמוד איז פארהאן א אגדה, וואס דארט ווערט געזאגט : לעתיד לבא הקב״ה מביא את יצר הרע ושחטו לפני הצדיקים והרשעים ; לצדיקים נדמה להם כהר ולרשעים נדמה להם כשערה. הללו בוכים : איך יכלנו לכבוש את ההר הזה ? והללו בוכים : איך לא יכלנו לכבוש את השערה הזאת ?

דאסזעלבע איז מיט דעם ציוניסטישן געדאנק. די, וואס האבן פאר דעם געדאנק געארבייט אין משך פון פילע יארן, און איבער־געלעבט מיט אים אויך די פילע זיגזאגן, די עליות און ירידות, תקוה און א מצב קרוב ליאוש, די זיינען אצינד דערשטוינט און וויינען פאר פרייד : אוי, ווי אזוי זיינען מיר אדורכ־געגאנגען אזא שווערען און געדרייטן בארג ? אבער יענע, וואס זיינען ביז איצט געשטאנען פון ווייטן, און די גרויסע שווערע פאלקסארבעט האבן זיי איבער־געלאזט אויף א הויפל מענטשן, בפרט יענע, וואס האבן אונדז געשטערט (און א זאלכע זיינען געווען ניט ווייניק, פון די עקסט רעכטע ביז די עקסט לינקע), שטייען איצט פארשעמט און דערשלאגן. דער סאוויסט מוטשעט זיי און זיי טראכטן : ווי אזוי האבן מיר ניט פארשטאנען א זא פשוטן און גלייכן געדאנק ? עס וואנדערט אויף דער וועלט א פאלק אן א לאנד, און זייט דאס פאלק פארלאזט דאס לאנד, האט עס נאך קיין גוטן טאג ניט געהאט אין די פרעמדע לענדער ; דאס לאנד ווידער איז וויסט און וואַרט עד היום הזה אויפן פאלק, עס זאל עס אויפלעבן ; נא, וואס איז נאך פשוטער ווי דער געדאנק, אז דאס אומגליקליכע פאלק זאל זיך צוריקקערן צו זיין לאנד און זיי זאלןביידע אויפלעבן ?

מיר, וואס האבן אויף אונדזערע פלייצעס אריבערגעטראגן די שווערע ארבעט, ביז מיר האבן זוכה געווען צו דעם גליקליכן טאג פון אתחלתא דגאולה, לאמיר זיין גרויס־מוטיק צו אונדזערע מתנגדים, לאמיר זיי ניט דערמאנען זייערע חטאים — שלום, שלום לרחוק ולקרוב ! — צו אונדזערע מתנגדים פון רעכטס, צו די ערליכע פון זיי, מיין איך, די וואס האבן באין אופן ניט געקאנט צופאסן זייערע אנשויאונגען פון משיחס־צייטן צו דער קליינער קרעפטליווע ארבעט, וואס זיי האבן געזען פאר זיך, דארפן מיר צוריפן מיט ליבשאפט פון ברידער און זיי זאגן : עס זיינען געשען מער וואונדער, וויפיל איר האט זיך געקאנט אויסמאלן אין דער רייכסטער פאנטאזיע : ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן. די וועלט האט זיך איבערגעקערט — בלוט, פייער און רויך האבן זי דערפולט פון עק צו עק ; זייט די וועלט שטייט איז אזוינס ניט געשען. און צום סוף דאס לעצטע וואונדער — דאס אנערקענען ארץ־ישראל פאר א היים פונס יידישן פאלק ! דער נביא שרייט אויס : מי שמע כזאת ? מי ראה כאלה ?

התהלוכה בעיירה ליום הצהרת בלפור (1)

התהלוכה בעיירה ליום הצהרת בלפור (II)

היחל ארץ ביום אחד ? אם ייולד גוי פעם אחת ? כי חלה גם ילדה ציון את בניה.

נאך דער גרויסער מלחמה זיינען פיל פעלקער באפרייט געווארן, אבער די אלע פעלקער זיינען געזעסן אויף זייער ערד, און מען האט נאר געמוזט אראפנעמען פון זיי דעם דרוק פונם באצווינגער, זיינען זיי שוין געווען באפרייט. אבער עס איז ניט געהערט געווארן אין דער וועלט־היסטאריע א זא פאל, אז מען זאל אנערקענען פאר א פאלק א לאנד, וואס למעשה זיצט ער איצט כלל ניט אויף דעם באדן, נאר אויפן סמך, וואס צוריק מיט 2000 יאר האט דאס לאנד געהערט צו דעם פאלק. אין טאג פון ו׳ אייר, 24 אפריל, האט אין סאן־רעמא ציון צוריק באקומען אירע קינדער, וואס זיינען צושפרייט אויף אלע עקן וועלט, און דאס יודישע פאלק איז מיט איין מאל גרייס געווארן.

אויך מיט אונדזערע מתנגדים פון לינקס, איך מיין אויך דא מיט די ערליכע פון זיי, לאמיר ריידן א גוט ווארט, לאמיר זיי ניט איבערלאזן אין דעם מצב פון יוספס ברידער, בעת ער האט זיך דערקאנט צו זיי : אני יוסף ! ולא יכלו אחיו לענות אותו, כי נבהלו מפניו. האט ער זיי נאך א מאל צוגערופן ; ויאמר יוסף אל אחיו, גשי אלי... אני יוסף אחיכם, אשר מכרתם אותו מצרימה, ועתה אל תעצבו, וגומר...

זיי האבן אינדז אויך פארקויפט. וואו און צו וועמן האבן זיי זייער יודיש פאלק ניט פארקויפט ? צו יעדן פאלק האבן זיי אונדז פארקנעכט און יעדנס פאהן האבן זיי אונדז געהייסן טראגן. שמוני נוטרה את הכרמים. אלע וויינגערטנער האבן זיי אונדז געהייסן היטן, נאר ניט אונדזער אייגענעם וויינגארטן, נאר ניט טראגן אונדזער אייגענע פאהן. יא, דאס אלעס האבן זיי געטאן, נאר לאמיר זיי דערלייכ־טערן דעם שווערן לאסט פונם דערוואכטן סאוויסט. זיי האבן ניט געגלויבט אין אינ־דזער אייפלעבן. זיי האבן זעזאגט : יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו, נגזר לנו, ווי יחזקאל האט געזאגט אין זייער נאמען : אינדזער האפנונג איז אייף אייביק פארלוירן וממילא איז זיי אויסגעקומען, אז אונדזער ארבעט האט ניט קיין עתיד, און אזוי ווי זיי האבן ניט געקאנט אריבערטראגן די גרויסע יסורים פון זייערע ברידער, האבן זיי אינדז אויסגעקליבן א מיתה יפה (אוי, א שיינעם !) טויט — איינגעשלינגען ווערן פון די פעלקער, וואס מיר געפונען זיך סלוטשאינע צווישן זיי.

אבער אויך מיר, די גליקליכע, וואס אויף אונדזער גאס איז דער גרויסער יום־טוב, וואס מיר האבן איינגענומען דעם גרויסן בארג, טארן מיר בשום אופן אפילו ניט איין מינ׳ט רעכענען, אז אונדזער ארבעט איז געענדיקט, כאטש מיר האבן זיך מיט וואס צו פרייען. פון פארקויפן ר׳ משה מאנטיפיארעס בילדער אין די יארן תרמ״ה־תרמ״ו ביז סאַן רעמאָ איז געווען א געפערליך שווערער און פארמאטרנדער וועג, אבער די ארבעט איז אויך איצט נאך ניט געענדיקט. פארקערט, זי הויבט זיך איצט ערשט אן, די גרויסע און פאראנטווארטליכע ארבעט. מיר אלע, אונדזער גאנץ פאלק, שטייט איצט אויפן וועלט־עקזאמען. מיר מוזן ערשט באווייזן, אז מיר זיינען ווערט דאס פארטרויען, וואס די וועלט האט אונדז געגעבן, אז מיר קאנען זיין א פאלק מיט אלע פעלקען גלייך, אז מיר קאנען אליין קאָווען אונדזער גליק, אז די אינערוועניקסטע פארשידנהייטן צווישן אונדז זיינען ניט אויף אזוי ווייט, אז זיי זאלן שטערן די אלגעמיינע ארבעט פון אויפבויען

דאס לאנד. מיר מוזן ווערן אין א קורצער צייט דער רוב פון דער באפעלקערונג אין ארץ־ישראל. אן דעם איז דער גרויסער פאליטישער דערפאלג גאר ניט ווערט. אין גייען קיין ארץ־ישראל מוזן די בעסטע כחות.

אונדזער גרויסער, דער פרעכטיקער, פארשטארבענער און ניט פארגעסליכער הערצל אין זיינע ספרים: „יודענשטאט" און „אלט־ניי־לאנד" האט באטאנט, אז די ציוניסטישע ארגאניזאציעס אויף די ערטער מוזן זאגן זייער ווארט ביים אויסקלויבן דעם מענטשן־מאטעריאל, וואס מען שיקט קיין ארץ־ישראל. די ערשטע הונדערטער־טויזנטער, דאס זיינען די אבני־היסוד, די גרונטשטיינער, וואס אויף זיי וועט שטיין דער גאנצער בנין. מוזן מיר זען, אז דער יסוד זאל זיין א פעסטער, אז ניט איז חלילה דער גאנצער בנין אין סכנה. אַ מינימאלן צענז מוזן מיר פאדערן פון די מענטשן, וואס ווילן אהין עמיגרירן: זיי זאלן זיין געזונט, קערפערליך און גייסטיק, ארבעטס־פעאיקע, פלייסיקע, און זאלן באהערשן די שפראך פונם לאנד, די העברעאישע שפראך. אן דער שפראך האבן מיר ווידער גארניט. יעדעס פאלק האט זיין שפראך, ניטא א פאלק אן א אייגענער שפראך, אונדזער שפראך איז העברעאיש. די גוטע עלעמענטן צווישן אונדז, וועלכע באהערשן נאך ניט די העברעאישע שפראך, מוזן זיך נאך דא באמיען און זי דערלערנען מער־ווייניקער, כדי זיי זאלן ניט קומען אהין קיין שטומע, אדער, וואס ס'איז נאך ארגער, זיי זאלן ניט אריין ברענגען די גלות־שפראכן אין אונדזער לאנד. דאס איז דער מינימום. די מאקסימום־פאדערונגען פון אונדזערע חלוצים — דאס אויס־לייזן אונדזער לאנד, האט גאר קיין שיעור ניט, ווערדליג דער גרויסער אויפגאבע, וואס ליגט אויף זיי.

נאר ניט בלויז אויף די יורדים למלחמה, אויף די וואס גייען שטרייטן פאר אפנעמען אונדזער לאנד, נאר אויך אויף די, וואס בלייבן דערווייל דא, אויף אונדזער טייל, ווי מען רופט עס אין די לעצטע יארן, ליגט א גרויסער חוב, צו ברענגען די געלט־קרבנות, וואס זיינען נויטיק דערצו, אז מיר זאלן ארץ־ישראל צוריק באקומען. זיי דארפן מיט שמחה אין באגייסטערונג נעמען אנטייל אין דער גראנדיעזער היסטארישער אונטערנעמונג — אין שנעלן טעמפא און אויפן ברייטן מאסשטאב צו באזעצן די דורך צוויי־טויזנט יאר חרובע היים.

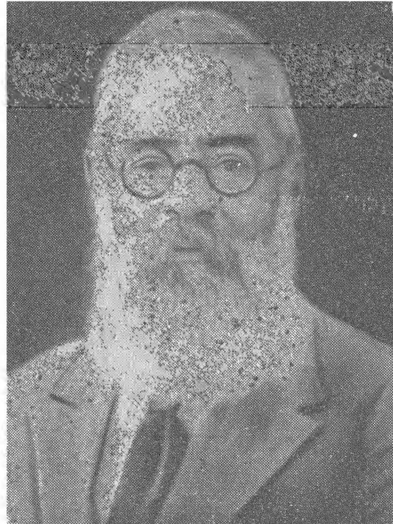
זאל קיינער פון אייך ניט פעלן דערביי. באווייזט אלע, אז איר ליבט אייער פאלק און אייער לאנד. איצט איז געקומען די צייט אייך צו זאגן, אז ניט מיט אזאלכע נדבות ווי מיר האבן געגעבן דעם יידישן נאציאנאל־פאנד קאן מען א לאנד אויפבויען און א פאלק באפרייען. נדבות דארפן ניט מער עקסיסטירן, עס מוזן זיין גרויסע זעלבס־באשטייערונגען. מען מוז נעמען אין באטראכט די היינטיקע געלט־פארהעלטענישן און די אומגעהויערע סכומים, וואס מען דארף צו א זא גרויסער אונטערנעמונג. לאמיר האפן, אז מיר יידן פון היינטיקן דור וועלן ניט בלייבן קליין צו דער איצטיקער גרויסער צייט.

מיט בלוט, שווייס און געלט וועלן מיר אפנעמען אונדזער לאנד, וועלכעס מיר וועלן בויען אויף יסודות פון גערעכטיקייט און עס וועט זיין א מוסטער פאר דעם גאנצן מזרח, און פון דארט פאר דער גאנצער מענטשהייט. די אידעאלן פון אונדזער

תורה, די אידעאלן פון אונדזערע נביאים, וואס אין זיי זיינען די יסודות פון סאציאלער און צווישן־ נאציאנאלער גערעכטיקייט און וועלכע זיינען פארשטויבט געווארן גלייך מיט אונדז פונם גלות־שטויב, אז מען האט זיי ניט געקאנט ארויסזען, וועלן דארט אין אונדזער לאנד, און דורך אונדז, ווידער אויפשיינען אין שענסטן פראכט און גלאנץ און וועלן באַ־ שיינען די גאנצע וועלט.

והיה באחרית הימים, נכון יהיה לך בית ה׳ בראש ההרים. ונשא מגבעות, ונהרו אליו כל הגו־ יים, והלכו עמים רבים, ואמרו: נעלה אל הר ה׳, אל בית אלהי־ יעקב ויורנו מדרכיו, ונלכה באור־ חותיו. כי מציון תצא תורה ודבר ה׳ מירושלים.

תחי ציון!
יחי עם־ציון!
תחי שפת־ציון!

יצחק מרגלית

ברסטצ׳קה וארץ־ישראל

עיירה־אם — בגולה
ויד ושם לה — בישראל.

היה היו עיירות־אמהות בתפוצות הגולה, היה היו... ואהה! אינן עוד במציאות. רובן ככולן הושמדו ונכחדו בימי עברה וזעם, על ידי משלחות רעות של מחבלים עריצים. רק בודדות מהן זכו לעליה בשעתה, וע״י כך גם לשריד ושם בישראל. אלה הן העיירות אשר פעם בהן שאר־רוח, הבהבה בהן גחלת התקוה, שלהבת התחיה אחזה בטובי בניה וחומה העלה אותם לציון.

לא כל העיירות נתברכו בנציגים־שליחים משלהן בארץ ישראל. מעטות מהן הגיעו במספר שליחיהן עד ל„מזומן״. ובודדות אף זכו לצרף „מנין״ משלהן בארץ. בני עיירות בודדות אלה העבירו אתם את יחסי שכנותם, את קשרי חברותם ואף את שם עיירתם לארץ והיוו חטיבה אחידה ויחידה בה. ידועים: ה„הומלאים״, ה„רומנאים״, ה„פלונסקאים״, ה„איברצאים״, ה„קשנובים״ ואחרים. לחטיבה מיוחדת, חשובה ומלוכדת, זכו עולי ברסטצ׳קה ואנשי סביבתה, אשר התרפקו על אגודותיה בגולה והתפקדו על אנשיה בארץ־ישראל.

ברסטצ׳קה — על התוספן: „צ׳קה״, כסימן חיבה או הקטנה ואולי שתיהן

כאחד — לא נמנתה עם הערים והאמהות בגולה. רבים אף שמעה לא שמעו ושמה לא ידעו. לא זכור לי אם ידעתי מציאותה ושמה בעודני בגולה. וראו זה פלא: אך דרכו כפות רגלי על אדמת המולדת — נתקלתי, מדי פעם בפעם, באנשי ברסטצ׳קה. לא ברור לי — אם היה זה מזלי המיוחד, או היתה זו לבביותם, פשטותם וחביבותם של אנשי עיירה קטנה וצנועה זו, אשר ידעו, כנראה, את סוד קירבת הלבבות והכירו את סממני החיבה לגר העולה.

— את קסמי הגליל תאר לי לראשונה, בהתלהבות רבה, ברסטצ׳קאי אחד, מימים הראשונים להגיעי ליפו. —

— באמצעות ברסטצ׳קאי התודעתי למשפחת כורמים ותיקים, לבנות המושבה ולבניה ברחובות. כאן נוכחתי כי הגזים בהרבה אותו „יורד" שפגשני באכסנית אודיסה, על סף עליתי לארץ, בהרבותו לספר, בין השאר, על היחסים „האיומים" בין פועלים ואכרים במושבות ארץ־ישראל.

— ביער הרצל שבבן־שמן נפגשתי בברסטצ׳קאי אחד, חצי שתלן, חצי רוקח, השואף לארגן קבוצה עצמאית לעיבוד הפלחה וליסוד משק־עזר לדוגמא, בחוה הלאומית. בהתלהבות רבה הרצה בפני על תכניותיו וספחני לחברתו —

— בהגיעי בפעם הראשונה, תוך רטט שבקדושה ומרירות שבאכזבה, לירושלים — היתה זו ה„קולוניה" של האחיות הברסטצ׳קאיות, אשר קרבתני ועודדתני, וגילתה לפני את ירושלים האחרת, השונה מזו של מאה שערים וסביבות הכותל המערבי.

— בעלותי לגליל התחתון מצאתי, באם מושבותיו מנוחה, מרגוע ואוירה חברית בצל קורות בתיהם של „האחים" הברסטצ׳קאים. נוות בתיהם; הציונית־הברסטצ׳קאית והצברית הספרדית, שימשו סמן טוב לקירוב לבבות ולמיזוג עדות.

— ובהעפילי לגליל העליון היה זה החובש־הרוקח מ„ברסטצ׳קה", אשר חבש את פצעי רגלי וריפא את דוי לבי בטפולו המסור והחברי. —

הכלל: ברסטצ׳קאי פה, ברסטצ׳קאי שם, אך תמיד ערות וחביבות מסביבם, והאורח מתחמם לאורם.

איני מכיר עיירה, מסוגה של ברסטצ׳קה, שמספר נציגיה־עוליה בארץ, בימי העליה השניה, הגיע למספר עוליה של ברסטצ׳קה. אך לא בכמותם בלבד, אלא גם באיכותם, הצטיינו עוליה. גם כאן — המדובר בהשואה לעולי עיירות אחרות. — אנשי ברסטצ׳קה השיגו שיאים די חשובים בין פעילי הישוב. —

עוזר הרוקח בן הרב מברסטצ׳קה הגיע לדרגת מנהל המחלקה לתיכנון כפרים בישראל. —

חניך ברסטצ׳קה וסביבתה הינו כיום בין מנהלי הקרן הקימת לישראל, איש היעור והמטעים בארץ, סופר בעל סגנון וכשרון בספרות החקלאית וההתישבותית. —

מבניה של ברסטצ׳קה וחניכיה קמו לנו פרנסי הגליל התחתון וראשי אכריו.

אותו חובש רוקח בגליל העליון בימי העליה השניה הינו כיום הרופא הותיק והמנוסה באם המושבים בעמק יזרעאל.

ומעשי אבות ופוֹעַל ראשונים סימן לבנים הממשיכים.

אחד מטובי הסופרים הצעירים בארץ וחבר הכנסת הוא נצר ממשפחת הברסטצ׳קאים.

האגרונומית המומחית לגידול תפוחי אדמה בארץ היא ברסטצ׳קאית, טהורת הגזע. —

ואחרון אחרון חביב וחשוב. — שורה ארוכה, נעלה וקדושה, של בנים, אמיצי לב ומסורי נפש, קדשו שם עמם ונפלו בהנחילם לנו מורשת ארצנו. שמותיהם חרותים לזכרון נצח על לוחות ברית הדמים, שבין העם והארץ. והם לכבוד ולתפארת לברסטצ׳קה עיירת המולדת של אבותיהם, אף כי לא ראוה מימיהם.

בבקרי, לפני פרוץ מלחמת העולם השניה, בשליחות הקרנות הלאומיות, — בפולין — אִויתי מאוד לבקר גם בעיירה ברסטצ׳קה, לראות את מולדת חברי וידידי ולהכיר את מקור מחצבתם ואת עיירת מוצאם. לשם יעילות־יֶתר בפעולות התעמולה ואוסף הכספים נצלוני מנהלי המוסדות לשם בקורים בערים הגדולות. ביקרתי בבריסק, בקובל וברובנה וביקורי בברסטצ׳קה החביבה נדחה לאחרונה. לפתע באה המערבולת האיומה. הגבולין בין צ׳כיה ופולין נסגרו ושליחי הארץ מהרו לחזור, בעוד מועד, לארצם ולבתיהם.

כך לא זכיתי לראות במו עיני את עיירת מולדתם של טובי ידידי. היא אך נשארה חרותה בדמיוני. לא נוסיף עוד לראות עיירות אלה בטבעיותן, על יהודיהן ועל אורחות חייהן. בימים ההם. זכתה ברסטצ׳קה, כגמול על ציונותה ועל עליית בניה, ונשאר לה שריד ושם טוב במדינת ישראל.

יעקב אורי

לראשית „החלוץ״ בעיירה

(מפי מרים בוידק, משה לינסק, יהודה סירקיס, ישעיהו קליבנר ויוסף שמעוני)

קשה לקבוע בדיוק את תאריך ייסודה של הסתדרות „החלוץ״ בעיירה. הרעיון החלוצי, שפעם בלב הנוער, מצא לו את ביטויו מפעם לפעם ביציאה לעבודה בתוך העיירה ובסביבותיה ובעליה לארץ. כל קבוצה שעלתה לארץ עוררה תסיסה בין הנשארים, ואלה חיפשו דרכים להגשמת כיסופיהם. חלוצים מברודי, שהגיעו לעיירה בראשותו של דב שטוק (סדן) בשנת 1925 נתנו את הדחיפה לצאת החלוצים הראשונים להכשרה. ששת החברים: דב ליכטנשטיין, אברהם כהנא, יוסף סיקולר (שמעוני), אונצי פנדלמן, דובה שולמן ומרים לינסק הצטרפו אז לקבוצת „ברית־אל״ של יוצאי „החלוץ״ בברודי, שנמצאה בגודה־טורקה ליד קולומיה אצל בית־האחוזה בראֶטלאֶר. זו היתה הקבוצה הראשונה, שיצאה מהעיירה להכשרה. עונה אחת בתקופת הקיץ 1924 עבדו החברים בכל עבודות השדה והכשירו עצמם לעליה לארץ. ויתכן, כי את ראשית היציאה להכשרה אפשר לראות עם צאתו של יהודה סירקיס לחוות־ההכשרה בגרוכוב בינואר 1924.

„החלוץ" קם והתארגן ומאז התחילו לצאת להכשרה באופן מאורגן ולפי החלטת האסיפה הכללית.

חדשים אחדים אחרי יסוד „החלוץ" יצאו הראשונים לקיבוץ „יוסף", שקבע את מקומו בקרבת העיירה והיתה לו השפעה ניכרת על בני הנוער. בין היוצאים היו: דובה שולמן, יפה פֶרשטוט, חליה לרר, מרים בוידק. עם קום קיבוץ קלוסובה יצאו: אריה ולטר, אברהם אוסטרוב, שלמה פולאק, אברהם סקולסקי, יהושע ספרן (זפרן) ואחרים. גדלה והתרחבה התנועה. צעירים רבים הצטרפו ל„החלוץ" וקבוצות קבוצות יצאו לקיבוצי־ההכשרה שברחבי מדינת פולין.

בהתארגן „החלוץ" הרגישו בצורך להקים ספריה מיוחדת לחברים. אמצעים כספיים לא היו, הטילו על החברים לצאת לעבודה, אשר הכנסתה תהיה קודש לרכישת ספרים. העבודה האחת המצויה — חטיבת עצים, והאחרת — לקום בלילה ולסובב את המכונה לאפית מצות, אצל אלתר המלמד. בראשיתו לא היה „החלוץ" ליגלי ובגלל זה היה קשה להשיג בשבילו מועדון. היו נודדים מבית לבית. לראשונה היו מתכנסים בבית מרים בוידק ובביתה היו מתאכסנים גם שליחי המרכז. וכאשר זכה אחר־כך „החלוץ" להיות ליגלי, השיג אולם למועדון ואף חותמת רשמית היתה לו...

והנה, התעוררו בני־הנוער הצעירים יותר ורצו להיות חלוצים כאחיהם המבוגרים ובשנת 1925 מתארגן מטעם „החלוץ" — „החלוץ הצעיר" ובין חבריו: בלומה קטבורסקי, סוניה שירמן, יונה פרשטוט, פייבל סמיט, בוזי (אהרון) כהנא, יהודה מזוריק, אברהם זילברשייד ויהושע זפרן (ספרן).

עם קום „החלוץ הצעיר" התחיל פרק חדש ותוסס בחיי הנוער בעיירה.

קבוצת העולים הראשונה לאחר מלחמת העולם הראשונה היתה קבוצת־חלוצים שעלתה בשנת 1920־21. חברי קבוצה זו הם: ישעיהו קליבנר, אהרון לרר, בילה ישפה, רחל שפירא, בַבצי חניס ואמת ושלמה קטבורסקי.*

בשנת 1917 ארגנו את קבוצת החלוצים שרצו לעלות ארצה. מתוך הרשימה שהגישו להנהלה הציונית קבלו מהם סרטיפיקטים רק הששה הנ"ל. העולים צריכים היו להגיע ללבוב. בינתים נכנסו הבולשביקים לעיירה ולא הספיקו לצאת לדרך. רק עם צאת הבולשביקים, בשנת 1920־21 שמו פעמיהם לארץ. לא בקלות ולא במהירות עלה בידיהם הדבר. רק לאחר נדודים מלבוב לורשה וטרדות רבות (שהייה בורשה בלא רשות; דיור בחדר צפוף; אבדן פספורט של אחד החברים בין המשרדים הממשלתיים וכו') עלו על אנית המשא „אבציה", ולאחר מסע של 3 שבועות הגיעו לחוף יפו.

---

* בזמנו של קרנסקי היתה תנועה של הליכה לצבא, לעזור לתנועת השחרור ברוסיה. שלושה מבין הנוער הברסטצ׳קאי אף הם התגיסו לצבא: ישעיהו קליבנר, קלינר משה, וישעיהי ברגר. בדובנו, בדרכם לצבא, התאחדו עם בחורים יהודיים אחרים. שם נמסר להם, כי בבאזלוקס (סמרסקי גוברניה) מתארגן גדוד של 4000 יהודים שחיכו לז׳בוטינסקי או לטרומפלדור ויעלו עמהם ארצה. הם יצאו מיד לבזלוקס ושהו שם 3—4 חדשים. (היו שם גדודים נפרדים לפי הלאומים: אוקראינים, פולנים ויהודים). הגדודים יצאו לחזית. בינתיים פרצה המהפכה הבולשביסטית, והכל התפורר.

האירגון החלוצי היה קשור עם תנועת החלוץ בלבוב. את כל החומר ההסברתי קבלו ממרכז זה. בארגון החלוצי בעיירה היו נרשמים כל המועמדים לעליה. כל אלה שנרשמו, עלו.

מהקלויז לקלוסובה

לסבא שלי קראו בשם איצי־יד־אחת, משום שהיתה לו רק יד אחת ; בילדותו הצילו אותו מידי ה„חוטפים" ואז הוא איבד את ידו. היה יהודי למדן והיה מלמד את ילדי העיר תורה וגמרא ומזה היה מתפרנס. לאבי, זכרונו לברכה, קראו בשמו ובשם אביו, כלומר : מרדכי לייב, איצי יד־אחת. היה ירא שמים ולמדן מופלג. היה ראש חברת המשניות בקלויז דאוסטרוב. היה סוחר תבואות, כ"כ היה מתמסר לבוררות, שהיו בוחרים בו כבורר בין בעלי־דין בעסקים או בירושות. ואני לומד תורה מפי המלמד שמואל שפרעכער ולמה קראו לו שפרעכער ? מפני שידע „אפשפרעכן אַגיט־אויג"... בכל פעם היו באים לבקש ממנו שירחם ו„אפשפרעכן". אז היה מפסיק את הלימודים ומלחש בקול דממה. בזה היה „מרפא" את החולים...

אנו, בני המשמרת הצעירה, יושבים בקלויז, לומדים תורה ושואבים מהמעינות המתגברים. הבחורים, תלמידים חכמים — לומדים בצוותא וחולמים על ארץ־ישראל. מכאן יצאו החלוצים הראשונים. די להזכיר אחדים מהם: אהרון לרר ז"ל, שגם פה בארץ היה בכל הזדמנות מעיין בדף גמרא, אהרון אוסטרוב, בן אלי מסונז'ניק ז"ל, שלא זכה לעלות, ויבדלו לחיים ולאריכות ימים חיים שלמה שיע איציגלס קטבורסקי ויואל רייבר, זוכר אני כיצד למדו יחד „מסכתא יבמות". וכשהיתה פלוגתא ביניהם היו מתערבים האבות הלמדנים, כמו : חיים לרר, דודל מלמד ואבי עה"ש, וייבדל לחיים משה חרש ועוד עוקרי הרים. והם מישבים את הפלוגתא או גומרים בתיקו. מפי אביהם של יואל ולייבוש רייבר היינו שומעים שעורים בתלמוד ובתנ"ך. כשלמדנו את ספר ירמיהו זלגו דמעות מעינינו.

והימים ימי סוף מלחמת העולם הראשונה. משטרים מתחלפים מדי פעם ופוגרומים פוקדים את קהלות ישראל. חרדה תוקפת כל בית יהודי בעירנו ועל אחת כמה וכמה בשכונתנו שהיתה בקרסילובקה, בסביבה של גויים. רוב היהודים עברו למרכז הישוב היהודי ואנחנו נשארנו בביתנו.

בוקר אחד העירונו קולות, רעש והמולה שבאו מהכיכר שליד ביתנו. השכנים, הגויים, יעצו לנו לסגור את הדלתות ולהגיף את התריסים. הצצתי מבעד לסדקי התריס וראיתי את ה„מוז'יקים" שנשאו שקים בידיהם מוכנים לבוז את רכוש היהודים. הבריונים שבהם צעקו : „הבה נהרוס את בית הכנסת של היהודים !"

כעבור זמן־מה שמעתי מפי יחיאל־לייב־ביקמן, (היה בנאי ומומחה לבניית תנורים והיה מתמסר בכל הרצון לגבאות בבית הכנסת הגדול שהיה לתפארת בכל הסביבה). כששמע שהגויים זוממים להתנפל, אסף את הבחורים ה„חברמנים", כגון שני האילמים, בניו של נוח הסנדלר, ראובן שואב־המים ובנו ובחורים אמיצים נוספים, חילק להם כנשק את סרגלי־הטיח שלו ויצאו לקראת

הבריונים הגויים והניסום. אז התארגנה „הגנה עצמית״, שהשתמשה גם בנשק חם, כדי להגן על החיים מפני ההיידַאמַאקים ופטלורים ועוד חבורות פורעים, מחלאת האדם. אנחנו הצעירים היינו מקנאים בגדולים, הנושאים נשק ויוצאים למשמרות. גם אנחנו היינו מכריזים מלחמות נגד ה„שקצים״, בזריקת אבנים. באותו זמן חזר מהצבא הרוסי גיסי, שמואל ראדזיכובסקי, (היה החזן בבית הכנסת הגדול ומנעים בזמירותיו למתפללים), הוא היה פעיל ב„הגנה״ וכשבא תורו לצאת ל„ווארטע״ (משמרת־לילה) היה לוקח אותי אתו, מוסר לי את הרובה ומסביר לי כיצד יורים. אז קיבלתי את ראשית חינוכי בהגנה עצמית.

והנה הכרזת בלפור — תהלוכות עם דגלים עבריים. ראשוני העולים מלווים בתזמורת — ביניהם גם הלמדנים מהקלויז הנזכר. אנו הנערים מתאספים בקלויז מאחרי התנור — יוסף אטינגר ויוסף מייזליש מטיפים לנו על ציונות וחלוציות. הפנטסיה פועלת: עלינו לצאת ברגל וברכב לכבוש את ארץ־ישראל וצריך להחביא את הנשק ולהבריחו לארץ.

קבוצת החלוצים הראשונה

משמאל לימין — בשורה הראשונה: פיגה שפירא; אסתר סיקולר; אסתר גרינשפון; לאה מרגלית; מלי כהן; חנה קליבנר; צפורה קליבנר; ברכה לרר; שפרינצה רזניק; דובה שוולב; שלום ביכמן; ברוך ברגר; לאה רויטבליט.

בשורה השניה: בובה רויטבליט; שלמה קטבורסקי; ישעיהו קליבנר; בלה ישפה; רחל שפירא; אהרון לרר; חיים לרר; נחמיה מרגלית.

בשורה השלישית: ו. קוצ׳ר; יעקב רסלר (ורדי); פ. קוצ׳ר; שמואל מרגלית; יוסף מרגלית; עזריאל גרינשפון.

לאחר „הכרזת בלפור״ שנחוגה בעיירה בתהלוכות ודגלים, התחילו בני העיירה לעלות ארצה. עלו אז הלמדנים מהקלויז הנזכרים לעיל, אלה החלוצים הראשונים, והעיירה ליוותה אותם בתזמורת. ואנחנו, הנערים, נשארנו מתלקטים ליד התנור, בקלויז, ואתנו יוסף אטינגר ויוסף מייזליש, מטיפים לנו ציונות

וחלוציות. נישאנו על כנפי הפנטסיה. שמענו, כי עלינו לצאת ברגל וברכב לכבוש את הארץ. עלינו להחביא נשק ולהבריחו לארץ, וכו׳ וכו׳. היינו מתאספים בבית־הקברות הישן ומתאמנים בתרגילי־סדר ואז נוסדה הסתדרות „השומר הצעיר" בפיקודו של יוסף אטינגר.

נוסד „השומר". עורכים תרגילים בבית הקברות היהודי. השקצים מתנפלים עלינו באבנים ופורץ קרב. אנו מחזירים להם מנה אחת אפיים. לא יכלו השקצים לכבוש מאתנו את בית הקברות — המצבות העתיקות שמשו לנו מגן.

תנועות־הנוער, החלוץ והשומר־הצעיר הקיפו את רוב הנוער בעיירה. הבוגרים התחילו לצאת לקיבוצי הכשרה ובעיקר — למקום ההכשרה הידוע קלוסובה, קיבוץ חוצבי־האבנים. אני ואחי היינו בין היוצאים לקלוסובה, בין חוצבי האבנים, ולבסוף — בין העולים ארצה.

יוסף ריקין

עם יסוד „השומר הצעיר"

(במחזורו הראשון)

ביום הראשון לחג הפסח (בשנת תרפ״א—1921 ; המעתיק), יום בהיר וחם, בשעה שטיילתי עם חברי על מגרש הטיול פגשנו בחברנו, ששב זה עתה מעיר לוצק. בפגשנו אותו התחיל לספר לנו ע״ד „השומר הצעיר" ותפקידו והראה לנו את הפנקס השומרי. בקראנו את הפנקס, פעל עלינו הרבה לטובה, והחלטנו גם כן לארגן „שומר" בעיירתנו והתחלנו לדבר על לב חברינו שישתתפו בעבודה זו. אחדים התיחסו לזה בקרירות־לב, ואחרים — ברצינות. אז הצענו לערוך ישיבה ובישיבה השתתפו שלושה־עשר חברים. בחרנו ועד־מסדר והחלטנו לערוך רשימות, אל אגודתנו נסתפחו שלושים „שומרים".

ההמון לא הבין את מהות תנועתנו ולא העריך את התועלת החשובה שמביאה הסתדרותנו, התיחס אלינו בצחוק ובלעג, וזה הפריע הרבה להתפתחותנו. ובחודש מאי קראו בעתונים ע״ד הנעשה בא״י, אז הכיר ההמון בצורך קיומנו, אז הכיר שצריכים לדור חדש זקיף־הקומה, דור המסור לעמו ולארצו, אשר בכל רגע יכול להושיע את עמו ואז החלו לבוא לנו לעזרה. ההורים הרשו לילדיהם להרשם בתור שומרים. אז יסדנו קן וכמעט כל תלמידי ביה״ס נכנסו לשדרות הסתדרותנו בהכירם שתנועת „השומר" היא תנועה המתאמת לתנאי־החיים של זמננו, שגם שרשים עבריים עמוקים יש לתנועה זו וכך התארגנה הסתדרותנו באופן הכי טוב. אחדים ממנהיגינו נסעו ארצה וזה גרם למהפכה גדולה בהסתדרות, משום שלא היה אז בעיירתנו מי שימלא את תפקידנו, וכמובן, אם אין מנהיגים, אין גם משמעת אצל השומרים, וזה גרם למשבר הגדול ביותר עד שהסתדרותנו כמעט נסגרה. שרים, שינהלו שיחות בכל קבוצה וקבוצה לחוד, לא היו אצלנו ואנחנו לא ידענו לאיזה מהם נדאג יותר ומוכרחים היינו להשתמש בפתגם, שאמר אחד־העם : „ארץ כי תחרב והעם עודנו מלא חיים וכח, יקומו זרובבל, עזרה ונחמיה והעם אחריהם וישובו ויבנוה שנית, אך העם כי יחרב, מי יקום לו ומאין יבוא עזרו".

קבוצת חברי „השומר הצעיר" בברסטצ'קה (המחזור הראשון) במרכז דוד פרשטוט, מימינו: גור־אריה לרר.
מהנמצאים בתמונה זוהו מימין לשמאל: חיה קליבנר, חייקה כהן, שושנה ליטבק, נחמה לרר, רחל קטבורסקי, ליכטנשטיין, יוסף אטינגר, יוסף מרגלית, אסתר קליבנר, ברוריה חרשק, לינסק, ציינר.

קבוצת חברות מ„השומר הצעיר" (מחזור ראשון)
מימין לשמאל; שורה ראשונה: ע. מזוריק; פ. פלדמן; מ. וויסבוים; צ. טבצ'ניק; ש. זינגר.
בשורה השניה: מ. סקולסקי; מ. לינסק; ב. חרשק; ש. חמל.
בשורה השלישית: ב. צ'ראדמן; ש. שפיר; מ. נובגורוד.

ובכן, אני רואים, שצריכים אנו בעיקר לעם, ז. א. בשומרים, יען שהסתדרות בלי שומרים אי אפשר להתקיים, ובכן נלחמנו ושאפנו להעמיד את „השומר" על אותו היסוד שעמד מתחילה ולמטרתנו הגענו. „השומר הצעיר" בעיירתנו עומד עכשיו באופן טוב, וכמובן, אם יש „שומרים" יש גם הסתדרות, שרים ומנהיגים, ארבע פעמים בשבוע מתנהלות שיחות בקבוצה, יסדנו ספריה המביאה תועלת רבה להתפתחותנו.

בחודש זה ערכנו שבוע־עבודה לטובת „קרן־היסוד" ואין שום עבודה פיזית המרפה את ידינו.

אמנם נמצאים גם עכשיו אנשים, הלועגים לנו ולתנועתנו, אבל אין אנו שמים לב לזה, ואנו עובדים ופועלים ורואים פרי בעבודתנו.

ובכן, אחים ואחיות, גשו לעבודה במרץ כביר! מתעוררת עכשיו אצלנו תקופה חדשה! תקופת המעבר מחורף לאביב! חזקו ואמצו! עבדו ופעלו! זכרו גם את העם וגם את הארץ! כי העבודה היא חיינו ובה כל תקוותינו.

ד. פרשטוט

הכתב והירחון

הכתב, שמסר תיאור זה על פעולת השוה"צ בראשית הופעתו בברסטצ'קה — ד. פרשטוט, היה אח"כ יו"ר „ההתאחדות" בעיירה ובמשך שנים מילא תפקיד של מורשה הקהק"ל במקום, ניספה בשואה בעיירה.

הכתבה הועתקה מ„על המשמר", ירחון, כלי מבטאה של ההנהגה הגלילית להסתדרות „השומר הצעיר" בוואהליניה, שערך אותו אורי גליקליך מלוצק. לפנינו שתי החוברות הראשונות של ירחון זה מהחדשים אדר וניסן תרפ"ב. הכתבה על ברסטצ'קה, המועתקה כאן, פורסמה בחוברת מחודש ניסן. בחוברת זו רבה השתתפותם של אנשי ברסטצ'קה: על שלושה חגים, שהם אחד — חג הפסח, חג המצות וחג־החירות כותבת בת יהושע: חיה קליבנר; בחתימת שמה המלא בחוברת זו רשימה: משעבוד לגאולה. חיה קליבנר חברה בכפר ביל"ו. על חג האביב כותבת ר. קטרבורגית ועל תועלת דו־האפניים — יוסף אטינגר, שניהם בארץ. שלושה אלה משתתפים גם בחוברת הראשונה, מחודש אדר. בחוברת זו במדור: כרוניקה שומרית מודיעים מברסטצ'קה, כי ב„קן" כמאה שומרים ושומריות, כמעט כולם יודעים את השפה העברית, שלוש פעמים בשבוע מתנהלות שיחות בקבוצות. היה נשף שומרי ובעד הכסף קנו ספרים ובזה הניחו יסוד לספריה. מטעם ההנהגה הגלילית מודיעים שהיא הסכימה להצעת ההנהגה הראשית לתת לשומרי הקן בברסטצ'קה שליש ויזות שומריות לעליה לארץ. גם מתשובות המערכת למשתתפים בולטת פעילותם של אנשי ברסטצ'קה. במדור המיוחד משיבים, בין השאר, אל: בת־מאיר, ח.ק., י.ל., נ.מ., כולם מברסטצ'קה.

מכ"י

השומר־הצעיר

התקופה — לאחר המהפכה ברוסיה. רוחות חדשות מנשבות והן עלולות לסחוב עמהן את הנוער בעיירה, שהיתה שנים רבות קן ציוני. קבוצת צעירים מניחה את היסוד לתנועת נוער ציונית־לאומית וחלוצית — „השומר־הצעיר". באנו בקשרים עם המרכז בורשה והיינו חוליה של תנועה גדולה שהלכה והתפשטה ברחבי פולין. השומר־הצעיר בעיירתנו נוסד בשנת 1920 ומיסדיו היו: יוסף אטינגר, יוסף מרגלית, אסתר קליבנר, חיה קליבנר ודוד ליכטנשטיין.

היתה זו תנועה צופית שחינכה ברוח ציונית, שחינכה לעבודה ולעליה מלבד הצופיות עסקו גם בכל הפעולות הציוניות. רובו של הגרעין בתנועה זו ולא רק מיסדיו, הגיעו לארץ ולגאותנו כולם אנשי עבודה ועמל.

תנועת השומר־הצעיר הקיפה את רובו של הנוער בעיירה ובראש וראשונה שאבה ממקורות ביה"ס „תרבות".

הציונים התיחסו לתנועה זו בלבביות, זו היתה התנועה הלאומית היחידה בעיירה וטרם ידעו על מפלגות שמאליות.

הציונים בעיירה היו מושפעים מ„הפועל־הצעיר" בארץ. כל אלה שעלו בתקופת העליה השניה השתיכו למפלגה זו. העתון „הפועל־הצעיר" היה מגיע לעיירה.

צעירי ברסטצ׳קה עם המורה קבטני (פרח)
משמאל לימין ; בשורה הראשונה : שמואל מנוסוביץ ; צפורה קליבנר ; יוסף אטינגר ; חיה קליבנר ; צבי קבטני (פרח).

אנשי „השומר־הצעיר" היו הראשונים בעיירה שהתחילו באוסף כספים לקרנות התנועה הציונית ע"י עבודה ממש. בני „בעלי־בתים" יצאו לעבוד בחטיבת עצים שהכנסתה היתה קודש לקק"ל. רצו להביא תרומותיהם לא מכספי הוריהם אלא מעמל כפיהם. לנוער לא היה במה להשקיע את מרצו ולכן ראה בעבודה זו מטרה קדושה — רצה שתרומתו תהיה טהורה. מפעלים לא היו בעיירה וחטיבת העצים היתה העבודה היחידה שיכלו לעשותה. ליהודים לא נעים היה למסור עבודה קשה ל„בני הטובים", אבל חברי התנועה עשו זאת ברצון ובמסירות.

אולמות ומועדונים לא היו לתנועה ואת הפעולות נהלו המדריכים בבית הקברות הישן, ביער ובפנה נדחת מאחרי בית־הקברות הקתולי. בית הקברות היהודי שימש מקום ריכוז עיקרי לבני הנוער וכאן בילו בשיחות ובמשחקים.

חברינו השתתפו גם וכתבו בעתון התנועה, „על המשמר", שהוצא ע"י ההנהגה הראשית של „השומר־הצעיר". היו גם פעילים בסביבה הקרובה ונסעו לארגן את התנועה בבורמלי, דמידובקה והורוכוב.

„השומר־הצעיר" לא האריך ימים בעיירה. בעבור זמן מה התחילו חודרות ללב הנוער מגמות אחרות, התנועה התפוררה ואת מקומה ירש „החלוץ".

יוסף אטינגר

מימי יסוד „השומר הצעיר" *

— דפים מיומן —

התכנסנו בבית, שבו התאכסן ש.א., שבא לארגן את „השומר". כולנו ישבנו מסביב לשולחן קטן; הוא עמד בראש השולחן והרצה על תנועת הנוער, גורמיה ומטרתה ועל החינוך של „השומר". דבריו היו חדשים באזנינו: „אחריות גדולה מוטלת עליכם; אין כל אחד חייב להסכים לרעיון זה, כי הוא מחייב לעבוד ולעבוד עד אפיסת הכוחות... זאת היא אחריות גדולה" — אמר המרצה. תחלה עוררו בנו דבריו רגש של פחד טמיר, אך רגש זה חלף מהר.

בכל זאת קשה להחליט בדבר; האוכל אנכי למלא אחרי כל הדרישות הללו? אבל צריך להאבק, מוכרחים! ומדוע לא אוכל? ר צ ו ן! — אהיה שומרת. אני מוכרחה למלא תפקיד של שומר.

ביום שביעי של פסח היה הדבר והאסיפה נמשכה עד שעות הערב. השמש שקעה. קרניים בודדות הגיעו אלינו ואף הן נעלמו. עוד ישוטו בשמים פה ושם עבים אדומים. רגשות בלתי ברורים יתעוררו, רגשות של רוממות הרוח. כל אחד שוכח בכל. כל אחד לומד את ריקוד ההורה. כל אחד שר, ושירה עליזה פורצת. והריקוד — בעיקרו קפיצות...

— — — לא התחשבנו במזג־האויר הגרוע, בגשם וברפש, יצאנו אל היער. ליד היער התישבנו בחצי גורן עגולה ובאמצע החבר שיסד את קבוצתנו. אנכי נבחרתי למזכירה ואחד החברים נבחר למנהל. החבר, מייסד הקבוצה, הורה לנו, איך לנהל את הפעולה אחרי צאתו.

רקדנו ושרנו עד רדת השמש. והנה, לפתע משכה את לבנו השמש השוקעת: קערת אש גדולה ועב קטן קיטע חלק קטן ממנה. מוכי־תמהון עמדנו כולנו מול המראה הנפלא הזה. אחד החברים קרא לנו אל בין העצים ולהסתכל משם במראה השמש השוקעת. כולנו רצנו שמה ומרוב התפעלות לא ידענו מה לעשות. „ויצת אש בירק הסבך"... חלפה מחשבה. נרקוד נא לכבוד הדר־טבע — הכריז החבר ש. התחברנו כולנו יחד ובמחול פראי, מלויה שירה פראית, הבענו את הרגשות הכמוסים והקדושים בלב.

* מהמחזור השני.

קבוצה מ„השומר־הצעיר” (מחזור שני)
מימין לשמאל; שורה ראשונה: חנה זינגר; י. פנדלמן; רחל לרר; נ. (סאני) פרידמן; צ. לימון; ה. הודק.
בשורה השניה: א. סקולסקי; מ. נובוגרד; ש. אורבוך; ח. גיטליס

ובשקוע השמש השתררה דממה קדושה מסביב. „מדורה”! עבר קול בין החברים. התפזרנו ביער ללקוט זרדים. הכל היה רטוב וקשה היה להדליק את הענפים. ובינתיים לימד אותנו ש. שירים שונים.

וכשהחשיך יותר, נפסקו השירים, המדורה כבתה לגמרי, התכוננו לשוב. ש. שם את הילקוט על שכמו, את הפנס תלה על כפתור אדרתו, התיצבנו כולנו בשורה וש. בראשנו. עוד פעם השמיע באזנינו על האחריות הגדולה המוטלת עלינו מהיום והלאה, ועלינו למלא הכל בדיקנות מוחלטת. הוא דבר ברגש רב, וכאשר הפסיק לשניות מספר, לא נשמע בלתי אם קרקור הצפרדעים מהשלולית הקרובה, קול ריק הממלא את חללו של עולם... וכאשר אמר ש.: „אל לכם לבזות את השם „שומר”, כי אלוהיו ינקום בכם”, נגעו דבריו עד הלב. רגשות מוזרים התעוררו ומילאו את נפשי, לא ידעתי לבארם, נזלו הדמעות...

ש. קרא לחבר, שנועד להיות מנהלנו, ומסר את התפקיד לידיו. הוא אימץ אותו. המחזה היה נורא ומרומם. שיר „התקוה” התפשט במרחב. שמעוהו היער, השדות והשמים...

שבנו הביתה. עברנו שדות בלתי זרועים עדיין. רגלינו טבעו בטיט וברפש. צעדנו בחשכה, את דרכנו האירו רק אורות רחוקים, רחוקים מאד. לחץ איום תקף את לבי, לחץ מעורב שאיפות בלתי ברורות ורגשות שאין לבטאם במלים.

... חשבתי, כי בהכנסי להסתדרות תבוא עת אחרת, יחול שינוי גדול; כולנו נצא מאותה בטלה, אשר לה היינו משועבדים זמן רב ונכנס לתוך חיים חדשים...

22 באפריל—21 במאי 1927. ח. ח.

קן „השומר הצעיר” בברסטצ׳קה בשנת 1931 (המחזור השני)

קבוצת חוטבי־עצים

חוטבי עצים

באספה הכללית של „החלוץ" הוחלט כי כל חבר יצא יום אחד בשבוע לחטיבת עצים, כדי שנוכל לכסות את הוצאות המועדון, העתונים וכד'. הוחלט לבחור ב„מנהל עבודה", שיהיה מתפקידו לרכוש כלים ולמצוא את העבודה. איש לא רצה לקבל עליו תפקיד זה ואני הצעתי את עצמי. התיחסו בזלזול להצעתי, לא האמינו כי בחורה תוכל למלא תפקיד של „מנהל עבודה", אבל אני האמנתי בכוחי והחלטתי להוכיח כי בחורה תוכל לבצע את הפעולה — כמו בחור.

קניתי גרזן ומשור ופנס־כיס. זקוקה הייתי לפנס, כי הייתי עוברת בערבים בחצרות כדי לראות אם קנו בעלי־הבתים עצים והם צריכים חטיבה. למחרת היינו נכנסים לאותן חצרות ומשפיעים על בעלי־הבתים שימסרו לנו את חטיבת העצים.

עבודה זאת הביאה עמה בעיות. ראשית — ההתחרות בגויים שעל חטיבת העצים פרנסתם, ושנית — התנגדותם של ההורים. לא היו לנו ברירות והתגברנו על הקשיים.

אני הצלחתי מאד בתפקיד „מנהל עבודה". קבלנו הרבה עבודה ולא פעם קרה שבאו אלי הביתה, כדי להזמין חלוצים לעבודה. השתכרנו הרבה ויכולנו לשכור מועדון של שני חדרים, אחד לבוגרים ואחד לצעירים. הייתי גאה על הצלחתי וכשכתבתי על־כך לאחי ואחותי בארץ — זיכוני במתנה: הספר „דברי פועלות", לעדה פישמן.

שושנה גרינשפון־פלטניק

סניף „החלוץ" בברסטצ׳קה בשנת 1935
„החלוץ" אין ברעסטיטשקע אין יאר 1935

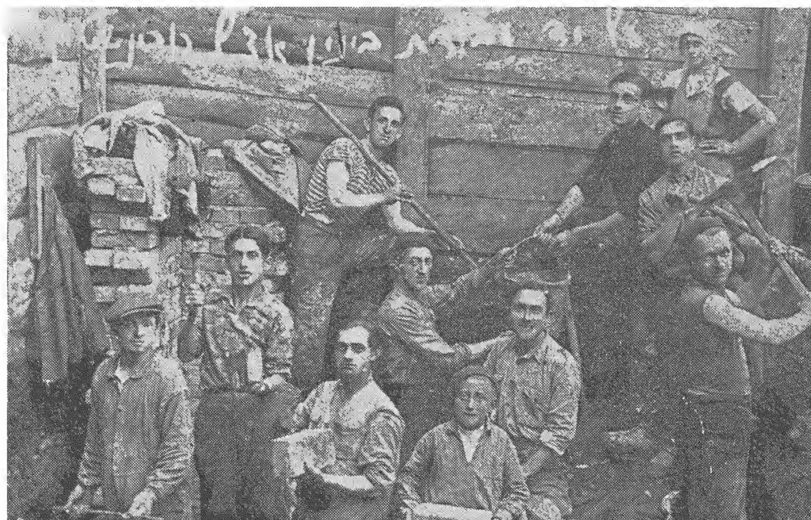
קבוץ ההכשרה בברסטצ׳קה

בתקופת ה„כיבוש הגדול" של התנועה החלוצית בפולין, עת יצאו לכבוש את העבודה ולהקים קבוצי־הכשרה בערים ובעיירות שברחבי המדינה, לא נפקד גם מקומה של עיירתנו. חלוצי המקום היו היוזמים של קבוץ־הכשרה זה, שהוקם בסוף שנת 1923 כפלוגה של קבוץ קלוסובה. הקבוץ היה בדירתו של אנשיל בעקער ואחדים מבניו, בעזבם את בית־הוריהם, נמנו אף עם מיסדיו, הצטרפו אליו כחברים וחיו בו. הנוער החלוצי בעיירה עשה כמיטב יכולתו בהושיטו את מלוא עזרתו לקבוץ למען הבטיח את קיומו והתפתחותו.

מתוך התחרות ל„החלוץ" נוסד, באותו זמן בעיירה, גם קבוץ־הכשרה של הרביזיוניסטים. ברור ששני קבוצי הכשרה בעיירה קטנה כזאת לא יכלו להתקיים וזה גרם לסכסוכים רציניים ביניהם על הרקע של כבוש־העבודה. אחרי תקופה קצרה נתחסל הקבוץ הרביזיוניסטי ונשאר רק הקבוץ החלוצי, שהתקיים עד למלחמת העולם השניה.

יהודי העיירה קבלו את הקמתו של קבוץ ההכשרה מתוך אהדה רבה והעסיקו את החלוצים בכל עבודה שהיתה מצייה בידיהם: חטיבת עצים, עבודות בנין, שמירת לילה עירונית, טאטוא רחובות, שטיפת הרצפות בבתי הכנסת, אפית מצות לפסח, עגלונות וכו׳. כן עבדו בעבודה חקלאית אצל איכרי הסביבה.

בתחילה נישא קבוץ ההכשרה על כתפי החלוץ ותנועות הנוער במקום. הם דאגו לציוד יסודי, עזרו בחפוש עבודה ופרנסה ועודדו את החברים במקום

חברי קבוץ ברסטצ׳קה בעבודת בנין
חברים פון קיבוץ אין ברעסטיטשקע ביי בוי־ארבעט
ביניהם : אבצוג, ברדיגה, י. קליינר

קבוץ־הכשרה בברסטצ׳קה בעבודת נגרות
דער הכשרה־קיבוץ אין ברעסטיטשקע ביי סטאליאר־ארבעט.

ההכשרה החדש. בגלל הבסיס הכלכלי הצר ומיעוט חבריו שהגיע ל־20—15 בס״ה. ריחפה על הקבוץ לא פעם סכנת חיסול ואנשי העיירה ניהלו מאבק קשה נגד מגמה זאת. היתה תקופה כאשר הקבוץ נאבק קשה על קיומו ובמועצה הגלילית לא ראו כדאיות להמשיך ולהחזיק בפלוגה זו ורק הודות למאמצים של חלוצי המקום ביטלו את „רוע הגזרה״. כאשר לא הצליחו לשכנע במכתבים יצאה משלחת של 3 חברי „החלוץ״ ברגל (בלומה ביקמן, משה זילברמן ושלמה פולק) אל מזכירות המועצה הגלילית כדי לשכנע אותה להמשיך ולהחזיק את הפלוגה בעיירה, כי ראו בו ערך בחינוך הנוער המקומי ודוגמא להורים. לא ייקר כל מאמץ למען הבטיח את קיומו של הקבוץ בעיירה.

הקבוץ היה למרכז תרבותי וחברתי לנוער, שם היו מתאספים בערבים ובשבתות, לשירה, לשיחה וגם להיות שותפים בדאגה לעבודה. כל מי שחי בעיירה, כי ראו בה ערך בחינוך הנוער המקומי ודוגמא להורים. לא ייקר כל „החלוץ״ נוצרה, עם קום הקיבוץ בעיירה, כעין מושבה ארץ־ישראלית זוטא, שהקרינה אור והשפעה על כל הסביבה.

משה זילברמן

עדותו של איש ההכשרה

היתה לי חויה עמוקה במחיצתם של בני עיירה זו לפעול אתם יחד. בצדק כונתה עיירה זו — „ירושלים דוולין״. מפלגותיה הציוניות, תנועת החלוץ, בית־הספר העברי, האוירה ברחובות העיירה, הבליטו אותה אף בוולין היהודית. היתה זאת עיירה ספוגה כולה תרבות עברית וציונות חלוצית. זה הורגש גם בהקמת נקודת ההכשרה במקום ובהחזקתה. אם במקומות אחרים הקשתה לא מעט הגישה היהודית־גלותית על כיבוש מקומות העבודה, הרי בברסטצ׳קה נפגשנו בהבנה מלאה מבחינה זו. נוצר ועד צבורי ביזמת יהודי המקום שהרכבו היה: יהושע קליבנר, מ. י. כהנא, המורה שוסטר, ברגר (אביה של שרה) וסקולסקי (אביה של צביה). ועד זה הושיט לנו עזרה לחדור לכל ענפי העבודה והודות לו הצלחנו להקיף סוגי עבודה רבים שהבטיחו את קיומנו.

לנו, לחברי קבוץ ההכשרה, היתה ההרגשה, כי אנחנו הבנים המאומצים של כל אנשי העיירה.

דואב הלב על הכָּרת צבור יהודי גדול וער בוולין ושבעתים ידאב על קהלת ברסטצ׳קה שהיתה ערה לארץ־ישראל ולחלוציות.

זאב שונס

„הידד קלוסובה!״

— דפים מיומן —

החברים התאספו בביתה של אחת החברות, אשר גם היא בין היוצאים להכשרה לקלוסובה. היוצאים הביאו אתם את ארגזיהם, מזוודותיהם ותרמיליהם. פ. סידר את הכל ובשעת מעשה התחכם ובידח את החבורה. כוונתו היתה ברורה

— להרים את מצב רוחה של האם, אשר בתה היחידה יוצאת לקיבוץ. החבורה התפקעה ממש מצחוק, הצטיינה א., הצחקנית שבינינו.

מצאתי ענין להסתכל באלה, שבאו הנה כבר אחרי הפרידה ולהקשיב לדבריהם. אחת הבחורות, ח., אמיצה, „חלוצה" גם במראיה החיצוני, לבושה חולצה שחורה עם ריקמה וצוארון גבוה, באה, שמה את לחמה על השולחן והתערבבה בחברה. בחורה אחרת סיפרה, כי אמה התעלפה ואחיה הצעיר, גימנאזיסט, התייפח בקול: איך זה תסע לקיבוץ, לקלוסובה... ימח שמו של אותו בחור, אשר לפני שנתיים הכניס בה רוח זו... האב לא היה בבית, נסע במקרה. הבחורה היתה אמנם נרגזת, אבל היסכם לתת לה פרס על „התנהגות טובה". היא צעקה, שרה והרבתה לדבר. — — ו. בא נרגז. אביו בכה וזה הרגיז אותו. לא אמר דבר, בא הביתה ויצא מיד. — — בחור אחר נכנס בצעדי ריקוד והניף מזוודתו: „הידד קלוסובה!" בבית יללה, סיפר, אֵי, אֵי, אֵי, — — ובחור אחר — תחלה לא רצתה אמו להפרד ממנו וגרשה אותו מן הבית. אחרי־כן קראה לו ובקשה ממני, לא להתרחץ בנהר, לא לאכול חזיר, לא לטפס על קורות, ושיתפלל. לפנות ערב קראה האם לשני בחורים, גדולים ממנו, היוצאים גם הם לקלוסובה, ובקשה מהם להשגיח על בנה: הן, הוא עוד כה צעיר. — — אחד הבחורים עוד לא הגיע, חבריו הביאו את מטלטליו, הוא נפרד מאת בחורה אחת...

הבית המה מהיוצאים. אני חילה במקצת, התישבתי ליד החלון הפתוח ואת פני הלוהטים הוצאתי החוצה, כי בפנים החדר חם ורבה ההמולה: כולם משוחחים בבת אחת — קלוסובה, קלוסובה! בחדר הסמוך שרים בקול, שם רובם בחורים יקולותיהם חזקים יותר...

והנה בישר מישהו, שהעגלה הגיעה כבר.

החבילות הועלו על העגלה, החבריה עלתה. היש צורך להפרד עוד? אבל נפרדים ומתנשקים. אם נפרדת מבתה. גדל ההמון ליד העגלה — כה הרבה צעירים... העגלה זזה, הנפת כובעים: שלום! שלום! להתראות!

כולנו הלכנו אחרי העגלה וליווינו את היוצאים בשירה, גם הנוסעים בעגלה השתתפו בשירה. ובהגיע העגלה אל מחוץ לעיר, עצרה. הקיפונו אותה, וכולם יחד, בחורים ובחורות, שרנו „תחזקנה". בגמר השירה התכונן העגלון להמריץ את סוסיו, אך אחת האמהות ביקשה לעצור, היא רוצה לראו תאת בתה עוד פעם אחת. גם זה עבר, והעגלה החלה לנסוע מהר. אחרי זמן מה נעלמה. „תם כל החזון".

בשובנו העירה ובעברנו את השוק שמענו מכל צד שיחות על נושא אחד ויחיד: קלוסובה, קלוסובה.

ברסטצ'קה, 7 במאי 1929 — ר ח ל

אני יוצאת להכשרה

בשנת 1923-4 החל הנוער בעיירתנו ובסביבה, להתארגן בהסתדרות „החלוץ". גם לפני־כן עלו מבני עיירתנו ארצה, עלו בקבוצות נפרדות, בעליה הראשונה, השניה והשלישית. עוד לפני שנוסדה הס' החלוץ בעיירה, כבר יצאו

קבוצת־נוער משלנו להכשרה חלוצית בקיבוץ קלוסובה. גם בקרבת עיירתנו במרחק 12 ק״מ בערך, נוסדו חוות־הכשרה, אליהן הגיעו חלוצים מהסביבה וגם מרחוק באו. בעיירה עצמה קבלו החלוצים הכשרה בצאתם לעבודה גופנית, בכריתת עצים ביער, עבודות נגרות וכדו׳.

מהסניף שלנו נשלחו להכשרה ארבע בנות: יפה פרשטט, מרים בוידיק, דובה שיולמן ואני. התנגדות הורינו ליציאה להכשרה היתה רבה. הם הסכימו ברצון לעלייתנו ארצה, אבל לא יכלו להשלים עם עזיבת בית ההורים, כדי לצאת לחווה ולחיות בה יחד, בחורים עם בחורות. דבר זה לא פשוט היה בעיניהם. נדברו איפוא ההורים והחליטו להתנגד בכל תוקף לצאתנו להכשרה. היו הורים שאמרו, כי יתנו לבנותיהם לנסוע להכשרה אם יראו שאבי ירשה לי לצאת. היה עלי לעמוד בכל תוקף על כך שהורי ירשו לי לנסוע להכשרה, אבל הם לא הרשו. בכדי לעכב את צאתנו להכשרה לקחו מאתנו את נעלינו ושאר חפצים נחוצים, אבל זה לא מנע בעדנו מצאת לחיוה. לפנות ערב יצאנו יחפות לדרך. בלווית אחדים מחברינו הגענו, ברגל, לחווה. (למחרת בבוקר הגיע אחי גור־אריה והביא לנו את המזוודות...) עמדנו, איפוא, בנסיון הראשון וזה נסך בנו אומץ רב.

אנחנו היינו בחווה זַביטש, במרחק־מה היתה החווה האחרת, מיקולייב ולא רחוקה — עוד אחת. שם עבדנו כחצי שנה בכל ענפי המשק והשדה. קבלנו הכשרה חלוצית וגם אישור עליה. עלינו בעלייה הרביעית.

חליה לרר־ברגר

הכשרת „מיקולאַיב״; קיבוץ „יוסף״ (1924)
ביניהם: י. פרשטיט, ד. שולמן, דוברימיל, ח. לרר

בתנועת הנוער

אינני מצויד בחומר הדרוש לכתיבת פרק היסטוריה על „השומר הצעיר" בעיירתנו. אצטמצם בהעלאת זכרונות, רשמים והתרשמויות מאותם הימים, אשר קרוב לשלושים שנה מפרידות בינם לבין העת שבה נכתבות שורות אלה.

פסח תרפ"ז ואנו, קבוצת ילדים בכתה ו' של בית־הספר היסודי „תרבות" בעיירה, בגיל 12־11, נודע לנו משהו מיסתורי, המתרחש ביער הארנים, במרחק של שלושה קילומטר בערך מהעיירה, בדרך אל כפר־הקייט אנטונובקה. לא אזכור עוד, מי היה זה, אשר גילה באזנינו את הסוד, שאי־שם במעבה היער הוקם על ידי מספר חברים אהל, עליו מתנוסס דגל, ואחד, „זר" מרובנה העיר, מקושט בבגדים מיוחדים (הכוונה לתלבושת השומרית) מספר להם סיפורים יפים מאוד, ילמדם משחקים ואף שירים חדשים, שאזנינו טרם שמעו.

מובן מאליו, שאין לגלות את אוזן ההורים על מיבצע מעין זה ואין לשתף בטיול זה ילדים רבים, פן יגרשונו אלה אשר ביער ולא יתנונו לראות במעשי

איחוד „החלוץ" עם „השומר הצעיר" בברסטצ'קה (1929).
פאריייניגונג פון „החלוץ" מיט „השומר הצעיר" אין ברעסטיטשקע (1929)
מימין לשמאל; בשורה הראשונה: ה. חודק; נ. לרר; מ. הכט; ר. סירקיס; י. זילברשייד; פ. גולדברג; ב. בלפר; מ. מזוריק; צ. לימון; י. פנדלמן.
בשורה השניה: א. סקולסקי; מ. פולאק; א. זילברשייד; מ. נובגורד; א. וולטר; צ. ריקין; י. ריקין; י. קליבנר
בשורה השלישית: ד. ארליך; ט. שמש; א. כהנא; ש. ברגר; ח. גיטליס; ר. סמט; מ. קורין; א. בורטניק.
בשורה הרביעית: נ. פרידמן; א. קורין; חיניה זינגר; ח. פלדמן; ש. ווסרמן.

ידיהם. ואחרון אחרון: למחרת היום יהיה בידינו לספר על „הנסים ועל הנפלאות", אשר חזו עינינו, לילדים, אשר לא זכו לראותם.

הגענו היערה בשעת דמדומים, מיוזעים ועייפים. עינינו תרו אחר מטרתנו והיא לא נראתה. לאזנינו הגיע רחש של קולות דוברים במקהלה. הלכנו אחרי הקול. לפתע, בהגיחנו מבין העצים העבותים, ראו עינינו את המחזה: קבוצה של נערים ונערות: רחל לרר, יעקב פנדלמן, חיקה גיטליס, חניה זינגר, מלכה נובוגורד, נחמיה פרידמן, אסתר סקולסקי, מנדל מזוריק, צבי לימון, ואולי עוד אחדים, שאינני מעלה אותם בזכרוני, ניצבים בשורה וממולם ה„זר" שמחה אברבוך, ממנהיגי קן השומר־הצעיר ברובנה, עתה חבר גן־שמואל. החברים נשבעו שבועת השומרים, להיות נאמנים לעם, לשפה ולמולדת. ה„זר" מדבר והמושבעים חוזרים על דבריו מלה במלה, כשקולותיהם שקטים ורוטטים מרוב התרגשות. בטכס מיוחד, שטרם ראינו כמוהו, קופל הדגל, קראו: „חזק ואמץ!" והחברים יצאו במחול ההורה, אשר הספיקו ללמוד בו ביום.

המחזה שבה את לבנו. דומני, ברגעים אלה נחרץ הדבר: בלבנו פנימה נכרתה הברית עם התנועה.

בל"ג בעומר אותה שנה עמדנו גם אנו במפקד חגיגי באותו יער הארנים כשראש הקן, יעקב פנדלמן, מקבלנו כ„אחים" לקן השומר הצעיר בעיירה. כל ילדי כיתתנו הצטרפו אז לקן, ובזאת נקבעו דרך חיינו ועתידנו.

מנהיגיה הרוחניים של העיירה, ועד בית־הספר „תרבות", רוב מורי בית־הספר, ויותר מכל אלה — גבאי בתי־הכנסת, הורים אדוקים ו„מלמדים", כל אלה לא ראו בעין יפה את שגשוגה של התנועה השומרית בעיירה. ויצויין: לא דרכה האידיאולוגית של התנועה עוררה את מורת־רוחם, ייסלח לי, אם אעיז להניח, שהם לא ידעו עליה שמץ דבר, ואם להגיד את האמת כולה — אף אנו עצמנו ידענו עליה מעט מאוד. מכשולים ואבני נגף, אשר שמו בדרכנו, עשו זאת בשל התנגדותם הפנימית והמובנת כשלעצמה להתארגנותו העצמאית של הנוער, לסדרי־חיים, אשר בנים ובנות אלה עורכים לעצמם מבלי לשאול את פיהם ודעתם. הרגש הרגישו, כי תנועת־הנוער תרחיב ותעמיק את התהום בין הדורות, תעורר התנגדות לאורח־החיים המסורתי ותקרע חלונות לעולמות חדשים, שאותם לא הכירו ולא ידעו. גם מורי בית־הספר, שעשו אמנם את עבודתם באמונה, התנגדו לקיום שתי רשויות חינוכיות ואסרו על הצטרפות לתנועות־הנוער. במקרה הטוב ביותר, היו אדישים לבעיה ולא ביטאו דעתם. עם כל אלה — נהר הנוער אל הסתדרויות־הנוער, ורק בודדים נשארו מחוץ למסגרתן.

ועת מדובר על רשויות חינוכיות בעיירה שלנו, מן ההכרח להזכיר את בית־הספר הממשלתי הפולני, אשר שכן בפרבר העיירה. לא מעטים מבני הנוער היהודי, בעיקר מבין השכבות הדלות והמרוששות ביותר מהעיירה ומהסביבה, למדו בו. האוירה החינוכית בבית־ספר זה היתה שונה לחלוטין מזו אשר בבית־הספר „תרבות". ילדי בית־הספר הממשלתי לא נמשכו אל תנועות־הנוער ורגש של נחיתות הדריך את מנוחתם ביחס לילדי „תרבות". שנים אחדות נאבק קן השומר־

הצעיר למען רכוש ילדים אלה לשורותיו. ורק בשנים שלפני השואה הגדולה החלה ההצלחה להאיר לו פנים.

משום מה נבחר שדה בית-הקברות של העיירה למקום מרכזי לפעולותיו של ה„קן" בימות האביב והקיץ, אולי בשל קירבתו למוסד „תרבות". בשעות אחרי הצהריים ובשבתית במשך כל שעות היום המה בית-העלמין ח י י ם. בין המצבות העתיקות, אשר העובש אכלן, עלסו עשרות ילדים וילדות בשירה, במשחק, בריקוד ובשיחה. המיפקדים, שאפיים היה כמעט צבאי, היוו חלק חשוב מאד בתכנית פעולתה של כל קבוצה וכל גדוד בקן השומרי, משכו שימת-לבם של ילדי העיירה והיו בעיניהם רבותא גדולה. מה ידענו אנו, ילדי העיירה, קודם לכן על טור ישר, על תנועה חדה ימינה או שמאלה, על צעדה בסך ו„חדושים" אחרים מעין אלה, שקסמו לנו מאד? מיפקדים אלה, העניבה השומרית, המחנה בלב יער וחורש, היוו גורם חשוב בתהליך של קריעת אפקים חדשים ורחבים יותר, של ראיה כוללת יותר אל העולם ובעיותיו.

עם התקרב ימי הסתיו והקור ריכז הקן השומרי את פעולותיו במעונו שהיה ידוע בפי באיו בשם הסתמי — „הקן".

תמו השורות של קטעי זכרונות מהעבר, הנראה עתה רחוק מאד. ותהיה רשימתי זו תרומה צנועה לציון מפעלו הגדול של דור.

קיבוץ רוחמה　　　　　　　　　　בנציון גלר

גדוד מעפילים ב„השומר הצעיר" (מחזור שני)

מימין לשמאל; שורה ראשונה: 1) ? ; 2) ? ; 3) חיים קליגמן; 4) שולמית קליבנר; 5) ? ; 6) בנציון גלר; 7—11) בלתי ידועים.

שורה שניה: 1) יוסף לימון; 2, 3) בלתי ידועים; 4) אליעזר כהנא; 5—9) בלתי ידועים: 10) אריה פנדלמן.

שורה שלישית: 1, 2) בלתי ידועים; 3) שלמה גורנשטיין; 4) לאהקה כהן; 5) לאה ליטבק; 6) ? ; 7) זאב ווסרמן

על החלוץ והחלוץ הצעיר

(מהדברים בכינוס ביגור בשנת תש״ז)

רוצה אני לשתף את עצמי בשיחה זו ולהעלות כמה פרקים של זכרונות, על ההוי של העזרה ועל התנועה החלוצית בה. תסלחו לי אם אגיד שבדברי החברים אתמול יצאה העיירה קצת חיוורת. זוכר אני איתה ערה יותר, חיה יותר תוססת יותר, ציונית יותר ויותר חלוצית. יש לציין שכמעט רוב בני העיירה היו ציונים. לא היה בית יהודי שלא היתה בו תלויה על הקיר הקופסה הכחולה של הקרן הקיימת לישראל ורבות היו המשפחות שהיו להן בנים בארץ או על סף העליה. ארץ־ישראל היתה קרובה ומוחשית. נזכר אני ביום הצהרת־בלפור — זה היה חג של כל בני העיירה על כל שכבותיה. ביום זה היתה עצרת־חג גדולה. על כל בית התנוסס הדגל הציוני וכולם יצאו לרחוב, להשתתף בתהלוכה ולהפגין שמחתם. יום האוניברסיטה העברית — כל העיירה חוגגת את הנחת אבן היסוד שלה; בחירות לקונגרס הציוני — כולנו חיים עם הקונגרס ועם הבחירות. וכשהתנועה הציונית מחרימה את הבחירות לסיים הפולני — נדמה לי שאף יהודי לא הלך להצבעה. זאת היתה עיירה ציונית וגאותי עליה.

היתה זאת עיירה עברית. ביה״ס „תרבות״ היה בשבילנו היסוד בחיים. לא רק את הידיעות שאבנו ממנו, כי הוא נתן לנו את הצעדים הראשונים בדרכנו. ביה״ס עזר לנו ביצירת האוירה הארץ־ישראלית והמורים שיתפו את עצמם בפעולה הציונית והחלוצית וידעו לקרב אותנו אליה.

התנועה החלוצית היתה פאר העיירה. מי לא ידע את ברסטצקה. רבים חלוציה כאן ובכל הארץ יזכרו את שמה. היתה בה פעולה חלוצית חשובה, רבת־תוכן, ערה ותוססת, שנתנה מרחב חיים לרבים. היא השפיעה השפעה מכרעת על הנוער במקום ואף בסביבה. כל גל עליה, כל תנועה שהתארגנה, רשומיה היו חזקים והד ענה להם בלב הנוער. „השומר״ בזמנו עם אספותיו ביער, קיבוץ „יוסף״ בסביבה והחלוצים שביקרו בעיירה עוררו אותנו, את הצעירים ורצינו להיות כמוהם.

אין לתאר את העיירה בלי „החלוץ״ ובלי „החלוץ־הצעיר״. הם הכניסו רוח אחרת בעיירה, רוח חיים. לא פחדנו עוד בפני שקץ והיינו חפשיים מאד. חינכנו את הנוער בעיירה להרגשה חפשית יותר ולעמידה של גאווה. כבשנו את הנחל ואת היער, בילינו בשדות ובכפרים, ידענו שזה לא שלנו, אבל נשמנו לנפשנו את האוירה של השדות וחינכנו את עצמנו לאותם השדות בארץ ישראל לחיי אבר ופיעל בארץ.

פעולות „החלוץ־הצעיר״ הקיפו את כל שכבות הנוער בעיירה, מתלמידי ביה״ס „תרבות״, שהיוו את היסוד ועד לביה״ס הפולני והנוער העובד בעיירה. איחדנו איתם בתנועה אחת, בתנועה חלוצית חיה. תנועה זאת בעממיות שלה, בפשטותה היא שמשכה את הנוער. החלוץ ו„החלוץ־הצעיר״ היו בית חינוך לנוער והשלימו את ביה״ס. ילדים מגיל 9 עד 18 היו לחלוצים צעירים, שאחר־כך התמזגו עם הנוער הביגר שאף הוא מצא את דרכי אלינו, בתנועת „החלוץ״.

הסתדרות „החלוץ הצעיר" בברסטצ'קה

בסניף החלוצי קיבל הנוער את התורה של הציונות המגשימה. עוד בעיירה למדנו לחיות אחרת וליצור אוירה ארץ־ישראלית מגשימה לפני ההכשרה. הנוער העלה את ערך העבודה בחייו, ויום־עבודה בחטיבת־עצים פעם בשבוע היתה חובה על כל חבר. עבודת חטיבת העצים, שהיתה מלאכתם של ה„גויים", נכבשה במשך הזמן כמעט כולה בידי החלוצים ושכרה היה מקור למימון ההוצאות של המועדון, הספריה, נסיעה למושבות־קיץ ואף לעזרת חברים.

תנועת החלוץ היתה בית חינוך לנוער. כאן הוא קיבל את המושגים הציוניים־הסוציאליסטיים, שקבעו את דרכו בחיים. רעיונות א"י העובדת מצאו הד בלב הנוער ודרך החלוץ הובאו לרחבי הצבור בעיירה,שבשעת הבחירות לקונגרס עמד לימין תנועה זו. החלוץ והחלוץ־הצעיר היוו תנועה בעיירה שהשפיעה ברציפות. עיירתנו היתה בין אלו שהתנועה החלוצית התקיימה בה גם בעת משבר. ידענו להמשיך ולהתמיד תוך ערות מתמדת וחיים תוססים. הסניף שלנו היה סמל ודוגמא.

ההגשמה האישית היתה ליסוד בחיי הצעירים וחיכו ליום בו יצאו להכשרה. הצעירים פה בודאי זוכרים את גלי הנוער שיצאו להכשרה; קבוצות של 10—15—20 איש. חלקנו היה רב בבנין קלוסובה וקיבוצים אחרים בפולין — בשנה אחת היו יוצאים למעלה מעשרים איש להכשרה. אחוז גדול מחברינו היה בקלוסובה ב„שחריה". כן היה חלקנו בהרבה קיבוצים בפולין. מפורסמים היינו בכל פולין — לאן שנקראו, שמה הלכו. וכן גם בעליה. לא רק בתור יחידים עלו, אלא בקבוצות קבוצות חזרו מההכשרה וקבוצות עלו לארץ.

אין לתאר את העיירה שלנו בלי התנועה. עשינו את העיירה כולה לציונית. אוירה ארץ־ישראלית שררה בה. הנוער ידע את מקומו ותפקידו. בשבתות, בעת שהורינו ישבו בחוץ על מדרגות ביתם, זרם נוער החלוץ־הצעיר מהמועדון לרחוב ובפיו שירי הארץ.

התנועה החלוצית ביחד עם ביה"ס „תרבות" דאגו להפיץ את התרבות העברית בעיירה ולהרחיב בכלל את אופק השכלתם של בני העיירה. הוקמו ספריות. ל„תרבות" זכות ראשונה. אולם היו ספריות לכל תנועה; ספריה של הנוער החלוצי וספרית פועלי ציון.

אמנם, מצומצמת היתה עיירתנו. בוץ וכיר בה, אבל החלוצים הצעירים ידעו להכניס בה אוירת חיים, חיי אידיאה וחזון חיי הארץ. ועמלנו לא היה לשוא. אולי אחת העיירות שנתנה כה הרבה חלוצים לארץ ונתנה הרבה חברים להתישבות העובדת, בכפר, בקיבוץ ובמושב. אמנם אין לנו מספרים, אבל גם בסקירה שטחית אפשר לציין שחלקנו רב. ולא מקרה הוא שכינוסנו זה מתקיים ביגור. בזה לנו זכות גדולה — איזה כינוס בארץ מסוג זה מתקיים בקיבוץ? — הודות לחינוכנו החלוצי שהיה לנו, הודות לזכותנו בארץ הגענו לזה.

עיירתנו היתה מרכז לתנועה החלוצית בסביבה ולא במעט פעלנו לעורר גם את הנוער בסביבה לארגן את „החלוץ־הצעיר" ואת „החלוץ".

ובסיום אגיד: כינוס זה בשבילי סמל חי של העיירה, לתנועה החלוצית שלה ולכוח הפוטנציאלי שהיה בה.

דפנה — יעקב זילברשייד

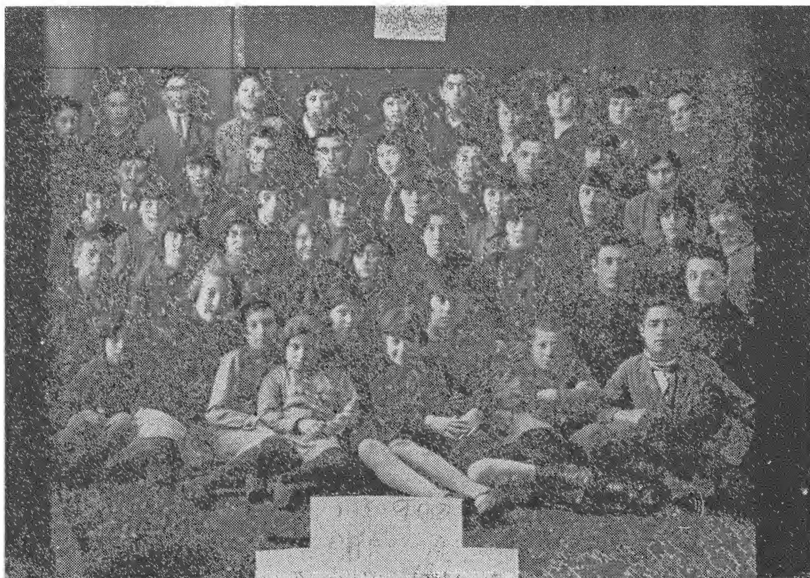
החלוץ־הצעיר

דומה כי היתה זאת צמיחה של שתילים צעירים שנבטו מהזרע אשר נזרע בלב הנוער עוד בשחר ילדותם, שתילים שצמחו באקלים הציוני שאווירת העיירה היתה רוויה בו והם עלו והתגברו בצמיחתם עם ההתעוררות של התנועה החלוצית, זו שהביאה למרד הגדול בחיים.

קסמה לצעירים האידיאה של אומה חפשית בא״י וזו החלוציות המגשימה, המשנה ערכין והיוצרת חיים חדשים על אדמת המולדת. אחזה בם ההתלהבות לחיי עבודה, לחיים בחיק הטבע והשדה והפעימה את לבם זו תורת החיים של אהבה ואחוות אנשים, של שיתוף ושויון — הקבוץ.

ספוגים געגועים לא״י הנבנית, מתלהבים מ„השומר״ ומדמויות הגבורים, מושפעים מהגנת תל־חי ומדמותו של יוסף טרומפלדור, רצו אף הם להצטרף לתנועה זו ולהיות כמוהם.

והנה עולה וגוברת התנועה החלוצית בעיירה — אחים ואחיות עולים ארצה

„החלוץ הצעיר״ (1928)
מימין לשמאל ; בשורה הראשונה : א. בורטניק ; ג. לרנר ; מ. הכט ; ר. סירקיס ; י. זילברשייד ; פ. גולדברג ; ב. בלפר ; י. פולאק ; י. קליבנר ; מ. צביבץ ; צ. שפירא.
בשורה השניה : ד. ארליך ; ג. רויזמן ; א. זילברשייד ; מ. פולאק ; ש. ברגר ; א. וולטר ; ו. ריקין ; ש. פלדמן ; ב. קוטלר ; ק. צראדמן.
בשורה השלישית : א. פולאק); פרלמוטר ; ח. שמש ; ס. גולדנברג ; ג. קונאיך ; ר. סמיט ; מ. מאלמן (האחרונה בלתי ידועה).
בשורה הרביעית : 1) א. כהנא ; 2) י. ריקין ; 3) פ. צ׳ראדמן ; 4) שושנה ; 5, 6) בלתי ידועים ; 7) פרדמן ; 8 ? ; 9) א. קולטון.
בשורה החמישית : י. פלציער ; שמש ; מ. רוזין); ט. שמש ; ר. קורין.
בשורה השישית : מ. קורין ; פ. צביבץ.

ואחרים יוצאים לחיות חקלאיות ולקבוצי ההכשרה; בסביבה הקרובה של העיירה קמים קיבוצי הכשרה וחלוצים באים ועוברים, מביאים את ריח השדה, כששירת הקציר בפיהם וריקוד ההורה מסעיר אותם לאחר העבודה. באיזו קנאה לווינו את בני העיירה שיצאו להכשרה ובאיזו הערצה ואהבה קיבלנו אותם בשובם בריאים, שזופי־פנים ומלאי חדוות־חיים.

גברה התסיסה בתוכנו ובאה ההתעוררות בינינו. גמרנו את לימודינו בביה״ס. מה דרכנו, תהינו ושאלנו את עצמנו. לא רצינו להמשיך לחיות חיי גלות ולעסוק בפרנסות ההורים, לעמוד בחנות הדלה ולסחור עם הגויים; לא רצינו להתנוון בעיירה הנידחת. הרגשנו כי צר לנו המקום בבית ובעיירה, רמזה לנו האידיאה החלוצית. לפנינו דרך חיים חדשה. הזרע נבט — היינו לחלוצים צעירים.

הצעירים מתארגנים

היה זה בשנת 1924. שום תנועת נוער לא היתה בעיירה ודלתות „החלוץ״ עדיין סגורות בפנינו, הצעירים. התאספנו קומץ חברים, נערים ונערות מגומרי ביה״ס „תרבות״ והחלטנו להקים ארגון חלוצי של צעירים שבמסגרתו נתחנך ונתכונן בבוא הזמן לעבור ל„החלוץ״. כבר בראשית צעדינו ראינו את עצמנו קשורים בזיקה ישירה ל„החלוץ״ שנתחנך לקראתו ונישא בעולו ובתפקידיו.

באולם „החלוץ״, בבית צירל די סמולרניצ׳קי ב„רוטוס״ התקיימה אסיפתנו המארגנת, בה הונח היסוד ל„החלוץ־הצעיר״. וטרם היתה אז תנועה ארצית ואין מרכז שיאגד וידריך את הצעירים האלה. פה ושם בעיירות פולין קמו והתארגנו הצעירים ע״י סניפי „החלוץ״ ורק כעבור זמן הקימו את תנועת הנוער הארצית „החלוץ־הצעיר״, שהיתה לתנועת הנוער של החלוץ.

היינו בין הסניפים הראשונים של תנועה זו. היתה לנו התחושה, כי הגיע הזמן לארגן תנועת נוער חנוכית שתארגן ותחנך את הנוער עוד מצעירותו לקראת „החלוץ״. בכוחותינו הדלים הקימונו את סניפנו, בלי עזרה מהחוץ ובלי יד מכוונת. קיבלנו עזרה מבוגרי החלוץ במקום.

שכרנו אולם, פתחנו ספריה וניהלנו פעולה תרבותית רעיונית. היו לנו שיחות על החלוץ, על הארץ, על טרומפלדור וחבריו. כן ערכנו טיולים ליער, לכפרי הסביבה וגם הקימונו חוג דרמתי.

באין לנו עדיין מרכז, באנו בקשרים עם מרכז „החלוץ״. כל מכתב תשובה ממנו היתה לנו חוויה עמוקה. מאמרו הראשון של מרמינסקי בחוברת „החלוץ״ על החה״צ עורר בנו עניין רב והיה נושא לשיחות רבות. כאשר קם מרכז „החלוץ־הצעיר״ מילא הוא את חיינו תוכן והרחבנו את היקף עבודתנו.

עם עלית החלוצים באותה התקופה נתפורר סניף „החלוץ״ ואנו היינו הנושאים העיקריים של התנועה החלוצית ושטחי פעולה ציונית שונים.

הקמתו של החה״צ חלה בזמן העליה הרביעית, עלית גרבסקי. התנועה הציונית היתה אז בעליה מתמדת והיתה ערות רבה לכל פעולה ציונית וחלוצית. אילם בבוא המשבר ועמו הירידה הגדולה מהארץ (בעיירתנו לא היו „יורדים״ מלבד אחד, שאף הוא השתדל להסתיר זאת), חל משבר אף בתנועה החלוצית בעיירתנו, נשרו הרבה חברים מהסניף ופנו למסחר, לחנוונות ולפרנסות אחרות.

נשארנו מתי מספר, אבל שמרנו בעקשנות על הגרעין שלא יתפורר. בודדים היינו, אך לא מיואשים, ומתוך אמונה בצדקת דרכנו התחלנו להרחיב פעולתנו ולהסתער מחדש.

תנועת נוער מחנכת ופעולתה החינוכית

בראשית — קבוצה קטנה של גומרי בי"ס „תרבות". ברבות הימים הלכו ורבו המצטרפים והסניף גדל והקיף את כל שכבות הנוער. היתה זאת התנועה הראשונה, שבה מצאו את ביתם ילדי הפועלים והעובדים ואף תלמידי ביה"ס הפולני. יש לציין שרוב ילדי הפועלים התרכזו דוקא בהחה"צ. תנועה זו בעממיותה הצליחה למזג את כל השכבות האלה וליכדה אותן לגוף אחד. פעלו והתחנכו יחד לאורה של החלוציות.

התנועה החינוכית התחילה לעלות משלב לשלב — היריעה התרחבה וההיקף גדל והלך. ראינו כי צריך וחשוב להעמיק את החינוך ולהתחיל בו בגיל צעיר יותר. אז התחלנו לארגן ילדים מגיל נמוך — מגיל 9 ועד 18 שנה. היינו לתנועה בעלת תפקידים חינוכיים, שלה אחריות לגורלם ולעתידם של ילדי ישראל. הלכנו מכיבוש לכיבוש, עד שבמשך זמן קצר הגענו לסניף גדול שמנה 120 חברים ויותר, המחולקים לשלוש שכבות לפי הגיל: צעירים, נעורים ובחרות. כל שכבה נחלקה לקבוצות חינוכיות, שלכל אחת מהן שם סמלי — להבות, שחר, הפועל וכו׳. קליטת ילדים מגילים צעירים אלה הטילה עלינו אחריות חינוכית רבה ואנו צריכים היינו להיות מדריכים ומחנכים.

מנין באו המדריכים? — מבין תלמידי בי"ס „תרבות". מחוסרי נסיון היו ולא קלה היתה המלאכה, אולם הודות ללהט החלוצי, המסירות המתמדת, הלימוד העצמי והדוגמא האישית עמדו בתפקידם זה. קמה מועצת מדריכים שהיתה מכינה תכניות פעולה ודנה בבעיות החינוכיות. אף שלחנו אותם למושבות מדריכים של התנועה להרחיב ולהעמיק את ידיעותיהם ובשובם יכלו ביתר בטחון וידיעה לעסוק בפעולתם החינוכית.

מושבות ומחנות

רצינו גם להיות אכסניה למושבת מדריכים זו. טיפלנו ותבענו, אף קיבלנו על עצמנו אחריות כספית וסידורית, כך שזכינו שמושבת המדריכים השניה של תנועתנו בוולין התקיימה בעיירתנו. בלב השכונה הכפרית, בקרבת היער קם ונהיה הדבר. במשך חודש ימים היתה פינה זו למרכז תנועתי חלוצי חשוב לנוער ובאו במגע עם שליחי התנועה ושליחים מהארץ והיא נתנה תנופה להגברת הפעולה החינוכית בסניפנו. מאז הפך סניפנו למרכז לכל סניפי המחוז של „החלוץ־הצעיר".

מפעל חנוכי רב משמעות לחניכים ודוגמא נאה להורים בעיירה — היתה מושבת הקיץ. וכך מספרת שושנה גרינשפן־פלוטניק:

„לקראת הקיץ התחלנו לחפש דרכים כיצד להוציא את הילדים הצעירים לבילוי מחוץ לעיר. החלטנו לקיים מחנה קיץ משותף עם ילדי החה"צ מהורוחוב והקמנו איתו בכפר לובצ׳ובקה, באמצע הדרך בין שתי העיירות.

לאחר שקיבלנו את הסכמת ההורים, התחלנו לסובב בכפרים בחיפוש אחר

מקום מתאים. עברנו בבתי הגויים, הלכנו מבית לבית, עד שאחד מהם הסכים לפנות למעננו אסם ומטבח, לשם הבאנו את הילדים למושבת הקיץ.

הילדים בילו כאן שבועיים ימים בהרגשה טובה ושמחת חיים. מדי שבת בשבת באו הוריהם לבקרנו ואף הם נהנו עמנו יחד.

את המחנה ניהלו מדריכי שני הסניפים ובפעולה התרבותית עזר לנו חבר המרכז שישב עמנו במקום.

כיום נמצאים ילדים אלה בארץ, כולם אנשי עבודה ויצירה. הרבה עבר עליהם בחייהם אבל את מושבת־הקיץ בלובצ׳ובקה זוכרים כולם באהבה״.

משמעות חינוכית מיוחדת קיבלו אצלנו חג־החנוכה ול״ג בעומר, שנחוגו בסניף אחרת מאשר בבית המשפחה ובבית־הספר. חג החנוכה — חג המכבים וחג ההסתדרות; ובל״ג בעומר — מחנה משותף ליום שלם לכל הסניף ביער.

ימי הזכרון של י״א אדר וכ׳ תמוז מצאו להם ביטוי באספות־עם מלוות הופעות על ידינו ובמשותף עם תנועות אחרות. כל הופעה כזו היתה כרוכה בקשיים גדולים בהשגת רשיון מהשלטונות ולא פעם צריך היה לנסוע 3 פעמים לעיר המחוז עד שקיבלנו אותו. על פי רוב מצאו להם כל מיני סיבות ונמוקים בכדי לדחית או לפסול הופעה פומבית כזו.

ויזכרו גם ההצגות והמשפטים הספרותיים שהיינו עורכים בשביל מטרות כספיות שונות לצרכי התנועה.

„החלוץ הצעיר״; „קבוצת הפיעל״ בברסטצ׳קה

מימין לשמאל; שורה ראשונה: י. ספרן; ד. קוניאך; י. וולאך; ב. קוטלר; מ. צ׳ראדמן; מ. מוצ׳אַן; פ. פלציער; ש. קורין; צ. פרדמן; י. קורוסובר; א. פרדמן.

שורה שניה: ה. פרדמן; א. קילטין; י. זילברשייד; פ. שליין; פ. סאמיט; א. זילברשייד; י. מזוריק; ד. חמל.

שורה שלישית: א. זילברשייד; מ. צוויבל; ש. ספרן; י. פלציער.

בפעולה החינוכית המסועפת הזאת מילא המיעדון (בפינו נקרא: אולם) תפקיד רב ערך. זה היה מרכז שוקק חיים. המוני הילדים היו מתכנסים בו ביום ובערב, בשבת ובחג — לשירה, לריקוד, ללימוד ולשיחה. אם בקיץ היינו מבלים בשדה, ביער ובבית הקברות הישן, הרי בחורף היה המועדון הפינה האהובה עלינו ביותר, בשל החמימות ששררה בו. בערבי החורף היה הסניף תוסס בפעילות חברתית ותרבותית והשמחה היתה שורה בו.

לא קל היה להשיג מועדון. מלבד העומס הכספי שלנו, לא בנקל רצו בעלי־הבתים להשכיר לנו חדר בביתם, כי הפחידו אותם הרעש וההמולה. נאלצנו לכן לנדוד כל פעם ממקום למקום, דבר שהכביד מאד בסידור הפינה החינוכית הזו.

וכך מספר משה זילברמן:

„פעלתנות זו קשרה את הנערים והנערות בקשרי חברות, ידידות ומסירות שקשה לתאר אותם. לא פעם התבטא אחד מהם בפני המדריך, שהוא מרגיש במועדון סביבה חמה וחברית יותר מאשר בחוג המשפחה. והיה יסוד רב להרגשה זו".

העזרה ההדדית

הדאגה האישית והעזרה ההדדית היו חלק מפעולות הסניף. זו התבטאה בשטחים שונים של עזרה במימון הוצאות הנסיעה להכשרה, בהוצאות העליה לארץ וכן לצרכים אחרים. ביחוד הירגשה עזרה הדדית זו במקרה של מחלת חבר.

וכך מספר החבר משה זילברמן:

„שבועיים ימים ישבנו על יד מטתו של חבר חולה תוך חילופי משמרות, במשך 24 שעות ליום. באותו פרק זמן היתה לנו דאגה לתרופות, לחומר הסקה, לכלכלה מתאימה וכו'".

לא מקרה בודד היה זה, כי בתנועתנו היו ילדים בני עניים ומחוסרי יכולת, שהיינו צריכים לחוש לעזרתם בכל מיני שטחים.

החינוך לעבודה

למען קיים את הפעולה החינוכית המסועפת שלנו, כגון: שכירת אולם וקישוטו, הקמת ספריה, חתימה על עתונות, שליחת חברים למושבות וסמינרים, עזרה ותמיכה בחברים חולים, מימון הוצאות־נסיעה להכשרה לחלק מהחברים ואף עזרה לעולים — היינו זקוקים לאמצעים כספיים גדולים.

מניין המקורות לכל אלה? — אנו לא הרווחנו עדיין ומההורים לא רצינו לקחת. החלטנו ,לכן, לצאת לעבודה. זו המצויה בעיירה, היא — חטיבת עצים. חובה היתה על כולם להקדיש יום בשבוע למטרה זו — כל אחד לפי תור יוצא לעבודה שחורה זו.

היה לני בזה מאבק כפול — כיבוש העבודה מצד אחד ומלחמה עם ההורים, מאידך. לא כל היהודים מוכנים היו למסור לנו את העבודה, אם מתוך רחמנות עלינו, או מחוסר אמונה בכוחותנו ובכשרוננו לבצע עבודה זו, שהיא נחלת הגויים החזקים, אם כי לא דרשנו שכר גבוה יותר. ההורים שיב הביטו בעין רעה, שבניהם ובנותיהם יוצאים לעבודה ולא פעם הופיעו במקום העבודה ודרשו מהם לחזור לביתם. לרבים היו אלה ענויי נפש יסבל רב בעת צאתם לעבודה ולמרכזים —

טרדות קשות. היתה זאת העזה גדולה של צעירים ומרד ראשון נגד הוריהם, בדרך חייהם החדשה.

נסינו לעבוד גם בקציר אצל בעל־חווה נוצרי, ובהצלחה יחסית. העבודה היתה בקבלנות והיינו צריכים לעבוד ביחד עם השקצים והשקצות, שהם רגילים בעבודה מילדותם — ואני בתחרות עם הנסיון רב־השנים שלהם. לא לעגו לנו, אלא עזרו. לא הצלחנו להגיע לרמת תוצרתם, כי הם היו קבועים בעבודה מראשית העונה ועד סופה ואנו מתחלפים יום־יום.

כך מילאנו את מצוות העבודה, בהיותנו חלוצים צעירים. היה זה נסיון ראשון ורצון להסתגל לעבודה פיזית לפני היציאה להכשרה. ההורים גילו התנגדות, אולם הבנים עמדו בעקשנות, כי שום כוח לא יכול היה לעמוד בדרך להשגת המטרה, התחילו והגשימו בעבודה בעיירה, ותוך מאבק קשה עוד יותר, יצאו להכשרה.

הכשרה ועליה

והנה יוצאים ראשוני הבוגרים, חניכי „החלוץ־הצעיר", לקבוצי ההכשרה — לקלוסובה ושחריה. נוצרים קשרים בינינו לבין שני קבוצים אלה ורבה השפעתם החינוכית עלינו. ברבות הימים הפך קבוץ קלוסובה למרכז גדול בהכשרת חלוצי העיירה והיו זמנים שהתרכזו בו למעלה מ־20 חברים שלנו. הקשרים בינינו נתהדקו יותר, ורבים נשאו עיניהם לקבוץ זה ושאפו להיות בין החוצבים בו. הגשנו לו עזרתנו ככל שיכלנו ותזכר במיוחד פעילותו של בנימין וולטר, בעזרתו לקבוץ זה.

התקופה ההירואית באספקלריה של העזרה אז היתה בשנים שבין 1927—1929, כששערי העליה נסגרו ורבתה „הירידה". אנו הגברנו את פעולתנו ביתר שאת והבוגרים יצאו להכשרה. הרוח החלוצית פעמה בכל לב. שליחים ממרכז החלוץ־הצעיר והחלוץ וכן מקבוצי ההכשרה בקרו אצלינו תכופות. השליחים הופיעו בנאומים בבית־הכנסת על נושאים הקשורים בא"י ואספות־עם אלה ריכזו המונים.

עם פתיחת שערי העליה בשנת 1929 התחילו גלים־גלים לעלות ארצה. זו היתה עלית האזעקה, שפרצה עם המאורעות באותה שנה. לבנו היה עם הישוב העומד על נפשו ובמברקים מהסניפים ומקבוצי ההכשרה דרשנו להחיש את עליתנו על מנת להצטרף לשורות המגינים בארץ. בקבוצות הראשונות שפתחו את העליה החמישית היו כמעט כל המדריכים שהקימו את החלוץ־הצעיר.

צאתן של קבוצות גדולות להכשרה ועליתן של קבוצות גדולות ארצה, עוררו רוח ציונית־חלוצית בין הנוער בעיירה והיא חדרה לכל בית ובית. עם הקמת קבוץ ההכשרה בעיירה בשנת 1934 הגענו לשיא הפעילות וההשפעה בין הנוער, גדל והתרחב „החלוץ", גדלו תנועות הנוער ולא היו כמעט נער או נערה שלא הצטרפו להחלוץ־הצעיר או ל„השומר־הצעיר".

לא נכון יהיה לספר ולציין רק את ההישגים ואת האור. היו גם ימי שפל וזעזועים מסוימים שנגרמו לא פעם, בעיקר עקב צאתם של רוב המדריכים להגשמה. בעת המאורעות ב־1937 ופרסום הספר־הלבן, כאשר צומצמה העליה

ולא נראו סכויים קרובים לעלות ארצה, תקף היאוש חלקים מהנוער והיו שעברו לקומוניזם, שהתחיל אז חודר לעיירה ע״י האגידה המקצועית.

אולם תמיד ידעו להתגבר על המשברים והדור הצעיר המשיך ללכת בדרך החלוצית עד בוא השואה שהביאה לאבדן המילואים שלנו.

הפעילות הכללית של החה״צ בעיירה

הפעילות החינוכית שלנו הקיפה וכללה גם שטחים כלליים של התנועה הציונית בעיירה. בראשית הִוָסדוֹ של החה״צ היינו כמעט הנושאים העיקריים בפעולות אלו. היינו פעילים בעבודת הקק״ל — אספנו תרומות, ישבנו ע״י שולחן הקערות בבית־הכנסת בערב יום־הכפורים, עזרנו בארגון המנין הציוני בשמחת־תורה וכו׳. בפעולת הקק״ל הפעלנו גם בודדים שלא מהתנועה ושיתפנו אותם בימי־פרח ובהפצת הקופסה הכחולה בבתי היהודים. פעילים היינו בהפצת השקל הציוני, בבחירות לקונגרס הציוני ואף בבחירות לסיים הפולני.

שיתפנו את עצמנו בפעולה של הליגה למען א״י העובדת על־ידי אוסף תרומות, מסים ומפעלים אחרים לטובת הקפא״י.

גילינו גם יוזמה בהפצת השפה העברית ונחלצנו להפיץ את העתון העברי „היום״ ולאחר מכן את „הצפירה״. החתמנו את הציונים על העתון והבאנוהו לחיתמים לבתיהם. יש לציין שלא כל הציונים נענו לנו בעין יפה.

באופן מיוחד נציין את פעולתנו נגד ההתבוללות של הנוער, שהתחילה עם יסוד ביה״ס הפולני הממשלתי. היו הורים שהלכו בדרך הקלה ושלחו את ילדיהם לבי״ס זה, כי שם למדו מבלי לשלם שכר למוד. והיו אלה לאו דוקא מחוסרי האמצעים מבין ההורים.

החלטנו לכן להציל את הנוער הזה. פעלנו בשני כיוונים — קביעת קשר עם התלמידים היהודיים שם ומניעת כניסתם של חדשים. במאמצים גדולים עלו לנו הפגישות עם הילדים האלה, אבל הצלחנו לקרבם לתנועתנו ומהם אף הגיעו ארצה. אולם המאבק עם ההורים היה קשה פי כמה ומסובך. העמדנו משמרות על הגשרים לפרבר ושמנו מצור על הבתים וע״י הסברה והשפעה החזרנו אותם וטיפלנו בכניסת ילדיהם לביה״ס „תרבות״.

היחסים עם ביה״ס „תרבות״

בית־הספר התייחס באהדה להסתדרויות הנוער ולא הפריע לתלמידים להצטרף אליהן ולהיות פעילים בתוכן. היו אף מורים שעזרו לנו באופן אקטיבי בפעולה החינוכית וזכור במיוחד המורה מוגילנסקי, שהשתתף באופן פעיל מאד בהחלוץ־הצעיר, בעריכת תכניות הפעולה החינוכית למדריכים, בעזרה בלימיד השפה העברית ובשטחים אחרים.

אולם יש לספר בצער על תקופה אחת, כאשר ביה״ס העמיד את עצמו כנגד. היה זה בזמן כהונתו של מורה רביזיוניסטי כמנהל ביה״ס ועינו היתה צרה בתנועות הנוער של א״י העובדת, כי תנועת בית״ר לא היתה. המלחמה החריפה עד כדי כך שנאלצנו לאחוז באמצעי החריף ביותר — הפגנות בכתלי בית־הספר ושביתות תלמידים. לא עמד לו הלחץ והתנועה המשיכה בהתפתחותה ובשגשוגה.

החלוץ־הצעיר והאגודה המקצועית

כאשר הצטרפו אלינו הנערים העיבדים, חייב היה החלוץ־הצעיר להיות לבית בשבילם ולדאוג גם לבעיות המקצועיות. בקום האגודה המקצועית עודדנו את כניסתם אליה והסניף חייב היה לתת את דעתו לשאלותיהם ולעסוק בהן באופן רציני. מאגודה זו צמחו לנו צרות רבות, כי בשורות חבריה התחילו חודרות נטיות בונדאיות וקומוניסטיות ואנו מצווים היינו להיות ערים, להעמיק את ההכרה הציונית של חברינו ולעמוד בפרץ.

אספותינו היו מלאות דיונים מענינים בבעיות פוליטיות, ציוניות וסוציא־ליסטיות.

הפעולה בסביבה הקרובה

ההדים על החלוץ־הצעיר בברסטצ׳קה הגיעו לנערים היהודיים הבודדים בכפרים הקרובים ואף לעיירות הקטנות בסביבה. השפעתנו היתה גדולה בכל הסביבה ולא פעם היה מופיע נער או נערה מאחד המקומות ומבקש את עזרתנו ביציאה להכשרה.

הסתדרות „החלוץ הצעיר" — קבוצת „תל־חי" בברסטצ׳קה

לא הסתפקנו בפעולה החלוצית רק במקום והסתערנו גם על העיירות בסביבה הקרובה. עוד בשנים הראשונות יצאה קבוצת חברים באחת השבתות לעיירה דמידובקה ואירגנה את החה"צ שם. מאוחר יותר אורגנו סניפי החלוץ והחה"צ בבורמלה, לובצ'ובקה וטיפלנו בהקמת קבוץ הכשרה בדמידובקה. הסניף בברסטצ'קה שימש כעין מטרופולין של הסניפים בסביבה בכל עניני ארגון, תכניות פעולה והדרכה. בשבתות היינו עורכים ביקורים של קבוצות חברים באותם הסניפים ומקיימים פגישות עם חברי החה"צ. שמרנו על הקשרים עמהם ועזרנו להם.

החלוץ־הצעיר והחלוץ

ולבסוף יש לספר על פעילותו ואחריותו של החלוץ־הצעיר לסניף החלוץ במקום. בראשית היו שני אלה למעשה גוף אחד. בוגרי החלוץ־הצעיר היוו את הגרעין ב„החלוץ" ומסביבם התרכזו והתלקטו חברים בוגרים אחרים, שלא עברו חינוך תנועתי בגיל צעיר. החלוץ־הצעיר היה פעיל ואחראי להחלוץ והרבה זמן אף היו במיעדון אחד. חברי „החלוץ" גם הם ראו עצמם קשורים ל„החלוץ־הצעיר" ועזרו לו. היה קשר טבעי ביניהם. ובמדה וסיפרנו כאן על פעולותינו בנוער ובצבו־ריות היהודית והציונית, הרי יש לראות אותן כמשותפות לשניהם בהרבה דברים.

חברי „החלוץ־הצעיר", בעברם ל„החלוץ", הפסיקו מבחינה ארגונית את השתייכותם לתנועת הנוער, אך המשיכו בפעילותם בהחה"צ ויצרו את הקשר ביניהם. כל שנה היו בוגרי החה"צ עוברים קביצות קבוצות להחלוץ, מתאחדים עם יתר חבריו ויוצאים עמהם ביחד להכשרה.

הזיקה הישרה ל„החלוץ" והאחריות לו — זו היתה דרך חינוכנו והיינו נושאים בעולו ובקיומו.

חג „היובל"

האמנם הגענו ליובל שנים ולחג יובל? — לא. היה זה חג 5 שנים לקיום תנועתנו הצעירה וקראנו לזה חג־יובל.

חג גדול היה היא לנו. חג תנועתי זה חגגנו ביחד עם ההורים. חויה עמוקה היתה לנו בראותנו את הנוער בעיירה וההורים באים לחוג את חג החלוץ־הצעיר.

בעצרת חג, שנערכה באולם „לינת הצדק" הצגנו בפני הורינו את סמל החה"צ: הסדן, הפטיש ושקיעת הכוכבים הרקומים באדום על רקע ירוק. כן סיפרנו להם על רעיוננו הציוני־סוציאליסטי וזו הפעם הראשונה חזו עיניהם את הדגל כחול־לבן מתנוסס ליד הדגל האדום.

ליום החג הוצאנו עלון בהקטוגרף (חוברת בגודל של 20 עמודים) בשם: החלוץ־הצעיר ובו רשימות מפרי עטם של החברים הצעירים.

העלון הודפס ב־100 אקז'. כמה יגיעות התיגענו עד שהגענו לדפוס זה; היינו צריכים לגלות מומחיות חימית וטכנית ביצירת ההקטוגרף הזה ובהדפסת עלוננו זה.

שכבת צעירים של „החלוץ־הצעיר"
א יונגטליכע גרופע פונם „החלוץ הצעיר"

סיכום

רבים מחניכי החלוץ־הצעיר הם בארץ. תנועה זו חינכה והביאה אותם לשורות ציבור הפועלים, בתוכו ממשיכים לטוות את חייהם ופעלם. שרשים עמוקים להם באדמת המולדת והם פזורים בכל קצוות הארץ, בעיר, בכפר ובקבוץ.

חברי החה"צ ישאו בגאוה את זכרונות תנועתם ובלבם הצער על שירת החיים שנפסקה ואיננה עוד.

(מפי: שושנה גרינשפן־פלוטניק, אברהם זילברשייד, אהרון כהנא, יעקב זילברשייד, משה זילברמן).

„היתה רוח אחרת מסביב"...

(מפי זלמן איינר)

בראשית המאה העשרים חדרה רוח חדשה לתוך שורות בני הנוער בעיירה, אשר עד אז נגררו רובם ככולם אחרי הוי החיים החסידיים שבקלויזים של אוסטרן, אוליק וטריסק. רוח זו באה מהמחנה הציוני הסוציאליסטי.

הודות לתנועה הציונית והסוציאליסטית נעשה הנוער חפשי יותר. בשנת 1905 יצאו הצעירים הראשונים מברסטצ'קה ללימודים באודיסה, לרכוש שם

השכלה. נסעו לשם מבחירי האברכים, שלמדו פרק בתלמוד: מוטיל גרובמן, הירש יוסף ביאלר, פייבל גרובמן, נטע קורין ואחרים. זה היה האות, שההשכלה חדרה לעיירה.

ובימים ההם נזדמנו לעיירה מספר אנשים שדגלו בסוציאליזם, ביניהם מטיוק וטופול. הם פתחו בתעמולה והשתדלו לרכוש נפשות לרעיונם. בראשית צעדיהם הצליחו לרכז סביבם קבוצת צעירים. הברסטיצ׳קאים, בנו של יוסיל ספר ובן הרב האוליקאי, אברכים אדוקים, קיבלו על עצמם ללמד קרוא וכתוב אידיש בין חוגי העובדים בעיירה. ככה פעלו כשנה או שנה וחצי והפסיקו בה רק מתוך האימה, שהטילה עליהם הז׳נדרמריה, שעקבה אז בשבע עיניים אחרי התנועה הסוציאליסטית.

חוג זה של סוציאליסטים נהג להתכנס בחשאי בבית־הקברות וביער. היו משמיעים דברי תעמולה וקראו בצוותא מתוך „עלובי החיים" לויקטור הוגו ומיצירות סופרים אחרים. התחילו גם לחוג את יום האחד במאי. הפקידים המעטים, שעבדו בחנויות ארבעה עד חמישה במספר, שוחררו מהעבודה תוך איום על מעבידיהם. באסיפות האחד במאי השתתפו גם בני אמידים, כגון שמואל איצי בורשטיין. המתכנסים ביער לא חזרו יחד לעיירה, אלא באו לשם זוגות־זוגות ובדרכים לא דרכים. הז׳נדרמריה הצארית עקבה אחרי צעדינו, ובמיוחד מפני שברסטצ׳קה היתה עיירת הספר. קרה לעתים, שהמשטרה הופיעה ביער בשעה שהתכנסנו והנאספים התפזרו חיש מהר ותוך בריחה שקעו רבים אי־שם בבוץ.

אחת התוצאות הראשונות של פעולת החוג הזה היתה — חיסול העבודה במוצאי־שבתות אצל בעלי הקונפקציה. נהגו אז לעבוד בענף זה מ־7 או שבע וחצי בבוקר עד 11 בלילה, ובהפסקת צהריים ומנחה, יחד כשעתיים מנוחה. כך נהגו כל חמשת ימות השבוע, וכדי למלא את החסר ביום ו׳, שבו לא יכלו לעבוד בשעות הערב, עבדו גם במוצאי־שבת עד 11 בלילה. בהשפעת החוג הסוציאליסטי הפסיקו לעבוד במוצאי־שבת, אחת לתמיד.

המשתתפים בחוג היו רובם בני עניים ובעלי־מלאכה. הימים המעניינים ביותר היו ימי הלימוד קריאה וכתיבה. קראו בצוותא בספרים שונים.

חברי החוג הזה לא הגדירו את עצמם בתור חברי ה„בונד", לא קבעו גם את זיקתם לתנועה אחרת, אבל היו מהפכנים. ידעו אז בעיירה על ס"ר (סוציאליס־טים מהפכנים) וס"ד (סוציאל־דמוקרטים), אך נראה שעל ה„בונד" לא ידעו עוד. יתכן, כי חברי החוג הזה הם שעוררו לראשונה את הויכוח בין הציונים לבין הסוציאליסטים.

לחוג סוציאליסטי זה התעוררה התנגדות מצד הבעלי־בתים, מטעם ה„פני", והפעיל ביניהם היה מר הירש מיילמן, אולם לא היו סיכויים מרובים למתנגדים אלה, מכיוון שהקצבים היו עם המהפכנים. התקוטטו וספגו מכות. הירש מיילמן לא היה יכול במשך זמן מסוים ללכת לבדו להתפלל בבית־הכנסת ונאלץ לפנות לחשובים מבין בעלי־המלאכה בבקשה לקחת אותו תחת חסותם, ובהם לא העזו המהפכנים לפגוע. זכורני, כי באחת השנים, בשנת 1907, לא הלך הירש מיילמן,

כדרכו כל השנים בתפקיד גבאי בית־הכנסת הגדול, לזרוק תפוחים בשמחת־תורה מעלית בית־הכנסת, רק מחמת פחד מפני המהפכנים.

אחרי כשלון המהפכה הרוסית הראשונה, עם החלשת התנועה המהפכנית בכללה, התפורר גם חוג זה בעיירה והוא הצטמצם בהקמת ספריה לספרים בשפת אידיש לשכבות העובדים, לבעלי המלאכה. („פרולטריון" ממש, כלומר פועלים שכירים, מספרם היה קטן בעיירה). ספריה זו התחרתה בספריה הציונית. כל אחת מהן השתדלה למשוך את הקוראים אליה.

מבין הלא־ציונים שבחוג זה באו מייסדי המוסד „לינת־צדק": בנימין זילברשייד, אברהם איצע שאפר וקהת שירמן, שטיפלו בו במרץ ובמסירות והביאו אותו למדרגה נאותה. „לינת־צדק" נוסד בשנת 1910—1909 משרידי החוג הסוציאליסטי ובהחזקתו השתתפו כל בני העיירה. העסקנים העקריים היו בעלי־

קבוצת החלוצים הראשונה מברסטצ׳קה בדרכה לארץ־ישראל ליד קברו של חוזה הציונות בווינה.

מלאכה והכנסות המוסד באו מהקערות בבתי־הכנסת בערב יום־כפור, מתמנינים בשמחת־תורה. בני העיירה היו מתפארים בפעולות המוסד הזה.

מספר ניכר מחברי החוג הזה יצאו לאמריקה.

אחרי מלחמת־העולם הראשונה לא הורגשה סבר כל התנגדות בעיירה לציונות. חג הצהרת בלפור היה חגם של בני כל העיירה ללא הבדל שכבה וחוג.

מפלגות העבודה בעיירה

(נרשם מפי ישעיהו קליינר, יואל רייבר, דוד ליכטנשטין ויצחק הנדלסמן)

פועלי־ציון — „בונד"

זכרונות בלתי בהירים נשארו על ארגון מפלגתי סוציאליסטי, בעל גוון ציוני מסוים, שקיים היה בראשית שנות העשרים של המאה הזו. ארגון זה ספק היה פועלי־ציון (שמאל) ספק „בונד". לא היה קשור עם כל מרכז שהוא ואף השם היה מקרי. זכור כי שרו את „השבועה".

בתום מלחמת העולם הראשונה, כשנסתיים תפקידם של אנשי „ההגנה", קמה מתוכם קבוצת חברים שייסדה מפלגה זו. חבריה היו עפי"ר פועלים. זכורים מהם: מוטי הרמן, ברוך רייציס רובינשטיין, מניה ואחיה, מוטי וידרא, יוסף הנדלסמן, וועלוועל פלדמן, מוטי פוטוצקי, יוסף טשרדמן, פסיה טשרדמן, רחל קוצ'ר, אסתר קיצ'ר, הניה לינסק ועוד.

חברי מפלגת „פיעלי ציון" בברסטצ'קה

פעולת החוג הזה היתה בעצם רק תרבותית שמצאה את בטויה בהקמת להקה דרמטית, ספריה ובארגון שעורי ערב באידיש. הלהקה הציגה באידיש והכנסותיה הוקדשו ל„לינת-הצדק" ולספריה.

החוג הזה לא החזיק מעמד זמן רב והתקיים עד שנת 1924—1923.

מפלגת „ההתאחדות"

החיים הכלכליים הקשים בעיירה וסכנת ההתנוונות הניעו את הנוער לחפש מוצא לעצמו ודרך חיים אחרת. מה דמות ומה טעם יש לחיי היהודים כאן ומה נעשה בעיירה זו — שאלו את עצמם הבחורים שלמדו בבית-המדרש. הם לא ראו את התנאים ואת האפשרות להתפתח ולעלות. הרגישו כי צר להם המקום, אין בו עתיד ומוכרחים לצאת ממנו.

התעורר רצון ללמוד ולרכוש השכלה. עד חצות יושבים בבית המדרש וקוראים ב„אהבת-ציון", „אשמת-שומרון", „לאן" וספרים אחרים שהיו מקבלים מאברהם יהודה פולאק והובאו ע"י בנו שלמה וחבריו.

בין הנוער התחילה תסיסה. גברה השאיפה לעלות לא"י. והנה באו מאורעות תרפ"א ועמהם סגירת השערים. צריכים היינו לחפש אפיקים לפעולה ודרכים שיקרבונו לעליה.

משעלינו על דרך הציונות נדרשה מאתנו פעילות ומעשים. הנוער החל להתקומם נגד הקו והשטה של הציונים בעיירה, שלמרות הרוח הציונית הגדולה שביה"ס „תרבות" יצר בה, הקיפה התנועה רק חוג צר של אינטליגנציה. הועד הציוני היה היחידי ששלט בעיירה וממנו קבל הנוער את השראתו. מפלגות או תנועות נוער של א"י העובדת לא היו קיימות כלל. ראינו צורך להרחיב את מסגרת התנועה, להקיף את כל בני העיירה ולקרב אלינו גם את בני בעלי המלאכה. ודרכנו — הציונות המעשית שתביא את הנוער לעבודה ולעליה.

יסדנו את ה„התאחדות" וריכזנו סביבנו את הנוער המבוגר. בין המייסדים היו: ברנדיל שמש, לייב זבגילר, דוד פרשטוט, שלמה ביאלר, זלדה לינסק, יעקב חרשק, אברהם לינסק, גור-אריה לרר, חיים ברגר, יואל רייבר ודוד ליכטנשטיין.

לפי יזמתנו ביקר אותנו אברהם לבנזון, ציר הסיים מטעם גליל ווהלין. הוא שהה בעיירה 3 ימים והביא עמו משב של רוח-חיים. ביקורו היה בעיירה לחוויה גדולה. א"י שהיתה בעינינו עד כה חלום פנטסטי הוארה לפתע בעינינו באור אחר. מפיו למדנו להכיר את המציאות לאמיתה וכיצד להתכונן לחיים בה. זו הפעם הראשונה ששמענו על חיי א. ד. גורדון ועל תורתו.

(נרשם מפי יצחק הנדלסמן)

ביקורו של אברהם לוינסון הביא להתעוררות גדולה. קבלנו עידוד להמשיך בפעולה. הסניף גדל והיינו לגורם חשוב בתוך הנוער בברסטצ'קה. בעת ביקורו הוכרז בעיירה על מפעל המניות לבנק הפועלים וחברינו היו פעילים מאד בהפצתן.

תכנית פעולתנו היתה רחבה למדי. עם קבלת לגליזציה מהשלטונות פתחנו מועדון. התרכזנו בהפצת השבועון „פאלק און לאנד", שיצא מטעם

ההתאחדות בפולין. קיבלנו את „הפועל־הצעיר" וכן ספרות אחרת של תנועת העבודה שהיינו מעיינים בה ולומדים להכירה. השתתפנו בעבודה למען הקק"ל והיינו פעילים בספריה העירונית.

בקום מפלגת „ההתאחדות" ניצרו חיכוכים בינה לבין הועד הציוני בעיירה, שראה במפלגה החדשה גורם המערער את האידיליה בעיירה ומַטֶה את הנוער מן הקו הכלל־ציוני. הועד הציוני, שעד אז היה הכח היחידי בעיירה ומוצא־פיו היה קדוש בעיני הנוער, משהרגיש כי שלטונו מתערער, מֵאֵן לשתף פעולה עם המפלגה החדשה ולא רצה לתת לה דריסת רגל במוסדות הציונים במקום. החיכוכים הלכו וגדלו עד כי נחלקו הפונקציות. מפלגת „ההתאחדות" השתלטה על פעולות הקהק"ל והועד הציוני שמר לעצמו הרבה זמן את זכויותיו בביה"ס ובקרן־היסוד.

המרידה שלנו נגד הותיקים הביאה לשידוד מערכות, לפעולה עצמאית של הנוער ומבלי להיות תלויים „בזקני העדה". בתקופה ההיא התארגנו בוגרי ביה"ס ופתחו בקורסים לעברית לאלה שלא זכו להיות בין תלמידיו. הקורסים היו בדירתו של יוסף מייזליש. התחלנו לארגן את הצעירים שהיה ברצונם לעלות. יצאה הקבוצה הראשונה לעבודה אצל בעל האחוזה קְרַצמַן בקרבת רדזיחוב. הקבוצה מנתה 15 איש, ביניהם: יואל רייבר, יהודה סירקיס, אברהם אוסטרוב, עטי זינגר, ברנדיל חרשק, פלדמן (הבחורה) ואחרים. כן יצאו חברים לחוות ההכשרה בגרוכוב.

ומכאן הדרך להקמת „החלוץ". אז קמה קבוצת הצעירים שהתקשרה עם „החלוץ" בברודי ויצאו להכשרה בקבוצת „ברית־אל" בגודה־טורקה ע"י קולומיה.

„ההתאחדות" עוררה גם תנועת עליה שלא בצנורות החלוציים ובהמלצתה וטיפולה האדמיניסטרטיבי נאשרו ועלו חלק מבני הנוער לארץ־ישראל.

כך נתרחבה היריעה הציונית בעיירה. המגמות החדשות היפרו את מחשבת הנוער והרחיבו אופקיו. רעיון ציונות־העבודה כבש את השכבות הרחבות בצבור ובמשך השנים היה הקובע והמכריע בעיירה.

(נרשם מפי יואל רייבר ודוד ליכטנשטיין)

מפלגת פועלי־ציון צ. ס.

באחת השבתות בשנת 1923 כונסה אסיפת פועלים בבית הקברות היהודי הישן ובה נוסדה המפלגה הציונית סוציאליסטית „צעירי־ציון" שבמרוצת השנים הצטרפה למפלגה המאוחדת פועלי־ציון צ. ס. בראשיתה מנתה המפלגה 25 חברים.

מייסדיה היו: אברהם כהנא, ברוך גלקין, גדליהו וולקוביסקי ואחרים.

המפלגה מילאה תפקידים מקצועיים מקומיים ותפקידים תרבותיים ולאו־מיים. עד קום המפלגה כמעט ולא נעשתה כל פעולה חברתית ותרבותית בין הפועלים היהודיים והנוער־העובד בעיירה. לזכותו של החה"צ יצוין, כי היה הראשון שארגן את הנוער־העובד לפעולה חלוצית וציונית בכלל. עם קום פועלי־ציון ניתנה דחיפה נוספת לפעילות אף בשטחים אחרים. בכדי למשוך את הנוער למפלגה צריך היה ליצור משהו שיתן לו סיפוק כלכלי ורוחני. המפלגה, החלוץ

והחלוץ־הצעיר הם שעוררו את הפועלים להתארגנות והם שקירבו אותם לציונות. ההישג היה גדול, כי רבים מהנוער הזה עלו ארצה ונמצאים כאן.

הפועלים רגילים היו לעבוד מהבוקר עד שעה 11—10 בלילה. הודות לפעולות הארגון של התנועה החלוצית והמפלגה השתנה הדבר והגיעו ליום עבודה של 9 שעות. זה נתן לנו את האפשרות לסדר קורסים ולהקנות השכלה לאלה, שלא היה ביכלתם ללמוד בילדותם. מאז היו להם שעות פנויות להתמסר לפעולה תרבותית, חברתית וציונית.

באחד במאי היה יום שבתון וענדו סרטים אדומים. שום פועל לא עבד באותו יום. היינו עוברים מבית מלאכה אחד למשנהו ומורידים את כל אחד שמצאנו בעבודה.

מימין לשמאל: יצחק הנדלסמן, יעקב בלפר, צבי אבצוג, יהודה צ׳ארדמן, גרליהו וולקוביסקי, עליזה פלצמן.

למפלגה היה מועדון בו היתה פעילות רבה. אורגנו שעורי־ערב, הקראות, נשפים ואספות שונות. הקימונו ספריה גדולה באידיש בעזרת תרומות חברים ומהכנסות של נשפים. בשנת 1930 מנתה הספריה 1000 ספר ואח״כ הוכפלה והושלשה. כן היתה קיימת להקה דרמטית שגרעינה בא מהלהקה שאורגנה פעם ע״י מפלגת פועלי־ציון שקדמה לנו.

המפלגה שלחה את נציגיה לועדי הקרנות והשתתפה באופן פעיל בעבודת הקהק״ל, קרן־היסוד וקפא״י.

עזרנו גם לייסודו וקיומו של קבוץ ההכשרה בעיירה, בדאגה לכלי עבודה, בתעמולה להעסקת חברים בעבודה, במתן הלוואות וסידור אשראי במאפיות. אף יצאנו עמהם לחטיבת עצים.

בשנת 1930 היו במפלגה קרוב ל־100 חברים וחברות. רבים מהם השתיכו ל„החלוץ" ויצאו להגשמה — להכשרה ולעליה. יחידים קבלו סרטיפיקטים שלא דרך החלוץ ועלו ארצה ע"י המפלגה.

בשנת 1932 התחילו להתגלות בעיירה ניצניו הראשונים של הקומוניזם ותחת מַסוה האגודה המקצועית ניהלו הסתה נגדנו. מאבק קשה היה לנו להמשך השפעתנו ומעמדנו בנוער.

(נרשם מפי ישעיהו קליינר והנדלסמן יצחק)

מימין לשמאל ; בשורה הראשונה : 1) ו. קורמן ; 2) ? ; 3) קורין ; 4) ש. קורין ; 5) א. אייזן ; 6) ? ; 7) ? ; 8) ה. אבצוג ; 9) מ. קליינר.
בשורה השניה : י. בינדר ; ע. פלדמן ; י. הנדלסמן ; י. צ׳ארדמן ; פ. פלציער ; ג. וולקוביסקי ; י. בלפר.
בשורה השלישית : ש. צוויבל ; פיטרמן ; ? ; כ. רובינשטין ; א. בלפר.
בשורה הרביעית : ר. קירר ; ש. רובינשטין ; ל. ליבוב ; מ. וולקוביסקי ; מ. ארבוז.

ימי האחרונים בעיירתי — ברסטצ׳קה

הידיעה על המלחמה מצאה אותי בהבראה ביערותיו הברוכים של הכפר „אנטונובקה" ששימש מקום קיטנות לתושבי העיירה שלנו ועיירות שכנות. בלילה יצאנו בעגלה הביתה — אני וילדיה של אחותי וגיסי שבא לקחתנו. קילומטרים רבים נמשכו יערות עצי האורן והאלון, הלבנה והאשוח. ריחות משכרים של שרף האורן עוד עלה באפנו. לבי אמר לי אז, כי בפעם האחרונה אעשה דרכי זאת ואף ברכת פרידה נטלתי מעצים אלה, ששנות ילדות עברו, חלפו בשכנותם.

בעיירה סערו הרוחות. כולם הקשיבו רב קשב לידיעות הראדיו, ואף כי מיניסטר החוץ הפולני — בֶּק, חזר עוד והבטיח, כי פולין לא תתן אף מסמר, ניבא הלב רעות, רעות מאד.

שנה קשה היתה ליהודי פולין שנת 1939. שנה זו התגברה הריאקציה הפולנית. בממשלה ישבו אנשים מפוקפקים. ידידותם עם גרמניה הנאצית עוררה דאגה רבה. הידיעות על ביקורי־נימוס של רמי־מעלה גרמניים ביערות ואזורי פולין לא עודדו את רוח היהודים. הנצחון הפולני על צ׳כיה (החזרת שלזיה) העביר את אזרחי פולין בוורשה וצ׳נסטוכובה (שם הייתי במקרה) על דעתם: שיכורי נצחון התנפלו הפולנים על יהודים עוברים ברחובות וורשה.

גם לעיירתנו הקטנה חדרו „הרוחות החדשות". למסחר היהודי קם מתחרה מסוכן בקואופרטיבים פולניים, שהוקמו בחסות הממשלה הפולנית. את הקניות בחנויות הפולניות עודדה תעמולת־זוועה אנטי־יהודית. ציורי קריקטורות על חשבון הקונים הפולניים בחנויות יהודים עוררו את זעם התושבים היהודים. המסים עלו מעלה מעלה. חנוונים ישבו בחנויות חצי־ריקות מסחורה וריקות מאדם, כשמעל ראשם סימן־שאלה מאיים.

ביום ששי, היה זה בבוקר, הודיעו ברדיו, כי הגרמנים מפציצים את תחנות הרכבת וצומות הדרכים. הפגיעות היו קולעות ביותר ותוך זמן קצר הצליחו להרוס את התחבורה הפולנית ואת כל חייה התקינים של המדינה.

בעיירה התחילו להכריז מעל לוח המודעות של העיריה על גיוסים של שנתונים שונים. הגברים ילכו, פחד אחז את כולם.

למחרת החלו להגיע עשרות רבות של מכוניות ובהן פליטים של גלילות המערב שהופצצו. האנשים ברחו מחוסרי־כל. פניהם העידו, כי מרמי היחס — הם, פקידי־ממשלה גבוהים, סתם גבירים שהצליחו להמלט במכוניתם. כל אלה נשארו ללא בית, ללא דבר. כולם רצו לחפש מחסה בגבולותיה המזרחיים של פולין, בתקוה, כי החוזה הגרמני בין גרמניה ורוסיה יציל את חייהם.

העיירה זועזעה. הפליטים הביאו עמם את אימת המלחמה. בלב רובם גמלה החלטה נחושה: למות במקום — לא לזוז, ויהי מה. את הפליטים שיכנו בכל מיני מקומות. רבתה ההשתתפות בצערם. העיירה נחלצה לעזרתם. פולין כולה — לא היתה מוכנה למלחמה. העיירה הקטנה — ברסטצ׳קה מכל שכן. אף מקלט לא היה בכל העיירה. אווירוני האויב לא חסו גם על „כרך" בן 5000 האיש —

כשלנו... רבים היו האומרים, כי הממשלה ברחה מזרחה. אמרו, כי ארכיון הממשלה נמצא בעיירה. בעיירה, אמנם, נראו רבים שפניהם העידו, כי היו אנשים חשובים בימי שלום — בפני אווירוני האויב לא נמצא מחסה אחר, אלא במרתפים, בשער שלנו (דער טויער) ותחת מספר העצים (במדה שהיו ברחוב היהודי שלנו) שבצילם הצטופפנו...

הפחד היה רב, בעיקר בגלל חיי הילדים שהועמדו כ״כ בסכנה. רבה היתה הצפיה ללילה. עם הלילה ירד הבטחון. (אז עוד לא היו מפציצים בלילות). משהאיר הבוקר, קמו כולם, יצאו לרחובות, והחרדה העבירה על הדעת.

אזכור את ההפצצה הראשונה: אני נמצאתי יחד עם אחותי דבורה בחנותה. היה זה ביום ראשון, בו המכירה היתה אסורה בימים רגילים. הקונה היה פולני מכובד מאד שנשאר ללא חולצה. בהיותנו בחנות, נשמע פתאום טירטור של אוירון. הפולני החויר כמת, התחיל לקלל בשצף קצף והשתטח על הרצפה. אנחנו עוד לא היינו מלומדי נסיון ולא נבהלנו. מיד נשמע רעם ההתפוצציות. פצצה אחת נפלה ע״י הגשר של ה„סטאריקיס״, הרסה כמה בתים ונהרגו מספר אנשים. האוירונים טירטרו ללא הפסק במרומים ואנחנו כולנו מחוסרי כל מחסה ומגן.

הלילה היה ליל שמורים. הגיעו ידיעות על התקדמות הצבא הגרמני ונסיגת הפולנים. לא פעם שמענו את שעטת סוסי הצבא הפולני הבורח. הלב נמוג מפחד. היה זה בבוקר שלמחרת ההפצצה. כולם קמו כאיש אחד. סגרו את הבתים, הלבישו את הילדים, לקחו את הדברים הנחוצים ביותר וכולם — כולם עמדו מוכנים לדרך. לאן ללכת — לא ידע איש. ברור היה רק שאי אפשר להשאר בעיירה. התכנית היתה — להתפזר ביערות הסמוכים, בכפרים, כדי להינצל מגורל ההפצצות.

אזכור כ״כ היטב את האנשים בבוקר סתיו זה — קריר, של ספטמבר הילדים עם חבילות בידים. מוכנים ללכת. בעוד כולנו עומדים, הגיע איש — עובד העיריה, נאמן על יהודיה ובשורה בפיו: הצבא האדום עבר את הגבול. הוא נמצא ברובנה, לוצק, קובל, מחר יגיע גם אלינו. „אזרחים, אל תברחו מכאן.״

פני כולם אורו. טרם הספיק איש לברר לעצמו מה תביא עמה ידיעה זו. ברור היה לכולם: אפשר להתיר את החבילות, להכנס מחדש הביתה. אפשר להכין תה ולהאכיל את הילדים ארוחת בוקר. אוירונים לא יחוגו מעל הראש. אין יותר סכנה לחיים — האנשים ניצלו.

ואז הגיעה הבשורה, כי הצבא האדום נכנס לאוקראינה המערבית ובילו־רוסיה. עד הפגישה הממשית עם הצבא האדום, עברו ימים לא מועטים. החרדה היתה רבה. היו אלה ימים ללא שלטון. ידענו על כנופיות לאומניות של פולנים אשר מתארגנות ביערות ומכינות „קבלת פנים״ לצבא האדום. השכנות הקרובה עם האוקראינים העבירה על הדעת.

ביום הכפורים — ב־10 בבוקר הודיעו לנו, כי הצבא האדום עומד בשערי העיירה. שער גדול, עטור פרחים וכרוזים לכבוד הצבא האדום הועמד בפרבר העיר, ע״י בית העיריה.

היהודים עזבו את בתי הכנסת. כל הדלתות נסגרו. כולם פרצו לרחוב

שיירה ענקית של מכיניות קלות, מכוניות־משא כבדות וטנקים, נכנסה לעיירה. המפקד, שיצא הראשון ממכוניתו — הוקף קהל עם רב. דבריו הראשונים היו: „אצלנו כל האנשים שוים — אין הבדל בין פולני לבין רוסי, בין יהודי, אוקראיני וכו׳״. בשעה שהצבא נכנס לעיירה דרך הפרבר, התפרצה מצדו השני של הגשר כנופיה מזויינת של פולנים. לא היתה בהלה. הסדר הושלט מיד. כ־10 איש מבין הפילנים המתפרעים הועברו למקום העיריה, בו ישבה כבר המיליציה המקומית. נשמנו לרווחה. אף האוקראינים נהנו, כי כך הצליחו „שלנו״ להסתדר עם הפאַנים הפולניים.

באו עלינו ימים טובים של בטחון, שמחה ו„שכרון״. ימים ולילות היו עוברים לאורך הכביש מכוניות וטנקים עצומים (ע״ש סטלין); צחקו לכבישי פולין שלא „חלמו״ לשאת על גבם משא כבד כ״כ. גשר אחד נהרס תחת משאו של הטנק. משני עברי הכביש היו מצטופפים המונים — גברים, נשים וטף. ללא ליאות היו מינפות ידים אוהדות עם כל מכונית עוברת. החיילים — לובשי השינלים האפורים ועונדי כוכבים אדומים, היו עונים בידידות פשוטה וטובה. ילדים היו נתלים על המכיניות, זורקים פרחים והצבא עונה בשיריו — שירים משדות אוקראינה האדומה.

הותרה התנועה כל הלילה. מהמכוניות העוברות היו יורדים חיילים. נוער היה סוגר עליהם במעגל ואלה רוקדים פולקה ומזורקה, מזמינים את אנשי המקום לרקוד. במפוחיות היו מושרים שירים לכבוד סטלין והמהפכה. צלילי האינטרנציונל היו נישאים בלילה בחלל העיירה.

תוך שכרון כללי זה, החלו לבצבץ סימנים מדאיגים של העתיד הקרוב. הרגשת היהודים, שהיו ברובם הגדול חנוונים זעירים ובינוניים, היתה הרגשת מבוכה. החיים הפיזיים אמנם ניצלו, אך מה יהיה הלאה? האיכר — הגוי היושב על אדמתו, לא היה מודאג ביותר. הוא לא דאג ללחמו. אך היהודים? הלעולם יוכלו לחיות ממסחר חליפין שהנהיגו עוד האכרים בסביבה? כל עוד נמצא הבד, הכלי החקלאי הנחוץ לאכר, היה סיכוי לקבל קמח, חמאה, גבינה וחלב. אולם מאין יגיעו סחורות אלו? ואנשי השלטון, כשמדברים עמם על כך, הם עונים ש„אצלנו אין מקום לספקולציה״. והסיסמה הרחבה שהתנוססה לאורך הרחוב: „מי שאינו עובד, לא אוכל״, בישרה דברים קשים ליהודים רבים, שהגיעו לגיל עמידה מעל ה־40 וה־50. במה יעסקו עתה? מה העבודה שתינתן להם? קשה היה להשלים עם גזירת הכליה שנפלה, ללא כוונות רעות, אנטי־יהודיות, על מעמד זה, אותו היוותה רוב רובה של האוכלוסיה היהודית בעיירה.

נעשו צעדים ראשונים לארגון חיי התרבות של העיירה, לשינוי ארחות החינוך. חומר תעמולה רב הגיע. עתונות וספרים ופוליטרוקים שהביאו את דבר השלטון החדש לאוכלוסיה. קמה ספריה עירונית בארמון שנמצא ליד ככר העיריה (בו שכני בשנים האחרונות נזירות פולניות). כונסו יחד כל הספריות של העיירה. גם ספרייתו העשירה של הגרף מה„רנצ׳ינה״ הובאה לשם. קם בית תרבות מפואר, בו אפשר היה להשיג ספר בכל שפה, מחוץ לעברית.

התחילו בארגון הקומסומול. הנוער שלנו בעיירה היה מאורגן כולו בקן השומר־הצעיר וב„החלוץ־הצעיר". אנחנו, הבוגרים המועטים, שהיינו בעיירה, היינו אוספים את החברים הצעירים, מבטיחים להם שהתנועה תחיה ותמשיך להתקיים בכל התנאים. דרשנו מהם נאמנות גם בתנאים החדשים. אזכור את המהלומה שירדה על ראשי באותו ערב, בו נודע לי שביה"ס שלנו „תרבות" עבר להנהלה חדשה ושפת ההוראה בו תהיה כבר אידיש. ביה"ס — שלנו — זה בית היוצר של התנועות החלוציות בעיירה — כאן גדלו והתחנכו דורות של צעירים־רות, שמשאת נפשם היתה העליה לארץ. פה הוקמו גדודי הפצת השפה העברית בעיירה. (ברסטצ'קה — שמה הלך לפניה בדיבור העברי השגור בפי גדול וקטן, זקן ונער). האמנם יחדל להתקיים בי"ס זה? הרגשתי פתאום, באופן משכנע וללא פתח של „שמא" ו„אולי", שעלי ללכת מהמקום ומהר מהר, כל עוד אפשר (אם אפשר, לא הייתי בטוחה כלל). כאיש השוה"צ לא יכלתי להפסיק פתאום להיות את אשר הייתי כל ימי. לא יכלתי להשלים עם הפחד לדבר עברית ברחוב עם חברי תנועתי. (רבים ראו בהתנהגותי משום מעשה פרובוקטיבי ובבית חרדו מאוד. תוצאות העלולות לצמוח מהתנהגות בלתי נבונה כ"כ). בעיירה שלנו לא היה בית ללא קשרים משפחתיים עם הארץ. למי בן — בת — אח או אחות. אי אפשר להמנע משאול את אנשי השלטון מה יהיה בגורלו של הקשר עם הארץ.

המפקדים והקצינים הסובייטיים היו אדיבים מאוד, אך גם תמהו מאוד למראה העיירה, אשר ציבורה האוקראיני נמנה ברובו עם „אונדה" (מפלגת אוקראי־נית לאומנית) ויהודיה ברובם — ציונים. בכל שיחה עם זקן או צעיר מבין היהודים היו נציגי השלטון הסובייטי שומעים בימים הראשונים את השאלות· האפשר יהיה לקבל מכתבים מארץ־ישראל? הנוכל לעלות לארץ־ישראל?

„ניצור לכם כאן ארץ־ישראל" — היתה התשובה, אך כאשר נוכחו נציגי השלטון לדעת, כי אין בתשובה זו משום סיפוק לשואלים, באו לידי מסקנה, כי העיירה כולה „קונטר־רבולוציונית" היא.

התחלנו לחפש קשר לתנועה. ברור היה לנו שהתנועה חיה. הבינונו רק שדרכי פעולתה נשתנו ולא ידענו איך להגיע לאנשינו.

התלטתי לצאת לרובנה, על מנת להיוודע על הנעשה. ברובנה היה ריכוז גדול של חברי השומר־הצעיר. הגיעו הנה (פה היתה נקודת הכשרה שומרית לפני פרוץ המלחמה) פליטי התנועה מהקנים ונקודות ההכשרה ממערב פולין. המקום המה אנשים. המוני חברים הגיעו יום יום. זרמו אנשים מעיירות וולין שיצאו לחפש את תנועתם. כאן התקיימו דיונים גורליים. מכאן יצאו לגבולות, מי לרומניה ומי לליטא. מכאן יצאו שליחים לוורשה, לאזורי פולין הנאצית, לפעולה במחתרת השומרית בתוך ברית המועצות. לא אשכח לעולם את הרגשתי אז, כאשר באתי ומצאתי את חברי התנועה ברובנה.

עלי לציין בצער שמעטים הם החברים שלנו שהצליחו כמוני לברוח בימים ההם מברסטצ'קה.

לא פעם כאב לבי, בראותי נערים ונערות, צופים בגיל צעיר ממש זורמים ללא הפסק למקום הריכוז, אך מברסטצ'קה לא הגיעו.

סניף ה„חלוץ" בברסטצ׳קה בשנת 1935.
„החלוץ" אין ברעסטיטשקע אין יאר 1935.

אני מצדי הודעתי למי שצריך היה על הסיכויים לצאת, על תקות העליה ארצה. עצרה אותם, כנראה, התקוה שלא יאחרו, אם יצאו גם כעבור זמן־מה. עצר הפחד להשאיר את בני המשפחה בימי מבוכה אלה ואף ההליכה לנעלם שכרוכות בו סכנות רבות לא רמזה.

מתי מספר נמלטו מהעיירה בימים ההם. ייתכן ולאחר זמן היו עוד נסיונות של יציאה, אולם אז היה כמעט בלתי אפשרי לצאת.

הביתה חזרתי אחר מספר שבועות. עלי היה לצאת עם עוד שני בחורים לגבול הרומני. סתיו היה אז בפולין. לא „סתיו זהב" פולני. גשם טורד ירד ללא הרף. השמים קודרים והבוץ רב. הייתי צריכה להצטייד לדרך זאת.

בבית קבלוני בשמחה ובפחד. המועקה היתה רבה ולא ידוע היה מה ילד יום. חששו בבית לבריאותי ולחיי. פחדו להוציאני מהבית בקור כזה. בהכיני את בגדי לדרך, שמעתי את דבריה של אחותי דבורה לאחותי הדסה מהחדר השני: לו יכלתי לתת ללאהקה את משה־לה שלי, הייתי נותנת...

ביום ראשון בבוקר, עם האיר היום, קמתי. ביום זה התקיימה ההצבעה לאסיפה הלאומית ואני רצתי עוד להצביע. אמרתי: „שלום" למי שהיה בבית ויצאתי מחוץ לעיירה, שם חיכתה לי העגלה. בפעם האחרונה העיפותי עין על בית הורי, הבית בו קשור עולם שלם של זכרונות. בהפנותי ראשי פעם נוספת, ראיתי עוד את אחותי דבורה עומדת ומלווה אותי במבטי עיניה. לא ניבא הלב מה האימה שחרד על גורל יקירינו אלה. בדרכי בגבולות אבד לי הקשר עם הבית. מתוך דאגה לגורל המשפחה, לא רציתי להביא לידיעתם את מקום הימצאי.

לאה לרר

מפולין הכבושה למחנה המעפילים בקפריסין

(דפים מיומן של מעפיל מברסטצ׳קה)

א ו ג ו ס ט 1943

לקריאת וואנדה וואסיליאבסקה לארגן צבא דמוקרטי־פולני נענו, מלבד מספר מועט של פולנים גולים, יהודים במספר רב. בחלקם בתורת מתנדבים ובחלקם בתור מחויבי שירות בצבא. באלמא־אטא הורכב חייל מהמתנדבים וממחויבי שירות יחד. בדרך צורפו אליהם מגויסים, שהובאו בקרונות מאזורים שונים ברוסיה. הוצאנו מהקרונות בתחנת־רכבת זעירה — דיוואָוָה, המרוחקת כתשעים קילומטר ממוסקבה. לראשונה, מאז 1939, ראינו שוב על ראשי חיילים את המצנפות המרובעות הפולניות, עטורות נשרים. נשר פולני זה לא עורר בנו רגש שמחה. לרבים בתוכנו הזכיר מכות שספגו במרכזי־הבולשת הפולניים, לאחרים — ימים ושנים בבתי־כלא פולניים בגלל מלה של חופש שנפלטה מפיהם; כן הזכיר התפרעויות ביהודים סוחרי־שווקים, מעשה פשיטיק, גזרות על שחיטה וכו׳. את כל זה הזכיר לנו הנשר הפולני.

נקראנו בשמותינו וסודרנו בשורות צבאיות. אני מסתכל בשכני לידי ובחיילים הרחוקים יותר ממני. מעטים ביניהם פני פולנים. יהודים, יהודים ושוב יהודים. סַמָל „טרי״ משמיע באזנינו נאום קצר: „יוצאים אנו להקים חייל פולני־דמוקרטי במלחמה נגד הגרמנים. דגלנו שוב — אדום־לבן, סמלנו — הנשר, אך ללא כתר מעליו. שבעי־רצון אנחנו שנעניתם בחמימות לקריאתה של הפטריוטית הגדולה שלנו וואַנדה וואַסיליאָבסקה, אולם — הוא השתעל שיעול קל ונשם נשימת־הפסקה ממושכת — אין לנו עוד רשות לקבלכם. קרבן דמכם ירצה עוד, אך עוד לא הגיעה השעה. הדיוויזיה הראשונה צריכה להיות מורכבת על טהרת הלאומיות הפולנית. אל תנסו לראות בכך משום אנטישמיות, אלא מן ההכרח הוא, צוו הזמן הוא״.

ה„חברה״ נשארו משתוממים, כאילו נשפכו עליהם לפתע מים קרים. כל אחד מהם היה רוצה, כי מראה פניו יהיה פחות דומה לפני יהודי. לו יכלו ברגע זה לשנות את אפיהם, היו עושים זאת ללא ספק.

מכל שנתקבצו במקום זה הוחזרו כתשעים אחוז ורק כמאה יהודים נלקחו לרגל דרגתם המקצועית הגבוהה בשירות הצבא.

*

הלבישוני במדי צבא. כל קצין שהנך נתקל בו, יהודי הוא, אך לא יודה בכך, חס וחלילה. בטכס־התפילה הקתולי כרעו והשתחוו אנוסים חדשים אלה בלהט רב והכו על לבותיהם. הם עשו הכל למען מחוק כל סימן של יידישקייט: גידלו שפמים כדרכי השלַכציצים, האצילים הפולניים, בסוף שמות משפחותיהם צירפו — סקי, ופניה לאחד מהם בשפת אידיש היה מקבל כעלבון חמור ביותר.

בתקופת־זמן מאוחרת יותר, בימי הקרב ליד חוף הים הבאלטי, פגשתי אחד מידידי־הנעורים שלי, בן שוחט, היה כבר שנים אחדות בארץ ועתה הוא ליד ראש דיוויזיה בתפקיד של מדריך פוליטי. תוך זמן קצר הועלה מטוראי לדרגת סרן.

בחמימות הזמין אותי לחדרו וסיפר לי, כי אומר הוא להחזיר את אשתו ואת שני ילדיו מרוסיה לפולין, לחנך שם את ילדיו בבית־ספר צבאי ומפתח תכנית מלאה לימים הבאים. לשאלתי, באיזו רוח בדעתו לחנך את ילדיו, הוא עונה, כי אין הוא רוצה שילדיו יהיו נכים מוסריים, ילדיו יתחנכו על התרבות הפולנית המתקדמת.

„האם ידעו ילדיך, מי היה אביך? ומי היו אחיך ואחיותיך, והאם ידעו איך הומתו ובגלל מה? הידעו, מי היה פרץ, מנדלי, שלום עליכם וסופרים יהודים אחרים? הידעו מה היא ארץ־ישראל ליהודים?"

„לא — משיב הוא בתקיפות, — זאת לא, אינני גורס שניות בחינוך. אין לחנך ילדים בתסביך של שניות. המוצא היחידי בשבילנו הוא בטמיעה מוחלטת, להכות שורש עמוק בתרבות הפולנית, בחיי־החברה הפולניים. בזאת הצלתנו הגופנית והרוחנית כאחת".

הוספנו לשוחח על נושאים שונים, על המלחמה ותוצאותיה, דבר שהעלה פרטים רבים מזכרונות העבר.

הוגשה ארוחת־צהריים. הוא מבקש את המגיש לצאת את החדר, נועל מאחוריו את הדלת ומבקש ממני, בקול רפה, להשמיע את שירו של איציק מאנגר „רבנו תם", אם לא יקשה הדבר עלי. הנני ממלא את בקשתו ופותח בשירה בלחש. תוך הסתכלות בפניו. הוא שם הצידה את כלי־האוכל, הזיז הצדה את הצלחת, מנמיך את ראשו, מוציא מכיסו מימחטה ומנגב בהתמדה כאילו את אפו. הנני מעמיד פנים כאילו אינני שם לב לכך, אבל אני מרגיש, שגם אני הושפעתי והתרגשתי לא מעט, והנה הוא שואל שוב: „ו„אולי לא היו הדברים מעולם" מאת רחל הנך זוכר?"

כשעה שלמה ישבנו ושרתי שירים עבריים. הוא ישב והקשיב וראשו כפוף. אין להעריך את עמקה של נשמת יהודי.

קיווארצה שבוולין, 1944

מקום חניתנו ביער ליד קיווארצה. רק לעתים רחוקות נראה כפר, שנשאר שלם, סביבנו כפרים שרופים בחלקם או כולם, רובם של פולנים. העלו אותם באש הגרמנים האוקראינים הלאומנים. אנו, חיילים יהודים, נוהגים ללכת בצוותא. באחד הימים יצאנו לסייר בסביבה. אעפ"י שהיינו יהודים התייחסו הפולנים אלינו בידידות. הגורל המשותף ליהודים ולפולנים בחבל זה קירב את אלה לאלה. הפולנים סיפרו לנו על מעשי־הרצח האכזריים שביצעו הגרמנים בשותפות עם האוקראינים הפשיסטיים ביהודים ובפולנים. כנופיות שכירות של אוקראינים היו פורצות לתוך כפרי הפולנים, לרוב בשעות הלילה, וגרזנים ומלגזים בידיהם, והיו הורגים כולם, ומעלים את הבתים באש. הגרמנים היו מסתכלים ומחייכים. תפקידם היה להסית את האוקראינים בפולנים, ואת שניהם — ביהודים.

כפרית זקנה, שפניה קומטו מזיקנה ומעומס העמל, מספרת לנו בהתרגשות כנה על השמדת יהודי קיווארצה, כאלפיים נפש. הגרמנים הכינו את ה„אקציה" ליום השבת וסיימו אותה עד שעת הצהריים. בשני קברים המוניים בקצה היער טמון הסוד של השמדת היהודים. עוד עתה אפשר להבחין באדמה המכסה את

הקברים, שהיא נסדקת וכאילו עולים מתוכם ענני־עשן. כמה חלומות־נעורים נופצו כאן עם ביצוע ההשמדה! כמה כיסופים שותקו במקום זה! אף אחד מבין היהודים לא נשאר בחיים. ישוב נמחק כליל מעל פני האדמה.

אנו פונים לכפר אחר — הכל נחרב. חודרים לתוך הריסות אחד הבתים על אם הדרך. מבין האבנים החרוכות נראה דבר מה מבצבץ. מזיזים את האבנים ומוציאים פמוט־ליל־שבת. בדומיה מסתכלים אנחנו אחד בפני רעהו. מוסיפים לחפור ומוציאים עלים מסידור „קרבן־מנחה". לוח־פח ועליו חרותות אותיות עבריות... אנו מוסיפים לחפור בקדחתנות ומבחינים בגישה למרתף. אחרי עבודה של שעה שלימה גילינו את הדרך לשם וכאשר הסירונו את הקורות האחרונות, פרץ משם ריח איום. פרצנו את דלתות המרתף ונרתענו תוך קפיצה לאחור. מראה איום התגלה לנגד עינינו. על המדרגות מוטלות גויות מקופלות ורקובות למחצה של גבר, אשה וילד. יכלו להבחין ביניהם רק לפי השערות ותלבשתם הרקובה.

דקות מספר עמדנו נדהמים ושתקנו, איש לא הסתכל בפני חברו. אחר־כך הוצאנו את הגויות החוצה. כעבור שעתיים חזרנו אל המקום ובידינו מעדרים ורובים. מאחורי הכפר, ליד שתי ערבות, כרינו קבר. אחד החברים הקשישים אמר קדיש. זמן ממושך נשארנו עומדים בדומיה.

לפני לכתנו מהמקום חיברנו קרש אל אחד העצים עם הציון: „פה נקברו שלושה יהודים לא ידועים. תנצב"ה". ירינו יריות־כבוד. מהיער הידהדו היריות כקינה איומה על הטרגדיה היהודית.

15. 5. 1945

אנו חונים בכפר גרמני המרוחק כ־40 קילומטר מהגדה השמאלית של הנהר אוֹדֶר. אוכסנו בבתים יפים של גרמנים, ישנים על מזרונים רכים ונחים אחרי העינויים של שנות־המלחמה. הגרמנים, ככלבים, מוכנים למלא כל פקודה. מבלים אנו בנוחיות ונהנים כמיטב רצוננו. רק עתה מתחילים להרגיש בטוב שבגמר המלחמה. מטיילים כל היום, נחים, ישנים ונהנים מעולמו של הקדוש־ברוך־הוא. שום מאורע לא הדריך עוד את מנוחתנו. הימים חולפים ואנו מקוים לשוב במהרה לפולין, חזרה „הביתה". אנחנו, היהודים, קיווינו עוד, אחרי הכל, למצא בחיים עוד מישהו מבני־משפחה ומידידים.

באחד הערבים הבהירים הגיעו אל כפרנו שתי עגלות כפריות גדולות ואליהן רתומים סוסים כאריות ונוהגות בהן נשים. יצאנו אל הדרך, העוברת ליד דירותינו ואנחנו שומעים שיחה בפולנית בקול רם. אמרתי להרים יד לסימן שאפשר לשוב, כי בדרך שמעתי לא מעט שיחות שלא היו לרצוני ולא התגעגעתי לשיחה נוספת עם פולניות. אשה פולנית צעירה, שראתה בי פולני מבטן ומלידה, התלוננה באחת השיחות האלה על מצבה הקשה אצל הגרמנים והביעה את שמחתה על שובה הביתה. בעגלתה הובילה אתה שלל ביזה ואמרה לי, כי דבר חיובי אחד הביא היטלר — השמיד את היהודים וטיהר את אוירה של פולין. על כן, אמרתי הפעם, לא לגשת אל הנשים בעגלות. והנה קלטו אזני שיחה בשפת אידיש: „האם סבורה את, כי רחוקה עוד הדרך לנהר"? — שאלה אחת הנשים. חזרתי אל הנשים ונכנסתי אתן בשיחה בשפת־האם. הן שמחו מאד על פגישה זו וגם שמחתי היתה

רבה. הורדנו אותן מהעגלות, את הסוסים הכנסנו לאורווה גרמנית, איכסנו אותן באחד הבתים הטובים ועל הגרמניות ציווינו, כי לנערות היהודיות לא יחסר דבר.

ארוחת־הערב המשותפת עברה, כמובן, במצב־רוח מרומם. כיאה לחיילים לא חסרה כוסית יי״ש משובח. הנשים, כולן צעירות, לא פיגרו כלפינו, החיילים, בלגימה, והשמחה היתה רבה. זו הפעם הראשונה, אחרי המלחמה, מזדמנים לחברה כזאת, כולה יהודית. ביניהן נמצאו במקרה חברות צעירות אחדות מתנועת „השומר הצעיר" ומתנועות חלוציות אחרות. אחרי זמן קצר התאגדנו לריקוד סוער של הורה ורקדנו עד בלי די. ובשעת ריקוד ההורה, כאשר הכל סביבנו הסתחרר, ראינו בעיני רוחנו את השנים שלפני המלחמה, בקן, במושבות, אחרי עבודת ההכשרה בריקוד־הורה סוער בימים ההם. שנות הנעורים עשירי התוכן עלו בזכרוננו. זכרנו מכרים מאז, חברים הנמצאים מזמן בארץ, בקיבוץ, ונזכרים ברומנטיקה של המציאות בעיירה הקטנה.

נשמעה צפירת מכונית ויצא ממנה ידיד נעורי, הקצין. התביישתי משום מה, כולם נשתתקו מיד. הזמרה נשתתקה והפסיקו לשוחח אידיש. אך יותר מכולם נתבלבל האורח עצמו. התיישב ליד השולחן, הוריד את מצנפתו ואמר בפולנית: „הייתי מבקש שתמשיכו בריקוד. אינני איש רשמי כאן. באתי לבקר אצל ידידי וברצון אשמע את שירכם".

„אבל אנו שרים רק שירים באידיש ובעברית" — אמרה אחת הנשים, האמיצה שביניהן.

„אין בכך כלום, אין דבר. נהפוך הוא, אהבתי נעימות מזרחיות וידעתי, כי עברית שפה מזרחית היא" — השיב הקצין.

לאט חזר אלינו מצב־הרוח הקודם. חברי ישב לידי, הקשיב יפה לשירה ומזמן לזמן לחש באזני, איזה שירים ברצונו לשמוע.

בחצות הלילה הגיש לשולחן בקבוקים אחדים עם קוניאק משובח ובירכנו עליהם מחדש.

אחר־כך ישבתי במכוניתו ונסענו לאכסניה שלו. במשך כל הלילה לא עצמנו עין. שוחחנו עד אור הבוקר. מאז שיחתי הקודמת אתו עד היום חלו אצלו שינויים רבים: אשתו והילדים נמצאים כבר בפולין. הוא מקבל ממנה מכתבים רבים ובהם מתוארות הפרעות ביהודים. למרות כל האמצעים הנמרצים, אשר הממשלה נוקטת בהם, אין בכוחה להשתלט. כ יום התנפלויות אכזריות על יהודים, על מעט היהודים, שנשארו עוד בחיים, וא זר גם מחנה־הריכוז הגרמני לא יכול להם. אין הוא יודע לכוון את מחשבותיו, הוא ניצב על פרשת־הדרכים: לאן ללכת אחרי המלחמה?

נפרדנו במצב־רוח כבד עד מאד.

3 באוגוסט, 1945

בשבועות האחרונים רבו מקרי הרצח, לא בין יהודים אזרחיים בלבד, אלא גם בהתנפלויות מאורגנות על חיילים ותת־קצינים יהודיים. אחרי מקרי־הרצח הראשונים החלו היהודים לערוק בהמונים. באחת האסיפות של תת־הקצינים הפוליטיים הופיע הנציג המדיני של ראש הדיוויזיה ואמר: „במלחמה עם הגרמנים

הצטיינו היהודים במעשי־גבורה רבים, הם היו לנו תמיד דוגמה ומופת של הקרבה עצמית ופטריוטית. בכל מהלך המלחמה לא אירע אצלם אף מקרה אחד של עריקה. אופיינית העובדה, כי עתה, כאשר נסתיימה המלחמה ואנו עוסקים כבר בבנייה שלֵווָה, דוקא עתה רבו מקרי העריקה. מסביב לחברינו היהודים, שנלחמו כתף אחד אתנו, חייבים אנו ליצור אוירה חמימה...״

בסגנון זה היו מרבים לדבר בחגים הרשמיים, אך ללא כל תועלת. הוסיפו לרצוח יהודים, ויהודים ערקו. מקרי־העריקה רבו מיום ליום וקיבלו אופי המוני. לא נתנו עוד חופשות ליהודים, כי רק לעתים רחוקות היו חוזרים מחופשותיהם. גם אני החלטתי לפשוט את מדי הצבא ולראשונה, מאז תחלת המלחמה, לבשתי מכנסיים אזרחיים. פני היו מועדות לחופי איטליה, כי משם נראתה אפשרות של עליה לארץ.

בקטוביצה התכנסה קבוצת חברים. שם קבלנו תעודות־נסיעה „נכונות״ בתורת י ו ו נ י ם, ויצאנו בדרכנו בכיוון הגבול הצ׳כי. התלבשנו בבגדים מיוחדים, למען נֵרָאה בעיני כל כאנשי־חוץ. מכנסיים ארוכים מופשלים לתוך המגפיים, חולצות צבעוניות, מטפחת־צואר אדומה, כובע כהה ומקטרת ארוכה בפה. ככה תיארנו לעצמנו את מראה היווני, אך לאמיתו של הדבר דמינו יותר לצוענים. גם הנשים התלבשו באופן כזה של יוצאי־דופן. בנסעינו בקרונות הרכבת עוררנו תשומת־לב. דיברנו בינינו רק עברית ומי שהשפה לא היתה שגורה בפיו — שתק... מכל מקום, רכשנו לעצמנו את הידיעה בעשרה שמות של ערים ביוון ומספר מלים של שפת יוון. ומשאלת כולנו היתה, לא להפגש חלילה ביוונים ממש...

הגענו לתחנה האחרונה בכיוון הגבול הצ׳כי והצלחנו לעבור. לעזרתנו בא קצין סוביטי, שנסע לחופשת־נופש לפראג. אתו נדברנו בגרמנית רצוצה והוא התייחס אלינו בהבנה רבה. הודות לו נמנעו מאתנו הרבה קשיים בדרך זו. נראה לי, כי הקצין הסוביטי הבין לרוחנו ותפס את כוונתנו...

הגענו לתחנה הצ׳כית בוגומין. החברה יוצאים נועזים יותר מהקרונות. אני משוחח עם אחד החברים בעברית, שוחחנו בקול ושכחנו לגמרי, כי עלינו להזהר עוד. והנה ניגש אלי רב־סרן סוביטי, אוחז אותי בידי וסר אתי הצדה: „מאין לך העברית המדוברת הרהוטה הזאת?״ — שאלני. נתבלבלתי ברגע הראשון ולא ידעתי מה להשיב. שתיקה, חשבתי, תסכן עוד יותר. לבשתי עוז ועניתי לו בעברית, שלמדתי עברית בבית־ספר. הסתכל בי דקות מספר במבט דוקר, ואחר־כך אמר לי בעברית צחה במבטא ספרדי: „מיטיבים אתם לעשות בפנותכם מזרחה... רק שם מקומכם... בפולין אין לכם מה לעשות עוד. מילא, אנחנו, איך שהוא, אבל על הנוער לבנות לעצמו ארץ משלו. שלום!״. לחץ ידי בחוזק ובצעדים מהירים התרחק מהקרון שלנו.

ימים אחדים לאחר מכן היינו כבר בוינה וגם שם ציידו אותנו בתעודות „כשרות״ ויצאנו בכיוון אזור הגבול הסוביטי־בריטי. עברנו את חבלי־הארץ היפים ביותר של אוסטריה: יערות עבותים, מנהרות ארוכות והרים בשפע גוונים.

הגענו לגבול. ניצב משמר הצבא האדום. המבריח שלנו אמר, כי מזלנו ביש, בו ביום התחלפו אנשי־המשמר, שאתם „הסתדרו״ כבר. אכזבה תקפה אותנו. זאת

אומרת — שהייה של ימים והאוכל אוזל. חזרנו ואיכסנו אותנו באכסניה ריקה מאדם על פסגת ההר. בקושי העלינו לשם את מטעננו. מצב רוחנו ירוד. אך בהגיענו אל פסגת ההר התגלה לפנינו מראה מופלא, שכל אחד שכח מיד לגמרי בעיפותו ולא יכולנו לרוות את מבטנו במראה העמק הירוק והנפלא ובהרים המיוערים והקרחים בחלקם שמעלינו.

למחרת היום הודיעו לנו, שנדברו עם סַמָל יהודי מארץ־ישראל ממשמר־הגבול הבריטי והוא בא להעביר אותנו בשתי מכוניות צבאיות. תוך דקות מספר היינו כולנו ליד הגבול, אך היה עלינו לחכות לבואו של קצין־הגבול הסוביטי שירשה להעביר אותנו לצד הבריטי.

הקצין מתקרב. זו הפעם הראשונה הוא במקום זה. מחליף דרישת־שלום צבאית עם הסמל הבריטי ובודק את תעודותינו. אנחנו רועדים. הסַמָל אומר לנו דבר מה בעברית. הקצין מטה אזניו ואמר בשפת־האם: „פארוואס האסטו נישט באלד געזאגט? מען מאכט א אידישן לחיים און מען פארט געזונטערהייט ווייטער...״

מושיטים יד זה לזה, משוחחים ביניהם באידיש עסיסית במבטא רוסיה הלבנה, מתברר, כי הסַמָל הארצישראלי מהצבא הבריטי והקצין היהודי מהצבא האדום שניהם בני עיר אחת. מתנשקים, מתענינים בדבר מכרים משותפים, והנה... נמצאים אנחנו כבר בעבר האחר של הגבול.

24 בינואר 1946

האיר היום. הים שקט. אין לראות אף קמט בכל שטחו — כמו לוח־זכוכית. ספינתנו „כתריאל יפה״ שטה בשקט כמטרוניתא, שבעה מיל לשעה. גם מצב־הרוח טוב ללא התחשבות בתנאי־הנסיעה הגרועים.

בשקט עוברים הימים הראשונים. התרגלו למנת המים שהוקצבה: בידי כל אחד בקבוק ומזמן לזמן הוא לוגם. הלבוש כמו של אדם וחוה לאחר שטעמו מפרי עץ־הדעת — רק עלי־תאנה. השמש בוערת ללא רחמים. מתרעננים כל פעם במקלחת ממי־הים.

אולם ביום הרביעי געש הים וסער. גליו היכו קשות בצלעות הספינה. טפות כבדות ממי הים הגיעו אלינו. האניה התנועעה כשכור. בקושי יכלו לקום מבלי להיאחז בדבר מה. רק אנשי־הצוות, שנהגו בספינה בידיהם הבטוחות, התהלכו בשויון־נפש על הסיפון מבלי לאבד אף לרגע את שיווי־המשקל. בחילה תקפה את הנוסעים: פניהם צהובים וחיוורים. רבים מתכופפים מעל למעקה על פני הים ו„נוסעים לריגה״. בפנים הספינה מלמטה המצב גרוע עוד יותר. אנחות של נשים וגברים מקיאים. הספינה כולה היתה לבית־חולים. החסונים ביותר נפגעו אף הם. מנהלי העליה ידעו מראש על העלול להתרחש ובעוד מועד הכינו במחסן הספינה אלפי שקיות־נייר...

12 ביולי 1946

עשרים וארבע השעות האחרונות לפני חוף הכיסופים. המחשבה, כי למחרת היום נהיה כבר בארץ, מרוממת את הרוח. לפתע פגו העייפות ואזלת־הכוח מהנסיעה במשך שלושה־עשר יום. הכל עליזים וערים. ניכר אמנם, שהדרך לא קלה היתה,

אולם בעיניים נוצץ ברק מרענן. בעוד שעות ספורות נהיה בארץ. אוכל לחבוק בזרועותי את אשתי ואת ילדי, המצפים לי מעבר לחוף...

נשמע זמזום של מנוע־אוירון. ניתן צו לרדת לפנים הספינה ואת הכל להסוות. מתכסים בכל הנמצא תחת היד. משתדלים להצמד אל הרצפה. האוירון חג מעלינו ומסובב את הספינה עשרות פעמים, מנמיך טוס יותר ויותר. רואים את פני הטייס — אוירון־סיור בריטי. הם גילו אותנו. מצב־הרוח הורע. הבינונו, כי לאחר שגילו אותנו צפוי לנו פרק חדש של סבל וצרות.

נוסעים אנחנו בכיוון חיפה — לקראת השמש העולה. משני צדי הספינה מלוות אותנו שתי אניות־קרב בריטיות גדולות... הצי הבריטי המפואר משרת אותנו ושומר עלינו מפני כל פגע רע... קרובים אנחנו לחיפה. רואים כבר את המפרץ הנהדר, את הדר־הכרמל ואת רחובות העיר. לב כל אחד פועם בתוקף ובשמחה...

אף אחד לא עצם עין בלילה האחרון. מגדל־האור מהר הכרמל לא נתן להרדם. הוא רמז, משך והסעיר את רוח כולם.

הכל על הסיפון. אף קירבת שתי אניות־הקרב, ששטו כבר ליד ספינתנו, לא יכלה לעכר את רוחנו המרוממה, אם גם ידענו, כי צפוי לנו מחנה בעתלית שבו נשב שבועות או חדשים מאחורי־גדר־תייל. לפתע — מטח־יריות חזק מתותחים. מהאניות הבריטיות ציוו עלינו לעצור את מנוע ספינתנו. עצרנו. תוך דקות ספורות עלו על סיפון ספינתנו, כמו שדים, מלחים וקצינים בריטיים. מיד לקחו לידיהם את הגה הספינה.

דממת־מות השתררה על הסיפון. אין כל רשרוש, אין לשמוע מלה, אין כל תנועה. כל אחד נעמד במקומו ו„התקוה" סוערת מפי 600 איש ומעלה הפסיקה את הדומיה. אף פעם בחיי לא הרגשתי כה עמוק ובמלואן את המלות הפשוטות שבשירו של אימבר... „עוד לא אבדה תקותנו". ליד חיפה העברית ונוכח רובי האנגלים החניקו מלים אלה בגרון. בשעת השירה הניפו על תורן הספינה דגל תכלת־לבן, דגל תקותנו האחרונה והצלתנו.

בספינת־מנוע קטנה בא אלינו נציג הסוכנות. להתקרב אלינו לא נתנו לו. דרך רמקול הודיע: „הממשלה הבריטית אינה נותנת לכם להכנס לארץ. אנחנו נאבקים קשות, אך אין ביכלתנו לשנות זאת. תחזקנה ידיכם. אנו חושבים עליכם ועושים הכל!"

דבריו של נציג הסוכנות הונחתו על הלבבות כמהלומות. כל מלה נגעה בלבבות ומילאה אותם כאב ויאוש. עצב ירד על הכל. על הסיפון — שוטרים אנגליים וערביים רבים. רבו המקרים של התקפות היסטריות, המקבלות אופי המוני. כל פעם מביאים לספינה אלונקות. אנחנו מסרבים לקבל מים ומזון. על האיסור לעלות לארץ מגיבים אנחנו בשביתת־רעב. האנגלים מתיחסים להצהרתנו בחיוך קל וציני. הם יודעים, שאפשר לסמוך על כוחו של הצי שלהם.

אנו מנתקים את העוגן מהספינה ואומרים להתקרב אל חוף החולות של קרית־חיים. אנחנו מתקרבים לשם. הרוח בעזרנו. אומרים אנחנו לקפוץ לתוך הים ולהגיע לחוף, אך כמה אניות־מלחמה בריטיות חסמו בפנינו את הדרך במהירות, החזירו את ספינתנו לנמל וקשרוה אל אנית־קרב בריטית בשם„ מאוריציוס". לעג

הגורל — שם האניה מזכיר לנו את היהודים שגורשו לאי מאוריציוס. גם זה מעשה האנגלים.

ידענו שגורל ספינתנו לא יהא שונה מזה של „הנריטה סולד" ו„יגור". ציפינו לאשר עלול להתרחש, כשבלבנו החלטה נחרצה: לא להכנע ולהתנגד עד קצה הגבול האפשרי.

לא ניתן לנו הרבה זמן לציפיה ומחשבה. בליל השביעי לחודש אוגוסט, כאשר כל באי הספינה עייפים ודרוכים בציפיה שקעו בתרדמה עמוקה — עלו על ספינתנו כ־50 חיילים אנגלים. הם תפסו עמדות. פניהם הביעו רצינות וקור מקפיא את הדם, נכונים לבצע כל צו. חבשו קובעי פלדה והיו מזוינים במקלות.

ידוע ידענו, שגירלנו חתום. מחכה לנו ליל אימים של מאבק אכזרי עם אויב חזק ממנו. כולם ירדו עם צרורותיהם למטה, אף איש לא נשאר על הסיפון. לא רצו להקל עליהם את המלאכה, רצו להכביד, ככל האפשר, את ביצוע מזימתם. בל יגידו, שיהודים הלכו מרצון למקום גירושים. לא עוד כנועים ופושטים צואר, לא עוד צאן טבחה. אלה המחשבות ניבטו מעיני כולם: גברים, נשים וילדים.

ספינתנו זזה ממקומה. משחיתה בריטית סוחבת אותה לחוף. אך לדאבוננו לא על מנת לשחררנו. גשר מטלטל מועבר לאניתנו מאנית מלחמה גדולה אשר נועדה, כפי הנראה, להרחיקנו מחופי הארץ המיוחלת. הסיפון מתמלא מייד בפרצופים שנואים, עוטי מדי הצבא הבריטי.

מופנית אלינו הפקודה: לעלות על הסיפון ולעבור לאנייה שנייה. מבטיחים לנו שם תנאים טובים יותר. עשר דקות ניתנות לנו למתן תשובה. אך תשובתנו היא אחת: אנו רוצים לרדת לחוף א ר צ נ ו!

המתיחות עולה והציפיה הולכת וגוברת. ולפתע כוונו עלינו סילוני מים אדירים. מי־ים מלוחים־צורבים הותזו על פנינו בלחץ חזק ובשיטה צולבת — בל יתחמק אחד. רטובים עד מוח עצמותינו נשארנו עומדים מופקרים להתעללותם של שליחי בווין ולצריבתם האיומה של מי הים. חלה הפוגה קטנה, אך איש מבינינו לא מש ממקומו.

ושוב הופעלו סילוני מים עלינו. המים עולים ומגיעים כבר עד ברכינו... איש אינו זז גם עכשיו... המים מוסיפים לזרום ולעלות. מבעד לפתחים ולאשנבים מציצים החיילים הבריטיים, כשצחוק, הנאה וציניות שפוכים על פניהם. כולנו נושכים שפתותינו עד זוב דם, כדי לכלוא ולעצור את הזעם הסוער בתוכנו אמהות לוקחות ילדיהן על זרועותיהן, נשמע קול נשים הממררות בבכי.

עד מתי יוסיפו להזרים מים אלה?

ולפתע — קול נפץ נשמע. וכעבור רגע עשן סמיך ומחניק כיסה הכול. זעקות אימים פרצו מלב כל אחד:

— גזים... מחניק... הצילו...

אנשים מטילים עצמם לתוך המים. בכי ויללות־טירוף של נשים. רבים פורצים אל הפתח. אך דא עקא, אין סולם. במו ידינו פירקנוהו. מתהווה ערבוביה נוראה. צעקות, יללות וקריאות עזרה עולות מעברים ומעל לכול — חשכה איומה ואין לראות דבר. אמהות מחפשות ילדיהן וגברים — נשיהם. ליד פתח היציאה

דוחק נורא. האנגלים החלו להוציא את האנשים ולסוחבם על הסיפון. איום היה המראה.

האנשים — בגדיהם קרועים, רטובים, חוורים ועייפים. החיילים, חובשי הקסדות והחמושים במקלות, מזכירים את אנשי הס.ס., הזכורים לשמצה. וכי במה נבדלו אלה מאלה ?

דרך משמר צפוף של חיילים נאלצים אנו לעבור אל האניה הבריטית הגדולה. בשעת מעבר אנו זוכים לכיבוד נאה מצד „בחירי בווין", המניפים מקלותיהם על גבינו וראשינו.

נערכת בדיקה. מחפשים ומחטטים בכל פינה, בכל צרור. רק עכשיו נודע, שלרבים מהמעפילים נעלמו השעונים מידיהם. מתברר, שבזמן גרירת האנשים מלמטה אל הסיפון, הורדו השעונים ע"י החיילים, בנצלם את המהומה, החשכה ועלפון האנשים.

לפני צעדה אישה צעירה. היא לבשה כותונת בלבד. קצין אחד מנסה לעכבה ובתנועה רבת משמעות נוגע בידה. האשה, שנפ־געה קשות ע"י התנהגות הקצין, פנתה באופן מפתיע אחורה והושי־טה לו סטירת־לחי מצלצלת.

כולם נשארו על עומדם כמ־אובנים. מול תגובה נועזת זו של אומץ לב והגנה על כבוד עצמי, נשארו אפילו החיילים הבריטיים לעמוד כקפואים. הם מיהרו והעבי־רוה לאניה השניה. הקצין מיהר להסתלק, כאשר לחיו לוהטת מעוצ־מת הסטירה ומבושה.

יוסף פרידמן (הראשון מימין)
במחנה המעפילים בקפריסין

עינינו סוקרות לאחרונה את ספינתנו „כ ת ר י א ל י פ ה", רבות סבלנו בספינה זו, אך רבו מזה הכיסופים והגעגועים. אותם זימנה היא לנו בדרך מסענו.

„נדחקנו" לתוך אולמות מגודרי תייל. לחיות־טרף נדמינו או למרצחים מסכנים, אשר הבידוד והסוגר יפה להם. כל אחד נופל חסר־אונים, לאחר כל מה שעבר עליו. רק עכשיו עולים ממעמקי נפשינו הזעם והחרון, החושבים להתפרץ. הושלך הס בכול. אין האנשים משיחים ביניהם. כל אחד תפוס בהירהוריו והרגשותיו.

בפני כל אחד חולף־עובר העבר הקרוב, אשר רובו ככולו הנו דרך קוצים ארוכה של המלחמה, מחנות, טלטולים ונדודים לאין סוף.

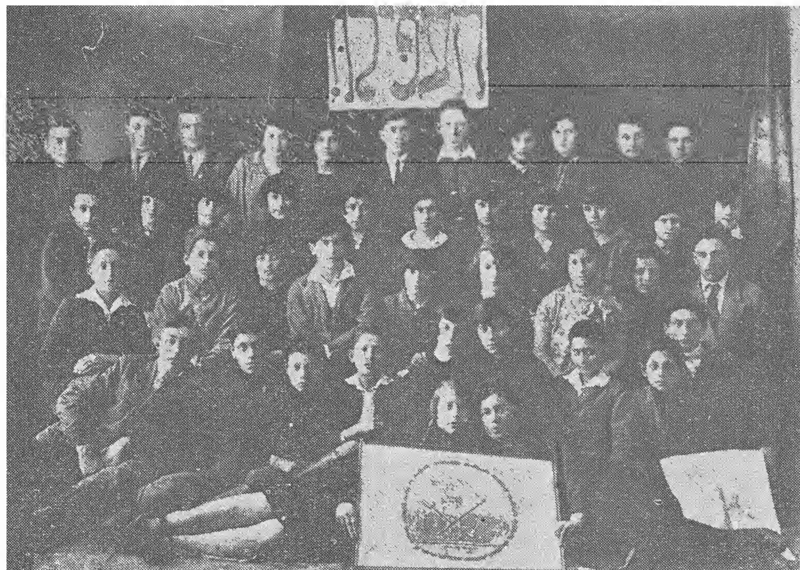
ומה הלאה ?

שוב לשהות על אדמת נכר? שוב לחיות בין גדרות תייל, הפעם — נוסח אנגליה?

„אניתנו" עוזבת את הארץ. הכיוון — מערבה, לקפריסין. הננו מתרחקים מהארץ, אשר מעוררת בנו תקוות, חוויות ורגשות. מעבר להרי הכרמל מפציעות קרני השמש הראשונות ואתן עולה השחר על אדמת המולדת...

הלב מתכווץ מעוצמת הכאב. דמעות חונקות את הגרון. אך יש להתגבר, אל לנו לגלות חולשה ורפיון ידיים. תוך חריקת שיניים יש להחניק בתוכנו את הכאב והחרפה. אל מורך ואל יאוש. אין זו מילתה האחרונה של ההיסטוריה. ארצנו האהובה, אין אנו נפרדים ממך לצמיתות. קפריסין הנה רק תחנה אחרונה בדרך אליך. עוד נשוב אליך ונארשך לעולמים...

יוסף פרידמן (קיבוץ מסלות)

„החלוץ הצעיר" בשנת 1928

השרשרת נמשכת - די קייט ציט זיך ווייטער

צעירי ברסטצ׳קה עם הצבא האוסטרי בימי מלחמת־העולם הראשונה.
יוגנט פון ברעסטעטשקע מיטן עסטרייכישן מיליטער אין דער ערשטער וועלט־מלחמה.

„החלוץ הצעיר בשנת 1932. — „החלוץ הצעיר" אין ברעסטעטשקע אין יאר 1932.

„החלוץ הצעיר" — קבוצת „השחר"

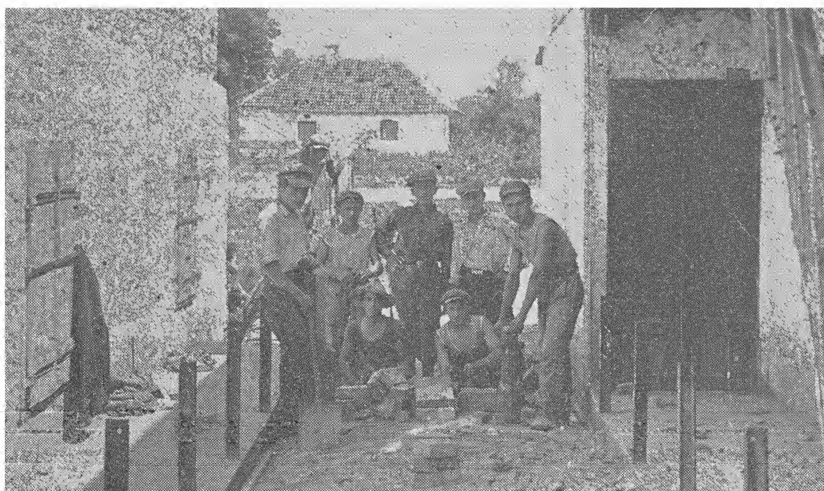
קבוצת „החלוץ הצעיר" בברסטצ׳קה עם החבר אברך (1929).
מימין לשמאל ; בשורה הראשונה : ח. לנדר ; פ. פלדמן ; מ. מוצ׳אן ; צ. לימון ; ס. גולדנברג; ח. צ׳ארדמן. בשורה השניה : צ. סיקולר ; ח. שמש ; ח. פרשטוט ; א. אברך ; ז. גיטליס ; ש. קורסובר ; י. אפל ; י. גולדנברג. בשורה השלישית : ש. קוניאך ; גיטר ; ר. ברגר ; פרדמן ; לימון ; פרדמן ; צ. בקלוביץ ; מ. פרסמן ; גולדנברג.
בשורה הרביעית : 1) מ. קורין ; 2) ב. בורטין); 3) ? ; 4) ? ; 5) קורין ; ז. אפל.

„החלוץ הצעיר" — קבוצת „חבצלת".
מימין לשמאל ; למעלה : ש. לימון ; ח. גיטליס ; אסתר אבצוג. באמצע : ז. גיטליס ; צ. קנטור.
למטה : אטל קולטון ; ס. קורסובר.

חברי „החלוץ הצעיר", קבוצת „הפועל", בהכשרת עצים לעבודה.
חברים פון „החלוץ הצעיר" — קבוצת „הפועל" ביים צוגרייטן האלץ צו דער ארבייט.

סלילת כביש על ידי חלוצים בין דירת „לינת הצדק" והמאפיה.
חלוצים ביי כביש־ארבייט צווישן דער דירה פון „לינת צדק" און דער בעקעריי.

בעבודת בניה בברסטצ׳קה. — ביי בוי־ארבייט אין ברעסטעטשקע.
א. אוסטרוב ; פ. קולטון ; מ. אייגבינדר ; י. פולאק.

תמונת זכרון
ליובל החמשי לקיום „החלוץ הצעיר"
פרסטצקו
ולעלית חבריה הראשונים - א"י
1929

ההכשרה במלאכת התפירה במתפרה של עטיה זילברשייד
מימין לשמאל ; בשורה הראשונה : עטיה זילברשייד ; 2) ל. קוניאך ; 3) ש. גלקין ; 4) ח. קליבנר;
5) ? ; 6) ב. קולטון ; 7) רייזל.
בשורה השניה : אסתרקה זילברשייד ; ר. סירקיס.

משפחת דב לימון לקראת עליתה לארץ בשנת 1935
די משפחת דב לימון גרייטנדיק זיך צו דער עליה קיין ארץ־ישראל.

עם עלית יצחק מרגלית ומשפחתו לארץ־ישראל — אז יצחק מרגלית און זיין משפחה האבן עולה געווען קיין ארץ־ישראל.

מימין לשמאל; בשורה הראשונה: ח. קליבנר; 2) ? ; 3) יוסף ספרא; 4) משה חרש; 5) ? ; 6) מאיר ליטבק; 7) שלום ביכמן; 8) ברוך פורר; 9) יהושע קליבנר; 10) דוד ליכטיגשטיין (?); 11) יוסף שירמן; 12) אחי יצחק מרגלית מברמליה(?); 13) בנציון קטבורסקי.

בשורה השניה (יושבים): שמואל מרגלית; לאה מרגלית; יצחק מרגלית; שושנה מרגלית; בלומה מרגלית; נחמיה מרגלית; יוסף מרגלית; פייגה שפירא.

בשורה השלישית (יושבות): 1) חנה אטינגר; 2) אסתר סיקולר; 3) ברכה לרר; 4) שפרינצה רזניק; 5) ? ; 6) צפורה קליבנר; 7) אסתר גרינשפון; 8) [illegible]

עם עלית האחיות ברכה (עם בעלה) ורחל לרר לארץ־ישראל
מימין לשמאל; בשורה הראשונה: נ. ביאלר; ש. ליטבק; ח. לרר; אהרון כהנא; פ. לרר; א. ליטבק; ה. לרר; נ. לרר; צ. כהנא; ג. לרר; ח. לרר; י. לרר.
בשורה השניה: דבורה לרר (ביאלר); א. קפצן; רחל לרר; ברכה לרר; ח. גלר (לרר).
בשורה השלישית: אליעזר כהנא; ל. לרר; ל. ליטבק; ל. לרר; ב. כהנא.

דער ועד פון דער „ליגע פארן ארבייטנדן ארץ־ישראל" געזעגנט זיך מיט ג לערנער ביי זיין עולה־זיין קיין ארץ־ישראל. מימין לשמאל; בשורה הראשונה: מ. שטרן (קרמינץ); צ׳ארדמן; ש. ספרן; ש. פוחלניק; א. אוסטרוב; מ. קולטון; י. בינדר; י. בלפר.
בשורה השניה: 1) ?; 2) צ. גרובמן; 3) ג. לרנר; 4) י. צ׳ארדמן; 5) מ. סקולסקי; 6) ?; 7) ב. קירר; 8) ?.

י. ס י ק ו ל ר בהשתתפותו בעליה ל„מעלה החמשה"
י. ס י ק ו ל ע ר ביי דער באטייליגונג אין דער עליה צו דער קבוצה „מעלה החמשה"

ליד קברו של חייל יהודי, שנפל במלחמת־העולם הראשונה ונקבר בברסטצ׳קה.

ראש הממשלה ושר הבטחון דוד בן־גוריון עונד אות־הצטינות למוניה וולדמן.
מוניה וולדמן, יליד ברסטצ׳קה, היושב בקנדה, התנדב למח״ל במלחמת השחרור. האניה, שבה נסע, נעצרה בלבנון והחזירו אותה לאיטליה. באיטליה עלה מוניה על סיפון אחת האניות שהפליגה לישראל, הגיע והצטרף לצה״ל. בקורס לקצינים זכה באות־הצטינות במלחמת השיחרור.

מוניקה וואלדמאן, א געבוירענער ברעסטיטשקער, וואס לעבט אין קאנאדע, האט זיך פרייוויליק אנגעשלאסן צו די אויסלענדישע יידן אין דער ישראל־ארמע : צה״ל. די שיף, אין וועלכער ער איז געפארן, איז אויפגעהאלטן געווארן אין לבנון און אומגעקערט אים קיין איטאליע, דאָרט איז מוניה ארויף אויף א שיף, וואס איז געפארן קיין ישראל, און אנגעקומען, האט ער זיך אנגעשלאסן צה״ל אין אונדזער באפרייאונגס־מלחמה. אין א קורס פאר אפיצערן האט ער זוכה געווען צו באקומען די אויסצייכענונג

ב ר מ ל י ה

יוסף ויץ

בורמל וברסטצ׳קה
(זכרונות וחויות)

פתח דבר

זה לי ימים רבים, רבים מאד, מאז היתה יד הרשע בקהילות ישראל לעקרן ולהשמידן מעל פני האדמה, שהעיירה בורמל (המכונה בפי תושביה היהודיים בערמלי) ערש ילדותי ומכורת־משפחתי צד אבי, פוקדתני לעתים קרובות ומעבירה לפני עיני רוחי תמונות ומראות מחייה. בלילות נדודי־שינה, בהתחבט הרוח ביסורי־יאוש ובלבטי־אפילה, תפליג בפרפוריה עד נבכי מרחקים של זמן, ותבוא אל סמטאות העיירה, תחזור על פתח בתיה, בית אחר בית, ותראה פנים מוכרים־שכוחים, ותשמע קולות קרובים־רחוקים, ותחוש מתחושת החיים ההם, כשאמא מפזמת בחשאי את לחן שיר־הערש והתנומה המיוחלת יורדת ובאה לאט, לאט.

ויש והעיירה ברסטצ׳קה הסמוכה (המכונה בפי תושביה היהודיים ברעסטיצקי), מכורת משפחתי המסועפת מצד אמי, משתבשת בערפליות בין מראותיה של בורמל, כבאה לתבוע את זכותה להיפקד על ידי בשל חויות וחלומות שנחקקו בקרבי בביקורי בה בימי־נעורי, ועולים לפני עיני רוחי רחוב וסמטה, סבא וסבתא, דודים ודודות, נערים ונערות, חוזים וחולמים, שוקעים ומתפרצים, והכל יחד מצטבר למטען רב משא התובע את פורקנו, ואמרתי: הבה יאנסה לדובב את החוויות ואת המראות, למעני ולמען הצב יד קטנה לזכר שתי הקהילות האלה שנגרפו ונהרסו במסע ההשמדה האכזרי בימינו.

בורמל

בית סבא וגן־הפריץ

סבי ר׳ ברוך וסבתי בלומה, הורי אבי, קודמים בזכרונותי לאבי ואמי. משחר ילדותי ידעתי אותם תחילה, ואחר־כך את ההורים, כי בהיותי נכדם הראשון לקחוני אליהם לגדלני ולחנכני בתורה ובמצוות, בשגם אבי לא היה מצוי בבית רוב ימות השנה לרגל עסקיו, עסקי יערות שבפלך וולין. בימים ההם, בשנת תרנ״ח בערך, ואני אז בן שמינה, ישב סבי בבורמל, בבית שכיר מידי פריץ פולני. הנה אני רואה את דיוקנו של הפריץ — איש כבן ארבעים, נמוך קומה, מנהל בעצמו את אחוזתו, שלא כדרך כל הפריצים הגדולים היושבים בכרכים רחוקים ואחוזותיהם מתנהלות בידי מפקחים. האחוזה בעיבורה של העיירה היתה ובה גני עצי־פרי רחבי ידים, חצרות ובנינים, עבודה רבה ומשרתים

רבים. הגנים השתרעו על מאית דיסטינים, בשטחים מידרוגיים, ששיפועם יורד בהדרגה עד גדות הנהר סטיר, המלחך אותם לאורך קילומטרים רבים. מנהר זה היו בני העיירה שואבים מים לשתיה וליתר הצרכים בכל ימות השנה, מתרחצים בו בימי הקיץ, לוקחים ממנו קני־סוף לירק בחג השבועות ומנערים אל תהומותיו את עבירותיהם בתשליך. רבית הן החויות הילדותיות מימי ה„חדר״ ו„בית המדרש״ הקשורות בנהר זה, אך לא פחות מהן החוויות מגני הפריץ.

לשני חלקים נחלקו הגנים: חלק אחד, שבו חצר המגורים של הפריץ ומשפחתו, היה סגור לעוברים ושבים ואפילו לסוחרים. הטיפול בעצי הפרי המרובים, בגינות הנוי ובקציר השחת היה בידי הפריץ ומשרתיו. שבילים ונתיבים דרוכים לאורך הגן ולרחבו ומטופחים בימות הקיץ שלא יעלו עשב או דשא. בשבילים אלה היו מטיילים להנאתם בני המעלה בלבד, פריצים גדולים וקטנים, שהיו מתכנסים לעתים קרובות באחוזה זו ועורכים נשפים והילולות. יהודים לא הורשו להכנס לגן זה, מלבד יחידי־סגולה, כגון החובש־הרופא והחוכר, שהיו להם מהלכים בחצר הפריץ, זה לריפוי־גוף וזה לחכירת־פירות. גן זה היה בעינינו הילדים כבית־מלך, ששעריו נעולים, חומדים את יפיו, אך אין רואים אותו. הגן השני, גדול בשטחו מן הראשון, ובו רק עצי תפוחים ואגסים רחבי צמרת ונשיאי־אמירים. הוא היה מוחכר שנה שנה לחוכר יהודי מהעיירה לכל העונה, החל מהבשלת „תפוחי משה רבנו״, מיד אחרי שבועות, ועד האסף אחרוני האגסים בין כסה לעשור. בעונה זו נפתח הגן לכל בני העיירה, לטייל בו בשבתות אחרי הצהרים. בימות החול, לעת ערב, היו יוצאים לשוח בצל אילנותיו אברכי־משי חובשי בית־המדרש, ובשנים האחרונות גם „בני־ציון״, שנתכנסו בו לדיוניהם ולשיחותיהם על ארץ ישראל ועל שפת־עבר. שבילים ונתיבים היו בו רבים ודרך אחת ארוכה הוליכה משער הכניסה ממבוא העיר ועד היציאה ליד הנהר. הגן כולו, על בקעותיו וגבעותיו, היה מגודל בקיץ עשב ירוק, שלא ניתן לדרוך עליו אלא לאחרי שנקצר.

חלק מהעיירה ברמליה

כאמור, הבית שגר בו סבי, קנין הפריץ היה, ולו חלקת אדמה של שני דיסטין בערך, גובלת מצד אחד עם הביתן לכל ארכו. בחלקה זו לא היו עצים, לא עצי פרי ולא אילני־סרק, מלבד עץ־שיטה לבן־פרחים אחד, שהתנשא לפני חזית הבית לצד הרחוב, ואילו שיחי עכבית מאחוריו. החלקה שימשה לגידול ירקות, ועל כן נקראה בשם „הגינה״. בינה ובין ביתן הפריץ חצתה גדר של פסיסות־עץ גבוהות שני מטר ומעלה, וריווחים הושמו בין פסיסה לפסיסה, בעדם ניתן להסתכל בנעשה בביתן, בעצים, במטיילים ובשבילים, וגם להעביר בינותם כלונס דק וארוך שמסמר קבוע בקצהו, לתקוע בתפוחים ורודי־הלחיים, שהיו

מפתים ומגרים אותנו מבין העפאים שבעצי התפוחים הקרובים; קל וחומר שיחי הפטל האדום והריחני, שצמחו סמוך לגדר, ואליהם אפשר היה להגיע ביד מושטה בין החרכים ולהטות את בדיהם נושאי הגרגרים מעבר למחיצה אל רשות ישראל.

הבית היה בנוי עץ ומטויח מבחוץ ומבפנים, מקורה גג תבן מעל תקרה עשויה קרשים ורצפתו מרוחה חימר. חזיתו אל הרחוב; ארבעה מטר מבדילים בינו ובין גדר הביתן מימין. לפניו גינת פרחים מגודרת גדר קנים נמוכה, ומאחוריו ה„גינה" היורדת במידרון קל עד השביל המוליך אל הנהר ואל בית המרחץ. היה בית זה הקיצוני לבתי העיירה היהודים מעבר מזה של הרחוב; מעברו השני, לפניו, לא היו בתי־יהודים כלל, כי אם בתי־גויים פולנים ואוקראיניים וגם הם לא סמוכים אליו. נמצא הבית מובדל ומופרש, כבית פריץ קטן מוקף גינה מוריקה בימי הקיץ.

שתי דירות היו לבית, כל אחת של שני חדרים. הכניסה אליו בפתח שבאמצעו לתוך מסדרון מרובע ואפל, ששני פתחים קרועים בו לימין ולשמאל לשתי הדירות. בזויות שבין הפתחים האלה לבין פתח הכניסה, עמדו שני פיטסי עץ גדולים — בתי קיבול למי שתיה, ועוד פתח אחד, ממול פתח הכניסה, הוביל לחדר קטן ומארך, ששימש מזווה למיצרכי מזון, ובעיקר לתפוחי־עץ חרפיים, ומחסן לכלים. בו נמצא גם הלול לפיטום אווזים בימות החורף. החדר הראשון בדירה שמימין היה הגדול; משמאל לפתחו רבץ תנור־אפיה גדול, עם כיריים לבישול ולחימום הבית, עם כוך למטה לייבוש עצים להסקה. חדר זה שימש גם

השוק בעיירה ברמליה

חדר־אוכל וגם חדר־אירחים; החדר השני, שאליו הוליך פתח מן החדר הראשון, היה חדר־שינה, ובשתי זויותיו האחוריות עמדו שני ארונות לבגדים וארון אחד לספרים. זו היתה הדירה מצד ימין, וכמתכונתה הדירה מצד שמאל, אלא שתנור־אפיה לא היה בה, כי אם תנור לחימום הבית. דַּיֶּרֶה של הדירה הזאת היה רשאי להשתמש בתנור האפיה שבדירה מימין וגם להטמין בו את החמין.

בדירה מימין גרה משפחת סבי וסבתי, ואתם אז שתי בנות ואני נכדם. אף כי החדרים גדולים היו, לא היתה רווחה בתוכם, כי מלבד הרהיטים המצויים בכל בית, נוספו רהיטיו של סבא, היינו ארונות רבים גדושי ספרים; וכשהארונות לא הספיקו, התקין סבא אצטבאות לכל אורך הקיר מעל משקופי שני החלונות, שנשקפו אל הרחוב. הארונות הוקצו לספרים גדולים: ש״ס־בבלי דפוס ראם, משניות, מדרשים, ספרי פוסקים, שלחנות־ערוך ועוד, באצטבאות מצאו להם מקום ספרים „קלים״ — חומשים, נ״ך, ספרי קבלה וספרי חסידים ואחרים. סבי חובב ספר היה, והאצטבאות הוגדשו והלכו משנה לשנה. אבל לא רק חובב ספר, כי אם גם לומד ומעיין בבחינת „והגית בם יומם ולילה״, לא כקרדום לחפור בו, כי לא היה לא מלמד ולא רב, אם כי סמיכות לרבנות היתה לו.

בדירה שמשמאל גרה אז משפחת החובש. שמו ושם משפחתו נשכחו ממני, אבל חקוק אצלי דיוקנו. גבוה ורזה, צהוב־שער ומגולח. מיטיב לדבר רוסית ופולנית, ומשמש את היהודים ואת הגויים כאחד; גם חצר הפריץ נזקקה לעזרתו, ואם כי רק חובש היה — אמנם מדופלם — ולא דוקטור, היה מתנהג כדוקטור ביחס למצוות הדת. היה פוטר עצמו מהן ונתפרסם כמחלל שבת ואוכל טרפות, אלא שזכות אומנותו עמדה לו, שהיהודים לא היו רודפים אותו כרדפם אפיקורסים מישראל סתם. לכאורה יהדות מסורתית וחרדה מכאן והתפרקות מעול ואפיקורסות מדעת מכאן נמצאו שרויות בכפיפה אחת, אבל היה מרחק עצום מבדיל בין השכנים הללו, ולא היו דיירי צד ימין עוברים את סף הדירה שבצד שמאל ולהיפך. במה דברים אמורים? בגדולים, מה שאין כן בקטנים. ילדתו של החובש, שהיתה צעירה ממני בשנתים והיא צהובת־שער ארוך ותכולת־עינים, ואני, היינו מתרועעים ומשחקים ולא מיחו בידנו.

לימים עקרה משפחת החובש מהדירה ומשפחת הורי באה במקומה ותשב בה שנים אחדות עד עברה לדירה חדשה בלב העיירה. אכן, סבא וסבתא חיו בבית זה עד קץ חייהם: סבא נפטר בגיל 78 שנה, ג׳ בתשרי תרע״ב וסבתא — שנתיים אחריו.

מרבית זכרונות ילדותי מבית זה קשורים לגינה, ובמיוחד לעץ בת־השטה, שהתנשא לפני הבית ולשיח הענבית שהציץ לחלון מאחוריו, ולאבא, אם כי מציאותו אתנו היתה נדירה מאוד. לרגל התעסקותו בניצול יערות בריחוק רב מהעיירה. היה מצוי בהם רוב ימות השנה ופוקד את ביתו בימי החגים שלנו ושל הגויים. אך בין הזמנים היה משגר אלינו מכתבים ארוכים רצופים אהבה וגעגועים. דברי מוסר נעימים נשמעים בנחת על הליכות חיים, תאורים רכים עברית פשוטה ועסיסית, הרעיף עלינו, הילדים הגדולים. שפע של מסירות וחינוך והשפעתם הרוחנית עלינו גדולה מאוד. עם זכרונו מלפני עולה דמותו הנאצלה מתוך מכתביו שהגיעוני בשנים ההן. אורח של מכתבים אבהיים לבנים עבר אלי ממנו.

מקור מחצבתו של סבא לא ידוע לי. מעולם לא דברתי אתו על כך. בהיותי במחיצתו, — מפני שהייתי ילד ונער וחקר משפחתי רחק ממני, וכשעליתי ארצה, — מפני שהתרחקתי ממנו. אבל יודעני, שבניגוד לסבתה, שהיתה מוקפת משפחה גדולה בעיירה ובסביבתה, היה הוא יחיד ובודד, באין לו קרוב ומודע לא בעיירה ולא בסביבתה הקרובה. כנראה, שהוא נתיתם מהוריו בעודו ילד, ולא זכר גם הוא את משפחתו אלא זה, שדודו, אחי אביו, בעודו צעיר, ברח לאודיסה, עיר האפיקיר־סים, „שאש הגיהינום בוערת סביבה ת״ק פרסה על ת״ק פרסה״. אביו החרימהו ולא פקדהו אף פעם, ואף הוא, סבי, לא שמע עליו ולא כלום. (לימים כשהשתקעתי בשנת תר״פ בירושלים ובאתי להתרפא אצל ד״ר נ. ויץ, נפעמתי למראה קלסתר־פניו שהיה דומה לזה של אבי ז״ל כשני אחים תואמים. משנכנסנו לשיחה על אודות המוצאים שלנו, סיפר, שאמנם אביו הוא שבא לאודיסה מאיזה עיירה בוולין, ואולי הוא ה„אח האובד״, ונמצא שד״ר ויץ ואבי קרובים שלישי בשלישי, והדמיון הרב שבדיוקנם יוכיח. החלטנו, איפוא, שאנו קרובים במשפחת ויץ).

ר׳ ברוך, אביו של אברהם וייץ.

אברהם, אביו של יוסף וייץ.

תחילת ישיבתו של סבא בכפר, אך לאחרי שהקים משפחה: אשה וארבעה ילדים, שני בנים, אבי, אברהם הבכור, ודודי חייקיל, העסקן הציוני רב הפעלים מלוצק, ושתי בנות, והילדים נזקקו לתורה — עקר דירתו לבורמל. כיהודי למדן, ירא שמים ומוסמך להוראה, חינך את בניו ברוח התורה והמסורה, אבל גם השכלה לא חשך מהם, כי הוא עצמו היה מנהל אחוזות של פריצים, מעורב בין גויים מלומדים, ונזקק לשפתם בדיבור ובכתב. משהגיע לשנות זקנה פרש מעסקיו ללימוד תורה וסבתא היתה המפרנסת כבעלת חנות מכולת, כשהבנות עוזרות לידה והבנים הנשואים תומכים בהם.

רוב יומו, בלימוד תורה ובעיון, היה בבית, ומעוטו בבית הכנסת, הוא קלויז דאוליק. ולמה נקרא כך? על כי חסידי הרבי מאוליק היו מתפללים בו, שלא כקלויז דטריסק, שמתפלליו היו חסידי הרבי מטריסק, וכשם שחסידים אלו היו צהיבים אלו לאלו בחיי־יום־יום ומתרחקים איש מאחיו, כך בתי־הכנסת היו רחוקים זה מזה. בית הכנסת האוליקי עמד במרכז העיירה בדרך אל הנהר, ואילו זה דטריסק עמד מצד אחר בקצה העיירה סמוך לבית העלמין. מצד שמאלו של בית הכנסת דאוליק התנוסס בית המדרש, שם התפללו הרב דמתא, בעל־בתים, שאינם נמנים עם כת החסידים, ובעלי המלאכה; מצד ימינו — בבקעה, — נמצאה הבאר, שסיפקה מים לבתי התושבים הסמוכים בעזרת שני דליים תלויים בקצות שרשרת־ברזל ארוכה מגוללת על גליל עץ עבה, הנתון על שני עמודים משני עברי הבאר. צד אחד של הגליל היה נתון בגלגל ברזל גדול שבחישוקו תקועה ידית לסובב בה את הגלגל ואת הגליל ובהסתובבם דלי ריק יורד ודלי מלא עולה וחוזר חלילה. שלושת אלה: בית המדרש, הקלויז דאוליק והבאר היו המוסדות המרכזיים של העיירה, שהכל צריכים להם תמיד, ונוסף להם המרכז המסחרי, שעליו ידובר להלן.

הקלויז דאוליק, הזוכר לי מימי ילדותי, הוא הבנין החדש, שנבנה לפני כששים שנה. הבנין הקודם, הישן והקטן, נהרס בכוונה כדי לבנות חדש במקומו, לאחרי שהקהילה רבתה וגם העשירה. אם איני טועה היה הדוד וועלוויל, אחד מעשירי העיר, סוחר־יערות וחשוך ילדים, היוזם והנותן יד לבנין החדש, בו כיהן גבאי וגם חזן־מתנדב העובר לפני התיבה בשחריות של חג ובמוספי שבת. זוכרני, כשקורות התקרה היו מסודרות בגובה של מטר מעל פני האדמה לפני העלותם על קירות הבנין, היינו, אנחנו הילדים בני 7-8, מתחרים בריצת דילוגים מקורה לקורה שריווח של מטר היה ביניהן, ואוי ואבוי לרץ שרגלו לא כיוונה לקורה והוא נופל בין שתים; גופו נחבט אז בקורה והוא יוצא משם מרוסק־אברים. בהבנותו היה בית הכנסת מפואר בקישוטי־גבס מבחוץ ומבפנים, גבוה ומרווח להכיל הרבה מאות מתפללים, בעזרת הגברים ובעזרת הנשים. כל באיו נהנו מתפארת ארון הקודש החדש, הבמה והספסלים עם ה„עמודים", מלבד רבי אלעזר השמש הזקן והבודד, שהיה רגיל בבית הכנסת הישן, בו היה גר וישן, ועתה, נאסרו עליו על פי מצוות הדוד וועלוויל, שהקפיד על הנקיון והסדר. שמש זה היה כבר זקן מאוד, כולו שיבה והולך שחוח נשען על מקל, כעסן וקפדן, מעיז פנים לגבאים ולכלי־הקודש וגוער בפעוטים, ואם הם אינם שומעים לו, הוא רודפם במקלו, כשמפיו חסר־השנים נמלטות הברות צריחות בלתי תפושות במובנן, מלבד המלה „שקצים". הוא התנהג בקמצנות גדולה בחלוקת טבק־הרחה בערבי שבתות על חשבון הקהילה, וכדי להרעימו התנכלו לו פעם הנערים וקנו בכספם טבק־הרחה ופזרוהו בתיבות קטנות על כל חלון ועל כל עמוד מארבעת עמודי־התווך שמסביב לבמה, ועל הבמה, וליד תיבת־החזן ועל שולחנות הלימודים. משראה זאת השמש, עלתה בו חמתו בקצף ובריתחה, ולא יכול עשות מאומה. מני אז פתח ידו לספק טבק הרחה בלי קצבה.

האוירה בקלויז זה היתה רוויה נמוסיות בעל ביתית אמידה. גרם לה ה„מזרח" שמשני צדי ארון הקודש, שיושביו היו בני ה„משפחה" העשירים

ותלמידי־חכמים. אלו כאילו התנהגו ב„דרך־ארץ" רבה ועשו תפילתם בכוונה ובענייות, בלי צעקות וקריאות בכל ימות השנה, לרבות הימים הנוראים. רק אחד המתפללים, ר' יהושע אחד, מין חסיד שוטה שאיקלע בין מתפללי הקלויז מעיר אחרת, כחתן סמוך על שלחנו של אחד הבעלי־בתים הותיקים, סטה מן הנוהג ובכל שעת התפילה, בחול, בשבת ובחג, לא היה יושב אלא מתרוצץ בעיגול סביב הבמה, טליתו המעוטרת עטרה מוכספת שמוטה על ראשו, זקנו המחודד מזדקר בשער צהוב כלפי חוץ, ידיו מתנועעות לארבע רוחות השמים ופיו צועק. קולו היה מהלך מעל הקולות של כל המתפללים יחד, ומעל קולו של החזן, כאילו הוא החזן ומתפלל כל התפילה בעד כל הצבור. כשהוא עובר על פני ר' וועלוויל, תופסו זה לטליתו וגוער בו — נו, נו, שקט! אך הוא אינו שם לב, מושכה לטליתו על ראשו וצועק: — כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו. ביחוד הוא אוהב להתיז את ז' שב„תזכרו". הוא מפסיק הילוכו לרגע, פורש כפיו ומתיז:

— למען תז.ז.ז. כרו, ורץ הלאה.

החצר

„חצר" היתה בבורמל, אבל לא „חצר צדיקים" או „חצר רבנים", כי אם חצר של סוחרי־יערות, והם מבני המשפחה. אך בטרם נכנס לחצר זו, אשרטט קוים אחדים של המשפחה, היא המשפחה הגדולה והמסועפת שבעיירה וגם לסביבה הרחבה נפוצה.

אברהם ודבורה קורסובר, שבאו לבורמל מגליציה, העמידו שבעה ילדים; שלושה בנים: הירש לייב, אליעזר וחיים, וארבע בנות: שרה, ריבה, בלומה, והענצי. לבכור הבנים, הירש לייב קורסובר, 4 בנות: הענצי, חציל, גולדה ובלומצה, ובן אחד אברהם ולו שתי בנות ובן אחד. הבן השני, אליעזר לנדר, הוליד 6 בנות: פייגה, הענצי, (להענצי זו ולבעלה חנוך גולדנברג מרדזיווילוב נולדו 7 בנים וארבע בנות) גולדה, טויבה, ציפה ורחל, ושלושה בנים: אברהם, ישראל ויצחק. לבן השלישי חיים נול היו שני בנים, יהודה ויקותיאל. לשרה, בכורת בנותיהם של אברהם ודבורה, נולדו שני הבנים מנשה ובנימין ובת אחת פייגה. בתם השניה ריבה, שנישאה לוועלוויל הלפרין, היתה עקרית, והיא אימצה לה שתי בנות, את רחל בת אליעזר ואת פייגה בת הענצי. בלומה, הבת השלישית, נישאה לברוך ויץ, הם סבתי וסבי, ונולדו להם שני בנים, אברהם וחיקיל ושתי בנות הענצי ושרה בתם הרביעית, הענצה, נישאה לשמעיה קימלמן, ונולדו להם שלושה בנים: בנימין, אהרון ושמחה; ושתי בנות; פייגה וחאציל.

לאברהם קורסובר היה אח בשם יוסף ולו בן, אָשר, ולאשר שני בנים משה ומיכל ולהם בנים ובנות.

בתקופה, שאני עומד בה, תר"ן־תרס"ח — כבר לא היו ראש המשפחה אברהם ודבורה בחיים, אבל דור שני ודור שלישי ובחלק גם דור רביעי נפגשו יחד, והם מונים יותר מיורדי מצרים וימלאו כמעט את בורמל, העיירה הקטנה שמנתה אז אילו מאות נפש. להם בתים מפוזרים בכל חלקי העיירה ולכל מקום שפנית — נתקלת בבית בו גרים בני משפחה זו, שכינויָם בפי תושבי העיירה הוא „די גרייפליך" (בני סולת). כינוי זה על שום מה על שום שני הכתרים

שיחסו להם: כתר תורה וכתר ממון. כלומר, שכולם מלומדי תורה וחכמה הם ומצוינים בעשירות. אולם, אם הכתר הראשון הלם את רובם הגדול, הנה הכתר השני, העשירות, התנוסס רק על חלק קטן מבני המשפחה, והם יוצאי האחים אלעזר לנדר וחיים נול, שמסחרם ביערות פרץ וגדל ועשירותם היתה מופלגת לפי המושגים בעיירות שבזמן ההוא, ואף מבין אלה לא זכו לכתר זה אלא אברהם לנדר ויהודה נול. רובם של הגברים מבני המשפחה מדור שני ומדור שלישי היו מועסקים ביערותיהם כפקידיהם, שפרנסתם מצויה בעין יפה, ובהשואה לפרנסות הפורחות של רבים מתושבי העיירה, נחשבו לאמידים.

שני אלה, אברהם לנדר ויהודה נול, היו בעלי־ה„חצר" שעמדה במרכז העיירה ומילאה בה תפקיד של מרכז גם מבחינות כלכליות, תרבותיות וחברתיות. וזה מעשה החצר: בנין ארוך כ־60—70 מטר ורחב כ־20 מטר מחולק באמצעו, על־ידי מיסדרון רחב, לשני אגפי מגורים הנמשכים גם הם באורך ותופסים כשני שליש הבנין, ובכל אחד מהם 7—8 חדרים קרועי־פתחים אל המסדרון ופתחים מחדר לחדר. באגף הימיני מצד הכניסה הראשית, גרה משפחת אברהם לנדר ובאגף השמאלי — יהודה נול. החלק האחורי של הבנין היה מפולש ובלתי מקורה בתקרה ושימש בחלקו אורווה לסוסים, חצר למרכבות קיץ וחורף, רפת לפרות, מזווה לכל ציוד ביתי, ובחלקו מחסן גדול ללוחות וקרשים, מוצרי־היערות, לממכר לנגרים ולבוני־בתים. מהמחסן הזה הושאלו לוחות לקרובי המשפחה לשם עשית סוכות; עלית בית המגורים שימשה מטמורה לשחת ריחנית, מספוא לסוסים ולפרות בקיץ ובחורף.

באחד הרחובות של ברמליה
משמאל לימין: מוניה גורינגוט; יוסקה ליפסקר; חנה ברנשטין; מזה מזוריק; יצחק קרקובה; דינה קינשטיין.

וגן גדול מוקף גדר גבוהה שני מטר עשויה פסיסות־עץ, כתר את הבנין מארבע רוחותיו, מפולש מלפנים ומאחור בכיוון לכניסה אל הבית וליציאה ממנו. החלק הימיני לאברהם לנדר, והשמאלי ליהודה נול, ובשניהם עצי־פרי למיניהם, שיחי גרגרים וערוגות פרחים, שבילים מטופחים וסוכות בנויות עץ צבוע ירוק, מכוסות מבחוץ מטפסים ירוקים ופורחים בקיץ ומרוהטים מבפנים ספסלי עץ ושולחן עץ. הבית והגן היוו את „החצר", שהיתה מובדלת משאר הבתים על־ידי שני רחובות רחבים מאוד משני צדדים וככר גדולה מלפניה ומאחוריה. ממולה, בצד שני של הרחוב משמאל בית המדרש, בית הכנסת דאוליק והבאר, ומלפניה, מצד שני של הככר הגדולה, היא ככר ה„ירידים", שורות חנויות מכל המינים. ב„ירידים", שהתכנסו בעיירה לעתים מזומנות, היתה הככר הזאת משמשת „מרכז מסחרי", בה הוקמו דוכנים לסחורות שונות על־ידי חנווני המקום ועל־ידי סוחרים וחנוונים, שבאו ליריד מהעיירות והכפרים הסמוכים.

חצר זו היתה תל־תלפיות, שעיני רבים מבני העיירה צופיות אליה ורגליהם מוליכות אותם לתוכה, ולא רק אלו שפרנסתם תלויה בבעליה, אם פקידים ואם סוחרים, או שהעסקנות הצבורית המסורתית מזקיקה אותם אליהם, אלא גם מבקשי תרבות עתיקה וחדשה ודוגלי־ציון, היו מבאי החצר, וביחוד, באגפו הימיני.

עברית, ציונות ונוער

שני הדודנים, יהודה ואברהם, ראשי ה„חצר", שונים היו זה מזה לא רק במראם החיצוני, שהראשון גבה קומה ותמיר והשני נמוך קומה ועגלגל, כי אם גם בתכונותיהם, באופים ובאורח חייהם. יהודה חניך החדר, שטעם טעם השכלה על קצה המזלג, היה יהיר וגאה בכל הליכותיו, בהליכה ממש: — ראשו מורם, זקנו הקטן והמחודד מזדקר לפנים, עיניו מביטות מולן, לא למטה ולא לצדדין, כאילו כל אשר בצדדין ולמטה הימנו אינו קיים. מהדר בלבושו, ביחוד בימות החורף כשהוא עטוף אדרת מעורות שועלים או זאבים, שזנבותיהם משתלשלים בניחותה יבלטיפה על השער הרך שבפנים, ובדה שמבחוץ רך ומבריק, וצוארון־עור ארוך ורחב, מקופל למחצה ושערו החוצה, יעטה את הצואר ונוגע בעורף בכובעו העשוי עור־קרקול מסולסל שער־שחור ומלפנים מתרפק על הזקן שחור־השער גם הוא. אף בהליכתו בחברה כך: מקומו בבית הכנסת ב„מזרח", השני מהדוד ווצלוויל משמאל לארון הקודש. בהכנסו לבית הכנסת הוא פוסע פסיעה קטנה וישרה מבלי הסב ראשו לכאן ולכאן עד הגיעו אל „מקומו" ובשבתו אינו מחליף דיבור אף עם שכניו הקרובים. ליצני הדור היו אומרים עליו, שהוא „משיב רוח" (באידיש: „ער בלאזט פון זיך"), סימן ליהירות יתירה, שאינו ראוי לה.

שונה ממנו היה אברהם. אמנם, נימוסי וממעט בדיבור, אבל מעורב עם הבריות, זריז וער, חניך החדר ובעל ידיעות־השכלה רחבות, בקי בספרות העברית העתיקה והחדשה ובספרות הפולנית, חובב־ציון ושולט בשפה העברית, ביתו פתוח לרבים, ומסיבות קולטוריות נערכות אצלו, ועוד יותר אצל בני בכורו דוד, משכיל עברי־מודרני במלוא מובן המלה.

דוד לנדר, בגיל של 25 בערך, היה אחד מחמשת עמודי התווך של ההשכלה העברית הכללית והתנועה הציונית המעשית בעיירה. אליו נלוו יצחק

אחי אביו, שהיה גדול ממנו בשנים אחדות, דודי חייקל ויץ, והוא בגיל 30—32, חיים חלף, מורה עברי ומשה „שוסתק" (זה כינויו, על שש אצבעות שבידו הימנית), גם הוא מבני המשפחה. חייקל ויץ היה ראש החבורה. עליו נאמר (א. חרמוני, ילקוט ווהלין, חוברת ו' אב תש"ו) „בהגיע חייקיל לבר מצווה ידע יפה גמרא עם תוספות, ובשנתו ה־14 ניסה כוחו בשירה עברית ובתרגום ספרות פולנית לעברית. רוח של מסורת שרשית ועמוקה היה ספוג הבית בו גדל והתחנך בילדותו וסימני החינוך היו בו עד סוף ימיו. בסביבה זו רכש לו חייקיל סגולות של כנות ויושר, אמונה וכבוד תוך אהדה ואהבה לזולת, ונשא אותן בתקופת חיים ביחסים עם אלוהים ואדם.

חיקל, הדוד של יוסף ויץ

עוד בימי נעוריו נמשך ח. ויץ אחרי רוח ההשכלה שבאה מדובנה, מקום מושבו של המשורר א. ב. גוטלובר מזה, ומקרמניץ, עירו של י. ב. לווינזון (ריב"ל) מזה, והגה בספרות הזמן, ואילו תכונות רוחו ואהבתו החזקה לתנ"ך ולספרות ישראל הפיחו בלבו שאיפה עזה לתחית האומה ותרבותה והוא התמסר לתנועת חיבת־ציון, ואחר־כך לציונות המדינית, עד שזו נעשתה חלק מנשמתו ומטרת חייו".

ברוח זו ניהג ח. ויץ את החבורה בת דורו, והשפיע על חבורת־הנוער, בת הדור הצעיר ממנו, שגדלה והקיפה חוג של אילו עשרות צעירים וצעירות, כולם רווי־תרבות עברית, (אגודתם „דוברי שפת עבר" היתה לתהילה בעיירה וסביבתה). וחדורי שאיפה של ממש לעלות לארץ־ישראל, מהם רבים ששאיפתם נתגשמה בידם. הם עלו והשתקעו בארץ, חלקם הגדול בעבודתם אדמה.

מבחינת השכלה עברית ושאיפה ציונית ראויים היו באמת בני המשפחה הזאת לכינויים „בני סולת". כל הגברים מהדור השלישי, דורם של אברהם לנדר וחייקיל ויץ, ידעו יפה עברית; בני הדור הרביעי, הוא הדור שלי, גם הבנים וגם הבנות, למדו עברית וידעוה. אשר לציונות, הרי כל בני המשפחה, משלושה דורות, היו ציוניים, לרבות סבי, שדוקא בשנים האחרונות לחייו התחיל לקרוא את העתונים העבריים, „הצפירה" ו„הזמן", ובבוא הבשורה המרה על מות הרצל — הורידו עיניו דמעות. אם אומר לבקש סיבה לתופעה זו, שכל בני המשפחה הגדולה והמסועפת הזאת נתפשו לציונות, נדמה לי שהיא תמצא במשלוח ידם. רובם ככולם היו קרובים לאדמה ולטבע, אם בעסקי־יערות, ואם בעסקי־אחוזות חקלאיות, אם בטחנות שעל נחלים ואם בדייג שבנהרים. הצד השוה לכולם — המגע עם הטבע שפיתח בהם אהבה לאדמה, ליער, לנחל, והיא עוררה בנפשם פיוטיות לירית וכמיהה לארץ של התנ"ך ושל אברהם מפו. הם היו מהלכים

יערות גולן ורואים את הכרמל ואת הלבנון, שטים על מי־הסטיר והוזים את הירדן. זוכרני כשהייתי מהלך אחרי אבי באחד היערות והוא מעריך במבטו את גבה־האילנות וכמה לוחות וקרשים שכל אחד עשוי לספק, היה פונה אלי ושואל, אם ארזי הלבנון גבוהים כארנים אלה, ואם אלוני הבשן עבים מאלוני יער־הורחוב (אחד היערות) וכיוצא בזה; וכשהדוד חייקיל לקחני פעם אל הטחנה שלו בכפר הסמוך והשיטָני בסירה על פני הנהר, לא פסק מלדקלם את שיר ביאליק „בין נהר פרת ונהר חדקל" והוא מתמוגג כולו ממתיקות החרוזים. ואם משורר הוא זה שנפשו עונה לניר ולאילן והם הגיגם תמיד, הרי ניתן לאמור, שרבים, רבים מ„בני סולת" אלה היו משוררים בכוח. אף שאיפתם לציון היתה שירה, אשר אמרו להמחישה בחיים, אך לא כולם זכו לכך.

לאסונם, החשיבו הם גופם את ה„סולתיות" שלהם וחששו לערבוב מורסין תוכה. מכאן שכיחות ההתחתנות בין בני־המשפחה: דוד נושא בת אחיו; דודן מתחתן עם דודנית; שני בשלישית ושלישית בשני, וכן הלאה. התוצאות השליליות לא אחרו לבוא: הסולת לא נופתה, כי אם העלתה מורסון מבחינה גופנית.

אולם, לגבי ההתפתחות התרבותית־הציונית של האוכלוסיה היהודית בבורמל, מילאה „סולתיות" המשפחה גם תפקיד של שאור, אשר בשלו תפחה עיסת התנועה הציונית בין הנוער לכל חוגיו, ודוקא ציונות אחידה, אחד־העמית־הרצלית. תקופה זו, שאני עומד בה, היתה תקופת „השטורם אונד דרנג" בצבוריות ובתרבות של העיירה, שהתבטאה בהקנית השכלה עברית וכללית, בהעמקת הציונות הרעיונית והמעשית ובארגון, שבגידולה הייתי מעורב עד עזבי אותה, לעלות ארצה בקיץ תרס"ח. איני יודע מה התרחש לאחרי זה, שכן באותו זמן החלה ההגירה מהעיירה. משפחת לנדר, נול וויץ עקרו משם ויצאו ללוצק, חלק מהנוער עלה ארצה, חלק היגר לאמריקה, ויש להניח שמאורעות אלה הניחו חותמם בעיירה. בבקרי בלוצק בשנת 1930 לא היה סיפק בידי לבקר גם בבורמל, ועל זה לבי נוקפני עד היום, כי חרבה ואיננה.

העיירה

לא פעם היא באה אלי בחלומי. יש ואני רואה איתה בהקיץ: עם שחר כשאפלולית דוממת בחדר, ובשבתי ליד שולחני וענף שיח הער (דפנה) שטוף זוהר מציץ אלי דרך החלון, — ובשעות צהרים בטפסי על הרים ומראות יהודה וגליל יסובבוני. את תולדותיה איני מכיר, אימתי נוסדה? מי יסדה? איך גדלה? מאין נתקבצו יהודיה? לא ידוע לי, אבל כלום ליחוסה אני זקוק? כלום בתולדותיה אני חי? ולגבי דידי הריהי מקופלת בהויתי כחטיבה מגובשת בת 10—12 שנה, מיום עמדי על דעתי ועד יום עזבי אותה לנצח. לנצח נצחים, גם אלמלי היתה ממשיכה להיות קיימת עד היום ולאורך ימים.

כזאת היא: החצר במרכז. ממנה דרומה בית אברהם קורסובסקי, סוחר סוסים; סוסים אצילים באורוות. וכשהוא יוצא אתם לטיול או להשקותם מים מהבאר הסמוכה, אין דומה לו ולהם. גאותו עליהם, על רעמתם המוברשת ומסורקת, על זנבם הקלוע, ועל טפיפת רגליהם וזקיפת ראשיהם, וכנראה שגאותם הם עליו, על השוט הארוך שצליפותו באויר באה כדי להשמיע קול ולא לנוח על גבם הם,

חס וחלילה. הוא נוסע ל„ירידים", מוכר סוסים וקונה סוסים ותמיד סוסים אתו והוא בתוכם.

ובבית נער בשם פיני. אין לבו לסוסים, אבל גם לא ללימודים. המלמדים מרביצים בו ומגרשים אותו מעל פניהם, והוא עסק אחד לו: כינור. התקין לעצמו כינור מלוחות עץ, מתח עליו מיתרים שקנה בחנות, ואת הקשת עשה משערות יפות וארוכות שתלש מזנבות הסוסים שבאו־יות אביו, וכמובן בלי ידיעתו. הכינור מוציא מיני קולות משונים, צרודים ושרוקים ומצופצפים שאין האוזן סובלתם, אבל פיני שקוע בהם וחיוך של נחת משחק בזויות פיו. משגדל והיה לבחור, השיג את מבוקשו — כינור וקשת ממשיים, ובבית לא פסקו קולות שבני־התשחורת הכירו בהם נגינות של ממש. לפני־עיני עומד עוד פיני בפינת חדר ואזני שומעות את נגינותיו שהוא מנגן בהתמסרות רבה למגינת לבם של הוריו.

דרומה ממנו, במורד בו נמצאת הבאר ולא רחוק ממנה, עומד בית קטן, ד' על ד', שגגו — הקש מושפל. של האלמנה הוא. לה שתי בנות, אחת נערה ואחת תינוקת וחנות זעירה בפינת הבית. השכנים שברחוב קונים אצלה כדי שתהיה לה פרנסה, והבת הנערה לומדת, מתמידה ממש בכוחות עצמה. היא, הצעירה בחבורת הנוער והמלומדת שבה, בקיאה בספרות עברית ורוסית, ציונית נלהבת, מתכוננת לעלות. „בת האלמנה" חביבה ומקובלת על כל העיירה.

דרומה מבית זה נמשך הרחוב הרחב, שבצד אחד, מימין, בתי־גויים ועצי־ערמונים רחבי צמרת מקשטים את חזית הבתים. באביב הם מלבלבים ומוציאים עלים גדולים ירוקים כהים. ומתוכם עולות תפרחות נצבות זקופות, שבהפתחן הן כנרות דולקים באש לבנה. ניסיתי לגדל כמותם בארצנו ולא הצלחתי.

משמאלו של הרחוב הזה 6—7 בתי ישראל עד מיצרי בית־סבא, והם חדשים שבנו בשנים ההן. באחד מהם גר יהודה מוביל המים (בפירוש כך: דער וואסער פירער). הוא היה מובילם מהנהר ולא שואבם מהבאר. כלי־קיבולם היה חבית גדולה ומאורכת עשויה נסרי־עץ, חישוקי־ברזל ושני דפנות־עץ עגולים משני צדדי הרוחב. החבית מונחת תמיד על העגלה במצב מאוזן, באמצע „בטנה", נקב עגול לשים בו משפך־פח למלאות דרכו מים בחבית ובמלאה הוא מוגף במגופת־עץ עגולה עטופה סמרטוט. בדופן הפונה החוצה ובמקום הנמוך ליד החישוק, נקב שני, קטן מהעליון, להוציא דרכו המים והוא מוגף ביתד־עץ עגולה, עטופה סמרטוט. (יתד זו היתה לא פעם בעוכרו של מוביל המים מידיהם של קונדסים. כשתקפם חשק תעלולים, היו מתגנבים מאחורי העגלה, מזיזים קצת את היתד כדי פתיחת סדק בינו ובין הנקב, והיו המים נוזלים לאט, לאט, ועד שהגיע לבית הראשון נמצאת החבית ריקה למחצה, ודי קצף ורוגז ליהודה המסכן).

ועגלה בעלת ארבע אופנים היתה ליהודה בימות הקיץ, ועגלת־חורף בימות־החורף, עליהן העמיס את חביתו, וסוס, מסוסיו של ר' מנדלי מוכר ספרים, היה מושך בהם, כשהוא רתום בין שני יצולים וקשת רחבה מחברתם מעל צווארו. בתקופה הנדונה כבר היה יהודה איש בא־בימים, שחוח קצת, אבל את תפקידו מילא באמונה. הוא ידע את לקוחותיו וצרכיהם למימיו, ללא צורך לרוץ אחריו בצעקות: ר' יהודה, הב לנו מים! שלא כחברו, מוביל המים האחר, גם הוא מהנהר,

אבל מצד אחר; הלז לא היה מקפיד על מוקדם ומאוחר כרבי יהודה. שתקן היה רבי יהודה מוביל־המים, אינו מרבה שיחה עם בעלות־הבית, אבל בפסעו פסיעות קטנות מאחורי הסוס וחביתו המלאה במעלה ההר מהנהר, ושוטו מתנפנף באויר. היה מלוה את חריקות האפנים בשירי תפילות ובניגוני־זמירות. ר׳ יהודה מוביל־המים ברחוב זה היה אבר אורגני מהווי היהודי בזמן ההוא.

בשורת בתים זו נמנה גם ביתו של פנחס סוחר הביצים, יהודי בעל זקן צהבהב, עני באותיות זעירות אך עשיר בכוחות גופניים, כי גבוה וחסון היה. שכן היו לבית סבא, והנכד ידע את מוצאיו ומבואיו של בית זה, בשל מעשה אריזת הביצים ובשל עצי הפרי שבגן מאחורי הבית. יום־יום היו הגויים מביאים לפנחס ביצים למכירה וכאשר נמלאה מכסה כדי קרון שלם, היה אורזן להוליכן לעיר אחרת. וזה מעשה האריזה: ארגז גדול עשוי לוחות־עץ עבים היה מותקן בקרון, כמין תיבה בצורת טרפיז הפוך, צר למטה ורחב למעלה. תיבה זו רופדה בפנים בבריזנט גדול ורחב ששוליו משולשלים לארבע הרוחות. תחתיתה רופדה בשכבה עבה של קש מקוצץ דק ועליה רובד של ביצים מונחות באלכסון זו ליד זו. הושלם הרובד הראשון בגובה של ביצה, רובדה שכבה שניה של קש וקוצץ ועליה רובד של ביצים וחוזר חלילה עד מלוא התיבה, כששכבה עבה של קש סוגרת עליה, אז יופשלו שולי הבריזנט מארבעת הצדדים ויופרשו על הקש לכסותו וחבלים נמתחים מעליו וקרון הביצים מוכן להולכה.

הביצים לפני אריזתן נבדקו על טריתן ואף הבדיקה משכה עינו של הילד. העוזרים על־יד פנחס תופסים את הביצה, סוגרים עליה בפיסת־ידם כעין שפופרת כשכדה וחודה גלויים, מרימים אותה מול אור העששית — האריזה היתה נעשית בלילות, — ונותנים בה הצצה כהרף עין אחת. אם נראה כתם בכדה סימן שהיא פגומה ונפסלה. למחרת, השכם בבוקר, יוצא פנחס למסעו עד לווקוביסק. שם פורק משאו וחוזר כעבור ימים אחדים לביתו. וכן ינהג מדי שבוע בשבוע.

אכן, ענין רב היה לילדים גרי הרחוב ההוא בגן שמאחורי הבית. גן זה נמשך בשפוע עד השביל המוליך לנהר ובחלקו העליון עצי פרי: תפוחים, אגסים ושזיפים. אליו היו מתכנסים הילדים ועורכים בו את משחקיהם גם בהבשיל פירותיו. פנחס לא היה מקפיד, אם הילדים מלקטים לעצמם מהפירות הנושרים, אך אוי ואבוי למי שנתפס כשהוא משיר פירות בנענוע ענפים, או בזריקת מקלות, וקל וחומר בטיפוס על העץ לקטוף מפירותיו. בחמת זעם הוא מרביץ, והחוטא לא הורשה שוב לבוא לגן. וזכור עץ האגס גדל־הסעפים ורום־הצמרת, שתפס חלק ניכר משטח הגן ומפארו, ומשפיע יבולו שנה־בשנה. מעולם לא נאספו כל פירותיו בידי בעליו, „עוללות״ נשתיירו עליו פה ושם בין פארות אמירו, והם הופקרו לילדי השכנים, המטיבים לטפס, ליהנות מהם, והיה זה להם חג כפול, שכן על־פי רוב חל איסוף העוללות בחול המועד סוכות. עץ זה והבילוש בין ענפיו אחרי אגסים עזובים נראים בחלומי עד היום הזה.

מצפון ל„חצר״ נמשך רחוב עד קצה העיירה בתחום שדרת עצי־תרזה, שהפליגה לאיזה מרחקים ומשני עבריה שדות מרחבים. ברחוב זה „התנוסס״ ביתו של הדוד וועלוויל, בנוי כחוילה על גבי מסד גבוה, מרפסת בחזיתו וגג של

רעפים ככתר אדום בראשו. והוא נשא מעל בתי השכנים הנמוכים וגגות־קש עליהם. לימים, כשהדוד והדודה נפטרו, עבר הבית לדוד חייקיל שנשא את רחל בת־דוד, אמיצתם. שכן לבית זה היה רבי אנשיל בעל ה„מקרר" היחיד בעיירה, שיצאו לו מוניטין בשל מי־הסודה הקרים שהיה מייצר להשקות את תושבי־העיירה בחול ובשבת בימות הקיץ, ובשל חתיכות הקרח שאפשר היה להשיג אצלו בשעות הצורך. „מקרר" זה מה טיבו? היה בור גדול, רחב ועמוק, חפור בתוך האדמה מאחורי הבית, וממלאים בו גושי קרח שנחצבו בנחל בימות החורף. מעליהם נפרשת שכבה עבה של קש ועליה שכבה עבה של עפר להגן על הקרח מפני שמש קיץ. וכך היה משתמר לקיץ. פתח מיוחד, בצורת מנהרה צרה וארוכה, היה מותקן בצדו של הביר לעבור בו בכפיפה עד הקרח. וצריף עץ, ד' על ד', בנוי לוחות־עצים בלתי מהוקצעים ומכוסה גג־עצים בלי תקרה ובלי רצפה היה משמש לתעשית מי־סודה וגם לממכרם. בשבתות ובחגים היה הצריף הומה אנשים שהתכנסו אליו לשתות ממי־הסודה הקרים. ואיך נעשה מקח־וממכר בשבת ובחג? היו שמות ה„בעלי־בתים" של העיירה כתובים על הקירות וליד כל שם תקוע מסמר, וקלפים קטנים כסנטימטר מרובע, עשויים קרטון ומנוקבים נקב באמצע, צבורים ובמגירות השלחן ועליהם כתובות ספרות מ־1 עד 10, המציינות מספר הכוסות, והיה השותה כוס אחת מי־סודה, יתלה ליד שמו קלף עם ספרה 1 וכן הלאה. למחרת השבת יאספו הקלפים וספרותיהם ליד שמות הלקוחות, ונרשמים בספר הגביות.

היתה זו פרנסתו של ר' אנשיל והוא כבן חמישים בימים ההם. קצר־קומה ורחב־כתפיים, בעל זקן ארוך שזרקה בו שיבה, ועינים ערות וצוחקות. תמיד שרוי במצב־רוח טוב, מבדח את לקוחותיו במעשיות ובבדיחות מעסקי־ שדכנות, שהיה עוסק בהם בימות החורף כשה„מקרר" שובת. — רבי אנשיל ממכובדי השדכנים היה.

מול ביתו של ר' אנשיל, מעברו השני של הרחוב, גר המלמד רבי משה ליב, הוא המלמד בעל הדרגה הגבוהה שב„חדר". אצלו לומדים רק גמרא ופוסקים, ורק תלמידים מיוחסים בכשרונות וביכולת כספית זוכים בו. מספרם מועט הוא, פחות ממנין, ועל כן, „שכר הלימוד" גבוה. כשהייתי לבר־מצוה נמניתי עם תלמידיו, אשר מלבדי היו עוד ששה. כנראה, שרווחיו לא הספיקו למחיתו ונזקק לרווחי־אשתו מהחנות־לבדים. החנות היתה בחדר צר וארוך בחזית הבית, ודרכה עוברים ויורדים בשתי מדרגות לחדר שני, גם הוא צר וארוך ושרוי תמיד בחצי־אפילה. בקצהו עמד שולחן־עץ ארוך וצר, שבראשו, סמוך לקיר, יושב לו ר' משה לייב, ומשני עברי השולחן, יושבים על ספסלים שבעת תלמידיו, נערים רכים, מקשיבים מתוך נענועים ופזימת ניגון המוסבר בפיו של ר' משה לייב. ור' משה לייב, יהודי בגיל הזיקנה, קצר־קומה וצנום־גוף, זקן־שיבה מדובלל בפאת סנטרו, ועינים ערות ופזיזות שקועות מתחת למצחו. כשהוא יושב על כסאו אין גופו נראה כמעט מעל השולחן מלבד ראשו וכתפיו. תלמידיו גבוהים ממנו, אבל בעירנותו ובחיוניותו בשעת השעור הוא עולה עליהם. לימודו מתלווה בניגון מסלסל ובמין עליזות, כמזמר שיר; לפעמים יתבל את ה„שעור" במקרים לקוחים מהחיים, וזה נשמע כמעשיה. התלמידים נשמעים לו בחשק, מעמיקים בנבכי־

הסוגיות והחוקים ומשתדלים להפיק ממנו רצון, ולא להביאו לידי כעס, כי כעסו, ככעס תלמיד חכם, צורב ומכאיב. כי בכעסו היה מעניק לתלמיד שסרח „צביטה" בלחי, ביד או ברגל, והיתה צביטת שתי־אצבעותיו, האמה והזרת, הצנומות והגרמיות צורבת ימים אחדים, ולא עוד אלא שהיה נוהג להוסיף אליה פירוש מיוחד. הוא היה אומר, הנה כבדתיך ב„קניפ" („צביטה") היינו כ־„ניפ" (כמו „ניפ") ואוי ואבוי לך, אם תהיה ראוי ל„ניפ" ממש, אזי עיניך תצאנה מחוריהן. והתלמידים היו נזהרים מליהנות מה„ניפ" של ר' משה לייב.

אותה שנה כבר פיעמה ההשכלה בקרבי. היא הושטה לי קודם לכן בידו הנאמנה של הדוד חייקיל. בשבתות, כשהיה מתפנה מעסקי הטחנה, שחכר בכפר ליפה הסמוך, הייתי בא לביתו לשמוע ממנו שעור בדקדוק שפת עבר וקריאה בספרים חיצונים. הטעם הטוב מהול עדנת־עבר ונועם־חזון, שטעמתי בקריאת „שיחות מני קדם" של טביוב, מלווה קולו העמוק ונצנוץ עיניו העליז של הדוד, שמורים אתי מתוך הודיה. הוא שהדריכני גם למשוך עט בהעלאת מחשבה עלי־נייר, והוא פתח לי שערים להשכלה כללית ועברית־ציונית.

בין תלמידי ר' משה לייב, שהיו אתי אותה שנה, נמנה יהושע ברגר, תושב אותו רחוב, יתום מאביו, אך נהנה מחסדו של אביו חורגו, סוחר בעל יכולת, שאיפשר לו לקחת תורה מפי רבי זה. גם הוא נתפס להשכלה, ואם כי היה קשיש ממני, התחברנו יחד ליסד „אגודת דוברי שפת עבר", אשר מלבד הדיבור בשפה, קיבלה עליה למכור בולי הקרן הקיימת, להקים „בית עקד־ספרים" ולהוציא „עתון". אגודה זו מנתה אז כתריסר וחצי חברים, רובם נערים ושתים־שלוש נערות, ביניהן אחותי הבכירה מרים, שעלתה אתי לארץ ישראל, ואחת מבנות הרב.

רב זה, בקץ התקופה, שאני עומד בה, היה תופעה חדשה בעיירה. הוא בא לכהן בה על־פי דעת חלק מתושבי העיירה, שנבדל לעצמו עקב מחלוקת על השו"ב. פרטי המחלוקת אינם זכורים לי, אלא זה שנמשכה ימים, ימים רבים, והיא גרמה לפירוד הקהילה עד כדי מינוי שני שוב"ים ושני רבנים. הרב החדש, מוצאו מגליציה או מפולין המרכזית, היה איש כבן ארבעים, מטופל במשפחה גדולה, אשה ובנים ובנות, וכולם ברוכי יופי. הרב והרבנית, הבנים והבנות, — תפארת יהודית, רוויה רעננות תיונית, גופנית ורוחנית, משוכה על כולם ונוספה לכולם סגולה נפלאה: קול רננים צלול ומסלסל כרננת צפורי־יער. הרב עצמו, בעל עינים שחורות ונוצצות ופנים צחים עטורי־זקן שחור עשוי למשעי, היה עובר לפני התיבה בימים נוראים ובשבתות שמברכין החודש, כחזן רגיל ומנוסה, ובניו ארבעה, למן הגדול, סבן חמש־עשרה ועד הקטן כבן 5, היו כמקהלה הרמונית מלווה אותו. מקומו היה בבית המדרש, וכשהוא היה מחזן היו רבים מקלויז דאוליק ודטריסק באים לשמוע אותו שם. החידוש שבבית הרב הזה היה ה„חופש" במנהגי מסורת, הבנים לא היו מאריכים בפאותיהם, והבנות הגדולות התערבו בין הנוער המשכיל בטיוליו מחוץ לעיירה, באסיפותיו במועדונו ובפעולותיו הציוניות. זו שהיתה חברה באגודת דוברי שפת עבר, יפהפיה ועליזה, מרננת כצפור ביער ומקפצת כגדיה בשדה, היתה רוח חיה ששפכה על כולנו.

בין חברי האגודה נמנו עוד שני „ברגרים", הירש לייב ברגר מקרובי „המשפחה" וביתו בקצה הרחוב ליד שדרת התרזות, והוא המסכן שבחבורה, מפני אימת אביו עליו, לא בשל חילוקי־דעות שביניהם, כי אם בשל קמצנות. כילי מפורסם היה אביו יחס היה פן התחברותו של בנו לאגודה תהיה כרוכה ב„בזבוז" פרוטות אחדות בשבוע — דמי־חבר במועדון ותשלום לקרן הקיימת — ועל כן מנעהו מבוא בחברה. ברגר האחר הוא משה ברגר מפרחי החבורה, בנו של בעל־בית מרזח ברחוב הכנסיה. רחוב זה נמשך מזרחה מבית הכנסת ומבית המדרש וגם הוא „יהודי" מעבר אחד ו„גוי" מעבר אחד; בקצהו התנוססה כנסיה גדולה ולה צריחים גבוהים נושאי־צלבי־נחושת מבחוץ ופעמונים גדולים מבפנים. צלצולי הפעמונים בשבתות ובימי גנוסיה שלהם היו מעוררים תמיד רעד בנפש הילדים, אם אדון מעצמי. מה שהוא מפחיד ומבעית היה בצלצולים, כאילו נשמעו לנו מהם קריאות להכות ביהודים. כנסיה זו שימשה בית־תפילה לבאים מכפרים רבים בסביבה, וביחוד בימים מקודשים לאלילי המקום — פסלי מרים הקדושה ואפוסטולים קדושים וישו גופו — שהיו קשורים למאורעות מקומיים. תהלוכות רבות־משתתפים היו עוברות באותם הימים דרך רחובות העיירה ובראשן האיקו־נין המוזהב של ישו המצולב. בשעות התהלוכות האלה היו יהודי־העיירה מתכנסים לבתיהם, ולבבות־הילדים רוטטים רטט מורשתי שמתחת לסף ההכרה, כששפ־תותיהם מלחשות „שקץ תשקצנו תעב תעבנו כי חרם הוא". ומוזר, לחש זה היה עולה מאליו גם כשגדלנו והתמשכלנו, מדי עברנו על יד פסל או איקונין.

אביו של משה ברגר, חיים, היה בעל בית־מרזח גדול. היה בו אולם רחב־ידים, שם התכנסו המון גויים, רוסים ופולנים, בימי הירידים, לקינוח סעודתם, שהביאו אתם, במעט יי"ש, וגם חדרים מופרשים „לפני" שבהם. חיים עצמו היה משמש את הלקוחות, ובני־ביתו, בנים ובנות, עוזרים על ידו וביניהם גם משה, צעיר הבנים; האוירה בבית זה היתה רחוקה מתרבות ואפילו מ„אידישקייט", והנה נתגלגל כך, שמשה זה, המגודל באוירת שכרות שקועה בעשן, בריב שפתים ובהתכתשות־ידים, לא נדבק בזוהמה, והלך אחרי בני הטובים לשמשם וללמוד מהם תורה ועסקנות עברית־ציונית.

והיו באגודה חברים קשישים, מהם אחד בשם לרנר, ואחד ברנשטיין — לזה היה כבר אז סוחר תבואות ונוסע מכפר לכפר ומעיר לעיר לרגל מסחרו. ובשובו לביתו ובא לבין החבורה, הביא אתו „מעשיות" רבות מדרכי העולם. אבל כיון שקשה עליו הדיבור בשפת עבר כדי לספר את המעשיות עם כל הלחלוחית שבהן, היה מתחנן שיורשה לו לספר באידיש, כדי לא „לקלקל את המעשיה". והיה אחד קשיש הרבה, הוא מרגלית, בן העיירה ברסטצ'קה, שנלקח אחרי כבוד כחתן לבעל בית חרושת לשמנים בבורמל. מרגלית זה, אחיו של יצחק מרגלית בברסטצ'קה — עליו יסופר להלן — אברך בר־אוריין, מעמיק במדע הציוני, נאלץ לבסוף לפרוש מפעולה ציונית מפני עול בית החרושת עליו. בית־חרושת זה, היחידי בעיירה, היה הרחק מבתי העיירה לצד מערב. בבית הסמוך אליו גרה המיילדת, שיצאו לה מוניטין בעיירה, לא כל כך בשל אומנותה היא, כמו בשל בנה היחיד — גדליה המשוגע. הוא המשוגע של העיירה. קורות המיילדת אינן זכורות לי. בזמן ההוא היתה שרויה באלמנותה ומטפלת בבנה,

שהיה משוטט ימים ולילות בעיירה, לבוש נאה ומדבר עם עצמו, נכנס לבתי־כנסת ולבתים פרטיים, מסתובב ויוצא. שקט היה, אבל כשהילדים הרעימוהו היה מיידה אבנים בהם או רודף אחריהם במקל, בכוונה לרדת אל חייהם. לא היה עליו פחד אלא מפני כלב. כשראה כלב ממרחק, היה מרים שולי קפוטתו ורץ בטירוף דעת. אם כי אמו היתה מאכילתהו ומשקתהו, היה נוהג לבקש לחם מכל איש שפגש ברחוב.

ועוד משה אחד היה באגודה, וגם הוא עם פרחיה נמנה, הוא משה טרגר, שביתו מחוץ לעיירה, על שפת הנהר הסטיר. בורסקי היה אביו ולא ניתן לו מקום בתוך העיירה מפני ריחותיו הרעים, ועל כן התרחק עד לנהר ובנה ביתו על גבעה בגדת הנהר. לידו הבורסקאי, שפסלתו נשפכה במורד הגבעה ישר לתוך הנהר.

טרגר האב, הוא עצמו בר־אורין ומשכיל, ולבניו — שתי בנות ובן אחד — נתן חינוך עברי השכלתי, וכיון שרחק הבית מהעיירה מהלך חצי שעה ויותר, בדרך לא דרך, לאורך בתי־גויים, ולא יכלו הילדים בקטנותם לבקר ב„חדרים" שבעיירה, שכר להם מלמדים ומורים, וכשגדלו והתחילו „להופיע" בעיירה, נמצאו הם מלומדים יתר על בני גילם בעיירה. משה הבן התחבר אל האגודה, והבנות: פסיה הגדולה, לא היתה מעורבת בין הנוער. תמה ובישנית חיכתה לחתנה המיועד לה בבוא פרקה. לעומתה אחותה הצעירה, חיענה „ראשה נישא מעל כולם", גאה ומכונסת לתוך עולמה; גדושת קריאה בספרות הרוסית החדשה, שלחה מבטה למרחקים, מחוץ לתחום העיירה ועניניה החברתיים. אין לה ולציונות השוביניסתית ולא כלום. היא חולמת על כלל האנושות, על גאולה לעולם כולו: נושאת בנפשה שאיפות נעלות, חובקת אפקים נרחבים. כשהיא מהלכת ברחוב העיירה, אין היא מביטה לצדדין. ראשה מורם, צעדה מכוון כאילו יצאה לדרך ארוכה שבקצה אבוקה גדולה משתלהבת לה, רק לה. והיא אמנם יצאה למרחקים ומה אירע לה — איני יודע.

אמרתי: דרך־לא־דרך מהעיירה לנהר סטיר, ובזו היו צועדים בני העיירה בכל יום ששי בימות החורף אל בית המרחץ שמקומו על גדות הנהר מול הבורסקאי, ובכל יום ויום מימות הקיץ, אל מי הנהר לרחוץ בהם. המרחק של שנים־שלושה קילומטר שבין העיירה ובין הנהר, היה פלג רדוד בין גבעות; מעבר מזה גן הפריץ ומעבר מזה בתי־גויים מוקפים גנות, וגדרותיהם בתחתית הפלג. גבול גן הפריץ נחתם בחיצת פסיסות גבוהות במעלה השפוע, באופן שהשפוע, ברוחב של עשרה מטר בערך, ומצע הפלג נחשבו כנכס צבורי. מצע הפלג שימש דרך לעגלות, בהן גם עגלת מוביל המים, אולם בהיותו מעבר לזרמת מי־הגשמים והמים המנוקזים מהגבעות, היה כמעט תמיד טובעני וקשה להולכי רגל. עמדה העיירה ותיקנה שביל בשטח השפוע, ולא שביל סתם, אלא שביל מרוצף שני לוחות עץ ברוחב, מחוברים לאדנים מחוזקים באדמה והוא מתפתל בנפתולי הגבעה. היו בני־העיירה פוסעים בו פסיעות קטנות וזהירות בימות החורף, כששלג וכפור מכסים אותו, והוא חליק וגליש, וצועדים בו צעדים מאוששים בימות הקיץ, תחת עצי־האגוז והערמון עטויי עלוה צפופה, ורשתות אור וצל משוזרות על השפוע המודשא דשא ירקרק־פז.

בשביל זה יורדים ועולים יהודים, בזקניהם ובנעוריהם ובטפם. בערבי־

שבתות וחגים אל בית המרחץ, ובימות חול שבקיץ לרחוץ בנהר ולשתות בו. ובני־הנוער היו יורדים בו בערבי־קיץ לראות ברפסודות המושטות על פני המים ומדורות האש המנצנצות משם, דומות לשלהבות עולות מהמים.

שלהבות־כיסופים אל מרחקי תכלת מוקסמים בקסמי־ילדות מעבר רחוק ומרומזים בזהרי־עתיד קרוב, הבהבו בלבותיהם של בני־התשחורת וקשישים מהם. העיירה כולה, למעט מתי מספר שבה, היתה אז אחוזה משיחיות של תקומת ישראל בארצו. ולא במלל כי אם בהתכוננות נפשית וגופנית לקראת עליה לארץ; וגם עלה עלו. רבים מהצעירים עלו בשנים שעד מלחמת העולם הראשונה ויותר מהם בתקופה שבין שתי המלחמות. אין ספק שלו היו זוכים לשמוע את קול שופרה של תקומת המדינה, היו קמים כולם כאיש אחד ועולים. אלא שלא זכו. השטן המרושע השיגם את כולם, ורק בודדים ניצלו לבכות את חורבן עיירתם.

ברסטצ׳קה

הזעיר יוסף חיים הכוהן

במרחק חמישה־עשר קילומטר בערך בין בורמל וברסטצ׳קה, במישור, העובר על פני מכפר ליפה, היתה על גדת הנהר סטיר בבנין של שלוש קומות טחנת־קמח חכורה לדוד חייקל ושותפיו — הגיסים בורנשטוק והוביץ. כמחצית הדרך משם עד לברסטצ׳קה היתה של גבעות ובקעות. סוסיו של רבי מאיר שמואל מבורמל, המוציא ומביא בין שתי העיירות, משרכים בדרך זו בעצלתים, בירחי סתו כשהגשמים מצויים ובירח אביב, כשהשלגים מפשירים, ודרך העפר הופך בוץ ומדמנה ואפני העגלה, העמוסה אדם ומשא, שוקעים עד צירם. בחלק זה של הדרך מליפה ועד העיירה מצויים היו יערות אורן ואלון עבותים, שנגלו אלי בסעם הראשונה כשאני רכוב על שקי־קמח מובלים בעגלת ר׳ מאיר שמואל לברסטצ׳קה. היה זה בראשית הסתו, לאחרי סוכות, ואני בן 14, נשלחתי לבית סבא, אבי אמי, להמשיך שם לימודי־תורה אצל הדוד, אחי סבא, הרב דמתא.

ברסטצ׳קה אז עיירה בת 4000 נפש בערך, במרחק שלושה קילומטר מהגבול הרוסי־אוסטרי, מחצית האוכלוסים יהודים והם מכונסים בשנים שלושה רחובות ובשוק מרכזי גדול מעבר לנהר סטיר; ומשלוחם — מסחר בתבואות, בעצים ובשאר תנובת הכפרים, וחנווונים מכל המינים. היא שכנה בבקעה רדודה, שאדמתה חמר שחיר, וברדת עליה גשם תהפוך לבוץ — טיט בוסס ברחובות ובסמטאות עד לאין עבור בהם. לכן הותקנו בצדי הרחובות נתיבי־לוחות־עצים ברוחב של 50—60 ס״מ, ולא ברציפות כי אם בהפסקות והמעבר על ההפסקות הוא בדילוגים. גברים היו מקפצים ודולגים ונשים שוקעות ברגל אחת בבוץ. בימים ההם, ראשית המאה העשרים, כבר נשמעו פעמי ההשכלה הציונית בקרב צעירי העיירה, אבל שלטון החסידות והקנאות היה עוד ברמה, מוחזק בידי זקנים קנאים אחדים, וביניהם הסבא שלי, ר׳ ישעיהו קליבנר.

קטע מכתב־יד של יוסף חיים הכוהן

משפחת סבא, הגדולה במשפחות העיירה במספר נפשותיה והכבודה מפאת יחוסה, נתלתה באילן גדול, הוא אביה הרב יוסף חיים קליבנר (מכאן משתמע שמוצאו מקליבן, ושמו נקרא עלי בצאתי לאור העולם בשבת תר״ן). הוא בנו של הרב הגאון צבי ז״ל, ואשתו בת בעל „תבואות שור״. פרטים על אבי־סבא זה מסר לי דודני יוסף עמיעד (קליבנר) לאמור:

רוב שנותיו כיהן רב בברסטצ׳קה ובהיותו מפורסם כאחד מגדולי הרבנים הוזמן מערים רבות לכהן אצלם, אך הוא דחה את כל ההצעות, כי נוח היה לו להיות רב בעיירה קטנה, שעניניה אינם גוזלים ממנו כל זמנו והוא יכול להפנות לכתיבה כאשר אהב. אולם בסוף ימיו עקר מברסטצ׳קה ועבר לדובנא, העיר הגדולה, לשמש רבה של קהילתה מפני מעשה שהיה.

החסידים בברסטצ׳קה נפלגו לשתי כתות: חסידי אוליק וחסידי טריסק; קרה והרבי מטריסק פסל את שחיטתו של אחד השוחטים מחסידי אוליק. פנו אנשי העיירה אל רבם יוסף חיים הכהן בשאלה: שחיטת השוחט כשרה או פסולה? בחן הרב את השוחט בהכנת ה„חלף״ לשחיטה, בדרך שחיטתו ובדיקת הפנים, וימצאהו עושה מלאכתו כדת וכדין ואין בו כל פגם. בשבת שאחרי הבחינה הלך הרב להתפלל בקלויז של חסידי טריסק ואחרי קריאת התורה עלה על הבימה והודיע: נשאלתי שאלה על שחיטת השוחט פלוני אלמוני, אם כשרה היא או פסולה, חקרתי ובדקתי, דרשתי ובחנתי ולא מצאתי בשחיטתו כל פגם ולא צל של פגם והיא כשרה למהדרין שבמהדרין. הטלת פסול בשחיטתו היא בניגוד לדין וכל פוסלה עתיד ליתן את הדין, כמוציא לעז על יהודי העלול לקפח בגללו את פרנסתו.

מתפללי הקלויז, שרובם חסידי טריסק היו, התפרצו בצעקות ובצריחות על עלבון הצדיק הרבי, ואחד מהם עלה על הבימה והכריז: בשם הרבי הקדוש ובשם הקהילה הקדושה של חסידי טריסק, הריני מכריז ומודיע ששחיטת השוחט פסולה בהחלט, כל האוכל משחיטתו כאילו אוכל נבלות וטרפות. הפסק של הרב המיוסד על דין השולחן־הערוך בטל ומבוטל. דברי הרבי הקדוש עומדים מעל לדין ומעל לשולחן ערוך. כאשר שכך הקהל, קם שוב הרב והודיע: קהילה המכריעה שרבי יכול לבטל את דיני השולחן־ערוך, שהם בבחינת הלכות למשה מסיני, ושכל רבי יכול לערוך שולחן־ערוך משלו — דת ישראל ואחדות ישראל מה תהא עליהן? בקהילה כזאת איני יכול לשמש עוד רב ומורה הוראה.

למחרת השבת השיב הרב לפרנסי דובנא, שהוא מוכן לקבל הזמנתם, ובאותו שבוע באה משלחת משם והעבירתו לעירם בה כיהן כאב״ד עד סוף חייו.

קפדן היה ועומד על דעתו, הנובעת ממקור האמונה ודעת דרכו, עם זאת היה נוח לקבל דעת זולתו, אם שוכנע בצדקתה. זמנו הפנוי הקדיש ללימוד ועיון ולכתיבה. אשתו היתה מספרת אחריו:

„....שטוף כתיבה היה יוסף חיים הכוהן, כל שעה של פנאי קודש היתה לכתיבה ועיקרה בלילות עד שעה מאוחרת, לאור נרות ולפעמים עד האיר הבוקר. ואם כי ההוצאה על הנרות היתה מעל ליכולתנו, אבל, בידעי את חשיבותה של הכתיבה בשבילו, התאמצתי לספק לו את הנרות. אולם הגיעו זמנים קשים וכל מאמצי היו לשוא, ואז הודעתי לו, שיש לצמצם בהוצאה לנרות, כי ההכנסה

המצומצמת אינה מספקת לכך, והרב השיב: מובן לי, מובן לי, צרכי העם מרובים ואין היד משגת למלא כולם, גם לאכול שלוש ארוחות ביום וגם להדליק נרות בלילה, ויש לוותר על מה שהוא. אם כן יש „שאלה" על מה לוותר, ואני הרב בק"ק ברסטצ'קה פוסק, שמן הדין לוותר על ארוחה אחת, ארוחת ערב, ותמורתה תהא לקנית נרות. התקוממתי — מוסיפה סבתא — נגד פסק זה, אך ללא הועיל. לשוא טענותי והפצרותי, שהכרח הוא, כי יטעם משהו בערב, כדי להחזיק את ה„נשמה", שלא יבוא חס־וחלילה לחולשת הלב. אך הוא בשלו, וכך היה נוהג עד שעקרנו לדובנא ושם רווח לנו".

תנובת כתיבתו באותיות זעירות ובשורות צפופות, כחס על הניר, היתה ספרים הרבה בכתב־היד, מפוזרים בין קרובים ורחוקים. אצל בנו, הרב, נשמרו ששה כרכים עבי־כרס, שלושה כרכים בפורמט של תלמוד בבלי הוצאת ראם — הם „שאלות ותשובות" — חילופי דעות והשגות על ידי חילופי מכתבים בינו ובין רבנים וגדולי־תורה במדינה ושלושה כרכים בפורמט של משניות: 1 — בשם „כתב פז", ותכנו חידושי תורה, ו־2 — בשם „כתב אופיר", ותכנם פירושים לתלמוד.

עם כל מסירותו והקדשת זמנו להוראה וללימוד, שיש עמו כתיבה, מצא שעת כושר לעסוק בצרכי ציבור. הוא יסד בברסטצ'קה את ה„הקדש" (אכסניה לעניים); את „חברת לינת צדק", ואת „תלמוד תורה" לבני עניים.

ליוסף חיים הכוהן היו שני בנים, ישעיהו ומשה ליב ובת אחת דינה. ישעיהו, הוא סבי, היה הבכור והוא שירש מאביו את הקפדנות ואת הקנאות מהאופי של „עקיצת עקרב". כשבאתי תחת קורת־ביתו היה כבר זקן בא בימים וששה מבין שמונה צאצאיו — שלושה בנים ושלוש בנות — כבר נישאו והקימו משפחות גדולות ומהם כבר סבים. רק שתי הבנות הצעירות ישבו עוד אצלו ועזרו לאמם גיטל בפרנסתה — בעלת חנות מכולת בשוק. כי היא, הסבתא, היתה המביאה ומוציאה, והסבא ישב על התורה ובמקצת על עבודה — הנהלת הספרים של חברת „גמילות־חסד" או קופת מלוה אחרת. יום־יום היה מקדיש שעה קצרה לרשום בפנקסים הגדולים את ההכנסה וההוצאה, הולך פעמים ביום לבית הכנסת להתפלל, ומעיין בשאר שעות היום והערב בספרים הקדושים. הוא היה ממעט בדיבורים, ואשר דיבר, היה בלחש ובריטון; היה הרושם שהוא שרוי תמיד בכעס; צחוק או בת־צחוק רחקו הימנו. ולמרבה הרושם היה נוהג להרים משקפיו על מצחו ושתי גבותיו העבות צונחות על עיניו כעננים כבדים. אם בלעתי כמה פסוקים בברכת המזון היה מטיל בי מבט זועם מלווה ריטון: נו, נו, אי! וכל כולי רועד. ואם סוסי, בת הזקונים, שובבה ומלאת עליזות, שחיוך טוב ומיטיב לא פסק מלרפרף סביב אישוניה, בניגוד גמור לאופי אביה, היתה מרחיבה את חיוכה לצחוק רוטט חיים, מיד צל גבותיו מעיב על פניו, סופק כפיו ומהמהם: אי — אי — הפקרות! הוא לא השלים בשום פנים עם הרוחות החדשות המנשבות בחוגי־הנוער, ואת הציונות שנא ממש, כמחבלת בעם, שכן היא הגורמת לאפי־קורסות במנהגי ישראל ולהפקרות שבינו לבינה. אך יש לציין לשבחו, שעם קנאותו לרוחו, לא היה בין רודפי הצעירים, אלא היה מתרחק מהם ומהמונם, כאילו ירא היה להפגש אתם. אולם, כשנזדמנו לו בדרכו היה מוחא בידם, או שוקע

בעינויים, כשאין בידו למנוע ולהמנע. ועינויים אלה נגרמו לו בשל השכן שממולו מעבר לרחוב. לשכנו זה נערה מבוגרת, חברה עם בני־הנוער הציוני, משתתפת באסיפיתיהם יהם מתכנסים בביתם. ומרפסת גדולה לבית הפתוחה לרחוב, ובה היו מזדמנים הנערים והנערות, מתווכחים ושרים בקולי־קולות. כל עוד היו הכינוסים ביום — היה סבי פורש לחדר צדדי בביתו, ואוטם אזנו משמוע, אך אם היו בערבי הקיץ יחושך יעטה את החבורה, היה חושש להפקרות. מה עשה? היה מוציא מנורת נפט גדולה על מרפסת ביתו הוא ואורה משתלח אל מרפסת השכן להאיר את המסיבה. נערה זו, שכה הצליחה להרגיז את סבי, עלתה בעליה השניה לארץ והשתקעה בכנרת המושבה כאיכרה.

ההפך הגמור מסבי היה אחיו הצעיר משה לייב. איש שקט, מתון, קשה לכעוס ונוח לרצות וקנאות רחוקה ממנו, מהלך עם כל אדם בסבר פנים יפות, כשבעיניו משחקת תמיד שחקה נאה; מבין לרוח הדור הצעיר ומעורב בו, אם כי מוסמך לרבנות, שהסמיכוהו אביו יוסף חיים והרב מקרמניץ, ואף השתמש בחגא זו, כי בעזוב אביו הרב את כסא הרבנות בברסטצ׳קה ואנשי העיירה, לרבות חסידי טריסטק, הפצירו בו לחזור מדעתו ולשוב להיות להם רב, ולא נענה, קיבלו את הצעתו למנות את בנו משה לייב לרב. וזה היה בשנת תרמ״א. מני אז כיהן במשרה זו עד עלותו לארץ בשנת תרצ״ז. הוא לא כיהה בשני בניו הגדולים יהושע ויוסף להוסיף השכלה אל תורתם, להתחבר אל הציונים ואף לעמוד בראש האגודה „חובבי שפת עבר", שהיתה מעורבת מנערים ונערות. ובית המרקחת של יהושע היה מקום מועד ארעי לציונים לדעת ולהוודע על הנשמע ב„עולמנו". עם השיעור בגמרא, שהנהיג בביתו בכל יום לחבר בחורים מבני משפחתו ואחרים, ואשר בזמן היותי בברסטצ׳קה, הייתי בין השומעים, היה מקדיש שעה קצרה לשיחות בענינא דיומא, וכמובן, שענין הציונות והעליה לא״י לקח מקום בראש השיחות. מחלוקת שנאה נפשו ולא נמנה לא עם חסידים ולא עם מתנגדים. אוהב יהודים ולומד עליהם זכות, מנהיגם בנחת ידבריו נשמעים. יתכן, שגם העובדה, שאינו מקבל שכר מהקהילה, עמדה לו בהתנה„תו בת־החורין, שאינה תלויה בדעת הקהל השולטת. הוא נלקח אחרי כבוד לחותנו הגביר שמואל פלושנר, ולפי ה„תנאים" הובטחו לו מזונות כל ימי חייו. אמנם, לימים ירד זה מנכסיו והרב נזקק לשכרה של הקהילה ככל הרבנים.

עולי בב״ל

כאמור, עמדו בניו בראש האגודה הציונית, אבל המנהיג הרוחני והרעיוני היה יצחק מרגלית, אדם כבן ארבעים, לו אשה ובנים וחנות מכולת גדולה ברחוב הראשי מול השוק, לא רחוק מבית הרב, איש בעל קומה זקופה, עטור שיער שחור בראשו ובזקנו, ממושקף ולבוש בגד ארוך. שומר מסורת ומדקדק בהנהלת החנות, הוא מקדיש זמנו הפנוי לעיון בספרי־מחקר בפילוסופיה וביהדות, הוגה בהן דעות מקוריות, ומקובל על הצעירים כמורם ומדריכם בעניני יהדות וציונות. הוא דוגל בסינתיזה שבין אחד־העם והרצל ולפיה מנהיג את החבורה. הרצאת דעותיו במתינות, ברורה ובהירה לכל עמקותן. הצעירים שותים דבריו בצמא שהוא מרעיף עליהם בכל שעה, גם כשהוא עומד מאחורי הדוכן בחנותו והיא

הומה מקונים מרובים, קל וחומר, כשהוא נמצא במחיצתם באחד מבתי־המועד שלהם. בראשם של בתי־המועד היה בית רוקח, לשעבר „מיליונר" של העיירה, ובתקופה, שאני עומד בה, „יורד", שזכר פאר־העושר נשמר עוד בבית הגדול מרובה החדרים וברהיטים הכבודים של אולם האורחים. עקרת הבית היתה אז הבת הבכירה, הינדא — עלמה יפה, שהיתה אמונה עלי עושר ופינוקים, ועתה תוגה חרישית בפניה, בעיניה ובכל הליכותיה; לא תוגה מבראשית, כי אם בת התמורה שחלה בבית הוריה עם ירידת הנכסים ופטירת האם. באולם זה הגדול, שוילונות כבדים השתלשלו מעל החלונות הגבוהים והמרובים, ולאורך הקירות, עמדו כורסות רפודות קטיפה צבעונית ומחופות כיסויי־בד לבן, אשר משום מה נראו כמבויישים, — באולם זה היו מתוועדים החברים והחברות לדון בעניני האגודה, על ההכנות לעלות ארצה, ולהקשיב לשיחת חברים, שהפותחים בהן היו יצחק מרגלית, יוסף קליבנר וחיים צימרמן. זה, חיים צימרמן, לא ברסטצ׳קאי היה ,כי אם יליד הכפר לובצובקו, המהוה עם ברסטצ׳קה ובורמל כעין סגול. לרגל מסחר התבואה שכבר עסק בו, היה מבקר בשתי העיירות ובא בקשרים עם ה„חבורה" בכאן ובכאן. דבר זה הביא לידי יסוד האגודה שמטרתה היתה עליה לארץ, ועל כן קראוה בשם „עולי בב״ל" (ראשי תיבות של הישובים ברסטצ׳קה—בורמל—לובצובקו). כינוסיה של האגודה היו במרתף שבבית רוקח, אשר בו נמצא גם בית־עקד הספרים מיסודה של האגודה הציונית בברסטצ׳קה.

הופעתו של חיים צימרמן בחבורת בב״ל — פעם בבורמל ופעם בברס־טצ׳קה — היתה תמיד חויה רוחנית עמוקה, והשפעתו על ה„נוער" רבה בתוכו כבברו. בנגלות — צלל לנבכי התלמוד ומפרשיו, ובנסתרות — ספג תורה מספרי ההשכלה של הימים ההם ונוספה לו כמתנת־יה מחרוזת החכמה, שהיתה בו כבנשמה יתירה המתגלה בההובי־עיניו השחורות, בחיוכי־שפתיו, כשעל פניו השחומים פרושה הינומת־ענוה רקומה צניעות ובושה, וניבו־נוטף לאט, לאט ובלחש — חודר כליות ולב כשמן זך ודשן. בין האברכים, מלומדים ומשכילים כמוהו, שנמנו עם אנשי בב״ל לא היה, מלבד יצחק מרגלית, כחיים למצות את מהות הגלות ולהציג הצגת תיעוב את פגמי־החיים הגלותיים, למען המאס אותה על הנפש, ותהא כשרה לשאוף אל התיקונים ואל השלימות המחכים לה בארץ־ישראל. חכמה זו שבהכרת הגלות הביאה את חברי בב״ל לידי ציונות תמה, שאין בה לא פגם ולא רבב: הארץ, השפה והעבודה היו משמשות אצלם כבריאה אחת.

לימים נוסף לחבורה זו שמואל, אחיו הצעיר של חיים, כבר־אורין, המתכונן לנסוע לאודיסה ללמוד שם בישיבת „רב צעיר", הוא הרב חיים צרנוביץ. בסתו של 1905 הגשים את מחשבתו, אבל לא הוציא שם את כל שנות הלמודים, יהקדים לעלות לארץ.

בית־מועד אחר לחבורה זו היתה חנותו של בנציון קטבורסקי. אחותו הגדולה מילה היתה הרוח החיה באגודה, בהתכוננה לעלות ארצה, למדה עברית ומלאכה; רצינית בהליכותיה ומחנכת את אחיותיה הקטנות ובנות־דוד בדרך ציונות, חינוך שהוכתר בהצלחה, כי כולן עלו אחריה לארץ.

בסופה של התקופה, שאני עומד בה, הצטרף אל החבורה רדובנסקי, בחור ממרחקים בא, מפנים רוסיה, והוא רוקח מדופלם ונשכר ליהושע קליבנר לעביד

אתו בבית מרקחתו, כבעליו הרשמי, באין ליהושע סמיכות לרוקחות. זר היה בחור זה ליהדות בכלל ולציונות בפרט; אף אידיש לא היתה שגורה על לשונו, אך לא יצאו ימים מרובים וישנה טעמו לחלוטין. למד עברית ונספח לחבורת הנוער הציוני. במזגו הרך והטוב ובשיקול־דעתו המתון וההגיוני התחבב על כולם, והיה כאחד מבני ברסטצ׳קה, נאמן לתנועה עד הסוף; היה בין הראשונים לעליה, ולא הוא בלבד כי אם העלה גם את משפחתו, אמו ושתי אחיותיו.

מאנשי ברסטצ׳קה, שבאתי אתם במגע, עלי להזכיר עוד שניים והם נמנים עם בית סבי ישעיהו:

איצי מאיר, בנו הגדול, יהודי גבה קומה, עבדקן ופנים שופעי מרץ ופעילות. שאף לגדולות והלך בגדולות. חוכר חוות גדולות, סוחר ביערות ובתבואות והכל בקנה מידה גדול, קרוב בלבו אל עבודת־שדה, ומבלה כמעט את כל ימות השבוע ביערותיו ובאחוזותיו החכורות לו. קפדן, שורר בביתו המסורתי על בניו הגדולים והקטנים, אבל אינו מוחא ביד בנו השלישי משה, בכור לאשתו השניה, להיות מעורב בין ה„בחורים הציוניים". משה זה, בחור מבוגר, גדול בשנים מכל בני החבורה, הצטיין ב„השכלתו המליצית" מבית מדרשם של א. מאפו ופ. סמולנסקין ובידיעתו התנ״כית שקנה מפי המלמד לנ״ך מאיר רסלר.

מאיר רסלר, אברך משי, בעלה של רייזיל דודתי היה; וכמדומני, לא מילידי העיירה. יוצא דופן היה בבית־סבי. מודגש פה הבית, לא רק במובן משפחתי, כי לקח את בתו, כי אם גם במובן מגורים. בביתו הגדול של סבי, הוקצו לו ולאשתו בחלק האחורי של הבית הארוך, שני חדרים לדירה ובאחד מהם היה מלמד נ״ך לבני־הטובים שבעיירה, אשר לא הסתפקו בלימודים המסורתיים של החדר. מנין קנה מאיר זה את ידיעותיו בנ״ך, ועד היכן הגיעו ידיעותיו — לא אדע, אבל יודע אני, כמי ששמע לקחו בזמן קצר, שהוא שבה לב תלמידיו בדרך תלמודו: נגון מסולסל, רווי־כמיהה והתלהבות עמוקה, עד כדי התפשטות ממציאות יום־יום והתרחפות בעולמות של נבואה וחזון מימי גדלותם של היהודים. כל אלה הרחיבו את נשמת התלמידים שעל סף התבגרותם הרוחנית, השואלים לנתיבם בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא. מאיר רסלר, המורה לנ״ך, ניהג שלא בכוונתו את תלמידיו לציונות המתגשמת. שלא בידיעתו היה אחד ממעצבי אורחם של נוער העיירה בשנים ההן, אורח של שאיפה והליכה לציון. ברסטצ׳קה של אז היתה חתומה בחותם של תנועה משיחית כמעט; דומה היה שכולה שרויה בהכנות לדרך. עם עליתו של יוסף קליבנר (עמיעד) בשנת תרס״ז לארץ נפתחה הדרך לארץ ישראל, והנוער התחיל נוהר אליה: חיים צימרמן ואחיו שמואל; האחיות קטבורסקי, רדובנסקי ומשפחתו ואחרים. העליה, שנפסקה בשנות מלחמת העולם הראשונה, נתחדשה עם שכון שלום בעולם ו„בתים" שלמים עלו ארצה. בית יצחק מרגלית; בית דודי הרב משה ליב קליבנר ובית בנו יהושע; בית משה חרש, בנו של דודי יצחק מאיר; ועוד בתים ממשפחת סבא ישעיהו ורבים־רבים אחרים. וגם על ברסטצ׳קה היהודית אפשר להעיד, שאלמלא הושמדו בידי הנאצים, היתה עוקרת ממדמנתה ועולה ארצה.

רוח זו של נהירת הצעירים לארץ־ישראל בסוף התקופה, שאני עומד בה, אחזה גם אותי והבשילה את שאיפתי שקננה בקרבי מאז ומתמיד. „יש להתכונן

לדרך", אמרתי לעצמי, וביום סתו גשום ומעורפל, ארזתי חפצי המעטים, התעטפתי באדרת־שער, אמרתי שלום לסבא וסבתא, לדודים ודודות, וקניתי לי שביתה בעגלתו של משה לייב החוזרת לבורמל.

העגלה היתה עמוסה שקים מלאים, ארגזים גדושים, אך בנוסעים לא היו אלא אני לבד. עם פנות היום עברה העגלה את הגשר שעל הסטיר, שבעיבור העיירה, ונכנסה לדרך של בוץ ומדמנה. הלילה ירד; חושך ואפילה. גשם טורד, הסוסים בוססים צעד אחרי צעד, משה ליב הולך ליד העגלה וגוער בהם. אני מתכווץ בין ארגזים ושקים עטוף אדרת. העינים קרועות לאפילה, במוח רוחשים הרהורים, והלב פועם פעימות הקיץ. הזמן אבד. דומה שכל העולם אפס. העגלה, הסוסים, משה ליב ואני נכנסנו לחלל הנצח. נסיעה זו לא תגמר לעולם.

כשעתים לפני האיר שחר נכנסנו לתחום העיירה שלנו והיא עודה מעולפת לילה ושינה. חסתי על אמא, להעירה משנתה, וסרתי לבית הכנסת. אור דהוה הבליח על השולחן שליד התנור. אברכים אחדים מחובשי בית המדרש התחממו ליד התנור, ואחד מהם התעסק בצלית תפוחי־אדמה. ישבתי מול פי התנור ועצבות־מני תהום התעמקה בקרבי. זה שנים שיצאתי מאוירה זו ועם כל החמימות הגופנית והנפשית שהשרתה עלי אותה שעה, גדל בי החשק לברוח ממנה. חמימות אחרת, שופעת אור רב, רמזה לי, והמשיכה אליה צמחה ועלתה באוירה זו כצמיחת פטריה בגשם ובחום.

בהאיר בוקר יצאתי את בית הכנסת ללכת הביתה. ידעתי שזהו ביקורי האחרון בו, לעולם לא אשוב אליו. בערפלי־בוקר של סתו קודר בעיירה זרחה לי שמש גדולה מארץ מולדת.

בקיץ אותה שנה (תרס"ח) באתי אליה.
כאם טובה קיבלתני.

בפגישה בנהלל עם אוסישקין
מימין לשמאל: שמואל וחיים צימרמן, מ. מ. אוסישקין; והחמישי: יוסף וייץ.

עיירתי ברמלי שאיננה

אין בכוחו של הזמן למחוק מהזכרון את אשר נחרת במשך שנים בלב ובנפש. עברו שנים מאז חרבה העיירה, אבל אין לשכוח אותה ואת בית אבא־ואמא, אחים, אחיות, דודים ודודות, חברים ובני העיירה. כל זה נחרב לעולמים ונשארו רק זכרונות.

זכורים הימים בעיירה, שבתות ומועדים וכל ימות השנה; קול שיעולו של ר׳ ניסיה דובי׳ס, שסבל מאסטמה תורשתית, היה מחריד משינה את כל השכנים ואנשי הסביבה, בצאתו לשאוף אויר צח, בטרם בוקר. גם אסתר זלאטיס היתה משכימה קום, נושאת דלי בידה, שמה פניה לרפת לחלוב את פרתה, לפני בוא ניצ׳יפר הרועה להוציא את העדר למרעה. משכימים קום „בעלי־בתים״, מגיחים מסימטאות שונות, טליתותיהם בבית שחיים ופניהם לבית התפילה, ל„מנין״ הראשון.

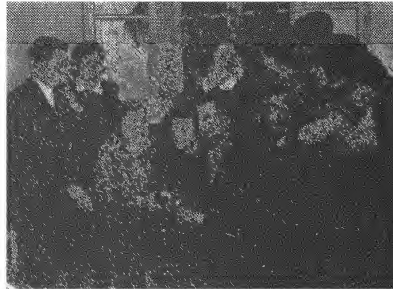
והרי כמה מבעלי־הבתים שבעיירה: ר׳ שלמה אשר׳ס (או לפי כנויו — שלמה הארוך), יהודי הדור, זקנו יורד על פי מידותיו, מסורק ברחבות, מצוחצח כאחד הפריצים עמהם בא בקשרי מסחר וגם ביתו בנוי היה ברחבות: גזוזטראות לו נאות וגן סביב לו. עצי נוי צמחו בגן ועצי פרי ופרחים. גדר גבוהה הקיפה את הגן וכלב „עז־פנים״ הופקד לשמרו.

וממהר לבית הכנסת ר׳ מנדל יוסי׳ס בלוית בניו: שלמה מושקה ופאליק, מותיקי סוחרי הביצים שבעיירה. „משפחת השתקנים״, פשוטים וישרים, והנה

כתה בבית־הספר הפולני בברמליה

קבוצת חברים וחברות
משמאל לימין; בשורה הראשונה: בוזי צירניק; רחל פלדמן; גיטיל קיבריק; חיה ולאה מישוה; משה סורז'ר.
בשורה השניה: רבקה הורביץ; רבקה שפיגל; יצחק פלדמן.

משה הרש פלדמן ואשתו צ'סה.

משה ושיינדל מרגלית

במסבת־רעים בברמליה.
משמאל לימין; בשורה הראשונה (בעמידה): נח גרינברג; שמיה מישוה; מוניה מישוה; משה טריגה ?; טוניה סורג'ר; מלכה אידם.
בשורה השניה (בישיבה) חנה ברומפום; פיגה ברומפום; פיגה מישוה; רבקה הוכברג; המורה לזר; ריזלה טריגה; הנה מישוה; חנה גורינשטין; זהבה שטינברג.

בנות העיירה ובניה ביום חורף

ר׳ דודיע בער׳ס, יהודי קפדן מטבעו, מרכיב משקפים רחבי מסגרת „אמריקאיים" היה מטיל מרותו על כל באי בית המדרש. חולשה היתה לו לר׳ דודיע: לעבור לפני התיבה, ולשמש כגבאי ולחלק „עליות" וחבר היה ב„חברא־קדישא". ליצני העיירה היו אומרים כי חזר מאמריקה בגלל חולשות אלו... האמת היא כי התגעגע לחיים של שקט בעיירה הקטנה. חזר לעיירה ולמקצוע החייטות והמבקש לתפור לו אצל ר׳ דודיע זוג מכנסיים לחג הסוכות, צריך היה להזמינם בחנוכה... ולא סבל זירוזים: „מה החיפזון?"

הרשל הניכ׳ס, בעל־בית אמיד, נהג בעצמו כמנהג החסידים והנגידים, ראה את עצמו כאחד המשכילים, חבש מגבעת גם בימות החול... אהב לצטט פסוקים מהתנ"ך ומספרי המשכילים, היה ציוני נלהב ומפזם תמיד שירי ציון. תורם ביד נדיבה לק.ק.ל. ולקופסת „מאיר־בעל־הנס", נמנה עם חסידי טריסק. הולך הוא לבית הכנסת ומקדם בברכה את כל הנפגשים בדרכו, בנענוע ראש ובחיוך ובהרחבת הדעת.

והרי ר׳ סנדר בעל־עגלה, מוביל את ה„אדמונית" שלו, „המפרנסת" שלו, לבאר, להשקותה. „סנדר הלץ" קראו לו בחבה, אנשי העיירה, כי עליז היה ומלא שמחת־חיים, נסיעה אתו היתה נחשבת לאחד מתענוגות העיירה. עגלתו מסודרת ומקומות הישיבה מוצעים כהלכה, סוסתו קלת רגליים ועל כולם — הוא עצמו העגלון; מעיין לא־אכזב של בדיחות והלצות וסתם סיפורים, ולעתים היה מהנה את נוסעיו גם בפרקי חזנות.

מקום להתקהלות שימשה הבאר היחידה שסיפקה מים לכל האוכלוסיה. בטבורה של העיירה נמצאה הבאר ובשעות הבוקר המוקדמות רבתה התנועה סביבה: באו שואבי־המים לשאוב מים בשביל בעלי הבתים שלהם, ובאו, להבדיל, סוסים ופרות, ורבו הרעש וההמהומה משעות הבוקר המוקדמות. ובקרבת מקום — השוק. לכל אורך השוק, על מדרגות החנויות, היו יושבות ה„גויות" הכפריות, הביאו למכירה פרי שדה וגן ותוצרת בית מכל המינים. ליד פינת הדגים רבה ההתקהלות, מבקשים לקנות „מציאות". למוכרי הפירות היו מקומות קבועים, אותם „קנו במשיכה" או קיבלו בירושה. הנה ה„פופעלאך", ילדי שלמה שלפ, עם העריבות המלאות פירות מרהיבי־עין ביפיים, לידם — בנות יונה משהל׳ס, אדומות השער ומנומשות הפנים. בקרבת מקום — מירצה דובי׳ס, הגברית, מותיקי מוכרי הפירות בשוק, ואחריה — הבאֶפלאַצ׳יקים עזי הפנים ובעלי המרץ, ובסוף — רחלה, בת הרצל השמש, עיניה מושפלות, ביישנית היא, היתה מוכרת פירותיה כאילו מתוך כפייה, נפלה תמיד קרבן למשובותיהם של הילדים שהיו „קונים במשיכה" פירות מהדוכנים, בעברם בשוק, בדרך לבית־הספר, והיא לא העיזה, שלא כמו האחרות, לפגוע בהם.

מקום הבידור והשעשועים של העיירה היה הגן של פאן ויסוצקי, ה„אוגרוד", בגבעות ובעמקים של הגן היו משתעשעים ילדים ונוער, קסמו להם במיוחד שרידי המבצרים העתיקים, ההיסטוריים מימי מלחמת צ׳צקי בקוזקים. ב„אוגרוד" התרכזו הפעולות של כל תנועות הנוער בעיירה: השוה"צ, גורדוניה ובית"ר, בו התרחשו

קבוצת נוער „מכבי" בברמליה

הסכסוכים בין התנועות היריבות ולגן זה היו חומקים הזוגות הנאהבים ומוצאים בו מקלט ומחסה לאהבתם ולחלומותיהם.

אוגרוד זה, „גן־העדן" של ילדי ברמלי והנהר „סטיר", שהיה מקום בילוי לבני העיירה, הפכו למקום בלהות וחרדת־אימים. מקום זה בחר לו המרצח הנאצי כגיא ההריגה, שם הוצאו להורג, כבר בימים הראשונים לפלישה, מיטב הבנים וביניהם גם אחי לייבוש.

באחד העמקים, בין הנהר „סטיר" וה„אוגרוד"" שוררת דממת־אימים. אפר יקירינו נפזר עם הרוח.

אי הנביא שיזעק „איכה", בזמן הזה?!

טוניה סורז'ר

קבוצה מתושבי העיירה ברמליה

משמאל לימין;
בשורה הראשונה (בעמידה: 1) חנה גורינשטין; 2) ?; 3) ?; 4) מוניה מישוה; 5) המורה לזר.
שורה אמצעית: דוד לוזר; חנה מישוה; מלכה אדם; גב' לוזר; מלכה ליפסקר; פייגה ברומפום; רבקה הוכברג; מיכאל הוכברג.
בשורה השלישית: 1) חנה גורנגוט; 2) ריבה שטינברג; 3) ?; 4) הנה ברומפום; 5) מוניה גורנגוט; 6) ריזלה פריגר.

ליבש סורז'ר; יוסקה ליפסקר; דוד ליפסקר; צילה מישוה; ישראל ברנשטין.

החמישיה והשישיה מבורמל

המורה פרידמן כינה אותנו בשם „חמישיה”, היינו 5 חברות טובות ותלמידות חרוצות, אבל היתה גם „שישיה” בכיתה הגבוהה, הם היו בוגרים וחזקים מאתנו, הם התנהגו כמפקדים, ואנחנו — כחיילים הממלאים אחר פקודותיהם.

החמישיה והשישיה היוו את האינטליגנציה של ברמלי. לכולנו היתה שאיפה אחת ויחידה — לעבוד למען ארץ ישראל. היינו מציגים הצגות ויוזמים „הופעות”, באירווה של חיים ברגר, והשתדלנו לאסוף בדרך זאת כספים למען א״י. דרך נוספת לאסוף תרומות היתה ההתרמה בחתונות. מחלקי ה„סרטים” ענדו סרטי־נייר רחבים על חזיהם ועליהם התנוססה הכתובת: „למען ק.ק.ל.” תרומות ל„קרן הקיימת” נתרמו לא רק בחתונות כי אם גם כל ימות השנה ומידי חודש היינו עוברים בבתים ומריקים את הקופסאות שהיו מצויות בכל בית.

כל חלומותינו וגעגועינו נסבו על ארץ ישראל. תיכננו תכניות, כיצד לעלות ולהצטרף למחנה הבונים. צמאות היינו לכל דבר שהגיע אלינו מהארץ. כהכנה — דיברנו עברית והיינו קנאים לשפה העברית והשתדלנו להקפיד שגם האחרים לא ידברו אידיש או פולנית, כי אם עברית.

כאשר עלה אחי בריל ארצה, בשנת 1922, הוא זכה לנשף פרידה רב רושם, בו השתתפו כל יהודי העיירה. בוגרים, נוער וילדים שרו ורקדו הורה, עד אור הבוקר. עם תום הנשף אמר לי משה טרגר כי עם עלייתו של בריל עלי לשמוח, כי בודאי ישלח לי סרטיפיקט ואזכה גם אני לעלות. כאשר שמעה חברתי שיינה את הדברים האלה פרצה בבכי וברחה. לה לא היתה תקוה להיגאל מהחיים בעיירה. זו היתה חברתי שיינה הכשרונית והצנועה, הרגישה והישרה ורבת הסבל.

בית־הספר „תרבות” בברמליה

כאשר הגיע היום וגם אני התכוננתי לעלות ארצה באו חברי להיפרד מעלי ורשמו ב„ספר הזכרונות" שלי, דברים בלשון העברית ובעצמת געגועים ואהבה לארץ ישראל, ולמפעל הציוני. איחלו לי להיות בין העובדים והבונים את הארץ ולעצמם — שיגיע היום וגם הם יעלו.

טובה ברזניק

משה נעלי עם קבוצת תלמידים

קבוצה מתלמידי בית־הספר „תרבות" עם מוריהם: המורה לזר, אשתו, האח והבן.
בתיה אדם; רחל ביצק; דבורקה גרובר; ריזה פלדמן; גולדה קיבריק; מוניה גורנגוט.

הבית, העיירה, בית־ההורים וה„קן״

היו ימים וחלפו, היה חלום יפה ונגוז.

בדמיוני רואה אנכי את עיירתי ברמלה, מוקפת גנים פורחים, ובימי הקיץ החמים שוחים אנו במימיו הזכים של הסטיר, שוחים ושטים בסירות חברה עליזה ושובבה... ובחורף, מכסה השלג הרב את העצים ואת הבתים הקטנים; לובן של חורף וכפור בחוץ, ובבית חם — תנור גדול ונרחב, הבולע ערימות עצים... ואנחנו, חברת צעירים וצעירות, מסתלקים מהבית להתחלק על הקרח ולגלוש בעגלת־חורף מהר גבוה עד לנהר סטיר, שמימיו קפואים...

היה זה נוער תמים ותיסס, נרקמו חלומות על גאולת האדם היהודי.

לעולם לא אשכח את החויה של אסיפתנו בערב קיץ בשנת 1928: חבורת צעירים וצעירות היינו, מולנו הנהר סטיר, ברטט בלב ישבנו עד שעה מאוחרת בלילה, דבוקים בשיחת־רעים: חלמנו על עליה לארץ, הגשמה, קיבוץ, בריחה מהעיירה הגלותית, מהחיים הבעל־בתיים, שלא ראינו בהם כל תכלית ולא מצאנו בהם כל סיפוק... רמזו לנו גבורי ישראל, הקרבה בעד מולדת, והרגשנו, כי הקרקע בגולה מתמוטטת מתחת לרגלינו... בסיסמה: „אל תשמע בני מוסר אביך״ יצאנו לארגן את הנוער בעיירה. הסתעף וגדל הקן השומרי.

היתה זו תקופה קשה, סוערת אך גם פוריה בעיירתי. נלחמנו על נפש הנוער, ליישר את גבו הכפוף, כי קשים היו תנאי חייו של הנוער היהודי בעיירה הקטנטונת,

משפחת מישוה

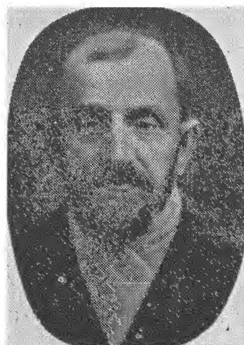
תלוש מהווית העולם, וגם ניוון לאין מוצא, באין פרנסה קבועה לפניו, באין מטרה ברורה לנגד עיניו...

יזכר לטובה בית־הספר „תרבות", שהחדיר רוח ציונית ללב הנוער. הוצאנו את הנוער מתחום העיירה, ערכנו טיולים, יצאנו למושבות־קיץ, קולות של שירה עברית נשמעו בעיירה. עם השירה העברית ספגנו מאוירת הארץ, ארץ־ישראל המתחדשת... חלמנו על עליה והגשמה בקיבוץ, חלמנו ונלחמנו במכשולים ובמכ־שילים שנתקלנו בהם. נטלנו על עצמנו תפקידים בקרן־הקימת־לישראל, בקרן־היסוד ושאר הקרנות למען ארץ־ישראל. באין מועדון היה קשה להתאסף, והסביבה הבעל־הביתית מתנכרת לנו.

בביתה של קינשטיין היינו מתאספים, בית ששימש לנו מועדון. נזכיר לטובה את אחיותיה של סוניה (אלמנת יהושע ספרן ז"ל), שהיו מקבלות אותנו בסבר פנים יפות והרגשני תמיד בחמימות לבותיהן. מבית לבית נדד הקן, היינו מתאספים גם בביתה של רבקה חסיד, בחורה רצינית, שהתמסרה בלב ונפש לעבודה בקן. אחרי תקופה ארוכה למדי השגנו מועדון, כי לא רצו להשכיר לנו חדר, חששו מלקרב את הצעירים הללו...

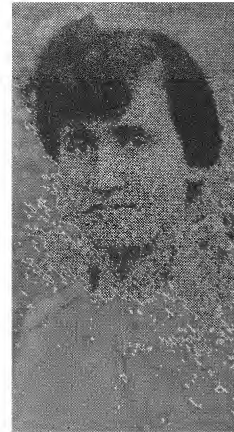
משמאל לימין (עומדים): דינה קינשטין; יהושע ספרן; אטל קינשטין.
יושבים: יונה ויוסי שטינברג.

יוחנן קינשטין

ניצבים בפני ראשוני הקן, שלא זכו להגיע הלום: יהודית מסר ויוסף רייויץ, שהתמסרו לעבודת הקן; והפעולה למען הקרנות הלאומיות מילאה את כל חייהן; מונצ'ר דאניוק, רחל קיבריק, שהספיקו עוד להיות בהכשרה וחלמו על הגשמה, אך לרגל סגירת שערי הארץ לא הספיקו לעלות; שאול רויטנפודים, החבר המבוגר בינינו, שהחדיר לתוכנו רוח הקרבה ומסירות, ואשר פעולתו בקן שימשה לכולנו דוגמה ומופת.

יצאנו למרחב, העמקנו שורש בנוער היהודי והעריכו אותנו בעיירה; המועדון שלנו היה למרכז בחיי הנוער, חיי־תרבות תוססים וערים. ידענו, כי להיות ציוני, זה להיות חלוץ, וחלוץ משמע — הגשמה בכל שטחי החיים. הגיע

פיגה מישוה

אלטר מישוה עם פקידי העיריה („גמינה")

משמאל לימין (בעמידה) : דינה קינשטין ; הר־של שטינברג ; אטל קינשטין.
בישיבה : סוניה קינשטין; יוסי שטינברג; נחמה שטינברג (קינשטין).

משמאל לימין : אלטר מישוה; מוניה מישוה, פיגה מישוה.

קבוצת נוער מברמליה.

משמאל לימין ; שורה ראשונה : ליזר ברובר; הר־של חוסד; יוסי ריביץ ; שינדל מרגלית; מאיר דניוק ; יטס טרי־גה; רבקה חוסד; יהודית מסר ; תפר ; יצחק אי־דם. שורה שניה: ד. זילברמן; מ. ביטש; ע. אידם; א. טיטיון; נ. ליפסקר. שורה שלישית: נ. ברו־בה; ח. מלמד; ש. רויטנפודים ; ש. קיברי; ב. צ׳רניק.

משמאל לימין; שורה ראשונה: יעקב פרגר; שיבה ריביץ; ראובן, חנה ושיקה גורנגוט; טובה מזוריק; דבורה קיבריק; אריה ברזניק.
שורה שניה: מוניה גורנגוט; ריבה מישורה; אסקה דניוק; בלה רויטנפודים.
שורה שלישית: אידה גרינברג; גולדה קיבריק; מוניה חוסיד; גיטל שקולניק; דינה קינשטין.
שורה רביעית: יעקב מילר; רחל ביצ׳ק; מסיה מילשטין; מרוצניק; אורנסל; אברהם גרינברג.

הזמן לצאת להכשרה ונאבקנו מאבק קשה: לעזוב את בית אבא ואמא, אחים ואחיות, קן משפחתי טוב וחם, להיות בין כל הילדים — המורדת... זוכרני, כאשר הודעתי להורי, כי עלי לצאת להכשרה, הופתעו מאד... חשבו, כי הילדים משחקים סתם ולא חשבו כלל שיגיע יום להגשמת השאיפות... בית הורי היה

גדוד „מכבי" בברמליה

אמנם בית ציוני ועברית היתה בביתנו ממש שפת־אם, אבל להסביר להורים, כי עלי לעזוב את הבית ולצאת להכשרה, היה קשה מאד. אבי ז״ל התנגד בכל התוקף, אמי ז״ל הסכימה כמעט, כי האמה היקרה גילתה הבנה רבה לדור הצעיר, הבינה לרוחי ושאפה לכך שילדיה יצאו למרחב... מכל מקום שתדלתי לצאת להכשרה הרחק מהעיירה, למען לא יבקרו הורי תכופות; פחדתי, כי הורי יאלצוני לחזור הביתה.

לנגד עיני רוחי חברתי היקרה שיינדלה מרגלית — שחרחורת נמוכת הקומה, עיניים לוהטות ושופעות צחוק, צחוק שובה לב, פנים זכים. שנים היתה פעילה בקן וילנה; התחבקנו והתנשקנו, רק לזמן קצר נפרדנו... מעטים מהקן שלנו זכו לעלות לארץ. הממשלה המנדטורית נעלה את השערים.

תוקפים געגועים לימים עברו, לבית הורי, שהיה תמיד פתוח לכל, לארבעת אחי ואחותי הקטנה, שלא זכו להיות יחד אתי.

חלומות שלא נתגשמו ועל כל אלה בוכה הלב.

נגבה — ריבה מנשבר (כשר)

מעל החורבות

נולדתי בברמלי וגרתי בה עד היום בו יצאתי מהגיטו והנאצים הרוצחים, ושותפיהם האיקראינים, סגרו בפני את הדרך חזרה.

משמאל לימין: שמואל הימלפרב; משה קיבריק; שלמה קיבריק.

היה זה בבוקר הושענה־רבה תש״ג. מאז לא הוספתי לראות את יקירי: את אבי — ר׳ יעקב אליהו שו״ב, אמי — בת שבע, את אחיותי אסתר ומלכה וגיסי מכיל פישמן ואריה רייבר ואת אחי שלמה. לא זכיתי לראות עוד את בתי דבורהלה ובני יהושע ואת כל אנשי עיירתי שנשארו בגיטו.

חיות הטרף, בדמות אנשים, החריבו את עיירתנו ואיננה עוד. חרב בית הכנסת הטריסקאי ובית הכנסת דאוליק וחרב בית המדרש הגדול, בו בליתי, בימי נעורי, ימים ולילות בלימוד תלמוד יחד עם חברי יחיאל קיבריק, יענקלה הימלפרב ואחרים. הרבה שעות בלינו שם ואחת לשבוע היינו עורכים „ליל שימורים" ולומדים עד אור הבוקר.

חרבה עיירתנו הקטנה והומתו אנשיה הישרים והטובים. מפי משה הרדמן (משה פנחסיס) שמעתי: הוא הסתתר מעל לתקרה, בתוך כרים וכסתות הסתתר ובמו עיניו ראה איך הוכו האומללים ע״י הרוצחים בשעה שגורשו אל המכוניות...

האוקראינים היו שותפים, הם באו מכל הכפרים, כדי לקחת חבל בגירוש ולשליח ידם בביזה.

פלצות אחזתני בשמעי מפי בנות עזריאל שו״ב את דברי הכומר שראה, איך אילצו את האומללים לפשוט בגדיהם ולרדת חיים שאולה.

דמות ילדי היקרים, בני משפחתי ואנשי עירי אינה סרה מנגד עיני, עליהם אשא קינה ואזעק לנקמה —

ארץ אל תכסי דמם!

יוסף רזניק

שני „מלמדים" — מורים בברמלי

משה׳ל: מי לא הכיר בעיירה את משה׳ל? מי אינו זוכר את אימרותיו, פתגמיו ומכתמיו? שנון היה האיש ועוקצני כ„הרשלי אוסטרופולר". ושופע טוב לב, נוח לבריות ועיניו מחייכות תמיד. נקרא בשם משה׳ל ברכה׳ס, על שם אשתו ברכה. בעיניה היה „לא יוצלח", שלומיאל, כי לא הצליח בחיי המעשה. ניסה מזלו בפרנסות שונות; התקין לו טחנת גריסים ונאלץ לחסלה, פעמים אחדות ניסה לפתוח חנות ולא הצליח, הוא היה אומר „בכל מיני דאגות התנסיתי בחיים, פרט לדאגה של מרבה נכסים"... הוא התיאש לבסוף מכל הפרנסות ונעשה „מלמד", מרביץ תורה לילדי ברמלי.

מלמד יחיד במינו, היה משה׳ל. לא היה דומה לו בין המלמדים. הוא הכניס ממש מהפכה בחיי ה„חדר" ובשיטת הלימודים: נעלמה ה„רצועה" ויחסי ידידות שררו בין המלמד לבין תלמידיו, הם נהנו מחופש גמור ושיחות חופשיות היו מתנהלות ביניהם. בימות הקיץ הלוהטים היה נוהג לצאת עם תלמידיו לשוח בשדה ושם, תחת כיפת השמים, בצל אילנות, היו עוסקים בתורה. הוא היה מתבל את הלימודים באגדות מהתלמוד ובסיפורי חסידים, או משמיע בדיחה טובה וכל זאת עשה במידה, מבלי לעבור גבולות ומבלי לפגוע בלימודים, או במשמעת.

בן יחיד היה למשה׳ל, בן טיפוחים, שנולד לאחר שנות ציפיה רבות. ההורים שמרו עליו כעל בבת עינם. הוא גדל לשמחת הוריו, היה בעל כשרונות ובדומה לאביו — מחונן בסגולות רבות; טוב לב, בעל תפיסה טובה, היה שקדן ומצטיין בלימודים. לב ההורים מלא אושר, אבל אושר זה נופץ, כאשר פרצה המלחמה ויחד עם כל הבנים הצעירים נלקח גם בנם של משה׳ל וברכה והם לא הוסיפו לראותו. ליל זוועות עבר עלינו אז, לא אשכח את הבכי ואת היללות שליוו את הקרבנות הצעירים. ממקום מחבואי, בעלית הגג שמעתי את הצעדים ואת הקולות של המרצחים ועד עתה עודני מרגיש את הכאב באצבעותי, אותן נשכתי באימה ופחד.

למחרת בבוקר הגיחו הצללים וביניהם היה גם משה׳לה. קשה היה להכירו; הצטמק כולו, עיניו דעכו, ללא כל הבעה, לא פתח פיו, כאילו התאבן האיש.

לאחר הימים האלה, באו ימים רעים יותר. כל יום הביא עמו גזרות

הדשות. חשנו כאילו מתהדק והולך החבל מסביב לצוארינו, וביום אבל אחד הוכנסנו לגיטו. שם פגשתי את משה׳ל. נסיתי לדובב אותו, את משה׳ל השנון, העליז, שהיה כמעין המתגבר בהשמיעו דברי תורה ושיחת חולין, אך לשוא. הוא דמם. רק שתי מלים הגיעו אלי, אותן הוציא מפיו בלחש: „ביגון שאולה״.

„דער דאזיקער״

„דער דאזיקער״, כך קראו לו אנשי ברמלי, לא היה זה כינוי לגנאי. את הכינוי הזה הביא עמו ממלניצה, עיירת מולדתי. שם היה כנראה השם הזה שיגרתי. רבים קראו לו יענקל משה־אהרנ׳ס, על שם חותנו ש„קנה״ אותו במיטב כספו ואילו אנחנו, תלמידיו, קראנו לו, גם שלא בפניו, יענקל המורה, או בעל התנ״ך.

כזכות גדולה נחשבה ההימנות בין תלמידיו ורק מעטים זכו, שמונה תלמידים היינו, מספר גדול מזה לא היה מקבל.

פניו היו נוקשות ובעיניו השחורות, הגדולות, השתקף צערו של עולם. מר נפש היה ושתקן מטבעו. אף פעם לא נראה במסיבת רעים ולא בין שוחרי החדשות שבעיירה, השחים בפוליטיקה.

חשבוהו כמקופח בחייו, חשוך בנים היה ואשתו חסרת חן.

עם תלמידיו היה קפדן, דייקן ובעל משמעת חמורה לגבי עצמו ולגביהם. תלמידיו קיבלו זאת ללא ערעור, מתוך יראת כבוד. מספיק היה מבט עין שלו, ומיד סר התלמיד למשמעתו, ברטט של יראת כבוד.

בצפיה דרוכה חכינו לשיעורים בתנ״ך שנתן לנו פעמיים בשבוע. לימד לפי הפירושים של מלבי״ם ורד״ק, אבל לא נשכח את רוח החיים שהיה מכניס לשיעורים אלה, את קריאתו המוטעמת ומנוגנת, לא אשכח את שיעוריו בפרקי „איוב״, ו„יחזקאל״ ו„ירמיהו״, את קריאתו האמנותית של הפרקים, בהם שמענו את קול המרד של איוב מוכה הגורל, חשנו את התקרבות ה„עצמות היבשות״ והקרמת הבשר והעור עליהם מפרקי הנבואה של יחזקאל, ואת קינתו והשתפכות הנפש של הנביא ירמיהו, לא פעם הביאה אותנו קריאתו עד לידי התרגשות ולדמעות.

ובעל תפילה למופת היה האיש, לא מקצועי ולא תמורת כסף; באי בית הכנסת היו מפצירים בו ואז היה עובר לפני התיבה בתפילת „עבודה״, או „נעילה״ ביום הכפורים. רבים מבני העיירה, גם מהמתפללים בבתי כנסת אחרים, היו באים לשמוע את התפילה מפיו של יענקל משה אהרנ׳ס. רב היה הקשב לקול הצלול והערב וכובש הלבבות. אכן, קולו של „שליח צבור״ נאמן שתפילתו זכה, ומבקיעה שחקים.

מורי ורבי, מרכין אני ראשי לזכר דמותך הנעלה, דמותך הקשורה באלפי נימים עם מיטב חלומות־נעורי. עומד אני דום לזכר גבורתך ואומץ לבך, שברגע האחרון היה בך הכוח לאבד את עצמך לדעת ולא להיות מובל כצאן לטבח בידיהם המגואלות של המרצחים.

חולון — טוניה סורז׳ר

לטוב שברעי

שואליק, הטוב שברעי בעיירתנו ברמלי. שואליק השתקן הרֵע המסור, היודע לשמור סוד; המפתח לסודות ילדותי ולפשעי ילדותי — בידיו נשאר. אזכור את הסיגריה הראשונה שעישנו בסתר, מתחמקים מעיני ההורים, ובקבוק הי״ש ששתינו ותפוחים שגנבנו מגני של חיים־יהודה מאנאליס.

רבות היו משובות הילדות ומשחקיה; שחייה ב„סטיר״ ושייט בסירות בימות הקייץ והחלקה על הקרח — בחורף, תחרויות בריצה ו„מלחמות״. בשחייה — עליתי עליו ואילו בריצה — עלה עלי, אבל תמיד באנו זה לעזרתו של זה ומעולם לא איכזבנו זה את זה.

לפתע בא מיפנה בחיינו; בבת אחת התנערנו מכל אבק הפרחחות והפלגנו לחיים של רצינות. גרמה למיפנה הידיעה שקראנו בעתון על מות טרומפלדור. „טוב למות בעד ארצנו״ — קראנו ושפכנו דמעות נאמנות. אז החלטנו לעשות משהו מועיל...

משפחת ברזניק.
משמאל לימין; שורה ראשונה: שמואל, יונה, אריה, אסתר, הנה, טוביה.
שורה שניה (בישיבה): משה, בלומה; ההורים — שרה ודוד; פריידה.
שורה שלישית: הילדים.

החלטנו לייסד ספרייה ולשם כך התחלנו לאסוף פרוטות. החלטנו לייסד חוג דרמתי, להציג הצגות ולהקדיש את ההכנסות לקניית ספרים לספרייה. כל אחד מאתנו נתן חלקו להצלחת ההצגה; כל תפקיד נרצה: כשחקן, סוחב ספסלים, מנקה האורווה־האולם, או לחשן ובכל אלה — ידו של שואליק. ובא לבסוף היום בו הכנסנו ארגז פשוט, לא מהוקצע ובו הספרים הראשונים, לביתה של אסתר מאליס.

יום פתיחת הספרייה יום חדוה היה לנו והיתה זאת התחלה לפעולות נוספות, עד שהחלטנו לייסד קן „השומר הצעיר״ בעזרת החברים מברסטצ׳קה.

זוכר אני את נוסח האיגרת ששיגרנו לברסטצ׳קה והחברים נענו לנו ושיגרו אלינו את יוסף אטינגר ואסתרקה קליבנר והם עזרו לנו בארגון הקן. את מיטב מרצנו וזמננו הכנסנו לפינת זוהר זאת.

רבות היו הפעולות: שיחות, הרצאות, מקהלה והתעמלות, לימוד הלשון העברית וחוג מגיני השפה העברית ובכל אלה רב חלקו של שואליק. הוא נבחר

כחבר לועדות קק״ל וקרן היסוד, הוא ספרן בספרייה ובועדת ביה״ס, הוא אחד ממייסדי הבנק העממי בעיירה, בו גם עבד. ולא העבירוהו התפקידים הרבים על צניעותו ועל שתקנותו, תמיד היה טוב ומחייך ומוכן לעזור לזולת.

שיאליק, רעי הטוב, אבד יחד עם אחי ואחיותי, הורי וכל משפחתי הגדולה והמסועפת. מקומו שמור אצלי בין כל הנפשות הקרובות והיקרות לי שאת זכרן אשמור עמי עד יומי האחרון.

טוניה סורז׳ר

ביקורי האחרון בבורמלי

בשנת 1944 השתחררתי מהצבא האדום. יצאתי מברית־המועצות על־מנת לשוב הביתה, בשאיפה למצוא את מישהו ממשפחתי בחיים. נסעתי מקיוב בקרון־משא. קרונות המשא היו מלאי חיילים שנסעו לחזית המערבית וביניהם אחדים החוזרים ליחידותיהם.

בבואי לתחנת הגבול, שֶׁפֶּטוֹבְקה, שבין ברית־המועצות ופולין, חשתי בתכונה רבה בין החיילים, שאלתי לפשר התכונה, כי הלא החזית נמצאת כבר במרחק כ־300 ק״מ ועל זאת השיבו לי כי במערב פולין נמצאות כנופיות בשם „באנדעראווצע״, אלה היו קלגסי הגרמנים וחלקם בחיסול היהודים היה רב. עכשו הם נלחמים ברוסים, אם מזדמן חייל בדרכם, יהרגוהו. הידיעות האלה הפילו עלי אימה ופחד, אז הייתי כבר משוחרר מהצבא ולא היה בידי שום נשק לשם התגוננות. בכל זאת המשכתי דרכי לתחנה האחרונה, ללוצק.

הנסיעה ללוצק נמשכה זמן רב, כי הקטר התנהל לאיטו מתוך זהירות, שלא לעלות על מוקש, או חשש שמא ירד מהפסים. לאחר נסיעה במשך 24 שעות הגעתי ללוצק.

ירדתי מהקרון ויצאתי העירה. חיפשתי אחרי יהודי, כדי לשאול על אשר אירע ליהודים במקום. היום בו הגעתי ללוצק היה יום־שוק; אוקראינים רבים הגיעו מהכפרים לקנות בגדים וחפצים שונים אצל הפולנים שהם היו בזמן ההוא הסוחרים. הכרתי ב„סחורה״ את הרכוש היהודי שנשדד. היו שם מלבושים, סירים לבישול וכפות־כסף של יהודים. הסתובבתי והסתכלתי לכל צד. ראיתי את לוצק העיר הרוסה. הרחובות בהם היה הגיטו — ריקים מבתים, רק מגרשים ריקים וערימות אשפה. מסתובב אני אנה ואנה ומחפש יהודי ואינני מוצא. הייתי מיואש, נחרב העולם היהודי ולמה נשארתי בחיים, לראות כל זאת? עיני זולגות דמעות ואין אני יודע מה לעשות.

התישבתי על גשר בְּזֶילֶנסקי ההרוס למחצה וחשבתי מה עלי לעשות. האם אלך לעיירתי בורמלי הנמצאת במרחק 25 ק״מ מלוצק, או אולי אחזור לרוסיה, לעורף הרחוק? בעודי יושב וחושב, עברה אשה פולניה מסביבת בורמלי בשם סאנדאווא, היא הכירה אותי, שאלה, אם אמנם אני הוא בנו של שמואל ברזניק

מבורמלי, והתחילה לבכות עלי והודיעה לי; כי לא נשאר אף אחד ממשפחתי בחיים. היא סיפרה, כי מכל יהודי בורמלי נשארה רק משפחת סורז'ר שגרה בבית שהיה שייך ליהודים. בבתים אלה השתכנו גם יהודים אחדים מלוצק ומהסביבה, שנשארו בחיים. ביקשתי ממנה להראות לי את הבית והיא הובילה אותי שמה ובדרכנו קראה לעבר הפולנים שהסתובבו ברחוב: „הנה, יש עוד יהודי בורמלאי!" הפולנים הסתכלו בי בפחד.

בקרבת מקום לבית הכנסת הגדול, בלוצק, עמד בית בודד ושם התגוררו היהודים שנשארו בחיים. נכנסתי לבית ובקומה השניה מצאתי את בני עירי, את הֶני סורזשר ובתה. בכינו מר על גורלנו וגורל עמנו. היא סיפרה לי שבעלה טוני ואחיה זאב ז"ל גוייסו לצבא ע"י הרוסים ונשלחו יחד לחזית.

נשארתי ללון בבית היהודים. שכבתי על הרצפה הקשה ומרוב עייפות ועצבנות לא יכולתי להירדם. לנגד עיני עמדה התמונה השחורה של בני עירי: יהודי בורמלי העניים והשקטים והמסתפקים במועט, אנשי מסחר ועבודה, שקטים, ופתאום עברה הסערה ועקרה אותם, עם כלל ישראל, מאדמת החיים. החלטתי לנסוע לבורמלי ולראות את חורבנה ולבקר על קבר־האחים ולשפוך את דמעותי מלבי.

בבוקר אמרתי להני שאני יוצא לנסוע לבורמלי. היא התחילה לצעוק עלי ולהזהיר אותי שלא אסע, כי הדרכים מסוכנות — מלאות כנופיות מרצחים ולבורמלי אי אפשר להגיע, עלי לדחות את נסיעתי עד שיבוא סדר בעולם. אבל אני לא יכולתי להתאפק מלראות את עיירתי בה נולדתי.

כעבור ימים אחדים פגשתי פולני אחד בשם ורנר שנסע לבורמלי. היה ברצונו להחליף תבואה בקמח, בטחנת־הקמח של יוסף ברנשטיין. האוקראינים לא הרסו את הטחנה, כדי שתספק את תצרכתם בקמח. הפולני וורנר הכיר אותי היטב, הוא היה מוביל דברי דואר מתחנת דעמבאווא לבורמלי. היא לקחני עמו, שאל אם אסכים לנסוע בסיבוב, דרך סינקוויטשיבקא. ידעתי שהדרך מסוכנת כי הזהירוני מפני הכנופיות ובכל־זאת הסכמתי לנסוע. הפולני הלבישני מעיל משלו כדי לכסות על לבוש החאקי של הצבא הרוסי שלבשתי, כי ה„באנדעראווצים" היו הורגים כל אדם הלובש מדי הצבא האדום.

כל אותה דרך סיפר לי הפולני על הקירות את יהודי בורמלי, איך הכניסו אותם לגיטו מגודר בקרבת הנהר סטיר, בסביבת בית המרחץ. ליד הנהר היה בור ארוך ועמוק, נשאר מימי מלחמת העולם הראשונה, בור שורץ נחשים שהפיל פחדו עלינו, שמה הכניסו את יהודי בורמלי, והרגו אותם ביריות. כל הפעולה הזאת נעשתה בידי האוקראינים, והגרמנים עמדו והסתכלו, איך הבאנדיטים האוקראינים ממלאים את פקודת מנהיגם. לאחר שגמרו האוקראינים צמאי הדם להשמיד את היהודים, התחילו להרוג פולנים, הרגו את אשתו ובתו ואת הפולנים ה„קילוניסטים" מהכפרים הקרובים. שרפו את רכושם. חלק מהקולוניסטים הצליח לברוח לערים הגדילות בהן היה צבא גרמני.

לאחר נסיעה של שעתיים הגענו לסינקיוויטשיבקא. התחנה היתה הרוסה למחצה, רק השלד נשאר עומד, בלי גג. בתחנה הסתובבו חיילים רוסים אחדים,

ששמרו במקום על העברת הרכבות הנוסעות ללבוב. בתי היהודים הרוסים. הכל שומם.

יצאתי מתחנת ס. ונסענו לקאלאדעש. נכנסנו לחצר של תושב צ׳כי כדי להאכיל את הסוסים. הסתכלנו סביב ולא מצאנו אדם בחצר. הצ׳כי עם משפחתו ובהמתו עזבו את המשק ועברו לגור בכפר הצ׳כי שנמצא בתוך ריכוז של ישוב צ׳כי, משקו בקאלאדעש היה בקרבת יער, מרוחק מהכפר ובעליו פחד מפני ה„באנדעראווצים״.

הפולני נכנס לגורן ולקח מספוא והגיש לסוסים וגם אנחנו התישבנו לאכול ארוחת צהרים, ותוך כדי כך — הגיע בעל המשק הצ׳כי. בראותו את הפולני שמח שמחה רבה וביקש ממנו להשאר עד למחרת ולעזור לו לדוש את תבואתו, כי מפחד הוא מפני האוקראינים שעלולים לשרוף את תבואתו, הבטיח לשלם לו בתבואה את שכר עבודתו. הפולני שמח להצעה, זקוק היה מאד ללחם, כי הוא הפסיד את שדותיו ובשכר עבודתו יקבל תבואה שתספיק לו למשך חדשים אחדים.

הפולני הציג אותי בפני הצ׳כי וסיפר כי יהודי מבורמלי אני וכי נוסע אני שמה. הצ׳כי נאנח ואמר כי אין לי מה לראות בבורמלי. כי „אין עולם ואין יהודים, יש רק עולם של מרצחים״.

בערב חזר הצ׳כי לכפרו ואנחנו נשארנו ללון במשק. הפולני הכניס את סוסיו לאורווה, והציע לי להכנס לישון בגורן, הוא החזיק גרזן בידו והגיש לי מגל. שאלתי לגרזן ולמגל, מה צורך בהם? והוא הסביר לי כי אלה ישמשו לנו להתגוננות מפני ה„באנדעראווצים״ במקרה של התנפלות.

לא עצמתי עין כל הלילה, חשבתי על התקופה הזאת אליה הגענו שבה הפחד אוכל את האדם והפקרות שוררת מסביב — — —

לפנות בוקר בא הצ׳כי עם משפחתו ועם סוסיו והתחלנו לדוש את התבואה. אותי רצה לשחרר מהעבודה כי ראה שאני פצוע וקשה לי לעבוד, אבל לא יכולתי לשבת בטל, בשעה שאנשיו עובדים, והמשכתי בעבודה.

כל היום לא דיברו אלי שום דבר, רק הסתכלו בי ברחמנות.

המשכנו בדרכנו לבורמלי. כאשר הגענו לזשאבצא ראינו אש עולה במרחק. כאשר הגענו לבורמלי, בכניסה לעיירה, ראינו מחסן עץ עולה באש, האוקראינים שרפו אותו ואת העצים העמיסו על עגלות והובילו לבתיהם. הסתכלנו בשרפה ובשוד ופחד נפל עלינו. נכנסנו לעיירה. הכביש היה מקולקל והרוס. בתי היהודים הושמדו, ה„רוטעס״ נהרס כליל, שני בתים בודדים נשארו ושני בתי הכנסת „דאוליק״ ו„בית־מדרש״ נשארו עומדים בלי גגות, רק הארובות מזדקרות למעלה כמודיעות על החורבן שלהם ושל עיירתנו כולה.

עמדתי באמצע העיירה והסתכלתי מסביב. הכל שומם ועזוב, קוצים עולים מעל ההריסות.

המשכתי ללכת ברחוב בדרך המובילה לברסטצ׳קה, עברתי על יד מגרש בית סבתא שלי, השומם. בבית זה נולדתי וידעתי כל שביליו, אבל פחדתי אפילו לגשת אליו.

עברתי ע״י חצרו של הפריץ ויסוצקי, הבית נשאר, רק בעליו גורש ואת מקומו תפש אוקראיני שגר בבית. המשק והגינה המפוארת נהרסו. את הפריץ עצמו, עם משפחתו, פגשתי לאחר זמן בלוצק, הוא ישב ברחוב ומכר לחמניות וחלב חם, לחיילים הסובייטיים.

נכנסתי לביתו של אוקראיני מכיר, באליצקי, עליו ספרו לי כי שדד את כל רכושנו וגם פירק את בית סבתא, כדי לבנות לעצמו בית יפה. כאשר ראה אותי נפל עליו פחד וקרא: „מה נשארת בחיים, ברוך ד׳״ והתחיל להצטלב. הוא ואשתו סיפרו לי על אמי ועל אחי משה ואחותי רייזל שנשלחו מתחום העיירה לכפר בוקימה, לעבודה, ושם מצאו את מותם. אמרו לי כי פרטים נוספים אוכל לקבל אצל בנו של אלכסנדר ברנשטיין שנשאר בנס בחיים, והוא נמצא בדמידובקה.

זאת היתה פגישתי האחרונה עם עיירתי בורמלי. ראיתיה הרוסה, שוממת, בלי בתים, בלי אורות ובלי יהודים. רק ארבע שנים עברו מיום שעזבתי אותה ואת תושביה השקטים והילדים החביבים עלי וחברי הטובים.

כל אלה אינם עוד.

א ר י ה ב ר ז נ י ק

משמאל לימין: שורה ראשונה (בעמידה): צ׳סה הימלפרץ; יונה ברזניק; אסתר מסר; רחל קיבריק
שורה שניה: שאינה קשקט; פיגה סוריז׳ר; המורה ציקר; בתיה מיהל; שרה דוניוק.
שורה שלישית: מוניה והינה רייטנפודים.

א וויי־געשריי

(ווערטער פון א עד־ראיה פון דער אויסראטונג אין בערמליע)

מיר, די לעבן־געבליבענע, וואס קאנען דערציילן דער וועלט כאטש עפעס פון דעם מוראדיקן מבול, וואס איז איבער אונדז געקומען, ווייסן נישט פון וואס אנצוהויבן, איינס איז שרעקליכער פונם אנדערן. ווערזשע איז אימשטאנד איבער־געבן דעם גרויסן ווייטאג, ווען א מאמע ווארפט אוועק איר קינד, איר מאן, איר אייגן לעבן? דער פינצטערער וואנדער־לעבן האט אונדז געבראכט צו דעם, אז מיר האבן פארלוירן יעדן מענטשליכן געפיל און מיר זיינען געווארן ערגער ווי חיות. אן יעדן געפיל פון בושה פלעגן מיר אלע מאל ווידער קומען צו דעמזעלבן מערדער בעטן ברויט און יעדעס מאל האבן מיר ווידער געהערט דיזעלבע תשובה: גייט דארט וואו אלע זיינען, איר וועט במילא נישט איבערלעבן די מלחמה. האבן מיר קיין ברירה נישט געהאט. דער כוח פון לעבן האט אלע מאל גובר געווען. מיר האבן אפילו מקנא געווען אונדזערע קדושים, אבער מיר זיינען געבליבן פחדנים. אפט, זייער אפט פלעגן מיר טראכטן: ווער בלייבן איינער, וואס וועט דערציילן, וואס מען האט אונדז אנגעטון? און וועט בכלל נאך זיין וועמען צו דערציילן? און אז מיר וועלן שוין יא האבן וועמען צו דערציילן, וועט מען דאס קאנען גלויבן?

למשל, ווען איך דערמאן זיך, ווי אין געטא האט מען גענומען הערש בראנפינס פרוי, זי איז געווען טראגנדיק, אירע האר האט מען צוגעבונדן צום עק פון פערד און אזוי לאנג געטריבן דאס פערד, ביז זי האט פארלוירן דאס קינד און איר לעבן... און אז מיר האבן געזען, ווי חברים, שכנים זיינען גרייט צו טון דאס ערגסטע, ווען עס באווייזט זיך נאר א פונק צו ראטעווען דעם אייגענעם לעבן אויפן חשבון פון א אייגענעם פריינט... אויף דעם וועג, וואו מיר האבן געוואנדערט, האבן מיר באגעגנט שמחה שפרינגערס פרוי מיט אירע צוויי טעכטערלאך, זייערע פיס זיינען שוין געווען אין גאנצן אפגעפרוירן, זייער גופים ממש פארפוילט; עס האט פון זיי אזוי געשטונקען, אז אין קיין שטוב האט מען זיי אפילו נישט געגעבן א שטיקל ברויט. מיר האבן אין זיי דאן געזען דעם גאנצן ביטערן צער פון אונדזער גורל. דעם צווייטן טאג איז צו אונדז דערגאנגען די ידיעה, אז מען האט זיי ליקווידירט...

און, אז מיר האבן איבערגעלעבט אלע גרוילן, וואס דער לעבן האט אונדז צוגעטיילט און דערלעבן די פרייהייט, האפן מיר, אפשר וועלן זיי נאך זיך אומקערן, אפשר וועט נאך ווער פון זיי קומען צו אונדז און העלפן אונדז אנהויבן א. נייעס לעבן, אבער, צום באדויערן, איז פאר אונדז, די שארית הפליטה, נישט געבליבן מער ווי זאגן קדיש נאך זיי, די קדושים וטהורים.

מיט שווערע מחשבות פון צער, ביטערקייט און אייביקער צובראכנקייט לעבט־אויף ווידער דאס מוראדיקע בילד פון דער נישט־ווייטער פארגאנגענהייט, פון אונדזער גרויסער טראגעדיע, ווען אונדזער פאלק האט זיך געטרונקען אין מבול פון בלוט, פיין און אומקום. אין יאר 1939, ווען די גאנצע וועלט איז געשטאנען

אין פלאַמען, האָבן אידן פון די גרעסטע פּוילישע שטעט גענומען לויפן צו דער צווייטער זייט גרעניץ, האָפנדיק צו געפינען דאָרט אַ שוץ. איך געדענק זייער גוט יענעם טרויעריקן ראש־השנה, ווען אַלע היימלאָזע האָבן געזוכט הילף און אַנדזערע בעסטע זין ווי מוני מנשבר, שואליק רויטנפאַדים, משה מרגליות און נח גרינבערג האָבן געשטעלט קוכן אין גאַס צו געבן אַביסל וואַרעמס אַלע מידע און הונגעריקע. צום באַדויערן, זיינען זיי נישט ווייט דערלאָפן. אונדזערע באַשיצער האָבן פאַרמאַכט די טויערן פון זייער גן־עדן.

און די געשעענישן לויפן גיך ווי אַ בליץ. אין די ווילדע, משונהדיקע אומשטענדע איז געשען דער גרויסער נס: די רוסן האָבן פאַרנומען אוקראַינע. מיר זיינען ניצל געוואָרן, אונדז איז ליכטיק. און פון אַט דעם ליכט האָט דער הימל אויפן האָריזאָנט זיך באַלד פאַרגאָסן מיט בלוט צווישן צוויי מינים טיראַניי. ווי טיף פינצטער עס איז די בייזקייט פון מענטשן, האָט אונדז ערשט געלערנט די קומענדיקע צייט. אַלעס איז אַראָפּגעזונקען. די ערד האָט געטון אַ ציטער און נאָך דער ערד־ציטערניש איז אויסגעוואַקסן אַ באַרג פון אַש און ביינער.

אין יאָר 1941, אין אַ שיינעם זומער־פרי־מאָרגן, ווען אונדזער שטעטל, בערמליא, איז נאָך געווען פאַרזונקען אין אַ טיפן שלאָף, האָט אַ שטאַרקער גערויש פון עראָפּלאַנען אונדז אַרויסגעיאָגט פון די הייזער, און, ווי אַלע מאָל, האָט מען אויך דאָס מאָל געפּרוּווט טרעפן, אַז דאָס זיינען גאָר לופט־מאַניעווערס. און, דעמאָלט איז שוין לוצק געשטאַנען אין פלאַמען און די צאָל פון די קרבנות איז געווען גרויס. נאָך עטליכע טעג פון שרעק און קאָשמאַר זיינען די נאַצי־סאָלדאַטן אַריין אין אונדזער שטעטל און אונטער דעם געקלאַפּערײַ פון דײַטשע טאַנקען האָבן זיי פאַרנומען אַלע שטחים אַרום און אַרום. דער צייכן פון טויט איז ווידער אַמאָל רויט אויפגעשריבן געוואָרן. מיר, די געשלאָגענע, האָבן זיך אונטערגעגעבן מיט אַראָפּגעלאָזענע קעפּ. די בלוטיקע דעספּאָטן אין דער וועלט האָבן געחתמעט אונדזער גורל.

וואו נעמט מען כוח דערציילן פון די שוידערליכע טעג, פון די יסורים, דעם יאוש? ווי שרעקליך איז די גרויסע פּיין פון מענטשן צו ווערן שקלאַפן פון אויסוואורפן, פון הענקערס! די בלוט־דורשטיקע אוקראַינער האָבן איבער אונדז באַקומען די מאַכט. זיי האָבן געזוכט צו נעמען נקמה פאַר אַלע יאָרן, וואָס מיר אידן האָבן זיי נעבאָך אונטערדריקט און אָפּגענאַרט. אונדזער לעבן איז געוואָרן פול עקל און פון אומענדליכער נויט. זיי האָבן באַלד געוויזן זייער אמתן פּרצוף: מען האָט געטריבן די פאַרמעגנס, געצווּנגען צו די שווערסטע אַרבייטן. סאַדיסטיש־מערדערליך באַליידיקט און דערנידעריקט יעדן מענטשליכן געפיל אין אונדז.

עס האָבן זיך אָנגעהויבן די שווערע פיזישע און מאָראַלישע ליידן, אויך קרבנות זיינען באַלד געפאַלן. די ערשטע קרבנות פון אונדזער שטעטל זיינען געווען: יוסף פעלדמאַן, (משה שקאַלניקס איידעם, חנה גורנגוטס מאַן), לייביש סורצער (יעקב גרינבוימס אַ אינגל אין לאַפּנע, ער האָט געוואוינט ביי די מנשברס). דערשטיקט פון ווייטאָג און בושה נעמען־מיר־אָן דעם צייכן פון דער געלער לאַטע און צוזאַמען מיט דעם, פאַרביט מען אונדז זיך פריי צו באַוועגן און אַרויסצוגיין מחוץ דער שטאָט. מיר בלייבן אָן מיטלען צום לעבן, באַענגט אין

לופט און אן דער מעגליכקייט צו וויסן, וואס עס טוט זיך ארום אונדז. די מאגערע ידיעות, וואס דערגרייכן צו אונדז זעלטן, זיינען מוראדיק טרויריק: פארניכטונג, אויסראטונג מיטן וואורצל, פארלאשענע נישט דערלעבטע לעבנס.

זומער 1942, די צייט פון ווען אלעס אין דער וועלט פרייט זיך, האבן מיר אין אונדזער הילפלאזער גויט, מידע, אויסגעשעפט פון די לעצטע כוחות, געפייניקט פון ספקות, טיף באליידיקט, פול מיט גיפט און גאל, אנגענומען דעם לעצטן פסקדין: ג ע ט א.

בין היינט איז נאך נישט געקומען דער מענטש, וואס פארמאגט די שפראך צו דערציילן דער וועלט, וואס אידן האבן איבערגעלעבט אין געטא. צו יענע שוידערליכע בעסטיאלישקייטן, צו די בלוטיקע גזירות און ווילדע מעשים איז גאר קיין גלייכן נישטא.

טולה ויצמן

דוד מילשטין

פילה ומוטל

ביי אונדז האט עס זיך אנגעהויבן באלד מיט צוואנג־ארבייט ווייט פון דער היים. אלע יונגע מאנסבילן האט מען אוועקגעפירט קיין דובנא, ראוונא. איך וועל דערמאנען די וואס זיינען געפאלן אין ראוונא: הערשל צאפון, מאטיל שמאיס, שלמה מיילער, שמואל בעל־עגלהס אינגעל, עטיל טיטונס מאן, שמואל מירוצניקס זין, וועלוועל מילשטיין און נאך א סך אנדערע.

מען האט אונדז אויך געשלעפט ווי געפלאגטע שקלאוון קיין בוקימע, אין סמארדאוו, אויף די פולווארקעס; אויך פרויען האט מען נישט אויסגעלאזן.

די ערשטע קרבנות אויף די שייטערהויפנס פונם געטא זיינען געווען: דער יודנראט יצחק שעק, יעקב טראגער, יעקב פיק, אֶליע גורנשטיין, בוני געלדמאן, אונדזער יוסף רייוויץ און נח גרינבערג, וועלכער האט זוכה געווען צו שטארבן א נאטירליכן טויט: זיין הארץ האט נישט אויסגעהאלטן דעם שווערן נסיון און ער איז געפאלן נעבן דעם קבר. די אינקוויזאטארן האבן זיך איינגעשפארט א קויל, וואס האט ביי זיי געהאט מער ווערט ווי דאס לעבן פון א אידן.

אין די שפעטערע טעג האט דער לעבן אנגענומען די געפערליכסטע

פארמען. אין איינער א נאכט זיינען מיר אלע אויפגעציטערט געווארן. הארץ־רייסנדע קולות. דאס האבן די רוצחים פארנארט אברהם גרינברג אויפן בית־הקברות, אים אויסגעטון נאקעט, אים באפוילן צו טאנצן און אים גענויטיקט זיך אליין גראבן א קבר. דורך א צופאל איז אים געראטן אנטלויפן און ער האט געהאפט זיך צו ראטעווען, אבער די מערדער האבן אים געכאפט און זיין יונג בלוט האט אונדז אלע פארשמירט. אוי, איז דאס געווען א שווארצע נאכט...

מיר דערוויסן זיך, אז אויך יעקב קאפעלניק האבן זיי ארויסגענומען פון געטא און זיי האבן אים א גאנצע וואך געהאלטן אין א קעלער און אים פארפייניקט צום טויט; אויך משה סורזשער אין אויף אזא אופן דערמארדעט געווארן. יעדער נייער טאג מיט גרעסערע אומגליקן. עלקע שרייט מיט אומנאטירליכע קולות: מען האט געהארגעט איר קריינען ביי לייב טאבאצ׳ניק אויפן בוידעם; ביי דעם טויער ליגט העניע חיים הינדלעס אין א טייך בלוט, זי האט געפרובט ארויסגיין פון געטא זיכן א שטיקל ברויט פארן פאטער, וואס גייט־אויס פון הונגער; אין דער אנדערער זייט פון געטא פרישע געוואלדן — די בעסטיעס האבן געכאפט יואל מלמד אין פאדערן א סך געלט פאר זיין באפרייאונג, אז זיין טאכטער חנה, א מאמע פון דריי קליינע קינדער, דערפולט זייער פארלאנג, לאזן זיי אפ דעם אלטן יואל און צום דאנק ענטפערן זיי מיטן טויט פון זיין טאכטער; אויפן וועג פון גארבער־טייך וואלגערט זיך דער גוף פון בצלאל ראבינאוויטשעס א יונגעלע פון 8 אדער 10 יאר; דאס הארץ ווייטיקט צו זען, ווי יעקב דאניוק לויפט־ארום זוכן זיין פרוי איטה, מען ווייסט נישט, וואו זי איז אהינגעקומען און מען געפונט זי צום סוף אין בית־שימוש; די מערדער האבן זי באמערקט, האט מען זיך געטון א שפיל מיט נאך א לעבן, מיר האבן זי געבראכט צו קבורה אין טעפערס גארטן...

דער לעצטער טראגישער אקט — די ענטגילטיקע פארניכטונג, דער שווארצער דאנערשטיק, וועט קיינמאל נישט פארגעסן ווערן. מיר, צוואנציק מענטשן, האבן זיך פארבאהאלטן, נאר אזוי ווי ביי מיין גיטלן איז געווען א קינד פון צוויי חדשים, איז עס געווען א גרויסע שטערונג פאר אונדז, האבן מיר געמאכט א בייט: חיה די פאשיווער האט גענומען דאס קינד צו דער שחיטה און מיר האבן גענומען איר זון יצחק מיט זיין פרוי אין אונדזער באהעלטעניש, וואס האט פאר זיי באטייט זער א סך.

עדות האבן אונדז דערציילט, אז זיי האבן געזען, ווי מען האט געפירט אינדזערע קדושים אויף זייער לעצטן וועג, באזונדער די פרויען און באזונדער די מענער. זיי האבן געוויינט און פארשאלטן אלע מארגענס. זייער וויי־געשריי איז געווען: נ ק מ ה !

אין דער נאכט פון דער שחיטה האט משה שלומה אשרס אנגעצונדן דעם געטא און האט זיך אויפגעהאנגען. מיר האבן געמוזט אנטלויפן דיזעלבע נאכט און דאס איז גארנישט געווען א לייכטע אונטערנעמונג, ווייל מיר זיינען געווען פארצוימט מיט א הויכן פארקן און שטעכיקע דראטן, די פענצטער זיינען אויך געווען פארקלאפט פון אלע זייטן. די סכנה איז געווען גרייס און מיר האבן געמוזט האנדלען שנעל. עס ווילט זיך דאך אזוי שטארק לעבן! און דער געראנגל האט זיך אנגעהויבן. ארויסלויפנדיק פונם געטא און ארויס פון שטעטל אויף אייביק, האבן

מיר באמערקט ביים טויער א בארג פון שיך און בגדים פון די קדושים. א גרויסע סכנה האט אויף אונדז געלויערט, מיר האבן געקאנט איינגעשלונגען ווערן ווי אלע אנדערע, אבער מיר האבן נישט געקאנט אפווענדן אונדזערע בליקן פון דעם קנויל בגדים, איינגעטונקען אין בלוט, טרערן און שאנדע, פון וועלכן סהאט זיך נאך געפילט דער ווארעמער אטעם פון אונדזערע קליינע קינדער און אונדזערע זקנים, אומשולדיקע, הארציקע נשמות...

מיט די לעצטע כוחות האבן מיר אנגעהויבן אונדזער וואנדער־לעבן; וויסטע און אפגעלאזענע האבן מיר זיך ארומגעשלעפט אכצען חדשים. די ערשטע טעג האבן מיר זיך אין וואלד באגעגנט מיט א סך פון אונדזערע בערמליער, צווישן זיי זיינען געוועזן: שמואל פיק, רחל פאצארניק, מרדכי אפשטיין, שלמה ערליך, מאטיל טיטוק, מוני שטיינבערג, חיים חמל, בעריל בארשאפ, נחום שטיינשנייד, שרה האדעלס,ביילע גינענדליס, יצחק פעלדמאן מיט דער פרוי, רבקה הורביץ, ביילע און חיינע אַנאַשער, דבורה איטע קאטשקעס (שפיגעל).

משמאל לימין: יצחק פלחמן, משה סורז׳ר.

משפחת קיבריק
משמאל לימין: שורה ראשונה (בעמידה): מאיר (שמיל), חוה, יחיאל, מושקה, אידה, בויקה. שורה שניה: שלמה, בלומה, רחל חיים והילדים.

מיר האבן זיך צעטיילט אין גרופן, כדי מען זאל אונדז נישט אנטדעקן, אבער ווי איז דאס מעגליך געווען, אז די גאנצע וועלט זיינען אונדזערער שונאים? אפילו א שייגעץ, וואס האט געפאסעט די בהמות האט שוין אויך געוואוסט, אז מען באמערקט אידן קאן מען זיי נישט לאזן לעבן. אזוי האבן מיר, זיצנדיק אין וואלד, דערהערט שיסן. אלע, וואס מען האט אטאקירט, האט מען אומגעבראכט. און מיר לויפן ווייטער. יעדער טאג ברענגט נייע, פינצטערע בשורות.

אין דער געגנט פון טראוויץ האט מען געכאפט העניע בראנפען, מוני חסיד, חנה הערנצל, סאָסיע ריידער, חנה פרעסמאן (יוסף שוסטערס איניקל), מינדל דאניוק און מיין איינציקן ברודער שיעשעל קיבריק. זיי ליגן אלע אין איין קבר.

אין דעמזעלבן וואלד האט אויך ארומגעבלאנדזשעט מאיר שמואל קיבריק מיט זיין קליין אינגעלע פון דריי יאר. בעת די מערדער לאזן אויף אים נישט אויס,

פארגעסט ער נישט זיין גרויסע פליכט פון פאטער־ליבע און כדי צו מאכן גרינגער פארן קינד, לייגט ער זיך ארויף אויפן קינד און נעמט אן דעם משפט. ביידע לאזן צוזאמען אויס זייערע נשמות.

אין איינער א ווינטער־נאכט, בשעת איך מיט מיין גיטלן זיינען געלעגן אין א שטאלעכעל פון חזירים האבן מיר דערהערט טריט און א באקאנטן געלעכטער. מיר זיינען פארציטערט געווארן: ווער פון אונדז קאן נאך לאכן? געוועזן איז דאס ניונקי ליפסקער, ער איז נישט געווען ביי זינען און אין גאנצן געשוואָלן. א גאנצע נאכט האט ער זיך געראנגעלט מיטן מלאך־המוות, ביז דער טויט האט אים מנצח געווען... מיר זיינען געבליבן פארלוירן: וואס טוט מען מיט דעם בר־מינן? די הילף איז געקומען. מיר האבן א פאליאק אוועקגעגעבן זיינע שטיוול און ער האט אים באגראבן אויף דער אַזיאַראַני פּאָלסקי.

נאך עטליכע חדשים פוןליידן, וואס מקאן נישט באשרייבן, איז געפאלן אונדזער גוטער פעטער זאב קיברין מיט זיינע קינדער און אויך חוה קיברין. סאיז געווען אין א סילוועסטער־נאכט, האט מען זי געלאזט ליגן אין וואלד און די הונט האבן ארומגעשלעפט זייערע ברוסטן איבער דער קאלאניע...

אין דערזעלבער סביבה איז אויך אומגעקומען דוד קיברין מיט זיין פרוי פייגע. ווען זי האט זיך ביי די מערדער שטארק געבעטן, אז זי איז נאך אזוי יונג און וויל לעבן, האבן איר די רוצחים געענטפערט, אז זיי עסן געשמאקער נאך דער ארבייט פון אומברענגען נאך עטליכע פארשטונקענע אידן...

אויך די נאטור האט זיך פארשווארן געגען אונדז. דער ווינטער איז געווען זייער א שווערער: גרויסע פרעסט און שנייען ביז צו די דעכער. און מיר בארוועסע

וולויל קיבריק, אשתי מלה יבני המשפחה.

אין נאקעטע, די ווערים פרעסן אונדזער לייב און מיר קעמפן נאך אלץ פאר דעם לעבן...

דערווייל האט זיך באוויזן א שטראל פון האפנונג: מען האט אונדז געזאגט, אז אין לאוורעוו, ביי לוצק, זיינען פאראן א סך אידן און מען טשעפעס זיי נישט, ווייל זיי ארבייטן אויף דעם פּאָלוואָרק. מיר זיינען אהין געלאפן (וואס איז אייגנטליך נאך געווען צו פארלירן?). נאך אכט טעג זיין אין לאוורעוו איז דארט געשען דאסזעלבע ווי אומעטום. דארטן זיינען געפאלן: יוסף ליפסקער און זיין פרוי רבקה, חיה די גרופניארקעס, יוסף לערנער, דבורה איטהיס מאן און זון, מאטיל פערקאל, חיים מלמד (מיין גיטילס מאן). די לעצטע פון די דארט געפאלענע איז געווען מלכה האדים.

דאס שטעטל האבן מיר שוין מער נישט געזען. מיר ווייסן אבער זער גוט דעם פלאץ פונם גרויסן ברידער־קבר, וואס געפונט זיך אויף דעם שענסטן פלאץ פונם שטעטל, אויף דעמזעלבן פלאץ און וועג, וואו אונדזערע הארציקע, ליבע, שיינע אידן פלעגן גיין צו תשליך. אויף דעמזעלבן פלאץ האט דער גרעסטער טייל פון אונדזער יוגנט פארבראכט און דארט איז די נאטור פון דער פארשאל־טענער אוקראינע אזוי פרעכטיק שיין.

הייליקע געשטאלטן, פנימער, הייזער, גאסן; א גאנצע וועלט פון א פארגאנ־גענעם לעבן, נאך וועלכן עס בענקט זיך אזוי שטארק.

אין מערץ 1944, נישט ווייט פון ראוונא, ווערן מיר פריי. מיר האבן ווידער דאס רעכט צו לעבן. אבער ווי אזוי? מיט וועמען? און וואו?

רחל בת יוסף קיבריק

מספד מר*

(דברי עד ראיה להשמדת יהודי בורמלי)

אנחנו, שרידי השואה היכולים לספר, ולו מעט, על המבול שהציפנו, איננו יודעים במה להתחיל, כל מאורע, איום ממישנהו. מי הוא, אשר יש בכוחו למסור במלים את אשר עובר על אם המשליכה את ילדה, את בעלה, את חייה היא? חיי־הנדודים הביאונו עד כדי כך שאיבדנו כל רגש אנושי והיינו גרועים מחיות. ללא רגש־בושה, באנו וחזרנו ובאנו אל רוצחינו, לבקש פת לחם ושמענו כל פעם את התשובה החוזרת: „לכו בדרך שהלכו האחרים, ממילא לא תשארו בחיים עד שהמלחמה תיגמר"... לא היתה ברירה בידינו, כי גבר עלינו רצון־החיים. הגיעו הדברים לידי כך, שקנאנו באחינו הקדושים, אבל נשארנו בפחדנותנו. לעתים קרו־בות, קרובות מאד, חשבנו בליבנו: האם ישאר לפחות שריד שיספר לעולם את אשר עוללו לנו? והאם ישאר בכלל מישהו, אשר אפשר יהיה לספר לו?... ואם ישארו שומעים, האם יאמינו למשמע אזניהם?

---

*) תרגום מדברי רחל בת יוסף קיבריק שנכתבו ביידיש.

ואזכיר לדוגמא את אשר עוללו בגיטו לאשתו ההרה של הערש בראנפן: קשרו את שער ראשה לזנבו של סוס והריצו את הסוס, עד שהפילה את ולדה והיא עצמה הוציאה נשמתה...

וראינו חברים ושכנים, שמוכנים היו לנהוג כגרועים ביותר, בידידיהם, אם רק נשקפה להם, ע״י כך, תקוה קלושה כלשהי, להציל את חיי עצמם.

בדרך הנדידים שלנו פגשנו באשתו של שמחה שפרינגר ושתי בנותיה הקטנות רגליהן היו קפואות לחלוטין, גופותיהן אכולות רקב ממש, וריח רקב נדף מהן עד למרחוק. בשום בית לא נתנו להן לעבור את הסף ולא הושיטו להן פרוסת לחם. למחרת הגיעה אלינו הידיעה כי הן חוסלו... בהן ראינו את הגורל הצפוי לנו, לכולנו...

וכאשר עברנו את כל הזוועות שנפלו בגורלנו ונשארנו בחיים, וזכינו לחופש, קיווינו כי יחזור מישהו אלינו ויחד נתחיל לבנות את חיינו המחודשים. אולם, לצערנו, לא חזרו ולא נשאר לנו, ל„שארית הפליטה״, אלא לומר „קדיש״ על קברם של הקדושים והטהורים.

במחשבות כבדות ובלב מר ושבור ללא תקנה, מעלה אני בזכרוני את תמונת־הזוועה של העבר הקרוב, את הימים בהם טבע עמנו במבול של דם, יסורים ואבדון.

בשנת 1939, כאשר התלקחה האש בקצוות תבל, התחילה מנוסתם של יהודי פולין, תושבי הערים הגדולות — אל מעבר לגבול, בתקוה למצוא מפלט. זכור לי היטב אותו חג ראש־השנה הקודר, כאשר הוצפה העיירה פליטים, חסרי־בית, שביקשו עזרה ואז נחלצו בחורינו הטובים, כמו מוני מנשבר, שאוליק רויטנ־פאדים, משה מרגליות ונוח גרינברג, עמדו ברחוב ובשלו והגישו אוכל חם, לפליטים העייפים והרעבים. לצערנו לא מצאו מפלט, כי „מגיננו״ סגרו בפניהם את שערי גן־העדן...

חילופים המאורעות במהירות הבזק, ובתוך התנאים הפרועים והמשונים ההם, קרה הנס הגדול: הרוסים כבשו את אוקראינה, ניצלנו. השמים התבהרו מעל לראשינו אלא שחזרו מיד והוצפו בדם...

עד מה חשוכה יכולה להיות אכזריותם של אנשים, לימדונו הימים, שבאו לאחר מכן. אז באה „העידת האדמה״ ולאחריה — קמו ונערמו תלי תלים של עצמות־אדם...

בבוקר־קיץ בהיר אחד של שנת 1941, כאשר היתה עיירתנו שקועה עדיין בשינה, נשמע פתאום רעש אווירונים והוציאנו מבתינו. כמו בכל הפעמים הקודמות ניסינו גם הפעם להרגיע את עצמנו, באמרינו כי אין זה אלא תמרון ואז עלתה כבר לוצק בלהבות ומספר קרבנותיה רב מאיד.

לאחר שעברו עלינו ימים אחדים של סיוטי־אימים, פרצו לעיירתנו חיילים נאציים ובהלמות־שדים של טנקים כבשו את העיירה והקיפוה סביב סביב. שוב נחתם בנו תו המות. אנו, המוכים והמדוכאים, כבשנו ראשינו בקרקע — נכנענו. נחתם גורלנו ע״י החיות צמאות הדם.

מניין יימצא הכוח לספר על הימים המזעזעים, היסורים והיאוש, שעברו

עליני אז? מה איומה ענותם של בני אדם הנאלצים להשתעבד לנבלים, לתליינים! אוקראינים, צמאים לדם קיבלו את השלטון על חיינו. הם בקשו להתנקם בנו, היהודים, על השנים שעברו, בהן דיכאנו אותם, כביכול, ורימינו. חיינו מלאו בחילה ומצוקה שאין דמיון לה. הם גילו מיד את פרצופם האמיתי: שדדו רכוש, אילצו לצאת לעבודות פרך, עלבו בנו בסאדיזם רצחני, ודכאו בנו כל רגש אנושי. החלו אז לענותנו יסורי גוף ונפש ונפלו קרבנות. הקרבנות הראשונים של עיירתנו היו: יוסף פלדמן (חתנו של משה שקאלניק, בעלה של חנה גורנגוטס) ולייביש סורצר.

חנוקים מכאב ומבושה, מדביקים אנו על בגדינו את הטלאי הצהוב, התו האוסר עלינו כל תנועה חופשית ויציאה אל מחוץ לעיירה. נשארנו ללא מיצרכים וללא ידיעה כלשהי על המתרחש סביבנו. הידיעות המועטות המסתננות לפעמים — מזעזעות: השמדה, עקירה משורש וחיים גוועים...

מרים ושלמה שקולניק

תקופת הקיץ של 1942, העונה היפה בשנה, מצאה אותנו חסרי ישע, מעונים עד כלית הכוחות, עלובים ומרים. אז הוטל עלינו פסק הדין האחרון — הגיטו.

שום שפת־אנוש לא תדע לספר את המאורעות שעברו על היהודים בגיטו. אין מלים שתתארנה את גזרות־הדמים, את מעשי־הזוועה של חיות־הטרף הפרועות. אין למצוא מעשי־טירוף, שישוו להם.

אצלנו התחיל הדבר מיד בעבודת־כפייה במרחק מהבית. את הגברים הצעירים הובילו לדובנה ולרובנה. אזכיר את אלה שנפלו ברובנה: הערשל צאכון, מאטל שמאיס, שלמה מיילר, בנו של שמואל „בעל־עגלה", בעלה של עטל טילון, בנו של שמואל מירוצ׳ניק, וועלוול מילשטיין ואחרים.

גם את הנשים לא שיחררו, סחבו אותנו, כמו שפחות חרופות, לבוקימה, סמארדאוו, ואל ה„פולווארקעס".

הקרבנות הראשונים של הגיטו היו אנשי ה„יודנראט": יצחק שק, יעקב טרעגער, יעקב פיק, אליה גורנשטיין, בוני פלדמן, יוסף רייויץ ונוח גרינברג שזכה ומת מות טבעי. לבו לא יכול היה לשאת את הנסיון הקשה והוא נפל מת, ליד הקבר. האינקויזיטורים יכלו לקמץ כדור, שערכו עלה בעיניהם על ערך החיים של יהודי...

בימים הבאים החמיר המצב: לילה אחד נחרדנו לשמע קולות קורעי־לב; הרוצחים הובילו את אברהם גרינברג לבית הקברות, הפשיטו את בגדיו וציוו עליו לרקוד ואילצוהו לבסוף לכרות קבר לעצמו. הוא הצליח לברוח וקיוה להינצל, אבל הרוצחים השיגוהו ודמו נשפך לעינינו. היה זה אחד הלילות הקודרים ביותר...

נודע לנו כי גם יעקב קופעלניק הוצא מהגיטו והוחזק במרתף במשך שבוע

ימים ועונה עד מות. בדרך זאת נרצח גם משה סורז׳ר. כל יום חדש הביא עמו אסונות חדשים. שמעני את אלקה זועקת בקולות לא־אנוש: הרגו את קריינה שלה בעלית ביתו של לייב טבצ׳ניק וליד השער מוטלת הניה חיים הנדלס מתבוססת בשלולית של דם, היא ניסתה לחמוק מהגיטו, כדי להשיג פרוסת לחם בשביל אביה שגווע ברעב, והשיגה את המוות. בעברו השני של הגיטו מגיעות זעקות חדשות — הרוצחים תפשו את יואל מלמד ודרשו כסף רב תמורת שיחרורו, בתו חנה, אם לשלישה ילדים קטנים, שילמה את הכסף והם שיחררו אמנם את הזקן אבל הרגו אותה...

בדרך לנחל־גרבר מתגוללת גופתו של הילד בצלאל רבינוביץ, בן 10־8 היה. נקרע הלב למראה יעקב דניוק, המתרוצץ ומחפש את אשתו איטה שנעלמה פתאום, לבסוף מצאו אותה ללא רוח חיים, מוטלת בבית־שימוש. נפלה קרבן בידי המרצחים. אותה הבאנו לקבורה בגן של טפר.

לעולם לא יישכח מאתנו יום החמישי השחור, יום החיסול הכ־ללי. רק אנחנו, כעשרים איש, הצ־לחנו להסתתר. לגיטל שלי היה תי־נוק בן חדשיים והוא גרם לנו סיכון רב ומצאנו מוצא: עשינו „חליפין" עם חיה פשיוור. היא קיבלה את התינוק על־מנת לחסלו ו„תמורת" זאת, קבלנו למחבוא שלנו את בנה יצחק ואת אשתו...

פסה טאפר ובעלה

עדים ספרו לנו שראו כיצד הוב־לו קדושינו בדרכם האחרונה, נשים לחוד וגברים — לחוד, הם בכו וארו את יומם. קול זעקתם עלה באחת: נקמה!

בליל השחיטה הצית משה שלמה־אשו׳ס את הגיטו ואת עצמו תלה.

אנחנו חמקנו אותו לילה מהגיטו. לא בנקל עלה הדבר בידינו; היינו מוקפים גדרות־תייל גבוהים. הסיכון היה רב ועלינו היה לפעול במהירות. יצר־החיים חזק היה בנו והתחלנו להאבק למענו. בברחנו מהגיטו ומהעיירה הבחנו בערמה של בגדים ונעליים של הקדושים. אסור היה להתעכב ולהסתכל, כי צפויים היינו ללכת בדרך כל האחרים, אבל לא היינו מסוגלים לנתק מבטינו מצרור הבגדים הרוויים דם, דמעות וחרפה, שעוד נשמרה בהם נשימתם החמה של ילדינו הקטנים וזקנינו, נשמות טהורות ונלבבות שלנו.

בשארית כוחותינו התחלנו בחיי הנדודים. שוממים ועלובים ניטלטלנו במשך שמונה עשר חדשים. בימים הראשונים פגשנו ביערות רבים מאנשי ברמלי, ביניהם היו: שמואל פיק, רחל פאצארניק, מרדכי אפשטיין, שלמה ארליך, מוטיל טיטוק, מוני שטיינברג, חיים המל, בריל ברשפ, נחום שטיינשנייד, שרה האדעלס,

ביילה גיננדלס, יצחק פלדמן ואשתו, רבקה הורביץ, ביילה והיינה אנאשר, דבורה איטה קאטשקס (שפיגל).

נחלקנו לקבוצות, כדי שלא נתגלה לעיני האויב, אבל כיצד אפשר היה להיזהר בעולם שכולו מלא שונאים? אפילו ה„שייגץ" הרועה את בהמותיו, ידע כי דמנו הפקר, ומותר להרגנו. כך עלה לנו, בשהותנו ביער — שמענו יריות וכל אנשינו שהותקפו, הושמדו. ברחנו וכל יום הביא לנו בשורות־אימים חדשות.

בקרבת העיירה טראוויץ הושמדו: העני ברונפין, מוני חסיד, חנה הרנצל, סאסי ריידר (נכדתו של יוסף שוסטער), חנה פרסמן, מינדל דניוק ואחי היחיד שיעשל קיבריק. כולם נטמנו בקבר אחים.

באותו יער נדד גם מאיר שמואל קיבריק עם ילדו בן השלוש וכאשר נפל בידי המרצחים לא שכח את ילדו וכיסה עליו בגופו וכך הוציאו שניהם את נשמתם.

מניה שטינברג

נח גרינברג

בליל חורף אחד, כאשר שכבנו, אני וגיטל שלי, בדיר חזירים, הגיע לאזנינו קול צעדים וקול צחוק מוכר. הזדעזענו: מיהו, איש מאתנו, שמסוגל עדיין לצחוק? היה זה ביונקי ליפסקר, שנטרפה עליו דעתו והוא נפוח כולו. כל אותו לילה נאבק במלאך המוות, עד אשר הוכרע. לא ידענו מה לעשות בגופת הבר־מינן, עד שנמצאה עזרה, מסרנו לפולני אחד את מגפיו של המת ותמורתם קבר אותו באוזארני פולסקי.

לאחר חדשים אחדים של סבל לא יתואר, נפל דודנו הטוב, זאב קיברין, הוא ויל־דיו ואשתו — חוה קיברין. היה זה בליל סילבסטר. הם הומתו והושלכו ביער, הפקר לכלבים.

באותה סביבה עצמה הומתו דוד קיברין ואשתו, פייגא. כאשר התחננה בפני

משמאל לימין: מיכאל, שרה ידיבה אדם

הרוצחים על חייה הצעירים ענו לה הרוצחים כי רצח יהודים מסריחים לפני הא־רוחה משפר את תאבונם...

גם הטבע התאכזר לנו, כי אותו חורף קשה היה במיוחד. קור ושלג רב שנערם עד גגות הבתים. ואנחנו — עירומים ויחפים, הרימה אוכלת בבשרנו, אבל עודנו נאבקים על חיינו. לפתע האירה לנו התקוה לרגע: שמועה הגיעה אלינו כי בלאוורעוו, בקרבת לוצק, נמצאים יהודים רבים, עובדים ושום רע לא אונה להם. מיהרנו לשם. כעבור שמונה ימים קרה בלאוורעוו כאשר קרה ליהודים במקומות האחרים. שם נפלו:

יוסף ליפסקר ואשתו רבקה, חיה „די קרופניארקס״, יוסף לרנר בעלה של דבורה־אי־טיס ובנה, מאטיל פרקל, חיים מלמד (בעלה של גיטל שלי). האחרונה בין הנופ־לים שם היתה מלכה האדים.

לא הוספנו לראות את העיירה, אבל יודעים אנחנו היטב את מקום הימצאו של קבר האחים: הוא נמצא במקום היפה ביותר, שהיה בעיירה. ליד אותה דרך, בד היו היהודים שלנו, הנאים והנלבבים, הולכים ל„תש־ליך״. במגרש שאליו היה הנוער לנו יוצא לבילוי. כי ביפי־נופה של אוקראינה הארורה היה זה המקום המבורך...

שיעשל קיבריק

דמויות קדושות, בתים ורחובות; עולם מלא של חיים ששקעו...
עד מה יצא הלב אליהם.

בחודש מרץ 1944, בהיותנו בקרבת רובנה, השיגתנו בשורת השיחרור. הוחזרה לנו הזכות — לחיות...

מותר איפה לחיות... אבל איך? עם מי? ואיפה??

ר ח ל, ב ת י ו ס ף ק י ב ר י ק

משפחת מנדל הובינר

באחד הימים שבין כסה לעשור תשי"ט הגיעתני אגרת מכפר יהושע, בה מודיעני כותבו, שבתו חיה באה לירושלים לשמוע תורה באוניברסיטה, ובאין ידו משגת לכלכלה שם על חשבונו, הוא מבקשני לסייע לה בהשגת עבודה שתפרנסנה במקצת, ואם הוא מטרידני, תעמוד לו הזכות שהיה פעם תלמידי — ואסלח לו. על החתום „שמואליק מהובין". משסיימתי לקרוא, הגיתי פעמים־שלוש את שתי המלים „שמואליק מהובין" כשעיני מתעצמות ומצחי מתחרש. פתאום ועדת זכרונות סובבוני ואפפוני, כששרטוט זעיר מנעורי ניצב לפני והוא ארוג בשתי־וערב של חיי משפחות יהודיות אחדות בכפר הובין בארץ פולין, שם היו ופעלו שנים רבות עד שנחתה עליהם ידם של מחבלי היטלר וניספו עם שאר יהודי פולין. מאותו רגע התחיו בי האנשים ההם והייתי כשומע בלי הרף את לחשם־רחשם להציב להם יד־ושם באחד מספרי הזכרונות לגולת פולין; והרי אני ממלא את מבוקשם.

הובין הכפר, כעשרה ק"מ צפונית מערבית מהעיירה ברמלה, תושביו רובם ככולם צ'כים היו. אכרים מובהקים, שעיקר פרנסתם על גידול הכישות לתעשית בירה ומצבם הכלכלי הוא במעלה. רחוב אחד לכפר בצורת ד, שצלעו הזקופה, מבוא ברמלה, במעלה וצלעה האנכית במורד. בתי העץ שמשני עבריו מכוסים גגות קש ועטורים גינות, בהן פרחו באביב תפוחים ודובדבנים; שזיפים וורדים, ובימות הקיץ הוריקו תפוחי־אדמה ושאר ירקות. לא הרחק מהכפר השתרעו כרי־דשא סביב אגם מים קטן מסותר בין עצי סרק ענפים, ירוקי־עלוה סמיכה בקיץ ויצובי־שלכת בחורף. באמצע הכפר התנוססה הכנסיה, ובפרשת הדרכים במבוא ומוצא הכפר, פרש, מעל עמוד גבוה, ישו הצלוב את זרועותיו, כשמלבו נוטף דם, והוא מחסה לעוברים ושבים הגויים, המצטלבים בעברם על פניו.

לכפר זה איקלע בזמן לא ידוע וממקום לא נודע, יהודי אחד בשם מאיר בורטניק והקים בו בית: בת בכירה בשם חיה ושני בנים יעקב ומשה. משגדלו — נישאה חיה למנדל בורשטוק מטורצין; יעקב לקח לו לאשה נערה בשם לאה, ומשה — את דבורה. במרוצת השנים גדל בית חיה ומנדל בהיולד להם ארבעה בנים ושלוש בנות. מסחרו של אבי המשפחה, מנדל, פרץ בכפר ובסביבה, ואף למעשיו הנאים, שהיה מיטב עם רבים, כיהודים כגויים, יצאו מוניטין ויחבבוהו, על כן קראוהו „מנדל הובינר". יעקב ולאה היו ערירים ולמשה ודבורה ארבע בנות ובן אחד.

פרק הזמן, שזכרונותי על היהודים בכפר הובין נעוצים בו, הוא שנת תרס"ז (1907) ואני אז כבן שבע עשרה, עומד באמצע התכוננותי לעלות ארצה. להתכוננות זו משמעות כפולה: נפשית וגופנית־חומרית. הראשונה התבטאה בהתעמקות מחשבתית בבעית הגלות והגאולה, ברכישת ידיעות על הארץ וכיוצא בהן, והשניה — בעבודה ושכרה, המקנים עצמאות ואמצעים לעליה. ההתכוננות הגופנית־רוחנית החלה עם שובי מאודיסה, אליה יצאתי מברמלה באוקטובר 1905, כדי לעסוק תחילה בלימודים כלליים ואח"כ בלמודי חקלאות בשביל ארץ

ישראל. הפרעות שפרצו באותו חודש באודיסה ובערים אחרות שינו את דעתי ואבחור בדרך אחרת, קצרה יתר ועניינית יותר, והיא דרך העבודה. בשובי לעיירתי נכנסתי לעבוד בטחנת־הקמח שעל הנהר סטיר בכפר ליפה, והיא חכורה לדודי חייקיל ולשותפו מנדל הובינר. אז ידעתי את מנדל הובינר: יהודי תמיר ועינים לו בורקות אומץ וטוב מתוך פנים חוורים עטורי זר־זקנקן שחור. בימים ההם, והוא עודו צעיר, כבר נשא בקרבו חידקי־שחפת שקיפדה את חייו באבם — בן 42 היה במותו — בהיותו בעיר המרפא רייכנהאל אשר בגרמניה ונקבר במינכן בירת בוואריה. אחרי מותו היה דודי, שותפו של מנדל הובינר וידיד ביתו, יועץ למשפחה בכל עניניה, והוא שהמליץ עלי להיות מורה לילדים שבמשפחות בורשטוק ובורט־ניק אשר בכפר, ובכך הגעתי להובין בראשית שנת תרס״ז.

גדול והדור היה ביתם של הבורשטוקים. ברחוב שבמעלה הכפר התנוסס בגגו העשוי רפרפים מעל בתי־הגויים ובו חדרים רבים, חנות, מחסנים וחצר גדולה. הבת, בכירת הבנים, כבר נישאה וגרה בעיירה רדזיבילוב; הבנים: יחזקאל, שלמה ואברהם, כבר בגרו יהם ניהלו את העסקים המרובים תחת הדרכתה של אמם חיה; על פיה ישק הבית וכל אשר בו וממנו. הבן הרביעי שמואל ובת־הזקונים ברכה היו תלמידי וכן בתו של משה, היא זהבה.

היה בית הבורשטוקים הומה כל ימות החול מבוקר ועד ערב. אכרים מהובין ומכפרים שכנים היו יוצאים ונכנסים, הם נשותיהם, מי לחנות, שהכל בה, ומי למחסנים להכניס בהם מתבואות השדה והגינה או להוציא מהם שקים מלאים בר הנשלחים לערים סמוכות ולתחנות מסילות־הברזל היוצאות לערים רחוקות. כולם טרודים־עסוקים: האם נמוכת־הקומה ומיושבת בהליכותיה, כשעיניה המפיקות תום ופקחות חודרות לכל פינה והוראותיה השקטות נשמעות על פני הבית והחנות והחצר; הבן יחזקאל, שזריזותו מהולה בעצבנות בשוטטו מחנות למחסנים ומהמחסנים לחצר וחוזר חלילה ועפרונות תקוע לו מאחורי אזנו ופנקס ארוך וצר בידו לרשום בו את הנכנס והיוצא; הבן שלמה, — בעמדו מאחורי הדלפק בחנות למדוד ולשקול ופיו אינו פוסק מלהלל ולשבח את סחורתו ולשאול בשלום ביתם של הקונים שהיו מוכרים לו; והבן אברהם, הממונה על המחסנים והוא משקיע באבקו את נעוריו התמימים. ושם, בחדר צדדי, מובדל ממהומת העיסוקים, נתונים המורה עם שני תלמידיו, שמואל וברכה, בעולם אחר: השעורים מתוך „שפת־חיה״ מתנגנים כשעינים גדולות ילדותיות פקוחות אל מול המורה־הנער בשננו להם (עברית־בעברית) את פירוש המלים המוזרות בתנועות מתנועות שונות, בדילוגים על פני החדר, כדי להמחיש את הפירוש במין התלהבות כשמעיניו מציצה עצבות.

כך היו ימות החול ואף בערבים, ערבי החורף הארוכים, היו בני הבית עסוקים בהתאסף האם והבנים והאחים „מלמטה״ — שהיו שותפים כולם לאותם עסקים — כדי לסכם את סחר היום ולסדר את עסקי מחר. אך יש והענינים מסתיימים בעוד הלילה לפניהם ובחוץ חשכה שבסגרירי־סתו או אפלולית בוהקת שבשלגי־חורף ובבית חם ואור, אזי מתכנסת המשפחה כולה סביב השלחן הארוך והערוך מאכלים מסורתיים מדשני־האדמה וממכולת החנות וטורפים קלפים, כשמתינות של רוח טובה שרויה על פני כולם, לרבות פניו של הדוד יעקב בעל הזקן

השחור והמסולסל, שרוגז וריטון מתמיד היו מתכונתו. במסיבה זו לקחו חלק גם הנשים מלמטה, לאה השתקנית עגומת העינים הבולשות תמיד כמבקשות דבר־מה. ודבורה אם הבנות עליזת־הפנים ששחקה נאה מרחפת בזויות פיה. אף אסתר, הנערה הרכה, שלכלל בגרות לא הגיעה ומכלל ילדות יצאה, התערבה במשחקים והשמחה במעון זה היתה מלאה.

אך לא כן אצל המורה. הוא היה מהלך בבית ובחוץ מובדל ומופרש מעולם זה. הכמיהה לארץ ישראל העמיקה בו ולא היה לה פורקן אלא בידיעות המעטות שהגיעו אליו „משם" בדרך העתונות העברית, ובהבעת דמדומי הזיותיו באגדית דמיוניות שהיה מעלה במחברת צהובת־עטיפה הכמוסה עמו מאין רואים. געגועי־נעורים כוססו בלבו ומעיניו נשקפו תוגת־חלום. כל ימות החול המהומים לא היה איש מהמבוגרים שם לב אליו, כאילו מחיצה היתה חוצה בינו ובינם, מלבד האם שהיתה מעניקה לו מפעם לפעם חיוך אמהי ומבט־עין מעודד מתוך הבנה ללבו. כל הבית ידע שהמורה מתכונן לעלות לארץ ישראל, והיו הבנים המבוגרים, וביחוד יחזקאל הבכור, מלגלגים בו משניתנה להם הזדמנות לשוחח על ענין זה. אבל רק מהפה ולחוץ, בפנימיותם היו רוחשים כבוד מיוחד למורה, שהוא אחר, שונה מהם.

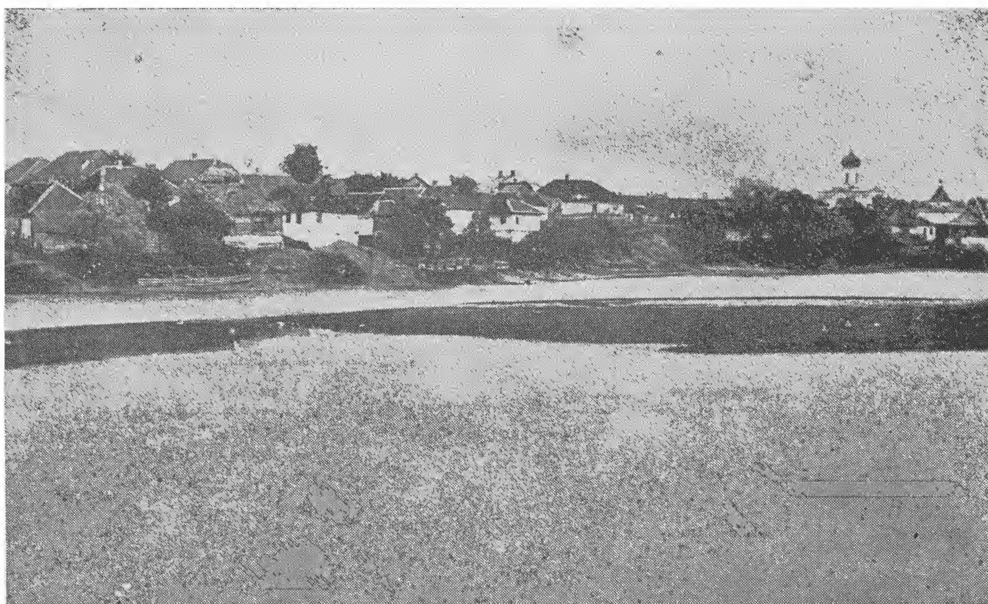
יחס זה היה מובלט בלילות שבת. המסורת היתה נשמרת בבית זה, אם כי בעיקר בלבושה החיצוני: לובן־המפה שעל השלחן; שלהבת הנרות שהאם היתה מברכת בהדליקה אותם כשכפות ידיה מאהילות על עיניה העצומות והעגומות מאחרי פטירת בעלה; מנגינת הקידוש מפיו של יחזקאל, בכור הבנים; הדר המלבושים של כל המסובים ועל הכל מאכלי שבת מסורתיים מדושני־העונג. לאחר הזמירות היה המורה לראש המסיבה שכל הפנים שרוי־השלוה של שבת מלכתא, מופנים אליו ואזניהם קשובות לסיפוריו שהוא מספר על ארץ ישראל. אותה שעה היה הוא בעיניהם כ„שליח" הבא משם, היודע את הטמירין והרזין שבה, והוא מספר על העבר ועל ההווה ועל העתיד. אל הידיעות מקוטעות ששאב ממקורות שונים הוסיף מהזיותיו הוא ועולם חזוי התרקם לפניהם בשלל גונים של אגדות. לפרקים קרובים, כשמזג האויר החרפי לא הפריע, היו באים גם האחים ונשותיהם מלמטה ונלוים בהקשבתם אל בני־הבית. היה בהקשבה זו מהפלא של שכינת ניגודים בכפיפה אחת. אנשים אלה המעורים בחיי יום־יום הגלותיים, שהרעיפו עליהם מטוב הפרנסה והקיום החומרי, הנה בקרבם שכנה ערגה לעולם אחר בלתי נודע, הנוגד בכל לחייהם בעולמם זה. ואמנם שיחותיו של המורה, שהיה מסיח לפי תומו, בלי כוונה להשפיע, כי אם כפורקן משא־נפשו הוא, היו כגרעינים בשלים, הנזרעים באדמה דשנה והם הצמיחו לאחר מכן צמחים טובים ונאים: שמואל וברכה עלו ארצה בשנות 1920־21 ופניהם לכפר: שמואל מתנחל בכפר יהושע וברכה — בעין ורד. כל משפחת משה בורטניק עלתה גם היא: האב והאם ושתי בנות, זהבה ושרה, התישבו בנהלל, שם נפטרו ההורים. מרים בדגניה א' ונחמה בגבת. הבן היחיד מאיר היה ממייסדי חניתה, שם נעקר מהחיים. גם אחרים ממשפחת מנדל הובינר התכוננו לעלות, אך ההכנות לניתיק העבותות מהגלות ארכו מדי וים המשמיד השיגתם. תנצב"ה.

יוסף וייץ

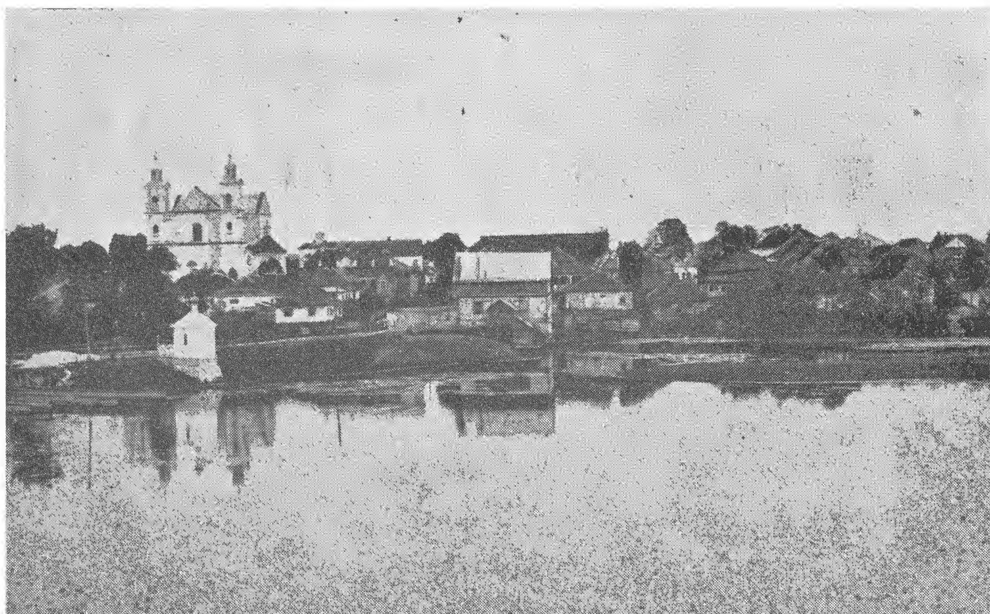
ממראות העיירה בוסטצ׳קה
בילדער פונם שטעטעלע ברעסטעטשקע

ברעסטעטשקע פון דער ווייט — נוף העיירה (צולם מאחד הפרברים)

דמות העיירה — אזוי האָט ברעסטעטשקע אויסגעזען

מראה העיירה — דאס שטעטעלע און דער סטיר

השוק — דער מאַרק

הרחוב הראשי על שם פילסודסקי — פילסוצקי גאס

השער ברחוב פילסודסקי — א טויער אין דער הויפטגאס
(מעבר ראשי לאולמי הסתדרויות הנוער)

מעל פני הסטיר — איבערן סט״ר

על הגשר — אויפן בריק
משמאל לימין : שרה זינגר, משה גולדנברג, מלכה סקולסקי

על הגשר — אויפן בריק
משמאל לימין:
ישראל ברגר, סאני פרידמן, ישראל לרר

בצל חורשה — ביים וועלדל
(הראשון משמאל — יהושע ספרן)

הסטיר בקיץ — קומט דער ליבער זומער...

בסירות על הסטיר — שיפט מען זיך אויפן סטיר

בסירה על הסטיר — אין אַ שיפל אויפן סטיר

בסירה על הסטיר — אין אַ שיפל אויפן סטיר

בסירה על הסטיר — אין אַ שיפל אויפן סטיר

בסירה על הסטיר — אין אַ שיפל אויפן סטיר

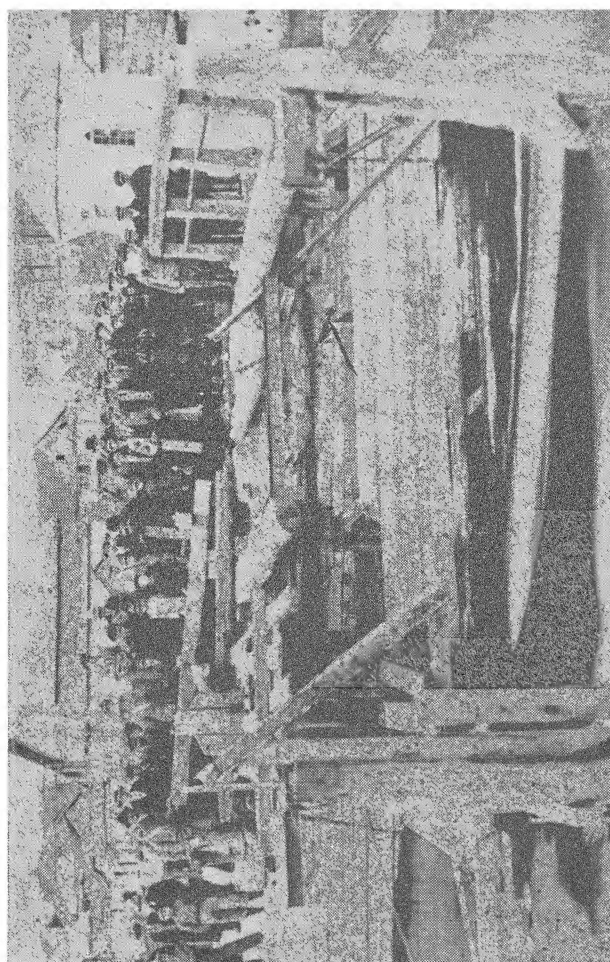
במזחלת — ווינטער אין א שליטן

כך היו נראים בימי חורף — אזוי האָט מען אויסגעזען ווינטער־צייט

שליח בא לעיירה — אַ גאסט אין ווינטער צייט
משמאל לימין — פון לינקס אויף רעכטס : א. קורין, דוד פרשטוט, השליח צבי זוהר

עם זרימת הקרחונים — אז דער פראָסט לאָזט־אָפּ...

העיירה שבה נולדנו ונכרת מארץ זכרה

על הנהר סטיר

כל הדרכים בעיירה הובילו לנהר. ע"פ הגשרים אשר על הנהר עברו מארבע הרוחות, בדרך לעיירה. כי העיירה נהר סביב לה, כחגורה, או כחומת מגן, או כבבל.

משטבלנו לראשונה את רגלינו במימי הנהר, בעודנו זאטוטים, הוא נראה בעינינו עמוק ורחב וגדול לאין תכלה. אז הטבלנו קעריות קטנות בתוך המים, החזקנו את הקעריות בידינו הזעירות וציפינו לדגיגים שיביאו וינוחו בתוך הקעריות. איני יודעת אם הצלחנו אי־פעם בזאת, אבל שבנו למשחק זה וצפינו לדגיגים שיבואו ממעמקי הנהר ומרחביו, לתוך קעריותינו הקטנות.

כאשר בגרנו וישבנו בכיתות ומפת פולין נפרשה לפנינו היתה האכזבה גדולה, כי נהרנו ה„רחב" וה„גדול" לאין קץ, נרשם במפה בקו מתפתל, דק עד עלבון, והוא פלג קטן, וגדול ממנו הפריפץ, וגדול ממנו הדניפר, המסומנים בקוים עבים ועוברים מרחבי ארץ, עד המוצא בים השחור. האם הגיע זרמו הדל של נהרינו לים השחור — מי ידע? אבל בשירה של בת אחת מעיירתנו, ששפכה את לבה על שפת הנהר סטיר, קראתי במפורש תפילה, כי יביאו גלי הסטיר את דמעותיה, ישר לירדן...

עצי ערבה גדלים לחופו של הסטיר: מרתיתים בליבלוב האביב ושחים בכובד ענפיהם בקיץ ומרעידים שרביטים בשלכת. שחים הענפים מתחת לכובד השלג עם חורף ועם בוא האביב, שבים ומתפיחים הפקעים. תמיד נע קלסטרם בזרמי האיטי של הנחל.

יפות הערבות אשר לחוף הנחל בדרך לבאיורה, אותן רואים כל יום בדרך לביה"ס וממנו. בדרך זאת הולכים גם למקום הרחצה הנקרא, משום־מה, על שם „הגויה הלבנה". (מי היא אותה „גויה לבנה", אשר בשמה נקרא קטע הנחל — לא אדע). בחלק זה של הנחל צר האפיק ועמוק והמים בו ירקרקים וזכים. החוף תלול ועצים גדלים בו, על העצים תלינו בגדינו בבואנו להתרחץ. עוד בדרך התחלנו להתיר שרוכים וכפתורים, כדי לא להפסיד זמן, הישלכנו את אשר עלינו וזנקנו למים, פורשים ידים וצוללים בצינתם, ומופיעים בחוף שממול. שם מתנערים מהמים, משתהים רגע בשמש, אבל קצרה השהיה בחוף שממול, כי שם ארץ אחרת, שם מוריקים גנים של עצי־פרי למיניהם, שם היא ארץ הגויים ופחד יש בלב שמא נעיר ונעורר את נעריהם, או כלביהם; משתהים איפוא רק רגע ושבים לחתור במים בכיוון לחוף המוצא.

רבים התעלולים שלנו במים; חותרים באופנים שונים, בתנופות ידים ובתנועות ריתמיות־איטיות וחתירת־צפרדע או בתנועה איטית־נעימה, בשכיבה על הגב, אבל משעשעת ביותר היא הצלילה בעינים פקוחות ונתגלו אז קסמי הקרקע; שפע של חלוקי־אבנים צבעוניים וצדפים למיניהם וצמחי־מים שתנועת המים וצבעם הוסיפו להם קסם על קסם ועינינו לא שבעו מראות.

שייקע שואב המים

חוף זה היה מקום רחצה צר ביותר, לעומת ה„בלוניה". בדרך לבלוניה עברנו את הגשר המו־ביל לפרבר „סטריקיס". חוף זה רחב מאד וישר והחוף שממול רחוק מאד ורק שהיינים מעולים מגיעים אליו. כאן רדודים המים קרוב לשפה והקר־קע חולית, חלקה ולוטפנית, ככל שמתרחקים מהחוף מעמיקים המים והולכים. רבים כאן המתרחצים, חוף רחצה אחד לגברים ובמרחק־מה ממנו — לנשים, רחב ביותר אפיק הנהר בדרך לפרבר ה„פרשטאט", כאן גם הגשר הגדול והרחב ביותר. גשר רחב לכלי־רכב וצמוד אליו גשר צר להולכי רגל. „קפליצה" קטנה בנויה על הגשר, על־ידה מצטלבים הפרבוס־לבים בעברם ומנדבים פרוטה לקבצן פושט יד. היושב שם תמיד.

הגשר של „קוטרוב" הוא גשר רומנטי. נדמה שנוצר רק בשביל טיולים, דרכו עוברים לשכונה המיושבת רק ע"י „גויים", שכונה של גנים ובוסתנים, זוהי גם אחת הדרכים למצבת־הזכרון. בערבים ובשבתות הומה הגשר ממטיילים. השכונה מתמלאה עד אפס מקום. תושבי העיירה, היהודים, יוצאים לשדה ליער ולגנים. קונים פירות אצל החוכרים היהודים או אצל בעלי־הגנים הגויים; והפירות הם בשפע: תפוחים, אגסים, שזיפים ודובדבנים למיניהם וגם ענבי השועל נחשבים בפירות.

ויש גשר לחצר של הגרף, שרק יחידי־סגולה זכו להלך בו, ויש „גשר־המות", דרכו מלוים את ההולכים לעולמם.

אין גשר אחד דומה למשנהו. כל אחד וגודל מיוחד לו ורוחב וסגנון וטעם וריח ותוכן, ואלה תלויים במראה הנהר הנגלה משם, אם רחב הוא או צר, אם הומה לחופו הטחנה ומימיו נופלים בהמולה, או זורמים במשובה או זורמים בליאות, או נראים כעומדים.

אחד הבילויים החביב עלינו ביותר היה השייט בסירות. סירות צרות וארוכות היו נשכרות לנו בפרוטות, מידי בעליהם ה„גויים". אחד יושב בקצה האחורי של הסירה וחותר ומכוון כאחת, ואחד או שנים נוספים, באמצעה של הסירה, חותרים אף הם. לעתים שוכרים את הסירה לשעה ולעתים לשעות, בשעה שמפליגים ליער. שעות רבות שטים בסירה, שטים עם הזרם (או נגדו, בשובנו), נמנעים מהכנס בסבכי הסוף ולא נתפתה לשושנות המים, אשר אם נאחז בראש אחת מהן, עלולה הסירה לאבד שיווי משקלה ואז נהיה צפויים למרחץ... מתקרבים

ליער ועוגנים ליד החוף, זורקים חבל וקושרים לעץ, או גזע כרות, ומפליגים בטיול ליער.

אלה התענוגות שמזמן לנו הנהר בימות הקיץ ואילו בחורף משתנה הנוף, הנהר מתכסה שכבת קרח עבה ואז נוהרים הילדים והנוער וכל צעיר בעיירה — אל הנהר. מי שיש לו, קושר מחליקים לנעליו ומי שאין לו — מחליק בנעליו, כולם אצים וטסים ונופלים וקמים ושבים ומחליקים עד שמתלהט הדם ומשתלהבים הפנים ומשתכר הראש בסחרחורת־המרוצה, עד בוא הרגע ומתנערים מהשכרון ושבים ומתכנסים בסימטאות הצרות וחוזרים הביתה.

רק באביב יוצא נהרנו הקטן מגדרו, מפשירים השלגים ונמס הקרח וכוחות איתנים מסעירים את מימיו. לא פעם השתוללו מימי הנהר ופרעו בסכר שהוקם ליד טחנת הקמח והרסו בשצפם גשרים ונסערה גם העיירה ובאו בהמונים לחזות במראה.

רחל לרר

הרוטס *

רוטס, זהו שם של רחוב יהודי צר, בעיירתנו. רוב חנויות העיירה היו מרוכזות ברחוב זה: חניות ברזל, עור, מגפיים ונעליים, מנופקטורה וגלנטריה, חנויות מכלת, בשר וכד׳.

צר מאוד היה הרחוב, עגלה אם נכנסה בו, נסעה בכיוון אחד עד צאתה בעברו השני של הרחוב מבלי שהיה לה מקום להסתובב.

בכניסה הראשית לרוטס עמד בנין בן שתי קומות ברוחב כל הרחוב. בין שני אגפיו היה פתח צר ומעוגל שנראה כמו שערה של חומה. בכניסה זאת היתה אפלה שוררת תמיד. במעמקי הבנין היה מרתף גדול בו היו תושבי הרחוב מוצאים מקלט בכל צרה שהתחילה, במלחמות ובפוגרומים. מקלטים כמו זה היו מצויים כמעט בכל יתר הרחובות שבעיירה.

בעברו האחד של הרוטס עבר הרחוב הראשי של העיירה, בו היו חנויות ובתי מגורים של יהודים. בעברו השני — רחוב שומם, בלי חנויות, זהו רחוב הכנסיה הנוצרית, ה„קלויסטר״. לרחוב זה פנו כל הכניסות האחוריות של חנויות־הרוטס ובתיו וחצרותיהם הקטנות. רחוב זה היה הומה רק בחגים נוצריים. בימי חג אלה לא היו תושבי־הרחוב־היהודים שבעים נחת. הם היו מגיפים את הדלתות והתריסים אבל זה לא מנע את ה„שקצים״ מפגיעה בבתים. הם לא יכלו לעבור בשקט ע״י בית יהודי; היו זורקים אבנים ומנפצים שמשות, עוקרים גדרות, גונבים ומתפרצים לחנויות כדי לשדור. לשיא ההתעללות הגיעו בהתקרב חג המולד. ימים אלה זכורים כימי חרדה ליהודי הרחוב וביחוד השפיע פחד־תמיד זה על נפש הילדים. הפחד השתרש מילדותם.

ברוטס גרה משפחתי. החנות ובית המגורים היו שם. שם נולדתי ושם גרתי בימי ילדותי.

*) נקרא „רוטס״ על שם בנין ה„ראטהויז״ — בית הרשות המקומית שהיה במרכז הרחבה.

חליה לרר־ברגר

בית ברחוב שקולנה

ביתנו אשר ברחוב בתי־הכנסת, בית קטן היה והאפלה שרויה בו תמיד. מעטות היו שעות החסד בהן פקדוהו קרני השמש.

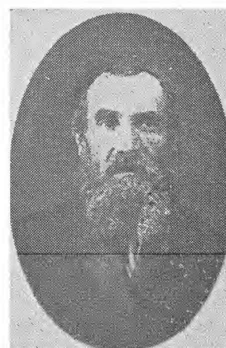
צר היה ביתנו מהכיל את כולנו, כי משפחה גדולה היינו, צר מהכיל איתנו ואת כל אשר משכנו מסביבתנו והבאנו לתוכו.

אל אבא הרבו לבוא אנשים לבקש „דין־תורה" במקרי עסקים, שותפויות, ירושות וכד׳. מלבדם באים אנשים בענייני מסחר וסוכנים נודדים של בתי־מסחר אשר בכרך, באים להציע סחורות תמורת שטרות לזמנים ארוכים וקצרים. באים קרובי המשפחה וידידים; באים למשחק השח. ואלינו באים חברים וחברות. אל ביתנו הקטן היינו, אנחנו כולנו, מביאים מהענינים שבהם היינו חיים, עניני ציביר שונים: עניני ההסתדרות הציונית, הקק״ל, החלוץ, השומר וביה״ס. תמיד היה כל אחד מאתנו עוסק במשהו מכל אלה וצר המקום בבית, מהכיל את כל היורד להיות שרוי בתוכו. לעתים קרובות צר עד מחנק.

יחד עמנו, קרובים מאד, צמידים לקיר משותף, שרויים שכנינו וגם הם גרים בדירות קטנות וצרות מהכיל את יושביהן. מעבר לקיר מתמשכים, לקראת שקיעה, חיי ר׳ חיים־לייב הסנדלר. ארוכים וממושכים הם פיהוקיו הכלים מתוך עייפות. כבר אין היא עובד, הוא רק מהלך לאט, לאט, בדרך לסימטתו וממנה. ליד שולחן הסנדלרים יושב בנו, ראובן, ופטישו הולם בקצב ובכוחות צעירים.

גם שכננו מצד שני, מעבר לד׳ אמות של רוחב ה„שער", הוא סנדלר. זהו יצחק ואשתו טובת הלב, ללא גבול, מֶני. מני, שרוצה תמיד לעזור ומוכנה לוותר על שלה לטובת אחרים.

קרענו חלונותיו לרווחה, ככל אשר יכולנו. קרענום אל מול פני הרוחות של כל עונות השנה. שלחנו מבטינו אל מחוץ לבית. היה שם רחוב צר וביצה עמוקה מפרידה בינינו לבין שכנינו אשר ממול. אין לדעת אם הפריעה הביצה מעט או הרבה בחיינו. ייתכן שלא. אדרבה, כלום אפשר היה לדעת, בלעדיה, מה טעם יש להליכה בשבילים ראשונים הנכבשים עם היות האביב? שבילים נכבשו אל העבר השני, כי זאת היתה הדרך בה עברו יהודים לבתי הכנסת ובו אצו ילדים ל„חדר" של הרבי ר׳ חיים־יהודה וזאת היתה הדרך לבאר המים, אשר בכיכר שבין בתי ה־כנסת. בדרך זאת הלכו שכ־נינו אשר ממול, בעברם את השער, על־יד ביתנו, בדרך לשוק ולרחוב החנויות.

חיים לרר

אשתו שרה העסיה

הועד הציוני בברסטצ׳קה

משמאל לימין; בשורה הראשונה: יוסף ספרא; בנציון קטרבורסקי; יהושע קליבנר; יצחק מרגלית; ברוך פירר; שלום ביכמן; מאיר ליטבק; המורה רבינוביץ; ברוך ברגר. בשורה השניה: פייגע שפירא; חנה אטינגר; שפרינצה רזניק; המורה לרוסית; דובה שוולב; המורה (לפולנית) בשם זאובר; שמואל מרגלית. בשורה השלישית: שלמה קטרבורסקי; בלה ישפה; רחל שפירא; חניס בבצ׳ה; ישעיהו קליבנר. בשכיבה: אהרון לרר.

ממש מול ביתנו גרה משפחת אלי „מעשונז׳ניק”. הוא ואשתו ובניו הרבים והחסונים, אנשי עמל טובים וישרים. מהנפחיה אשר בסימטא היה עולה תמיד קול פטיש הולם בסדן, ולא פעם נשארנו עומדים מוקסמים למראה ניצוצות הנבזקים מרקועי הברזל, מתחת למכת פטישו של ר׳ אלי. — משני עברי הכניסה היו פיסות אדמה גדורות בגדר־עץ ושם פרחו, עם היות האביב, שיחי לילך. לא מעט היה הלב משתעשע בלבלובם ופריחתם של שיחים אלה שהשרו משהו חסד ושמחה על עצבותו של רחובנו הצר.

הרבה שלג וגשם ירדו בין בתינו. בחורף היו מרכיבים את החלונות הכפולים שכוסו עד מהרה כפור ולא נראה בעדם דבר, עד שהפשיר הכפור והחלונות נפתחו ובעדם שבנו והבטנו אלה באלה כשבינינו ביצה מפרדת.

עם היות האביב היו החיים גולשים החוצה: פסח בשער ומרבים בניקוי ומירוק. מצחצחים את כלי הנחושת, רוחצים ארונות ומיבשים בשמש. שכבת

הבוץ העליונה מתיבשת ועגלות עוברות ומהדקות, רגלי אדם דורכות עד שרב היבש על הלח ובפסח מעיזים לצאת בנעליים חדשות... המבוגרים מרבים לשבת על ספף הבית ואלו הצעירים מרחיקים מהבית ומהרחוב בכל הזדמנות מציה. הם יוצאים לפרברים, ליערות, לגנים ולשייט בסירות, ע״פ הסטיר. אלה הצעירים שחיי העיירה שמים כבר מחנק על חייהם, עוד רגליהם שתולות ברחובנו ואלו נופם כבר צומח במרחקים.

רחל שרה־עסי״ס

נדיבות הלב בעיירה

בחדר הקטן בקומה העליונה של בית פייגה־לאה׳ס שכן „בית־הספר״ העברי של אברהם יהודה פולק ז״ל, מין אליעזר בן־יהודה דברסטצ׳קה. הוא שם לו כמטרה להחיות את שפת־העבר לשפה מדוברת והוא דיבר רק עברית, ובחדר ההוא היו מתאספים קומץ צעירים וצעירות בלילות שבת ושרים משירי ציון, ואני עודני ילד קטן שמכיר את ארץ ישראל מסיפורי החומש והאגדה, הייתי עומד שעות רבות למטה, ומקשיב בגעגועים אין סוף, לשירה המושרת בהתלהבות ובעצבות. ובימים ההם פשטו שמועות שכמה צעירים וצעירות מתכוננים ממש לנסוע לארץ ישראל. היה זה בהתחלת העליה השניה, ובבוקר אחד נפוצה השמועה שחיה בריינס (היא חיה צימרמן ז״ל) ברחה בחשאי מבית הוריה וכבר נמצאת בדרך לארץ־ישראל. אמה הריצה מברקים לתחנות המשטרה על הגבול וביקשה לעכב אותה ולהחזירה „באֶטַפּ״, חזרה הביתה, אך היה כבר מאוחר מדי; חיה היתה כבר מעבר לגבול.

עברו שנים ופרצה מלחמת העולם הראשונה. עיירתנו ששכנה רק כשמונה ק״מ מהגבול האוסטרי, הרגישה את המלחמה על גבה כבר בימיה הראשונים. יהודים רבים, שהיו נחשבים כאמידים, נשארו בן לילה בחוסר כל. מחסור ורעב ממש השתרר בבתים רבים ותושביהם התביישו לספר על מצבם. בעקב מצב זה התעוררנו קבוצת נערים בני 16־15 וייסדנו ביזמתנו אנו אגודה בשם „סומכי נופלים״, שהציבה לה כמטרה, תמיכה בסתר, לכל הנזקקים. למטרה זו גבינו תרומה שבועית מכל תושבי העיירה בלי יוצא מהכלל, אירגנו מפעלים שונים, כמו הצגות, הגרלות, ובכל יום חמישי חילקנו תמיכה לכל הנזקקים. ולא משפחה אחת ניצלה מרעב ממש, הודות לתמיכה זו.

המלחמה התנהלה בכל תוקפה. הרוסים עזבו ופלשו האוסטרים, אלה ברחו והרוסים חזרו. פרצה מהפכת 1917. ברחוב היהודי היה ששון ושמחה, אך לא לאורך ימים. בעצם ימי המהפכה התחילו להשתולל בסביבה כנופיות אוקראינים, שסיסמתם היתה „הכה ביהודים ותציל את רוסיה״. העיירה עברה מדי פעם מכנופיה אחת לשניה וכל אחת השאירה עקבות של שוד ורצח, אך יותר מכולם הגדילו לעשות הפולנים בזמן הראשון לכיבוש העיירה. באמתלה של חיפוש־אחר־

נשק ומהפכנים, הרגו בדם קר צעיר וצעירה, השתוללו כחיות טרף ושדדו מכל הבא ליד, לקחו בתור בני ערובה כמה מטובי האנשים, ביניהם את ב. פורר ועינו אותו עינויים קשים ואכזריים ובתוך כל האנדרלמוסיה הזאת הגיעתנו הידיעה על הצהרת בלפור ומאז התחילה פעלתנות ציונית נמרצת. ניגשו במרץ רב לבניית בנין בשביל בית ספר „תרבות" ויזכרו לטובה החבורה: ב. פורר, יצחק מרגלית, יהושע קליבנר, בנציון קטרבורסקי, יוסף שירמן ועוד, שעשו לילות כימים והקדישו הרבה מזמנם ומרצם למפעל הזה ובמרוצת הזמן היה בית הספר „תרבות" לבית יוצר של חלוצים טובים ומסורים, שברובם נמצאים אתנו בארץ. התחילה פעולה נמרצת ושיטתית לטובת הקרנות. כל ביקור של בא כוח המוסדות הציוניים היה לחג בעיירה. אינני יכול שלא להזכיר את ביקורו של אברהם לוינסון ז"ל מטעם קרן היסוד, שהגיע לעיירה לאחר שנבחר בתור ציר לסיים הפולני הראשון. לוינסון, אז אדם צעיר, מלא מרץ ושופע הומור ומאמרי חז"ל,

בית־ספר עברי עממי „תרבות" — אַ פאלקסשול „תרבות"

כבש את לב כולנו. ישבנו איתו לילה תמים עד אור הבוקר ולא נלאינו לשמוע דברי תורה ושיחת חולין. ההרצאה שלו בבית הכנסת עוררה התלהבות עצומה והמגבית עברה בהצלחה רבה. יהודים עניים ומרודים באו והצהירו לטובת קרן היסוד שנוסדה רק אז. וזכורני שהתחלנו להפציר בלוינסון שיסכים להשאר אצלנו לשבת (זה היה יום ה׳). הוא חשב קצת וענה שתמיד לכל מקום שהוא נוסע הוא סוחב באמתחתו 3 תרמילים: קרן הקיימת, קרן היסוד ובנק הפועלים. אם נסכים לפדות 50 מניות מבנק הפועלים יסכים לבלות אתנו את השבת. ההצעה הזאת העמידה אותנו במבוכה רבה. חמישים מניות מבנק הפועלים, לאחר שהתחלנו רק במגבית לקרן היסוד, היה אז בשבילנו סכום דמיוני שלא היה לנו כל מושג, איך נוכל לעמוד בזה, אך הסיכוי ליהנות מנוכחותו של לוינסון השבת היה כה מושך, שהחלטנו להסתכן ולשלם את המחיר. רק דרשנו מהאורח שינאם מלים מספר באסיפה שנקרא במיוחד למטרה זו. אחרי האסיפה סידרנו רשימה מצומצמת מאוד, בכדי לא לפגוע במגבית לקה״י, וניגשנו לפעולה. למחרת בא אלי יחיאל פלציער, חייט, מטופל בילדים קטנים, שנאלץ היה לעבוד 16 שעות ביממה כדי לקיים את משפחתו, ואמר לי שלמרות זה שהוא איננו ברשימה ולא פנו אליו, בכל זאת רוצה גם הוא להשתתף בענין הזה הנקרא „בנק־הפועלים״, אך היא מבקש לשלם את המניה בשיעורים שבועיים ומבקש לא לבוא לביתו לגבות את הכסף, הוא בעצמו יביא לי כל יום ששי סכום ידוע, עד שבעזרת השם יסלק את החוב. כל זאת אמר בגמגום ובביישנות שזה ממש נגע ללב. כמובן, שברצון רב הסכמתי לכל התנאים והוא מילא את התחייבותו. מקרים כמו זה היו רבים; יהודים עניים ומרודים היו ממש חוסכים לחם מפיהם ותרמו למגביות לטובת בנין הארץ.

א. גלר

זכרונות על עיירת מולדתי

שנות ילדות

משפחתנו גרה בדירה של שלושה חדרים ומטבח מרווח; חדר־הכניסה היתה סוכה גדולה וסגורה, ששימשה סוכה לכל דיירי הבית, וגם לשכנים קרובים. בעל־הבית היה ר. יצחק קארדיש, תלמיד חכם, נמוך קומה, בעל זקן צהוב־לבנבן, שקוע יומם ולילה בתלמוד. היתה לו חנות־בדים, אבל בה רק סחורה פשוטה בשביל הגויים, ליהודים לא היה לו מה למכור. בחנות עסקה אשתו, ואילו הוא ישב כל היום על התורה. אנשים היו נכנסים ויוצאים אצלו ונראה כי להתדיין באו, התיחסו אליו באימון רב וסמכו עליו בתור בורר יחיד. לר׳ יצחק הייתי קורא בילדותי: פעטער איצ׳י, ולאשתו — מומע עטל.

באותו בית גרה גם בתו של בעל־הבית בשם טובה — התאלמנה והתחתנה שנית עם אחד מברמליה, ר׳ אשר מיילד, גם הוא אלמן היה והניח בת חנה׳לה

ובן לייבנה, זה לייבוש־אריה מיילד, ידיד נעורי, ידידות שנשמרה בינינו עד היום. לא אדע, מדוע לא נזדמן לנו ללמוד אצל רבי אחד, זכורני, שהצטערתי על כך מאד, כי ידי לא סרה מידו כל השנים. וחנהלה היתה גדולה ממני בשנים אחדות ואהבתיה מאד, היה לה כשרון בלתי שכיח לחיקויים ולמשחק, תכופות רציתי לנשקה, אך חנהלה לא הסכימה...

מנוף העיירה

הסטיר, אשר על גדותיו נמצאת ברסטצ׳קה, רחב־ידיים הוא ובימי הפשרת השלגים הוא מתרחב עוד יותר, ועם זרם המים הגובר היו עוברות דרכו רפסודות רבות. היה זה מראה נהדר. המסתכל בימים אלה בנהר ובסביבתו יכול לראות באופן בולט, כי העיירה נראית כאי מוקף מים מכל צדדיה. לאן שפנית יראו עיניך רק מים וגשרים ומסביב להם יערות עבותים. בצעירותנו לא ידענו להעריך את היופי שבנוף זה.

בעיירה ובבית אבא

סבורני, כי אנשי העיירה ברובם חיו חיי־דחקות. היו אמנם עשירים אחדים, אבל, נראה, כי ביניהם היו גם כאלה שחשבו אותם לעשירים, או העמידו רק פני עשירים. הורי לא היו עשירים, אם גם לא היו מחוסרי פרנסה. בבית היה הכל בשפע והיה פתוח לרווחה. לליל שבת ולשבת היו תמיד אורחים ליד שולחננו, הורי היו נותנים צדקה ביד רחבה, וכאשר נשחטו עופות לשבת, היו מטילים עלי שליחות לחלק את הצוארות, הקורקבנים, הרגליים והכנפיים בין הנזקקים בעיירה, במיוחד לאשה נכה אחת, והייתי חוזר הביתה לאמא עם ברכות לאריכות ימים ולזכיה לימות המשיח.

מלבד הסוחרים ובעלי־החנויות היו בעיירה בעלי־מלאכה רבים, שהרויחו את לחמם בזיעת אפם, ביניהם גם בעלי יכולת כספית, שהעסיקו מספר פועלים שכירים. רובם אנשים ישרים והגונים.

בזכרוני נחרת אחד בעל־עגלה, נחמן מנלה׳ס. כל ימות השבוע היה בדרכים. ליום הששי היה חוזר הביתה. ביום חמשי בחצות הלילה היה עובר בעיירה, ובניגון עצוב ונעים, בקולו המלטף היה מעורר את האנשים לקום לעבודת הבורא. כשהיה עובר ליד ביתנו התעוררתי תמיד, האזנתי לזמרתו הנעימה והצטערתי כאשר התרחק מביתנו ולא יכלתי לשמוע יותר את זמרתו, המושכת לתהלים ולהתיחדות עם הבורא. האיש, שעבד עבודת פרך במשך ימות המעשה, ובשובו הביתה הלך לעורר את היהודים לעבודת הבורא, נראה בעיני כאחד מל״ו הצדיקים...

הרבנים ובתי־הכנסת והקלויזין

הרב ר׳ לייב קליבנר היה מחסידי טריסק והמקיל לבית הלל, ציוני לפי הכרתו, ואילו הרב ר׳ נחמן זואגילר, המחמיר לבית שמאי, מחסידי אוליקה, אדוק היה. היו בתי־כנסת אחדים בעיירה: בבית־הכנסת הגדול היו מתפללים „עמך״ ורק בשבתות ובחגים. יפה היה בית־כנסת זה, אך בחורף היה קר בו, כי כנהוג

תעודה מריב הרבנים בברסטצ׳קה
א דאקומענט פונם קריגעניש צווישן די רבנים אין ברעסטעטשקע

לא היה מוסק. גם בבית־המדרש הגדול התפללו בני „עמך". ובו היה נעים גם בחורף, כי התנור היה מוסק מבוקר עד ערב.

החסידים והאמידים התפללו כל אחד בקלויז שלו. הקלויז הישן היה של חסידי טריסק, לחסידי אוסטרוב לא היה אמנם רב משלהם, אך קלויז מיוחד היה להם. היפה בקלויזין, מכל מקום בעיני, היה זה של חסידי אוליקה, שבו התפללנו.

הציונות כבשה את העיירה

מילדותי זכורים לי בתור אבות הציונות בברטיצ׳קה המשפחות פוליאק, מרגלית, קליבנר, רוקח, מיילמן (בחלקה), פורר, גאלקין, גרינשפון, סיקולר, שירמן, רוטבליט, ליטבק, כהנא, לרר, שלייאן, רייצים, שטפר, ברגר, סירקים, שיולב, ישפה, שטרקר, וכמובן, גם משפחתנו.

בביתנו הרבו לשוחח על הציונות. תמונה גדולה של הרצל היתה תלויה על אחד הקירות והוחדרתי הערצה רבה לחוזה הציונות. כשהתחלתי רק ללמוד חומש

והגענו למשה רבנו, שהוציא את בני ישראל ממצרים, למען ילכו לארץ־ישראל, השוותי אותו עם הרצל, שקם בימינו ואומר להוציא את כל היהודים מארצות הגולה ולהביאם לארץ־ישראל. ב„חדר" של ר' שפסל נכנסתי בוכוח עם חברי משה חניס, שהיה גדול ממני בשנים על מה חשוב יותר ליהודים הסוציאליזם או הציונות ? אני הייתי, כמובן בעד הציונות, ואילו חברי — בעד הסוציאליזם ואף התבטא בגסות על הציונות. עורר את רוגזי, התנפלתי עליו ורציתי לנקר את עיניו, בקושי הפריד ר' שפסל בינינו ולא נתן לי עוד לשבת על ידו. לא דברתי עם משה חניס במשך שנים, וכאשר גדל, היגר לאמריקה...

לראשונה התיחסו לציונות בעיירה כמו לתנועה של הבורגנות הזעירה, ובמיוחד התרחקו ממנה בעלי־המלאכה והפועלים, שנטו רובם לתנועת התחיה הלאומית הרוסית, שהיה להם הסוציאליזם. בשנות מלחמת העולם הראשונה, המהפכה הרוסית וימי הצהרת בלפור גרמו לשינוי גם ביחס המוני היהודים בעיירה לציונות. השפעה רבה בכיוון זה היה לבית־ספר „תרבות", שרכש את לבות בני הנוער, לרבות המשפחות של בעלי־המלאכה והפועלים. העיירה היתה לציונית. זאת מאשרת גם העובדה, שכל יוצאי העיירה, שעלו לארץ, השפה העברית שגורה בפיהם ועל זאת גאותנו.

ר א ש ו נ י ה ע ו ל י ם מ ה ע ל י ה ה ש נ י ה.

הראשון מבין בני העיירה בעליה השניה היה יוסף קליבנר, הוא עלה זמן קצר אחרי מלחמת רוסיה־יפאן, אחריו עלו חיה ברכה ליברמן־צימרמן ורדיבנסקי, שניהם אינם ילידי העיירה, אך נחשבים כברסטצ'קאים. זכורני את ה„קונצרט" שערכה אמה של חיה ברכה ביום נסיעתה מהעיירה. האם התנגדה בתוקף לעלית הבת לארץ־ישראל והאשימה את אנשי העיירה שהשפיעו עליה. באותו יום המה ביתנו מרוב אנשים שבאו להפרד מברכה, ולפנות ערב סגרו את הדלתות והגיפו את תריסי החלונות, כי נודע, שאמה של חיה ברכה אימה לבא לביתנו ולעשות בו שמות. אני וחברי לייבוש מלר התחבאנו בפנת הבית ורעדנו מפחד, בהגיע השמועה, כי הנה עומדת לבא אלינו אמה של חיה ברכה...

אחרי חיה ברכה עלה לארץ חיים צימרמן (שנשא את חיה ברכה לאשה), יליד ליובוצ'ובקה הסמוכה לברסטיצ'קה, ואחריהם עלו: אחותי מילה עם מוניה גלקין, אחיותי שרה וצביה ואחריהם בלה מיילמן ושמואל צימרמן.

אחרי עלית הראשונים מבני העיירה לארץ, נוצרו קשרים הדוקים וידידותיים בין הוריהם בעיירה, שביקרו אלה אצל אלה תכופות, כדי להוודע על גורל הבנים והבנות ולהתייעץ בצוותא, במה אפשר לעזור ליוצאי חלציהם, שעקרו מבתי הוריהם...

ט י פ ו ס י ם א ח ד י ם.

אסיים את זכרונותי בציון טיפוסים אחדים, שנחרתו במוחי ואבקש סליחה **מאלה, אשר את שמותיהם לא אזכיר. זכר** כל הקדושים והטהורים מברסטיצ'קה בצרור החיים של האומה.

הרב ר׳ לייב קליבנר — רב בן רב, נאמר, כי שמו הופיע בין התורמים לחובבי־ציון, בניו חונכו לציונות. בנו יוסף, ראשון העולים בימינו, לימד את אחיותי תנ״ך ועברית לפני עלותם לארץ. בפעולתו הונח היסוד לבית־הספר העברי בעיירה.

ר׳ אברהם יהודה פוליאק — שולל הגולה בהחלט, מעמיק בהבנת הציונות, אך איתרע מזלו: רק ברוחו ומרחוק ראה את הארץ, ואליה לא הגיע.

ר׳ יצחק מרגלית — צנא מלא ספרא, חינך את ילדיו לעליה לארץ־ישראל, הגשים את רעיונותיו ועלה לארץ עם כל משפחתו.

ר׳ ישראל גלקין — תלמיד חכם, בית ציוני, עלה לארץ.

ר׳ חיים רוקח — יהודי בעל יחוס ותלמיד חכם, חינך את בניו לתרבות עברית ולארץ־ישראל.

ברוך פורר — רוקח העיירה, ציוני להלכה, ביקר בארץ, אך אומץ־לבו לא הספיק להגשים את מאויו, להשתקע בה. וחבל.

ר׳ חיים לרר — עילוי ומתמיד, גם בבית־הכנסת לא הפסיק מלעיין בספר, ראש החברה משניות.

ר׳ מרדכי (מוטי) מיילמן — יהודי, יודע ספר, בעל דעה צלולה, הצטיין בבוררות בין יריבים; בנותיו עלו לארץ לפני מלחמת־העולם הראשונה.

ר׳ משה (מושקה) שוולב — בעל מוח חריף ותלמיד חכם, ציוני לפי הבנתו את התורה.

משפחת שירמן — ראש המשפחה, ר׳ בנימין, היה יהודי קפדן־כעסן, בניו היו ציונים, בנו יוסף עלה לארץ עם בני ביתו.

ח. ש. קטבורסקי

צו ווען מיר געדענקען דאס קליינע שטעטל?

פון

קאי שוגארמאן

עס איז געווען אין פוילן א קליין שטעטל — בערעסטעטשקא האט דאס געהייסן. יידן זיינען דארט געבוירן געווארן, האבן געלעבט, געוויינט און געלאכט... אבער דאס יידישע קול דערטראגט זיך פון דארט נישט מער... דאס שטעטל איז גאנץ אפגעמעקט געווארן פון דער ערד אלס א יידישער ישוב... און די פיר טויזנט אזוי טראגיש פריצייטיק אומגעקומענע נפשות זיינען באגראבן געווארן לעבעדיקערהייט. דאס זעלבע אומגליק האט פאסירט מיט אנדערע הונדערטער יידישע שטעט און שטעטלעך איבער גאנץ ריסלאנד, פוילן און אנדערע טיילן פון אייראפע. יעדע שטאט האט איר אייגענעם טרויער, איר אייגן בלעטל צוצושטעלן צו דעם שווארצן בוך פון דער געשיכטע, אבער איך קען בלויז דאס שטעטל בערעסטעטשקע — ווי מען פלעג דאס אנרופן אויף יידיש.

עס קאן זיין, אז מיט דער צייט, אין דער צוקונפט, וועט דארט אויסוואקסן אן אנדערער יידישער ישוב; עס קאן זיין, אז עס וועט דערפון ווערן א גרויסע, שיינע, מאדערנע שטאט, אבער דאס שטעטעלע ברעסטעטשקע, ווי איך האב עס אמאל געקאנט, ווען איך פלעג אלס קינד קומען אמאל צו מיין באבען צו גאסט צו פארברענגען א זומער, וועט שוין מער נישט זיין, און טאקע פון דעם אמאליקן ברעסטעטשקע וויל איך איצט שרייבן.

איך גלויב, אז עס זיינען פארהאן זייער ווייניק מענטשן, וועלכע האבן דערפון געהערט. דאס שטעטל איז אפילו נישט געווען אנגעצייכנט אויף דער מאפע, אבער עס איז געווען... עס האט עקזיסטירט... עס האט געהאט אן איי־גענעם לעבן. איך וויל איצט פארצייכענען אלץ וואס איך וייס וועגן דעם, וויל איך בין אפשר די איינציקע אין אמריקע וואס איז אימשטאנד וועגן דעם צו שרייבן. אויך וואלט איך געוואלט, אז מיינע ווערטער זאלן דערמאנען אונדז און אונדזערע קומענדיקע דורות אז אזא פלאץ ווי ברעסטעטשקע, מיט איר אייגנארטיקער פארב און אינדיווידואליטעט, האט א מאל עקזיסטירט אויף דער וועלט.

איך וויל אויך ערן דעם אנדענק אלע מענטשן פון דעם שטעטל, וועלכע האבן זייער גאנץ לעבן געלעבט צוזאמען ווי איין גרויסע משפחה, זיינען געשטארבן צוזאמען אין איין טאג, און זיינען פארשאטן געווארן צוזאמען לעבעדיקערהייט אין איין גרוב.

ווי איך האב שוין ערשט דערמאנט, דער נאמען איז נישט געווען פארציי־כענט אויף דער מאפע, אבער עס איז א אלט, היסטאריש שטעטעלע. עס האט אַ געשיכטע פון עטליכע הונדערט יאר. אויף דעם יידישן בית־עולם שטייען אלטע, איינגעבויגענע, מיט גרינעם גראז באדעקטע מצבות, וועלכע זיינען געשטעלט געווארן נאך אין 15־טן יאר־הונדערט.

אן ערך צען בלאקס אונטער דער שטאט געפינען זיך צוויי מאנומענטן, איינער נאך דעם צווייטן, איין דענקמאל איז א מאסען — גרוב פאר די פאליאקן. דער צווייטער איז אנגעפולט מיט רוסן. אויף דעם פעלד זיינען פארגעקימען איינע פון די גרעסטע און ביטערסטע האנט־צו־האנט שלאכטן וואס עס איז־ווען עס איז פארגעקומען אין דער וועלט־געשיכטע. ווען צוריק מיט א יאר דריי הונדערט, האט זיך דער קאזאצקע אטאמאן באגדאן כמעלניצקי געשלאגן קעגן דער הערשאפט פון די פאליאקן. גאנצע דריי טעג און נעכט אן איפהער האט מען זיך געשלאגן, און עס זיינען געפאלן אזוי פיל מענטשן פון ביידע זייטן, אז די ביינער פון די געפאלענע האבן זיך צעווארפן איבער דעם גאנצן שטעטל. אפילו איצט, ווען מען פלעגט גראבן א פונדאמענט פאר א נייעם הויז, פלעגט מען זיך זער אפט אנשטויסן אויף סקעלעטן. דאמאלס זיינען 200 אידישע פאמיליעס אומגעקומען, און בלויז 12 אידן האבן זיך געראטעוועט.

די הענקמאלער זיינען פון רויטע ציגעל און ווי גרויס זיי זיינען, זיינען זיי פארשריבן מיט די נעמען פון געסט, טוריסטן און דער באפעלקערונג פון שטעטל און אומגעגנט. עס איז שוין דארט נישטא מער קיין פלאץ וואו מען

קאן אויסקריצן אן איינצלנעם נאמען. אין אויך, אין דער צווייטער וועלט־מלחמה, איז דאס געווען א וויכטיקער סטראטעגישער פונקט, דורך וועלכן די ערשטע היטלערישע געפאנצערטע דיוויזיעס האבן זיך א לאז געטאן אויף זייער וועג קיין רוסלאנד. דערפאר טאקע, ווייל עס איז געווען אן אומדערוואַרטעטער איבערפאל, און מען איז פון דארט נישט אנטלאפען, האבן זיך דערנאך בלויז צוויי מענטשן געראטאוועט דארט על פי נס, און 24 מענטשן האט מען געפונען שפעטער אין פארשידענע קאנצענטראציע־לאגערן פון איטאליע און דייטשלאנד.

געאגראפיש קאן מען דאס שטעטעלע געפינען אויף א זייט, ארום פופציק וויארסט פון לוצק, כמעט דערזעלבער וועג פון דובנא און ראדזיווילאוו. און פינף־און־צוואנציק מייל פון בראד. ברעסטעטשקע האט זיך געפונען ווייט פון א באן. צו פארן צו די אויבן־דערמאנטע שטעט אדער ערגיץ אנדערש, האט מען באדארפט פארן מיט דער פור. ווען עמיצער האט באדארפט פארן קיין דובנא, למשל, האט ער געדארפט צוגיין צום פיר־מאן אין אים פרעגן, ווען זיין פור פארט קיין דובנא. אזא שטרעקע ווי פופציק מייל דורכצופארן האט מען זיך באדארפט הוידן אויף דער פיר א גאנצן טאג. ווינטער אין די גרויסע פרעסט און שווערע זאווארוכעס איז טאקע דאס פארן געווען פארבונדן מיט גרויסע שוועריקייטן, און בלויז ווען מען האט טאקע שוין געמוזט פארן, אין מען געפארן. יעדער איינער האט שוין געהאט ספעציעלע לאנגע פעלצן, טיפע וואללענקעס און שאלן צוגעגרייט פאר דער נסיעה. אזוי איז מען געפארן אין ברעסטעטשקע.

יא, עס איז טאקע געווען א פארווארפן ווינקל און נישט אומזיסט פלעג מען זאגן אז ווען עמיצער פאלט אריין אין דעם לאך, קען ער זיך מיט קיין שום צוואנגען פון דארט נישט ארויסרייסן. עס זיינען געווען מענטשן, וועלכע פלעגן קומען אהין בלויז צו זיין דארט אויף א קורצע צייט, און פלעגן דארט אפזיצן יארן.

דאס שטעטעלע ליגט ווי אין א טאל, ארומגערינגלט מיט פעלדער, וועלדער און טייכן. ברעסטעטשקע אליין האט א זייער שיינעם לאנדמארק — א שפאציר אויף דער „פערשטאט" ברענגט אייך צום גרויסן געדיכטן סאסנאווע וואלד. דער וואלד איז אנגעזעצט מיט יאגעדעס און סיניצעס און די פויערטעס קלייבן זיי און פארקויפן זיי אויף דעם מארק. אין א הייסן זומער־טאג פלעגן אידן גיין אהין זיך „אפקילן".

ברעסטעטשקע איז א קליין אינזעלע ארומגערינגלט פון אלע זייטן פון דעם טייך „סטיר". פינף האלצערנע בריקן פארבינדן ברעסטעטשקע פון אלע זייטן מיט דעם איבעריקן לאנד. ארום צען, פופצן קורצע גאסן מיט עטליכע געסלעך, און דאס איז גאנץ ברעסטעטשקע. דער טייך „סטיר" פליסט צווישן די גאסן ווי א שלענגל, אזוי, אז וואו מען גייט איז מען נעבן דעם טייך. אויף איין זייט פליסט דער טייך רוישיק און מיט גרויס אומפעט; אויף אן אנדערער זייט האט ער זיך צעגאסן ברייט און ווייט און קוקט אויס ווי א גרויסע אזיערע. אויף דעם פלאץ איז דאס וואסער פויל, עס רירט זיך קוים, און די הויכע וואסער־גראזען־און־ליליעס פילן זיך גאנץ באקוועם. ווינטער ווערט דער זייט טייך

שנעל פארפרוירן און די קינדער פלעגן זיך דארט גליטשען אויף דעם אייז. פון איין זייט בריג אויף דעם וואסער. דאס איז דער פארק פון דעם הויף גרויסע דעמבעס ווארפן זייער טונקעלן שאטן פון א פוילישן נאבעלמאן — ראציבאראווסקי.

די צווייטע זייט פון דעם פריצישן הויף גייט ארויף אויף א סקווער, אויסגעלייגט מיט ברעטער ווי א בריק. אויף איין זייט איז דער טייך מיט עטלעכע הייזער ביים ברעג. די דריטע זייט פון סקווער, קעגענאיבער, איז א פוילישער קלויסטער פון גאטישער ארכיטעקטור. דער סקווער איז געווען דער שבתדיקער שפאציר־פלאץ פון אלע אידן. דאָ „האט מען געזען און זיך געלאזט זען". דאס איז געווען דער פלאץ, וואו א נייע שנור פון א משפחה איז געזען געווארן צום ערשטן מאל. דאס איז געווען דער פלאץ, וואו מען האט דערזען א ניי שטיק צירונג אויף א שכנ׳ס ווייב, א נייע קלייד, א נייע „פאלטע מיט א פוטערנעם קאלנער"; א בחור מיט א מיידל זיינען געווען פארליבט, וואוהין גייט מען? פארשטייט זיך, צום קלויסטען און דערנאך פארנעמט מען זיך ארויף אין פעלד אריין, וואו די דענקמאלער שטייען. דאס איז געווען „די פינפטע עוועניו" פון ברעסטעטשקע.

אבער דער צענטער פון דעם לעבן אין שטעטל איז געווען אן אנדערער סקווער, ארומגערינגלט מיט הייזער און געוועלבן. דער חשובסטער פלאץ פון דעם צווייטן סקווער איז געווען דער „רוטיס" — א לאנגער פאסאזש מיט א דאך ארום צוויי בלאק די לענג; פון ביידע זייטן זיינען געווען קלייטן און איבער די קלייטן האט יעדער איינער געהאט דארט זיין וואוינונג. דער „רוטיס" שטעלט מיט זיך פאר א זעלטענעם מוסטער פון ארכיטעקטור פון מיטלאלטער — געבויט צוריק מיט עטלעכע הונדערט יאר, פון רוסישע שקלאפן ביי דער פוילישער הערשאפט... אן אמת׳ע „פערעל" פאר פארשער פון היסטארישער ארכיטעקטור.

דער גאנצער „רוטיס" האט אמאל באלאנגט צו מיין עלטער־עלטער־זיידען. דארט האט ער געהאט זיין ליקארני זאוואד; אבער נאך זיין טויט, האבן מיט דער צייט זיינע רייכע פינף טעכטער אויספארקויפט זייער טייל ירושה צו אנדערע משפחות, און אזוי ארום איז דער „רוטיס" איבערגעגאנגען צו די הענט פון „פרעמדע". שוין פאר מיינע צייטן, האבן אלע שניטקרעמערס פון שטעטל געהאט דארט זייערע געשעפטן — עס איז געווארן דער צענטער פון שניטווארע.

די אנדערע הייזער, וועלכע שטייען ארום דעם סקווער, זיינען פון אזא אינטערעסאנטער ארכיטעקטור, אז פילע בארימטע רוסישע און עסטרייכישע מאלער זיינען ספעציעל געקומען קיין ברעסטעטשקע צו מאלן יענע טיילן פון שטעטל. שטעלט זיך פאר אזא מויער — אין דער הויך זיינען זיי ווי דריי־שטאקישע געביידעס, די פראנט־וואנט איז גלאט, פארשמעלערט זיך פון אונטן ארויף, א פאר פענצטער, אויף דעם אויבערשטן גארען, אויף דעם בוידעם, שטעקט ארויס א קאלעכדיק בוידעם־לעכל. פון דער גאס פון אונטן זיינען געוועלבן, פון

דער זייט פינם בנין זיינען; א גאנעק, עטלעכע פארדרייטע האלצערנע טרעפלעך. קאלירטע גראטקעס ביים גארטנדל, ווילדע בלומלעך און איינצעלנע, „פאדאלניטשניק״ — דאס אז דער געוויינטלעכער לאנדמארק פון שטעטעל.

עטליכע הייזער שטייען שוין דארט פון הונדערטער יארן, געבויט מיט דיקע ווענט און סקלעפינעס, אזוי אז א קליינע, אלטמאדישע באמבע האט זיי נישט געקאנט באשעדיקן. די הייזער זיינען געבויט געווארן פון שקלאפן, ווען הענט און כוחות זיינען געווען ביליג. אין יעדן הויז האט זיך דער עלטער זיידע, און דער זיידע און זיינע קינדער און זייערע קינדס־קינדער אויס־געלעבט זייערע יארן — אזא מאדע ווי איבערציען זיך פון איין דירה אין דער צווייטער האט ניט עקזיסטירט.

אט דער צענטער־סקווער איז געווען דער דופק פון דעם עקאנאמישן לעבן פון די אידן אין ברעסטעטשקע. די אידן האבן געוואוינט אין שטעטעל, די גויים, „מעשטשאנעס״ האט מען זיי גערופן, האבן געוואוינט „אויף יענער זייט ברעגן פון טייך״. די אידן האבן געהאט געוועלבן, און אייניקע האבן געהאנדלט מיט תבואה, אין אנדערע מיט רויע מאטעריאלן, וועלכע זיי פלעגן אפקויפן פון די גויים אין די דערפער און פארקויפן אין די גרעסערע שטעט.

די אידן האבן געלעבט לרוב ארעם, אין אפילו די רייכערע האבן פון קיין לוקסוס נישט געוואוסט. פון דער קריסטלעכער באפעלקערונג האבן זיך אלע ווי איינער באשעפטיקט מיטן אייסארבעטן די רויע פעלן, זיי „קורירן״ און אויסארבעטן פון זיי שטיוול מיט פעלצן. די גויים פון די ארומיקע דערפער פלעגן ברענגען זייערע דארפישע פראדוקטן צו פארקויפן אויף דעם מארק, וועלכער האט זיך טאקע געפונען אויף דעם סקווער. דאנערשטיק איז געווען דער פארנומענסטער טאג — דאנערשטיק איז געווען דער טאג פון יאריד, דער טאג, ווען אלע גויים פלעגן זיך אפשטעלן מיט זייערע פורן אויף דעם סקווער, פארקויפן זייערע דארפישע פראדוקטן, און באלד זיך א לאז טון צו קויפן אין „רוטיס״ שניטווארע, און אין די ארומיקע קלייטן אנדערע שטאטישע ארטיקלען, ווי נאפט, הערינג, צוקער, זאלץ, שיך, וועש, וואלענע שאלן, און אזוי ווייטער. אבער ווען עס איז געקומען פרייטיק, איז דאס געווארן דער פארנומענסטער טאג פאר די פרויען. דער פרייטיק איז אלע מאל געווען א קורצער. זיי האבן געוואוסט, אז זיי דארפן אויפשטיין פינף א זייגער פאר טאג צו באקן ברויט, חלה און קיכלעך פאר דער גאנצער וואך, און אויך שבת מאכן. קיין גאז־קיכן זיינען דארט ניט געווען, מען האט געקאכט אויף האלץ אין די אויוונס. מען האט געהאלטן אין איין בלאזן דאס פייער, ביז דאס אש איז אריינגעבלאזן געווארן אין דער יויך. די מיידלעך פלעגן ווערן „ביזי״ לייפנדיק צום טייך און „רייבן דאס מעשענע געפעס״, און איבערוואשן מיטן „פראטש״ ביים טייך א פאר שטיקלעך וועש אויף שבת, אין עס פארשטייט זיך, ראמען און פוצן די הויז. שבת איז געווען א טאג, ווען מען איז שפעט געשלאפן, זיך געפיצט, געקיקט אין שפיגל, געלייענט, אריינגעקוקט אין א ספר און געגענעצט... געגאנגען שפאצירן און געגאנגען צו גאסט. אבער דאס בעסטע פארגעניגן

פון די מענער איז געווען, זיך אוועקצושטעלן מיט די שבתדיקע קאפאטעס ביים „רוטיס" און האלטן דיסקוסיעס וועגן וועלטלעכע פראבלעמען. דאס גאנצע שטעטעלע אידן האבן זיך זייער אפט געזען. אייניקע טייל פלעגן זיך זען כמעט יעדן טאג, אזוי אז יעדער פון זיי פלעגט זיך פילן ווי א טייל פון איין גרויסער משפחה.

דאס שטעטל האט קיין אייגענע צייטונג ניט פארמאגט, אבער יעדע פאסירונג פלעגט זיך בליץ שנעל צעטראגן דורך מויל אוןווארט איבערן גאנצן שטעטל. גוטס אדער שלעכטס, עס איז געווען יעדנס פרייד אדער יעדנס אומגליק. אז א וויכטיקער מענטש פון דער גרויסער משפחה איז געשטארבן, פלעגט דאס גאנצע שטעטל טרויערן און אלע פלעגן פארמאכן די געשעפטן פאר א גאנצן טאג.

דאס ברעסטיטשקע פון אמאל האט זיך זייער בארימט געמאכט אין דער גאנצער אומגעגנט מיט אירע „בלאטעס". די גאסן און די וועגן זיינען נישט געווען געשטיינערט. נאך סוף זומער פלעגט זיך דארט אנהויבן דער סעזאן פון די רעגנס און עס האט אזוי אנגעהאלטן שיינע עטליכע וואכן. די וואסער־קאליזשעס אויף די וועגן זיינען געווען גרויס, א ביסל שפעטער פלעגן ווערן דערפון בלאטעס און די בלאטעס זיינען געווען אזוי טיף און געדיכט, אז די פערד האבן קוים געקאנט שלעפן דעם וואגן. דער וואגן האט געהאלטן אין איין „קרעכצן" און „סקריפען", און זיך קאטשען פון איין זייט אויף דער צווייטער.

און אין שטעטל אליין איז נישט געווען בעסער, מען האט נישט געקאנט אריבערגיין די גאס. נאך זומער פלעגט מען קלאפן קלעצלעך און שפעטער ווען עס זיינען געווארן בלאטעס, לעגן אויף די קלעצלעך ברעטער אזוי, אז מען זאל קאנען שפאנען פון איין „קלאדקע" אויף דער צווייטער, און אויסצומיידן אזוי ארום אריינצופאלן אין דער בלאטע. עס האט נישט געהאלפען צו טראגן קיין קאלאשען... בלויז טיפע „באטיקעס" פאר די „איידעלע פרויען", און שטיוול פאר „גלאט אזוי א פרוי"; פון מענער איז שוין אפגערעדט... און אויב עס האט זיך געטראפן אז מען האט חלילה פארלוירן דאס גלייכגעוויכט און פון דער „קלאדקע" אריין אין בלאטע אריין — האט מען געקוויטשעט און געשריען נאך הילף, — קיין פוס האט מען נישט געקאנט ארויסשלעפן. מען האט אזוי לאנג געשלעפט און געשלעפט דעם פון מיט דער הילף פון דער „רעטונגס סקוואד" — ביז וואנעט מען האט טאקע דעם פוס ארויסגעשלעפט אבער — דער שטיוול, דער שיך, אדער דער קאלאש, איז געבליבן שטעקן אין דער בלאטע.

ביי נאכט איז דארט געווען שטארק פינצטער. כדי צו זען דעם וועג, פלעגן אייניקע טראגן אין דער האנט א לאמטערנדל, און אלטע מענטשן פלעגן נאך מוזן טאפן דעם וועג מיט א שטעקן אויך. —

ברעסטעטשקע האט פארמאגט איין בובע — מינדל די בובע, האט זי געהייסן. זי איז געווען א ביסל טויבלעך אויף אן אויער, אבער זי האט מיט שטאלץ און פארגעניגן געקאנט זאגן, אז דער גאנצער יונגער דור פון ברעסטעטשקע זיינען „אירע קינדער".

דער איינציקער „פראפעסאר" פון שטעטל איז געוועזן דער בובעס מאן, — חנינה דער פעלשער. זיין נאמען איז טאקע געווען חנינה רעצעפטאר. זיין מעדיצינישע וויסנשאפט האט ער טאקע געקראגן פון זיין פאטער, וועלכער איז אויך געווען א רופא. דער רופא איז געווען א מערקווירדיקע פערזענליכקייט. ער איז געווען א הויכער, זייער א שיינער און א סימפאטישער מאן, זייער א גוטהארציקער און געטרייער צו יעדן איינעם. חנינה האט געוואוסט מער וועגן מעדיצין ווי א הארווארדער גראדואירטער דאקטאר, און אין אייניקע פאלן האט ער געוואוסט טאקע ווי אן אמתער פראפעסאר. חנינה איז געווען דער „ביזיעסט" מאן אין שטאט, ווייל ער איז געווען דער איינציקער דאקטאר אין ברעסטעטשקע. עס איז יא געווען א דאקטאר פון א גרויסער שטאט, אבער יענער איז בלויז געווען „אז מען זאל אים נישט באדארפן". מען האט אים טאקע נישט געדארפט האבן, ווייל חנינה דער רופא האט יעדן געהיילט, און אזוי ווי ער האט באשטימט געקאנט מער פון דעם דאקטאר, איז נישט געווען קיין סיבה פאר וואס מען זאל יענעם רופן. דער דאקטאר האט געהאט א סך צייט פאר אלע זאכן, צו שפילן קארטן, צו שפילן פידל, ארומצוגיין שפאצירן מיט זיין הונט, צו פלירטעווען מיט שיינע דאמען פון דער הויכער געזעלשאפט, און נעמען לענגערע וואקאציעס. אבער דער רופא האט קיין צייט נישט געהאט אפילו צו שטארבן — ער איז שוין אלט געווען אכציג יאר. און קיין כוח נישט געהאט צו ארבעטן מער, אבער קראנקער־הייט האט ער געמוזט גיין צו קראנקע. עס איז כמעט נישט געווען קיין איין מענטש אין ברעסטעטשקע, וועלכן חנינה זאל נישט האבן אמאל געהאלפן אדער געראטעוועט דאס לעבן, אבער דער יחוס אין געווען ביי אייניקע פאמיליעס אזוי גרויס, אז נישט קוקנדיק אויף זיינע גרויסע פארדינסטן, האבן זיך אייניקע בעל־הבתים געשעמט זיך צו חברן מיט אים.

אז עס פלעגט זיך טרעפן, ווען מען פלעגט אים ארויסשלעפן אין מיטן א קאלטער ווינטער־נאכט פון בעט צו א קראנקן, פלעגט ער טראגן א לעמטערן צו זען און מיט א שטעקן אנטאפן דעם וועג. ער איז קיין מאל נישט געפארן, בלויז, געגאנגען צו פוס. אמאל פלעגט זיך מאכן, אז נאך דעם וואס ער איז אפגעזעסן א פאר שעה ביים קראנקן, און אליין געווען די נוירס, און ווען ער האט שוין געהאלטן ביים אוועקגיין, פלעגט די פרוי א זאג טאן; „זייט זשע מוחל, איך האב אייך נישט צו באצאלן", פלעגט ער ענטפערן, מאכנדיק מיט דער האנט „מוחל, מוחל, דיר צוצאלן, דיר ציצאלן". נישט איין מאל פלעגט ער נאך קויפן א „רעצעפט" פאר זיין געלט און ארייַנשיקן א פאר גולדן אויף צו עסן.

חנינה איז געווען א זייער גוטער שאך־שפילער, אין זיינע פרייע אוונטן פלעגט ער זיצן ביי מיין זיידן אין הויז און שפילן מיט אים שאך. זייביידע האבן געקאנט געווינען אין א שאך טורניר א „פרייז". יעדער איינער פון זיי האט נישט געוואלט לייכט אפגעבן אפילו די קלייניסטע פיגאר, פלעגט זיך ביי זיי איין שפיל פארציען ביז שפעט אין דער נאכט, און אמאל ווען זיי זיינען שוין געווארן מיד און שלעפעריק, פלעגן זיי פאוואלינקע ארויסלייגן דאס ברעטל אויף דער שאפע, אז די פיגארן זאלן זיך חלילה נישט איבערקערן און דאס

ענדיקן דעם צווייטן אוונט. „א שטיקל מלך אדער א שטיקעלע מלכה". דאס איז געווען זיין וועג צו ווארענען זיין אפאנענט, אז ער פרעגט דעם מלך אדער די מלכה. ער איז געשטארבן אין על־טע פון עטלעכע און אכציק יאר, און עס פארשטייט זי, אז ברעסטעטשקע האט דעמאלט געהאט א גרויסע אבי־דה.

אהרון לרר ושמואל אריה פדרמן
משחקים בשחמט — שפילן אַ שאך

ברעסטעטשקע האט דעמאלט קיין ביבליאטעק נישט פארמאגט, קיין סימפאנישן ארקעסטער, קיין שום צייכען פון א קולטורעל לעבן, אבער די מענטשן אליין זיינען געווען אינ־טעליגענט. די יונגע מענטשן האבן פיל געלייענט און דער דראנג, זיך אליין צו בילדן, איז געווען זייער גרויס. אין יעדער הויז, ווי געוויינטלעך, פארוואלגערן זיך א פאר ביכער, פארשטייט זיך די קלאסיקער, און צייט איז געווען גענוג. מען האט נישט געדארפט אויפשטיין אין דער פרי צום „דזשאב", אויך האט מען נישט געדארפט לויפן אלע צוויי וואכן „שאפן" — האט מען זיך אפגעגעבן מיט לייענען, און ביי א ליאדע געדאנק, וואס דאס ביכל האט ארויסגעבראכט, האט מען זיך אפגעשטעלט, מען האט זיך פארטראכט. די יוגנט פלעגט זיך אינטערעסירן מיט יעדען שטראם פון דרויסנדיקן לעבן, אבער אין הארצן פון יעדן איינעם, בחור אדער מיידל, איז געווען איין פארלאנג, איין חלום: ווי אזוי רייסט מען זיך ארויס פון דאנעט, אין דער גרויסער וועלט אריין, און ווי אזוי מישט מען זיך אויס אין דעם גרויסן קאכעדיקן קעסל.. די יונגווארג אין געווען אידעאליסטיש געשטימט, מען האט טאג און נאכט גערעדט פון אידעאלן און שטימונגען, פון ריכטונגען... ווי אזוי זיי זיינען נישט געווען אפגעריסן פון דער דרויסענדיקער וועלט, האבן זיי דאך אלע מאל געוואוסט און געפילט דעם דורך פון די וועלט־געשעעניש.

די אידעע פון ציוניזם האט געפונען א ווארעמען אפקלאנג אין די הערצער פון יעדן איינעם פון זיי און עס פרייט מיך, וואס דאס קליינע ברעסטעטשקע איז געווען איינע די ערשטע פלעצער אין רוסלאנד, וואו די אידעע פון ציוניזם איז אויפגעכאפט געווארן און האט שפעטער געהאלפן צו פארווירקלעכן דעם אידעאל מיט לייב און נשמה. איך וועל זיך נאך שפעטער אומקערן צו ריידן וועגן דעם מער אויספירלעך, אבער ווייל איך שרייב איצט פון דעם אמאליקן ברעסטעטשקע — וויל איך זיך האלטן אין די זעלבע ראמען.

דאס שטעטל איז געווען אזוי קליין און פארשלאסן אין זיך, אז ווען עס פלעגט נאר אנקומען א פרעמדער מענטש, פלעגט מען אים צומארגנס באלד באמערקן, און א מענטש פון א גרויסער שטאט איז אויפגענומען געווארן ווי א גרויסער גאסט. זייער אפט פלעגן אראפקומען קיין ברעסטעטשקע די שיינע,

יונגע הויכע גרויסשטאטישע בחורים מיט פארשניצטע בערדלעך, דאס זיינען געווען די אמאליקע רעוואלוציאנערן, וועלכע זיינען אנטלאפן פון די אויגן פון דער פאליציי אדער דער „צארישער אכראנע". דא איז געווען דער פלאץ קליין און אידיש, און זיי האבן געהאפט נישט דערקאנט צו ווערן, ווייל קיין פאליסמאן האט מען נישט געזען. אויך איז ברעסטעטשקע געווען בלויז דריי אדער פיר מייל פון דער אמאליקער רוסיש־עסטרייכישער גרענעץ. עס איז געווען דער ריכטיקער פלאץ, פון וואנעט זיך „אריבערצופעקלען" קיין אויסלאנד.

ווען מען פלעגט דערזען אזא שפיציק פרעמד בערדל, האט מען שוין געוואוסט וואס צו טאן — מען פלעגט זיי באהילפיק זיין מיט וואס נאר מעגליך און זען אז זיי זאלן זיך אריבערכאפן איבער דער „גרענעץ". מיין באבע אליין האט עטליכע מאל אויסבאדאלטן רעוואלוציאנערן ביי איר אין הויז און זיך דערנאך געשטעלט אין פארבידונג מיט די קריסטן, וועלכע האבן פאר א געוויסער סומע געלט זיי אריבערגעפירט קיין עסטרייך און זיי אזוי געראטעוועט דאס לעבן.

ביי מיין באבען אין הויז זיינען געווען דריי מיידלאך אין זייער א באגאבטער זון. זייער הויז איז געווען דער „ליטעראַרישער סאלאן" פון ברעס־טעטשקע. בחורים, מיידלעך, פלעגן זיך צוזאמנקומען אין די לאנגע ווינטער־אוונטן און האלטן אין איין דיסקוטירן. ווען עס פלעגט ווערן שפעט ביי נאכט, דער עולם איז געווארן הונגעריק, פלעגט מיין באבע דעמאלט ווערן „ביזי". זי פלעגט אריינוואַרפן אין הרובע אריין א פאר צענדליק קארטאפל צו באקן, און זיי דערנאך דערלאנגען צום טיש מיט א צוויי צושניטענע שמאלץ־הערינג, און אזוי אנהאדעווען די געסט. עס פלעגט זיין א אמתע „טעך אוף א הערינג פארטי".

מיין באבע איז געווען א גוטע דערציילערין פון מעשות, און זי פלעגט זיך אפט צוזעצן צום יונגען עולם און זיי דערציילן אירע אייגענע געשיכטעס.

ווען דער יידישער שרייבער אנסקי איז אמאל געקומען קיין ברעסטעטשקע צו זאמלן פאלקלאר־געשיכטעס, איז ער פארפארן צו דעם גביר פון שטעטל און אים געפרעגט: „זאגט מיר נאר, ווער איז דא אין שטעטל ביי אייך וואס קאן דערציילן פון אמאליקע אלטע געשיכטעס?" האט זיך אנגערופן דער מאן צו דער פרוי: „רוף נאר אריין חנלה'ן" (איר הויז איז געווען די צווייטע פון זיינער). מען האט מיין באבן פארגעשטעלט פאר אנסקין און זי האט אים דערציילט עטליכע געשיכטעס. אנסקי האט שפעטער צוגעשיקט א בריוו צו מיין באבן, אין וועלכן ער דרוקט אויס זיין הארציקן דאנק פאר אירע וואונ־דערבארע דערציילונגען, וועלכע האבן אים געגעבן פיל מאטעריאל פאר זיינע ווערק. איינע פון אירע געשיכטעס איז פאראייביקט געווארן אין דער יידעשער ליטעראטור אין „דבוק".

אין ברעסטעטשקע זיינען ניט געווען קיין טעאטערן, אויך נישט קיין מואוויס, אויך נישט קיין אנדערער פלאץ, וואוהין מען קאן זיך פאר געלט גיין אמוזירן, אבער לאכן האט מען דאך געמוזט... פלעגט מען זיך אליין אמוזירן — אמאל פון גארנישט — אבער אז עס האט זיך געגלוסט צו לאכן, און מען פלעגט זוכן געלעכטער, פלעגט מען געפונען. יעדע קאמישע פאסירונג מיט א מענטשן

האט זיך בליצשנעל צעטראגן איבער דעם גאנצן שטעטל און אלע האבן געלאכט... זיי פלעגן נישט נאר לאכן, ווען די זאך איז פארגעקומען, נאר אפילו מיט יארן שפעטער, צו יעדער צייט, ווען מען האט זיך דערמאנט, האט מען געהאלטן אין איין לאכן.

עס איז געווען זעלטן א מענטש אין שטעטל, מען זאל אים קאָנערן נאך זיין נאמען, אלע האבען זיך גערופן נאך דעם פאטערס, אדער מוטערס, אדער זיידנס ערשטען נאמען. אסאך האבן גאר געהאט א צונאמען. יעדער צונאמען פלעגט געגעבן ווערן צו יעדן איינעם נישט גלאט אזוי, נאר צוליב א קאמישן אינצידענט, וועלכער זאל האבן זיך אמאל פארלאפן מיטן מענטשן. צייטנווייז אבער פלעגט זיך דער צונאמען אזוי גוט צוקלעפן צו זיין פערזענליכקייט, אז מען פלעגט פארגעסן אין זיין ריכטיקן נאמען, און מען האט אים בלויז געקאנט נאך זיין צוגעגעבענעם נאמען. אין א צונאמען פלעגט זיך איבערגעבן בירושה פון פאטער צו קינדער און אייניקלעך.

חתונות פון אמאליקע צייטן האט מען דורכגעפירט אויף א באזונדערן אופן. מען פלעגט פראווען די חתונות מערסטן טייל זומער צוליב דעם, וואס די בלאטעס פלעגן זיך שוין א ביסל אויסטרוקענען. די חתונה פלעגט פארקומען ביי דער שול. מיט א טאג פריער פאר דער חתונה פלעגט פארקומען א „הולאשטשינע” דאס הייסט, מען פלעגט טאנצן מיט דער כלה אין מיטן גאס. ווען עס האט זיך געמאכט, אז דער חתן איז געווען פון אנאנדערער שטאט, פלעגן די מחותנים קומען מיטן חתן אין שטאט אריין דעם טאג פון דער חתונה. ווען די פורן מיטן חתנס צד זיינען שוין געווען אונטער דער שטאט, פלעגן זיי ארונטערשיקן א רייטער מיט א אנזאג, אז דער כלהס צד זאל אנטקעגן גיין דעם חתן. דער כלהס מחותנים פלעגן אנגרייטן עטלעכע פורן און פארן אנטקעגן. ארויס־צופארן פון דער שטאט האבן זיי נישט געהאט קיין שום אפהאלט, אבער ווען אלע צוזאמען פלעגן שוין צוריקאריינפארן אין שטעטל, פלעגן די גויים איבערבינדען די בריק מיט שטריק פוןביידע זייטן און נישט לאזן ווייטער פארן, ביז וואנעט מען „איז זיי נישט מכבד מיט לעקאך און בראנפען”. ערשט דאן פלעגט מען זיי אפלאזן. קומנדיק אין שטאט פלעגן זיי מוזן מיט אלע פורן ארומפארן דעם „רוטיס” דריי מאל און ערשט דאן פארפארן אויף א סטאציע מיטן חתן. פאר מיינע יארן איז דער מנהג פארשוואונדן, און די חתונות זיינען שוין געפראוועט געווארן אויף א מאדערנעם שטייגער.

א אינטערעסאנטע געשיכטע האט פאסירט מיט צוויי ברעסטעטשקער אידן צוריק מיט א יאר זעכציק, וועלכע איז כדאי דא איבערצוגעבן. יעקב זלמן, א מיטליאריקער איד, איז געווען א בלעכער און א רופער. ער פלעגט אננעמען פאדראדן אויף צו דעקן דעכער און ספעציעל קלויסטערס. ער פלעגט ארבייטן מיט עטלעכע זיינע ארבעטער, ער איז שוין באקאנט געווען פון שטעטל צו שטעטל צווישן די גלחים, אז ער איז אַ „טשעסני זשידאק”. איין מאל האט ער אנגענומען א פאדראד צו דעקן א דאך פון א קלויסטער אין א דערבייאיקן שטעטעלע,

בערעמלע, צוויי מייל פון ברעסטעטשקע. עס איז געווען זומער, און ער און זיין שותף האבן אליין געארבייט. זיי פלעגן אויעקלייגן זייער ארבעט געוויינטלעך ארום זעקס א זייגער, אבער זונטיק פלעגן זיי ארבעטן ביז דריי, ווייל דער קלויסטער פלעגט זיך אין דער צייט פארמאכן. איינמאל, אין א זונטיק, ווען די ארבעטביים קלויסטער איז שוין כמעט געווען פארענדיקט, האבן זיי זיך געכאפט, אז עס איז שוין נאך דריי א זייגער און עס איז עפעס אין קלויסטער שטיל געווארן. ווען זיי זיינען ארונטערגעגאנגען פון די טרעפ, האבן זיי געזען, אז דער שומר האט אין זיי פארגעסן און זיי פארשפארט, און זיי קאָנען נישט אהיים גיין. וואס טוט מען איצט? זאגט יעקב זלמן צו זיין שותף, „לאמיר ארויפגיין צוריק אויף דעם דאך; מיר וועלן זיך דארט אויעקזעצן און בארעכענען וואס צו טון". ארויפגייענדיק צוריק אויף די טרעפלעך, אנשפארנדיק שוין ביי דער סקלעפינע פון דער סטעלע, האבן זיי פלוצלינג באמערקט ביים בוידעם אין א ווינקעל צווישן פארלייגטע שמאטעס, א מין טישטעכל, ארומגענייט מיט גאלדענע פרענזלעך. האבן זיי זיך ביידע אויעקגעזעצט אויף צוויי קעסטלעך און צוביסלעכווייז אפגעריסן די גאלדענע פראנזן און אנגעפולט מיט דעם אלע קעשענעס. זיי האבן געהאט גענוג צייט, זיינען זיי זיך אזוי געזעסן און געכאפט אַ שמועס. סרוליק האט געהאט אומרואיקע הענט, ער האט עפעס געמוזט טון מיט זיי. האט ער מיט אן אייזן שטעקעלע זיך אזוי געשפילט און געהאלטן אין איין גריבלען אין די זאמד און שטיינדעלאך, ביז וואנעט ער האט זיך אנגעשטויסן אויף עפעס א הארטער זאך. ער האט דערזען א שטיקל ברעטל, האט ער זיך פאראינטערעסירט און ווייטער געשארט מיטן שטעקל — און פלוצלונג האט ער דערזען ווי עס שטעקט ארויס א עק פון א קעסטעלע. האבן זיי זיך שוין ביידע אויפגעהויבן, זיך אנגעבויגן צו זען וואס דאס איז. נאך דעם אפרייניקן פון זאמד און שטיינדלאך, האבן זיי דערזען א שווארצע ראווע מיט א צלם, ארויפגעלייגט פון אויבן, און דאס האט פארדעקט א קעסטעלע. אויפגעהויבן דאס קעסטעלע, וועלכעס איז געווען ארום פיראונדצוואנציק אינטשעס די גרויס, אויפגעעפנט, און עס האט זיי א בלישטשע געטון אין די אויגן, די הענט האבן אנגעהויבן צו ציטערן, די פיס צו זעצן, און דאס הארץ צו קלאפן פון שרעק און פרייד. זיי האבן דארט דערזען א גרויסע איקאנע פון מאסיוון גאלד, די לענג פון דרייאונד־צוואנציק אינטשעס, אין גאנצן באדעקט מיט דימענטן און קאלירטע איידעל־שטיינער. יעדער דימענט איז געווען זייער גרויס, זי האט געטראגן א קרוין אין גאנצן באדעקט מיט דימענטן, און א פארטעכל אין גאנצן אנגעזעצט מיט ברילאנטן פון א נוס די גרויס, און צווישן יעדן בריליאנט איז געווען א גאלדן רינגעלע, און יעדעס רינגעלע איז געווען געטשעפעט מיט א צווייט רינגעלע מיט א גאלדן דראטעלע, און געשאפן דעם רושם פון אן אויסערגעוויינטליכער ארבעט. געקומען צו זיך, האבן זיי קודם כל פארשאטן צוריק דעם לאך. און... וואס טוט מען איצט?

האבן זיי דאס אריינגעלייגט אין א זאק, און גוט באווארנט און געווארט ביז עס ווערט נאכט. ארום צוועלף א זייגער ביי נאכט, האבן זיי זיך דורך א

צוגעבונדענעם שטריק, ארונטערגעלאזט אין גאס, אוועק צו פוס אהיים, און האבן באהאלטן דעם אוצר אין קעלער, און צומארגנס זיינען זיי ווייטער געווען ביי דער ארבעט, גלייך ווי עס איז גארניט געשען. דעם צווייטן טאג האבן זיי צושמאל־צן דאס גאלד, ארויסגענומען די דימענטען, און געמאכט נישט צו דערקאנען, פון וואנען עס קומט. איצט איז געווארן צווישן זיי לעבעדיק — ווי אזוי האנדלט מען ? וואס טוט מען ?

יעקב זלמן׳ס פלאן איז געווען, אז זיי זאלן ביידע פארן קיין אדעס, דינגען א הויז, אוועקזעצן א גוטן יובעליר, און אים געבן די ברילּיאנטן מיטן גאלד, ער זאל אויסארבעטן קאסטבארע יובעליר־ארטיקלען, און דערנאך דאס פארקויפן צו די באוואוסטע יובעלירן.

זיין פלאן איז סרוליקן נישט געפעלן. „ניין, — ער וויל נישט אזוי". ער וויל, אז מען זאל פארן קיין ווין, דארט איז פאראן איינער פון די גרעסטע געשעפטן, און דארט וועט ער דאס פארקויפן.

יעקב זלמן האט נישט געוואלט אויף דעם איינגיין, אבער סרוליק איז געווען א יונגער מענטש, און האט גערעדט מער איבערצייגנד און יעקב זלמן איז געווען פון דער נאטור א ווייכער און נאכגעביקער. נו, וואס קען מען דען טאן מיט אים ? — האט ער מסכים געווען. א כלל, מיר פארן קיין ווין.

ברעסטעטשקע איז דאך ביי דער עסטרייכישער גרענעץ, זיינען זיי אנגעקומען דאס ערשטע קיין בראד. פארפארן אויף א סטאנציע, דערמאנט זיך יעקב זלמן אז ער האט ערגעץ א קרוב אין בראד. איז ער געגאנגען אים זען. „וואס טוסטו עפעס דא ?" פרעגט אים זיין קרוב. דערציילט ער אים אלץ. ענטפערט דער קרוב, „איך ראט דיר נישט צו פארן קיין ווין, ווייל אין זלאטשעוו האט מען ערשט ניט לאנג באגנבעט א קלויסטער, און די גאנצע עסטרייכישע פאליציי, און די יובעליער־געשעפטן זיינען אויף דער וואך. אויב זיי וועלן דערזען די דימענטן, וועלן זיי אייך ביידע ארעסטירן און איר וועט גארנישט האבן דערפון. מיין עצה, פארט צוריק אהיים אוןווארט — בארעכנט זיך גוט וואס איר האט צו טאן מיט דעם".

יעקב זלמן האט טאקע איינגעזען, אז ער איז אפשר גערעכט, און האט שטארק מורא געהאט און זיך אפגעזאגט צו פארן קיין ווין. אבער סרוליק האט געזאגט, „אויב דו פארסט נישט, פאר איך אליין". און אזוי איז געבליבן, סרוליק איז געפארן אליין קיין ווין, און דער צווייטער איז געבליבן אין בראד.

קומנדיק קיין ווין איז ער גלייך געגאנגען צו דעם בארימטן יובעליער. פרעגט אים דער געשעפט־פארוואלטער: „וואס קאַן איך טון פאר אייך ?" ענטפערט ער, „איך וויל ריידן מיטן אייגענטימער פון געשעפט". זאגט אים דער פארוואלטער, אז ער ווייסט פונקט אזוי גוט ווי דער אייגענטימער, אבער סרוליק פאדערט צו זען בלויז דעם אייגענטימער. לויט די קליידער און דער שפראך פון דעם פארשוין, האט ער דערקאנט, אז דא האט ער צו טון מיט א „רוסישן" און האט באלד טעלעפאנירט צום אייגענטימער, ער זאל קומען.

אין א האלבער שעה ארום האט מען אים אריינגעפירט אין א פרעכטיקן

צימער און פאר אים איז געשטאנען דער אייגענטימער פון דעס גרייסן געשעפט. סרוליק האט קיין וואָרט נישט געזאגט, נאר האט גיך אויפגעמאכט דאס קופערטל. דער אייגענטימער איז געבליבן שטיין ווי א פארגליווערטער. ער קיקט... און באטראכט אלץ מיט די אויגן, און קוקט זיך איין אין דעם בלישטשנדיקן קופערטל און שווייגט. עס גייען אוועק צוויי מינוט, עס איז שוין פינף מינוט... ער שווייגט. עס איז שוין צען מינוט — ער קיקט נאך אלץ און שווייגט. ענדלעך הייבט ער אויף דעם קאפ און גיט א פרעג שטילערהייט: „וואס ווילסטו דערפאר?" סרוליק ווערט צומישט... ער ווייסט טאקע נישט, וואס צו הייסן זיך דערפאר געבן. דער יובעליער רעדט מיט א שטיל איינגעהאלטן קול — „וואס שווייגסטו? זאג, וואס ווילסטו דערפאר? ביסט דאך געקומען צו פארקויפן", און הייבט אויף א ביסל דעם קאפ. סרוליק באמערקט, אז זיין פנים איז רויט, אנגעשטרענגט... און נערוועז... אזוי ווי דאס גאנצע לעבן זיינס איז אפהענגיק פון זיין ענטפער — סרוליק איז דערשראקן, ער שווייגט, דערהערט זיך די נאכגעביקע שטימע פון דעם יובעליער: „זאל איך דיר געבן דריי מיליאן?" — א שטילקייט... „זאל איך דיר געבן פיר מיליאן?" — אַ טויטע שטילקייט. „צו ווילסטו פינף מיליאן?" — דאס פנים פון דעם יובעליער ווערט נאך רויטער און מער אויפגערעגט... „איך קאן דיר געבן נאך דערצו א גרויסע מויער מיט א גרויסער הכנסה... ווילסטו זעקס מיליאן?"

סרוליק דערפילט פלוצלינג, אז אין זיין קופערטל געפינט זיך אן אוצר וואס קיין געלט קאן מען נישט באצאלן דערפאר. ער איז דערשראקן... א טויט שווייס באשלאגט אים... ער קריגט א פחד פאר די מיליאנען... ער שווייגט. לאזט אראפ דעם קאפ, ער האט מורא צו קוקן אויף דעם יובעליער. דאס פנים פון יובעליער ווערט כמעט טויטליך־ווייס און אנגעשטרענגט. ער קוקט אויף אים און ווארט אויף זיין ווארט. די אטמאספער צווישן די ביידע מענטשן, וועלכע שטייען איינער נעבן צווייטן, ווערט שווערער אין שווערער.

פלוצלינג דערהערט זיך סרוליק׳ס אויפגערעגטע שטימע, „ניין, איך פארקויף נישט. איך פאר א היים!" ער האט גיך פארמאכט דאס קופערטל, געכאפט נאך א מאל א קוק אויף דעם פארגרייטלטען פנים פון דעם יובעליער און איז שנעל ארויס פון צימער.

דער אייגענטימער, פאר גרויס כעס און אויפרעגונג, האט לאנג נישט געקלערט, ער איז צו צום טעלעפאן און האט אפגערופן די פאליציי.

אויפן וועג צום וואקזאל האט יעקבן פארהאלטן א פאליסמאן. דא איז ער שוין געווען אין „קאשעק", ווי מע זאגט. „צי האסטו נאך איינעם צו זיך?" פרעגט מען אים. „יא", זאגט ער, „אין בראד ווארט אויף מיר מיין שותף". מען האט זיי ביידע ארעסטירט. זיי האבן געזען, אז דער אוצר שטאמט פון רוסלאנד, האט מען זיי ביידע איבערגעגעבן צו דער רוסישער פאליציי.

מען האט געמאכט אן אנפראג אין אלע קלויסטערס פון רוסלאנד, אויב עס פעלט עמעצן א טייערע איקאנע, אבער קיינער האט זיך נישט אפגערופן,

קיינעם האט גארנישט געפעלט. אפילו דער קלויסטער, פון וואנעט דער אוצר איז געקומען, האט אויך געענטפערט, אז אלץ איז דארט אין ארדענונג.

דעם אוצר האט מען ביי זיי דערווייל צוגענומען און ביידע אידן האט מען ארויסגעלאזט „פארוקע״ ביז צום געריכט. סרוליק איז באלד אנטלאפן קיין אמעריקע. יעקב זלמן איז געבליבן ווארטן אויפן געריכט. מען האט אנגאזשירט איינעם פון די גרעסטע אדוואקאטן פון רוסלאנד, דעם קיעווער אדוואקאט — קאפערניקאוו. ער האט דערוויזן אז סרוליק, וועלכער איז אין אמריקע, האט באזיצט דעם אוצר, און יעקב זלמן איז „גאר געפארן קיין עסטרייך, ווייל ער איז נישט געזונט, א סימן ער איז דאך געווען אין בראד״. פאר וואס האט ער אויף אים אנגעצייגט? ווייל ער איז אים געווען א שונא, און געוואלט עפעס צוקלעפן צו אים. מען האט אויף יעקב זלמן׳ען געפרעגט אין אַ סך קלויסטערס און אלע גלחים האבן אים פארטיידיקט און געזאגט, אז ער איז א „ערלעכער זשידעק״. ער האט דאס נישט געקאנט צונעמען, און ענדלעך האט מען אים באפרייט.

מיין פאטער דערציילט, אז ער געדענקט נאך איצט אלס קינד ווי אזוי ער איז געשטאנען אין מיטן גאס אין דער בלאטע און איינער אליין געטאנצט א פריילעכס. אבער ברעסטעטשקער אידן זיינען געווען גרויסע קיביצערס. יעקב זלמן האט שוין ביז דעם סוף פון זיין לעבן געהייסן — „די מומע מיט די אוירינגלעך״. ער איז שפעטער געווארן א גבאי אין שול — יעדעס מאל פלעגט מען אים אוועקשטעלן: — „וואס מיינסטו דאס איז דיר די מומע מיט די אוירינגלעך״.

צוריק מיט א יאר זעקס איז זיין זון דא אין ניו־יארק געשטארבן. ער פלעגט זיך אמאל מיט ביטערניש א זאג טון צו זיינע פריינד: „וואס זאגט איר? דארף איך זיין א בלעכער, וואלט איך בעסער נישט געקאנט זיין ראקע־פעלער?״

מיט יארן שפעטער האט מען אויסגעפונען, ווי אזוי דער אוצר איז געקומען אויף דעם באהאלטענעם פלאץ. א גלח האט זיך פאראינטערעסירט מיט דער פאסירונג און זיך אונטערגענומען צו פארשן אין די אלטע ארכיוון פון דער געשיכטע — און אט וואס ער האט אויסגעפונען:

מיט א פאר הונדערט יאר צוריק, אין דעם שטעטל ברעמלע, אויף דעם זעלביקן פלאץ, וואו עס שטייט איצט דער קלויסטער, איז אמאל געווען א ברונען. אין א שיינעם זומער־טאג האט א גוי, שעפנדיק וואסער פון דער קערניצע, ארויסגעשלעפט מיט דעם וואסער א איקונע. ער האט זיך דערשראקן און געלאפן דערציילן וועגן דער „טשודא״ צו א דארטיקן גלח. דער גלח האט דערקלערט דאס וואסער פאר הייליק און האט פארקלאפט דעם ברונען.

צו דער צייט האט א רוסישע פרינצעסין חתונה געהאט פאר דעם קרוין־פרינץ קיין רוים. ווען זי איז געווארן א רוימישע קעניגין, האבן די גוים פון דעם געגנט געשריבן צו איר וועגן דעם נס פון דעם ברונען און געבעטן הילף ביי איר אוועקצושטעלן אויף דעם פלאץ א גרויסן קלויסטער, אז אלע גוים פון

דעם אומגעגענט זאלן קימען אהין פאר גאטעסדינסט. האט די קייזערין געשיקט אהין געלט צו בייען דעם קלויסטער, און אויך צוגעשיקט אהין אלס א פערזענלעכע מתנה צום קלויסטער די „הייליקע מוטער מערי" מיט די אויסערגעוויינטלעכע גרויסע דימענטן. עס האט נישט גענומען לאנג און די איקאנע האט פלוצלונג נישט געסטאיעט.

מען האט דאן פארדעכטיקט א גלח און אים גלייך ארעסטירט. אבער יענער האט זיך נאך פארן געריכט איפגעהאנגען אין זיין תפיסה־קאמער. עס וויזט אויס, אז דאס איז געווען דער גלח, וועלכער האט דאס באגראבן דעם אוצר, וועלכער האט שפעטער מיט פילע יארן קיינעם נישט אויסגעפעלט.

מיין פאטער האט מיר אמאל דערציילט א אנדערע אינטערעסאנטע געשיכטע, וואס איז פארגעקומען אין דעם שטעטעלע ברעסטעטשקע. עס איז שוין דא אין דעם א יאר זיבעציק. א שמש אין א בית־המדרש איז אליין געווען א למדן, א גרויסער קענער. ער האט געהאט א איין און איינציקן בן־יחיד, און פון דריי יאר אן האט ער אים אנגעפאנגען לערנען תורה. ער האט קיינעם נישט געוואלט געטרויען דאס בילדן פון זיין זונדעלע. האט ער אים אליין געלערנט. דאס קינד איז געוואקסן א גרויסער לערנער און ווען ער איז אלט געווארן צען אדער צוועלף יאר, פלעגט ער שוין אליין זיצן ביי דער גמרא און זיך אונטערזונגען מיט א גרויסארטיקן נגון. א גאנצן טאג פלעגט ער זיצן אין דער ווייבערישער שול, ווייל די שול־מענטשן פלעגן אים אפט איבערשלאגן דאס לערנען. ביי נאכט, פלעגט ער שוין זיצן אליין אין שול, צייטנווייז מיטן פאטער, און פלעגט אויסזינגען אזעלכע זעלטן שיינע נגונים מיט אזא וואונדער־בארער שטימע און מיט אזא געפיל, אז מענטשן פלעגן זיך צונויפלויפן און זיך אוועקשטעלן אונטער די פענצטער און זיך צוהערן.וואס ער איז עלטער געווארן, האט זיך זיין שטימע פארפולקאמט, און זייאַע אייגענע קאמפאזיציעס פארשענערט. ווען ער איז שוין אלט געווארן דריי־און־צוואנציק יאר, פלעגט מען אים צייטווייז צוריידן, אז ער זאל צוגיין שבת דאווענען בלויז צום מוסף, און ווען ער פלעגט דאווענען, פלעגן אלע מענשטען פארלאזן זייערע שולן און זיך פארזאמלן אין בית־המדרש און עס איז געווארן איבערגעפולט. זיין דאווענען האט צו זיך נישט געהאט קיין גלייכן.

איין מאל איז געקומען קיין ברעסטעטשקע אן אקטריסע, א קריסטליכע. זי האט מן הסתם געהערט פון דעם וואונדער־יונג, און האט געפרעגט אויף אים און געשיקט אים רופן. זי האט אים געבעטן עפעס פאר איר צו זינגען. זי איז באצייבערט געווארן פון זיין שיינעם פנים און פון זיין זעלטן שיינער שטימע און אינטערפרעטאציע. ער האט נאך פארגעזונגן פאר איר, און אלץ מער איז זי געבליבן אנטציקט פון אים. ענדלעך, האט זי זיך אפגערופן צו אים, „דו ווייסט אז אזא מענטש ווי דו ביסט, זוך איך ארום מיין גאנצן לעבן, און אט ביסטו דא, א פארווירקלעכונג פון מיין טרוים... די מוזט זאפארט מיט מיר פארלאזן דאס

שטעטל און פארן מיט מיר אין דער גרויסער וועלט אריין. צוזאמען וועלן מיר איינגעמען די וועלט. מיר וועלן זיין דער גרעסטער דערפאלג״.

אבער דאס טאלאַנטירטע בחור׳ל האט זי מאדנע אנגעקוקט און געענטפערט.
„אט דא בין איך געבוירן געווארן און דא וועל איך פארבלייבן... איך בין א איד און איך בין נישט פאראינטערעסירט צו גיין מיט דיר אין א אנדערן וועג. מיין פלאץ איז די שול״. זי איז געבליבן שטיין זייער א אנטוישטע. זי האט געפרובט אים איבערצייגן וואס פאר א גרויס גליק עס שטייט זיי ביידע פאר. געפרובט איבעררייַדן, אבער עס האט נישט געהאלפן. גאנצע דריי טעג האט זי געהאלטן אין איין אריינטענהען אין אים, און האט באנוצט איר טאלאנט, אַירע קענטנישן און איר פרויען־חן צו איבערצייגן אים צו גיין מיט איר, אבער אומזיסט — ער האט זיך געהאלטן ביי זיינעם...

אין א פאר וואכן איז זי ווידער צוריקגעקומען מיט א גרויסן געלט־אנבאט, זי האט ווידער געפרובט אים איבערצוריידן, אבער עס האט נישט געהאלפן. צום דריטן מאל איז זי געקומען, און האט נישט געוואלט אפטרעטן פון אים און האט געפאדערט, ער זאל נישט רואינירן זיינע גלענצענדע מעגליכקייטן צו א גרויסער קאריערע, געמאכט א גרעסערן געלט־אנבאט, אבער דער בחור׳ל האט אלץ געזאגט, אז ער פארט נישט... ער באלאנגט צו דער שול. זי איז אוועק א פארביטערטע, אן אנטוישטע. האבן אלע אידן אנגעהויבן זאגן, אז די קריסטליכע האט אים אפגעטאן א כישוף און איז אוועק — ווייל באלד נאך איר אוועקפארן איז דער בחור געווארן מעלאנכאליש... אויפגעהערט צו דאווענען, און צו לערנען. ער איז געווארן נאכלעסיק און אפגעלאזן... א גאנצן טאג איז ער ארומגעגאנגען איבער דעם שטעטל א אפגעריסענער, א אפגעשליסענער, א בלאסער, האט גארנישט געוואלט טון, איז בלויז ארומגעגאנגען מיט א גראבן שטעקן אין דער האנט און ארום געוואנ־דערט איבער די געסלעך. דאס גאַנצע שטעטל מענטשן האבן געקלאגט און געוויינט צוזעענדיק דעם אימגליק. מען האט זיך א לאז געטאן זוכן די אקטריסע, אבער זי איז פארשוואונדען ווי אין ים אריין.

אמאל אין א זונטיק, אדער אין א מארקטאג, פלעגט ער ארומגיין מיטן שטעקן אין דער האנט און אנקלאפן יעדן איינעם אין דער טיר און אויסשרייען: „מאכט צו קלייטן און גייט אין שול אריין, איך וועל זאגן יום־כפור־קטן״. פלעגט ווערן פלוצלינג א רעש און געפולדער אין ברעסטעטשקע. אלע פלעגן ארויסטרייבן שנעל די קונים, פארמאכן די קלייטן, דאס שטעטל איז געווארן מיט א מאל פוסט און אלע אידן פלעגן זיך א לאז טאן אין שול אריין, און וועלן וואס שנעלער צו פארכאפן דעם נאענסטען פלאץ. ווען ער פלעגט זאגן דעם יום־כפור־קטן, פלעגן אלע אנוועזענדע כליפען און וויינען אויף א קול, און ממש פאלן מיטן פנים צו דער ערד פאר גרויס ווייטיק און ענטוזיאזם.

דער אומגליקליכער בחור האט זיך אזוי אפגעמוטשעט נאך פינף יאר, און ווען ער איז אלט געווארן דרייסיק יאר, איז ער געשטארבן. עס איז שוין איבעריק צו דערציילן דעם גרויסן צער, וואס אלע ברעסטעטשקער אידן האבן

דעמולט איבערגעלעבט. אבער אזא געשיכטע וואלט שוין נישט געקאנט פאסירען אין שפעטערע יארן.*

דאס ברעסטעטשקע, ווי איך האב עס געקאנט, איז געווען מער פארט־געשריטן. מיט א פינף־און־צוואנציק יאר צוריק איז דארט שוין געווען א מאדערנע העברעאישע מיטל־שולע „תרבות" און די קליינע מיידלעך און יינגלעך פלעגן זיך אלע דארט לערנען. אלע קינדער פון שטעטל האבן גערעדט זייער שיין העברעאיש און די קינדער זיינען געווען זייער גוט אינפארמירט, אינטעליגענט, און באלעזן. עס איז כמעט נישט געווען קיין קינד, עס זאל נישט חלומען צו פארן קיין ארץ־ישראל. איך קאן זאגן, אז אכציק פראצענט פון דער יוגנט פון ברעסטעטשקע זיינען געווארן חלוצים און געפארן קיין ארץ־ישראל.

קבוצת משתתפים ביום־פרח לטובת הקרנות הציוניות.
א גרופע פון אנטיילנעמער אין א בלומען־טאג לטובת די ציוניסטישע פאנדן.

די פוילישע רעגירונג האט געגעבן זייער ווייניק געלעגנהייט פאר א אידיש קינד פון דער פראווינץ זיך ערגיץ צו דערשלאגן אויף א בעסרן פאסטן, אדער אנקומען שטודירן אין א פוילישען אוניווערסיטעט. און דער איינציקער אויסוועג פאר דער יוגנט איז געווען צו פארלאזן פוילן, און בויען פאר זיך א היים. אסך קינדער זיינען אוועקגעפארן און באלד אריבערגעבראכט אייך זייערע עלטערן.

*) ר' משה חריש באשטעטיקט די מעשה מיטן אוצר אין אלע פרטים, אבער די מעשה פונם אינגעל מיטן וואונדערליכן קול האלט ער פאר אַ אייסגעטראכטע. זי איז א וואריאציע פון די מעשהלאך אויפן נוסח פון יאסעלע סאלאווייי, וואס מען האט זיך דערציילט צווישן אידן אין שטעט און שטעטלאך.

די רעדאקציע

פאר די לעצטע פופצן יאר איז שוין געווען אין בריסקעט די עלעקטרישע ליכט אין די היימען, און א קליינע שטענדיקע „קינא", א ביבליאטעק, און מעגליך אויך ראדיא; צייטונגען פלעגן שוין אנקומען אויף דעם צווייטן טאג פון ווארשא אדער לעמבערג, אנשטאט אויף דער פערטן טאג. אבער א באן־ליניע, אויף וויפיל איך גלויב, איז נאך אלץ נישט געווען, און כאטשע אין שטעטל זיינען שוין געמאכט געווארן אויף עטליכע פלעצער שטיינער־שאסייען, אבער דאך האט מען זיך אין גאנצן פון דער בלאטע נישט געקאנט אויסוויקלען.

די אידן פון ברעסטעטשקע זיינען א פנים נישט זייער צופרידן געווען דעם איבערגאנג פון ברעסטעטשקע צו דער סאוועטן־רעגירונג אין 1939, אבער וועלט פאר זיך, נייע געלעגנהייטן, א ניי לעבן. זיינען זיי טאקע געווען פול מיט האפענונג... אבער דער אומדערווארטעטער אטאק אין מיטן דער נאכט פון די היטלער־באנדעס האט צו־נישט געמאכט זייערע פלענער.

איך ווייס נישט די איינצעלהייטן, ווי אזוי עס איז שפעטער געשען מיט די אידן אין ברעסטעטשקע, ביי די נאציס, אבער איך וויס נאר, ווייל איך האב צופעליק געלייענט א בריוו, געדרוקט אין איינע פון די יידישע צייטונגען אין ניו־יארק, פון א ברעסטעטשקער יונגערמאן, אדרעסירט צו זיינער א מומע קיין ברוקלין. און ער שרייבט, אז פון דער גאנצער יידישער באפעלקערונג, וואס האט געציילט ארום דריי טויזנט מענטשן, האבן זיך בלויז ער און נאך א יונגערמאן געראטעוועט. ווייל זיי זיינען אנטלאפען מיט די פארטיזאנען. די גאנצע באפעל־קערונג איז פארשפארט געווארן אין א געטא, פילע פון זיי זיינען אויסגעשטארבן פון הונגער, נויט און קראנקהייטן. און די איבעריקע, אזוי האט ער געשריבן, האט מען אין א פראסטיקן אקטאבער טאג, דעם פופצעטן, (איך ווייס נישט, אויב דער דאטום איז ריכטיק) ארויסגעפירט א האלבן מייל אונטער דער שטאט — צו די פארטיקע דריי לאנגע אויסגעגראבענע קברים, זיי געהייסן זיך אויסטון נאקעט... און זיך אוועקלייגן איינער אויף דעם צווייטן... און זיינען לעבעדיקערהייט פארשאטן געווארן...

איך ווייס דעם פלאץ, וואו אלע אידן פון ברעסטעטשקע האבן פלוצלונג דערזען דעם טויט פאר זייערע אויגן... איך פלעג אפט אלס קליין מיידל רייטן אויף א פערד פון שטעטל צו דער „אימעניע" פון דעם פוילישן גוטבאזיצער לאסין. עס פלעגט מיר אויסקומען דורכצופארן דאס שטיקל פעלד.

אכט מאנאטן פון מיין לעבן האב איך פארבראכט אין א הויז, דארט וואו מיינע שענסטע חלומות און שלעסער וויינען געבויט געווארן אין דער לופט... און איך פלעג א גאנצן טאג קוקן פון מיין פענצטער גלייך אויף דעם שטיקל ערד, אויף דעם פוסטן פעלד, וועלכער ענדיקט זיך מיט א וואנט פון געדיכטע, הויכע, אונטערגעשניטענע סאסנעס פון דעם „מאיאנטיק נארענטשנע". איך פלעג זייער אפט באוואונדערן דעם זעלטן שיינעם זון־אונטערגאנג אין דעם ברייטן ווי פייער פאררויטעלטען הימל, פונקט ווי דער הימל זאל זיך שוין דעמאלט האבן פארשעמט פאר דעם אכזריותדיקן בלוט־באד וואס די היטלער־באנדעס וועלן

דארט מיט יארן שפעטער אינטער אים דורכפירן. ווער האט זיך דעמילט, קוקנדיק איף דער שיינער פענצטער־לאנדשאפט, געקאנט פארשטעלן, אז דאס קוק איך אויף דעם פלאץ „נארענטשנע״, וועלכער יועט מיט יארן שפעטער ווערן דער געמיינזאמער קבר פון אלע אידן פין ברעסטעטשקע, ווי איך פון מיינע טייערע — באבע, צוויי מומעס, דעם געליבטן פעטער, אויך דער בילד־שיינער און טאלאַנ־טירטער אכצן־יאָריקער קוזינקע — ראנקא ?...

אט דאס איז א ווארט־בילד פין דעם יידישן קאליר־פילן ברעסטעטשקע פון אמאל, פון דעם ברעשסטעטשקע פון נעכטן, וואו אלע האבן געלעבט צוזאמען, געשטארבן צוזאמען און אין איין טאג זיינען זיי פארשאטן געווארן לעבעדיקערהייט אין איין געמיינזאמן קבר.

כבוד זייער אנדענק !

מאירועי העיירה

שליח בעיירה

רגילה היתה ברסטצ׳קה בשליחים ובשדרים, שבאו לעיירה; רגילים היו אנשי ברסטצ׳קה לקבל פני שליחים ושדרים, שבאו לעיירה להביא להם מהמתרחש בעם ובמדינת פולין! כן זכתה העיירה בביקורים של אנשים חשובים, שבאו לראותה ולהכיר את היושבים בה. אספר כאן על אחד הביקורים של שליח התנועה בימים סוערים במדינת פולין.

היה זה בימי בחירות לסיים הפולני והישוב היהודי נאבק אז על זכותו לבחור בנציגים כרוחו, שיש לו אמון בהם. נציגי הצבור עברו אז בערי פולין לרכוש את לבותיהם ואת קולותיהם בבחירות. אחד הנציגים, שהתחבב ביותר על אנשי בסטצ׳קה בימים ההם, היה אברהם לוינסון ז״ל. והנה, באחד הימים הפיצו ידיעה בעיירה, כי בשעה מסוימת ביום קבוע יבוא אברהם לוינסון לבקרנו. בהגיע השעה לבשה העיירה חג. נציגי העיירה לבשו בגדי חג ויצאו לקבל את פני האורח, שהיה כבר אז ציר בסיים הפולני. שמחה קרנה בפני כולם נוכח הביקור החשוב. וכאשר הגיע, תקע כל אחד כף ללחוץ את ידו של בחיר העם. רביים גדולים, שביקרו בברסטצ׳קה לא זכו אף פעם להיכנס לעיירה בלווית תהלוכה כה מפוארת משער העיירה עד לדירה, שנועדה לאיכסון האורח.

ובערב, כאשר אברהם לוינסון נשא את דברו על עם ישראל בארצות הגולה, על כמיהתו לגאולה לאומית ועל מולדתו הנבנית כמקלט להמוני העם היהודי; על החלוץ היהודי הבונה את ארצו ומפרה את שממותיה — הקשיבו לדבריו בדריכות, כאילו שומעים הם את דברי נביא שירד אליהם ממרומים. שותים בצמא את דברי השליח.

ולפתע, כאילו לפי צוי אילם החלו גברים ונשים לפרק את תכשיטיהם ואת עדייהם — האחת טבעת מאצבעות ידיה, האחר שרשרת שעון־כיס ומי עגילי־זהב

ובצעדים שקולים וחגיגיים נגש כל אחד לשולחן, אשר על ידו נאם השליח ומוסר את מתנתו.

כל זה נעשה תוך התרוממות הרוח ובנדבת לב, כאילו נתכבד כל אחד להביא קרבן־עולה בבית־המקדש. בחרדת קודש בירכו אז יהודי ברסטצ׳קה, מבלי שיעלו זאת על שפתותיהם, ברכת שהחיינו על שזכו לתת ממה שיש להם לבנין המולדת.

יריד בעיירה

עיקר קיומם של יהודי ברסטצ׳קה היה על המסחר ובמיוחד עם הכפרים הסמוכים — מסחר בתבואה, סוסים, בהמות, עורות, מגפיים ומלבושי־טנדיט. היו מסוחרי העיירה, שהיו עוברים בכפרים ומציעים לאכרים את פרקמטיתם, אך רובם מכרו את סחורותיהם בחנויות לכפריים שבאו לעיירה. ועיקר המכירה בעיירה היה בימי ה„יריד״, שהתקיימו פעמיים בחודש.

ביום ה„יריד״ ניכרה התכונה בעיירה מאז שעת הבוקר המוקדמת. בו ביום היה כל סוחר מגייס לעזרה את אשתו ואת בני ביתו. העבירו דוכנים, שולחנות ודרגשים ממקום למקום ועליהם היו משטחים את הסחורות שתראנה יפה לעין המבקרים ביריד ותמשכנה את לבותיהם.

נדמה לי, כי לא ידעו אז כלל מה זה מסחר הוגן. בקולי קולות השתדל כל אחד להכריז על פרקמטיתו ולהוכיח באותות ובמופתים, שהיא הטובה והיפה ביותר. מספיק שיגש כפרי לקנות לעצמו מעיל, ומיד החלה האקרובטיקה של מדידת המעיל, ואם לא התאים המעיל לגוף הקונה, השתמשו בכל מיני תחבולות, כדי להתאימו כביכול. טען הקונה שהמעיל קצר מדי, משכו את המעיל למטה בחוזק כזה, שגם גופו של הקונה התכופף וכמעט נפל אפיים ארצה. גם את השרוולים היו „מתאימים״ באופן כזה, שלא יוכל הקונה לטעון, שהם קצרים או ארוכים מדי. ואם טען הבא לקנות מגפיים, שהן גדולות מדי, שכנעוהו, שמוטב לעטוף את הרגל במשהו ואז יחם לו יותר. ואם נראו המגפיים צרות מדי לקונה, שכנעו אותו, שהן תמתחנה במשך הזמן וכאשר כף הרגל במגפיים לא תראה גדולה מדי, ייעשה הכפרי הנועל אותן, אלגנטי יותר. מכירת סחורה לקונים כפריים אלה היתה תורה שלמה, מבוססת על נסיון ועל ידיעת המנטליות של הקונים. גמר המשא ומתן עם הקונה צויין לרוב על ידי תקיעת־כף בחוזק כזה שהדיה נשמעו למרחקים וזעזעה את גופו של הכפרי. היה בכך אות של הסכם ידידותי...

ומסובך עוד יותר היתה מכירת סוס, ממש מעשה אמנות: ביד אחת החזיק המוכר את הסוס בקצה הרסן וביד האחרת החזיק שוט ארוך שבפלחו את האויר השמיע שריקה חדה ומבהילה, שהמריצה את הסוס לעבור בדהירה לפני הקונה, ואם זה לא הספיק עוד, ידעו המוכרים להכניס לפה הסוס בצל מפולפל חריף, שעודד אותו גם כשהיה עייף ולא נטה לדהור כראוי.

קשה היה מאבקם של יהודי העיירה להוציא לחמם הדל מהמסחר הזה, מהמכירה בירידים, שהיתה יסוד לפרנסת משפחה וקיום חובות רבות כלפי השלטונות ולגבי בני ביתו ובני עמו...

לא היו אירועים הרבה בעיירה, שקשרו את הרבים לשמחת היחיד כמו — החתונה. קרובים היו האנשים האחד לרעהו בתחום העיירה. רבים מבני העיירה קשרו ביניהם קשרי רעות נאמנה. חתונה באחת המשפחות חייבה רבים להשתתף בה.

התכונה ליום החופה הירגשה כבר שבועות אחדים קודם לכן בבית המשפחה ומסביב לה. בני משפחת הכלה החלו לאסוף את הכלים הדרושים לבישול ולאפיה, למען יוכלו לכבד את הקהל הרב שציפו לו. ברוב החתונות, הובאו גם המומחיות ה„סרוורינס" לתכנון הרכב ה„כיבוד" ולהכנתו; ביניהן המיוחדות לאפית השטרודל. בתכנית ההכנות גם שחיטת עגלים, בשר, הנחשב כעיקרי לתפריט ביום החופה.

ובהתקרב הימים האחרונים שלפני יום החופה הוזמנו גם הכלי־זמרים לשמח לב משפחות הכלה והחתן ולהשרות בבתיהן הרוח החגיגית. היו אלה הכלי־זמרים זליג, אביו ואחיו, שהתמחו במיוחד במנגינות החופה.

בחתונת משה, נכדו של מאיר ליטבק, עם תמר, נכדת יצחק מנוסוביץ, בכפר ויתקין.

ביום החופה, בהתכנס קהל־אורחים רב, הועמדו הכלי־זמרים הכן ליד הבית לקבל בנגינתם את המחותנים ואת בני המשפחות בהתקרבם לבית, שבו נערכה החופה. לפי קולות התזמורת וקצב הנגינה יכלו לקבוע גם מרחוק את חשיבות הבאים, אשר לכבודם נגנו.

והשיא בטקס היתה, כמובן, הובלת הכלה לחופתה. המחותנים בבגדי־פאר, לרוב חדשים, המחותנות בכליל עדיהן מובילים חתן וכלה בליווי הכלי־זמרים, המנגנים מנגינות בנעימות, חדווה ועליזות. והולכים לאיטם בצעדים חגיגיים.

הרב והחזן מסלסלים קולם בברכות ובקריאת הכתובה. בפני האורחים מוכרת השמחה, כאילו כל אחד מהם עומד זה עתה מתחת לחופת עצמו. ועם ניפוץ הכוס מתחת לרגל החתן פורצת בשמחה הקריאה: מזל־טוב, מזל־טוב מפי רבים, ומתחילה פרשת הקידות, החיבוקים והנשיקות. ושמחה שוררת בכל.

ומי שלא ראה, איך מחזירים כלה מחופתה בעיירה, לא ראה דבר יפה מימיו. בגמר החופה חוזר הקהל בתהלוכה לתוך הבית, כשבראשם הכלי־זמרים. המחותנת, אשה גוצה, שלחייה וורודים מרוב התרגשות, פניה קורנים שמחה ואושר, מפשילה לצדדין את שולי שמלתה החדשה ויוצאת לרקוד לפני הכלה. והריקוד שמרקדין לפני הכלה כולו אומר שמחה וסיפוק והודיה לרבונו של עולם על שזיכה אותה להוביל כלה לחופתה; שזיכה אותה להקים בית לילדים ובלבה משאלה לשפע נחת, חיי שלום ופרנסה מהדור הצעיר.

והריקוד משתפך על גדותיו וגורר אתו את כל המלווים, ולרגע נדמה לך, כי לא רק למטה מובילים כלה מחופתה, אלא גם מלאכים ממרומי השמים משתתפים בשמחה זו. נטשטשים והולכים המרחקים בין מטה ומעלה...

יהושע ספרן (ז"ל)

ילדות ונעורים בעיירה

זכרונותי הראשונים הם מהימים בהם למדתי בחדר של דוד המלמד, למדנו תורה וגמרא ורש"י אבל בעיקר זכורה לי איטצ'קה, אליה היינו קופצים בהפסקות לקנות „פרישע פלעצלאך" ו„מונדעלאך" פורימיים. מהחדר עברתי ללמד בבית־הספר שהוקם על ידי ציוני העיירה, בתחילה בבית בוידיק ואח"כ בבנין החדש והקבוע שנבנה ע"י בית העלמין הישן. זכור לי בית העלמין בעצי הנוי ועצי הפרי אשר בו. חומדים היינו את ה„לייגער בארעלאך" ובבואנו לקטפם מהעצים הגבוהים — היה מופיע השומר ומגרש אותנו בחרפה...

על־יד בית־הספר היתה גינת ירק, לכל אחד מאתנו היתה ערוגה, גידלנו ירקות ואת התוצרת היינו מוכרים לתושבי העיירה והפדיון — קודש לק.ק.ל.

תוכן חדש לחיינו הכניסה תנועת השומר־הצעיר. מדריכנו היה יעקב פנדלמן. הוא הדריך אותנו בפעולות שונות, בהרצאות, טיולים ומשחק כדורגל. מטיילים היינו ליער ולכפר הסמוך אנטונובקה, בשבתות שטים היינו בסירות, על הסטיר, בכיוון ל„סמולרני", שם קושרים סירותינו ונכנסים לתוך היער לקטוף אגוזים או ללקט תות וממהרים לשוב הביתה לפני ששב אבא מבית הכנסת, כדי שלא ידעו ההורים כי שטנו בסירות בשבת. אחר הארוחה יוצאים שנית לטייל לקיטריב, זוהי שכונת הגנים, מקור הפירות הטובים. נכנסים היינו לגני הפירות, קונים ואוכלים בצל העצים. מקום טיול יפה היה גם גן העיר, ה„פרק" שם היתה לעתים תזמורת מנגנת ורבים שם המטיילים.

לאחר שסיימתי את לימודי בביה"ס התמסרתי יותר לתנועה ומטרתי היתה — לעלות ארצה. בזה התחיל המאבק ביני לבין אבי. אמנם גם הוא היה ציוני, כמו רוב יהודי העיירה, אבל לא הסכים שאשאיר אותו בלי עזרה במסחר התבואה, שעסק בו. הוא התחיל להכשיר אותי למסחר. התחלתי לנסוע עם הגויים לברודי, לילות שלמים נסעתי בעגלותיהם, נוסע למכור סחורה וממהר לשוב הביתה, כדי להקדים את המתחרים בקניית התבואה ומקדים לחכות לגויים שיבואו ויקחו את התבואה לברודי, לפני שיבואו הסוחרים המתחרים, והסוחרים האחרים, גם הם חכו, וכל אחד מאתנו סחב את הגוי עם העגלה אליו ולא פעם היינו רבים אחד עם מתחרו, כי לקח זה מזה את הגוי שלו... כאשר הצלחנו למצוא את מספר העגלות הנחוצות לנו היינו מעמיסים עליהן שקים מלאים תבואה, נוסעים לכפרים ולנים בבתי הגויים, ולמחרת קמים השכם בבוקר וממשיכים לנסוע לברודי.

התקופה הזאת שבה עסקתי במסחר היתה שנואה עלי ביותר. כל המחשבות שלי היו מכוונות לארץ־ישראל ולבסוף החלטתי כי אצא להכשרה ויהי־מה. נרשמתי ברשימת היוצאים להכשרה וחיכיתי בקוצר רוח לרגע היציאה. הייתי מבקר במועדון החלוץ, שם נפגשו חברים מהחלוץ ובוגרי החלוץ־הצעיר, היינו משוחחים, שרים ורוקדים. עד שבא היום ויצאתי לקלוסובה. הורי התנגדו ליציאתי ואחי דוד ז״ל אמר כי אני חייב להשאר עם אבא ולעזור לו, כדי שהוא ישתחרר ויוכל לעלות ארצה, אבל לא התחשבתי ונסעתי. בקלוסובה עבדנו קשה, אבל נעים היה וטוב, כי ידענו שיום עלייתנו קרוב. חמישה חדשים הייתי בקלוסובה עד שהגיע תורי לעליה. נסעתי הביתה להתכונן ויום אחד פגש בי מיקולו נושא־המכתבים הזקן, ומסר לי מכתב ובו ידיעה כי עלי לצאת מיד לורשה ומשם — ארצה. ערב הפרידה נהפך לערב „יום הכיפורים״ בבית. אבי ואמי ואחי דוד ואחותי צפורה בכו וחברים וידידים באו להיפרד, עד שקפצתי לעגלה ונפרדתי מכל הקרובים והיקרים, משפחה וידידים ועיירת־המולדת ויצאתי בדרך למטרתי אשר עליה חלמתי כל הימים.

קבוצת פעילים בליגה למען ארץ ישראל העובדת

חנוך חודק

ממצב הרוח בעיירה

מובא כאן מכתב מאת דבורה ביאלר לבית לרר אל ידיד נעוריה זלמן פינקלשטין בפילדלפיה משנת 1923. הרגשות המובעים במכתב זה אישיים אמנם, אבל יש בהם משום תיאור מצב־רוח אופייני לבני העיירה לפני עשרות בשנים. דבורה, בעלה נחום ושני ילדיהם בין הנספים בשואה.

מיר ברענגען דא א בריוו פון דבורה ביאלער, געבוירענע לערער, צו איר יוגנט־פריינט זלמן פינקלשטיין. אין פילאדעלפיאה פונם יאר 1923. די געפילן, וואס ווערן ארויסגעבראכט אין אט דעם בריוו, זענען פערזענליכע, אבער אויך כאראקטעריסטישע פאר די קינדער פון שטעטעלע מיט צענדלינגער יארן צוריק. דבורה, איר מאן נחום און זייערעביידע קינדער זענען צווישן די אומגעקומענע אין דער שחיטה פון די נאציס.

ליבער זלמן. ברעסטעטשקע, דעצעמבער 1923.

כבין היינט מיד פון א יום־טוב, וואס מיר האבן נעכטן אפגעריכט. קיין ארבעט ווילט זיך נישט טון איצט און איך ווייס נישט, פארוואס כהאב געפונען איצט דעם שעת־הכושר דיר צו שרייבן. אויפן יום־טוב, וואס איז געפייערט

געוואָרן לכבוד אַ בנין בית־ספר, בין איך געווען צוליב מײַן חבֿ־לעבנס־באַג־לייטער, ווײַל ער איז פֿון די אַקטיוויִע אַרבעטער. איך פֿיל זיך גאַנץ היימיש אין דער געזעלשאַפֿט, אויף וויפֿל כבין מיט אַלעמען צוזאַמענגעוואַקסן, אָבער אויסערדעם איז די סבֿיבֿה אַ העברעאישע און איך קען נישט די שפּראַך.

אין אַ צײַט, ווען דאָס לאַנד שטייט בײַ אַ וואַליוטע פֿון מיליאַרדן, איז דאָס בית־ספר אָנגעקומען זייער שווער, און מיט פֿיל מיטשעניש איז ער אויפֿגעבויט געוואָרן, אַ דאַנק דעם עקשנות פֿון די ציוניסטן. די שולע איז אַ אָפּטיילונג פֿון „תרבות" און דאָס איז כמעט דער איינציקער אַנשטאַלט, וואו אונדזערע קינדער באַקומען זייער דערציאונג. קיין הויכשולן און עפּעס קלענערס פֿון הויכשולן איז נישטאָ. די קינדער גייען־איבער אַ פּראָגראַם פֿון 6 קלאַסן, און שוין. אין אַזאַ לאַגע געפֿינט זיך כמעט די גאַנצע יודישע יוגנט אין פּוילן. די מענער גייען פֿון דאָרט אַרויס און ווערן סוחרים, ספּעקולאַנטן. די עלטערע מענער האָבן אַביסל געגאַסט דעם מאָדערנעם זשאַרגאָן פֿון דער דייטשער אָקופּאַציע, און מאַכנדיק גוטע געשעפֿטן און רויכערנדיק אַ גוטע סיגאַרעט, פּרעטענדירן זיי אויף די איידעלעסטע יודישע טעכטער, אָבער אויסגעשלאָסן, אויב מהאָט נישט קיין דאָלאַרן אויף נדן... אַט אין אַזאַ אַטמאָספֿער אָטעמט זיך נישט זייער גרינג און מיר ווערן נאָכפֿאָלגער פֿון דער פֿילאָזאָפֿיע: „די געפֿילן באַאיינפֿלוסן דאָס זײַן".

בדיה סיקולר־ספרא, דבורה לרר

שווער איז די לאַגע מיטן עמיגרירן. מלאָזט נישט און סלאָזט זיך נישט... די סטיכיע דאָ האָט געביטן בײַ די עלטערן אויך די אַנשוי־אונגען, אויסערדעם וואָס זיי זענען אַנמעכטעק און וואָלטן געלאָזט פֿרײַ די וועגן פֿאַר די קינדער, נישט האָבנדיק קיין צווייטן אויסגאַנג. מיט אַמאָל קוקן זיך אַרום אונדזערע יודישע פֿוילע עלעמענטן־קרעמער, אַז פֿאַרמאָגנדיק אַ סך מיליאָנען, פֿאַרמאָגן זיי נישט קיין הונדערט־סטעל פּראָצענט סחורה פֿון פֿרידן־צײַט... יעדע זאַך, וואָס מפֿאַרקויפֿט, קויפֿט מען פֿאַר דעם געלט קיין פֿערטל נישט אָפּ, און די באַפֿעלקערונג ווערט פֿאַראָרימט. דער פּויער האָט זײַן געזונטן באַדן אונטער די פֿיס, דער אַרבעטער מוטשעט־אויס זײַן חיונה, און דער ייד איז דער שעיר לעזאזל.

מיר פֿערזענליך, ווערדליק בײַ אַזאַ צײַט אין בײַ אַזאַ פּאָליטישער לאַגע אין לאַנד, לעבט זיך נישט שלעכט. שוין דער פֿערטער חודש, אַז כהאָב זיך מיט מײַן לעבנס־באַגלייטער געשאַפֿן אונדזער ווינקל. און פּאַרט מוז אויך דיר זאָגן, ווי דו זאָלסט מיך נישט באַשולדיקן, אַז מיך שלעפּט עס אין דער וועלט אַרויס, נאָר איך זע דערווײַל נישט קיין כוח, וועלכער זאָל אימשטאַנד זײַן מיך

צוריק זעצן אין מיינע שטרעבונגען, דאס הייסט, אז בלייבנדיק צוריק זיצן דא, זאל איך צופרידן זיין.

יא, זלמן, כהאב די וואך איבערגעלייענט אשס „אנקעל מאזעס", זיין איבערבליק איבער אמעריקאנער לעבן. האסטו אויך געלייענט א קריטיק וועגן דעם ? זאג עפעס... ווייסטו, ויפיל סקאסט א ציטונג בייכענען ? — 1,200,000 מארק. כבין מודה, אז ווי גוט סזאלן נישט גיין דא געשעפטן, איז שווער זיך דערלויבן אזא לוקסוס, וועלכער איז גלייך ווי ברויט... ליטעראטור גייט אין די הונדערטער מיליאנען. צו פארדינען איז גאנץ שווער. מאיז צופרידן, אז מקאן אויסקומען מיטן וויכסטיקטן פון מענטשליכער באדערפעניש.

נא געגוג געפליטעט. מיין חבר איז איצט אויף א זיצונג אין ביבליאטעק־קלוב פון „תרבות", וואו ער איז יושב־ראש.

בלייב געזונט, גריס הערצליך דיין פרוי און אלע אייערע,

T. L.

דבורה

דיין פראגע וועגן מיינע עלטערן און קינדער קאן איך גארנישט בארירן. די מאמע פאראליזירט אין גאנצן אויף דער רעכטער זייט, דער טאטע קראנק אויפן מאגן, און די קינדער, ווייט פון דער פאלשקייט און ספעקולאציע, געפונען דא קיין ארט נישט מיט זייער גאנצער שיינקייט און אאדלקייט, און ווערן נעבאך שטארק פארשווארצט אין אלע הינזיכטן. אומדירעקט האב איך בארירט די לאגע, וועלכע האט אונדער היים אממייסטן געטראפן.

בבית הספר הרוסי בברסטצ׳קה

זכורני את בית־הספר הרוסי בברסטצ׳קה משנת 1907. בשלוש הכיתות הראשונות לא היו יהודים מתקבלים, אלא בכיתות הגבוהות יותר. נראה, מפני שהנשירה של הילדים הנוצריים היתה ניכרת ובכיתות הגבוהות לא היה מספר מספיק של תלמידים. בכל זאת לא הספיק, שהתלמיד היהודי, שרצה להתקבל, יעביר את הבחינה ללא פגמים, אלא מן ההכרח היה גם לשחד את מנהל בית־הספר. ואת התפקיד הזה מילא כורך־הספרים משה איינבינדר, שהיה נכנס ויוצא בבית־הספר בענין עבודתו, והיה לו קשר גם עם המנהל. עשרים וחמשה רובל היה מקבל המנהל והכל היה כשר וישר: הילד היהודי נתקבל לבית־ספר.

וכאשר זכה כבר הילד היהודי להתקבל, התעוררה מיד בעיה — הלימוד בשבת. הורי הילדים היהודים התנגדו, שילדיהם ילכו בשבת לבית־הספר. תקנות המוסד חייבו את הילדים היהודים לבא גם בשבתות והיה דרוש משא־ומתן עם המנהל, כלומר לשחדו שוב, והגיעו לידי הסכם, שהילדים יבאו אמנם בשבת לבית־הספר, אך ישתתפו רק בלימודים בעל־פה, מבלי לכתוב בשיעורים.

באחת השבתות נכנס המנהל לחדר הכיתה יאמר, כי הפעם ילמדו שיעור

מחיי הצוענים, שבט נודד, ללא אדמה מתחת לרגליו, ונראה היה, שעשה זאת תוך כוונה מיוחדת להבליט את היהודים חסרי מולדת, כי קרא לתלמיד יהודי לספר את הידוע לו מחיי הצוענים, ויוכל להשוות אותם אל היהודים, העם הנודד, ללא אדמה מתחת לרגליהם.

רבו ההתנגשויות בינינו היהודים לבין התלמידות הנוצריות, שישבו אתנו על ספסל אחד. שבענו הירופים וגידופים והשתדלו שארגיש, כי זרה אני בבית־הספר ולא בו בלבד, אלא בארצם בכלל. תכופית יצאתי מבית־הספר בלב שבור, אם גם לא עברתי בשתיקה על הדברים, שהשמיעו באזני חברותי הנוצריות. הרגשתי את עצמי זרה במוסד חנוכי זה.

בת שלוש־עשרה הייתי כשגמרתי את בית־ספר זה, כיתת הבוגרים הצטלמה עם מוריהם. בכתה היו 23 תלמידים, מהם 10 נוצרים. בין היהודים היו ארבע בנות (חנה אטינגר, איטה רייף / שתיהן בארץ / מחצי קיפרמן ושרה שטאפר) תשעה בנים (אלתר פודהראָזצר, חיים קורין, גור־אריה גרובמן, יהושע חרש/עתה בארץ/, משה קלינר, ברל שינביים, שלום ביכמן, אלי נובגורוד, הירשיל פוקס מהעיירה טורצ׳ין).

לא אשכח את הסבל הנפשי של ילדי ישראל במוסד חינוכי זה.

איטה גלקין לבית רייף

בית־הספר בעיירה

עד שנפתח ביה״ס „תרבות״ בעיירה למדו הילדים בבית־הספר הרוסי ויותר מאוחר בביה״ס הפולני. הסתובבתי ע״י ביה״ס ובקשתי שיקבלו גם אותי ולא נעתרו לי. התשובה היתה: את „צעירה״ מדי. הייתי אז בת שמונה, גיל ילדינו בכתה ג׳. למדתי אצל אחותי שהיתה מורה לעברית ואצל אבא שנחשב ל„תלמיד חכם״. יום אחד התבשרנו שביזמת כמה מאנשי העיר, נפתח בית־ספר עברי, מכיון שהמורה לרוסית וללימודים הכללים טרם הגיעה, נבחנו בשפה העברית. אני הייתי ה„ידענית״ בעברית, לכן קבלוני לכיתה של תלמידים שהיו גדולים ממני בשלש, ארבע עד שש שנים. חֶברה בכתה לא היתה לי. לא יכלתי גם להשתתף בשעורים לרוסית והסתובבתי בחוץ. אני זוכרת יום אחד כשלא יכלתי להיות בחוץ בגלל הקור נכנסתי למכינה. (היו שתי מכינות וארבע כתות). באותו יום בא מורה חדש והשעור הראשון שלו היה במכינה. הוא קרא לי לענות ואני חמדתי לצון ועניתי כאילו הייתי תלמידה במכינה. המורה לא תמה, כי הבדלי גיל כפי שהזכרתי לא היה בהם משום להתמיה. התמיהה באה רק בשעור השני, בכתה שלי כשקרא מהיומן את שמי ואני קמתי והסברתי פרק בתהלים מבלי לשגות.

בתוך העיירה לא היה בנין מתאים לתפקידי בי״ס. שכרו בית בפרוור, מרחק גדול מהעיירה. נוסף לזה צריכים היינו לעבור ברחובות ה„גויים״ והיינו צפויים למכות. הכתות גבלו עם חדרי המגורים של בעל־הבית. דלת קטנה שהיתה

מהזור בבית־הספר „תרבות״ ; א קלאס אין שול „תרבות״
מימין לשמאל ; בשורה הראשונה : לאה שפירא ; אברהם אוסטרוב ; משה קורן ; אריה רייבר ; דוד חודק ; יהודה סירקיס ; יונה ברז ; סוניה שירמן. בשורה השניה : המורה חרג ; המורה איידלמן ; המורה אהלי ; המורה אפשטיין ; המורה שרר. בשורה השלישית : פייבל סאמט ; ריבה דינר ; חנה לרר ; בלומה קטרבורסקי ; מרים רייבר ; גולדה דינר ; שמואל מנוסוביץ. בשורה הרביעית : נתנאל (סאני) פרידמן ישראל לרר.

קבועה בגובה רב, כמעט מתחת לתקרה, העירה את סקרנותנו. יום אחד הגיע אחד התלמידים לאותה דלת ופתחה, ומטר של גזרי עץ ניתך על פניו. וכשנבהל התלמיד והתחיל לזרוק את העצם חזרה, נשמעו צעקות. היתה זאת יולדת ששכבה מעל התנור והעצים פגעו בה וברך הנולד...

אזכר לטובה את המגרש רחב הידים ולידו חורשה. היה זה ממש „גן־עדן״. לא פעם אחרנו להגיע, עם הצלצול, לכתה בגלל המרחק וגם מתוך רצין לבלות רגעים נוספים על המגרש, שלא היה לנו דוגמתו בתוך העיירה.

עברנו אח״כ לבנין יותר קרוב לעיירה, גם בנין זה לא התאים משום בחינה. באותו בית (בית בוידיק) בקומה שניה, למדו כתות אחדות. בבית סירקיס הסמוך היתה כתה נוספת. אם ילד צריך היה לצאת היה עליו לעבור את כל הכתות ולהפריע ללימודים, נוסף על אי־הנעימות שנגרמה לילד עצמו. אבל מה כל הקשיים מול האור הרב בפנים בית־הספר? חגיגות חניכה ופורים היו חוויה לא רק לתלמידים ולהוריהם, כי אם לכל אנשי העיירה. קבלת תפקיד בהצגה — האישר הגדול ביותר. החרוב מתוך שקיק הפירות, בט״ו בשבט, אין כמוהו למותק והמורים עושים את מלאכתם כמכהנים בקודש. למסירותו של המורה קבֶטני־פרח אין גבול. לזכות המירה רבינוביץ, חניך הגימנסיה „הרצליה״, שהכניס את המבטא הספרדי לביה״ס. על יצחק למדן ז״ל סיפרו כבר אז כי בא לבשר לאמו ששירו נדפס וקרא לה „מאמא איך שטיי״ ואמו שאלה: וואו שטייסטו מיין קינד „איך שטיי

אין בלאט״. היה זה שירו הראשון שנדפס: „דרכי״. יותר מאוחר היה השיר שגור בפי כולנו וגאוותנו היתה כי הוא היה מורנו.

במשך הזמן התרחב ביה״ס, פתחו כיתות נוספות ואז יכלתי להמשיך מחדש בלימודים אחרי ש„סיימתי״ כבר פעם את לימודי בביה״ס. הפעם היה לי לתועלת היותי צעירה יותר. רק בכיתות אלו מצאתי חברות בנית גילי ולמדתי בתנאים נוחים לי יותר. עם התרחבות ביה״ס שוב צפה שאלת בנין מתאים ואז החליטו לבנות בנין בי״ס. המקום היחידי שהיה פנוי לכך, בתחום היהודי, היה בית־הקברות ונהיינו שכנים למתים...

אינני זוכרת מאין לקחו את הכסף לבניה, אבל אזכור כמה עמלו אח״כ להחזיק את ביה״ס. משפחותינו היו ברוכות בילדים רבים ואב שצריך היה לשלם שכר־לימוד בעד 5—4 ילדים, צריך היה לעשות מאמצים גדולים. קרה לא פעם שגם ילדים להורים אמידים נשארו במשך ימים אחדים בבית, עד ששולם שכר הלימוד. היו ילדים שבכלל לא יכלו לשלם. היה איפוא צורך לדאוג למקורות הכנסה. הצגות הילדים בחנוכה ובפורים היו לפי כרטיסים וההכנסה — קודש להחזקת בית הספר.

מימין לשמאל ; עומדים : י. מרגלית ; א. לרר ; י. קליבנר ; ש. מרגלית.
יושבים : יצחק למדן ; צ. פרח (קבטני).

באותי זמן נקראני גם אני וחברותי, (זה היה כבר אחרי שגמרנו את ביה״ס) לשאת בעיל. יחד עם ההצגית היינו מסדרית מיזנין ומלתחה לבגדים בשביל להגדיל את ההכנסה. את המאפה למזנון אספנו בין ההורים.

בנין ביה״ס שימש מקום לכל פעולה ציונית־צבורית. „מניין״ ציוני ב„שמחת תירה״ שנדד כל השנים בבתים פרטיים, מצא אכסניה. כן בוצעו בו כל הפעולות לטיבת קרן־קימת לישראל.

זיכרת אני שאפילו הבחירות של היהודים לסיים הפילני, נערכו באותו מקום.

את עזרתנו לביה״ס הגשנו עד יום עלותנו ארצה. היה זה כאילו תשלום חיב גדול בעד ימים מאושרים שזכיני בהם, בין כתליו.

חנה רוזן לבית חיים לרר

יסוד בית־הספר „תרבות״

(בתקופת השלטון הפולני)

ראינו חשיבות רבה בהקמת בית־ספר עברי שיקלוט חלק מילדי־העיירה, מחוסרי תרבות וחינוך עבריים. הדחיפה לביצוע הרעיון ניתן גם ע״י מציאותם של הורים, בעלי אמצעים, ששלחו את ילדיהם לבי״ס רוסי.

נבחרה ועדה־מייסדת שהתחילה בפעולה, אבל לא קלה היתה ההתחלה. את הועדה ליוו ספקות רבים לגבי יכולתני להגשים את הרעיון. פנינו למרכז „תרבות״ ברובנה והודענו להם על פתיחת ביה״ס בברסטצ׳קה, ביקשנו מהם תמיכה כספית ובעיקר את קבלת האחריות להחזקת המורים. קיבלנו תשובה חיובית, אבל העזרה הכספית מצידם היתה זעומה. לא נפלנו ברוחנו ולא אמרנו נואש.

זוכרת אני את הישיבה הראשונה עם הועד הציוני, באיזו אופטימיות דברו החברים פורר ויהושע קליבנר. הוצעו הצעות שונות והוחלט לארגן חוג דרמטי, שהכנסותיי תוקדשנה לבנין בית־הספר. במשך זמן קצר התארגן החוג ומלאי מרץ התחלנו בפעולה. לא חסרו גם מכשולים: היינו תלויים בחסדי הממשלה הפולנית, כי כל הופעה פומבית צריכה היתה רשיון מהרשות. היו מקרים בהם לא ידענו עד הרגע האחרון, אם נוכל להוציא לפועל את הנשף, או ההצגה, בשל העדר רשיון. לא פעם קרה שלא נתקבל הרשיון ונאלצים היינו לחזור לבתינו עם החבילות ביד וכאב ועלבון בלב. המשכנו בעקשנות. היינו משתמשים בפרוטקציות ובהמלצות. חברינו, שלום בוכמן ובאבצי חניס, לא נחו ולא שקטו עד אשר היינו מקבלים את הרשיון. בכל נשף קיימנו גם מיזנון, מתרומות־עוגות ושאר „דברים טובים״, שנאספו על ידינו אצל אנשי העיירה, שהכנסותיו היו קודש לקק״ל.

כך הקימונו בכוחות עצמנו, את ביה״ס. המרכז למורים שלח לנו מורים לפי רוחנו, חדורים רוח חלוצית.

תפקידי בועדת ביה״ס, כגובה, גרם לי לעתים אי־נעימות: על הורי

תלמידי המחזור הראשון בבית־הספר „תרבות" עם המורים ומחברי הועד.
די תלמידים פונם ערשטן קורס אין דער שול „תרבות" מיט לערער און חברים פונם ועד.

משמאל לימין; בשורה הראשונה: המורה איידלמן; המורה זכר־ניצקה; משה חרש; יהושע קליב־נר; יוסף שיכמן; ברוך פורר; מאיר ליטבק; שלום ביכמן; ה־מורה זאובר; המורה יוסף ווייל (אהלי). בשורה השניה: רחל ברו; יעל מנוסוביץ (אבני); אס־תר קליבנר (כהן); נחמה לרר (חסקלברג); צביה גלר (ינוב־סקי); שושנה ליטבק. בשורה השלישית: גור־אריה לרר; יוסף פרסמן; רבקה שירמן; חיה כה־נא; מרים בוידק; הדסה לרר; שמואל מנוסוביץ; י. רייבר; דוד פרשטוט. בשורה הרביעית: חיים ברגר; דינר; רחל קטר־בורסקי (שפירא); יפה פרשטוט; חנה לרר; פייגה לרר; חליה לרר; אריה וולטר.

התלמידים הוטל להכניס כל חודש שכר־לימוד. הילדים, שהוריהם הם בעלי אמצעים, היו מדייקים בתשלום ובאו ויצאו מעל פני בשמחה ובצחוק, אבל לעומתם היו ילדים שמצבם החומרי של הוריהם היה קשה וגם לא איכפת היה להם אם ילדיהם לא ילמדו בבי״ס עברי, ילדים אלה היו מופיעים אצלי בעצב על פניהם ומבקשים לתת להם את האישור המבוקש ע״י המורה. הם היו מקבלים את האישור, כדי שלא ליצור הבדל בין ילד וילד. וזכורים לי מקרים בהם הגיעו הילדים ביום ששי, בשעה מאוחרת, כי הפדיון בחנות טוב היה וההורים הקדישו את הכסף לשכר לימוד. אם כי ערב שבת היה ושעה מאוחרת, קיבלתי את הילדים ונתתי להם את ה„אישור״, כדי שיוכלו ביום הראשון לבקר בביה״ס. הורי היו מתרעמים עלי בשל כך, אבל אני אמרתי לאבי כי ,פיקוח נפש דוחה את השבת׳.

יום גדול, יום־חג־גדול, היה בשבילנו יום הנחת אבן הפינה לבנין ביה״ס. כל הנוער היה מגוייס להתחלת העבודה הקדושה הזאת.

א ס ת ר ב ן ־ ס י ר א (גרינשפון)

הלבטים הראשונים עם יסוד בית־הספר בברסטצ׳קה

איני זוכרת בדיוק מתי ובאיזו שנה נוסד ביה״ס. אני זוכרת רק זאת, שהחנות היפה והנקיה של אחינו בן־ציון ז״ל והכל מסביב לה — הפך ל„בית ועד של חכמים״. שם היו מתאספים לעתים מזומנות „המשוגעים לדבר אחד״ — הציונים, האברכים: אברהם יהודה פילאק, יהושע קליבנר, הרוקח פורר ועוד, יהי זכר כולם ברוך, ויבדלו לחיים, יוסף קליבנר, הרוקח רדיבנסקי (הרופא דעתה בנהלל) יהושע רוקח ואחיו ועוד. והיו מתווכחים, מתויכחים ומתווכחים עד שעה מאוחרת בלילה ולא עוד, אלא היו מלוים את בן־ציון הביתה ובדרך ממשיכים בויכוח. הויכוחים היו על הגלות, על הלאומיות שלנו, על „שאלת קיום היהדות״, על הציונות בכלל ועל הצורך לשוב לא״י להחיותה מחורבנה ומשממותה וע״י כך יקום לתחיה העם, ואין עם קם לתחיה בלי שפה, אם כן, איפוא, יש להחיות את השפה ולהקנותה ל„עולים״. בן־ציון, בעל השכל וההגיון העמוק, עמד על כך, שאת השפה — שפת עבר, יש להחדיר לילדים. בילדים, יש להשרישה ובהם תכה השפה שורש ותקום לתחיה. ובן־ציון אמר ועשה: הוא הטיל את המשימה הקדושה הזאת על הצעיר שבחבורה, על יוסף קליבנר, שהוא יתחיל במצות קודש זו. ובאחד הימים הופיע בביתנו יוסף, אספנו סביב השלחן (איתי, אחותי שושנה, ובת דודתי רבקה ברו) והתחיל מרביץ תורה: „שולחן — אַ טיש״ „כסא — אַ בנקיל״ וכו׳ ואנו, הקטנות, לטשנו עינים, פערנו פה ובצמאון שתינו מכל מוצא פיו. ו„המורה״ הבלתי מוסמך מהסמינר, הצליח להחדיר בנו את תורתו, כי מלב חם וטהור יצאה התורה וחדרה עמוק ללבות קטנים וצעירים. ובמשך זמן קצר רכשנו (איני יודעת אם „אלף מלים״) אולם עד כדי קריאה ב„חיים וטבע״ וה„עולם הקטן״ — שני עתוני־

ילדים שהופיעו אז. בפנה אחרת של העיר התחיל בעבודת־קודש זו אברהם יהודה ובעקיפין עזר על ידו אחינו בן־ציון ז״ל. אין מלים בפי לתאר את יחסנו החם והערצתנו למורינו אלה, בחרדת קודש ובצמאון שתינו כל היוצא מפיהם. די להזכיר שבאחד הימים הופיע יוסף בביתנו ואנו ישבנו סביב השלחן ואכלנו. (והרי נהוג היה בברסטצ׳קה לא לדפוק בדלת, אף גם לא לקבל „שעור״ בשעה קבועה) וכאשר היה יוסף על סף הדלת, קמתי וברחתי למטבח ויוסף רדף אחרי בצחוק גדול וצעק: אל תתבישי, גם אני אוכל ושותה!

וחברותינו בנות גילנו: חנה שירמן, רודי וידרי, חנה׳לה מלר ז״ל ויבדלו לחיים: רחל ובובה רויטבליט ואחרות התקנאו בנו, המאושרות, שזכינו ללמוד עברית זו, הודות לאחינו בן־ציון „בעל המח הפתוח״, הדואג לנו, והן החברות, לא זכו לכך בבית וגם לא היו מורים ל„שפת־עבר״. וכמו ע״י צו מגביה החלטנו, כי את ה„תורה״ שרכשנו אנו בעזרת ה„מורה״ — לפני הצהרים, נמסור לחברות — אחר הצהרים. וכמקום לשם כך בחרנו דוקא בעלית־ביתנו, שהיתה מלאה קש ריחני עבור הפרה. לאו דוקא לשם „מחבוא״ כי־אם שם יכלנו ללמוד ב„כוונה״ ללא כל הפרעה. „והכוונה״ היתה מלאה ונאמנה והצמאון לדעת הלך וגדל אצלנו ה„מורות״ ו„התלמידות״ גם יחד. רוונו את צמאוננו בלימוד וקריאה ימים שלמים בחוברות „העולם הקטן״ ו„החיים והטבע״, ואת המלים הבלתי מובנות, היינו כותבות על נייר ומסמנות את הדף והשורה. שאלנו את ה„מורה״, רושמות את הפרוש ולמחרת חוזרות עליהן, וחוזר חלילה.

כעבור זמן קצר עברנו ללמוד מתוך „ספרי־למוד״ מיוחדים במינם והם: „על פרשת דרכים״ „התועה בדרכי החיים״ „שאלת קיום היהדות״ ועוד „ספרי למוד״ כאלה. ואנו שתינו, ממש, בצמאון כל משפט וכל רעיון. לעזרתנו בא גם ה„מורה״ חיים צימרמן ז״ל, שהחברה הציונית הברסטצ׳קאית משכה את לבו ולעתים היה נוטש את לובישטיבקי עיירתו ובא אלינו ועשינו לילות כימים וקראנו עד קריאת שמע ועד הבוקר ממש. ובראות „הציונים המתווכחים״ את התמדתנו והחיל שעשינו ב„שפת־עבר״ ואף גם הרחבנו את האופק ע״י הרבצת התורה לחברותינו — התחדשו הויכוחים, והפעם: על הצורך ביסוד בית ספר ולהרחיב יותר את המסגרת ע״י רכישת תלמידים נוספים ועל ידם להפיץ את העברית. אברהם יהודה עמד על כך „כי יש לפתוח בי״ס מאושר על ידי הממשלה הרוסית וממילא ללמד את השפה הרוסית״. לעזרתו אונה המקרה ובא לברסטצ׳קה „סטודנט מאודסה״, מטוק שמו. בחור צעיר בעל בלורית גדולה, לבוש חולצה שחורה עם שרוך ארוך עם מפרחת בסוף, והתלחשו עליו שהוא „סוציאליסט״. הוא היה ש רלעתים, מאוחר בלילות, את המרסליזה. סטודנט זה קיבל על עצמו ללמד את הלימודים הרוסים בביה״ס. ואחינו בן־ציון עמד על כך שמטרת ביה״ס צריכה להיות הקנית שפת־עבר. כעין תחנה להכנת הילדים לעליה לא״י. ולשם מה לנו הרוסית הקשה, את שפת המקום הרי הילדים מקבלים בדרכים שונות. (אף אנו למדנו רוסית אצל המורה בנימין נובוגרד ז״ל). באחת: „אין לבלבל את מוחות הילדים בדברים צדדיים, אלא בעיקר בלימוד שפת־עבר ומקצועות יסודיים כמו חשבון, טבע, היסטוריה וכו׳״ — טען בן־ציון. ברם, הצד השני עמד על כך שיש לקבל אישור ממשלתי וממילא

מובן, שיש לְלַמד את שפת הממשלה. אברהם יהודה ז״ל קיבל על עצמו יסוד ביה״ס (לעת עתה בלי אישור) ושכר „מקום״ אצל משפחת הֶנזל שגרה בעליה של בית פייגה לאה׳ס וגמרו אימר שיש לאסוף את ילדי העיר לבחנם. וכמקום הבחינה קבעו את בית־הורי. באיזה אופן הודיעו לילדי העיר על הבחינה — אין לי שום מושג. זוכרת אני רק זאת: שבאחד הימים נהרו כל ילדי העיר אל ביתנו והבית התמלא רעש ומהומה. „בחדר שלנו״ ישבו הבוחנים: בן־ציון, אברהם יהודה, יוסף ומטוק ובחנו את הילדים (ביניהם אחדית מ„תלמידותינו״). באמת לא ברור לי אם בחנו את הילדים בכדי להתאימם לכיתות או מבחינה אחרת. לי נדמה כי מטרת הבחינה היתה לבדוק, אם הילדים מתאימים בכלל לבי״ס. מהבחינה הזאת זוכרת אני מקרה, קוריוז ממש. ומעשה שהיה כך היה: בין הילדים שבאו להבחן, נדחק בחוזק יד ובצעקות בנו של משה פנדלמן. ילד גדול וגבה קומה — משכמו ומעלה מכל הילדים. נדחק — וסוף־סוף הגיע אל ה„בוחנים״ והנה מצאוהו, משום מה, שאינו מתאים לבי״ס. (האמנם קומתו הגבוהה היתה בעוכריו? או באמת היה קשיש בהרבה. עתה, אני באמת מתפלאה ונדמה לי כי גם אז דיברנו על כך, הרי הילדים האלה ב ע צ מ ם באו להבחן, בלי שההורים יביאום ואף גם לא נתנו כל דחיפה לכך, והיה צורך, אם כן, לקבל את כ ו ל ם. אך הבוחנים, כנראה, חשבו אחרת ופסלו את הילד מלהכנס לביה״ס) ולמחרת יום הבחינה הלכנו אני ואחותי שושנה ברחוב של בתי־הכנסת (אין דער שיהל־גאס) והחזקנו יד בתוך יד וכמו מתחת האדמה זנק הילד שנפסל בבחינה, והתחיל רידף אחרנו בגידופים ובצעקות שמהם זוכרת אני: „נאר איר, יחסנים, דאַרפט לערנער, נאַר איר דארפט אַ שולע״? ורצה להכותנו. שתינו רעדנו מפחד וכל עוד נשמתנו בנו נפלנו, ממש, לבית ראובן הסנדלר, וראובן יצא החוצה ובגידופים וצעקות התנפל על הילד הגבוה: „דו שייגעץ דו, וואס ווילסטו פון די קינדער? אוועק פון דאנען, שייגעץ!״ וגרשהו מהמקום וליווה אותנו עד לביתנו. מבוהלות ורועדות מפחד, נפלנו לתוך ביתנו. הרבה, הרבה זמן לא יכלנו לשכוח את ראובן הסנדלר הטוב והמציל. (אגב על ראובן הסנדלר כדאי מאד להרחיב את הדיבור ולעמוד על טוב לבו ועל „הרגש הסוציאלי״ הטבעי שהיה טבוע בו ועל „העוזר הסוציאלי של ברסטצ׳קה״, כמו שאנו קוראים לו ומבינים עתה), ברם התחלתי בענין ביה״ס ואין לנטות הצדה. ביה״ס הלך וגדל ואברהם יהודה התמסר לו בלב ונפש ושאף לשכללו ולשפרו. החליטו להעבירו לבית מרווח יותר ובאמת העבירוהו לבית בריינה גרשנכיס, שעמד ע״י הנהר והגשר שגישר את העיר עם הסטריקוס. אינני זוכרת באיזה אופן מינו אותנו לשמש „מורות״ בביה״ס (אותי, את אחותי שושנה ואת בת דודתי רבקה ברו ז״ל ובלהה מיילמן.) אחרי זמן קצר עזבו כולן משום מה את „המקצוע״ ואני המשכתי לְלַמד״.

באיזה אופן לימדתי ואיך עמדתי לפני הילדים שרובם היו בני גילי ואולי גם מבוגרים ממני יאחדים גם צעירים ממני — עד היום אינני מבינה. עלי הוטל כנראה התפקיד לקרוא לפני הילדים סיפורים מה„חיים והטבע״. זוכרת אני שקראתי לפני הילדים את הספור „הר־צל״. (אם אינני טועה — מאת דבורה ברון) ובהסתכלי פתאום על הילדים ראיתים יושבים בעינים לטושות ובפיות פעורים ומקשיבים קשב רב! פתאום קמה התלמידה שרה שוורץ ז״ל שלמדה את העברית באופן יסודי ישאלה, איזו נטיה דקדוקית. (אגב, היא אהבה מאד לשאול „קושיות״.) ואני,

בעוונותי הרבים, לא ידעתי לענות, ברם לא התבלבלתי ועניתי פשוט: היטבת לשאול, אולם איני יודעת, אשאל את המורה (ז״א את יוסף). וראו זה פלא: הילדים קיבלו את תשובתי כמובנת מאליה, כאילו יש לי הזכות לא לדעת וגם שרה ה„גאון", כמו שקראתי לה, הסתפקה בתשובתי. זוכרת אני עוד קוריוז מהימים ההם: פעם בשובי מביה״ס וכל הילדים אחרי ואני מתאמצת לקפוץ על הקלעצליך וכולי מאומצת לא להכשל ושרגלי לא תחטיא את המטרה ואפיל חלילה לתוך הבוץ, אני שומעת פתאום, את קולה של דינה הורנשטיין שעמדה על מרפסת ביתה ואמרה: „צביה־לה, דו ביסט דען משה רבני (רבנו) זע נא זע, אלע קינדער גייען דיר נאך ווי די שעפּאלאך משה רבנו". — אני הסמקתי מאד והמשכתי לא להכשל ולא ליפול בבוץ. —

היו אלה הצעדים הראשונים ליסוד ביה״ס בברסטצ׳קה וכך „לימדתי" בו וכאשר למדתי בארץ בבי״ס תיכוני, שמחו מורי ב„שפת־עבר" המרסטצ׳קאית שלי ועל שעורי הדוגמא שנתתי. וכאשר קיבלנו באחד הימים הזמנה מאת הרוקח פורר לחנוכת ביה״ס בברסטצ׳קה, לא האמנתי למשמע אזני. האמנם בית־ספר ממש? אך עליו, על בית־הספר הזה, תלמידיו הרבים בארץ, ימסרו בודאי זכרונות טובים מזכרונותי אני.

כתה ז׳ בבית־ספר „תרבות" — זיבעטע קלאס אין דער שול „תרבות".
משמאל לימין; בשורה הראשונה: יהושע סורקיס; ל. קוניאך; צרנה הנזל; ש. סורקיס; ט. פרשטוט; ר. גרובמן; ס. רייציס; ש. רייבר. בשורה השניה: המורה שמחה שרר; המורה איידלמן; המורה י. וויל (אהלי); המורה יהודית חרג; המורה גוטסווירט; א. זילברשייד. בשורה השלישית: מ. קוצ׳ר; ל. קורין; י. הנזל; ש. גלקין; י. סקולר; מ. הנדלסמן; י. חרש.

רצוני להזכיר עוד שתי פעולות שעזרו באופן ישיר להתפתחות שפת־עבר: הציונים, שבראשם עמד יצחק מרגלית ז״ל, האיש בעל ההשפעה והמכובד על הכל. באי לידי הכרה והחליטו שבכדי להחיות את שפת עבר, יש להכניסה לא רק בביה״ס, אלא גם בבית וברחוב. המושפעים מהציונים, שאף הם במשך הזמן היו לציונים — קיבלו בהתלהבית חסידית החלטה זו. ביחוד יש לציין בין המתלהבים ביותר את יהושע רוקח. הוא בנאמנותו, בתמימותו ובהכרה ברורה גם יחד הפך הלכה למעשה. יהושע הירבה לדבר עברית ביחוד עם חברו ברוך ברגר.

הפעולה השניה לטובת שפת עבר היתה סידור הספריה שתחילה רכזוה בבית אברהם יהודה, שגר אז אצל משפחת שפירא. ולרגל הצפיפות בבית הוקצע מקום למטרה זו באיזה מיסדרון אפל. אחרי זמן קצר העבירו את הספריה לבית מר יצחק מרגלית ז״ל, שמסר למטרה זו חדר קטן נקי ויפה וקבעו תורנים לשם החלפת ספרים. הרבה מאתנו לקחו חלק בעבודה זו, אולם בלט ביותר במילוי תפקיד זה בנאמנות, מסירות ואף בידיעה — יהושע רוקח.

בכלל יש לציין בשביעת רצון, כי הציונים הצליחו להקנות לחניכיהם יחס רציני ונאמן לכל תפקיד שקיבלו על עצמם, ויחס רציני ונאמן זה הביאו אתם הברסטצ׳קאים בעלותם ארצה, הן בשטח הלימודי והן בשטח העבודה. לא פעם הגה הלב תודה לציונים הברסטצ׳קאים על מורשתם זו.

צביה קטבורסקי

תלמידי בית־ספר „תרבות״ — תלמידים פון דער שול „תרבות״.

ברסטצ׳קה ובית ספרה

אַיֵך? אַיֵך ברסטצ׳קה שלי, היקרה והחביבה, שלזכרך יהמה לבי ונפשי עלי תתעטף?

לעולם לא אשכחך, ברסטצ׳קה שלי; כשם שזכרתיך כל אותן השנים, מאז דרכה רגלי על אדמתך.

הדבר היה לפני 38 שנה, ואני אז בקיוב. שבתי אז מהחזית הגרמנית, וטרם הספקתי לנוח מתלאותי ומכל מה שעבר עלי במלחמה, נקראתי אל לשכת החנוך והתרבות. מורי ורבי, ד״ר כהנשטם, ז״ל, פגשני ופנה אלי ואמר: „סדר את ענייניך וארוז את חפציך, וסע אל ברסטצ׳קה, אשר במדינת וולין, לייסד שם בית־ספר ולנהלו״. דבריו הנמרצים האלה, הביאו אותי במבוכה; ואעפ״י שהערצתיו מאוד, נועזתי, לכתחילה לסרב, באמרי: „איני יכול בשום אופן לעשות את זאת, כי טרם נחתי מעמל המלחמה ומענוייה הקשים״.

אבל הוא שסע את דברי וקרא: „לו נקראת שוב אל הצבא, לא היית מעיז לסרב... וכיצד תשיב את פני בשעת חרום; בזמן שאין מורים בכלל, ועאכו״כ — מורים הגונים?! מי יקים את בנין חנוכנו, בתקופת הרת עולם זו?! ואתה, שאני תולה בך כ״כ הרבה תקוות, אין אתה בן־חורין להסתלק ממשימה חשובה זו, שהשעה מטילה עליך; חלוץ הוא המורה העברי כעת, ואת דגל התחיה והאור, ישא אל כל פינה נדחת ויקרא לחופש ולדרור; קום, סע ולך, ויהי ה׳ עמך!״

דברי כבושין אלה עשו עלי רושם כביר ועניתי: „כן, רבי, אסע ואעשה!״

עזבתי את משרתי הטובה שבגימנסיה ואת מעוני המסודר והנוח; צררתי את תרמילי ובאתי לתחנת מסילת הברזל. ניגשתי אל אשנב הכרטיסים ובקשתי כרטיס לברסטצ׳קה. הפקיד נעץ בי עין לועגת ואמר: „אדוני, המשַטֶה אתה בי?! תחנה שכזו אינה קיימת בעולם!״ רוחי נעכרה עלי אז ובקשתי שיגדיל את חסדו וישיאני עצה, כיצד להגיע אל מחוז חפצי. הוא נפתה לתחנוני ואמר: „סע לדובנה, העיר הקרובה ביותר״. נשמעתי לו, ואחרי שהתגלגלתי, כשבוע ימים בדרך (כי הדרכים היו אז משובשות ובחזקת סכנה) הגעתי לדובנה עייף ורצוץ. ירדתי מהרכבת ופניתי לרכָּב אחד שיביאני אל ברסטצ׳קה. הלז הפשיל את כובעו לאחוריו ואמר: „גוספודין (אדון), היודע אתה את המרחק מדובנה לברסטצ׳קה? הלא צריך לנסוע כשני ימים ובעגלה חסונה, ולא ברכבי העדין, העשוי להסיע נוסעים בשטחים קצרים״. דבריו הדהימוני, ולבי נתכווץ בקרבי לקראת גורלי שהוכן לי, בעיירה שמעבר ל„ים סמבטיון״, וחשבתי לשוב כלעומת שבאתי.

אבל כנראה שמן השמים נגזר עלי אחרת; הרגשתי חסר אונים וכל גופי כבד עלי; וביקשתי את הרכָּב שיביאני למלון אחד. במלון נודע לי שפעמיים בשבוע מזדמנים בדובנה בעלי עגלה, הנושאים משא לברסטצ׳קה; ואחרי שחכיתי שם ימים אחדים עליתי על ערמת שקי מלח שבעגלה, ויצאתי את העיר.

מאז עברו כבר 38 שנים, ועדיין מרגיש אני בעצמותי, את „הנסיעה״ ההיא. יומיים של תנודה, טלטולים וחבוטים; ונפילת, פעמים אין מספר, בחפירות של חזית המלחמה, העבירוני על דעתי, וקיללתי את השעה שהסכמתי לדברי ראש משרד החנוך שבקיוב.

סוף סוף, הגענו, לפני עלית השחר, אל ברסטצ׳קה, הטובעת ברפש; ועוד באותו יום, נתכנסנו, אדון פורר, אדון קליבנר ועוד אחדים ואני, וניגשנו אל המלאכה. מתחילה חשבתי שהכל מסידר ומוכן, ועלי רק **לפקח על הענינים** הפדגוגיים; אבל אחרי שיחה קצרה נוכחתי שאין עדיין כלום; לא בית, לא רהיטים, לא מכשירים, ואף לא פרוטה, שנוכל להתחיל לעשות דבר־מה.

אבל דבר חשוב אחד מצאתי, והוא — רצון עז לעשות ולפעול למען האידיאל של החנוך התחיה שלנו. יהודים טובים אלה, היו ספוגים אידיאל נשגב, שיקד בנפשם בכל תקפו, והוא שהפעיל איתם לעשות גדולות ונצורות.

כינסתי אז את הנוער, בחורים ובחורות נחמדים; החלטנו לערוך מחזה, וההכנסה תשמש לקרן לטובת ביה״ס. בהתלהבות יתרה שִׁנַּנּוּ את תפקידינו, ושקדנו על שכלולה של ההצגה. אחרי שבועיים של חזרות נמרצות, עברה ההצגה בהצלחה רבה והקופה הכניסה שלושת אלפים רֶנש. בכסף זה שכרנו דירה בפערשטוט (בפרבר העיר) ופועלים לכרות עצים ולנסרם לקרשים.

אח״כ הועמדנו בפני הבעיה: איפה נשיג נגרים מומחים, שיתקינו את המכתבות, הספסלים, הלוחות, ושאר צרכי הריהוט, לבית ספר מודרני, הדורשים

מורים ותלמידים באחת הכתות באחד המחזורים הראשונים בבית־הספר „תרבות"
לערער און תלמידים אין א קלאס פון די ערשטע קורסן אין שול „תרבות".
מימין לשמאל; בשורה הראשונה: מ. קורין; ד. חודק; י. סירקיס; פ. סאמיט. בשורה השניה: ג. דינר; א. לינסק; ז. ברז; י. פלדמן; ר. דינר. בשורה השלישית: המורה בירנבוים; ל. שפירא; ב. קטרבורסקי; המורה קוטנר; מ. רייבר; ס. שירמן; המורה ווייל (אהלי). בשורה הרביעית: ס. (נתנאל) פרידמן; י. לרר.

תכנון ואומנות הגונה? יגענו־ומצאנו: בברסטצ׳קה חנה אז הצבא האוסטרי. פנינו אל הקומנדנט ובמתנת־יד הגונה, השאיל לנו את הנגרים המומחים שבצבאו. והם ניגשו אל המלאכה. נגרים אלה, מאד ישרים ואהידים היו, עבדו בחריצות אבל נתקלו בקשיים של חוסר מסמרים ושאר אביזרים, שקשה היה להשיגם כקריעת ים־סוף. הבהלנו את הסביבה ומלמברג, לוצק, קרמניץ ודובנה, לקטנו, קמעה־קמעה, גם את אלה.

בינתיים הכרזתי על ההרשמה של תלמידים, ומכל צד נהרו אל משרדי ילדים וילדות מכל הגילים. נוכחתי מיד, שלפני חומר רצוי מאד וברכה צפונה בו בקושי רב השגתי שני מורים והודעתי על יום הפתיחה.

היום ההוא לא ימחה מלבי לעולם. מאות ילדים וילדות לבושים בגדי־חג זרמו מן העיר אל הפערשטוט, ופניהם קורנות מאושר וגיל. לפני הבית סידרתי אותם בחצי עגול, וועד ביה״ס, (שהוא גם הועד הציוני של העיירה) במרכז. יושב הראש, מר פורר, בירך אותם ואני מלאתי אחרי דבריו. אמרתי להם שתקופה חדשה מתחילה כעת בחייהם. עם הכרזת בלפור התעורר עמנו לחיים חדשים,

כתה בבית־הספר „תרבות״; המורים והתלמידים – א קלאס אין שול „תרבות״; לערער און תלמידים מימין לשמאל; בשורה הראשונה: ס. גרובמן; ח. חניס; י. בינדר; א .כהנא; ח. רסלס; ש. קנטור; י. ספרן; ס. אוסטרוב. בשורה השניה: המורים — שרר; חרג; ווייל (אהלי); גוטסווירט; ברהש. בשורה השלישית: י. פירר; י. מזוריק; ה. גרובמן; י. קליבנר; ה. שפירא; ש. כהנא; מ. וידרא; ב. ליטבק. בשורה הרביעית: מ. מנוסוביץ; ח. ברו; א. קליגמן; ח. וויינצוויג; ב. גורינשטין; ח. גיטליס.

ובית ספרנו זה ישתדל להטיף נטפי התחיה בלבותיהם, ישקם מבאי מים החיים של תורה ודעת, ייטע בנפשם אהבה לכל הקדוש לעמנו ולאנושיות. דמעות גיל נוצצות בעיניהם, ומחיאות כפים סוערות נשמעו מכל צד.

אח״כ הכנסתי אותם אל חדריהם, שהיו מרוהטים רק לחצי ולשליש, (כי הנגרים לא הספיקו להכין את המספר הדרוש) ובמשך חדשים סידרתי חליפות; מהם יושבים ומהם עומדים, וחוזר חלילה. כן היה הדבר בנוגע לספרי למוד; שקשה היה להשיגם מכל וכל; ושלושה־ארבעה תלמידים ולפעמים — יותר, השתמשו בספר אחד.

ואמנם קשים מאד היו התנאים הפיזיים, אבל לעומת זאת פעל הרצון נפלאות. אש הקודש הודלקה בנפש התלמידים, וחשקם לתירה ולמדע יקד בכל הויתם אהבה כזאת ללמודים, לרבות המקצועות החילוניים, קשה לתארה. בכל פעם שהייתי נכנס אל הכיתה, הייתי מוצא פיות פעורים, עינים לטושות, וכל ישותם — האזנה והקשבה. והיו שותים בצמא את כל מה שיצא מפי. כשנשמע צלצול הפעמון, הקורא להפסקה, היו התלמידים משמיעים גניחה של אי־רצון, על שחלה הפסקה בדבר המשפיע להם רב עונג; ממש כאותו הרעב המתמרמר על שהוצא מפיו לחמו.

כמובן, שלפים צערא — אגרא: במשך חדשים מספר עשתה ההתמדה פירות הלולים. צלצול השפה העברית התפשט בחוצות העיירה ושירי ציון הושרו בכל בית, ורוח של התעוררות לתחיה ולתקומה שלטה בכל. גל של אושר הציף את נפשי ומילא אותי מרץ ורצון, ליצור ולפעול, ולעביד בלי לאות. ביום הייתי עסוק במחלקות; בערב הייתי מטופל בהגהת עבודות התלמידים הרבות, ובלילה — בעיבוד תכניות; ליטושן, שיפורן ושיכלולן; ורק לפנות בוקר הייתי נופל על משכבי לשֵנה חטופה.

עד מהרה יצאו לבית ספר זה מוניטין בכל הסביבה ושמו התפשט למרחוק; ובאמת הגדיל לעשות למעלה מן המשוער. תלמידי המחלקה העליונה קנו להם ידיעה עמוקה בתנ״ך, בהיסטוריה ובספרותנו העתיקה והחדשה, והגיעו למדרגת תלמידי חכמים מובהקים. חיבוריהם, על רעיונות הנביאים ועל הספרות העתיקה והחדשה, ועל נושאים חופשיים היו בעלי ערך ספרותי גדול ומהם ראויים היו לדפוס.

כך למדו תלמידי ביה״ס בברסטצ׳קה, עשו לילות כימים ובלעו לתוכם משמנה ומסלתה של תורת ישראל ומוסרו. זכירני מקרה מענין: אחדים מהאבות התאוננו לפני על שבניהם יושבים עד שלוש בלילה על הכנת שעוריהם, והם כלואים בבית ללא אוויר. אז הוצאתי פקודה חמורה, שבכל ערב, מתשע עד עשר, יצאו התלמידים לכיכר העיר, שע״י הכנסיה הקטולית, ויטַילו שם. וכדי לבצע את הפקודה בדיוקה, הייתי בעצמי מטייל ומסתובב במקום ההוא במשך השעה ההיא. התלמידים הביטו על הפקודה הזאת כעל גזרה שקשה לעמוד בפניה.

עוד מקרה זכור לי: תלמיד אחד, כשרוני ופקח מאד, אבל מוזר בהליכותיו עם חבריו, מחוץ לכתלי ביה״ס; אחרי שהוזהר על כך ושינה את התנהגותו, נקנס בעונש שניטלה הימנו הרשות, לשלושה ימים, לבקר את השעורים של הנביאים האחרונים. כששמע את זאת חרד כולו, נכנס אל חדרי ובדמעות התחנן שאתן לו כל עונש שהוא, ובלבד שלא אקפח את השעורים החשובים האלה...

עוד שמורים בלבי זכרונות חשובים מהתקופה ההיא: איך שלמדנו בשעות סכנת מוות; בזמן שפרצה המלחמה בין הפולנים והרוסים, והחזית היתה בתוך העיירה, והאבות שלחו את בניהם ממש על „קידוש השם"; אבל אינני רוצה להאריך ביותר, לכן אסכם את דברי ואומַר: ברסטצ׳קה המעטירה: בית ספרך שוה לך דמות שכולה תכלת; ובצדק שימש לך, כדברי ביאליק ז"ל, „לבית היוצר לנשמת האומה". בית ספרך טיפח וריבה מאות ואלפים חלוצים, חדורים אהבה עזה לכל הקדוש והיקר לנו; והם, הם, הפזורים במלוא רוחב ארצנו, בעיר ובכפר: במושבים ובקיבוצים, המגשימים בגופם את האידיאל הגדול של בנין המולדת ותחית העם.

ואמנם חרבה ברסטצ׳קה היקרה, וגורל כל היהדות נפקד גם על בניה, אבל זכרה יחיה לעד, ושמה יחרת באותיות זהב, על דפי ההיסטוריה של עמנו ותקומתנו.

צבי פרח־קוויטני
המנהל והמורה הראשון של ביה"ס „תרבות" בברסטצ׳קה

ירושלים, כ"ח מנחם אב התשט"ו

ליד הכניסה לבית־הספר

בית־הספר ומוריו

מרחק־זמן של עשרות שנים מפריד כבר ביני לבין עיירת־מולדתי ובבואי להעלות זכרונות מאז, מתקשה אני למצוא במה להתחיל, כדי להעלות את כל אשר האיר פעם וחימם כל־כך הרבה לבבות. נעימים הם הזכרונות על בית ספרנו ומוריו המסורים, מהם נמצאים בארץ: המורה ווייל ורעיתו, המורה חרג, המירים שריר ורוזנבליט. זוכרת אני את עצמי יושבת בבית אוקראיני, ששם גר מורנו מאיר זילברברג, ומעתיקה לדפוס את ספרו „ארץ־ישראל".

זוכרת אני ערבי־חורף בקלוב „החלוץ־הצעיר" ורואה לפני את כל החברים והחברות, מהם שזכו ועלו ומהם שנשארו וניספו בימי הנאצים. במועדון זה נהגנו להתכנס בערבים, בשבתות ובחגים והשיחות בו היו סוערות ומלאות התלהבות ועניין. במועדון לימדנו עברית את הנוער אשר לא ביקר בביה"ס „תרבות". כאן היו יושבות הבנות בלילות־החורף ורוקמות מפית על מנת להגרילן לשם כיסוי הוצאות הקלוב. מקור הכנסה נוסף שימשה עבודתנו בחטיבת עצים. צעירים היינו ובלתי מנוסים בעבודה פיזית וההורים התנגדו, אבל אנחנו היינו חומקים בגנבה

בית־הספר „תרבות", מחלקה ה' משנת 1928.
משמאל לימין; בשורה הראשונה: 1) יוסף גורינשטיין; 2) ס. סקולסקי; 3) ד. סיטק; 4) ? 5) א. אבצוג; 6) י. הוכמן; 7) ח. לרוש; 8) ?; 9) אהרון זילברשייד. בשורה השניה: מ. צוויבל; ס. קורין; ר. זטיליק; מני קולטון; ל. לרר; ח. שר; פ. קורן; מ. קורין; ס. מנוסוביץ. בשורה השלישית: 1) נ. קורין; 2) ש. זילברשייד; 3) ?; 4) ע. חרש; 5) ר. שר; 6) ש. זפרן; 7) ל. לר; 8) ?. ליד הדגל: המורה שוסטר.

מהבית ויוצאים לעבודה, כי בה נעזרנו בקיום תנועתנו הצעירה שהיתה מרכז חיינו.

בשנת 1930 קיימה תנועת החלוץ הצעיר מושבת־מנהלים באחד הפרברים של העיירה ואני נשלחתי להשתתף בה, כי הייתי מדריכה בתנועה. המרצים במושבה זאת היו שליחי הארץ: חומה חיות, ברדיצ׳בסקי, טבנקין ואבנימלך. ספגנו בצמא וברטט־לב את דבריהם. ההתלהבות והאמונה מילאו את לבנו עד שלא חשנו בתנאים הקשים בהם התקיימה המושבה. את החוסר במזון מילא הסיפוק הנפשי והעליצות שמילאה את לבנו. כציון למצב זה חיברנו את הפזמון:

יש לנו מושבה
מלאת ששון חדוה
אך סבול סובלת הקיבה,
מן הבקר עד הערב
שמענו רק את זאת:

הרצאות כמים
ויכוחים פעמיים
ומנה רזה דלה
ואין להשתומם
שטרם נירדם,
חלמנו חלומות מתוקים
אגסים, ממתקים
נופלים משמים,
חלמנו על דבש ונקניקים

אולם כשהתעוררנו
— המציאות מרה
מרק כולו מים
דוֹלֶבקָה טֶש מים *
ומנה שניה דלה.

שרנו, רקדנו הורה וקוינו כי נעזוב פעם את הגולה, נעלה ארצה בה נחיה חיים אידאליים, בה נבנה וניבנה. אבל בימים ההם כבר קשה היה להשיג סרטיפי־קטים וחיפשנו דרכים שונות כדי לעלות לארץ.

הסתדרותנו הוציאה אז עתון בשם „להבות", בו כתבו חברים על בעיות וחלומות, בפרוזה ובשיר. המערכת פעלה בעליה, בבית אברהם סקולסקי ז"ל והעתון נדפס בהקטוגרף.

אחת הפעולות אותה מילאנו ברצון ובסיפוק היתה הפעולה למען הקק"ל. עוברים היינו בבתים, בערבים החשוכים (חשמל לא היה אז בעיירתנו) ומתרימים

*) גם ההוספה מים היא

או מריקים את הקופסאות. עפ״ר נפגשנו בחיבה, בחיוכים מלבבים, כי הקופסה הכחולה הכניסה קרן אור בחשכה וחיממה את לבבות יהודי העיירה, שזקוקים היו כל־כך לגאולה. שמחים היו להיות שותפים בגאולת הקרקע ולעתים קרובות היה הרצון לתרום, עולה על היכולת... כן פעלנו לטובת קפא״י, בעיירתנו ובעיירות הסמוכות. עשינו את עבודתנו שלא ע״מ לקבל פרס. ובביאנו ארצה לא יכולנו להשלים עם העובדה, שהעובדים למען קהק״ל, מקבלים שכר תמורת עבודתם. הדבר נראה ממש עלוב בעינינו.

דוגמה נוספת לתמימות, או „אדיקות״ חלוצית היתה דרך עלייתי ארצה. בשנות 1931 קשה היה להשיג סרטיפיקטים לעליה. קרובי בארץ יעצו לי לעלות כ„תיירת״ למכביה ולהשאר בארץ. חשבתי, כי אם אעלה בדרך זאת, אחטא חטא גדול לתניעה, אשר חבריה היו מחויימים לצאת להכשרה, כהכנה לעליה לארץ. רבים וקשים היו לבטי עד אשר הבאתי את בעייתי בפני השליח מהארץ, הרשל פינסקי ז״ל, והיא הכריע, באמרו בקיצור נמרץ: „כל הדרכים כשרות״. עליתי כתיירת אבל חברת האניות האנגלית ניחשה כנראה את טיבם של תייריה, דרשה תשלום של תיירים והסיעה אותנו באניית־משא בה רגילים להוביל שוורים. היה זה בחודש מרץ והים סער ורגש, אנייתנו מלאה מים ורק בנס הגענו בשלום למחוז חפצנו.

פנינה שליין־גרינברג

הצגה של ילדי בית־הספר „תרבות״ — א פארשטעלונג פון די קינדער פון דער שול „תרבות״.

מורים ותלמידים באחת הכתות בבית־הספר „תרבות" — לערער און תלמידים אין א קלאס אין שול „תרבות".
משמאל לימין; בשורה הראשונה: המורה י. וויל (אהלי); י. סורקיס; מ. קורין; ד. חודק;
פ. סמיט; א. אוסטרוב. בשורה השניה: ל. שפירא; א. לינסק; המורה זכרוניצקה; המורה
הנדלמן; המורה מ. זאובר; י. פלדמן; ג. דינר. בשורה השלישית: ז. ברז; מ. רייבר;
י. לרר; ר. ג. דינר; ס. שירמן; ר. זטילה; ב. קטרבורסקי; נ. (סאני) פרידמן.

בית הספר לילדי העוני

בשכבות של דלת־העם היו ילדים רבים, שלא ביקרו בית־ספר ולא הספיקו לרכוש אף השכלה מינימלית ולהתחנך כשאר הילדים. החליטה קבוצת תלמידות מבין בוגרות בית־הספר „תרבות" לייסד בית־ספר לילדי העוני ולהקנות להם מקצת דעת. המוסד שנפתח נקרא: „דאס ארימע בית־ספר" ולמעשה היה מעין מכינה לבית־הספר הכללי, כי אחרי תקופה מסיימת של לימודים יכלו להעביר את הילדים לבית־הספר הרגיל. בבית־הספר לילדי העוני היקנו לתלמידים את ראשית הידיעה בשפה העברית וידיעות יסודיות אחרות. אח"כ העבירו אותם לכיתות השונות בבתי־ספר „תרבות", ללא כל בחינות ורק לפי המלצת המירות. ילדים אלה קיבלו גם את מכשירי־הלימוד, אשר ידם לא השיגה לרכשם.

קיום המוסד הובטח על ידי הכנסות מנשפים והצגות ובסיוע מהתקציב של הועד למען „תרבית".

מורות המוסד היו: רחל בארו, רחל קטרבורסקי, רבקה שירמן, מרים בוידק, פייגה לרר ופרידה דינר.

(מפי מרים בוידק. רשם: יעקב זילברשייד)

ילדים יהודים בבית־הספר הפולני

בשנת 1921 נפתח בעיירה ביה"ס הפולני ונצטרפו אליו 16 ילדים יהודים — 15 בנות ובן אחד. היו אלה בני השכבה הבינונית, שלא יכלו לשלם שכר לימוד גבוה שנדרש מהם בביה"ס „תרבות".

פתחו כיתה א'. למדנו ביחד עם בני הגויים. האוקראינים והפולנים. הרגשתנו היתה טובה יותר מאשר כרגיל. היחסים בין תלמידי הכיתה היו טובים — לא הרגשנו כל אנטישמיות — וכך התחלנו להתקשר לעם הפולני, לשפתו ולהיסטוריה שלו. חג הקונסטיטוציה היה החג הגדול ביותר בעינינו. למדנו גם בשבת והיו מומנטים שלא רצינו לחשוב כי אנו יהודים.

תלמידי „תרבות" הגיבו בחריפות נגד הליכת ילדים יהודים לבית־הספר הפולני ורדפו אותנו. היינו מתלוננים על כך בפני המנהל הפולני.

בשנת 1927 חל מיפנה אצלנו. לבית ספרנו בא מורה יהודי. נוצרו אמנם קשרים בינו לבין מורי „תרבות", אבל התנהג אתנו יותר גרוע ממורה פולני.

בשנה זו, בל"ג בעומר, פנו מורי „תרבות" לביה"ס הפולני והציעו שהילדים היהודים ישתתפו עמהם בתהלוכה וילכו ליער. מנהל ביה"ס נאות להצעה ונתן רשות לחוג ביחד עם כל הילדים את חג ל"ג בעומר. השתתף עמנו גם המורה היהודי.

ביער נפגשו עמנו מדריכי החה"צ, הסבירו לנו מהו החג, סיפרו על פלשתינה וקראו לנו להצטרף לתנועה. קיבלנו את הפניה ונכנסנו להחה"צ.

היינו קבוצה של 14 חברות, שנקראה בשם „השחר", התיחסו אלינו יפה והתרשמותנו היתה חזקה. מורה מ„תרבות" התחיל ללמד אותנו את השפה העברית

והמדריכים עשו פעולה נמרצת להחזירנו לעם היהודי ולקרבנו לא״י. נתקשרנו למדריכים ולתנועה.

המורה היהודי בביה״ס הפולני לא ראה זאת בעין יפה וניסה להפריע ולאסור על השתיכותנו לתנועה. על אף זאת המשכנו בחיינו בתנועה, התפתח בנו רגש אהבה לעם ול„החלוץ״, ואחרינו באו ילדים נוספים מבית־ספר זה.

רוב החברות מקבוצה זו יצאו להכשרה, אבל לא כולן הספיקו לעלות ונשארו בחו״ל.

מרים מילמן

דפים מיומן

הימים האחרונים בבית הספר

רק ימים מעטים בשבוע ביקרתי בבית־הספר, וימים אלה חלפו כה מהר, שלא הספקתי לנצלם לחרות בזכרוני את הרשמים של הימים האחרונים בבית־הספר. מורי וחברי, שבחברתם הייתי במשך ארבע שנים, ואשר עתה עלי להפרד מהם, יקרו לי מאד בימים אלה. אתמול חילקו תעודות לתלמידי כל הכתות, לתלמידי כתתנו עוד לא. בכל זאת באנו גם אנו לבית־הספר. תחילה הייתי שבעת־רצון. כל תלמידי כתתנו התאספו בחדר שלנו, והיה נעים מאד, אבל לאט־לאט קדרו פני כולם. כל אחד שקע בעולמו הוא, והנני בטוחה, כי כל אחד מהם חשב ברגע זה כמוני על בית־הספר ועל הפרידה ממנו הקשה מאד. ועל מה חשבו עוד? החשבו כמוני, לאן נלך למחרת צאתנו מבית־הספר?... לא אדע. הרי כל אחד עתיד אחר נשקף לו. אנכי ידעתי, כי רע לי מאד. ידעתי, כי לא מבית־הספר הנני נפרדת, אלא גם מהלימוד בכללו. וזה היה קשה מאד עלי!

התבוננתי בחברי וכולם היו כה חביבים עלי. הייתי רוצה להתבונן בהם עוד ועוד, בלי הרף, תמיד. הבטתי החוצה וראיתי ילדים משחקים בגן ועל המגרש. מכל זה עלי להפרד. דמעות היו בעיני. יצאתי את הפרוזדור, התהלכתי לאטי בין הילדים מהכתות הראשונות, ובנפשי — סערה. הילדים הבחינו שאני בוכה, הסתכלו בי, התבישתי מפניהם ומפני עצמי, ויצאתי אל הגן. אחרי באו גם חברות אחרות מכתתי. גם הן לא יכלו להשאר בחדר.

נראה, כי כולנו הרגשנו: תקופת הילדות חלפה; התקופה הנעימה ביותר בחיינו. ומה יבוא אחריה? האם גם התור הבא, טוב יהיה? האם אצליח, ולו גם מעט?...

אחר־הצהריים באנו שוב לבית־הספר. התהלכנו בבית לכל ארכו ורחבו ועל המגרש. כל מקום עורר בנו זכרונות רבים וגם געגועים. אחת החברות התחילה לשיר שיר עצוב, שיר על החיים החולפים, על הילדות העוברת באין רואה. לא מצאתי מקום לעצמי, לא בבית ולא מחוצה לו.

ולמחרת היום חילקו את התעודות גם לתלמידי כתתנו.

מורים ותלמידים באחת הכתות מבית־הספר „תרבות" — לערער און תלמידים אין א קלאס פון דער שול „תרבות".
מימין לשמאל ; בשורה הראשונה : המורים — פודלס, חרג, ווייל (אהלי), סמיטיצקה, גוטסווירט. בשורה השניה : ש. שער ; חנה פלדמן ; ברכה ; א. סקולסקי ; ש. ביגר ; מ. נובוגרד ; ה. חודק ; י. פנדלמן ; צ. לימון ; ל. גורנגוט. בשורה השלישית : א. בורטניק ; מ. מזוריק ; שמש ; רחל סמיט ; ר. סירקיס ; רחל גלברג ; רחל לרר ; נ. (סאני) פרידמן ; י. זילברשייד.

השכמתי לקום ומיד עזבתי את הבית. התהלכתי בשוק. נשי האכרים הביאו כבר את תוצרתם למכירה. הרעש וההמולה גברו. לא יכלתי להשאר שם וחזרתי הביתה. הוצאתי מהכוננית את הספר „חולמים ולוחמים" וקראתי בו על דבורה דרכלר ושרה צ׳יזיק. קראתי על ילדותן והתבגרותן. קנאתי בהן, כי הן היו גיבורות. חפצתי לחרות בלבי יפה את הרושם, אשר גבורתן עשתה עלי, לבל ימוש עיד מזכרוני, ולמען אוכל לפתח בקרבי רגשות דומים. בינתיים הגיעה השעה התשיעית ועלי ללכת לבית־הספר לקבל את „תעודת־הגמר". כאשר באתי לשם, מצאתי כבר את רוב חברי.

תחילה היה מצב רוחנו טוב, צחקנו והתבדחנו, אבל כאשר באו המורים, נשתנינו כולנו. כל אחד לבש צורה רצינית. בירכנו את המורים ונשארנו עומדים על מקומותינו. כאשר נפתח חדר כתתנו, נכנסנו מיד, וכל אחד התישב במקום, שבו ישב עד עתה. בהכנס המורים השתררה דממה. המורים נפרדו בראשונה ממנו. המורות נגבו את עיניהן, וגם רבים מהתלמידים בכו. אני לא בכיתי. לבי התאבן. הבטתי בפני מורי, ולא ראיתיו. הקשבתי כאילו לדבריו, ולא שמעתי אותם. אותי העסיקה מחשבה אחת ויחידה — הפרידה הגדולה !... רק זאת שמעתי מפי המורה : „יודע אנכי לבטח, כי עוד היום ובודאי מחר תתעורר בלב לא אחד מכם השאלה — ומה הלאה ?" דבריו אלה הלמו בעוז יבתוקף במוחי : ומה הלאה ? מה הלאה ?...

וכאשר סיים המורה את דבריו, התחיל בחלוקת התעודות. כשקרא את שמי, התעוררתי ממחשבותי. ידי רעדה, כאשר שם המורה בה את התעודה. התישבתי במקומי ובכיתי. בגמר חלוקת התעודות, יצאו המורים. נשארנו כולנו יושבים במקומותינו. לא רצינו כנראה לעזוב את המקום, כי ידענו, שזה לנצח. אך לבסוף יצאנו את הכתה ועזבנו את בית־הספר.

כתה ז' בבית־הספר „תרבות" בשנת 1928 — זיבנטע קלאס אין שול „תרבות" אין יאר 1928.
מימין לשמאל; בשורה הראשונה: מ. מזוריק; ח. זינגר; א. לרר; גורנגוט; מ. גיטליס; ש. גרינשפון; מ. זילברמן. בשורה השניה: ש. גרובמן; פ. שלייאן; מ. דניוק; המורה זילברברג; י. גרובמן; ג. סירקיס; ת. גלקין. בשורה השלישית: א. רדר; ש. קליבנר; ח. פרשטוט; י. גורינשטין; בורטניק; ב. ביקמן; ש. קורוסובר. בשורה הרביעית: ז. גרינברג; מ. גולדברג; גרינברג; ש. ספרא; וולוולר.

אחר־הצהריים הלכנו להפרד מהחברה רחל גלברג, חברת כתתנו, העומדת לחזור לכפר מולדתה. היה זה יום־קיץ חם וכולנו לבשנו שמלות בהירות. נזכר משום מה ספורו של א. קבק, שבו מתוארת שרה, הנוסעת לבית הוריה ונפרדת מעל חברותיה.

לא היינו עוד ילדות, היינו נערות...

ימים מספר לאחר מכן נפגשנו בגן העירוני, ארבע חברות ושלושה חברים, תלמידי כתתנו. מיום גמר הלימודים לא נזדמנו יחד. לכל אחד היה לספר ולספר על מה שעבר עלינו במשך הימים האלה. כל אחד מסר כמעט דין־וחשבון מפורט על מעשיו במשך הזמן.

מפי החברים נודע לי, שהם אומרים להצטרף אל ה„שומרים". באו כבר בקשר עם השומרים הצעירים בברודי לפעול במשותף. הקבוצה שם מאורגנת יותר; הם עורכים טיולים לערים אחרות, מקבלים הכשרה גופנית, לומדים עברית, כי אינם יודעים יפה את השפה, מנהלים שיחות, ועוד. עד עתה עוד לא החליטו

בית־ספר „תרבות" בשנת 1932 — התלמידים, המורים וועד המוסד. די שול „תרבות"
אין יאר 1932 — די תלמידים, די לערער און דער ועד פון דער אנשטאלט.

על כניסה להסתדרות „החלוץ" או „השומר" ועתה מדברים על כך. בדעתם להתחיל ללמוד מלאכה. ומה מזר! לי אי אפשר עוד לחשוב על זאת. עוד לא עקרתי מלבי את שאיפתי ללמוד...

חברות כתתי שטו בסירה, אותי לא הזמינו. לא הצטערתי ביותר. לא אדע, איך יכולות חברית להסיח את דעתן מהלימודים. אנכי, מיום גמר הלימודים, אין מנוח לנפשי; אולי מפני שהנני צעירה מהן. אוי, כמה משתוקקת אנכי להמשיך בלימודים!

יוני־אוגוסט 1926 — ח. ר.

אגודה יהודית־לאומית

בשנת 1919־20 התארגנה בעיירה קבוצת צעירים ויסדה אגודה יהודית־לאומית. נראה, כי היוזם היה שלמה פוליאק ובין מייסדיה היו: אריה וולטר, שמואל מנוסוביץ, משה לינסק, לייביש רייבר, דב טסלר, אברהם בוידק, אברהם סקולסקי ישראל בורטניק, אליק גור, יוסף מייזליש, דב ליכטנשטיין והינדד ארליך.

צעירים אלה התקוממו נגד קו־הפעולה של הציונים הותיקים ולא רצו להסתפק עוד בהטפה לציונות ובאוסף כספים לטובת הקהק"ל, אלא תבעו הגשמה עצמית והכשרה לעליה. גם בפעולה למען הקהק"ל תבעו להשקיע יותר עבודה ממש. החליטו לצאת לעבוד בחטיבת־עצים בעיירה ואת שכר העבודה להקדיש לקהק"ל. כל חבר האגודה (לעתים נקראה גם: החברה) היה חייב לצאת יום אחד בשבוע לעבודה זו.

האגודה היהודית־לאומית היתה הראשונה בעיירה, אשר חבריה יצאו

לחטוב עצים, והיה בזאת גם משום „כיבוש־עבודה״, כי עד כה היתה עבודה זו מעין מונופול לגויים. כאן ראינו גם לראשונה בת העומסת עצים וגרזן, היתה זאת אילה (הינדה) ארליך, הבת היחידה באגודה.

חברי האגודה החשיבו להבליט את עצמאותם ולא להיות תלויים בותיקים והם היו מעבירים אף את כספם ישר ללשכה הראשית של הקהק״ל ולא דרך הועד המקומי, שלא הכירו בו בתור נציגם. בכך לא הצליחו אמנם, כי הלשכה לא הסכימה להקים קשרים עם ארגון נפרד, ואת הקבלות על התרומות העבירה להם באמצעות היעד המקומי, ששימש גם נציגות רשמית של התנועה הציונית בעיירה.

חברי האגודה התווכחו נמרצות עם השומר־הצעיר, שהיה אז כבר בעיירה, הם, שדגלו בהגשמה עצמית, התנגדו לתנועה שכל כולה היתה צופיות ורואה את חזות הכל, לדבריהם, בברק של המדים. הם תבעו שהנוער יכשיר את עצמו לעבודה ולעליה לארץ ישראל.

באחת השבתות נקרא הנוער לאסיפה בבית־הקברות לשם בירור דרכו. בין המארגנים והמייסדים של הצופים מצד אחד לבין קבוצת חברים עממית יותר התגלה פילוג רציני אחרי ויכוח נמרץ: אלה, שהגדירו עצמם כרוצים להמשיך במסורת הבעל־ביתית, הטיפו לצופיות, ואילו הקבוצה השניה, שהרימה על נס את האופי העממי ושאפה להקיף את כל בני־הנוער בעיירה ולהתבסס על הרעיון החלוצי, קראה להגשמה עצמית על ידי הכשרה ועליה לארץ. קבוצה זו היתה הגרעין הראשון של התנועה החלוצית בעיירה.

חילופי־מכתבים חריפים ובירורים נמרצים היו בין ברוך פורר לבין אחד החברים של הקבוצה על שהם ממרידים את השומה״צ ומפוררים אותו. אך רעיון החלוציות הלך וכבש את לבות הנוער. השומה״צ לא יכול היה להחזיק מעמד זמן רב, התפורר וחלק מחבריו הצטרף ל„החלוץ״.

האגודה היהודית־לאומית היתה בעיירה אבי התנועה החלוצית, היא היתה הרוח החיה בתנועת הנוער. שום תנועה אחרת לא זכתה כמוה להשפעה עצומה כזאת על הנוער בעיירה. על ידה כבש רעיון החלוציות את הנוער ואז קם — „החלוץ״.

(מפי מרים ביידק ומשה לינסק, רשם יעקב זילברשייד)

מהפעולה הסוציאלית בעיירה

א. „בית לחם״

אנשים בעיירה ראו חובה לבא לעזרת העניים. כיצד ובמה? נהגו הנשים לעבור בבתי־היהודים שבעיירה, לאסוף חלות ולחם ולחלקם בין הנצרכים. לא נראה לנשים־עסקניות אלה, שהעניים יקבלו את הלחם בפרוסות ואמרו: יעשה הדבר בצורה אנושית יותר ובשם הצבור.

ובאחד הימים בשנת 1932 ניצנץ רעיון במוחו של בריל ברדיגה לשכלל את מעשה־הצדקה הזה. בשבת עלה על במת בית־הכנסת והציע לייסד מוסד בשם „בית־לחם״ וחבריו ינדבו כל אחד ככר לחם, או חלה או תמורתם בכסף מזומן. הוא הציע גם להרכיב ועד צבורי שיטפל בחליקה נאותה ויפקח עליה. הצעתו

ועד חברת „סומך נופלים" — דער ועד פון דער חברה „סומך נופלים".
משמאל לימין (בעמידה): שלמה קטרבורסקי; לייביש מיילר; ישעיהו קליבנר; אריה זבגילר.
(בישיבה): יוסף מרגלית; שלייאן; חיים לרר; פופה קוצ'ר.

נתקבלה פה אחד והמוסד הוקם. בין חברי הועד הראשונים, היו, נוסף ליוזם, אהרון בירמן, הירש מילמן ומוטיל דינר. אהרון בירמן מסר חדר בקומת הקרקע בביתו לפעולת „בית־לחם".

כל יום ו' בשבוע היו מתנדבים צעירים שהעמיסו שק על הגב והחל משעה שמונה בבוקר עברו מבית לבית ואספו את התרומות בלחם או בכסף מזומן. ב־12 בצהריים בו ביום חולקו הלחם והחלות לנצרכים. ביניהם היו כאלה שבאו בעצמם לקחת את הלחם או החלה לשבת, והיו גם כאלה, שקיבלו זאת בצורת מתן־בסתר. ולהם הביאו את הלחם לבתיהם, מתוך סודיות מוחלטת.

ב. ובימי החורף

אנשים ונשים נהגו לאסוף עצים ולחלקם בין הנזקקים פעמים אחדות בימי החורף. בעגלה היו עוברים מבית לבית ואוספים עצים. לרוב היו האנשים מביאים במו ידיהם את העצים החוצה, כאשר הרגישו בהתקרב עגלת המאספים אל בתיהם. בהבאת התרומה עד לעגלה ראו תוספת למצווה. היו אנשים אמידים שתרמו עגלה מלאה עצים והיו ממציאים אותם לבתי הנזקקים, למען לא ירגישו השכנים בעניות הנזקקים.

דאגו בעיירה, שהעניים לא יסבלו בחורף מקור, וכי ייחם להם.

(מפי ישעיהו קליינר, נרשם על ידי יעקב זילברשייא)

„לינת הצדק" בעיירתנו

הודות למסירות עסקניה הצבוריים הצטיינה עיירתנו במוסדות ובארגונים, שהיו לה לתפארת. ביניהם גם המוסד לעזרה סוציאלית — „לינת הצדק", ששירת את הנזקקים בימי מחלה ומצוקה, ויסודותיו היו — עזרה הדדית. בני הנוער שבעיירה היו ברובם מאורגנים בתנועות הנוער החלוציות וכולם היו מרוכזים בתפקידי ההכשרה והעליה, ומיבן שלא הקדישו תשומת לב רבה למוסד מעין זה. אך לאוכלוסיה מבין מיעוטי־היכולת ולדלת־העם היה „לינת הצדק" עוגן־הצלה בימי מחלה ומצוקה. המוסד התקיים על פעולת ההתנדבות של קומץ אנשים.

בראש המוסד עמד יעד, שהיה נבחר אחת לשנה באסיפה כללית של תושבי העיירה, אך רק לעתים רחוקות התחלפו חברי הועד, רובם המשיכו שנים רבות בתפקידם. זכורני, כי בראש הועד עמד עורך־הדין משה שטפר, מזכיר הועד היה יצחק קורין, ולאחר שמשפחתו עזבה את העיירה, כיהן בתפקיד זה יצחק קוצר (ממשפחת גלקין); חברי הועד היו: ב. זילברשייד, קהת שירמן, מ. קורין ואחרים*).

אחת לחודש היה הועד עורך את ישיבותיו ובהן היו דנים בענינים שוטפים, ובעיקר בדבר השגת אמצעים כספיים. ההכנסה העיקרית של „לינת צדק" היתה מתרומות התושבים. פעם בחודש היו עוברים זוגות מבית לבית ואספו את התרומות. גם צעירים וצעירות היו מתנדבים לעתים לפעולה זו, אך גם חברי הועד בכבודם ובעצמם הלכו לאסוף תרומות. בערב יום־הכפור היו אוספים למען „לינת צדק" ליד ה„קערה" ובשמחת־תורה היו עורכים „מנין" מיוחד, שכל העולים לתורה היו מנדבים לטובת מוסד זה.

פעולת „לינת צדק" היתה רבת־גוונים: הגשת עזרה רפואית על חשבון המוסד; עזרה לטיפול בבית במקרה של מחלה ממושכת ובמקרים כאלה היו באים חברי המוסד עצמם לטפל בחולים, למען יוכלו בני־המשפחה להחליף כוח. פעולה זו היתה ביטוי מובהק של עזרה הדדית בין חברי המוסד.

הרוח החיה בין פעילי המוסד היה אבינו בנימין זילברשייד ז"ל ועל ידו עזרו במיוחד קהת שירמן ומשה קורין. אבא היה המדרבן, המפעיל והממריץ, השקיע את כולו בעבודת המוסד ולעתים היה מזניח אף את כלכלת משפחתו, שבעיקרה נפלה על שכם אמנו היקרה עטיה (רבות הבנות הזוכרות איתה ודאי), שלא הפריעה לבעלה בעבודת הקודש. כל בני ביתנו ידעו להעריך את פעולת האב לטובת המוסד.

בין רהיטי ביתנו היה ארון של „לינת צדק". פשוט היה הארון, צבוע חום ובתוכו כל מיני מכשירי־רפואה, שהיו משאילים אותם לנזקקים להם. בארון היו גם תרופות לעזרה־ראשונה, בקבוקי־גומי למים חמים, שלפוחיות־גומי לקרח וכן מדי־חום ותרופות שונות. תכופות היו מטרידים ומעירים אותנו בלילות בימי חול ובמועדים, כאשר מישהו היה זקוק לתרופה, למכשיר או פתק לרופא או לבית־

---

*) לדברי ישעיהו קליינר היי בשנת 1936 בין חברי הועד אשר שירמן, בנציון פרסמן ובריל ברדיגה.

מרקחת. אף פעם לא נשמעה מלה של תרעומת מפי אבי על ההפרעות בשעות מנוחה. כולנו היינו מתייחסים לפעולה זו בהבנה ואף עזרנו על ידו.

זכורני, כי בימי מלחמת־העולם הראשונה, כאשר באו לעיירה חיילים פולניים ושדדו בבתי־יהודים, נעזרנו בארון זה של „לינת־צדק". כשפרצו החיילים לתוך הבית העמדנו על השולחן כל מיני תרופות שהוצאנו מהארון ולחיילים אמרנו, שכאן שוכב חולה־טיפוס. מיד הסתלקו השודדים מבלי לנגוע בדבר.

מטעם „לינת־צדק" דאגו גם למלאי בקרח לעונת הקיץ. לפי הסכם עם בנימין זטליק (רבים יזכרוהו בתור הראשון שהביא גזוז למכירה בעיירה) היו מאחסנים כל חורף במרתפו קרח לכל ימות השנה לשם שימוש לנזקקים.

וכאשר גדלו צרכי „לינת צדק" וההכנסית לא הספיקו לכסות את ההוצאות, הציע אבינו המנוח לנצל מקור־הכנסה חדש: לקנות מכונה לאפיית מצות לפסח וההכנסה קודש לצרכי המוסד. ובהגיע המכונה היו צריכים לדאוג למקום מסוים שלא יטלטלוה ממקום למקום. הציע אבא לבנות בנין עבור בית־חולים ובו הקצאת חדר לאפיית מצות. ניגשו במרץ להקמת הבנין על מגרש ההקדש ובקומת המרתף חדר לאפיית מצות. הבנין הוקם בחלקו, אך הכסף לא הספיק כדי לסיים את הבנין גם לצרכי בית־חולים. האולם הגדול שימש לאספות, להצגות ולנשפים של תלמידי בתי־הספר ותנועות הנוער; גם תיאטראות מהחוץ היו מציגים בו. כל הכנסת הבית היתה קודש ל„לינת־צדק".

פעולת המוסד „לינת־צדק" והשפעתו על חיי העיירה היו חשובות עד מאד. איש שהיה זקוק לעזרה בימי מחלה ומצוקה לא הרגיש את עצמו עזוב לנפשו. ידעו, שיש מישהו הדואג לחברו בשעת צרה. וכל שנעשה מטעם חברי המוסד נעשה בלבביות ותוך חובה לעזור לזולת בשעה קשה. היה זה מוסד לתפארת.

חיפה תשט"ז — אברהם זילברשייד

בעלי המלאכה בעיירה

בין יהודי העיירה היתה שכבה ניכרת שחיתה על העבודה והמלאכה. עסקו בחייטות, בסנדלרות, כובענות, בנאות, נגרות, פחחות, בורסקאות, קצבות ועוד. מספרם של החיטים היה רב ביותר. מצבם הכלכלי היה קשה מאד. רובם היו עובדים בעיקר בשביל אכרי הסביבה, עבודה סטנדרטית („טאנדייט"), שלא תמיד היתה משתלמת. יום עבודתם היה ארוך למדי ושעות העבודה בלתי מוגבלות. לא בכל זמן ולא לכולם נמצאה הפרנסה במקום והיו נודדים עם תוצרתם, שריכזו תוך שבוע־שבועיים, ל„ירידים" בערים ובעיירות הסמוכות.

בעלי המלאכה היו מעסיקים גם שכירים מעטים ושוליות. אלה ואלה עבדו עד שעה 10—11 בלילה ולא היה הבדל גדול ברמת חייהם. המשפחה מטופלת בילדים, אף לאחר שבוע עבודה, היתה לפעמים רעבה ללחם. לאחר שקמו בעיירה

ארגוני פועלים — פועלי־ציון והאגודה־המקצועית — שפר חלקם של השכירים, כי אלה התחילו בדאגה ובמלחמה להסדר תנאי עבודתם. ואמנם הצליחו להגיע להישגים: ראשית השיגו יום עבודה, שנסתיים ב־8 בערב, ולאחר מכן — יום עבודה של 9 שעות.

בימי השלטון של הצאר הרוסי לא ידעו בעלי־המלאכה כל חוקים ממשלתיים במקצועותיהם, וכל ששלח ידו במקצוע, יכול היה לעבוד ללא כל הפרעה מצד השל־טונות. בשנות 1924—1925, כאשר הממשלה הפולנית והעיריה, הוציאו כל מיני חוקים, שהצרו צעדיהם של בעלי המלאכה, הטילו עליהם מסים כבדים והגבירו את לחצם עליהם, התאגדו באגודה שהיתה צריכה להלחם בגזרות ולהגן על האינטרסים שלהם (אז קם גם ארגון הסוחרים הזעירים). לא כל יחיד יכול היה לפעול ולהתגונן והיה הכרח להקים ארגון שיבחור באנשים, שיהיו המתווכים ביניהם לבין השלטונית. היה זה ארגון שהקיף את כל בעלי המלאכה בעיירה. הפעילים היו: בן־ציון הנדלסמן ודן ברוֶר. המועדון שלהם היה בביתו של בן־ציון הנדלסמן.

בשנים ההן יצאה גזירה מלפני השלטונות שכל בעלי המלאכה יעברו בחינות במקצועם, שכל כוונתה היתה — דחיקת רגליהם. הארגון פעל לביטול הגזירה הזו. הצעתם היתה שכל בעל מלאכה העובד במקצועו 5 שנים, יהיה פטור מבחינות. ואמנם הצליחו בפעולתם זו.

וגזירה אחרת: האיטליזים היו מפוזרים בין כל חנויות היהודים ברחוב הראשי. לפתע החליט ראש העיריה כי יש לרכזם במקום אחד והמקום שעלה בדעתו להציע למטרה זאת, היה הפרבר במרחק של $1\frac{1}{2}$ ק״מ הליכה מהעיירה. הקצבים ראו בזה סכנה להפסד פרנסתם — כי מי האשה שתסכים ללכת למרחק כזה כדי לקנות בשר? — ובעזרת אגוד הקצבים נלחמו נגד הגזירה עד שבטלוה. הביתנים הפכו אח״כ לתחנת חשמל שהאירה את בתיה ורחובותיה של העיירה.

האגודה פעלה גם כעין מוסד לעזרה הדדית והקימה קופה שנתנה הלוואות קטנות לחבריה.

קשר הדוק מיוחד היה בין הנגרים והבנאים. ביניהם היתה קיימת עזרה הדדית רבה. הם היו נפגשים לעתים קרובות בביתם של פנחס בעלפער ויחיאל לייב ביקמן.

בעלי המלאכה היו פעילים ב„לינת הצדק״ וב„בית לחם״ והיו בין הראשונים בכל מלחמת התגוננות, במקרה של פורענות בעיירה.

בעלי המלאכה גרו ברובם בשכינות מיוחדות — ב„שול־גאס״, ב„באד־גאס״ והיו להם בתי כנסת משלהם: בית־הכנסת הגדול ועל ידו בית הכנסת הקטן שנקרא „דאס שולעכל פון בעלי־מלאכות״ (בקלויזים היו מתפללים בעיקר החנוונים והאמידים ובית המדרש היה משותף לחוגים שונים). ואף רבי היה להם — יצחק לרנר מרדזיבילוב. יש לציין, כי בין בעלי־המלאכה היו יהודים יודעי תורה שהיו יושבים בקלויז ולומדים.

אחרי תפילת המעריב היו נשארים יושבים ומשוחחים בכל מיני בעיות ואף באלו שעומדות ברומו של עולם.

בית הכנסת הגדול היה בכל זאת מרכז לכל יהודי העיירה, בו היו מכניסים חתן וכלה לחופה וליד פתחו היו מעבירים כל יהודי בדרכו האחרונה. בו היו גם מסתתרים בשעת ההפגזות בימי המלחמה. *

וכאן כדאי לציין את יחיאל לייב ביקמן ואת פעלו בזמן ששימש כגבאי בבית הכנסת הגדול. 12 שנים שימש גבאי בבית הכנסת הזה ועשה רבות לשפצו ולפארו. כשהגיע הזמן וצריך היה לעשות בדק בגג החליט על מפעל מיוחד במינו: כל זוג שנכנס לחופה נתבע לתרום לפי יכולתו פחים לכיסוי הגג; העני ימעיט והעשיר ירבה — מפח אחד ועד 4 פחים, לפי מספר עמודי החופה. כך אסף פחים וכיסה את הגג בפחים חדשים.

ואם היו יהודים עשירים שסרבו בחייהם לתרום למען בית־הכנסת, הרי במותם חייבים היו בני משפחתו לשלם תבין ותקילין, אחרת לא נתן להעביר אותם בדרכו האחרונה ליד פתח בית־הכנסת.

יחיאל לייב ביקמן בנה מסביב לבית הכנסת גדר מלבנים אדומות, נטע עצים והכניס חשמל.

אחרי מותו של ראובן „פופיק", היה הוא ממשיך במסורת ובשמחת־תורה היה זורק תפוחים מעלית בית־הכנסת כמנהגו של ראובן כל השנים.

עם קום התנועה החלוצית עלתה קרן העבודה בעיני הנוער וחלוצים רבים, שהתכוננו לעלות לארץ, הלכו לבעלי המלאכה ללמוד מהם מקצוע — ביחוד למדו בנאות, נגרות ותפירה. זכורים לכולם יחיאל לייב ביקמן, ממנו למדו את מקצוע הבנין, פנחס בעלפער שבסדנתו למדו נגרות ועטי זילברשייד שאצלה למדו הנערות את מלאכת התפירה. ברבות הימים נצטרפו אף צעירי בעלי המלאכה והנערים העובדים, לתנועה החלוצית ונטשטשו בהרבה הגבולין בין המעמדות בעיירה. אם בראשית התעוררות התנועה הציונית עמדו בעלי־המלאכה מהצד, הרי לאחר מלחמת העולם הראשונה, אחרי הצהרת בלפור, התקרבו לתנועה הציונית ותרמו לקרנות, תמכו בבחירות לסיים בתנועה הציונית ונתנו חלקם לבנין הארץ — רבים מבני העובדים עלו ארצה ונמנים עם בוניה.

(מפי ישעיהו קליינר, משה זילברמן, חילה בלפר, בלומה ביקמן ויצחק הנדלסמן)

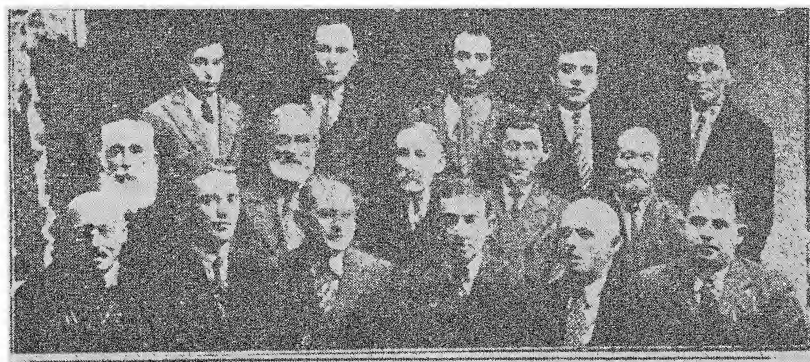
בעמוד הבא: דף ראשון מהעתון החד־פעמי „אונזער עכא", בעריכת א. ברוור ומ. שטיינברג, שהוצא במלאת עשר שנים לקיום ה„האנטווערקער־פאריין" בברסטצ'קה.

* ששה בתי־כנסת היו בעיירה וכולם מרוכזים בלב הישוב היהודי: בית־הכנסת הגדול, בית־הכנסת הקטן, בית־המדרש, הקלויז דאוסטרי, אוליקער קלויז, טריסקער קלויז. נוסף על אלה היה בית־כנסת אחד בפרבר העיירה.

יאנואר 1936 יאר | פרייז 30 גר. | JEDNODNIÓWKA

אונזער עבא

אויסגאַבע צום 10־יאריקן יובל
פון האנטווערקער־פאריין אין בערעסטעטשקע
1926 — 1936

פאַרוואַלטונג ראַט, רעוויזיאָנס־קאָמיסיע ביים פאַריין

1 שורה פון לינקס אויף רעכטס זיצן: י. אָסטראָוו (וויצע־פּרעזעס), י. פעלדמאַן (רעוו. קאָמיסיע), א. בראַיוער (ערן־סעקרעטאַר) ב. פּרעסמאַן, א. גרינבערג (ראַטמאַן), ז. רעצעפּטער.
2 שורה זיצן: ע. קורמאַן, א. רויזמאַן, ב. האַנדעלסמאַן (פּרעזעס) ר. בראַיער (דאָזאָר), י. ל. ביקמאַן (דאָזאָר)
3 שורה שטייען: ש. צביבל, ח. רובינשטיין, י. רובינשטיין, ש. קאַרין (רעוו.־קאָמיסיע), ב. רייצים

צו דער בערעסטעטשקער ייד. באַפעלקערונג!

שוין צען יאָר, ווי עס עקזיסטירט דער האַנטווערקער־פאַריין. צען יאָר שווערע, סיי אויפן ווירטשאַפטליכן, סיי אויפן געזעלשאַפטליכן געביט. אַ צייט פון געמיינזאַמע ליידן. און דאָך איז אויף דער ליניע פון אונזער אַרבעט נישט צו באַמערקן אַ צייכן פון צעשטערונג און רשעות אַנטקעגן אייך. מיטוואוינער פון אונזערע שיכטן.

האָבנדיק פאַרשטייער אין שטאָט־ראַט, אין קהלה און „לינת־אצדק׳ און אין אַנדערע אַנשטאַלטן, האָבן מיר זיך שטענדיק געשטעלט אויפן יידישן און אַלגעמיין מענטשליכן שטאַנדפּונקט און נישט געלאָזט באַוועלה׳ן קיינעם. מיר האָבן פאַרצייכנט פיל מאָל אין אַוועקגעלייגט פון אייגענע אינטערעסן וואָס האָט אונז געקענט ברענגען שאָדן און קענענדיק אפילו האָבן די איבערמאַכט אין פיל שטאָטישע ענינים, האָבן מיר זיך נישט געלאָזט פאַרפירן פון די עגאָאיסטישע אייגנוצן און שטענדיק געקלערט פון אַ געמיינזאַמער צופרידנשטעלנדיקער צוזאַמענלעבונג.

און כאָטש אַ גרויסער טייל פון אונז איז נישט געווען איינפאַרשטאַנדיק מיט אייך אויפן קולטורעלן געביט, האָבן מיר זיך דאָך נישט געלאָזט אויפן צעשטערנדיקן וועג. ווייל מיר ווילן נישט בויען אויף יענעמס חורבות. מיר ווילן נאָר אַ פאַרשטענדניש פאַר אונזערע פאָדערונגען. וועלכע צילן צום וואוילזיין פון כלל!

רעדאַקציע־קאָלעגיום: א׳ בראַווער׳ מ׳ שטיינבערג

„ליק" — חוג יהודי לספרות

כחגורת־כסף הקיף הסטיר את העיירה, בגליו המתנשאים נשברו קרני השמש באלפי גבישי בדולח. בסירה שטה התנועעו שלושה בחורים, שקועים בויכוח ער, והסיחו את דעתם כלל, כי סירתם נדחקה בינתיים לתוך הסוף ונעצרה ליד אי.

— לדעתי, נעדרים החיים אצלנו כל תוכן, חסר דבר־מה המסוגל לרענן את המוחות.

ומה בדעתך לעשות? אולי רצוי לארגן חוג נרחב „שוחרי המוסד המדעי היהודי בוילנא"?

— למוסד בוילנא לא תהיה תועלת ב„שוחרים" אלה, וגם אצלנו לא יתקנו דבר; פולקלור זה נושא, שאינו מעורר ענין אצל רבים, רק בין אלה, שיש להם נטיה לכך.

— ולי נראה, כי גם אם ההצלחה לא תאיר פניה לחוג זה הוא יאלץ אנשים להרהר ולחשוב; וזה העיקר — לחשוב!

— הרי למעשה קיים החוג: אני, אתה והוא, ואין כל צורך להקימו; העיקר — איך יוכל חוג זה להפעיל קבוצת אנשים לפעולה מקיפה יותר, שתהיה מסוגלת, לדוגמא, לערוך נשף, להפגיש אנשים לשם קריאה בצוותא, המוכנים לשמוע מהנעשה בעולם כולו, האומרים לערוך „משפט" על ספר מסוים.

— אמנם, כן, רצוי לארגן חוג ולהפעילו לפעולת תרבות, לספרות ולמען המוסד המדעי היהודי בוילנא, לאסוף פולקלור וכו׳.

— כן וכן, עיירתנו ברסטצ׳קה עוררה מאז ומתמיד ענין בחוגי הספרות. אנסקי, לפני שחיבר את „הדבוק", ביקר בברסטצ׳קה בבית־הקברות העתיק, מהמאה ה־12 או 13, ומרשמיו במקום זה הנציח ב„דבוק".

— ובכן, נארגן חוג יהודי לספרות ויקרא שמו בברסטצ׳קה: „ליק" — ליטעראריש יידישער קרייז?

— פה אחד.

שלושת הבחורים לחצו ידיים זה לזה. בו ביום הריצו מכתבים לכל נקודות הארץ, למערכות העתונים, וגם לאגודת הסופרים היהודים בוורשה. המשורר מלך רוויטש לא השהה תשובתו ובמכתב מפורט בירך את יסוד „ליק" ואיחל לו הצלחה. העתונות ברובנו: „ווֹלינר שטימע" ו„ווֹלינער לעבן" פירסמו את הידיעה וליוו אותה בתיאור חיי התרבות בברסטצ׳קה. החילונו בהכנת „משפט" על הספר „רעב הנני" מאת גיאורג פינק. הוזמנו אנשים מבוגרים יותר וחילקו את התפקידים של סניגור וקטיגור. הנשף עבר בהצלחה והיה לשיחת־היום בחוגי־החברה שבעיירה. „ליק" קיבל על עצמו לפעול גם למען הפצת הספר והעתון היהודי. בעיירה היו חובבי־ספר, שריכזו בבתיהם ספריות פרטיות בעברית, יידיש, פולנית ורוסית. עמהם נמנו שלמה פוכלניק, שהיה מעין „קטלוג נייד"", יהושע בראוור, שהיה מנוי על ירחונים. אסף חומר בשביל המוסד המדעי היהודי בוילנא והתיימר להיות סופר (היה גם בין מייסדי ארגון בעלי־מלאכה ובמלאת עשר שנים לקיומו הזמין את

כותב הטורים האלה להוציא חוברת חד־פעמית של „הדי ברסטצ׳קה" = „ב־עסטיטשקער עכא"). ל„ליק" לא היה כל אופי פוליטי, טיפלו בו בעניני תרבות גרידא, ליקוי העיקרי היה בזאת, שהזניח את הפעולה למען העתיד, כלומר, שהעמיד את עצמו מן הצד לתנועה החלוצית, שהקיפה את הנוער כולו.

החיים הוכיחו, כי בני־נוער אלה, שפעלו תוך הכרה עמוקה, מחוננים היו בתחושה בריאה להמשיך בפעולתם בישראל, במדינה העצמאית.

השלושה היו: מאֶלמַן, דוד פוכלניק וכותב הטורים האלה.

מרדכי שטינברג

מימין לשמאל: ד. פוכלניק; ש. לרנר; נ. סקולסקי (היושב); אל. קורין.

העדה הרוקמת חלומותיה

אט זעה איך מיר וידער דאס
קליינינקע שטעטעלע.

בעצמי את עיני, ניצבות מולי, כחיות, תמונות עיירתי ברסטצקה, כל העדה התוססת, הרוקמת את חלומותיה. עיירה זאת מיוחדת במינה בחינוך הציוני שנתנה לבניה ובשמשה כמגדל־אור למיטב הנוער היהודי של הסביבה.

האוירה היתה ספוגה רוח ציונית ותרבות עברית וגרמו לכך. בלי־ספק, ראשוני העולים ארצה מבני העיירה, בעליה השניה. מכתביהם נסכו בנו רוח־חיים וצפינו לזמן בו נצטרף כולנו אליהם כדי לבנות יחד אתם את חיי העם המחודשים במולדת המיועדת לעמנו.

כל ילד קטן ידע כי אי־שם, רחוק, נמצאת הארץ אשר בה השמש זורחת והגפן פורחת ושמיה תכלת שאין כמוה בעולם. שרנו את „השבועה" בדבקות וכל אחד נשבע בליבו בנאמנות, לקיים את היעוד המחכה לו, בבוא היום. אמנם ידענו גם את האמת על ארץ־ישראל, על הקשיים שישנם בבנין ארץ שוממה, אבל הקשיים לא הפחידונו. העבודה למען הארץ הכניסה טעם ותוכן בחיינו. היו רבים שלא הבינו לרוחנו, לא יכלו לתפס מהו הגורם לכך שילדים, בני־טובים, שהוריהם מסורים להם ודואגים להם ומוכנים לעשות הכל בכדי להשיג בשבילם תעודת־רוקחות, או מקצוע „אינטליגנטי" אחר, בוחרים לעזוב הכל ולנסוע לארץ־ישראל, ארץ אוכלת יושביה. הם היו מתנבאים כי ישובו בקרוב ואנו רק ריחמנו עליהם, כי חסרים הם את החוש למולדת.

בשבת אחים גם יחד
במסבת־פרידה של חברי ועד קק"ל העולים לארץ ישראל

מאושרים היינו בבוא היום המקווה, הבלתי נשכח, בו הודיעו לנו כי עלינו להתכונן לדרך. היינו קומץ חלוצים וזכור לי נשף הפרידה שסדרו בני העיירה לכבודנו. ערב עליתנו ארצה, נפרדנו מהם ובליבנו תפילה: מי יתן וייפקחו עיניהם ויראו ויחושו כי לא בגולה מקומם, כי אם בארץ וכי נתאסף בקרוב כאן ונהיה שותפים בבנין הארץ. אבל רצה הגורל אחרת: קם רוצח עמים והכרית את בני העיירה יביחד עמם את השכנים שבסביבה. על כך בוכה הלב וזועק.

נישא את זכרם בליבנו ונצווה על בנינו כי לחיות חיים עצמאיים אפשר רק כאן, במולדת וכדי להגן עליה לא ייקר כל קרבן.

רחל שפירא־גנני

עיירתי ברסטצ׳קה

עיירתנו — עם לבדד ישכון, איש איש וביתו, איש איש עם דאגותיו וטרדותיו. מספר היהודים בעיירה רב מדי בהתחשב עם מקורות־הפרנסה הדלים, ועל כן — השגת גביל והתחרות חריפה בין איש לרעהו. לא אוכל להבין, כיצד האנשים הצליחו בתנאים קשים אלה להיות ליחידה תרבותית־חברותית כה שלמה, תוך הניגודים הכלכליים הפנימיים.

קשים עד מאד היו החיים. התקוה היחידה, הנחמה ה„מוחשית״, הריאלית — עולם־הבא; המפתח לגן־עדן נכסף זה: צדקה, ותלמוד תורה כנגד כולם. מעשים טובים הם תמצית חייו של האדם עלי אדמות, את המעשה הטוב יש לחפש בכל הזדמנות, בכל דבר המקל להכנס לעולם שכולו טוב, והתחנות הן: „לינת־הצדק״, „יתומים קאמיטעט״, ימי חג ושבתות.

איטה זינגר, ברוריה הרשק

לא יבינו בנינו כאן את הטעם של שבת בברסטצ׳קה. השבת לא התחילה רק עם הדלקת נרות־השבת, אלא החלה כבר עם נר־ההבדלה במוצאי־שבת. עם צאת השבת החלו אבא ואמא לדאוג, איך ישיגו את הצרכים לשבת הבאה. בערב שבת אופים לחם לכל ימות השבוע, וכאשר הלחם בבית, אפשר איך שהוא לעבור את ימות החול. אולם לכבוד שבת יש להכין סעודה להובשה לגדול ולקטן. במסגרת החיים האפורים היתה השבת מקדש־מעט ובהכנה לקראת השבת היתה ערה האחריות הקולקטיבית של העיירה כולה. לא יתכן להשאיר יהודי ללא הצרכים העיקריים לשבת קודש, כלומר, אין להשאיר יהודי ללא כל פרנסה, ללא לחם. ללא חוקה

כתובה, ללא ארגון ממוסדות־צבור או מוסדות ממשלה, נשאה העיירה בעול כבד זה של עזרה סוציאלית תוך התלהבות רבה והרגשת סיפוק, שלא יהיה רעב בתוכנו.

ושליחים רבים לביצוע משימה זו: משרתי הצביר, נשים צדקניות וסתם יהודים העוברים בעיירה לשם אוסף מתן בסתר. החברה כולה שפעה חיוניות שרשית שדבקה בכל.

יחס זה בלט ביותר במצוה של הכנסת כלה. להשיא בת שהגיעה לפרקה — דאגה עיקרית למשפחה כולה והיא דאגת העדה כולה. אם קצרה ידה של המשפחה לבצע זאת, באו רבים לעזרתם והיה בכך לא משום רחמים וחסד בלבד, אלא ביסודה — אחריות הדדית של משפחה גדולה אחת.

ובמקרה של טפול ביולדת. בית־חולים ליולדות לא היה, המיילדת המדופלמת היתה הגורם המתקדם ביותר במקרה של לידה. בבית היילדת היו כרגיל ילדים לא מעטים ורובם קטנים, המשפחה איננה אמידה ובדירה צפיפות, האמצעים הכספיים בצמצום. באו נשים רבות והגישו עזרה מכל הבחינות.

עולים לארץ־ישראל
חברות געזעגענען־זיך מיט יהודית פירער פאר איר עליה קיין ארץ־ישראל.

בהגשת עזרה לנזקקים תפסה מקום נכבד האגודה „לינת הצדק". המושג של בית־חולים היה יותר אליגורי מאשר מעשי, כי על רדיוס של עשרות קילומטרים היה בית־חולים אחד וגדלו כגודל חדרי־חולים באחד הקיבוצים. מרבית המשפחות לא יכלו לשאת במחלה ממושכת. נכנסה לפעולה „לינת הצדק", והיא התבטאה לא בלבד בעזרה רפואית ובמתן תרופות, אלא גם בטיפול: היו יושבים רוב שעות היום על יד החולה, לרוב בהתנדבות ועל פי תור מסוים, ואם האיש אשר תורו הגיע ולא יכול היה להתפנות, מחובתו לדאוג לממלא־מקומו, בהתנדבות או בשכר, מוסד זה היה עממי מאד, כי רבים נזקקו אליו, ואלה עצמם היו התורמים במדת יכולתם, או היו אוספים את התרומות אצל בעלי־יכולת. רב היה מספר החברים של „לינת הצדק".

איש כי ימות באביב ימיו — אלמנתו ויתומיו על שכם הקהלה. ה„יתומים קאמיטעט" („ועד ליתומים") דאג להם במידת היכלת, ומכל מקום לא להקלה על מצבם הכלכלי בלבד, אלא גם למילוי תפקיד האב בחינוך הילדים. רבים מבני הנוער התנדבו לכך, ביקרו בבית המשפחה שנפגעה והגישו עזרה כמיטב יכלתם.

מן הראוי להזכיר גם את שמחות־המצוה: בנשפי־הצדקה התגלו הכחות התוססים של בני־הנוער, הצמאים לחדוות־חיים ומצאו פורקן הן בהתעסקות להכנת הנשפים והן בנשפים עצמם. בהצלחת הנשפים מצאו בני־נוער סיפוק רב והם ערכו נשפים והצגות־מחזות גם לקרן־הקימת ולטובת בית־הספר. לכל הנשפים האלה היה אופי עממי, הן מבחינת המבצעים והן מבחינת העוזרים בהגדלת הכנסותיהם.

אמנם, אחרי מלחמת־העולם הראשונה אירגן ה„ג׳וינט" עזרה מקיפה לנזקקים לעזרה במזון וליתומים, אבל עזרה זו הגיעה לברסטצ׳קה באיחור רב, וגם אחר־כך לא יכלה עזרה זו לספק את הכל, והעזרה העצמית של יהודי העיירה נמשכה גם אחר כך, תוך שילוב במסגרת העזרה של ה„ג׳וינט". זכרתי, איך היו מבקרים בבתי עניים לעזור להם לשלוח את ילדיהם ל„תלמוד תורה" או לבית־ספר, בהתאם לדרישות ההורים.

האם נדע להעריך כראוי את מדת האהבה העמוקה שפעמה בעזרה הדדית זו? הנשכיל לטפח בתוכנו את החוש הנאה הזה לעזרת הזולת תוך הרגשת האחריות הקולקטיבית לכלל?

מי יתן ונשכיל לדעת.

דגניה ב׳

ברוריה חרש״ק (הירשפלד)

עולים מברסטצ׳קה, בדרכם לארץ־ישראל, ליד קברו של הרצל בבית־הקברות בוינה.
עולים פון ברעסטעטשקע, אויפן וועג קיין ארץ־ישראל, ביי הערצלס קבר אין בית־הקברות אין ווין.

רשימות של עובר־אורח

עשרה ימים שלמים ביליתי בעיירה קטנטונת זו ואותה, את העיירה עצמה, לא ראיתי. שמא תחשבו, שסגרתי את עצמי באיזה חדר אפל לשם התבודדות ולא יצאתי כל העת מפתח הבית חוצה, אינכם אלא טועים. באתי שמה לרגלי „קרן־היסוד״. ומי זה לא ידע, כי כל כבודו של מדריך לקה״י הוא חיצה, דוקא לראות ועוד יותר להראות...

סבבתי יום יום ובכל חיצותיה של העיירה הנזכרת וראה לא ראיתיה. הא כיצד ?

פשוט, משום שעיני היו כל העת שקועות בבצה שמתחת לרגלי. הבצה גזלה את כל תשומת לבי ועיני עד שלא יכלתי להסב אותן ממנה אפילו לרגע ולהשקיף על פני העיירה, לזרוק מבט על מראה הבתים וצורת הרחובות.

משום מה בחרו להם הברסטצ׳קאים במקום המרופש הזה דוקא לכונן את העיירה, לא אדע. אולם בדיעבד לא טעו. כי את כל השטח הגדול שמסביבה בירך רבון העולמים בבצות עמוקות, רחבות ודשנות עד שגם קרני השמש הלוהטות בקיץ לא תוכלנה להן. משום זאת גדלה הדרישה למגפים בכל הסביבה ולא למגפים סתם, אלא עם בתי שוקים עד הברכים. והברסטצ׳קאים כוננו במרוצת הזמן מרכז לתוצרת המגפים. גם את העור למגפים מעבדים שם. והתעשיה הזאת מפרנסת כשלושה חלקי התושבים שבעיירה.

אלה פושטים את העור מן הבהמה ואלה מעבדים אותו, אלה מעבדים את העור הקשה לסולים וגלדות ואלה את הרך, כביכול. אלה תופרים את המגפים ואלה מוכרים אותם לאכרים ובניהם סרסורים ומתווכים.

בעטיה של הבצה נעשית ברסטצ׳קה שלושת רבעי שנה סוגרת ומסוגרת באין לה מסביב כל כביש ומן תחנת הרכבת רחוקה היא כשלושים קילומטר.

כל השפע שלה הוא משלהי דקיטא, כשכל אכרי הסביבה תופרים להם את מגפיהם לזמן החורף.

וכל שלושת רבעי השנה יושבים יהודי ברסטצ׳קה על יד חלונות בתיהם, משקיפים החוצה על הבצות בעינים מפיקות זעם ומקללים את הארורה הזאת — הבצה, ההולכת ומשתרשת עמוק עמוק בקרקע ואין כל תבונה ועצה נגדה.

אולם אם המראה החיצוני ופרצופה של העיירה לא נתבררו ולא נתחוורו לי כל צרכם — נתחוור לי היטב הפרצוף הלאומי והציוני של העיירה.

במובן זה ברסטצ׳קה כאואזיס במדבר היא.

עיירה זו כולה ציונית היא, החדורה באמת רעיון התחיה הלאומית. אין מתנגד לו ואין בעל איפכא מסתברא אף אחד, החל מן הרב דמתא, אישיות מצוינת מאד, וכלה בתינוק היונק משדי אמו. והציונות של הברסטצ׳קאים אינה לא בלפורית ולא גרבסקית. ימיה כימי התנועה הציונית בכלל. מימים היתה מצטיינת במספר השקלים ששקלה, במניות של „אוצר התישבות היהודים״ שהפיצה וגם את אפשרויות העליה לא״י ניצלה יותר מהרבה ערים גדולות.

היום ברסטצ׳קה היא פרוזדור ממש לארץ־ישראל.

עסקני קרן־היסוד בברסטצ׳קה — עסקנים פון קרן־היסוד אין ברעסטעטשקע.
מימין לשמאל: נ. ביאלר; י. ספרא; ז. קוואסגלטר; מ. ליטבק; י. גוזלקה (שליח קרן־היסוד); י. קליבנר; י. קורין; מ. ש. גיטליס; ח. פרשטוט.

כל העיירה מוכנה ומזומנה לעליה. והעליה סודרה שם באופן מצוין: מתחילה עילה בן המשפחה; כעבור זמן קט הוא מושך אחריו את אחיו והם את אחיותיהם וכן הלאה, עד שמשפחות רבית ושלמות כבר מצאו את תיקונן האמתי והשלם בארצנו.

זה שנים רבות קיים שם בי״ס עברי עממי, ובו שבע מחלקות, שיכול לשמש למופת. בי״ס זה, שהספיק כבר להיציא מחזורים אחדים, מתקיים כולו על חשבון העיירה הדלה הזאת, בלי שום תמיכה מן החוץ ובלי אותו הרעש הידוע וההמולה השכיחה. עובדים להם הכהנים־המורים את עבידת הקודש שלהם ורואים ברכה רבה בעמלם.

אם יש את נפשכם לשמוע מלה עברית חיה ושוטפת מפי העיללים והיונקים, ולאו דוקא בתוך כתלי ביה״ס, כי אם בחוצות ובבית, סורו לברסטצ׳קה ותגל נפשכם.

היה זמן ושאלת המעון לביה״ס עמדה על הפרק. אין מעין ואין להשיגו גם בכסף. אפס הברסטצ׳קאים אינם נפחדים. מה עשו? חגרו את מתניהם והקימו להם בית חומה יפה עם מגרש רחב־ידים...

ושמא תאבו לדעת מה טיבו של „גדוד מגיני השפה״, אין לכם צורך כלל בנסיעה לא״י. שמעו לעצתי והטריחו את עצמכם להטלטל כמוני עבדכם בעגלה רק כשלושים קילומטר מתחנת ברודי ותעמדו על טיבו.

כשנכנס אתה לבית־הכנסת להתפלל, או להבדיל, אל המרחץ להתרחץ, ואל החנות לקנות דבר־מה, על כל צעד ושעל לנגד עיניך פתקא, כל פעם בנוסחא אחרת, אך תמיד בתוכן אחד: „היה עברי ודבר עברית!״

וכמה עקשנים הם אלה הקטנים והקנאים! אתה פונה אליהם ביהודית והם שולחים לך מבט של זעם ומכריחים אותך לדבר בלשונם וגם לכבדם.

עד הזמן האחרון שררה בברסטצ׳קה אידיליה ציונית נחמדה, לא ידעה שמץ הפוליטיקניות הזולה ושנאת החנם של המפלגתיות הצרה, כולם היו מעור אחד, כמו המגפים שלהם. הרב דמתא, השיבי״ם, מוסדות הצבור, הספריה העשירה, ההסתדרות הציונית וביה״ס העברי — היינו הך...

בעת האחרונה הופרעה קצת אידיליה זו. הנוער הפנה עורף לציונים הכלליים ויטה קצת שמאלה. בברסטצ׳קה זהו מאורע מן המדרגה הראשונה וכל אנשי העיירה אינם פוסקים מלהתענין ומלדבר במאורע החשוב הזה יומם ולילה.

אולם בטוח אני באנשי ברסטצ׳קה שהצדדים יתפייסו ביניהם ובצוותא חדא ימשיכו את עבודתם המופתית, עבודת התחיה.

סו״ס היא מחלוקת לשם שמים שסופה להתקיים...

י. גוזלקה

(מתוך „קרן־היסוד״, ורשה, תמוז תרע״ו)

ועד הקרנות הלאומיות בברסטצ׳קה — דער ועד פון די נאציאנאלע פאנדן.
מימין לשמאל; בשורה הראשונה: א. לינסק; א. כהנא; י. זילברשייד; מ. וויינצוויג; ש. פולק. בשורה השניה: ל. זבגגילר; א. חניס; מ. נובוגורד; ד. פרשטוט; ר. גרובמן; מ. שוסטר.

ה„פקולטה לרפואה"

ידוע לכולנו כי לא היתה גימנסיה בעיירתנו ברסטצ׳קה, ולא אוניברסיטה וכמובן מאליו — לא היתה פקולטה לרפואה, אבל זו האחרינה, חסרונה לא מורגש היה כלל. כי מה נחיצות יש בפקולטה לרפואה במקום בו כל אם (אידישע מאמע) מלאה וגדושה ידיעות ומומחית היא למחלות קלות וקשות ובשעת הצורך נוהגת היא לערוך התיעצות (קונסוליום בלעז) עם השכנות הקרובות ויחד מחליטות באלו אמצעים לאחוז כדי להתגבר על מחלה זו או אחרת. אביא בזה רק רשימה קצרה של תרופות לכל מיני מחלות ומיחושים (בהרבה מהם התנסיתי אני עצמי) ומצהיר אני בזה כי אין אני שומר לעצמי זכות ראשונים על התרופות ורשאי כל החפץ להעתיק ולהשתמש ולרפא, בלי נטילת רשות ממני, כי זכות הראשונים לא לי היא, כי אם לעם, ממנו באו ולטובתו הנני מפרסם אותם ברבים...

1. תרופה נגד הרגשה כללית רעה.

יש לגשת למלמד או לשמש הקרוב ביותר ,למסור לו על ההרגשה ולהסביר כי יש חשש ל„עין־רעה", למסור את שם האם של החולה (כי לא כמו בענינים אחרים בהם נקרא אדם לפי שם האב) והוא ילחש את הלחש המתאים, אם זה ייעשה, יכול אתה להיות בטוח כי עד שובך הבית, לחולה, הוא יהיה בריא־אולם.

2. מיחושי ראש.

דבר שתוקף אותנו לעתים כה קרובות בגלל מס־הכנסה ואת הורינו וסבינו בשל דאגה לנדוניה לבנות. מיחושים אלה אפשר להרחיק ע"י: תפוחי־אדמה חתוכים לפרוסות דקות, אותן שמים על המצח והרקות וקושרים במגבת. כעבור יים יומיים עובר הכאב ונעלם, כאילו לא היה.

3. כאב גב (עס ברעכן די קריזעס).

הזמן אליך הביתה „בכור", או גש אליו אם אינו רוצה לבוא, (כזאת עוד לא קרה, כי מי לא ירצה להציל נפש מישראל) שכב במטותא ממך על הבטן על הרצפה, כשעשית זאת צריך ה„בכור" לפסוע מעליך בלי כל לחש שהוא, כעת קום ואם אין זה כואב יותר, הרי נרפאת...

4. כאב בטן.

שכב על הצד, שמאל או ימין, אסוף את הברכיים אליך ככל האפשר, שכב ככה עד... עד שימאס לך.

5. „עס שפארט אינטערן הארץ".

קח לבנה, הכניסנה לתנור מוסק בין הגחלים שתתחמם כהוגן, עטפנה בסמרטוט והנח במקים הכואב, אם לא נכוית, הרי בר־מזל אתה.

6. כאב גרון.

אבר עדין ואין להכניס כל דבר פנימה. כל הטיפול הוא רק מבחוץ, לכן קח גרב, למען השם רק גרב, וכרוך מסביב לצואר, הכאב יעבור. בטח יעבור ואם חלילה וחס מתים, סימן שזו היתה דיפטריה שהזנחת...

7. תולעים.

הילדים סובלים מזה ביחוד. אם התרופה הבדוקה ראש־חודש ל„קאכלך" אינה מועילה, מרח את החזה בשמן, את הבטן בנפט, ופי הטבעת — בדבש, וקאנעלע מחלב מתוק. הערה: ריח המריחות קשה קצת לשאת, אבל התולעים יסתלקו...

8. חום גבוה.

כאן רצויה התקפה משתי חזיתות; קרח על הראש, ודג־מלוח מבותר לארכו לשני חצאים, יש להניח את הצד הפנימי (לא עם הקשקשים) על שתי כפות הרגלים ולקשור, לא חשוב במה...

9. עין כואבת או אדומה.

קודם כל, תן שמומחה (או מומחית) ילקק לך את העין בלשונו, ואחרי כל לקיקה, לירוק שלש פעמים. ואם העין בכל זאת כואבת, אל בהלה, התרופה נמצאת בכל בית; סמרטוט בד תבול בתמצית־תה, להניח על העין, ואם למרות זאת נמשך הכאב, גש לרופא הכללי. הוא יקבע גרענת, ושנית — גם בעין אחת אפשר לחיות...

10. נזלת.

זה דבר נפוץ ולכן גם התרופות מפורסמות ויש גם תרופות מוגנעות. ואם כבר קבלת כבר נזלת, הצת נוצות, לא חשוב מאיזה עוף והריח. ואם אין זה מועיל, חכה עד שזה יעבור מאליו...

11. „עס רייסט אוף אפינגער".

זה קורה על פי רוב בזמן לישת הבצק בערבה, ללחם, חודר קיסם מתחת לצפרן; האצבע מתנפחת, נוצרת מוגלה, ומכיוון שידך היא החולה, הרי להלך מסוגל אתה, על כן, לך מיד, מבלי להתמהמה, לקצב, בקש ממנו חתיכת מעי (הוא יתן ברצון, במקום לזרוק לכלבים, יציל נפש) ולמען השם אל תנקה את הפנים, רק כך כמו שהוא, הלבש על האצבע, זה יחמם את האצבע, עד שיפתח, התאזר בסבלנות...

12. שיניים.

שיניך כואבות?, זה באמת כאב איום. מטפסים על הקירות פשוט, אבל אין בכאב זה סכנת נפשות, ולכן, הריצה המבוהלת אל הרופא למה? כריך אריג מחמם על הלחי הנפוחה, שטוף את הפה בחלב חם, אין הקלה? יש אמצעים נוספים, שכב על ספסל, פניך למטה, לפני פיך תשים דלי, כעת קח שום, טבול בפלפל ותחוב לתוך חור השן, את הפה השאר פתוח, ותן לרוק ליזול לתוך הדלי (רשאי אתה להתאנח כאוות נפשך, זה נותן לפחות הרגשת הקלה). היש דבר שנמשך לעולם? לכן גם כאב זה סופו שיעבור...

צבי לימון

מזכרוני

מקובל היה בעיירתנו לצרף לשמו ולשם משפחתו של כל אדם, כינוי מסויים. לאבינו קראו „אלי מעסיונז׳ניק״, כן דבק בו הכינוי „דירוז׳ניאק״, בשל המחירים היקרים שהיה דורש תמורת עבודתו המשובחת.

באחת השבתות שינה אבי ממנהגו ולא קיים את מצוות „שנה בשבת תענוג״, מוטרד היה: הוא התחיל לבנות את הבית, חציו בנה ואילו את חציו השני טרם השלים, כי חסר היה כסף כדי לכסות את הוצאות הבניה. אותו יום הלך לקלויז ל„שלוש סעודות״ ובערב, לאחר ההבדלה קרא לאמנו ואמר, כי לפי מצוות התורה חייב אדם לבנות בית, לנטוע כרם ורק לאחר זאת לשאת אשה ואילו הוא הקדים לשאת אשה והבית עדיין לא בנוי, על־כן החליט לנסוע לאמריקה, לעבוד ולחסוך כספים כדי השלמת בנין הבית. כשיושלם — ישוב הביתה. למחרת יצא לדרך

אבא עבד באמריקה במקצועו כפחח, וחסך, צירף פרוטה לפרוטה ושלה לאמי והיא השתמשה בחלק מהכסף למחיה ובחלק — לבניית הבית. כאשר כתבה, לבסוף, לאבי כי הושלם בניין הבית — מיהר וחזר הביתה.

הימים היו ימי מלחמת רוסיה־יפאן ואבי גוייס לצבא הרוסי, בו שירת במשך שש שנים. הוא השתתף בקרבות ובחלק מהזמן — עבד במקצועו.

כאשר חזר אבינו הביתה מצא את הילדים שנשארו, בצאתו קטנים והנה הם גדולים ויכלו לעזור בפרנסת המשפחה; כאשר הגיעו אחי, יעקב וצבי, לגיל המצוות, התחיל ללמדם את מקצוע הפחחות בכדי שיוכלו, בבוא היום, לעמוד ברשות עצמם.

מחוץ לעבודות שעשה בשביל תושבי המקום היה אבא מקבל עבודות מידי הפולנים שבסביבה ובחצרות הפריצים. קרה גם שנקרא לתקן את גג הקושציול הפולני והוא טיפס ועלה עד לגובהי הגג, לחרדת־לב האנשים שראוהו בכך. אבל אבינו לא נמנה עם הפחדנים והעבודה היתה חלק מחייו. יום בלי עבודה, נחשב בעיניו כיום־עינויים.

ארוך היה יום עבודתו של אבא, מהשכמת הבוקר עד הלילה ובתוך זה לא היה מחסיר תפילת שחרית ומנחה ומעריב.

שמורים בזכרוני בעיקר לילות השבת בביתנו. ביום ששי היה אבא מקדים להפסיק את עבודתו על־מנת להתכונן לקבלת־שבת: הלך לבית המרחץ, בשובו — לבש בגדי־שבת והלך לבית הכנסת. אמא מברכת על תשעה נרות (כמספר הנפשות במשפחתנו). וכשאנו חוזרים מבית הכנסת מהדהדת בבית שירת „שלום עליכם מלאכי השלום״ ואח״כ מסיבים לשולחן לסעודת שבת. אבא בוצע את החלה, פורסה וניתן פרוסה לאמי ואחריה — ליעקב, אחינו הבכור ואחריו לפי סדר הגיל — לנחמה, לאהרן, לצבי, לשרה, לי ולמוטל. בעקבות אבא מברך כל אחד מאתנו ברכת „המוציא״. בשעת הסעודה אין משיחין, ולאחריה — שרים בצוותא זמירות של שבת.

היה בעיירה איש בשם אלתר מלמד, אישיות מוכרת לכל ילד.

נוסף על המלמדות היה אלתר מלמד עוסק באפיית מצות לפסח. בהתקרב ימי הפסח נוהג היה לאסוף רבות מבנות העיירה והן היו מגלגלות את המצוה מהבוקר עד הערב.

יום אחד החליטו אלתר ובניו לקנות מכונה לגלגול המצות, קמו ונסעו לקיוב והביאו משם מכונה עשויה נחשת־קלל. מכונה זאת הביאה מחלוקת בקהל: חלק מהקהל אמר, כי טובה המכונה וכשרות המצות, ואילו הדתיים הקיצוניים טענו, כי פסולות המצות המגולגלות ע״י המכונה. עברו שנים אחדות עד שהסתגלו בני העיירה לאכול מצות עשויות במכונה. כאשר פרצה מלחמת העולם הראשונה, יצא כרוז מטעם המלך התובע למסור לרשות הממשלה, תוך 24 שעות, כל חפץ עשוי נחושת, המפר פקודה זאת ייענש. תושבי העיירה מיהרו למסור את הפמוטים ואת הסירים ושאר כלי נחושת. אז נזכר ר׳ אלתר מלמד כי יש ברשותו מכונה עשויה נחושת ובהיות שגדולה וכבדה הייתה המכונה, ביקש מאבי לחתוך את המכונה לחלקי נחושת קטנים, כדי שיוכל למסרם לידי השלטונות. אבא אמר שיעשה את בקשתו, רק יביא נא ר׳ אלתר את המכונה לבית המלאכה. כשהובאה המכונה

באפית המצות בעיירה — ביים באקן מצות אין שטעטעלע.

הכניסה אבי לארגז, חפר בור וגנז בו את המכונה. לר׳ אלתר אמר שמסר את המכונה לידי השלטונות והוא בירך „ברוך שפטרני״...

כשנגמרה המלחמה והתקרבו ימי הפסח, העלה אבי את המכונה ממחבואה, ניקה והרכיב את חלקיה והביא אותה בשלמותה לר׳ אלתר, בלי לבקש שכר טרחה.

לאחר חג הפסח צץ רעיון במוחו של אבי: הוא ייצק במו ידיו מכונה ויגלגל בה מצות. בא לר׳ אלתר וביקש להשאיל לו את המכונה, כי יש ברצונו לצקת כדוגמתה, למען יוכל אף הוא לאפות מצות בשביל יושבי העיירה והסביבה. לשמע הבקשה הקימו בניו של ר׳ אלתר צעקית: הנשמע כדבר הזה? האם יקים אדם במו־ידיו, מתחרה לעצמו? אבל ר׳ אלתר השתיק את בניו ומסר בידי אבי את המכונה. התחילה אז עבודה קודחת ביום ובלילה, כל הילדים עזרו לאבא ביציקה וחריטה והתאמת החלקים ואחרי מאמצים רבים נגמרה העבודה והותקנה המכונה. ניסינו אותה וכשנוכחנו לדעת כי הצליחה עבודתנו, היתה השמחה רבה. התקרב חג הפסח ובבית נהרסו מחיצות והוקמו תנורים גדולים והתחלנו באפייה. כל בני המשפחה השתתפו באפיית־המצות, עשרים שעות ביממה עבדנו, עד שבא ליל־הפסח, בו הסב אבינו ל„סדר״, כמלך על כסאו ולידו אמנו המלכה וליבם טוב עליהם כי נמצא מקור מיוחד שיספק את הצרכים להשאת הבנות שהגיעו לפרקן.

א ב ר ה ם א ו ס ט ר ו ב

ה„קן״ והנהר

בין הסירה שבנהר לבין ה„קֵן״, שנקרא ה„לוֹקָל״, עברו ימי נעורי בעיירה. מסביב לשני מרכזים אלה שטפו להם הימים.

ה„לוקל״ היה מרכז חיינו. היה בברסטצ׳קה „חלוץ״, שבו היו חבריו מבוגרים, אך אותנו הקטנים לא קבלו שם. התאספנו וארגנו „חלוץ־צעיר״. שכרנו חדר והוא הוא — „הלוקל״, שבו היינו מבלים את הערבים. לשם כיסוי ההוצאות השוטפות הטלנו על כולם מס־חבר, אך כאשר לא הספיק המס לכסות את ההוצאות, קבלנו על עצמנו תכופות לצאת לעבודה, כגון חטיבת עצים או לעבודות אחרות לאיזון התקציב. וחובה זו קדושה היתה, היא היתה דוחה כל עבודה אחרת.

אני נמניתי עם חברי הועד של „החלוץ הצעיר״ ומתפקידנו היה — להעסיק את החברים, ללמדם ולהדריכם. ערכנו שיעורי־ערב לילדים שלא ביקרו בית־ספר, ארגנו ספריה, הקראות ומשחקים, קבענו הרצאות וכו׳. תפקידי הארגון חולקו בין חברי הועד: מזכירות, גזברות, הנהלת הספריה וכו׳. אני הייתי המרכזת של פעולת התרבות, ועלי היה להכין חומר להרצאית והקראות, סידור הקורסים, עריכת „עתון־קיר״ והכנת מדריכי הקבוצות. קשה היה תפקידי ואחראי ומילאתיו ברגש של גאוה. אבי עקב מאד אחרי התפתחותי והתמסר לחינוכי, והוא חשש, כי צעירה אני מדי לאצטלה זו שהלבישו איתי; כן חשש אולי, כי ההערכה המופרזת

סניף „החלוץ" בשנת 1932 בברסטצ׳קה.

של יכלתי תעביר אותי על דעתי ותגרום לי נזק, והוא רצה מאד למנוע ממני כשלון. בשבתי פעם שקועה במאמר „חרות וחרות" (שם המאמר זכור לי, אך את תכנו ואת שם מחברו שכחתי), אשר עלי היה להסבירו למדריכים, בחן אותי אבי, איך אסביר אותו למדריכים. אבא הקשיב לדברי, העמיד אותי על טעויות ואמר, כי עלי עוד ללמוד הרבה ולקרא, עד שאהיה מסוגלת ללמד אחרים, וכי התפקיד שהוטל עלי אינו הולם עוד אותי.

שתקתי לשמע דברי האב, ואחרי רגעים מספר ישבתי וכתבתי לועד מכתב־התפטרות.

למחרת הוזמנתי לישיבה להסביר את סיבת התפטרותי. הסברתי, שאינני יכולה לשאת באחריות התפקיד שהוטל עלי והנני מוכנה להשאר חברת הועד. לא קבלו את טענתי ואמרו, כי לא אוכל להשאר חברה בועד, אם לא אמשיך בתפקידי. קבלתי גם זאת והייתי מוכנה להשאר חברה מהשורה. כעבור ימים אחדים הוזמנתי למשפט־חברים בהשתתפות חברים מ„החלוץ"־הבוגר. לפנית אברהם סקולסקי הסברתי את עמדתי (את הגורם העיקרי להחלטתי לא גיליתי, כמובן) והחברים ניסו לשכנעני. כאשר ראו, שלא יצליחו, אמר אברהם: „החלוץ" דורש מכל אחד

את מה שבכחו לתת, אם האדם אינו מוכן לחֶברה כיכלתו, אם אין את מוכנה לתת מה שביכולתך לתת, נהיה נאלצים להוציאך מ„החלוץ״ בכלל. לא נכנעתי, כי נתערער האמון בעצמי, והוצאתי מ„החלוץ״. זמן מסויים הייתי כמנודה. לא שיתפו אותי בשום פעולה ציונית. הדבר כאב לי, אך הייתי גאה מלהודות בכך. התרחקתי מכל פעילה ציבורית. התחילו לרנן אחרי: היה מי שאמר, כי בדעתי לייסד ארגון ציוני ימני — „בלוי־ווייס״ („תכלת־לבן״), הואיל ואבי היה ציוני כללי; אחרים בסירוב למתן סרטיפיקט, אך לאחר שקבלתי דרישה לעליה, מהארץ, נמנע מחברי ירד „החלוץ הצעיר״ מהבמה ואת מקומו ירש „השומר הצעיר״. אימי עלי עוד בסירוב למתן סרטיפיקט, אך לאחר שקבלתי דרישה לעליה, מהארץ, נמנע מחברי מלהפריע לי בעליה לארץ־ישראל...

ועל המרכז האחר בחיינו בעיירה — הנהר. היו ערבים שיצאנו לבלות ליד הנהר. עם רדת השמש היינו יוצאים אל הנהר ובסירת־דוגה היינו מבלים שעות על פני המים. מתנדנדת לה סירה על פני המים ובה נערים ונערות, ילדים כמעט, מפליגים בשעית המאוחרו תשל הלילה. שירתנו השתפכה והתגלגלה על פני המים השקטים והדיה הגיעו עד ליער, העוטר את הנהר. והעצים, המים, ומרחבי אוקראינה ספגו את הגעגועים שנבעו משירה עברית זו: „מה יפים הלילות בכנען...״, „בין נהר פרת ונהר חדלק...״, „נפל נפלה...״ וכו׳. מנדולינות גיטרות מלוות... והלב פועם ומתגעגע... ולעתים, בשעות־ערב מאוחרות, עת שקע הירח אי־שם, ואפילה כיסתה הכל, קבוצות אנשים נשענים על המעקה לאורך הגשר, עומדים כצללים, שותקים ומקשיבים להדי השירה. וחיים הם אותה עריגה־כמיהה, הבוקעת מצלילי השירה, שהיא עריגתם־כמיהתם...

(בלומה סקולסקי־קטבורסקי)

על קן השומר־הצעיר (זכרונות)

על כניסתי לקן החלטתי בהיותי עוד ילדה רכה, שנים מספר לפני שהגשתי את כתב הבקשה „להנהגת הקן המקומי״, בו הבטחתי להיות „בת נאמנה לעם ולארץ ולקיים את כל החובות שיטילו עלי״...

היה זה ערב קיץ אחד. השמש שקעה ושעת דמדומים רַבַּת חסד ירדה על הכל. בערבים כאלה היו נוהגים חברי הקן לקיים את אסיפותיהם בחוץ — תחת כפת השמים.

מוזר היה הדבר, אך בית העלמין הישן שמתיו נמו את שנתם הנצחית כמה דורות, היה בימי הקיץ מקום שוקק חיים. תוך שמירה על מצבות שמחציתן שקעה באדמה ואותיותיהן העלו אזוב, היו נמלטים בני נוער בימי קיץ אל מקום

זה, תחת עצי אלון כבדי צל. כאן נקראו ספרים רבים ע״י בני נוער צמאי דעת. כאן נהרסו עולמות מקובלים ונולדו מושגים ורעיונות חדשים.

במקום זה היו נשמעות גם הרצאות על בנין הארץ — ציונות וסוציאליזם. לא היה בדבר משום חלול הקודש חו״ח: הדממה העמוקה של המקום הזה שקורטוב של יראה וקדושה בה, עשויה היתה כאילו באופן טבעי לספוג את כל הרחשים והמאויים שהתעוררו בלבות צעירים בכנוסי נוער אלה.

שכבתי במורד של גבעה, כשלרגלי תעלת מים עמוקה למדי, בעבר השני של התעלה השתרעו שדות של גויים ומשם בקעו קולות כפר עם ערוב יומו.

במרחק לא רב ממני — על הגבעה, התקיימה אסיפת צופים בוגרים של השוה״צ, הם סימו את פעולתם ובאויר הרוגע והצלול נשמעו קולות השבועה השומרית, בה רגילים היו לסיים את אסיפתם: „אנו עולים ושרים על חרבות ופגרים״. הקשבתי לשבועתם־נדרם — ו„ביודעים ובלא יודעים את הדרך נלכה״ ובלבי גמלה ההחלטה להיות „אחות״ לעדת השומרים במקום.

נכנסתי לקן, כאשר גמרתי את בית־הספר העממי. למעשה היה הקן כעין המשך טבעי לשנות החינוך שהקנה לנו ביה״ס „תרבות״. זה היה כעין שלב נוסף בדרכני לקראת חיי חלוץ הבונה מחדש מולדת לעמו.

הקן מנה בימים ההם כ־200 בני־נוער והוא בניי שכבות שכבות („בני מדבר״ צופים צעירים ובוגרים). בעיירה קטנה כשלנו כשמספר תושביה היה קרוב ל־6000 ומזה כמחצית רק יהודים, נחשב היה הקן גדול בהחלט.

קן „השומר הצעיר״ בעיירה.

במועדון פעלה מועצת מדריכים ע״י הנהגת הקן. זו הדריכה את המנהלים הצעירים בעבודתם החינוכית. כאן טופחה הדאגה למפעלים חינוכיים וספרותיים בקן וגם בעיירה. בוגרי הקן — בחורים־ות בגיל 18—17 ראו את עצמם כנושאים עיקריים בעול הפעולה למען הק.ק.ל. בעיירה בוגרינו לא נרתעו גם, כאשר היה צורך בדבר, להכין הצגה מתאימה ולהופיע באולם „לינת הצדק״ בפני כל העיירה (לכמה הצלחה זכתה הצגת הקן „הירש ליקרט״ ואחרית) נציגי הקן פעלו בועד ביה״ס המקומי, בליגה למען א״י העובדת, בהחלוץ ותמיד תוך שמירה מעולה שדברם ישמע ומעשיהם יקבעו.

ובתוך הקן — אסיפות יחידות ושכבות, ומפקדי קן. מי לא יזכר את הדם של המאורעות בארץ בכתלי המיועדון ההיא. כמה נסערו הרוחות בויכוחים על יחסנו לערבים, עבודה עברית או מאורגנת, דרכני הפוליטית, קבוץ ומפלגה, את כל הבעיות של הארץ, של הקבוץ הארצי חיינו אז כבעיות חיוניות שלנו ביותר.

בקיץ היה הקן מתעורר לחיים חדשים. העיירה ברוכת הנוף העניקה לבני הנעורים מחסדיה הרבים והשומרים — „חובבי הטבע״ (שאהבת הטבע היא אחת מ־10 הדברות המחייבות) ידעו לנצלם בכל כח נעוריהם. כל הפעולה הועתקה מבין כתלי המעון לחיק הטבע ממש.

מי לא יזכור את חווית יום ל״ג בעומר!!

עם עלות השמש היו חלוצי המחנה מקדימים לצאת ליער להקים את האהלים לחברי הקן. ההיה דומה לאושר זה של הליכה בין עצים כשטל הבוקר טרם יבש והיער מלא קולות הבוקר המתעורר.

הקן בינתיים היה מתכונן לתהלוכה רבת רושם ברחובות העיירה, כאשר באוירת האביב נישאים קולות צעירים בשירי ציון ודגלי לאום ומעמד מתנוססים ברמה.

היום ביער היה מלא ועשיר. עם ערב הועלתה מדורה ולאורה נערך המפקד החגיגי, בו סומנה חגיגית עלית החברים לשכבה הבוגרת. השמע מי את היער עונה לקריאת נעורים זו — „חזק ואמץ״?

כאשר הגיע תור היציאה להכשרה נתעוררו הבעיות: עם כל דלותה של העיירה, הרי לא מתו חו״ח יהודיה ברעב. הלחם והבשר היו מצויים על השולחן והחנות על כל הצרות הצרורות בה, ספקה בכל זאת את צרכי המשפחה. לא היתה התנגדות מצד ההורים להצטרפות בניהם לקן, כל עוד חשבו את הדבר למשחק ילדים, נאה לבני טובים.

משהיו הבנים קמים ועוזבים את הבית רבתה הצעקה. בעיירה היתה פלוגת הכשרה של החלוץ שמחוסר דרכי תעסוקה אחרות, היו עובדים בעיקר בחטיבת עצים אצל יהודי העיירה.

דאב לב יהודים למראה ירידה זו של בני בעלי בתים המשחירים ידיהם בעבודת גויים...

לשאלת העתיד הצפוי לבניהם בעיירה לא היתה תשובה בפיהם, אך רבה

היתה ההתנגדות לעזיבת הבנות או הבנים את הבית ולהיותם עובדים עבודת כפיים ממש.

כאשר השידולים וההסברים לא הועילו, היו נעלמים פתאום מהבית, כאשר העגלה הרתומה לשני סוסים מובילה לתחנת הרכבת הרחוקה והעינים נשואות לעולם חדש של חיי עמל.

יציאת הבוגרים להכשרה היתה תמיד מכוונת, תוך דאגה להמשך קיומו של הקן והבטחת פעולתו התקינה. היה גם קורה „נס" ובשעת הצורך היה תמיד קם פתאום דור צעיר שרצונו עז לקבל את הנהלת הענינים לידיו.

קשות היו השנים האחרונות שלפני פרוץ המלחמה. באוירה של פולין קשה היה ליהודי אז לחיות. עז היה הרצון להקדים לצאת את הארץ.

הארץ היתה אז סגורה בפני עליה יהודית. חברינו היו יושבים שנים בנקודות ההכשרה ללא סיכוי של עליה קרובה. התנאים בהכשרה היו קשים והיו חוזרים הביתה.

הופעת הבוגרים בעיירה, כשהם מחוסרי תקוה לעלות דיכאה לא מעט גם את סביבתם. הם נדרשו אמנם ע"י הנהגת הקן להירתם מחדש בעול הענינים של הקן המקומי.

ראיתי את הקן על סף השואה. הימים היו הרי אימה. הסכנה הגדולה ביותר היתה אבדן הדרך לארץ.

עם בוא הצבא האדום לעיירה היה ברור לכולנו כי צפויים תנאים קשים לפעולה. היה ברור גם שהקן יחיה ויקיים את פעולותיו בכל התנאים. אזכר, כיצד הלכנו ברחובות ודברנו עברית בקול רם, בזמן שביה"ס העברי במקום כבר עבר לידי מנהל חדש ושפת ההוראה שלו היתה כבר רוסית.

התנועה התחילה להתרכז ברובנה, וילנא. יחד עמי יצאו כמה חברים. תוך תעיה בגבולות נעלמו מעיני עקבות החברים.

לצערנו הרב לא הצליח איש מבין חברינו להגיע לארץ.

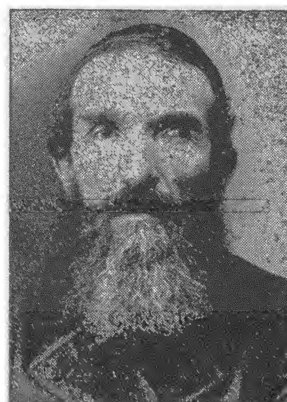
ל א ה ל ר ר

ב י ת נ ו

מה קשה להתרכז ולכתוב על בית אבא ואמא, זה הקן הטוב והמחמם, שבו נולדנו, גדלנו והתחנכנו עד שהגענו הלום, כאשר כל זה איננו עוד. קשה הדבר שבעתיים, כשאתה מעביר לנגד עיני רוחך את מחזות האימים, העינויים והסבל בגוף ובנפש, שגרמו להם הזדים ושהסתימו בכליון טרגי זה. שנים עברו, אך גם הזמן אינו מרפא את הכאב על גורלם המר של יקירינו. גם צרות הרבים אין בכוחן להעלות ארוכה לפצע עמוק זה. והכאב מדאיג עוד יותר בידעי, שהם היו על סף העליה לארץ והמלחמה האיומה, שפתחו בה הנאצים, מנעה זאת מהם.

אבי, מאיר יעקב בן אליעזר כהנא ז"ל, היה יליד ברסטצ'קה. הסבא, שכונה

לייזר פייגיס, היה סוחר יערות ועצים והיה משיט עצים בדוברות לנמל דנציג ובהגיע המשלוח ליעודו היה הסבא יוצא לדנציג ועסק שם במכירתו. כל שנה היה הסבא יושב במשך חדשים בדנציג. וסיפר, כי ביום עסק בפרקמטיא ובערבים נפגש עם סוחרים יהודים שוחרי תורה ועסקו בתורה עד חצות הלילה.

הסבא אליעזר כהנא

גם אבי עסק במסחר יערות ועצים. הוא נשא לאשה את אמי טובה לבית גינזבורג, ממשפחת סוחרים אמידה שעסקה בענפי־מסחר שונים: טחנות־קמח, יערות, מנופקטורה וכו׳ ומקום מושבה בהורוחוב. בהורוחוב בנו הורי את ביתם ושם נולדו להם הבנים והבנות: אברהם, שמואל, בלומה, אליעזר, צפורה ומחבר השורות האלה, אהרון.

אליעזר כהנא, צ. כהנא, מ. י. כהנא.

בערבים היו מתכנסים בביתנו בני המשפחה וחברים, עסקו בתורה וקראו בצוותא את העתונים „הצפירה״, „רזביאט״, שהיו ממנוייו הראשונים בעיירה. כן היו קוראים חומר אחר על נושאים ציוניים. הם היו מעסקני ההסתדרות הציונית במקום.

אמי מתה בדמי ימיה ואבי נשא אשה שניה את מלי, בת שאול ארליך מרוזישץ. זה היה בעיצומו של מלחמת העולם הראשונה. בתנאים הקשים ששררו אז, חלה אחי שמואל ומת. תלאות רבות סבבו את משפחתנו במלחמה זו. בגמר המלחמה, שבה נשדד כל רכוש המשפחה, ועם כבוש וולין על ידי פולין, עזבה המשפחה את הורוחוב ועברה לברסטצ׳קה, עיירת מולדתו של אבי.

בברסטצ׳קה התחיל אבי לבנות את ביתו מחדש; ואכן הצליח לתקוע שם יתד נאמנה. התערה גם חיש מהר בחיים הצבוריים ולקח חלק פעיל בתנועה הציונית, נמנה עם תנועת „על המשמר״, שבראשה עמד יצחק גרינבוים והיה יושב־ראש ההסתדרות הציונית במקום.

בבית היתה אוירה של אהבה לציונות וזיקה לארץ־ישראל והבנים שהתבגרו

היו מפעילי החלוץ. בשנת 1925 עלה לארץ אחי אברהם. בשנת 1930 עליתי אנכי וארבע שנים לאחר מכן הצלחנו להעלות את אחינו הצעיר אליעזר. בשנת 1939, כאשר ביקר אחי אברהם בברסטצ׳קה, עובדה תכנית להעלאת שתי המשפחות שלנו ולהושיבן על הקרקע, שרכשנו עבורן ביקנעם, אך מלחמת־העולם שפרצה והשואה שבאה בעקבותיה שמו קץ לתקוותנו.

על רצח האבא פורסמה ב„הזמן" בחודש אלול תש"ד (23.8.1944) הידיעה הבאה:

חייל אוקראיני מוסר על הרצח ברובנו

חבר מרובנה כותב לחברת „הסנה" את המכתב המזעזע הבא: נודע לי כי הח׳ אברהם כהנא עובד בחברתכם, אבקשכם להודיע לו באיזה אופן שהוא הודעה לא משמחת. לפני שבוע בעזבי את הארץ בדרכי למצרים, פגש אותי אוקראיני בשם איבן פטרנקו, וביקש להודיע לח׳ א. כהנא שאביו הוצא להורג על ידי הרוצחים הפאשיסטים, גרמנים ופולנים לפני חצי שנה בערך בעיר רובנה, וולין, בעוון היותו חבר בועדת האספקה למחתרת בוולין. לפני מותו ביקש ממרקו הנפח, מראשי המחתרת בווהלין, להודיע לבנו הבכור העובד בחברת „הסנה" בירושלים, אברהם ולבנו אהרן העובד כמנהל עבודה ב„סולל בונה" או לבנו השלישי אליעזר בקבוץ שדות־ים או לאחותו פייגה בקרית עמל, שנמצא וימצא לעולמים ברובנה ככל יהודי פולין באשר הם, הוא מבקש לדאוג לאמא, צפורה, בלומה והילדים שברחו לקיוב בסיועם של אנשי המחתרת, בעלה של בלומה הוגלה יחד עם כל המשפחה, כמאה איש בערך למקום לא נודע, בעוון „חטאיו" לנאצים הרוצחים.

המנוח מאיר יעקב כהנא, היה בוולין עסקן ציוני חשוב ונערץ. בניו עלו לארץ במשך עשרים השנים האחרונות. לפני פרוץ המלחמה אמר (הוא) לעלות לארץ.

זכרם של יקירינו — אבינו מאיר יעקב ואשתו מלי, האחיות צפורה, בלומה ובעלה ישראל גרובר וילדיהם חיימקה וטויבלה ושאר בני משפחתנו הקרובים שניספו, לא ישכחו לעד.

חיפה — אהרן כהנא

העיירה ובית הורי

מלווים עולים לארץ־ישראל

נאמר לי, כי ביום הולדי היה עוד בית הורי ספוג הדי הברכות וצער הפרידה, ודמעות אבי ואמי עוד יבשו על לחייהם, בשלחם למרחקים את האחות הגדולה מילה. דודתי מילה עלתה לארץ עם ראשוני החלוצים של העיירה, בני העליה השניה. היא, שגדלה בעיירה ומרדה ביש הגלותי, בצורת החיים וההוי היהודי, הלכה להגשים את חלומה של הקבוצה הקטנה. עיירתנו תרמה את חלקה לעליה, לרעיון הציוני, לבנין הארץ; וברסטצ׳קה נרעשה ותוססת; עם עלות

השחר יוצאים העולים; והמרחק כה רב; והתלאות רבות, והארץ לא ארץ, והבת כה צעירה...

ירושלים דווליניה קראו לברסטצ׳קה, ואת תואר־כבוד זה רכשה העיירה בצער ובכאב. משפחות נפגעו, נפרדו מהן חלקים והתרחקו. פה עזב בן, שם בת, והכאב עמוק, אך הכל נעשה תוך הכרה, תיך בחירה חפשית, כמילוי תפקיד של חלוצי העם. הפעם נסעה מילה, אחריה בתור — צביה ישרה, בנות אותה משפחה, ילדי איתו בית. ובבתים השכנים, הקרובים והרחוקים, נשמע ההד.

משמאל לימין; בשורה הראשונה: א. לינסק; הנדלסמן; צ. אבצוג; א. סקולסקי; י. זילברשייד; ה. חודק; א. כהנא; וויינצוויג. בשורה השניה: י. ל. זביגלר; א. חניס; שוסטר; ב. שמש; ד. פרשטוט; ר. גרובמן; א. זילברשייד; פ. לרר; גרוסמן.

ואני, באתי כנראה למלא חלל במסגרת המשפחה. בליל עזיבתה של מילה את העיירה נולדתי, ואויר נשימותי הראשונות רווי היה צער־פרידה ועצב געגועים שליווני כל חיי הילדות והבגרות. וכאשר התחלתי להבין דברים ידעתי, כי אני שייכת לשם. כל בני משפחתנו לא פה מקומנו. בביתנו דובר תמיד על ארץ־ישראל; על מכתבים שיש לכתוב לשם, ועל מכתבים, שנתקבלו משם. את הכתוב במכתבים לא ידעתי, כי עוד לא למדתי קרא וכתוב, אך די היה להחזיק ביד מעטפה מארץ־ישראל, או תצלום שנתקבל משם, וכבר הייתי בעולם של חלום והזיה. ארץ־ישראל נחשבה אצלי כשלי, כמו בובתי ושמלתי...

וכאשר תקפו אותי לעתים געגועים, שהטרידו ולא יכלתי לעמוד בהם, היה אבא משקיטני: גם אנו ניסע בבא היום וכשנהיה מוכנים!

בהזכרי עתה בימים ה„טרום־היסטוריים" שלי, נראית לי שרשרת ארוכה

של תהלוכות־מלווים: מלווים עולים לארץ־ישראל... שורה ארוכה־ארוכה של רוב תושבי העיירה, המתמשכת באפלה לפני עלות השחר... מסביב דמדומי־שחר וצללי־אדם זוחלים ומפחידים, אם בשלג החורף, בבוץ האביב או הסתיו, או בטללי הקיץ... משתרכת לה שורה ארוכה זו של אנשים צללים שותקים, עיפים מליל נדוד שינה... פה ושם נשמע בכי חנוק, עצור, ולפתע — פורצת שירה... כולם שרים ובוכים... ואני, הקטנה, מתרוצצת, מתרגשת; נוסעים לשם, מקום האחיות והדודות שלי, לארץ־ישראל שלי... בדמדומי הזיה וחלום אני נתקלת בהולכים, נלבטת בין רגלי הגדולים ומשתוללת...

וקרני־השמש הראשונות מקבלות פני תהלוכה זו, מבריחות את הצללים האפלים והן כה מחממות, מחיכות ומבטיחות...

חגיגה של ילדי בית־הספר

תסיסה בעיירה, מתכוננים להצגה. אנו, ילדי בית־הספר, עסוקים בחזרות ובהעתקת דברי התפקידים. בבית־הספר מאחרים לשבת. המורים והילדים עובדים. הדופק של העיירה כולה כאילו פועם מהר יותר. בני הנוער התנדבו לעבור בין התושבים ולאסוף תרומות למזנון החגיגה. בכל בית מקבלים להכין משהו. אוספים כלים. מכינים את האולם. הכל עסוק, הכל עובדים.

מאוחר בלילה אני חוזרת מבית־הספר, ומרחוק הבחנתי באור הרב

הצגה של ילדי בית־הספר „תרבות" — א. פארשטעלונג פון די שול־קינדער פון „תרבות"
מימין לשמאל; בשורה הראשונה: ש. קליבנר; פ. שלייאן; אסתר רדר; ת. גלקין; ח. פרשטוט. בשורה השניה: גיטל סירקיס; המורה שוסטר; ב. ביקמן. בשורה השלישית: א. גורינשטין; אליעזר לרר.

שבביתנו, כל החלונות מוארים. ובהכנסי — שמחה וששון! ביתנו היה לבית־חרושת בזעיר אנפין. בנות „המחלקה העליונה" עסוקות בתפירה ובריקמה: מכינים את הסרטים המרוקמים, שיעַנדו את חזיהם של חברי ועד בית־הספר. גם אני רוצה להשתתף במלאכת קודש זו, אך הם, הגדולים, צועקים: למה את נלבטת בין הרגליים? לכי לישון!... התענינותי גוברת והולכת, וגם רגזנותם וצעקותיהם עולות, עד... שנוכחו לדעת, כי לא יפטרו ממני, ונתנו גם לי לרקום.

ואני לוקחת בדחילו ורחימו את המשי הנוצץ, חציו לבן וחציו תכלת, ידי רועדות, הלב פועם: מה יהיה ולא אצליח? תהיה זאת חרפה לעולמים... ומחשבות שונות מטרידות: סרט זה יקשט אולי את חזהו של אחד מחברי הועד, ואולי אפילו את חזהו של ראש הועד פורר...

משפחת קטרבורסקי; מימין לשמאל: שושנה, מילה, שרה, צביה, האם, שלמה.

הגיע ליל החגיגה. האולם הגדול ביותר בעיירה מלא מפה אל פה. הכל באו, לא נעדר אחד מאנשי העיירה. המקומות בכל הספסלים תפוסים, רק השורה הראשונה פנויה, היא מיועדת לחברי הועד. באוירה של אור וחמימות, רעש והמולה, מחכים כולם. פתאום איוושה בקהל: חברי הועד, ובראשם פורר, מופיעים!... התזמורת פורצת בנגינה סוערת. זוגות ילדים, שעמדו מוכנים עם הסרטים בידיהם, מסתערים על חברי הועד ועונדים סרט על חזהו של כל אחד מהם. לקול מחיאות־כפיים מתקדמים חברי הועד עד לשורה הראשונה ותופסים את מקומותיהם.

ואני מאושרת, מתרוצצת ממקום למקום; רצה אני מהבמה אל השורה הראשונה, שבה גם מקומו של אבא, וחוזר חלילה. גם ידי היו בהכנת החגיגה ואני משתתפת גם בהצגה...

למחרת, משיחין הכל בהצגה. מבעד לחלונות הפתוחים נפלטים אל הרחוב קטעי פזמון ושיר, ששרו אותם בהצגה. משוחחים על הכסף הרב, שהחגיגה הכניסה. מחזירים את התפאורות ואת הכלים, שהושאלו לצרכי החגיגה. העיירה חוזרת למסלול חייה הרגילים.

(בלומה סקולסקי־קטבורסקי)

מבית אבא ל„ארץ חמדת אבות"

„שם בארץ חמדת אבות", זה היה השיר העברי הראשון אותו לימדני אחי יעקב, מלותיו של השיר, היו המלים העבריות הראשונות אותן למדתי מפיו.

אחי יעקב היה אחד ממיסדי סניף „ההתאחדות" בעיירה, פעיל בקרנות ואחראי להפצת העתון „אלט ניי לאנד".

זוכרת אני ערב־חורף אחד ואני אז ילדה קטנה, מוצאי־שבת היה, ירד שלג, בחורים אחדים מסתובבים בחוץ, כדי לשמור מפני השוטרים הפולנים ובביתנו אשר ברחוב צ׳רבונה 25, מסביב לשולחנות, על כוס תה, מסובים בחורים ובחורות, מכונסים באספה בלתי ליגלית, לאיסוף תרומות למען הוצאת רשיון לסניף „התאחדות".

משפחת יחיאל לייב ביקמן

משמאל לימין ; בשורה הראשונה : פייגה בקובצקי ; דוד ביקמן. בשורה השניה : בלומה, גולדה, דינה חנה, יחיאל לייב, גיטל.

נשמעו אז דברי פתיחה נלהבים, מוקדשים לא. ד. גורדון ולתורתו ואח"כ השמיע פטיפון „צרוד" את דברי הרמן שפירא, על יסוד לק.ק.ל. ונסתיים הערב בשירי ערגה על ארץ ישראל : „שם בארץ חמדת אבות, תתגשמנה כל התקוות — —"

לא זכה אחי יעקב להגשים את תקוותיו ולבנות את ביתו בארץ־ישראל.

את ביתו בנה בפוריצק. עמד על סף העליה, יחד עם משפחתו, ופרצה השואה.

יהי זכרו ברוך.

בית אבי היה בית מסורתי וציוני. משחר ילדותי זוכרת אני את תמונות הרצל, א. ד. גורדון וטרומפלדור והקופסה הכחולה, מקשטים את קירות ביתנו.

אבי היה בין התורמים המושבעים לקרנות ושוקל השקל וברוח זאת התחנכנו, אנחנו, הילדים. אבל בבוא היום ואחותי מרים * הצטרפה ל„החלוץ" ויצאה עם חבריה לחטוב עצים, נתקלה בהתנגדות קשה מצד אבינו. זוכרת אני את השידולים, ההפצרות והאיומים של אבא. הוא רצה לפדות את יום העבודה בכסף; הנקל לראות בת יהודיה חוטבת עצים?!

אחותי מרים לא נרתעה ויצאה להכשרה בקלוסובה ובחודש מרץ 1932, עלתה ארצה. אבי ליוה אותה לתחנת הרכבת המרוחקת ובשובו הביתה אמר: „לא אוסיף ללוות את בני, אעלה עמהם". אמר וקיים. בשנת 1935 עלו הורי עם אחי ואחותי הצעירים ארצה. אחי צבי היה חייב גיוס לצבא הפולני ולא קבל היתר יציאה ואני עזבתי את הסניף ואת העיירה ויצאתי להכשרה.

בשנת 1939, שבועיים לפני פרוץ המלחמה הצטרפתי לעולים באנית המעפילים „טייגר הייל" ועליתי ארצה.

גנוסר — שרה (לימון) דגן

בבית אבא אמא

א. אמי מברכת על נרות השבת

עיני אמי היו עמוקות. אינני יודע בדיוק, אם אפשר להגיד „עיניים עמוקות". ייתכן ובעברית רהוטה צריך היה להגיד „עיניה ישבו עמוק עמוק בחוריהן". אולם, לא עיניה לא „ישבו". הן היו עמוקות ותמיד, תמיד, כשהייתי מסתכל בהן נדמה היה לי, שהן, העינים הכהות האלו מטילות בחובי, מלטפות את לבי וכאילו שומרות סודן עבורי, לעת מצא.

קומתה זקופה היתה וראשה אל על. ועד היום לא אדע מה ומי זיקף את קומתה, מי את ראשה תמך לבל ישח. זאטוטים הקיפיה כמעט כל משך חייה. את משק ביתה ניהלה בכוחותיה היא ללא כל סעד ותמך. אבי, סוחר טרוד ועסוק כל ימות השבוע, תכופות נעדר למשך ימים ארוכים מביתו וכל עול הבית על ראשה של אמי העיק. העיק והכביד. וראו: ראשה זקוף, תמיד, ראש אמא.

והעינים, עיני אם יהידיה, מרצדות, כהות וסודן שומרות...

מאז ילדותי הרכה ביותר ועד היום בו עזבתי את בית הורי לצמיתות מאז ילד־„חדר" הייתי ועד ימי התבגרותי, כשהייתי „אפיקורס" ואחר נתיבי בעולם תרתי, לא עיפתי להסתכל בעיניה המכוסות של אמא, עת עמדה לברך

---

* חברת רמת רחל. נפטרה לאחר מחלה בשנת 1954.

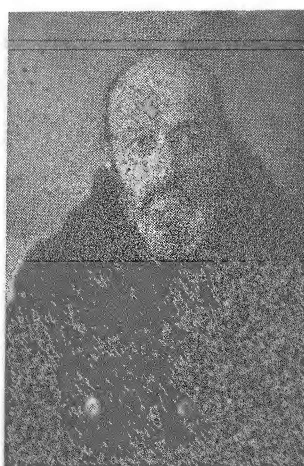
על נרות השבת... העינים מכוסות היו בידיה הלבנות / איזה לובן של ידים! הן בכל עבודה קשה עסקה אמי. מניין לה ידים כה לבנות? / ובכל זאת, תמיד, תמיד נדמה היה לי שהנני רואה איתן, את עיניה הכהות כשהן חודרות עמוק עמוק לתוך החלל, חלל הבית אפוף קדושת השבת ובשתיקתן העמוקה / הראיתם פעם עינים שותקות? / מדובבות ומספרות על עולם חייה של אשה יהודיה בעיירה הקטנה של זו פולין המדינה, עיירה שהיתה ואיננה עוד...

וכאשר סימו שפתותיה של אמא לדובב ואת ידיה מעל פניה — עיניה, הסירה, היה מבטה כה פיסני, כה רחיץ ומלטף, קרוב קרוב, כמבט אדם אשר מילא בהצלחה שליחותו, שליחות קדושה, נשגבה, והשליחות נרצתה.

אזכור זאת יפה יפה: עת עוד ילד הייתי, היתה אמי, לאחר שבירכה על הנרות, מרעיפה על ראשי המתולתל נשיקה אחת ומכבדת אותי בעוגת שבת לפני צאתי עם אבי לבית הכנסת.

ועת בגרתי ואדם מהלך בין הבריות הייתי — עוד ערגתי לאותה נשיקת־אמא לאחר ברכתה על נרות השבת. אמא ראתני כבר „גדול" בעיניה היפות, אשר נשיקת אם עלולה עוד לפגוע בי ומנעה אותה ממני. ואני — אני עד היום עוד מחכה לה.

ב. אבי „עובר" על „פרשת" השבוע

עקיבא גלר

בערבו של איזה יום היה אבי קורא בפרשת השבוע? נשכח הדבר מזכרוני. נדמה לי שהיה זה בערבו של יום חמישי בשבת. לאחר תפלת מעריב. ואולי טעות עמדי? באמונה, לא אזכור. אולם, פני אבי השקועים בספר, לחן קולו החרישי, הם שמורים בזכרוני היטב היטב, כאילו רק אתמול ראיתים ושמעתיו.

„שנים מקרא ואחד תרגום". ואבי היה שומר באדיקות למופת וחזר על כל משפט בפרשת השבוע פעמיים ומיד לאחריו התר־גום בארמית, אשר וודאי לא הבין מנו אף מלה אחת.

את מלאכתו לא עשה רמיה. לא דלג על חלקי משפט ואת מלותיו המשונות ביטא במפורש, בקול, ובדביקות של מאמין באמונה שלימה.

קולו של אבי — עצבות עמוקה היתה נשמעת הימנו. קדרות חייהם של יהודים בעיירות הנידחות של פולין, הדאגה והחרדה למטה לחמם, אשר היה להם משענת קנה רצוץ, הפחד מפני שוטרים ונוגשים, שונאי ישראל למיניהם, וזה העוני והדלות אשר פשו בכל, נראה לי שזה קולו העצוב של אבי בתפלתו — מקורו בכל אחד מאלה ובכולם גם יחד.

אזכור את אבי חוזר בלילית שבת מבית הכנסת כשהוא לביש בגדי חג. רק סגר את הדלת מאחריו והחל בברכת „שלום עליכם מלאכי השלום". דומה, תפלת חג רעננה, עליזה, מסבירה פנים ומקבלת אורחים. ואף היא — לחן נוגה ועצוב היה לה בפיו של אבי. לחן רווי ערגה וכיסופים אשר לא באו על סיפוקם.

זה קרוב למחצית יובל שנים לא שמעתי את קולו של אבי בתפלותו, ועד היום אזני שומעות אותו.

ג. אחותי מגשרת בין הדורות

בינינו לבין הורינו הפרידה תהום עמוקה. מצד אחד — עולם מחשבות ומושגים, אשר עגנו עמוק עמוק בנבכי המסורת מקדמת דנא, חרד למשמע כל רחש חדש, כל אוושה מודרנית; ולעומתו — דור המאה העשרים, אשר עולמו פרוץ לכל עבר ורוחות עזות מטלטלות את כל הויתו אל מול הצטלבויות דרכים והיא תוהה ובוהה ואינו יודע אנה יפנה...

כאב לא מעט אכלו אלה גם אלה. דאבו האבות על עולם חיים, ההולך ודועך באין לו המשך. ודאבו הבנים על ההכרח למרוד ביקרים להם ביותר עלי חלד. / את טעמו של הכאב הזה הננו מרגישים עתה ביתר שאת משהרגשנוהו אז, באותם הימים. לא פעם מטרידה אותנו המחשבה הנוגה, שיקירינו עלו לגרדום וברגעי חייהם האחרונים חשבו עלינו, בניהם ובנותיהם אשר עזבום, אותם ואת אמונתם והלכו באשר הלכו / אחות היתה לי. אחות בכורה. כעשרים שנות חיים הפרידו ביני לבינה. אני בשנות העשרים של המאה החדשה ואחותי בשלהי המאה הקודמת. ואכן, באיזו תבונת חיים ורגשת לב ידעה אחותי זו לגשר בין אורח חייו ומחשבתו של אבי לבין יצר ההתמרדות והתפעמות הלב של נער צעיר, אשר בעט בישן, וכל דבר חדש טרם ירש מקומו. אחותי היתה יפה, חכמה ומעוררת כבוד. הורי אהבוה מאוד וכל ביקור שלה בביתנו, לאחר נשואיה, היה בבחינת משב־רוח רענן. לדבריה היו הורי מקשיבים ביראת הכבוד ואף אנו, אחיה ואחיותיה הצעירים, מלווים היינו כל תנועה מתנועותיה באהדה ובאהבה רבה.

לאבי היתה מסבירה, שאכן אין כל רע בהליכתי ל„השומר הצעיר", ואת טענותיו היתה סותרת בדברי נועם ובחיוך מלבב. ועל לבי דיברה והסבירה, מה חשיבה היא המצויה של כיבוד אב ואם, ושדלתני להציץ ביום שבת, ולו להציץ בלבד, שעה קלה לבית הכנסת ולהשביע במדת מה את רצונו של אבא המזדקן וההולך.

שמעתי לכל הצעותיה הנבונות. והתברכתי בלבי שאכן כזו היא אחותי.

השפה הרוסית היתה שגורה על פיה והיתה מרבה לשיר בקולה הערב שירי־עם רוסיים. והיתה שירתה רגשית ורוויית כסופי לב טמירים. בביתה היתה נוהגת אורח חיים חפשי מכל חבלי דת ומסורת. ויחד עם זאת — כלפי ההורים, נהגה ביראת כבוד ונזהרה בכל כח תבונתה לבלי פגוע ברגשותיהם ובאמונתם.

כאלה היו אחיותיני ואחיני הבכירים. ואם יצאנו מתוך עיירתנו הקטנה, אל דרכי החיים השונות כשקומתנו זקופה ומפלסת לה דרך במערבולת סואנת

זו של מלחמת דורות ואמונות — הרינו חייבים תודה והיקרה להם, המגשרים ביד אמונה בין דורות בישראל.

אזכרך אחותי היקרה! כל ימי חיי עלי חלד תלויוני דמותך היפה והנבונה, אשר יד משחית זידוני הובילה לגרדום.

ד. בת הזקונים להורינו כותבת „עמעס"

שנה אחת לפני השואה הגדולה שמתי פעמי ארצה. השארתי בביתנו את אבא ואמא הזקנים ולידם את אחותי הקטנה, בת הזקונים להורינו והיא כבת שתים עשרה. באווירה הפוליטית של הימים ההם הורגשה ההצטברות הגוברת והולכת של כוחות אפלים במרכזה של אירופה, אשר בישרו מלחמת השמד וכליון. עוד לא ידע איש מקום התפרצותה של לַבה אוכלת זו, אולם החרדה והפחד מפני העלול לקרות, אחזו בכל. אחותי הקטנה, בעלת העינים השחורות והעמוקות כעיני אמא שלנו, עמדה ליד הורי באותו שחר אביבי ושלשתם חובקים אותי בטרם עלותי על העגלה הרתומה לשני סוסים אפורים, אשר עמדה להסיעני לתחנת הרכבת במרחק של למעלה מעשרים ק"מ ממקום העיירה.

הורי הזקנים נשארו גלמודים לנפשם כשמטה לחמם שבור לחלוטין. דאב עד מאד הלב למראה אחותי הקטנה, הרכה כל כך, אשר תשאר יחידה עם הורינו וכל הצער והסבל למראה הורים מזדקנים וחולים, באין כל אפשרות לעזור ולסייע, יפול בחלקה.

א קאמיטעט פון קרן־קימת־לישראל (נאציאנאל־פאנד) אין ברעסטעטשקע

תלמידת בית הספר העברי „תרבית" היתה אחותי. תלמידה טובה ונבונה והצטינה בקריאה יפה ובכתיב נכון. מכתביה אלינו, אחיה ואחיותיה בארץ, הפתיעו איתנו מדי פעם יותר ויותר. תמהנו, איככה ילדה כה צעירה יידעת לגבש לעצמה סגנון בהיר כל כך, עושר מלים כזה וכשרון מיוחד לתיאור הדברים.

בקראי את מכתביה של אחותי הצעירה הרגשתי לא פעם שאכן מתבגרת אחותי לפני זמנה וילדות מאושרת ושובבה לא תדע. חישבני, שלא ידעה כלל ילדות מהי. ודאבתי על כך רבות.

נקפה שנה מאז נפרדתי מהורי ומאחיותי והמלחמה האיומה פרצה בכל מוראותיה. רק כעבור שנים נודעו לנו פרטים על הזוועה האיומה, אשר פקדה את עמי אירופה ובכללם את קהלות היהודים במפורט ובמיוחד. מכתבי ההורים, אשר הגיעונו, היו קצרים ורוויים כאב וחרדה. האלכסון בשורות אבא גדל והלך וכן אמא — אותיותיה נכתבו גדולות יותר ומעוקמות יותר, שלא כרגיל. אחותנו הקטנה כמעט ולא כתבה לנו ורק לעתים נדירות הוסיפה למכתב ההורים מלים ספורות.

ולפתע, באחד הימים אנו מקבלים מכתב ארוך כתוב על ששה דפים. אחותנו הצעירה כותבת המכתב. לתדהמתנו הגדולה המכתב כתוב יידיש. והוא מתובל במילים עבריות לרוב כשהן כתובות בכתיב יידיש הידוע.

המכתב כולו חדור רוח טובה ומשובבת שלא כדרך כתיבתה של אחותנו. מספר הוא על „קלובים" שנפתחו בעיירה הקטנה, קלובים לריקודים, למשחקים, לשח־מט, על תזמורת צבא המנגנת יום יום ברחוב, על תהלוכות צבאיות, על מורים חדשים, המלמדים דברים מעניינים מאוד, ובתוך כל אלה — הד קלוש על שלום ההורים כי טוב ועל כך ש „ב ע מ ע ס " טוב לנו, שהגרמנים גורשו.

היה זה מכתב ארוך וסתום עד מאוד. מכתב אחותנו הצעירה בת השלוש־עשרה. המה בי לבי למקרא שורותיו. הן לא ידעה אחותי לכתוב — ולו מלה אחת ביידיש. איככה למדה כה מהר לעשות שימוש בשפה בלתי ידועה לה עד כה? על שום מה חדלה לכתוב, כדרכה, עברית?

מה השתוקקתי לעמוד מאחורי גבה של אחותי הקטנה ולראותה כותבת מכתב זה ולהציץ אל חדרי נפשה הצעירה.

היה זה מכתבה האחרון. הד אחרון.

ורק כעבור חדשים רבים לאחר מכן הגיעתנו בשורת האימים על קבר האחים אשר ניכרה לאבות ואמהות, זקנים וטף, כסופים וערגונות של קהלת היהודים בעיירת מולדתי.

ב ן ־ צ י ו ן ג ל ר

בבית־אבא שנחרב

(לזכר אבי, אמי ואחיותי היקרים)

כאשר מעלה אני בזכרוני את עירתנו רואה אני שוב בעיני רוחי את הבית הנאה של הורי על שתי קומותיו והחדרים המרוהטים יפה למעלה בקומת המגורים, והחנות „כל־בו" למטה, בקומת־הקרקע. מטפס צבעוני יפה הקיף את מרפסת הקומה העליונה ואת מדרגות־העץ מסביב והשוה לבית כולו צורה נאה ונעימה.

בבית זה חלמו המוני בני־נוער את חלומם הקוסם של עליה והגשמה. באחד החדרים בקומה העליונה, אשר שימש להם אולם (או „לוקל", כפי שקראו לו בזמנו)(תמיד רעש והמולה של חברי „החלוץ" ומדריכיהם המבוגרים, שרכשו לעצמם כבר ידיעות מקיפות על הנעשה בארץ ובתנועה. ערב־ערב היו בני־הנוער באים לשמוע על הנעשה בארץ ובעולם ולדעת את המתרחש. היה בזאת משום המשך ללימודים בבית־הספר וגם משום הכשרה לחיים חדשים. וכה צמאים היו ללמוד ולדעת! עד שעה מאוחרת בלילה ישבו והקשיבו להרצאות ולשיחות המרובות, ולא ידעו כל דרך אחרת מאשר — עליה לארץ.

וזכורני, בהיותנו עוד ילדים, תלמידי כתות, אשר השתיכות לתנועה עוד היתה אסורה עליהם, אך תנועת „החלוץ" קסמה לנו וחיי התנועה ב„אולם" משכו מאד. יציאת חברי־„החלוץ" הראשונים להכשרה ואח"כ לעליה, חגיגת יום הצהרת־בלפור, חגיגת פתיחת האוניברסיטה בירושלים והדי כל מאורע חשוב אחר בארץ הגיעו אלינו. בגיל רך, בתוך כתלי בית־הספר החילונו בפעולות, אשר קירבו אותנו למטרה, להקמת „החלוץ־הצעיר", אשר מתפקידו היה להכשיר את הנוער בגיל רך לחיי־תנועה ,להכשרה ולעליה. בתוך הכתה הוצאנו „עתון", אשר מרבית החומר היתה על נושאי בית־הספר, אולם הוא הצליח ללכד את התלמידים לאגודה אחת, אשר השפעתה גדלה אח"כ עם הקמת — „גדוד מגיני השפה העברית".

בלהט־נעורים התמסרנו לרעיון: לשמור על כך, שעברית תהיה השפה המדוברת בכל מקום. קשרנו קשרים עם ה„גדוד למגיני השפה" בארץ־ישראל וממנו קבלנו עידוד והדרכה. את בני־הנוער בעיירה, אשר משום מה לא הגיעו ללמוד בבתי־הספר של „תרבות", לימדנו אנחנו עברית, ולא קימצנו עמל ומאמץ להקיף את כל הנוער, תוך מאבק עם השפעתו הרבה של בית הספר הפולני, שהקנה חנם חנוך לכל. סודרו שיעורי־ערב לעברית במקומות אחדים, גם בפרברי העיירה, ונערכו שיחות והרצאות מותאמות לנוער בגיל זה ועל נושאים הקרובים ללבם. בין מבוגרים.

מלבד ההרצאות והשיחות החלו גם בעבודה גופנית כהכנה ממשית להכשרה ע ב ר י ת!" ובהם תביעה מאת כל אחד לדבר רק עברית; הדפסנו פתקאות:

והפעולה של ה„גדוד" לא צומצמה בין הנוער בלבד, אלא התרחבה גם על המבוגרים. הוצאנו כרוזים שונים עם כותרות מאירות עינים: „ד ב ר ע ב ר י ת!"), שהגיעו לכל פנה. בפעולה זו יכלנו להעזר במדה רבה במורינו והצלחנו להשיג, שהשפה העברית היתה שולטת בין הנוער, ובמדה לא מעטה גם בגיל רך. הנוער התמסר לעבודה במרץ רב והשתדל לעשותה טוב מהמבוגרים. רוב

ההורים היו אמנם ציינים נאמנים שגילו מסירות רבה לרעיון, אולם היו גם הורים לא מעטים, אשר מחמת דאגה לבריאות ילדיהם לא הרשו להם לצאת לעבודה קשה. לאט לאט התגברנו על התנגדות זו וכולם הבינו, כי למען עלות לארץ יש לרכוש מקצוע, או לפחות לקבל הכשרה לעבודה גופנית. וכבר לא התיחסו עיד כמו ליוצא־דופן, לאחד המורים, כאשר אחרי שעות עבודתו בבית־הספר, התיישב לרכוש את מקצוע הסנדלרות, מקצוע, הנחשב בגולה לשפל המדרגה.

יבסקרי את הפעולה החנוכית והתרבותית של הימים ההם ואת תוצאתה, נראה לי, כי שני הגורמים גם יחד — בית־הספר העברי ותנועות־הנוער, הצילו את רוב הנוער מכליון, וכי הזרע שנזרע נקלט בקרקע פורה; ראינו זאת בעליה רבתי של הנוער שלנו ובהשתלבותו המהירה במערכת היצירה שבמולדת. ועמוק הצער על אלה, אשר מטעמים שונים לא מצאו את דרכם לארץ ונפלו בידיהם הטמאות של הצוררים הנאצים ועוזריהם מאזרחי המקום, האוקראינים.

ולעולם לא ימוש מזכרוני אבי היקר ז״ל, אדם פשוט וישר, שעמל כל ימיו ונמנה עם אלה, שהבינו כי אין עתיד לעמנו בגולה ועודד אותנו לעלות, אך הוא מת „מות טבעי״, מבלי לפול בידי הנאצים. לא אוכל לשכוח את אמי היקרה ז״ל, שהשקיעה עמל וחבה רבה בחנוך ילדיה לעתיד טוב יותר וחלמה לבוא אלינו ולחיות עם בניה בארץ, אך נטרפה בידי הנאצים באכזריות. כן אזכור ולא אשכח את אחותי היקרה רבקה ז״ל, מראשוני „החלוץ״ בעיירה, שנכספה לעלות ודחתה את עליתה בגלל מות האב ולבסוף נרצחה עם בעלה ובתה הקטנה על ידי החיות הטורפות בצורת אדם. ואת אחותי אלקה ז״ל לא אשכח, חברת „השומר הצעיר״, אשר בימי התכוננותה לעלות, מתה באביב ימיה.

נשמותיהם צרורות בצרור חיינו.

קרית־עמל. יהודה מזורי (מזורק)

בית אבא־אמא

כאשר אני מעלה בזכרוני את דמות ברסטצ׳קה וכל הקשור בה כמקום הולדתי וצעדי הראשונים עלי חלד, תוקפים אותי שמחה ורגשות חמים. העיירה בה ראיתי אור החיים, בה למדתי, השתיבבתי וכ״כ טוב ביליתי. —

לנו, הילדים, ואח״כ לנו, הנוער, היה טוב מאד בעיירה זו: מרחבים עצומים לטיולים, יער עבות וגדול, נהר רחב ידיים עם שחייה, שובבות וחתירה במשוטים על גבי סירות קטנות, שלג ונהר קפוא והחלקה במחלקיים על גבו; טיולים על עגלות־חורף; בלילות־ירח מקסימים — אלו הן חוויות בלתי נשכחות.

חיינו בעיירה זו היו מלווי ענין ומעש. נהנינו מלוא חפנינו מכל אשר רק נערים בריאים ושובבים מסוגלים ליהנות, ויחד עם זאת למדנו וחונכנו מקטנותנו, כי הכניסה וההכשרה לחיים — והחיים עצמם מתחילים בארץ־ישראל, אליה כל אחד מאתנו נשא את נפשו והתכונן בכל רמ״ח אבריו ושס״ה גידיו.

למדנו משירי הארץ, רקדנו את רקודיה וקראנו את עתוניה וספריה.

העמסנו מרצון, חיבה והקרבה על כתפינו הצעירות והחסונות תפקידים רציניים, קשים ואחראיים. —

ובבית אצלנו חונכנו מילדותנו לקראת ציון והגשמת הציונות והחלוציות. היה בזה לא מעט מהמסמל והמחנך, שידענו כי בעלית הגג של ביתנו הגדול עומד ארגז־עץ חציו גמור, ואפילו ארוז, בו אבא התחיל לארוז חפציו לקראת עליה לארץ בשנות 1908—1910. שיקולים משפחתיים מנעו זאת ממנו. תכופות הייתי מתייחד עם ארגז זה, ממתיק סוד, חושב ומרגיש כאילו הפלגתי כבר למרחקים, לארץ המקווה.

אמנו, עליה השלום, מנוחתה עדן, בהיותנו עוד קטנים ובסרבנו לאכול או לשתות, היתה מטיפה לנו מוסר ואומרת: בני היקרים! באם רוצים אתם לעבוד בארץ־ישראל ולהיות פועלים חזקים ובריאים, עליכם לאכול ולהתחזק ואז, כבמקל קסמים, סולקה כל „אי־הבנה".

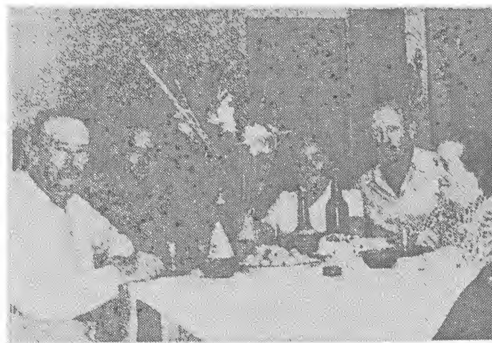
וזכורני, פעם בגיל 12—13 הלכתי לטייל בבוקר לאחד הפרברים ונפגשתי עם שגץ, מכר, חורש במחרשה רתומה לזוג סוסים. נפעמתי כה למראה עיני, שלא יכולתי לזוז משם. ואחרי הסתכלות ממושכת והפצרות מצדי הירשה לי השגץ לחרוש, ובראותו שהנני מטיב לחרוש, התיישב הוא בפאתי החלקה ואני מאושר ונרגש. חרשתי ועבדתי עד לפנות ערב. בבואי אח"כ הביתה מלוכלך, עייף ורעב ובספרי להורי את המוצאות אותי באותו יום, היתה תגובתם הראשונה בהתענינות, אם חרשתי טוב ואיפה למדתי זאת והיו גאים על כך, כשספרתי להם על המחמאות שקבלתי מהשגץ. אמא ז"ל נזפה בי רק על שלא הודעתי לה שאעדר מהבית יום תמים. —

וזכורני: כשחזרתי מההכשרה בה הייתי שנה תמימה בתנאי רעב ממש פשוטו כמשמעו, כי המשוריה בה הצטרכנו לעבוד נסגרה ועבודה אחרת הובטחה אמנם, אבל לא נמצאה ולא ניתנה. — לחזור הביתה, לא רצינו כי אז היתה העליה נדחית — נשארנו לכן במקום: רעבנו, טיילנו קצת, עבדנו, שכבנו וכתבנו הביתה מכתבים מלאי התפעלות והתלהבות וחכינו לאישור המקווה לעלייה. בבואי הביתה מצאתי את אמא ז"ל עסוקה כבר בחנות ואחרי חילופי נשיקות, שאלות וברכות, אמרה לי לעלות הביתה לקחת בארון משהו לאכול והיא תתפנה תיכף ותעלה להכין לי ארוחת בוקר — עליתי הביתה, פתחתי את המזווה וממש נדהמתי למראה השפע, היה שם לחם ככר שלמה, חמאה, ביצים, ירקות. למרות זה שזכרתי שלא צריך לספר על התנאים הקשים בהכשרה וכי קיבלנו הכל באהבה ואין מה לספר אי להתאונן, אינני יודע עד עכשיו איך ומי הוליכני למטה לחנות ושאלני: „אמא אני יכול לקחת אוכל כמה שאני רוצה"? אמא ז"ל נדהמה, התחילה לבכות, גרשה תיכף את כל הקונים מהחנות, סגרה אותה מהר ועלתה אתי הביתה, למרות כל מחאותי, והכינה לי ארוחת בוקר ותוך כדי כך אמרה לי: אל נדבר על כך ואל תספר אף לאחד, כי יש וימצאו אילי כאלה שלא ירצו להבין זאת — לי כבר ספרת שלא במתכוון הכל הכל, אבל אין דבר, עתידך לפניך וכאשר אני נזכרת שלא תצטרך לעמוד בחנות ובפולין, אלא תהיה בארצך ותיהנה מיגיע כפיך, אני ממש מאושרת".

לעזור בחנית לא נדרשתי, אבל כשהגיע איזה שליח מאחת הקרנות, היינו נרתמים כולנו לעזרה, ואבא, ייבדל לחיים ארוכים, היה מכתת רגליו בבוץ ובגשם על מנת להתרים ולהסביר.

אבא היה חבר הועד של בית־הספר „תרבות" וממייסדיו בעיר ופעיל במגבית ובתנועה הציונית. —

כשעליתי ארצה ועל חופי הארץ הממתני הידיעה על מותה של שושנה אחותנו, לא מצאתי עוז בנפשי לכתוב הביתה. לא כתבתי במשך חדשים, עד שקבלתי מכתב מאמא ואבא, שבו כתבו כי נודעה להם האמת המרה. אין להם טענות וטרוניות נגד הארץ שגזלה מהם את הבת הבכורה, היקרה והישרה באדם, אבל גם הם רוצים לעלות לארץ, להחזיר ליתום הקטן את חמימות המשפחה שנגזלה

משפחת מאיר ליטבק בקרית־עמל

חתונת שמואל ליטבק בקרית־עמל
מימין לשמאל: אהרון כהנא; נחמה ליטבק לרר; אהאלי משהלה; שמואל ליטבק; שרה ליטבק, הנדלר; שושנה ליטבק־ולקובסקי; לאה ליטבק; מאיר ליטבק; לאה מרגלית; לאהקה כהן; שלמה כהן; אליעזר ליטבק (בזרו־עותיו — בתו צילה); האם צפורה ליטבק (נפטרה כחודש אחרי החתונה).

ממני, להיות אתנו יחד ולבנות יחד בכוחות משותפים את המשפחה, את הארץ ואת העם — לדאבוני לא נשמר אצלי המכתב ההוא וחבל! כי היה זה ביטוי עילאי של הורים עבריים יקרים, היודעים להעלות את עצמם לגובה כזה שלא כל אדם זוכה לו.

בשנת 1935 עלו ההורים לארץ. אחרי גישושים, התלבטויות והתאקלמות במשך שנתיים בחיפה, בנינו בית בקרית־עמל. אבא ואמא היו בין המתישבים הראשונים

והרבה עבודה מרץ ואהבה השקיעו בשני דונם אדמה שקיבלו מקק״ל. מסביב לבית טיפחו גינה יפה ונטעו עצים וגם אכלו מפרים — נוצר בית משפחה חם. —

אמא ז״ל התחילה ללמוד עברית בשעורי ערב והמורה היתה מהללת ומשבחת אותה על התמדתה ורצונה ללמוד וכשהייתי חוזר הביתה עייף מהעבודה היתה מקדמת פני בשאלה: איך לכתוב מלה זו, או איך לבטא משפט זה, ואז היתה חולפת ועוברת אותי הרגשת אושר ושמחה אין קץ. העייפות היתה נעלמת כבמקל קסמים והיינו מתישבים ולומדים יחד ובטוחני שאני למדתי הרבה יותר ברגעים אלו מהאם הלומדת. —

למדתי לדעת ולהכיר את האם־האדם הגדול והיקר המסור והאוהב את המשפחה ואת העם.—

אבא החליט לעבור לחיים פרודוקטיביים ולהיות עצמאי ומרוויח את לחמו — החליט וקיים — מצא לו בחיפה בעל מקצוע לא צר־עין וחביב ולמד ממנו תוך זמן קצר מאד את מלאכת הזגגות וכריכת הספרים. וביום בהיר אחד הפתיענו בתלותו שלט „זגג וכורך ספרים״, קיבל עבודות והוציאן לפועל כבקי ומניסה וזכורני כמה צחקתי בבית, כשנכנסה ערב ראש־השנה אשה הביתה וביקשה מאבא שיכרוך לה לקראת החג מחזור־תפילות ישן והיא הסבירה לו שבכוונה הביאה את כריכת המחזור אליו, היות ולא רצתה לסמוך על הכורכים הצעירים, שלמדו את המלאכה כאן בארץ, על רגל אחת.

וכאשר הסביר לה אבא, שגם הוא שייך לאלה, לא רצתה בשום אופן להאמין.

ניסיתי להעלות על הנייר אלו אפיזודות, זכרונות וחוויות מבית אבא אמא כפי שנשארו חרותים בזכרוני ובליבי.

יקראו ילדינו, יחשבו, יבינו וידעו את המעיין ממנו שאבנו את הרצון, הכוח, הערגה, האמונה והתקוה להיות ראויים להשתתף בבניית העם ובארץ מחדש.

טבעון, דצמבר 1956 — אליעזר ליטבק

זכרונות נעורים

הסמטה מול ה„קלויז מאוליק״, שבה היה הבית הגדול של סבי, הצטינה בבצות העמוקות ביותר שבעיירה. ו„קלעצלאך״ של גזעי־עץ מונחים היו בתוך הבוץ לרוחב הסמטה בכדי לאפשר לשכנים לעבור מצד לצד. לא פעם קרה שבמקום לשים את הרגל על ה„קלעצלאך״, שקעה הרגל עמוק בבוץ, עד הברכים.

אך בכל זאת, לא נגרע כלום מחשיבותה ומערכה של סמטתנו. להיפך, כל טקסי החתונות וההלויות היו עוברים דרך סמטה זו, וכן הדין בהליכה לתפילה, כי סמטתנו הובילה ישר אל ה„שול גאס״, שבה נתרכזו כל בתי הכנסת והשטיבלאך של עיירתינו, לרבות בית־מרחץ הציבורי, היחידי בעיר.

בסמטה זו נולדתי, גדלתי וחייתי עד יום צאתי משם.

ביתנו היה ישן, קטן ונמוך אבל נקי מאד ומסודר. כמה זכרונות נעימים קשורים בבית קטן זה. מעטה של קדושה היה עוטה אז את ביתנו הדל.

בשבת, אחרי מנחת הצהרים, היה אבי ז״ל ניתן לידי את הגמרא הכבדה, לשאת איתה לטריסקר קלויז, כשהיא הולך לצדי. וחיה בזכרוני תמונת אמי ע״ה בערב חג הפסח, כשהיא עיסקת בהכנית לכביד החג הקדוש ובעיקר הקפדתה היתרה של בעור החמץ מכל פנית הבית. ובערבי ראש השנה ויום הכפורים, כשהיא מזרזת את כלנו עיד מעלות השחר, גיכער קינדער, גיכער, ערב ר״ה היים. אפיש אין וואסער ציטערט היינט. כאלו באמת ראיתי אז לפני עיני, אותו הדג מתפרפר במימיו...

והתמונה של ערב יום הכפורים, אחרי הסעודה המפסקת, אבא היה אוסף את כלנו, מאהיל בידיו על ראשינו ופיו ממלל את הברכה המסירתית, ואמי במטפחת־המשי הלבנה על ראשה מברכת, בדמעות חמות על הנרות. שניהם יוצאים לבית הכנסת ואני ואחיותי עומדות בסמטתנו ומקדמות את כל העוברים הרבים בברכת שנה טיבה וגמר טוב. — כמה אור זרוע בנשמתי מאותם הימים של חיי בברסטצ׳קה, זכרוניתי הנעימים, היו אתי, וקננו בלבי ויהיו חרותים בעמקי נשמתי עדי עד...

אסתר

קטעי הוי בעיירה

פחד

כולנו מפחדים, הקטנים והגדולים. ביום ובלילה, בשכבנו ובקומנו, מפחדים. מתי מתחיל הפחד? עיד לפני הלידה. תולה האם „השבעות" מעל כל חלון ודלת וארובה (כתגבורת למזוזות הקבועות...) כנגד מכשפית, ליליות ומזיקין למיניהם. בימים מפחדים הקטנים מפני השקצים, והגדולים — בפני הגוי הגדול, גובה המסים, שבא להטיל ענשים. והלילות, הלילות המיועדים למנוחה, שורצים אצלינו מזיקים מסוגים ובתפקידים שונים.

המתים

מקובל עלינו כי המתים יוצאים מדי לילה מקבריהם ומתקבצים בבתי הכנסת וקוראים בתורה. ואוי לו לאדם, העיבר בקרבת בית־הכנסת ושומע, כי היא נקרא לעליה לתורה. אדם זה מובטח לו שלא יוצא שנתו בין החיים, בה בשנה ימות. דבר זה ידוע לכל ואין חולקין...

נישט גוטע

על מציאותם יעידו רבים, שהזדמן להם לעבור בלילה את הגשר. בעברם חשו בדמות צועדת בעקביותיהם והדמות פושטת ולובשת צורה, פעם תיראה דמות אשה זקנה ובפעם אחרת — גוי, אי שקץ, בגודל בלתי רגיל. האיש צועד והדמות נעלמה.

ליצים

אלה הם מזיקים קטנים מאד ואוהבים לשטות בבן־האדם, להטעותו מדרכו הנכונה, להיתלות בשולי מעילו ולהתחכך ברגליו ומונעים את הליכתו, חושב שהוא צועד, ומתברר לו שאיננו אלא דש במקום אחד...

ליצים אלה יודעים גם להרע; מסירים הם גג מבית, כהסר מכסה מסיר, ומניחים אותו שלם באמצעו של רחוב.

הם אפורים. צ׳אַרטעס שחורים. השדים — כחולים. השדים „תפשים״ בן־אדם, מעקמים פיו או משתקים את כולו. הם מתגוררים בעליית הגג, בקירות, או באדמה, במקום בו מטפטפים המים שיורדים מהגג. חיבה מיוחדת נודעת להם לריקוד בתוך מערבולת־אבק, בשעת סופה. אינך מאמין? נסה־נא לזרוק סכין לתוך מערבולת כזאת ותיווכח, כשתוציא את הסכין תראה כי היא נוטפת דם... אוהבים הם להקים סערה, לעקור עצים ולהתהולל בכל מקרה של טביעה או תליה. שונאם בנפש הוא הרעם הפוגע תמיד בקיניהם ובריכוזיהם...

עולם־התוהו־ניק

זהו אדם שמת מזמן ולא מצא מנוחה בקברו והוא ממשיך להתרוצץ בין החיים ביחוד בירידים. לא קונה ולא מוכר, רק מתרוצץ. אם תצליח ותרים כנף מעילו, יתגלו תכריכיו ואז ייעלם מיד, יבוא על תיקונו ויחזור למנוחתו...

השיחות על כוחות אלה שלא מעלמא הדין, ליוונו תמיד ובכל מקום. כל אחד ידע לספר כעד ראיה, או שמיעה, על פגישה עם כוחות אלה. ימי הילדות היו מלווים פחד, חלומות־ביעותים ובלהות שהשביתו את שמחת הילדות ועליצותה.

לא היה זה „תור השירים, גיל עולמים״, כדבר המשורר

צבי לימון

בית הורינו

בית עמלים, בית של פעילות צבורית — כזה היה בית הורינו. מי בעיירה לא הכיר את עטקה התופרת ואת בנימין העסקן ב„לינת־הצדק״? — ידועים ומוכרים היו לכולם, כי רב היה המגע עמהם.

אמא מוצאה ממשפחה עניה. בקטנותה מת עליה אביה ונאלצה להתחיל לעבוד ולהרויח על קיומה. למדה את מלאכת התפירה והיתה אחת התופרות הטובות לשמלות־נשים בעיירתנו. כל בנות העיירה תפרו אצלה את שמלותיהן וחלק מהן שהתכוננו לעלות לארץ למדו אצלה את מלאכת התפירה.

אשה יפת־תואר, נעימת הליכות ועדינת נפש. כולם העריכו אותה על עמלה הרב, על מסירותה ללא גבול למשפחה ועל דאגתה המיוחדת להשכלת ילדיה. הסבל והעבודה הקשה היו מנת חלקה בחיים, כי עול קיום המשפחה בת 7 נפשות נפל בעיקרו על שכמה. אבא שהיה מלמד דרדקי, הכנסתו מה„חדר״ היתה זעומה. הוא ניסה מזלו בעסקי מסחר שונים, אך ההצלחה לא האירה לו פנים. לכן כל המעמסה של פרנסת המשפחה הוטלה על אמא. עבדה מבוקר עד שעה מאוחרת בלילה. היה עליה להכין עבודה בשביל הפועלות שעבדו עמה, לסדר את הבית, לטפל בילדים, ללכת לקניות, לבשל ולאפות וגם לתפור. אף פעם לא התאוננה שקשה לה ואף פעם לא הפריעה לאבא בעסקנותו הצבורית.

אבא היה עסקן צבורי מטבעו. הצטיין ביחוד בפעילותו ב„לינת הצדק״ ואחר־כך בעבודת קרן־היסוד. וכל זה כמובן שלא על מנת לקבל פרס.

יומם ולילה היה אבא עוסק בעניני „לינת־הצדק" — המוסד לעזרה רפואית. הרבה שנים היה בביתנו ארון התרופות ומכשירים רפואיים שניתנו לכל נצרך. לא פעם העירוהו בלילה ונקרא לתת עזרה. נענה בעין יפה לכל פונה. חלום גדול היה לו, שהתחיל להגשימו בחייו — הקמת אמבולטוריה. גייס כספים בעיירה ובסביבה והוקם הבנין, שלפני השלמתו שימש שנים רבות בתור אולם להצגות ולאספות־עם.

ראש דאגת ההורים וביחוד של אמא, היה להקנות השכלה לילדים ולעשותם לאנשים בעלי עמדה בחיים. כשנפתח בית־ספר „תרבות" לא היה להם כל ספק שהם צריכים לשלוח לשם את ילדיהם ביחד עם כל בעלי־היכולת. לא יתואר באיזה מאמצים כספיים עלה להם הדבר, וכמה מאושרת היתה אמא כשחזרו מביה"ס עם אותות הצטינות, לא היה גבול לאשרה ולשמחתה.

ההורים הצטערו מאד שלא יכלו לשלוח אותנו להמשיך בלימודים. מוטיל אחינו הצעיר, אחד הילדים המוכשרים והמצטינים בלימודים, ובציור, היה לו רצון עז לנסוע ללמוד בסמינר למורים. ההורים עשו כל מאמץ בכדי לסייע לו בכך. לא בנקל עלה להם הדבר — לוו כסף בריבית קצוצה ואיפשרו לו את ההשתלמות, חסכו להם מפיהם ואמא עבדה יומם ולילה בכדי לאפשר לו לסיים במה שהתחיל. וכשהיה למורה, לא היה גבול לאשרם. מי ידמה להם ומי ישווה להם — הנה רואים פיצוי ושכר לעמלם.

משפחת זילברשייד : בנימין, עטקה, אברהם, יעקב, מרדכי, שיינדלי ואסתרקה.

קוה קוו ההורים שילדיהם יגדלו, יתחתנו, יבנו ביתם ויראו נחת מהם. אבל ההתפתחות היתה אחרת. קם ה„חלוץ־הצעיר" ואנו בין הפעילים שבו ומתכוננים לעלות, גרמנו להם בזה צער רב, אך השלימו עם הרעיון, כי הרי זו דרך לרבים מבני הנוער. לא הפריעו לנו ולא שמו מכשולים על דרכנו. כמה קשה היתה לאמא הפרידה מבנה הראשון אברהם בעלותו לארץ. החזיקה בו כמו בצבתות, כאילו ניבא לה לבה, שלא תוסיף לראותו עוד.

הילדים התפזרו, מי לארץ ומי לפעולה בתנועה החלוצית. מוטיל נהיה למורה מחוץ לבית ועמהם נשארה רק אחותנו הצעירה אסתרקה. תקוותם היחידה היתה, שלא ירחק היום ויעלו לארץ־ישראל והמשפחה תתאחד מחדש. והנה פרצה המלחמה וחלומם לא התגשם. לא זכו לעלות לארץ וניספו ביחד עם כל בני העיירה בשואה.

אברהם, יעקב, שיינדיל זילברשמיד

משפחתנו ועוד אחת המשפחות

גרנו על־יד הגשר, אחרי הגשר גרו הגויים ורק יהודים מעטים ביניהם. שם גרה גם חברתי הטובה. זוכרת אני את הפחד הגדול שהיה נופל עלינו כאשר היינו עוברים את הגשר, כי ילדי הגויים היו זורקים עלינו אבנים ומכים אותנו.

עיירתנו שכנה בקרבת הגבול, בזמן מלחמת העולם הראשונה, על־כן היתה מופצצת ביום ובלילה, בלי הפסק. רוב בתי העיירה היו בנויים עץ, ביתנו בית־אבן היה ובזמן ההפצצות היו רוב השכנים באים עם הנשים והילדים להסתתר אצלינו.

אחר המלחמה נעשו חיינו קשים. הגויים לא באו לקנות בחנותנו, כי נפתחה חנות בכפרם. באין ברירה פתחנו חנות בכפר. ההורים היו כל השבוע מחוץ לבית וחזרו הביתה רק לשבת. ביום ראשון בשבוע, חוזרים לכפר. בקיץ היתה הנסיעה קלה, לא כן בחורף, בגשם ובשלג. כאשר היה אבי יוצא לדרך בלילה, לא יכולתי להרדם מפחד פן יקרה לו משהו.

למרות כל הקשיים האלה נשארו הורי בריאים ושלמים עד אשר הושמדו יחד עם כל יתר בני משפחתי.

מול ביתנו גרה דודתי רייזל, אחות אבי, משפחת שמואל פרידמן. היו להם שלוש בנות ובן יחיד. הדוד התפרנס ממסחר בתבואה והבן עזר לידו. הדוד מת והמפרנס היה הבן. הרבה מאמצים השקיעה המשפחה בשחרורו מעבודת הצבא. הוא התחפש כחולה בימי הרוסים והתחפש בבגדי אשה בימי האוסטרים שבאו אחרי הרוסים. ונמצא סידור טוב: קצינים אוסטרים שהתאכסנו בבית דודתי הציעו לו להביא מצרכים מהכפרים, בשביל הצבא. בזה הרויח את לחמו. כאשר האוסטרים עזבו את העיירה ברחו עמהם הרבה מהנוער וביניהם בן־דודי. הם נעזרו ע״י האוסטרים ובשובם היו בריאים ושלמים.

בן דודי הצטרף לקבוצת שותפים ויחד סחרו בתבואה. יום אחד יצאו הוא ובחור אחד לכפר סמוך, בקשר לעסקים, ולא חזרו. חפשו אותם ולא מצאו ושמועה הגיעה כי הם נהרגו.

והמעשה שהיה כך היה: אותו זמן השתחרר גוי אחד מבית הסוהר. הוא נכלא בשל מעשה גנבה שבצע בבית יהודי אחד. הגוי הזה נדר נדר כי בצאתו מבית הסוהר יהרוג את היהודי הראשון שיפגוש בדרכו. הראשונים שנפגשו בדרכו היו בן דודי וחברו, אותם הרג הגוי בגרזן.

רק כעבור ששה שבועות, מיום שנהרגו, גילו את גופותיהם שהיו מכוסות קש. אנשים רבים יצאו להביאם לקבורה. אבל כבד ירד על העיירה.

דודתי לא יצאה מפתח ביתה במשך שנה תמימה, כך התאבלה על בנה.

★

קטנה היתה העיירה ברסטצ׳קה ובכל זאת חוששת אני שמא לא תיזכרנה משפחות רבות מאלה שנמחקו מעל פני האדמה וגם אנחנו, הנותרים, עלולים לשכחן. על משפחה אחת יש ברצוני לספר, רוצה אני שגם היא תיזכר.

זוהי משפחת אברהם גולדפדר, שמכונה היה בשם אברהם „גלייזער״, כי היה סוחר בכלי־זכוכית. נוהג היה אברהם זה לצאת מביתו למשך 3 חדשים, לקבל

כלים מביח״ר לזכוכית ולמכרם בעיירות הקטנות. אחת לשלושה חדשים היה מגיע הביתה, למשך שבוע ימים.

היו במשפחה שלוש בנית ובן. לגדולה היו חברות משלה וכן לשניה ולשלישית, כולנו היינו מתכנסות בביתן ומבלות בנעימים. חלוקת עבודה היתה נהוגה במשפחה, כל בת ותפקידה: האחת היתה עורכת הקניות, השניה — מכבסת את הלבנים, השלישית — אחראית לנקיון הבית.

כאשר הגיעו הבנות לפרקן היו השדכנים באים ומציעים חתנים עשירים לבת הבכירה, כי סמכו על עשרו של אברהם „גלייזער״, אבל הבת הרבתה לברור ואביה מאן להרבות בנדוניה. השניה „התהלכה״ עם בחור, אבל מאנה להינשא לפני אחותה הבכירה ובינתיים מת האב והמשפחה ירדה מנכסיה. הבת השניה נרתמה בעול הפרנסה. קרה הדבר מיד אחרי מלחמת העולם הראשונה, אז פרחו עסקים ממינים שונים, הבת היתה נוסעת מהבית פעמיים בשבוע בעסקי הפרנסה, בימי החורף הקשים, לובשת אדרת כבדה, ובימי הקיץ הלוהטים, טובלת בזיעה. לריע המזל התעוורה האם וכך ירדה המשפחה מדחי אל דחי.

לפני עלותי ארצה באה אלי הבת השניה להיפרד, הקדימה לבוא, כי היה עליה לצאת לעסקיה ובהיפרדה ממני בקשה לפנות לבאבצי חניס ולבקש ממנה להעלות ארצה לפחות את האחות הצעירה, את פעסי.

לא עלתה הבת וזכר לא נשאר למשפחה כולה.

בלה ברדיגה־שטנצר

קטעי זכרונות

ב־1929, עם פרוץ המלחמה הפולנית־גרמנית גוייסתי לצבא הפולני וכבר ב־17 לספטמבר איתה שנה הופיע הצבא הסובייטי בשטח הפולני. אחרי שציוו עלינו להתחפר בסביבות מליגוב בציפייה לצבא הגרמני — קבלנו פקודה מקצין פולני, שאגב, היה יהודי, לזוז הלאה. הוא הודיע לנו, שהצבא הסובייטי מגיע ועלינו נאסר לירות עליו ונאסר גם להתידד.. זה היה בזמן הכרזתו ההיסטורית של מילוטוב האומרת, שהיות והממשלה הפולנית עזבה את ארצה — מתבטלים בזה כל החוזים, שהיו בין הממשלה הפולנית והסובייטית, והצבא הסובייטי נכנס לשטחים של אוקראינה ירוסיה הלבנה המערביים.

המצב ביחידות הפולניות היה לאחר יאוש. חלק מהיחידות זרק את עצמו לקרב נואש בצבא הסובייטי. הורגש חוסר ארגון מוחלט; חסרה תחמושת והמזין אזל. במצב זה היו פזורי היחידות האלה נעים ונדים בדרך־לא־דרך בשדות ובדרכים בלי מטרה מסויימת. בצורה זאת הגעתי גם אני לפרברי ברסטצ׳קה. נמשכתי לאמי והגעתי אליה במדים ובנשק. בדרך נודע לי, כי הקצין שלי התיר לחייליו ללכת כל אחד לביתו יאת הנשק היה עליהם להשאיר במקומות ריכוז ע״י העיריה.

ימים אחדים היתה העיירה ללא שלטון. יחידת המשטרה מהעיירה נתפסה ע״י פלוגת חיילים סיביטיים והיבלה למקום בלתי ידוע. נתארגנה מיליציה עממית בחסותו של השלטון החדש והתחילו החיים ה„נורמליים״.

הרגשתי חובה להתחיל בפעולה תרבותית. בכל חום לבי התמסרתי לאיסוף ספרים לספרייה מרכזית אחת, בארמונו של רציבורובסקי. בארמון הזה אירגנתי את הפעולה התרבותית. יסדנו מקהלה, להקה דראמטית, חוג מוסיקלי, חוג לשחמט, פינג־פונג, כדורגל, חוג לציור וכו׳ וכו׳. הפעלנו ספרייה גדולה שריכזה בתוכה אלפי ספרים והנוער התחיל לנהור אחרי פעולות הקלוב.

באחד הימים הופיע בקלוב בן־אדם לבוש מעיל שחור. בעיניים חשדניות וחודרות־לב מדד אותי מלמטה למעלה והכריז בפני, כי מהיום והלאה חל איסור על השאלת ספרים, בהסבירו לי, שכל הספרים חייבים לעבור קודם ביקורת. למחרת שוב הופיע בהסתכלו בהתעניינות בתמונות־השמן שהיו תלויות על קירות הארמון — פקד לשלחם אליו לביתו. בראותי כי הנני עומד תחת ביקורת על כל פעולה תרבותית שייזמתי, העדפתי לעזוב את עבודתי בקלוב ונכנסתי לעבודה בבנק ממלכתי שקם בעיירה. הפעולה התרבותית התחילה דועכת והולכת.

בעלי החנויות והסוחרים בעיירה התחילו אט־אט למכור את שארית סחורתם. בדאגה רבה צפו לעתידם. גבר היאוש ולא נראו בעתיד שום סיכויים, הקלושים ביותר, לשינוי. העיירה שינתה את צורתה והיתה דומה יותר לכפר נידח. נשמו החוצות, הופסקה כל פעולה תרבותית חברתית. חלק מאנשי העיירה הסתדרו במשרות ממשלתיות והשאר הסתובבו בטלים וחיו חיי ניוון. בהגיע זרם־הפליטים הראשון מערי פולין הקונגרסאית נוצרו וועדות־עזרה לפליטים ואנשי העיירה עשו כמיטב יכולתם כדי לעזור לניצולי היטלר, בהגישם להם עזרה בשיכון וצרכי קיום. השלטון המקומי התחיל לגייס ממשפחות הפליטים לעבודה למחוזות הפנימיים של רוסיה. חלק מהפליטים האלה יצא ברצון לדרך ואחרי זמן לא רב קבלתי מכתב ממשפחה שגרה אצלנו ובו הם מודיעים לי, שהסתדרו יפה בעבודה והם מרוצים.

אבל אנשי ברסטצ׳קה, שדורות על דורות קשרו אותם לבתיהם, שאלפי חוטים סמויים לא נתנו להם להנתק ממקומם — לא הרגישו בפני איזה גורל מר ומחריד תעמידם המציאות. היתה אז תקופה של שקט יחסי. הגרמני היה עסוק בחיסול שארית עצמאותה של צרפת, הפגיז את בריטניה, כבש את מרבית אירופה והתכונן להשליט את משטרו על כל העולם.

מה עשה באותם הימים הנוער בעיירה? הפעולה החברתית והתרבותית גוועה. המשטר המקומי דרש מחיר גבוה מאוד בעד רשות הכניסה לקלוב — התבוללות מלאה. אירגנו את הקומסומול. הנוער האיקראיני פלש בהמוניו לקלוב. אירגנו קורסים לידיעת השפה הרוסית. שפת האידיש יצאה בכלל משימוש. הרבו להפגש עם הרוסים, שבחייהם הפרטיים היו ידידותיים מאוד, חברים נהדרים, טובי־לב ובעלי הומור. ה„וודקה" תפסה מקום נכבד בפגישות אלו — זה השכיח את האווירה הדחוסה, האפורה ששררה בעיירה.

*

גברו איומי היטלר על היהודים, שהבטיח לעמו להיפטר מהיהודים ואחר־כך מהאנגלים. ובשיחות בינינו, מפה לאוזן, נולד החשד המחריד והמזעזע, שמא ירצה לרכז את כל היהודים ולהשמידם. התקרבו ימי חג הפסח ובלב היתה מועקה. מי שעקב היטב הרגיש מין מתיחות מסויימת ששררה סביבנו. סיפרו שברובנה

הפילו הרוסים מטוס גרמני ובתוכו נמצאה טייסת גרמניה בת שש־עשרה. כל זה נמסר מפה לאוזן. בליל הסדר הראשון התדפקו בדלתות היהודים והוציאום ממיטותיהם, פקדו עליהם לקחת הלבשה ומזון לשבוע ימים והובילום לכיוון בלתי ידוע. במהרה נודע, שהמטרה היתה לחפור חפירות ויצירת ה„קוו הסטאליני" המפורסם. הגיעו גם ידיעות על מרגלים גרמניים, שנתפסו במדי קציני הצבא הרוסי. זאת היתה האווירה לפני פרוץ המלחמה הגרמנית־רוסית. הכל היה רווי אבק שרפה וב־22 ליוני נודע על פלישת הגרמנים לשטחים הסוביטיים.

*

יצאתי את הבית ב־23 ליוני יחד עם מנהל הבנק. את ההוראה לחיסול הבנק קיבלנו ממרכזנו בלוצק. אחרי שהייתי לילה שלם תורן בבנק, הלכתי למחרת בבוקר להפרד מאמי ומסבי. דמעות סבי הזקן הוציאוני הפעם משיווי משקלי. סבי היה יהודי קשה ומימי לא ראיתיו בוכה. בהפרדי מהם, חשבתי לתומי, שהנני עוזב את העיירה לימים ספורים בלבד. לא תיארתי לי, שכוח העמידה של הצבא הרוסי בשלב הראשון של המלחמה יהיה כה חדיר וחלש.

מאוסטרוב שבוולין שלחתי עוד הביתה שתי גלויות־דואר, שבודאי לא הספיקו להגיע למטרתם, היות ולמחרת שמעתי שהגרמנים הספיקו כבר לחדור עמוק־עמוק לתוך השטח הרוסי.

*

בקיוב, בגן־הבוטני נפגשתי עם ראשוני הפליטים מברסטצ׳קה. ראיתי את חנה זינגר, את יידל צ׳רדמן והרבה אוקראינים. בפגשי שם את בן־דודי החלטנו להמשיך בדרכנו ויצאנו באש־לון שהלך לדניפרופטרובסק ואחרי חודש של טילטולי דרך הגענו לסרטוב. כך התחלתי בדרך הקוצים שנמשכה עד שנת 1946, אז הגעתי לפולין והתיישבתי בשלזיה התחתונה. חתרתי בכל כוחותי להגיע לארץ־ישראל ולמטרה זו נכנסתי לקיבוץ של ה„איחוד" בעיירה הפולנית ז׳ארי.

מוטי שטינברג ואמו (מאחוריהם מלך מזוריק, הסבא של מוטי)

*

עלי להודות, שמצבם של יהודי רוסיה בהשוואה לחלקי האוכלוסיה האחרים היה באופן יחסי טוב יותר. האנטישמיות היתה אסורה. אבל הארס האנטישמי חדר גם לחזית הרוסית ובסיום המלחמה הורגשה האנטישמיות גם בקרב חיילי החזית ובעיקר בשטחי פולין. כל זה השפיע עלי לעזוב את רוסיה. היה זה ב־1945. הבינותי שרק בביתם הם יוכלו היהודים להגן על כבודם. רעיון זה נשאתי בלבי ימים ולילות. הצטרכתי מאוד להזהר בנימוקי לעזוב את רוסיה ולחזור לפולין. החלטתי לחזור לפולין בכדי לחפש את שארית משפחתי ומטרתי היחידה היתה להגיע לארץ ישראל. בעיירה ז׳ארי עבדתי בועד היהודי כפנקסן

וחיכיתי בקוצר־רוח לרגע המיוחל — לעבור את הגבול ולהגיע ארצה. אבל בינתיים לא הסתדרו הדברים כרצוי והתהוו הרבה קשיים.

*

באחד הלילות חלמתי חלום: רכבת עמוסה הרבה אנשים גומעת מרחקים ולפתע היא נעצרת ולא יכולה להמשיך את דרכה...

בהרגשת מועקה קמתי למחרת לעבודה ומיד התחלתי להתעניין אצל מנהל בית־הילדים על סיכויי היציאה מפולין והוא: „למה הנך ממהר? אני לא אזוז מכאן עד אחרון היהודים לא יעזוב את המקום". סיפרתי לו את חלומי ואמרתי שאע"פ שאינני מאמין בחלומות, בכל זאת יש משהו גורלי בחלום זה ואיני רוצה יותר להתמהמה. באותו לילה קמתי בסודי־סודות, עם התרמיל על השכם, יצאתי ברכבת והגעתי לעיר דזירז׳אנוב ושם הודיעוני שנצטרך לחכות במשך ימים אחדים, כי נוצרו קשיים בעלייה. עברתי לעיירה ביעלאווע ונכנסתי לקיבוץ. העניינים נסחבו מיום ליום ובינתיים הכניסו אותי להנהלת העניינים בקיבוץ זה. הציעו לי להשאר בו לשנה שנייה וכתמורה יאפשרו לי עלייה ליגלית ולא דרך הגבול ה„ירוק". עם חלוף הזמן פג תוקפו של דרכוני. כל תלונותי וטענותי לא הועילו. חברים רבים, שהיו יחד אתי, הצליחו לעלות לישראל ואני — לא הצלחתי. כאילו חלומי על הרכבת שנעצרת במחצית דרכה מתממש...

*

ה־22 למרץ 1957. אני נישא על אניית הפאר „ציון" בדרכי לחופי **הארץ**. מימי הים התיכון שקטים. אפרורית בוקר. ממרחק מאפירים הרי הארץ וחופיה. צעקה מתמלטת מפי: „ישראל"!!! החלום היה למציאות.

„אבא", קוראת אלי בתי, „אתה בוכה? צריך לשמוח!" ובעצמה פורצת בקול בכי רם. גם אשתי ניגבה את עיניה הדומעות — כשהיתה בחדרי המיון של גטו לודז׳ לא האמינה שאי־פעם תהיה בארצה.

מ. ש ט י י נ ב ר ג

אברהם לוינסון בא לעיירה

באחד הימים הופצה שמועה בברסטצ׳קה: ציר הסיים הפולני, יהודי בשם אברהם לוינסון, עומד לבקר בעיירה. העיירה היתה כמרקחה. נעשו הכנות לקבל פני האורח החשוב. והחלו לספר נפלאות על האיש ועל השפעתו. אחד סיפר, כי שוטר פולני מלוה את הציר בכל אשר ילך; אחר מספר, כי כל שוטר חייב בעמידת דום בראותו את הציר; אחד ידע אף לחדש, כי הציר רשאי לתת פקודות לשוטרים והם חייבים להשמע לו. כדברים האלה ועוד ועוד מספרים אנשים, המתכנסים במעגלים בחלקים שונים בעיר. אני שומעת ואינני מאמינה, אך מתבישת לשאול. היתכן, כי שוטר־גוי ישמור על יהודי? ואיך יכול היהודי לבטוח בגוי ולא לפחד מפניו, הרי כולם שונאי־ישראל המה?...

ובעיירה רבה התכונה. יש לשלוח עגלה לתחנת־הרכבת הקרובה לקבל את פני האורח. חורף היה והשלג בחוץ הגביה. שכרו בחורים עגלת־חורף, התעטפו

אדרות־חורף ויצאו לקבל את ציר הסיים היהודי. למחרת, שמרתי שעות על הסימטה בה התאכסן האורח, כי רציתי מאוד לראותו, מה מראה פניו, והאם נכון כל ששמעתי עליו. ואמנם זכיתי, הוא הופיע בכבודו ובעצמו, והיה בעיני כאילו אדם מעולם אחר. ובקצה הסימטה עמד שוטר פולני, ובעבור האורח על ידו, התייצב השוטר עמידת דום והצדיע. במו עיני ראיתי זאת ולבי גאה. הרי הוא יהודי כמונו, כמו כולם, מעתה ידעו כבר כל הגויים לכבד אותנו...

לוהטת מרוב התרגשות ובראש מורם מגאוה עזבתי את הסמטה ונכנסתי לחנית הורי. לשמחתי הרבה שמעתי שם, כי הערב תהיה פגישה עם אותו אברהם לוינסון עצמו.

זכות אבות עמדה לי, שהייתי נוכחת בפגישה זו. באולם הגדול התאספו אנשים רבים. אור בשפע, באמצע שולחן ארוך מכוסה מפה לבנה והמוקף כסאות וספסלים רבים. אנשים רבים הצטופפו לתפוס מקום. כולם היו לבושים בגדי־חג ובאור השופע הבריקו ונוצצו כל מיני תכשיטים. ההתרגשות היתה עמוקה וכללית. והנה קם אותו אדם בפלא והשמיע את דברו. בעצירת הנשימה הקשיבו כולם לדבריו פני האנשים נלהבים, הנה בוכים והנה צוחקים. ואני, מה שנאמר לא הבינותי, אך הלב הצעיר פעם, בפה פעור ישבתי, הסתכלתי והטיתי אוזן. פתאום פרצה סערה של מחיאת־כפיים, לוינסון התיישב וכולם פתחו בשירה. מישהו העמיד קערה גדולה על השולחן, שהעבירו אותה מאיש לאיש. לא הבינותי דבר. אבא הרים אותי והעמיד אותי על ספסל, והנה ראיתי אנשים זורקים חפצים שונים לתוך הקערה: האחד טבעת־זהב, האחר סיכה, תכשיטים אחרים וכסף מזומן. הערמה גדלה ועלתה. אבא תקע לידי שקלי־כסף עתיקים, ואמר לי, לגשת ולזרקם לתוך הקערה. נהירת האנשים אל הקערה מנעה ממני מלהתקרב. הוליך אותי אבא אל קצה השולחן, הרים אותי ואמר לי לזרוק את השקלים לתוך הקערה. והאבא הסביר לי: בכסף זה יבנו את ארץ־ישראל...

ואני יושבת שוב על הספסל, לוטשת עיניים אל אותו אדם, ציר הסיים הפולני, אשר השוטרים הגויים מפחדים מפניו ומכבדים אותו; הוא שבא לאסוף כסף וילך ויבנה את ארץ־ישראל... לא אזכור לאיזו קרן נאסף הכסף, אך תמונה זו של התפרקות ספונטנית מתכשיטים ומחפצי־ערך עומדת וחיה ספני עד היום. הפנים המשולהבים, העיניים המבריקות וההתרגשות הכללית זכורים לי יפה. כאשר גדלתי ולמדתי בבית־הספר על בנין בית־המקדש, עלתה לפני עיני רוחי אותה תמונה מימי הילדות. הבינותי, כי כך בונים מקדש.

בלומה סקולסקי

מדברי אברהם לוינסון

אברהם לוינסון ז״ל ידע את וילין מקרוב, תוך מגע הדוק במשך שנים עם עריה, עיירותיה וכפריה בפעולתו הצבורית הענפה והוא אמר עליה בין השאר: „מתוך קרקע פורה זה של הלכה ואגדה, חכמה ושירה, חקר לשון ופולקלור — צמחה יהדות דשנה, עממית ומעמיקת־שרשים. עממיית זו שיותה ליהדות הוולינית

כעין אחידות נפשית. בניגוד לקיבוצי־היהודים בפולין ובליטא, שהיו מפולגים בניגודים רעיונים עמוקים, היה רוב הקיבוץ הווליני אחיד בתוך־תוכו, בעל לאומיות אינסטינקטיבית עמוקה, חסר כל גילויי התבוללות והתנוונות רוחנית, חטיבה סוציאלית עמלה, קיבוץ עברי בנפשו, שהשליט בעיירותיו (ברסטצ׳קה, הורוכוב ועוד) את השפה והחינוך העבריים, שהקים מחנות של נוער חלוצי שקיים בפועל עליה פרמננטית לארץ״.

ועל ברסטצ׳קה ידע המנוח לספר: „בקרתי פעם את ברסטצ׳קה, זו העיירה המופלאה, שכל יהודיה דברו עברית, ושרוב בניה עלו בזמנים שונים לארץ־ישראל. אחת אסיפות־התעמולה בראשותו של מר ברוך פורר הוקדשה לקרן־היסוד. אחרי הרצאתו בקשו הנאספים לעשות הפסקה, וכשהסכמתי, נעלמו כהרף־עין, אך חזרו כולם מהר ובין רגע נערם על השולחן גל גדול של מטבעות זהב וכסף, תכשיטים, כלי־תשמישי־קדושה וכדומה.

אותו ערב בא שליח מיוחד מהורוכוב לברסטצ׳קה והביא לי במיסתרים שק מלא תכשיטים בשביל קרן־היסוד, ועוד הרבה יש לספר עליהם.

למעלה מעשרים שנים עברו מימי־ביקורי ההם בישובי וולין, ועדיין חיות ניצבות לפני הדמויות החביבות והיקרות של יהדות זו ששיקעה בבנין־הארץ את מיטב אונה והונה, את בחירי בניה־בוניה. הלב מתכווץ להכרה שאינם, שלא נראם לעד״. (מתוך „ילקוט ווהלין״)

ביקורו של ש. אנסקי בברסטצ׳קה

בשנות מלחמת־העולם הראשונה נכנס לחנותנו יהודי גבה־קומה ובעל זקן־שיבה קצר ושאל לאבי המנוח. ראיתי בו אחד הסוכנים, הבאים להציע לנו מסחורותיהם למכירה. אבא לא היה בחנות ובקשתי ממנו לבא אחר־כך. פנה אלי האיש באידיש יפה והסביר, שאין לו בעיר כל עסקים אחרים, אלא בא במיוחד לראות את אבי לשוחח אתו בענין חשוב מאד. „זאגט אייער פאטער, אז א ייד, וואס רופט זיך אנסקי, וויל זיך מיט אים טרעפן!״ — אמר אלי האיש. מי הוא היהודי הנקרא אנסקי ידעתי כבר, השארתיו בחנות ומיהרתי לקרוא לאבי. הוא בא מיד והתמסר כולו לאורח החשוב. ביקרו יחד בבית הרב מ. ל. קליבנר ז״ל, אשר אצלו נשמר „פנקס״ העיירה, הלכו יחד לבית־הקברות ואנסקי צילם את המצבות העתיקות.

ובעיירה פשטה הידיעה, כי אנסקי, מחבר „הדיבוק״, הגיע. באו רבים לראותו פנים אל פנים. יהושע קליבנר ז״ל ויבדל לחיים ארוכים משה חרש העמידו את עצמם לרשותו כמזכיריו ואותי מינו לשליחו — להזמין את ברל הקברן, החזן אלטער, ראובן הסנדלר, נחמן מנהלס ועוד אחדים, אשר שמותיהם אינני זוכר. את כולם השתדלו לדובב ורשמו הרבה דברים מפיהם. אנסקי התפעל מאד מסיפוריהם ומפעם לפעם קרא בהתלהבות כנה: מאושר הנני, שפנינים אלה ירשמו לנצח באוסף הפולקלור. מפי זקני העיר רשם אנסקי סיפורים רבים על רביים, על נסים ומאורעות, שסיפרו עליהם בבתי היהודים בעיירה.

היו גם ויכוחים על הציונות והגולה אנסקי היה, כידוע, ממחייבי הגולה. ביום עזבו את העיירה אמר אנסקי לאבי בבת־צחוק לבבית: עברתי עיירות רבות ונפגשתי עם ציונים רבים, אך מיבצר ציוני כעיירתכם ואנשים כמוכם, „ציוניסטישע קאזאקן", כדבריו, לא ראיתי עוד. לאות הוקרה וזכרון ביקש להצטלם אתו. בהיפרדו אבר אנסקי: חיי שייכים לגולה, אך בצאתי אבקש להעלות את עצמותי לארץ־ישראל.

נחמיה מרגלית

י. מרגלית; משה חרש; ש. אנסקי; י. קליבנר.

„ירושלים הקטנה"

„לציונות בברסטצ׳קה הוותק הגדול ביותר בנפת וולין. ראשיתה בשנות החמשים במאה הקודמת. המנהיגים הציונים לא כינוה אחרת, אלא — „ירושלים הקטנה". וברסטצ׳קה ראויה לכינוי זה. העליה העצומה מברסטצ׳קה לארץ־ישראל נמשכת עד היום ללא הפוגה. אין משפחה בעיר, שלא תהיה קשורה על ידי בן או בת, אח, אחות או הורים עם ארץ־ישראל. משפחות רבות מקבלות תכופות עזרה בסכומים ניכרים מקרוביהם בארץ־ישראל.

במחצית השנה הקרובה עומדים לעלות משם לארץ ישראל כחמישים איש. כיום הזה חיים ועובדים על אדמת ארץ־ישראל כאלף עולים מברסטצ׳קה. האוכלוסיה היהודית בעיירה צומצמה עד למחציתה, וגם המחצית האחרת מתכוננת לעלות לארץ עם האפשרות הראשונה. בינתיים אין המצב הכלכלי והחברתי משביע רצון. חיים בדחקות וללא בטחון ביום המחרת".

(מתוך השבועון „אונזער וועג", גליון 15 מיום
כ"ט טבת תרצ"ה, 29.12.1934, שהופיע ברובנה).

הכינוסים של בני העיירה בארץ

בני עיירתנו פזורים בכל רחבי הארץ, מהגליל ועד הנגב — בכפר ובעיר, במושב, בקבוצה ובקיבוץ. מאז יצאו הנחשונים הראשונים בעליה השניה, לא פסק הזרם והוא נמשך דרך כל העליות עד האודים הניצולים האחרונים. זכינו ו־250 משפחות, שהם 1000 נפש בקירוב, נמצאות עמנו בארץ — באופן יחסי רבים בהשוואה לגדלה של העיירה.

קשר אינטימי מקשר את בני העיירה. זהו קשר הנובע מעבר משותף, מחויות משותפות בימי הילדות, שכנות, חברות בביה"ס וחיים משותפים בתנועה. קרובים ומכירים זה את זה. מי מאתנו לא יזכור כל בית, כל משפחה, כל מאורע, את חייה ופעולותיה של כל הקהילה היהודית הקטנה? לכן, כל פגישה של חברים כאן, מעלה בפניהם זכרונות רבים והיא להם חויה עמוקה.

באנו לארץ עם השאיפה לשינוי חיינו ושרפנו את הגשרים מאחרינו. לא חשבנו אי פעם לצלול בזכרונות העבר של העיירה. אולם עם השואה והאסון שבאו עלינו, ראינו צורך להציב יד וזכרון לעיירה שהושמדה. אנו אחראים לעבר ממנו ינקנו ושומה עלינו לשמור על המורשת למעננו ולמען ילדינו.

בכינוסינו רצינו להתיחד עם זכרם של בני משפחותינו ועם כל בני העיירה. רצינו לספר ולהעלות מנבכי חיינו את כל היקר שהלך ונאבד לנו. רצינו להעלות באופן נאמן את דמות העיירה ואת מקורות היניקה והחינוך שעיצבו את דמות בן־העיירה שיש לו שם ופרסום בארץ. זאת היתה מטרת כינוסינו ומטרת הספר המוצא לאור.

הכינוס הראשון

בליל שבת ובשבת כ״ו—כ״ז אייר תש״ז — 16־17 במאי 1947

הכינוס הראשון מתקיים בקבוץ יגור. מקרה בודד ויחידי בארץ שכינוס מעין זה מתכנס בכפר ובישיב קיבוצי. הדבר מעיד עד כמה בני העיירה מושרשים בארץ וכי גדול חלקם בהתישבות.

כינוס גדול ורב משתתפים. בילו ביחד שבת תמימה. רישומו היה חזק ונחרת בלב כולם.

החויה בפגישה זאת היתה גדולה ועצומה. מאות חברים נפגשו לראשונה לאחר הרבה שנים בארץ — פגישה של בני כל העליות, החל מחיים צימרמן ועד העולים הראשונים של פליטי השואה; פגישות של רֵעים, פגישות מורים ותלמידיהם וכולם בצותא. באו לספר ולשמוע — להעלות את זכרון העיירה. הידענו לדלות את הכל ?

הכינוס נפתח ביזכור ובנגינת אבל. מאיר ליטבק קרא קדיש ואמר:

„אחים ואחיות! נתכנסנו היום בכדי להתיחד עם זכר קדושינו שנפלו בידי הנאצים. כל היקרים אבדו לנו: אב, אם, בן, בת, אח, אחות, ידיד וחבר. אסון איום הצית את כל עם ישראל. התכנסנו כאן בכדי להשיח מהלב את גודל הסבל והצער ולחפש את הדרך להקים יד ושם לזכרם״.

ועולים בני העיירה לספר. לפנינו בני כל המשמרות והתקופות: חיים צימרמן, נחמיה מרגלית, יוסף וייץ, ביילה ישפה, רחל קטבורסקי, אהרון כהנא, יהושע ספרן, יעקב זילברשייד, חנה הנזל, יהושע שטרקר ויוסף פרידמן.

חברים אלה העלו בדבריהם פרשיות שונות על ראשית התנועה הציונית בעיירה ועלית הראשונים: כיצד קם ביה״ס העברי, חיי התרבות וחיי הנוער בעיירה, התנועה החלוצית ופרשת ההשמדה.

חומה חיות, חברת יגור הביאה את ברכת המשק. יונה כסה נשא דברים על הגולה שנחרבה ופרקי קריאה הושמעו בליל שבת מפי שמואל קסטילניץ.

בכינוס זה חיפשנו דרך איך להנציח את זכרה של העיירה, להקים מצבה שתתן ביטוי הולם לתנועת־העם שהיתה בה ולחינוך אשר ניתן לדור. אז עלה הרעיון להקים בית־נוער באחד המשקים, שהוא יהיה סמל חי ובית חינוך חלוצי. לא נתממש הרעיון הזה.

מצבת־זכרון לקהלה הקדושה שנחרבה

(מדברי הפתיחה בכינוס יוצאי ברסטצ׳קה במשק יגור)

אם נשמעות בימי־זכרון לערים ולעיירות גם טענות לקהלות ישראל, על שלא ראו את עצמן קשורות בלב ונפש ליצירת חיי־עם חדשים ומחודשים, שמשמעותם — בנין מולדת עצמאית וחפשית, הרי אין להעלות את הטענה הזאת לא כלפינו, הנמצאים במולדת במספר כה ניכר, כן ירבו ויגדלו, ואף לא כלפי יקירינו, שנפלו שם, בעיירה, בידי מרצחים שפלים. הכמיהה לארץ־ישראל ליוותה את הדם בעורקי כל אחד מאתנו משחר ילדותנו בעיירה, וגם את דמם של אלה, אשר אבדו לנו בימי השואה.

הרי את תולדות העיירה היו מחלקים בימי הדורות האחרונים לפי המשמרות שהתהוו בה: המשמרת הראשונה, שהניחה את היסוד לרעיון הציוני שצפנה בחובה את גרעיני הזרע לצמח בעל השרשים האיתנים, ששמו — ה ח ל ו ץ , אשר כל הנכנסים למסגרתו חויבו בעליה לארץ ובהגשמה עצמית. ואם תחלתה של הגשמה זו היתה במתי מעט וביחס של חוסר־הבנה מהמסובבים אותם, הרי יש להזכיר, כי ההתפרצות להכשרה מבני עיירתנו קדמה לפעולת מרכז „החלוץ״, שכוונה למטרה זו וחייבה את חבריה: קבוצת ברית־אל, צפורה, נחמן רייף וסושי; הראשונים, שנחלצו ויצאו עם דב שטוק־סדן, להכשרה בגליציה, לגודו־טורקו שליד קולומביה, היו: דב ליכטינשטין, מרים לינסק, אברהם כהנא, דובא שולמן שמעוני, סיקולר ומונציה פנדלמן. בני עיירתנו היו גם בין מניחי היסוד למפעל־ההכשרה המהולל בקלוסובה, שהיה לאבן־שואבת לעליה החמישית. אולם

קבוצת חברות וחברים לפני עליתם לארץ — א גרופע חברות און חברים פאר דער עליה.
מימין לשמאל; בשורה הראשונה: מ. חניס; ב. ביקמן; ש. גרינשפון; פ. שלייאן; ח. זינגר; ט. בורסיק; אסתר רידר. בשורה השניה: ג. סירקיס; מ. גיטליס; ש. קורסובר; מ. זילברמן; ח. פרשטוט; ש. ספרא; ת. גלקין.

הדינמיות בהתפרצות כל הנוער בעיירה להחלוץ, להכשרה ולעליה ושהצטינה בהתמדה ממושכת, באה לידי ביטוי ביסוד קבוץ „יוסף" (המשמרת השניה, אשר), אשר מרכזו הקרוב ביותר היתה עיירתנו, ואשר דרכו עברו המוני חלוצים מכל חלקי פולין.

זה היה האות למרידה הגדולה בהורים, „שירה חדשה את בוקר חייהם הרנינה", ומרידה זו היתה עקובה מדם ומדמע משני צדדים גם יחד — ההורים ובניהם. ואם גם הושג כבר תוך מאבק, שהורים ישלימו עם עלית בניהם לארץ־ישראל, לא יכלו עוד להשלים עם זאת, כי כבר קודם לכן, לנגד עיניהם ממש, יצאו הבנים והבנות לחטוב עצים, ככל הגויים, ולעבודות אחרות לטובת הקרנות של מוסדות „החלוץ" ו„החלוץ הצעיר", ולשם סיוע בהוצאות העליה לאלה, שאין ביכלתם לכסותן. לא היה כמעט בית בעיירה, אשר לפחות אחד מבניו לא יהיה חבר בתנועה, וחרדת ההורים לבניהם, שיעזבו אותם ללא השלמה, הקיפה רבים מאד.

המספר גדל עוד יותר, כאשר הקימו תנועה חינוכית לכיוון החלוץ — החלוץ הצעיר. חברינו משה לינסק, אברהם כהנא ומרים בוידק, שהוזמנו על ידינו להנחת היסוד להחלוץ הצעיר יזכרו ודאי את החויה העמוקה של הילדים האלה באסיפה המייסדת בדירתה של סימה.

עלינו להזכיר תחנה חשובה אחת: בית־הספר „תרבות", אשר אבותיו היו א. י. פולק, י. מרגלית, י. קליבנר, ב. צ. קטרבורסקי, אלתר קנטור, י. שירמן, ש. ביכמן ויבדל לחיים מאיר ליטבק,היושב אתנו (נפטר בינתיים, הערת המערכת). זכינו, שחלק ממורינו נמצא אתנו בארץ: יהודית חרג־אהלי, המשורר יצחק למדן, מר וייל־אהלי, המורה שֶׂרֶר בקיבוץ „מרחביה"; לאלה, ביחד עם המורים, אשר לא הצליחו להגיע הנה, זכות רבה בהצלחת כיוון חינוכנו — להגשמה עצמית ולחיי־עבודה. הם השקיעו מאמצים רבים בעזרה למגמתנו וראו את זמנם קודם לתלמידיהם. הם שהדריכו אותנו, תוך לימוד עיוני, ליסוד הסתדרויות נוער בזיקה לארץ־ישראל העובדת.

גם המפלגות הפוליטיות, ביחוד פועלי־ציון (מאוחדת עם צ.ס.) והתאחדות, סללו את הדרך לתנועתנו, במיוחד לנוער העובד, אך גם לנוער הבעל־ביתי. שתיהן פעלו ברוח ארץ־ישראל העובדת וגם שימשו תריס בפני חדירת המפלגות הקיצוניות משמאל ומימין — הקומוניסטים והרביזיוניסטים. בין ראשי פועלי־ציון היו: יצחק הנדלסמן, אברהם כהנא, יצחק הנשיל, האופה גרינברג, ברוך גלקין וצבי אבצוג; בראש ההתאחדות היו: דוד פרשטוט, דודליכטינשטין, לייב זבוגילר, חיים חרשק ואברהם לינסק.

עברו עלינו גם ימים קשים עד מאד. אזכיר רק את השנים 28־1926, שבהן עברה תנועת „החלוץ" מיבחן חמור: העליה הופסקה, הופצו שמועות על „יורדים" מהארץ, שהביאו דבה רעה משם. חרדנו לאכזבה מאלה שעלו לארץ, הורגש הכרח לחשל את שורותינו. בני העליה השניה והשלישית, יוצאי עיירתנו, בעמידתם האיתנה במצב קשה זה, הם שנתנו לנו את הכוח לעמיד מול הפרצות ולהגביר מרץ בהכשרה, בכוננות לעליה בכל הדרכים ועל אף הכל. חזר אז לברסטצ׳קה אחד מעולי העיירה ובידיו תעודת־רופא, שנאלץ לעזוב את הארץ מטעמי בריאות. היא התהלך בעיירה כמנודה. סניף „החלוץ" בברסטצ׳קה היה החזק ביותר, באופן

יחסי, בוולין כולה. הסתערנו אז גם על הילדים בבית־הספר הפולני, שהורחקו מאתנו וכבשנו את לבותיהם לרעיון התנועה.

כל זה הושמד בידי מרצחים אכזריים. עלינו, על כולנו כאן בארצנו, לגשת תוך חרדת קודש להנציח את זכר קדושינו ולהקים מצבה לחיים בקהלה הקדושה, שנרקמו שם במשך מאות בשנים.

אהרן כהנא

בגן־ילדים — אין א קינדער־גארטן.

לדמותה של ברסטצ׳קה

בליל שבת ובשבת, כ״ו—כ״ז אייר תש״ז (16, 17 במאי 1947) נערך במשק יגור כינוס יוצאי ברסטצ׳קה, שהיה לחויה עמוקה לכל המשתתפים בו. באו מאות מיוצאי העיירה ואתם בנים ובנות, רובם ילידי הארץ. ליד אנשים ונשים בגיל העבודה נראו גם מזקני העירה. רבים מהם לא נפגשו כרגיל בארץ, אלא לפני שנים רבות. ישבו בראש הכינוס והשמיעו את דבריהם מאיר ליטבק וחיים צימרמן ז״ל. בין הנואמים היו חומה חיות (משק יגור), י. קוסוי (כסה). בפעם הראשונה שמעו בכינוס על שהתרחש בברסטצ׳קה במשך שנות המלחמה והשואה מפי עדי ראיה: חנה הנזל ויהושע שטרקר ז״ל. נתקבל מכתב־ברכה מאת הסופר יצחק למדן ז״ל, המתפרסם במקום אחר בקובץ זה. בהתקרב הכינוס לקיצו נכנס בן העיירה יוסף פרידמן, מעפיל, אולי העולה האחרון מבני ברסטצ׳קה. פגישת האחים והרעים בכינוס זה נחרתה עמוק בלבות כל שהשתתפו בו. נביא דברים שנאמרו בכינוס זה לדמותם של ברסטצ׳קה ושל בניה.

חימה חיית:

ברצון קיבלנו את הצעתכם לארח את הכינוס של יוצאי ברסטצ׳קה במשקנו, ונדמה, כי אתם הראשונים, שהחלטתם לערוך כינוס בקנה־מדה כזה בכפר. בזמן האחרון נערכו כינוסים רבים לזכר ערים ועיירית שנחרבו, אבל נדמה, כי אתם הראשונים, העורכים את הכינוס בכפר. אין זה מקרה. בין חברי המשק ובניהם לא מעטים הם יוצאי העיירה הזאת. אמנם, קיבוצנו לא היה בין אלה שטיפחו יחס מיוחד לעיר מסוימת, חזוננו להקיף גלויות, לשינוי ערכין ביהדות, לראית יהודים המחזיקים בידיהם את ומחרשה ולכונן יחסים אחרים בין איש לרעהו... השואה שינתה משהו גם בהרגשתנו. היא עוררה מחדש את הכמיהה לאותו בית בעיירה, להורים ולאחים, אשר הרגשת האסון קירבה אותנו אליהם יותר מאשר קודם לכן. אנחנו, יוצאי העיירות, חלוצי העיירות האלה, יכולנו קודם לכן לשכוח את העיר או את העיירה בגולה ולזכור את חולשותיה יותר מאשר את הכוחות הטמונים בהן, אבל לאחר כל שעבר על יהדות שלמה, רואים אנו באור אחר, באור אמת יותר, את העבר של היהודים בפולין ובגרמניה. עבר זה היה לנו לחלק של ההווה שלנו, לחלק של המשך דרכנו. יד ושם לגולה היה לתפקיד חשוב בחיינו, כי יחסר לילדינו משהו חשוב, אם ימחק עבר זה. עלינו, על בני דורנו, לדאוג לרציפות בשבת אחים כאן רואים אנו תפקיד ליצור פינה, שבה ירכזו את החומר לזכר כל שעבר. רצוי, שיוקם בית, הממלא צורך חיוני והוא שיהיה גם לזכר הקדושים.

אין זה דבר שבמקרה, שמברסטצ׳קה עלו חלוצים במספר כה רב; שמעתי, כי כ־500 מבין 5000 היהודים בעיירה נמצאים בארץ. לו היה אחוז כזה עולה מוורשה,

„החלוץ־הצעיר" בברסטצ׳קה עם השליח בני מהרשק — „החלוץ־הצעיר" אין ברעסטעטשקע מיטן שליח בעני מהרשק. (אפריל 1927).

ברלין וניו־יורק, היה מצבנו כאן אחר. הייתי בברסטצ׳קה לפני שנים, לא הכרתי את ראשוני העולים מעיירה זו ואינני יודעת, אם היו פורצי גדר, אבל בטוחה הנני שידעו לנטוע עמוק בלבבות את הרעיון הציוני. נאמר, כי בברסטצ׳קה אפשר היה לקנות דג־מלוח כשדרשו זאת בעברית. לא אדע, אם יש לזקוף זאת לזכותם של ראשוני העולים או לזכות בית־הספר, או לזכות האוירה הכללית בעיירה זו, או על כל זה יחד. אנחנו זוכרים את העיירות האלה בתור מבצרי הציונות, שבהן נוסדו קבוצי־הכשרה, משם באו החלוצים והמעפילים. ראוי כל זה שירשם לדורות הבאים.

חיים צימרמן:

צר לי מאד, שהתכנסנו להזכיר את עיירתנו לא מחמת שמחה, כי היא היתה תוססת חיים ומלאה אמונה ובטחון, בעיקר מבחינה יהודית, עברית. כינוס זה הוא מעמד של אזכרת נשמות, ואני מרגיש גם משום הרגשת וידוי, מעין הכאת „על חטא״, על שלא עשינו די למען הצלת היקרים. בימי עליתנו לארץ, כאשר ראינו את בני עמנו שוכן בטומאת הגולה, אמרנו, יהיה מה שיהיה, אנחנו נעלה, כי כולם צריכים לעלות. מחובתנו היה למשוך אלינו את כולם, בחבלי אהבה ובהטלת איום, כי ראינו כבר את השואה מתקרבת, ואנחנו שקענו כולנו בבנין החדש והזנחנו את העבר, את הגולה הפקרנו.

נדרשתי להעלות כאן את דמותה של ברסטצ׳קה. תסלחו לי, אם לא אוכל לדייק. ישנם כאן עולים, שאינני מכירם עוד, חשבתי והחלטתי להעלות כאן מקצת מזכרונותי על העיירה.

זוכר אני את עירתנו בסוף המאה התשע־עשרה ובראשית המאה העשרים. הנהר מקיף אותה, ועליו ארבעה גשרים. הגדול בגשרים מוביל לפרבר ושם הטחנה הגדולה, דיוג, תעשית בירה — עיר פולנית עתיקה. עדים לכך שרידי העבר — השערים בשני הצדדים שהיו עוד בזמננו; עדים לעתיקות העיר גם הנוצרים העירוניים בעלי הזכויות: בעלי המלאכה והמסחר, שלא היו עובדי־אדמה ולא היו משועבדים, — תופעת הזמן ההוא. הגבול הרוסי בקרבת העיירה; במרכז העיר וברחיבות הצדדיים בעלי־מלאכה סנדלרים, חייטים, פרוונים יצרו מגפיים מעור, שנשלחו לפנים רוסיה. הפרנסה היתה מצויה. היו בעלי־בתים שקבלו על עצמם גם את לימוד התורה: השיאו בנות והתחיבו למזונות. בשבתות ובחגים לא נעדר איש מבית־הכנסת. בברסטצ׳קה היו שני רבנים. האחד ממשפחת קליבנר והאחר הרב נחמן. האחד מסביר פנים, שמו מופיע ברשימה לועד הציוני ואילו הרב נחמן מחמיר, יבש, ה„אפיקורסים״, אשר בני עירנו קראו להם סתם: „גויים״, כינוהו: „הרב היבש״. בימים ההם לא הרבו להשתמש בשמות משפחה, האנשים ברובם נקראו על שם האב או האם, או לפי אמנותו. היו נוסעים לרבי. ביקורים אלה גרמו התעוררות. כל אחד, גם אם לא נמנה עם החסידים, היה מקדם את הרבי בברכה.

חיינו השתלבו בחבת־ציון. בני העיירה תפסו מקום חשוב ברשימת התורמים. גובה התרומה היה שלושה רובלים. אז היה זה סכום מכובד. ברשימת התורמים היתה ברסטצ׳קה ליד ברדיצ׳ב, ולא רק מפני ששמות שתי הערים מתחילים בב׳.

קבוצת „הפועל ולהבות" בהסתדרות „החלוץ הצעיר" בשנת 1930

אלא מפני שברסטצ׳קה יכלה להשתוות עם העיר הגדולה. לאמיתו של הדבר היו בברסטצ׳קה תורמים יותר מאשר בברדיצ׳ב. עיירתנו הלכה תמיד בראש ההתעוררות הציונות המדינית. נוסדה ספריה, השפה העברית היתה נחלת רבים, כמעט מדוברת בפי כולם. נוער, שלא מצא סיפוק גם בטוב ובחיוב שבעיירה, עלה לארץ עוד לפני מלחמת־העולם הראשונה, ועליה זו נמשכה במשך שנים. בני הנוער בברסטצ׳־קה עבדו בכל ענפי העבודה.

לכל זה שמו קץ המרצחים, החיות בצורת אנשים.

הגעתי לתקופת־זמן, אשר עליה יספרו אחרים.

ברצוני להזכיר רק שניים מאישי ברסטצ׳קה, אשר מהם שאבנו ידיעה ובהשראתם היינו למה שהננו.

אזכיר את המנוח יצחק מרגלית, סוחר אמיד, משכיל, איש מתון בדעותיו, אבל קיצוני בשלילת הגולה. חינך את יוצאי חלציו לארץ־ישראל, לא לימד ילדיו רוסית, כי טען, שצריך לעשותם בלתי מסוגלים לגולה. הוא היה אומר: בגולה אין לבנות בית, כי סופו שיעבור לגוי. גם הבנים, היה טוען הוא, או הנכד, יהיה לגוי, אם ישאר בגולה. עלה לארץ עם בני ביתו וחי בה 22 שנה.

שונה היה גורלו של חבר לעבודה ציונית, אשר בתו נמצאת פה ביגור, הלא זה אברהם יהודה פולק. הוא היה מהפכן קיצוני. עזב את עבודתו והתמיד לעסוק בציונות. את ביתו הפקיר והתמסר כולו לעבודה צבורית. קבל על עצמו להקים בית־ספר עברי בימים שבהם שלט בעיירה ה„חדר". הוא לא היה מורה, אך בבית־ספר זה לימד והצליח מאד בהוראה. הכשיר נוער לארץ־ישראל הצטער, אם לא הלכו מיד אחרי ההכשרה ישר לארץ. הוא לא נעזר בתמיכה

מהחוץ ולא היה לו אף פעם תקציב מאוזן לפעולותיו. לא ידעתי, איך היו חייו של האיש, יודע אנכי, שהוא נשרף על מזבח העבודה למען ארץ־ישראל. אך הוא לא זכה לעלות.

ראיתי חובה להזכיר את שתי הדמויות, שהאצילו מרוחם על הנוער בעיירה, וכל אחד מאתנו נושא בלבו את תורתם ואת הרגשותיהם.

רחל קטבורסקי:

עזבתי את העיירה בעודני צעירה ונשארו לי זכרונות ממנה שאינם מבחינת הכרת המציאות אלא — חויות. אני מוכרחה לספר לא על ברסטצ׳קה אחת, אלא על שתיים, האחת לקללה והאחרת לברכה.

בזכרוני התמונה של עיירה קטנה עם הבוץ והלכלוך שלה וחיים בה בצפיפות, ומסביב לה נוף נהדר, מעבר לנהר מגרש־משחקים ופנים יפות, אך מקומות אלה לא לנו הם, שם זרים היינו. היינו מתגנבים להציץ למגרש־המשחקים, אם אין שם שקצים ומותר לנו להכנס. ואם לא היו שם רבים מהם, העיזונו לגנוב מעט אויר מעולמו של הקדוש־ברוך־הוא והיינו נזהרים שהשקצים לא ישיגו אותנו... בצער מאופק אני נזכרת בדרכנו משם הביתה, אל חנות הורי, שהיתה במרכז, ליד הגבול של מושב הגויים, מול הכנסיה, ותמיד תקף אותי פחד. כאשר פגשו בנו השקצים, היו רוגמים אותנו באבנים. פעם אחת התחבאתי מרוב פחד, בכיתי מר והתחננתי: אני רוצה שתקחו אותי לארץ־ישראל... זכורתני גם את פחד היהודים המבוגרים בימי א׳ של השבוע, כאשר השתכרו הגויים, כולם רעדו מפחד. לעתים היו היהודים נאלצים לסגור את חנויותיהם ולרוץ הביתה, כאשר מספר שכורים החלו להשתולל... ואני זוכרת מקרה שאירע לפני פסח. העיירה היתה יפה באביב וגם אני רציתי להנות מהריחות הנעימים, יצאתי עם חנה׳לה, גנבנו שני עציצים ואמרנו למלאם אדמה שחורה. בחרדה יצאנו את הבית, אך לא הצלחנו לעבור את ה„גבול״, השקצים רדפו אחרינו וזרקנו את העציצים עם האדמה. ככה חיו הילדים בברסטצ׳קה, שהיתה מבורכת באדמה טובה ופוריה; אדמה, אבל לא לנו היא. אויר לנשימה לא ניתן לנו... כאשר אני חושבת על האסון האיום שקרה לנו שם אני נזכרת, כי סכנה היתה צפויה לנו כל רגע, אם גם לא בממדים כאלה, ישבנו על הר געש. אין להתפלא על כך, כי אותם השכנים, שלא נתנו לנו אויר לנשימה שיתפו פעולה עם המרצחים הגרמנים. ואולי, מתעוררים הזכרונות האלה עתה, כי גובר הרגש לגמול לאדמת נכר זו, שספגה כל כך הרבה מדמנו, לנהר שלתוכו נשפך דם קדושינו, להתאכזר בשמים אלה, שלא ענו לזעקות, כשהובלו יקירינו לטבח. קשה לתאר את העיירה ברגשי חיבה.

אמנם, היתה ברסטצ׳קה שניה, שהצילה אותנו ממועקת הגויים, שהעניקה לנו, המדוכאים והנרדפים, הרגשת עליונות כלפי השקצים המלוכלכים; בה קבלנו עידוד והיינו לבני־מלך כלפי השקצים הבורים. זאת היתה ברסטצ׳קה האחרת, החמה, האהובה, שבה היתה נשמה יתירה. בה חגגו בתמימות ובלבביות ההורים יחד עם ילדיהם כל חג ומסיבה בבית־הספר. בפשטות מסרו בני העיירה את כלי־הכסף־והזהב שלהם לקרן־היסוד. ובאיזה חדוה הלבישו אותנו בבית לתהלוכה בל״ג בעומר. העיירה כולה חיה את חיי התנועה הציונית ואנחנו ספגנו לתוכנו

את האוירה הזאת שנוצרה על ידי הורינו ומורינו גם יחד. הדיפק של התחיה הלאומית הלם אצלנו ביתר תוקף ובהתמדה, והודות לכך הגענו הנה במספר כה רב. הייתי יכולה להעלות זכרונות רבים משמחים ומעידדים, אך קשה לעשות זאת בעוד מתינו מוטלים לפנינו, ומחזה ההשמדה לנגד עינינו. מי יודע אם נמצאת עוד נפש חיה אחת מבני־העיירה היהודים...

בלה ישפה ז״ל:

בדעתי לספר על בית־הספר העברי בעיירתנו, אך לא אוכל לעשות זאת מבלי להזכיר מהוי של ברסטצ׳קה שגרם ליסודו. בתקופת־הזמן של מלחמת־העולם הראשונה, בשנת 1916, היינו ממש ליד החזית. הבחורים נלקחו ברובם לצבא, נשארנו מספר נערות ונערים, ועשינו את הנכון באותה שעה: הקימונו מוסד, אשר בראשיתו היה צנוע, אך אח״כ קבל ממדים ניכרים, ותפקידו היה — להיות בית לכל חייל יהודי, שבו יוכל לאכול וגם לקרא עתון ולמצוא חברה. בפסח בשנת 1917, כאשר קבלו כבר החיילים חופשתם, איכסנו בעיריה, בבתים פרטיים ובבית־הכנסת כארבעה מאות חיילים יהודים. הנשים עזרו לחיילים להכין „סדר־פסח״, חג זה היה לחויה עמוקה לכולנו. בכל פינה בעיירה היו מסיבות לחיילים, נוצרה אוירה חמימה ולבבית. אחר־כך, בימי המהפכה הרוסית, כאשר חשבו שהגיעו ימי החופש לעולם כולו, הופיעה באחד הימים הודעה ובה קריאה להתארגן. התכנסו אנשי כל הזרמים בעיירה לקיים את התביעה הזאת, פתחו מועדון, רצו לחיות ולפעול יחד, אך הדעות היו שונות וסותרות זו את זו, ולא הגיעו לידי פעולה של ממש. בסוכות 1917 קמה קבוצת נוער, שקראה להתארגן לשם מטרה מסוימת — הציונות. נוסדה „אגודה לאומית של הועד הציוני״, נפתח מועדון,

„אגודה לאומית של הועד הציוני״
— במרכז בלה ישפה —

שמתפקידו היה לאסוף את הנוער ולארגנו. בשנת 1918 חזרו צעירים רבים הביתה, ששוחררו מהצבא, נפתחה ספרית „תרבות", סידרו פסח ברוח ציונית, ארגנו תהלוכת-ל"ג-בעומר, והחלו חיי-תרבות יהודיים-ציוניים בעיירה. לא הסתפקו בכך, שחלק מהנוער בילה במועדון, בשעה שבעיירה הסתובבו ילדים ללא לימוד, ללא בית-ספר, ואף ללא „חדר". האמידים יכלו ללמד את ילדיהם על ידי מורים פרטיים, אבל ילדי-עניים התגלגלו ברחובות. לא יכלנו להשלים עם זאת, התגבשה השאיפה לפתיחת בית-ספר.

בחג הסכות, בשנת 1918, ערכנו הצגת-חובבים, שהצליחה ויכלנו לחזור עליה פעמים אחדות. ההצגה הכניסה לנו סכום כסף, אך בית לא היה לנו, לא מורים ולא ציוד. אחת החברות נסעה ללוצק והשיגה שם שתי מורות, והן, יחד עם המורה פרידמן, היו חבר המורים של בית-הספר. שכרנו דירה ובמו ידינו הבאנו עצים מהיער לעשות ספסלים בשביל בית-הספר. בית-הספר נפתח, מחברי הועד זכורים לי יוסף ספרן, פיכמן וקפולסקה. בחנוכה נערך נשף מטעם בית-הספר. מגמתנו היתה, שלא ישאר בעיירה ילד ללא לימוד, הלכנו ואספנו את כל הילדים. שום עזרה מהחוץ לא היתה, ואת המוסד היו צריכים לקיים משכר-הלימוד, ההורים העניים לא יכלו לשלם. קבל הנוער את העול על עצמו. ועדה הטילה את שכר-הלימוד על ההורים בהתאם ליכלתם, השאר הכניס הנוער מהצגות, נשפים ואוסף כספים. וכאשר נתקבל מהג'וינט סוכר וחלב, הכינו קקאו בשביל הילדים והמגישים היו בני-הנוער עצמם. העבודה הזאת נעשתה על ידי בני הנוער, שהתרכזו במועדון האגודה.

בית-הספר גדל ובינתיים היתה ווליןֹ לחלק מהמדינה הפולנית. בית-הספר העברי היה למורת רוחו של השלטון הפולני. השלטונות הפולניים הבטיחו כל עזרה דרושה: בנין, מורים ותקציב, בתנאי שבית-הספר לא יקרא עברי אלא — „בית ספר פולני ליהודים" ושפת-הלימוד תהיה פולנית. הסכמנו להחליף את לימוד השפה הפולנית במקום השפה הרוסית, וכי על מנהל בית-הספר לדעת פולנית, אך לא הסכמנו לבטל את אפיו העברי של בית-הספר. נסגר בית-הספר לחודש ימים, עד שקבלנו רשיון לפתחו מחדש ובתור בית-ספר עברי.

בית-הספר היה היסוד לציונות בעיירה. ברוחו, עלינו להנציח את העיירה — ליצור מוסד, שלא יתן לשכוח את מה שהיתה לנו העיירה, מה שהיה לנו בית-הספר.

בכינוס הראשון של יוצאי ברסטצ'קה בישראל

מה שראה קיבוץ יגור — הקיבוץ הגדול ביותר בארץ-ישראל בימים ההם, בשבת זו של כ"ז אייר תש"ז, נחשב לדבר בלתי רגיל, אף בארץ-ישראל, אשר בה היינו כבר עדים לכינוסים ולמעמדים בממדים עצומים. מאות אנשים ונשים, צעירים, קשישים וזקנים, חלוצים ובעלי-עסק, וותיקים בארץ מבני העליה השניה ועד שרידי הפליטה, אשר רק מקרוב באו, ישבו יחד כשבת משפחה גדולה אחת, משפחה שכולה, יתומה ואבלה, מאוחדת בזכרונות העבר, קשורים קשרי-דמים במאבק

על שחרור המולדת וחדירי תקוה לקראת העתיד. היה זה הכינוס הכל־ישראלי של יוצאי ברסטצ׳קה, אחת הקהילות היפות והקדושות של וולין, קהילה שהיתה ואיננה עוד.

כמו במטה־קסם הועלו מהדברים שהושמעו בכינוס זה הגלגולים המריבים שעברו על עיירה זו במשך מאות בשנים. בשנת תש״ז מלאו 400 שנים מאז הוענק לברסטצ׳קה מעמד עיירה, לפי הכתוב באנציקלופדיה של ברוקהאוזן־עפרון. התגבשה קהלה יהודית, שניהלה פנקס משלה. הונהגו בה ירידים שנתיים, ששימשו מקור פרנסה לתושבי העיירה. יהודים בנו לעצמם כאן חיי־צבור מסורתיים, קיימו את המצוה של עזרה הדדית ושל העזרה לנכשלים. עסקו במסחר ובמלאכה וחינכו את בניהם לתורה ולתרבות.

על פרשת דרכים ישבה העיירה ובגלגילים המדיניים השינים היתה קשורה עם פולין, עם אוסטריה ועם רוסיה; וממנה יצאו דרכים שקשרו אותה עם ערי־גבול. אסונות פקדו תכופות את הקהלה היהודית: גזרות ת״ח, שחיטות. שנים־עשר בתי־אב נשארו אחרי השתוללות הצורר בוגדן חמלניצקי ואחרי מגפת־הדֶבֶר נשארו לפליטה רק 5 נפשות, וגרעין קטן זה הספיק להקים את הקהלה היהודית מחדש, כי היה כוח־משיכה מיוחד למקום זה. ובאו ימים, שהאוכלוסיה היהודית הגיעה לרוב ואחד מבניה המכובדים, ברוך פורר, עמד בראש העיירה, האיש שהיה יושב־ראש ההסתדרות הציונית.

הזכרונות האישיים, שהעלו בכינוס זה, קשורים רק בחמשים השנים האח־רונות, תקופה, שבה הצטיינה העיירה ביערות העבותים שהקיפוה, בחיים הציבוריים

אַ קאמיטעט פארן קרן־קימת לישראל ביי דער שול „תרבות״ אין יאר תרצ״ב (1932)

שתססו בתוכה, בשפע הגוונים שבחיים אלה: יודעי־תורה ולמדנים התנגחו בהלכה בשבתות אחרי הצהריים ובקלויזים — ויכוחים סוערים על נוסחי־חסידות שונים; פה ושם נשמעים מתוך חדרים ניגוני הגמרא מפי ילדים הלומדים אצל מלמדים, ובעליות־גג ובחוגים שונים יושבים בהסתר בחורים ובחורות, חולמים ומעלים את נר־ההשכלה; נוער נלהב מתכנס לאספות־מחתרת ורוקמים חלומות של חלוציות ושל הגשמה עצמית, והשם ברסטצ׳קה היה לשם־דבר: בניה היו בין ראשוני העליה השניה; בדרכים שונות יוצאים בניה ובנותיה לארץ־ישראל בשלטון התורכי; ברסטצ׳קה היתה לעיירה עברית ועוברי־אורח ציינו, כי בעיירה אפשר לפנות בשפה העברית לכל איש, זקן וצעיר. בכינוס נקרא מכתב מאת יצחק למדן ז״ל, מגדולי המשוררים העברים בישראל ומאצילי הרוח, שהיה מורה בברסטצ׳קה, ובמכתב זה נאמר בין השאר: „... ברסטצ׳קה חוננה באותה ציונות שרשית, נאמנה ותמימה שלא טפסה על סולמות של אידיאולוגיה ודיאלקטיקה, אלא מעורה היתה במעמקי ההרגשה העממית הישראלית ישרת הדרך... תהא נא הכרה זו נר לכינוס, המעלה ביגון ובכאב את זכרה של ברסטצ׳קה ויהודיה...״

את מכתבו של יצחק למדן קראו לאורו של נר נשמה, שהודלק לזכר הקהלה הקדושה. ר׳ מאיר ליטבק מזקני העיירה אמר קדיש־יתום ו„יזכור״: דממה כבדה איחדה מאות לבבות, שכאבו את כאב האלפים.

בכינוס זה נוכחנו לדעת מחדש, כי יוצאי ברסטצ׳קה בארץ, למן הותיקים שבהם, היושבים בארץ כיובל שנים, ועד ל„ירוקים״, אשר הגיעו אלינו עם המעפילים בימים אלה, שמרו על קשר הדוק בינם לבין עצמם ועל זכר הקהלה, שמתוכה יצאו. נעשה חשבון סופי על השרידים שנשארו אחרי הטבח בגיטו. כשלושה מנינים ניצלו מבין האלפים ורק בדרך נס ובחירוף נפש. השתתפו במלחמת הפרטיזנים נגד הנאצים, בצבא האדום, ורק אחרי סבל לא יתואר זכו להגיע לארץ. ארבעת הראשונים מהם הגיעו לארץ והשתתפו בכינוס. חנה הנזל, יוסף פרידמן, משה קורין ויהושע שטרקר ז״ל (השתתף אח״כ במלחמת השיחרור ונפל בקרב על משמר־הירדן) סופרו על פרשת ההשמדה, על הרס העיירה וחורבן הקהלה ועל דרך הסבל של הניצולים. דבריהם ריתקו את הכל, גם את חברי הקיבוץ, צעירים וקשישים, שאינם יוצאי ברסטצ׳קה, ושיתפו עצמם בביטוי הכאב של שרידי קהלה קדושה בוולין.

השתלבו כראוי בדברים אלה התיאורים שנמסרו מפי הותיקים חיים צימרמן ובלה ישפה ז״ל, ויבדל לחיים ארוכים מאיר ליטבק, על הווי היהודים בעיירה. על תולדותיה; והצעירים יותר: רחל קטבורסקי, אהרון כהנא ויעקב זילברשייד, שהעבירו לפני עיני המשתתפים מחיי התרבות, מפעולות תנועות הנוער, וחבר הכנסת יונה כסה וחברת יגור חומה חיות, שסיפרו על ההשפעה החינוכית של נוער ברסטצ׳קה.

והתמונה הקלידוסקופית הזאת הושלמה, כאשר נקרא מכתב מאת יוצאי העיירה באמריקה ובו נאמר, כי גם מעבר לימים הומים לבבות לעבר הקרוב וכמהים להקים מזכרת לעיירה הקדושה שאיננה עוד, למען ימסר לדורות הבאים זכר ממה שהיה כה יקר לכולנו.

הועלתה גם המחשבה על הצורך הנפשי לרכז חומר על חיי היהודים ולגבשו לצורה של ספר־זכרון, דבר, אשר רק עתה נמצא בתהליך של הגשמה.

נראה, כי בכינוס זה באו לידי ביטוי לא רק זכרונות העבר ורגשות הכאב העמיק על החורבן, השואה ואבדן הנפשות היקרות והקדושות, אלא מעמד זה היה שרוי במאורע הלאומי הגדיל שעמד להתרחש אז בגמר מאבקנו למען הארץ ובתוכה, ואשר ליוצאי עירנו חלק נכבד בו, כלומר — על סף הקמת מדינת ישראל.

בשנת העשור הראשון לישראל.

יהושע ספרן

הכינוס השני

(בתל־אביב 26.11.52)

שנים עברו מהכינוס ביגור ולא נפגשנו. המאורעות בארץ החריפו — פרצה מלחמת העצמאות. קמה המדינה.

ואנו מתכנסים שנית. צורך נפשי הוא להפגש שנית ולהעלות את זכרון חללי השואה של העיירה ואת זכרונם של בני העיירה שנפלו במלחמת השיחרור.

וכמה סמלי היה כאשר עלה מאיר ליטבק הזקן ואמר:

„כאשר התחלנו את עבודתנו הציונית לא חלמנו שתהיה לנו מדינה. באתי הנה בעת המאורעות בשנת 1936 אבל זכיתי לחיות ולראות מדינתנו קמה. ראיתי נשיא ישראלי, ראש ממשלה ישראלי, שרים ישראלים — במדינת ישראל.

קשה היה לי לבוא הנה. אבל רציתי לראות את האנשים מברסטצ׳קה. וב״ה יש בלי עין־רעה וזה בזכות עבודתנו שהתחלנו בה לפני הרבה שנים ולנו חלק ונחלה בתקומת המדינה. הפעם אני יכול לאמור: ברוך שהחיינו וקיימנו והגענו לזמן הזה״.

בכינוס זה נסיני להעלות לעינינו אי אלה פרקים מחיי הקהלה והנוער בתקופות ושמענו דברי עדות נוספים על השואה בעיירה.

יוסף קליבנר, איש העליה השניה, העלה את התקופה מלפני 60־50 שנה — העיירה על סימטאותיה, הקלויז והדמויות העממיות שחיו ופעלו בה: חיה קליבנר מהדור השני מספרת על החינוך העברי והציוני של הדור הצעיר, והקשר של הנוער לארץ. הוסיפו לדבריה אהרון כהנא ויהושע ספרן. לעומתם באו דברי העדות של משה בלפר על חיי היהודים בגיטו ועל סיפו המר והטרגי.

בפתיחת הכינוס הושמעה מפי חזן תפילת יזכור ויוסף פרידמן הקריא מספרו של יצחק כצנלסון: „על השואה״.

הוצג הסרט מהכינוס ביגור.

בכינוס זה הוחלט על הוצאת הספר על העיירה ובזה להקים גלעד מתאים לזכרה.

הכינוס השלישי

ביום ו׳ דחנוכה, א׳ בראש חודש טבת תשט״ז (15.12.1955)

כינוס בעל אופי אחר ושונה מקודמיו. פגישה בין התלמידים לבין מוריהם יוסף וייל ויהודית חרג. הרגשנו צורך להפגש עם שני מורים אלה שהיו בין המחנכים הראשונים בבית־ספרנו והקדישו הרבה מכוחם ומרצם בבנין ביה״ס, בעיצוב דמותו ולהם חלק גדול בחינוך הדור הצעיר.

מרדברי יוסף וייל

את ברסטצקה ידעתי רק מההיסטוריה הפולנית. באתי לשם כי ענין אותי ביה״ס העברי –– צריך לראות בי״ס עברי ממש. באתי רק לחדשים ונשארתי בה שנים.

ועד ביה״ס עשה רושם מיוחד. ראיתי לפני אנשים שמדברים ברצינות על לימוד עברית, על ישוב הארץ וזה אשר עשאני למה שהייתי בעבודתי.

כבר אז היתה לביה״ס דמות. מצאתי שם כיתה עליונה שתלמידיה ידעו יפה את השפה, ידעו את התנ״ך ואהבוהו. הדבר הפתיעני מאד. עליה היתה גאות הועד.

התחלתי להכיר את אנשי המקום. כל אחד חשב על ביה״ס ועל הלימודים בו. ראו את העיקר בעניני הרוח, כאילו לא היתה קיימת כלל שאלת פרנסה. לא הכרנו מקומות מסורים כאלה.

קבוצת „השחר״
בשורה הראשונה : ש. פלדמן, ח. שמש, ס. גולדנברג, א. זילברשייד, פ. צ׳ארדמן, ז. קולטון, פרלמוטר. בשורה השניה : מ. מלמן, מ. זילברמן, ב. לרנר, ג. רויזמן, ר. קורין, א. פולאק. בשורה השלישית : גולדה קוניאך, ג. לרנר.

בפגישה עם אנשים אלה ובתוך אוירה כזו לא יכלנו גם אנו שלא להיות מסירים ולא להיות ציונים. לא יכול היה שלא נכַוֵן את הילדים לארץ־ישראל.

בית־הספר נתן את התורה, נתן את ההשגה, נתן את השיחה והפגיש את התלמידים עם התרבות המתקדמת.

ברצוני כאן להזכיר את האנשים שנהלו וטפלו בעניני ביה״ס: ברוך פורר — אדם גדוש תורה; ישעיהו קליבנר — נהל את הענינים ברצינות ובתבונה. וכך ליטבק, שירמן וקטבורסקי.

התנאים בעיירה היו קשים מאוד. אותו הרפש שהלכו בו בני־אדם, קשה היה מנשוא. לא כ״כ פשוט היה להגיע לביה״ס אפילו לאחר שסידרו מדרכה מעץ. המורים סבלו, אבל לא יכלו להעלות כל מחשבה כי יעזבו את ביה״ס הזה.

ברסטצ׳קה היתה גם מיוחדת בזה שרוב ההורים שלחו את ילדיהם לביה״ס העברי, אם כי היה קשה לשאת בשכר הלימוד ורק מעטים למדו בביה״ס הפולני.

מדברי יהודית חרג:

רציתי ללכת ללמד בבי״ס עברי ומכיוון שבגליציה לא היו בתי ספר כאלה קבלתי את ההזמנה לבוא לברסטצ׳קה. ידעתי שזו עיירה ציונית אבל הבוץ שבה לא משכני ביותר. הגעתי לשם בינואר 1923.

בית־הספר היה אז בבית־בוידק. לימדתי בשלש משמרות עד 6 בערב. בימים הראשונים נראה היה לי כי נפלתי בפח. ביה״ס לא עשה עלי רושם טוב, כי לא היו בו כל סדורים מתאימים, הספסלים בסדר בלתי רגיל בבתי־ספר, והחדר ללא תמונה.

התחלתי בלימוד השפה הפולנית בכיתות הגבוהות. כל בטוי הצחיק אותם, כי השפה הזו היתה „תורכית״ בעיניהם.

לאט־לאט התקשרתי לביה״ס ולא העליתי על הדעת איך אפשר לעזוב אותו. מלאנו חובתנו בנאמנות ומי שלא היה כזה לא נראה בעינינו בסדר. זוכרת אני כי פעם לאחר החגיגה לא יכולתי לחזור הביתה בגלל הבוץ שאי אפשר היה ללכת בו אז ונשארתי לישון על הספסלים.

במרוצת השנים הפך ביה״ס לפינה הנחמדה בעיירה. הגינה שסדרנו על ידו היתה כעין גן־עירוני. בגינה ערוגות פרחים בצורת מגן־דוד וכן ערוגות של ירקות. באיזו גאוה הלכו הילדים למכור את הבצל מגינתם זו.

ביה״ס היה המקום היפה, הנקי והנחמד בשביל הילדים.

היו זמנים יפים מאד. לא היו לני חיים פרטיים. ביה״ס גזל הכל. כמה זמן הקדשנו בהכנות להצגות, בהכנת התלבשות — גזרנו ותפרנו — שעות עבודה בלי גבול. לא יכול היה להיות אחרת.

זה שנוצר היה הודות למורים הטובים: גוטסבירט, פינס, שֶרֶר, פודליס ואחרים.

העבודה בביה״ס בברסטצקה נתנה לי סיפוק רב!

קבוצת נוער בעיירה — אַ גרופּע יוגנט אין שטעטאלע.
מימין לשמאל; פון רעכטס אויף לינקס: 1) חיים ברגר; 2) ?; 3) מרים בוידיק; 4) שלמה כהן; 5) חליה לרר; 6) אהרון גלר; 7) שיינדל פרשטוט; 8) ?.

מדברי מר שמואל רוזנהק (מפקח „תרבות"):

ברסטצ׳קה היתה עיירה יוצאת מהכלל בכל פולין. לא רק שהיתה ראשונה בעברית שלה, אלא שהקדימה בהקמת בית־הספר העברי עוד לפני הכבוש הפולני, בטרם קמה רשת בתי־ספר „תרבות". היתה לה העזה.

נזכר אני בביקורי הראשון בעיירה ופגישותי עם חברי הועד המנהל: יהושע קליבנר, יוסף שירמן, ברוך פורר, מאיר ליטבק, קטבורסקי והמורים יוסף וייל ויהודית חרג — מפתיעה היתה מסירותם ללא גבול למפעלם החינוכי והתרבותי והאמונה הגדולה כי נכונים מעשיהם. גישתם היתה כה רצינית עד כי לא סבלו כל בדיחה פן תפגע ברצינות זו.

לא ראו צורך בגימנסיה, כי ההמשך לדעתם היה צריך להיות בא"י. ביה"ס היה קשור בכל עמקו עם הרעיון הציוני. התכלית היחידה היתה — לעלות ארצה. העברית לכשעצמה ניצחה ולא אתפלא שלא היו „יורדים" בעיירה. הנער היה מחושל ומגובש.

אנשי העיירה העריכו מאוד את המורה וייל ומעשיו. מעטים המורים כיוסף וייל ויהודית חרג, שלא היו מורים רק למקצועות מסוימים והצלחתם נובעת מתוך התפיסה הכללית של החינוך והגישה הפדגוגית הנכונה שלהם.

לשום עיירה בווהלין לא היתה שלמות כזו ועל כן סללה נתיב ישר הנה. דרושה ראיה אמנותית בשביל לעצב בספר את העיירה הזאת.

כנוס רביעי

(חיפה 1956—23.10)

כנס האזכרה האחרון חל בשנת היובל לעלית ראשוני עירתנו לארץ. ביום זה שהעלינו את זכרון השואה צוין במיוחד המאורע הזה שסלל את הדרך לנו.

דברי אזכרה הושמעו מפי יהושע ספרן שנשמעו בדריכות רבה. אחרי היזכור ומנגינת האבל הוקרא קטע ממכתבי של מלך גולדנברג, בן עירנו, שבו תאור מזעזע על הגיטו, הנגישות והענויים מצד הנאצים ועושי דבריהם האוקראינים. המכתב הזה נדד 13 שנה עד הגיעו לידינו.

החלק השני של הכנס היה מוקדש לציון היובל של בני העליה השניה שהוא מאורע רב חשיבות. נעמי קליבנסקי שהיא מראשוני העולים, ספרה על הימים האפורים בתקופה ההיא ועמדה על רציפות המעשה שעוברת כחוט השני על בני העיירה. מנדל זינגר שדיבר אחריה ניתח בדברים ממצים את התקופה של העליה השניה, גורמיה, דמותה וערכיה ובדבריו אלה שלב גם את אנשי ברסטצ׳קה בעליה זו.

הכינוס הזה היה מלווה בתערוכה זעירה של צלומים מהעיירה שרוכזו בשביל הספר וכאן ניתנה ההזדמנות למתכנסים לחדש את זכרונם מימים עברו.

בין הזמנים התקיימו אי אלה פגישות מצומצמות שנקראו בהזדמנויות שונות: פגישה עם המורה קויטני, עם אשתו אסתר רוטבליט שבאו מאמריקה לבקור בארץ; פגישה עם משפחת קופ מאמריקה בעת ביקור בארץ וכו׳. בכל הזדמנות נפגש למען שמיר על הקשרים ולשמוע מפי כל אחד מה שזכור וידוע לו על עיירתנו.

על הערכים שהבאנו אתנו מהעיירה

בימי התעורר המאבק הציוני, התעוררות הנוער בעיירה, השאיפה לצאת את העיירה ולעלות לארץ־ישראל, היו אז בחיי היהודים שני זרמים של הגירה: האחד לאמריקה, והאחר לארץ ישראל. בברסטצ׳קה היתה הנהירה לארץ־ישראל חזקה יותר מאשר במקומות אחרים בסביבתנו.

כאשר אני מנסה להרהר, מה היתה לנו ברסטצ׳קה זו, אשר רבים מבניה עלו לארץ ונתנו חלקם בהקמת המדינה, אדע, נוסף לדברים ששמענו כבר, תשובה אחת — הועד הציוני, קבוצה קטנה זו, אשר אחד ממנה — מאיר ליטבק, יישב כאן אתנו, היתה הגרעין, שהמשיך בדרך קודמיו והם שכיוונו את דרך הנוער.

המרד הראשון של הציונות התבטא בלימוד השפה העברית. הורינו שלחו אותנו ללמוד עברית. היה אמנם בית־ספר כללי, כלומר — ריסי, בעיירה ובני־הנוער למדו בו, אך אותנו לא שלחו לשם, למדנו בבית ולמדנו עברית. הורי היו אומרים, כי בזאת רואים הם ראשית ההתגשמות של הציונות. עתה ניכחים אני

משמאל לימין ; בשורה הראשונה : דוד ליכטנשטיין ; רחל קליבנר ; אהרון גלר ; חיה גלר ; שפריצה רזניק ; המורה ווייל (אהלי) ; צפורה שפירא ; המורה צבי פרנס ; אסתר סיקולר ; דובה שוולב ; חיים לרר ; ברוך ברגר ; שלום ביכמן. שורה שניה : שוולב ; המורה צבי פרח (קבטני) ; אסתר קליבנר ; חנה קליבנר ; צפורה קליבנר ; חיה קליבנר; שמואל מונוסוביץ. בשורה השלישית : שושנה ליטבק ; זהבה שפירא ; אסתר גרינשפון ; מליה כהן (קוליגר).

לדעת, שהם הרחיקו ראית, ידעו, איך לדאוג לילדיהם, אז נחשבו בעיני אנשים לא מעטים למשוגעים.

המאורע החשוב ביותר בחיי היהודים בעיירה היה יסוד בית־הספר. בבית־ספר עברי זה של העיירה התחנכו בני־הנוער באוירה ארצישראלית של תנועת העבודה. ומוסד זה שימש לנו לא ללימוד בלבד, אלא היה לנו גם בית, שבו התכוננו לחיים. חגיגית בית־הספר, בהשתתפות הורינו ורבים מבני העיירה, היו לנו לחוויות עמיקות, שהטביעו את חותמן על דרכנו בחיים. בבואנו לארץ ובפינו העברית הרהוטה והחיה, ובלבנו הנכונות להשתלב בחיי העבודה, לא הרגשנו כלל כי עולים חדשים אנחנו. חיי החלוציות בארץ היו לנו הגשמת החינוך שקבלנו לפני עליתנו.

ועוד דבר מה, חשוב לא פחות, הבאנו אתנו מהעיירה: מסירות ונאמנות. כל שידעו את ברסטצ׳קה מקרוב מציינים, כי לא ההשכלה המקיפה אלא המסירות והנאמנות הן שהיו אופיניות לעיירה זו. את הערכים האלה הבאנו אתנו מהחינוך ומהאוירה שבה גדלנו.

העליה השלישית, שהחלה עם תום מלחמת העולם הראשונה, היתה מלווה אהבת כל תושבי העיירה. שבעה בני־נוער היו פורצי הדרך לעליה מהעיירה לארץ־ישראל ולבות כולם היו אתם. זרם העליה גבר אחר־כך, אם גם היססו עוד בדבר הבנות, כאשר אנחנו עלינו. האפשר לשלוח נערות צעירות כל כך? — שאלו רבים, אבל בשאלה זו היתה יותר חרדה מאשר התנגדות או זלזול. השביל לעלית הבנות לא נסלל עוד אז.

כעבור שש שנים באתי לברסטצ׳קה לביקור אצל ההורים ובאתי עם בתי הקטנה. הרושם היה כביר. הרגשתי בצמאון הכללי לשמוע ולהיוודע על הנעשה בארץ. יצאו לקבל את פני ורבים נתלוו אלי בדרך לבית הורי. ימים ולילות המה בית הורי מאנשים שבאו לשמוע ולהוודע על הנעשה במולדת ומורגשת היתה כמיהת כולם לארץ־ישראל.

בבואי בשנית לביקור בעיירה מצאתיה בעוני ובדלדול. המוני הנוער, בנים ובנות, התארגנו והכשירו עצמם לארץ־ישראל. השביל נסלל לכולם.

גדול הכאב, שנוער נהדר זה, שהיה מוכן לעלות, איננו עוד ולא זכה להיות אתנו במדינת ישראל.

ח י ה ק ל י ב נ ר

(מדבריה בכינוס באזכרה לעיירה ברסטצ׳קה בתל־אביב בשנת תשי״ג)

הלהקה הדרמטית בברסטצ׳קה

חובבי הבימה העברית, שהציגו את המחזה „האם" מאת דוד פינסקי (1919) — ליבהאבער פון עברית־טעאטער, וואס האבן זיך באטייליקט אין דער אויפפירונג פון דוד פינסקיס „די מוטער".

מהמשתתפים בהצגת המחזה „האם" — פון די באטייליקטע אין דער פארשטעלונג פון „די מוטער".
משמאל לימין (פון לינקס אויף רעכטס) ; עומדים (שטייענדיק) : ב. ברגר; פ. גייער; י. מרגלית.
יושבים (זיצנדיק): מ. טרכטנברג; ע. גרינשפון; י. קליבנר; ש. מרגלית; ש. ביכמן; מ. דנאי; י. ברז

הסטודיה הדרמטית במחזה „השחיטה" מאת יעקב גורדין — די דרמאטישע סטודיע ביי דער אויפפירונג פון יעקב גארדינס „די שחיטה" (ברסטצ׳קה 1918).
מימין לשמאל (פון רעכטס אויף לינקס) ; בשורה הראשונה (אין דער ערשטער שורה) : א. גרינשפון ; א. סיקולר ; ב. שמש ; ש. קטרבורסקי. שורה שניה (צווייטע שורה) : פ. גיער ; ר. ברגר ; הוכברג ; ח. גלר. בשורה השלישית (דריטע שורה) : קורין ; זביגלר.

הסטודיה הדרמטית הצעירה בברסטצ׳קה.

מודעה להצגת „מירעלע אפרת" — א פלאקאט צו דער פארשטעלונג פון „מירעלע אפרת".

המשתתפים בהצגה קיבלו ,אות־הצטינות׳ מהועד הציוני.
די, וואס האבן זיך באטייליקט אין דער פארשטעלונג האבן באקומען פונם ועד ציוני א „אויסצייכענונג".

מפי בנות העיירה
הבנות מעלות זכרונות
— מהדברים בפגישה בכפר ויתקין —

יהושע ספרן המנוח היה חסיד נלהב של פגישות־רעים בדרך כלל, עם חברים וחברות, אשר אתם היו לו ענינים משותפים, ומאז נגשו לאסוף חומר להוצאת ספר־זכרון לעיירת מולדתו ברסטצ׳קה, לא הפסיק לתבוע פגישות עם בני העיירה, להעלות זכרונות מימים עברו ולהזכיר אנשים שניספו ואינם אתנו עוד. הוא לא היה רק תובע, אלא היה גם המארגן פגישות אלה.

ניצל שיקע שלנו הזדמנות מסוימת ובאחד הימים (שבת, א׳ אייר תשט״ו 23 באפריל 1955) התכנסנו בכפר ויתקין בבית החברה אסתר בן־סירא לבית גרינשפון.

מלבד המארחת השתתפו בפגישה: שיינדל ברדיגה, יוכבד גלקין, שושנה גרינשפון, מנדל זינגר, אהרון כהנא, חנה לרר, נחמה לרר, רחל לרר, מלכה נובוגורוד, סוניה ויהושע ספרן, מלכה ואסתר סקולסקי, זהבה שפירא, רחל שפירא־גנני.

במסיבת־רעים זו, אשר אוירת הכפר הנעימה והבית הנאה והצנוע קירבו את הלבבות עוד יותר, ביקש עורך הספר לספר סתם מכל שיעלה הזכרון ולרשום, תוך הערה, כי בשבת יחד יש ערך נוסף לדברים הנאמרים, שאפשר לבדוק אותם ולתקנם גם על ידי אחד השומעים, היודע את הפרשה שמדובר בה. לרשום את הדברים התנדב ראשון, בדרכו בקודש, יהושע ספרן, זכרונו לברכה.

פתחה זהבה שפירא וסיפרה:

בשנת 1924 התכוננו כמה מבנות ברסטצ׳קה לעלות לארץ, אבל סרטיפיקטים לבנות לא נתנו, אלא אם הסכימו להינשא לאחד העולים, ויהיה זה באופן פיקטיבי. הבחורות, שהחשיבו את עצמיותן ואף היו פעילות בתנועה ראו פחיתת ערכן בכך, שלא יכלו לעלות לארץ בזכות עצמן. פנו דרך העתון „הפועל הצעיר" אל עדה פישמן ותבעו את זכותן לעליה. הסבירו להן אמנם, כי במתן סרטיפיקט לבחורה בודדה ולא לזוג יש משום הפסד במספר העולים על כל רשיון, אך לאחר שהן עמדו על זכותן ניתנו לבחורות עשרה סרטיפיקטים. בין עולות אלה היו: נחמה לרר, זהבה שפירא, רחל ברו ז״ל, ר. שירמן, רחל קליבנר.

אגב: בימים ההם הופיע החבר רשיש כשליח „החלוץ" וגם לו יש חלק בהשגת הסרטיפיקטים האלה, כי גם הוא המליץ על מילוי בקשתנו.

במשרד הארצישראלי התיצבתי כחקלאית וככה גם התלבשתי בנסיעתי באניה, בהבדל לבחורות אחרות באניה, שהתקשטו מאד.

רחל שפירא סיפרה:

השתייכתי לגדוד דוברי שפת עבר ובאופן הפגנתי בטיולי עם חברתי בלה פולאק דיברנו תמיד עברית. הילדים ברחוב היו לועגים לנו, בקראם אחרנו: לא מיט א ספאדעק ודברי־בוז אחרים, אך לא שמנו לב לכל זה. לעליה התארגנו בקבוצה, אשר אתה נמנו מלבדי: ב. חניס, בלה ישפה, אהרון לרר, ש. קטבורסקי; מרכז הקבוצה היה יצחק למדן. עלינו בשנת 1921, אך למדן לא נסע אתנו, כי היה נאלץ להקדים.

לפני עליתי, ברגע האחרון, ניסו לעכבני, בטענה, שבארץ חייבים לסחוב אבנים, ולי אין כוח לעבודה זו. כשנודע הדבר ללמדן השקיע מאמצים רבים בהשפעה על אמי והתגבר על התנגדות הורי. אני לא נרתעתי מפני כל קושי.

כנהוג, נערך לני נשף־פרידה לפני צאתנו מהעיירה ובדברי־הפרידה הבטיחו כולם לבוא אחרינו. מאנשי העיירה ליוו אותנו עד סטֶרמילטש ודרך לבוב וורשה הגענו לוינה. בוורשה אירעה תקלה: בלה ישפה חלתה, אבל החלטנו להמשיך, מצבה של בלה הוחמר בוינה, כי היה לה חום גבוה. ד״ר יוסף מאיר ז״ל, שהיה אז בוינה התמסר לטפיל הרפואי של בלה. הגענו לארץ ב־4 באפריל 1921, נכנסנו

משפחת פרסמן

משפחת הירש מלמן

לבית־העולים ביפו ובלה הרגישה את עצמה בטוב. בין החברים, שבאו לבקר אצלנו בבית־העולים, היה גם אבצוג והוא היה חבר בקבוצת הגדוד, שחנתה בראס־אל־עין; השפיעו עלינו והצטרפנו לגדוד. נדדתי עם הגדוד ממקום למקום. ב־1 במאי היינו ביפו, במאורעות, שבהם נהרגו ברנר ושץ. בהפגנה ב־1 במאי הלכנו בקבוצה גדולה ונושא דגל בראשנו. אני עסקתי אחר־כך בגימנסיה „הרצליה״ בהגשת עזרה לפצועי המאורעות.

בשאלות החזירו החברות את רחל לימי נעוריה בעיירה והיא סיפרה: למדתי בבית־ספר רוסי עד גיל 14 היינו ארבע יהודיות, ביניהן, מלבדי: מינדל כץ ודיאמנט. רושם מזעזע עשה עלי מקרה אחד: בבית־ספר זה היה ילד יהודי בשם שטיין, שהצטיין במתימטיקה. השקצים התקנאו בו ובימי החורף התנפלו על הילד היהודי ושפשפו את פניו כל כך בשלג, שהילד הצטנן, חלה בדלקת־מוח ומת. בית־ספר עברי לא היה, כי זה שהיה קודם, נסגר על ידי הרוסים והמורה אברהם יהודה פולאק עבר לעיר אחרת.

נחמה לרר מעירה: אחותנו דבורה רצתה גם היא ללמוד בבית־הספר הרוסי, אך הסבא אמר, כי נכדתו לא תכתוב בשבת; מתנות האמא למנהל לא הועילו לשחרר אותה מכתיבה בשבת.

רחל מוסיפה להעלות מזכרונותיה: פורר המנוח כתב מחזה „דער געפונענער וועג" בתוכן ציוני, ואנו הצגנו אותו בשעתו; בשנה, שבה העלנו גם על הבמה את „האם" לדוד פינסקי. השחקנים־החובבים היו: א. גרינשפון, א. סקולר, ר. שפירא, ר. רזניק, ד. שוולב, פ. שפירא, מ. דניוק, ל. מילר, מ. טרכטנברג, ש. מרגלית, ש. קטבורסקי.

במלחמת העולם הראשונה, כשחדרו צבאות אוסטריה לעיירה, נדרשו התו־שבים על ידי מתופף, לפתוח בבוקר את חלונות הדירות לשם איוורור וכן הכתיבו סידורים היגיניים אחרים, אשר אנשי העיירה לא היו רגילים להם. היהודים ראו בכך כוונות רדיפה מטעם הצבא. הגויים בעיירה ראו בצבא האוסטר גואלי היהודים, כי היהודים דוברי יידיש יכלו בנקל להידבר עם החיילים האוסטרים דוברי גרמנית. הצבא האוסטרי חילק לתושבם לחם ותפוח־אדמה. עם צאתם מהעיירה השאירו החיילים האוסטרים לתושבים לחם ומלח, למען יוכלו לקבל בהם את פני הרוסים החוזרים. הרוסים חזרו והציקו ליהודים, אך עם בוא הצבא הפולני בסוף המלחמה היה גרוע בהרבה. הלשינו על פורר, כי ירו על הפולנים ממרפסת ביתו והתעללו בו; ביריות נהרגה גיטל גרובמן.

עצב השתרר לרגע קט.

זהבה שפירא, כאילו לשם ניצול ההפסקה לעבור לנושא אחר, העירה: אני זוכרת יפה את ימי הקמת תנועת־הנוער „השומר הצעיר", שמגמתה לא היתה עוד פוליטית, זה היה בשנת 1923; הלכנו היערה ובילינו יחד בשירה...

נחמה לרר הוסיפה: ביער היו מקיימים שיחות ופעולות ספורטיביות. הקלוב היה בבית מזוריק; קראנו סיפורים מחיי הארץ. אני הייתי מדריכה. מפקד קבוצתי היה י. אטינגר.

זהבה שפירא: ולי זכור בנציון הנדלסמן, חייט לבגדי נשים, איש עדין ומעין יוצא־דופן בין בעלי־המלאכה בעיירה. בביתם היה עתון. כל ילדיו למדו בבית־ספר „תרבות". לפניות בעניני ארץ־ישראל נענה האיש בסבר פנים יפות. בין בעלי־המלאכה ידעתי עוד אחד בשם דן ברור, שיחסו לענינים היה כה חיובי. גם בניו למדו בבית־ספר „תרבות".

רחל סיימה: זכור לי עד היום יום חגיגת הצהרת בלפור, איך חילקו כבוד לנכבדי־העיר הציוניים ואיך כל אנשי העיר השתתפו בתהלוכה הגדולה.

אסתר גרינשפין: בתהלוכה בחגיגת הצהרת בלפור רכבו בני־הנוער על סוסים ולא נשאר אף יהודי אחד בביתו. בשלטון הפולני היתה זו ההתקהלות ההמונית הראשונה של היהודים.

תוך סיפוק, שהצליחו לדובב חברות אחדות ולהעלות דברים מפי עדי־ראיה, ישבני עוד שעה קלה בשיחת־רעים ובמצב־רוח לבבי.

מ. א. א.

הבנות עלו — ההורים ניספו

(קטעי זכרונות)

עוד בימי הילדות המוקדמים נבט בני אי השקט, הרצון לעזוב את העיירה, למרות חייה התוססים מכל הבחינות. מלאה את לבנו השאיפה לעלות לארץ־ישראל העובדת והנבנית. בחינוכנו לקראת הגשמת שאיפתנו זאת, רב חלקם של מורי בית הספר בעיירה. זוכרת אני את מורנו רבינוביץ שלא עבר עליו שעור מבלי שיעלה את זכר הארץ ולא פעם הגיע ברוב התרגשותו עד בכי והתעלפות (בעקבותיו פורצות אחדות מבנות הכיתה בבכי ובעקביתיו — מתעפלות...) הרי כיום נשמע הדבר כבדיחה, אבל התרגשות זאת דבקה בנו והשפיעה עלינו, תלמידי ביה״ס, לא מעט. כן זכורה לי עלייתו של מורנו, המשורר הדגול יצחק למדן. זכורה לי עמידתו לפנינו בהפרדו מעלינו, כולו כדרוך לקרב ודבריו: „אני הולך, הארץ קוראת לי!״ — — — הלך מאתנו ועמו עלו מהטובים בבחורים שלנו.

אנחנו גדלנו, המשכנו להתחנך ברוחם וברעיונותיהם של מורינו ובבוא הזמן, נאבקנו במקובל; בשום פנים לא רצינו להמשיך לחיות בדרכי הורינו, רצינו להרחיב אפקים ולבסוף הכרזנו מרד במציאית האפורה.

קיץ היה בעיירתנו, בהיר וחם ויפה. מחוץ לתחומיה מלבלב הכל ופורח. הרבה פרחים מציצים מכל גדר ואנו מנצלים כל שעה פנויה לטיול ובלוי ושייט ע״פ הנהר. גמרנו את לימודינו בביה״ס וטוב לנשום באוירת חופש אחרי ימים רבים של לימוד ושינון וההורים היקרים שלנו מפנקים אותנו ומשתדלים להסתיר מפנינו את טרדותיהם, תמיד עומדים בפרץ ומסוככים עלינו לבל תיגע בנו הרעה ואף־על־פי־כן, אין נחת, אין שליוה...

ובאותו קיץ הופיעו אצלינו שני בחורים שספרו על יסוד הכשרת „קבוץ־יוסף״, באחד הכפרים הסמוכים לעיירתנו. רוב חברי ההכשרה, שהתלקטו במקום, באו מערים רחוקות בפולין ומעטים — מהסביבה שלנו, מווהלין. הציעו לנו להצטרף אליהם .ההצעה קסמה לנו מאד. הרגשתי שזוהי ההזדמנות לנתק את עצמי מהבית האהוב עלי; יחד עם זאת היססתי ופחדתי. ההורים לא הסכימו בשום־פנים לתת לי לצאת להכשרה וטענה בפיהם, כי רכה אני וחלשה ולא אוכל לעמוד בקשיי העבודה החקלאית יחד עם בחורים מגודלים ועם ה„גויים״. אבל לא ויתרתי.

באחד הלילות קמנו, אני ועוד חברות וחברים אחדים, בחצות וברחנו מהבית, בלי ידיעת ההורים ובלי לקחת עמנו דבר כלשהו. —

אמנם לא קלים היו חיי. תנאי־החיים קשים היו וקשה היתה עלי העבודה הפיסית. עינו אותי הגעגועים הביתה ולא מעט דמעות שפכתי על משכבי בלילות, אבל עמדתי בנסיון ולא חזרתי הביתה. לבסוף קבלתי סרטיפקט ולאשרי לא היה גבול. עליתי ארצה.

אחרי עלו שתי אחיותי ומה צר על הורי, היקרים בהורים, מרדכי וחנה פרשטוט ואחי דוד ומשפחתו שנספו בידי הצורר ולא זכו לעלות עמנו ולא זכו לראות בתקומת־ישראל.

יהי זכרם ברוך.

יפה פרשטוט־ווקס

סך־הכל של אחת המשפחות

בילדותי מנתה משפחתי בברסטצ׳קה שמונה נפשות: הורי, שלוש בנות: אסתר, ברכה ופנינה שלושה בנים: מרדכי, שלמה ויהושע. בגמר מלחמת העולם הראשונה עלה לארץ אחי הבכור מרדכי, שנים אחדות לאחר מכן עלה אחי שלמה ואחריו אחותי אסתר עם בן זוגה זלמן איינר. בשנת 1932 עליתי לארץ כתיירת, הואיל ולא יכולתי להשיג סרטיפיקט; בשנת 1938 עלו לארץ הורי ז״ל.

בברודי נשארו אחותי ברכה עם בעלה ושני ילדיה ואחי יהושע עם אשתו וילדיו. הם ניספו בשואה. ניצנצה תקוה, כי ילדי ברכה ויהושע, שהיו קטנים, נמצאים אולי בחיים וגדלים באיזה מקום, מבלי לדעת, שיש להם בני משפחה בישראל, אך לדאבוני היתה זו תקות שוא. בני המשפחה שנשארו בפולין הושמדו כולם. סך־הכל הפרט והכלל של היהודים בגולת אירופה.

ירושלים

פנינה גרינברג

עוד דמעה לכוס הדמעות

בספר־הזכרון, שיהיה מצבה לקהילת ברסטצ׳קה וקדושיה, ירשמו גם מלים מספר על ביתנו ועל משפחתנו.

מדור דורות ישבה משפחתנו בעיירה ומנתה מאות אנשים; חיו חיי־מסורת. אזכור גם את מרבית שכנינו: מימין לביתנו ברחוב פילסודסקי גרה משפחת שטרקר, ואילו משמאל — משפחת ליכטמן. בעבר השני של הבית היה הרחוב נוסקה, שגבולו היה הנהר סטיר. שם גרו הגויים, ה„מיאשטשני״, שהיינו אתם ביחסים טובים מאד, אך „גויים טובים״ אלה בגדו בנו ברובם ושיתפו פעולה עם המרצחים הנאצים. אודה על האמת, כי קשה לי להשלים עם העובדה, כי שכנים אלה שדדו ורצחו.

שבעה ילדים היינו בבית, בחלקם היו כבר נשואים ואבות או אמהות לילדים. אחי ואחיותי נמשכו כולם לתנועה הציונית; אחי פישל היה מפעילי פועלי־ציון; דגל האגודה היה חבוי בביתנו, הפעולה נעשתה במחתרת. הורי לא הפריעו לבניהם ללכת בדרך שבחרו בה, אך אני היחידה שזכתה לעלות לארץ; יתרם הושמדו כולם.

בשנת 1940 קיבלתי עוד ידיעה מאחותי; היא סיפרה על הכיבוש הסובייטי ועל עבודתה במגיסטרט, אך הרגשתי בגעגועיה להיות אתי.

לכוס הדמעות תצורף גם דמעתי על בני משפחתי וקדושי ברסטצ׳קה.

בת־שבע מיכאלי

בית הורי

האבא, חיים כהן, ירא שמים; חייו ערוכים ומסודרים בהקפדה חמורה במצוות הדת. בבוקר היה משכים לעבודת הבורא, ואף יום אחד לא עבר ללא לימוד דף יומי בתלמוד. בשבת בבוקר היה מקים את אחי שלמה ואליעזר (בוזי) ממטותיהם שיצטרפו ללימודו. אבא היה ממשיך בכך, גם לאחר שנוכח לדעת שאין לב הבנים הולך אחרי הלימוד בתלמוד.

משפחת חיים כהנא

אמא, חנה כהן, אשה יהודית פשוטה וטובת לב. כל יום היתה שו־לחת אותי עם תבשיל חם או בגד לסימטאות הנידחות של העיירה לבתי נצרכים. ואם התעצלתי פעם ללכת כרצונה, היתה מטיפה לי מוסר: דער זאטער פילט נישט דעם הונגע־ריקן... וכאשר אנחנו, ילדיה, הבאנו הביתה קופסת הקרן־הקימת צירפה איתה אמא לתשמישי הקדושה מש־לה ועם כניסת השבת, לפני הדלקת הנרות, היתה משלשלת גם לתוכה כמה מטבעות. וגם בהזדמנויות אחרות, כאשר תרמה למטרות שונות בשל נד־רה שנדרה, זכרה גם את הקופסה הכחולה.

על קדושת השבת שמר אבא בקפדנות רבה. זכורים לי לילות השבת, כשהכל מצוחצח ומבריק בכל פינותיו, ועל השולחן פמוטי־כסף, בשוב אבא מבית־הכנסת ואתו לרוב אורח לשבת. זמירות השבת של אבא מצלצלות עוד עתה באזני בחשבי על בית הורי. ואת

האורח היתה אמא מכבדת תמיד במנה הגדולה ביותר. מי יודע, אם הוא כל ימות השבוע אוכל לשובע — היתה אומרת.

גדלו הבנים ואבא ראה, כי לצערו הרב אין הם הולכים בדרכיו בדברי דת ואמונה. התלקחה מלחמת אבות ובנים; לא השלים האב, שבניו יצטרפו לתנועות חלוציות וישתתפו באסיפות של אלה וכינוסיהם, הנורא ביותר, שבניו יצאו לחטוב עצים ככל הגויים... רבו המריבות בבית.

והנה הגיעה השעה המזעזעת ביותר: שלמה עולה לארץ, ובהסתר, כי עליו להתחמק מהשירות בצבא הפולני. אבא העדיף אמנם עליה לארץ הקדושה על שירות בצבא הפולני, אבל כאשר בא שלמה להיפרד ממנו התעלף אבא. שלמה הרים את האבא, השכיבו על המטה וכאשר שבה אליו רוחו, יצא שלמה לבדו, מבלי שמישהו ילווה אותו, כדי לא לעורר חשד בעיני הבולשת. חדשים אחדים לאחר מכן עלתה חיה לארץ וכך נסללה הדרך לעלית כולנו. ההורים ידעו, שלא יעצרו בעדנו עוד. חל המיפנה שהקל על עליתן של פיגה, נאוה ושלי. ובהגיע יום הבחירות לקונגרס הציוני הדהים אבא את מקורביו מהחוגים הדתיים בלכתו להצביע, ובעד ארץ־ישראל העובדת: חייב אנכי לתמוך בילדי — אמר.

קיוינו, כי יבוא יום וכל בני משפחתנו יעלו, אך לא זכינו. אבא מת בשנת 1941 אמא, אחותנו מאלי וגיסי יוסף קולינר וילדיהם ויעקב, וגם אחינו בוזי, ניספו עם כל קדושי ברסטצ׳קה.

ל א ה ק ה כ ה ן ־ ת ד י ר

ולבם במזרח

בין הבנות הברסטיצ׳קאיות בימי העליה השניה, ששאיפת נפשן היתה העליה לארץ, היתה גם הנערה ר ח ל ר ו ט ב ל י ט. בכדי להגיע למחוז חפצה רצתה ללמוד מקצוע, שיאפשר לה קיום בארץ. הכמיהה לציון היתה חזקה מאד בלבה, כמו בלב כל הבנות שדרכן אצה להן — בחרו במלאכת התפירה, שניתנה ללמוד במשך זמן קצר. בגדולות אז לא הלכו, ותחיש את עליתן. הורי רחל התנגדו. מרוב צער, געגועים ואכזבה חלתה רחל. הרופא קבע, כי סבת מחלתה היא תוחלת מאוכזבת. באין ברירה הסכימו ההורים, כי תלמד את המקצוע והרשו לה לנסוע מן הבית, אבל לא לארץ שממה, כי אם לאמריקה. היא נסעה לאמריקה בתור „פרוזדור" לארץ. שם נפגשה עם בחור צעיר ציוני מבית מדרשו של חיים צימרמן, בן עירו, והם בנו בית באמריקה וראו את חייהם שם כמעבר לארץ שאיפתם. גם שלוש אחיותיה של רחל היגרו לאמריקה, גם בלבן קננה השאיפה לארץ ישראל. כל האחיות ביקרו בארץ, נסו להאחז בה, אבל חזרו לאמריקה, השקיעו הרבה כסף בארץ ובכל פעם יצאו וחזרו. את חלקן בארץ לא תרמו בישיבה, אלא בשהיה. את קשריהן עם הארץ לא נתקו.

כאשר לבנה של רחל מלאו 12 שנה שלחוהו למקוה ישראל, אך עם פרוץ מלחמת העולם השניה חזר הביתה, שם למד והגיע לכהונת פרופיסור. פעמיים

ביקר בארץ ובסוף הוזמן לטכניון בחיפה להוראה, לתרום את חלקו במדע, לפחות לשנה אחת. גם בתה מדברת וקוראת עברית רהוטה.

בית רחל ליבר הוא אי ארץ־ישראלי בים האמריקני. ביתה פתוח לכל הבאים בשליחויות מישראל. אצלה הם מוצאים בית ציוני חם ויחס לבבי וגם עזרה חמרית ורוחנית. גם רחל באה סוף סוף לביקור קצר בישראל ומקוה עוד לחיות עם בעלה במדינת ישראל, ובנה הדגול עוד יפיץ את תורתו בישראל ויהי בין כל המדענים הישראליים, שהתברכו בהם פה. ואנו הברסטיצקאים — לבנו מתמלא שמחה לראות כי אלה, אשר יחד עמנו התחנכו על תורת הציונות בשחר נעורנו, וחשבנו שהיא כבר להם נחלת העבר — לא הכזיבו, ועדיין פועמת בלבם אהבה לציון ושומרים לה אמונים. מי יגלה עפר מעיני הברסטיק׳קאים; מחוללי התנועה הציונית ורעיון תחית העם על אדמתו, ויראו שלא זרעו על צחיח סלע. יש שכר לפעלם. ותלמידים שהקימו, גם אם חיים הם במערב — לבם עדיין במזרח.

ברסטצ׳קאית

בנינו ונכדינו לא הכזיבו

שבת בברסטצ׳קה

ביום החמישי בשבוע, כאשר אמי מיכלה ז״ל החלה בהכנות לצרכי שבת, נשמע כבר בבית משק כנפיה של מלכת השבת. בו ביום לפנות ערב היה זה מתפקידי ללכת ל„הקדש״ ולהביא לנשים הזקנות, שישבו שם, נתח בשר ומעט שעועית בלתי מבושלים. בסביבת ה„הקדש״, על מרפסת עזרת־הנשים שבבית־המדרש, נמצא תיש־העיירה, אשר בקרניו הגדולות היה מפיל חתיתו על כל רואיו, ומי שנפגש אתו בשביל צר, היה מוכרח לפנות לו את הדרך ולתת לו לעבור קודם. פחד־מוות פחדתי מפניו, אבל בדרכי ל„הקדש״ סר הפחד ממני, כי האמנתי בכך, ששליחי־מצווה אינם ניזוקים. בימי הביצות הגדולות בברסטצ׳קה היה גיסי ומורי הדגול והבלתי נשכח אברהם יהודה פולק משאיל לי את מגפיו ויכלתי לעבור בשלום. בין הזקנות ב„הקדש״ היתה אחת משותקת למחצה, ידיה ואצבעותיה עקומות היו; מפניה פחדתי משום מה וברטט הייתי מקבלת את לטיפות ידיה, שליוו את ברכותיה ותודתה.

ביום הששי, כאשר בתוך הבית ניקו וצחצחו בכל פנה, הוציאו אותנו, את הקטנים, החוצה, ולאחר שביתנו היה סמוך לשפת הסטיר, ניצלנו את ההזדמנות לשחות בנהר. לא תמיד עבר זה בשלום, כי לעתים היה מופיע אנדריי, בנו של הילקה השכור, וכאשר התרחקנו במקצת מהחוף, היה הוא מפזר את הלבשתנו על פני המים. אמו של אנדריי היתה ידועה כגנבה (אמרו עליה, שהיא מסוגלת לגנוב מיחם בשעת רתיחתו...) וחרדנו לגורל הלבשתנו. עם שקיעת החמה ירדה מנוחה שלמה על העיירה, והמית מי הסטיר נשמעה יפה מכל הצדדים.

וכאשר אמי היקרה ז״ל, מקושטת במחרוזות פנינים על צוארה, ובבדלי אזניה עגילים משובצים יהלומים קטנטנים, המבריקים בצבעי הקשת, בירכה

על הנרות, נר נר לכל נפש, ראינו מלאכי עליון משרים את רוחם הקדושה על הכל. ועם הדלקת הנרות הוטל עלי ללוות את הסבתא חנה, בת ה־90, לבית־הכנסת. מספר בתי־הכנסת בעיירה היה חמשה, וכולם היו קרובים זה לזה. אור החשמל עוד לא ידענו, אך האור שבקע מבתי־התפלה היה אור שבעת הימים; ניגוני התפילות שנשמעו מכל הצדדים, היו באזני סימפוניה עילאית.

ובשוב אבי ז״ל, מוטי מֶלמן, מבית הכנסת והתהלך בחדרו המרווח והנקי בברכו את מלאכי השלום, מלאכי עליון, הרגשנו כאילו מרחפים המלאכים בביתנו. לעתים מזומנות היה אבי נוסע לרבי בטריסק ומחצר הרבי מביא אתו ניגוני־חסידים, שופעים געגועים וכיסופים לעולמות עליונים. אנחנו, שש הבנות שבבית, למדנו את הניגונים האלה ובסעודות שבת שרנו עם אבא, כשהוא נוהג כמנצח על מקהלה. מובן מאליו כי אף אחת מאתנו לא העיזה לעזוב את מקומה לפני ברכת המזון.

בשבת בבוקר, כשההורים הלכו לבית־הכנסת, הבאתי אנכי לאמא את הסידור ולאבא את הטלית. הייתי לבת־בית בקלויז הטריסקאי וכאשר היו מוציאים את ספרי התורה מארון־הקודש היו מגישים אותם לי לנשקם.

יציאת המוני המתפללים מבית־הכנסת, כאשר כל אחד מהם מרגיש את עצמו כבעל בעמו, וכל אחד מהלך עקב בצד אגודל, כי השבת משכיחה כל התרוצצות וחפזון של דאגת הפרנסה בימי חול. בקורת רוח הייתי מסתכלת בתמונה מלבבת זו.

נעמי קליבנסקי־אלון משמיע דבריה בכינוס הרביעי בחיפה.

ובשבת, אחר סעודת הצהריים, כאשר המבוגרים שכבו לנוח את מנוחת הצהריים, יצאנו אנחנו, הילדים, לגני־הפרי, שיהודים חכרו אותם אצל גויים, ובילינו שם במשחקים שונים. שבנו הביתה לפנות ערב, אבא עוד לא חזר מהשלוש־סעודות בקלויז ואמא ניגשה להתפלל: „גאט פון אברהם, יצחק און יעקב", ובגמרה את התפלה העלו נרות וכולם בירכו: שבוע טוב! חזר אבא והבדיל בין שבת לחול: סיום חגיגי ליום קדוש...

וכשהמיחם הגדול רתח כבר וההביל, חיכו עוד לאורחים שיבואו לשתית תה, נשמעו כבר קולותיהם של שני הגרמופונים היחידים בעיירה, בבית הדוד הירש מלמן ואצל ר' בנימין רופא, שהנעימו בזמרה בקול רם.

בשתית התא במוצאי־שבת היה משתתף לעתים יהודי בעל הדרת פנים, בשם ר' דוד הינלֶר, מורה פרטי בוורשה, בעלה של טשארנה חנה, שהיה מבקר תכופות אצל בני משפחתו בברסטצ'קה. אורח זה היה מתווכח נמרצות עם אבי ועם אברהם יהודה פולק. לדוד זה שבעה נכדים במדינתנו, מהם ארבעה בקיבוצים.

ואם קרה ובמוצ"ש היה המשך של חתונה, היתה השמחה במעונות העיירה וברחובות היה שמח, התווכחו, השתעשעו וסיפרו בדיחות והלצות עד שעה מאוחרת בלילה.

הציונות דפקה על דלתותינו

חלפו שנים והציונות קנתה לה ישיבת קבע בברסטצ'קה. שעות רבות היו מבלים ביום ובערב בויכוחים בראשית המנהיגים החשובים אברהם יהודה פולק, ר' יצחק מרגלית, יהושע קליבנר, בנציון קטבורסקי ואחרים. החנויות של יצחק מרגלית ויהושע קליבנר היו מקומות מיועדים לויכוחים סוערים, שבהם השתתפו מתנגדי הציונות ורבים מאברכי־משי, חריפי־מוח.

זכורתני, כי בילדותי, ביום גשום , בא לברסטצ'קה המטיף אשכנזי מדובנו להרצות על הציונות. אבי היה ממתנגדי הציונות, כי לא גרס את דחיקת הקץ, אך על כפיו לקח אותי לשמוע את דברי המטיף. וכאשר נודע הדבר בקלויז מתחו בקורת חריפה על מעשה זה של אבי והוא השיב להם: „דער גאנצער ציוניזם איז קינדער־שפיל, זאל דאס קינד הנאה האבן... „ואנכי? מדברי המטיף נודע לי, כי אותה ארץ־ישראל מהתנ"ך קיימת במציאות, אך עומדת בשממותה ומצפה לבניה־גואליה. זה היה בלבי לנר־תמיד.

עליתי לארץ

בחודש כסלו תרס"ח עליתי באודיסה על סיפון האניה „קורנילוב". עליתי לבדי ולא אשכח את היום הזה. למחרת התוודעתי באניה לבחור בשם דוד גרין, שנסע לארץ כבר בפעם השניה, בהמלטו משירות הצבא ברוסיה. הים סער ורבים מהנוסעים, רובם בוגומולצי, צליינים שנסעו לארץ הקדושה, חלו במחלת הים. הבחור דוד גרין ואנכי לא חלינו. דוד גרין לא הפסיק מלהגיש עזרה לחולים ועשה עלי רושם כביר באדיבותו ובנכונותו לעזור לזולת.

הגענו לארץ אחרי לילה ללא שינה מחמת התרגשות ובערב של יום עליתי הגעתי לרחובות, שבה גרו אז אחותי הבכירה והקוזינה שלי חיה ברכה צימרמן. אחר־כך עברתי לגליל.

נעמי קליבנסקי בתפקידה בתור אחות

בימי מבצע־סיני הזכרתי במכתב לבן־גוריון את נסיעתנו יחד לארץ באניה „קורנילוב" והעירותי לו, כי אז אף אחד מאתנו לא חלם, כי אנחנו נזכה להגיע למה שהגענו. והבחור דוד גרין, שהתוודעתי אליו באניה בעלותי לארץ, והוא עתה ראש הממשלה ושר־הבטחון, השיב לי בין השאר: „גם את לא חלמת בודאי אז, שיהיה לעם היהודי חיל־אויר, וכי את תתני לעם היהודי אחד מגבורי טייסיו במלחמת קוממיותו. קורים דברים מופלאים — ועוד יקרו".

הבנים של עולי ברסטצ׳קה וגם נכדיהם לא הכזיבו.

נעמי קליבנסקי־אלון

זקני העיר מספרים

(מפי ר׳ מאיר ליטבק ז״ל)

בבואי לספר על עיירה זו וברסטצ׳קה שמה, שבה נולדתי ובה חייתי למעלה מחמשים שנה, ניצבים לנגד עיני כל אותם הקדושים — נערים ונערות, ילדים, קרובי משפחה וסתם בני־עיר, אשר לא זכו כמוני לעלות לארץ וליהנות מאוירא דארץ הקודש ומהחופש של מדינת ישראל עצמאית, פורחת ומשגשגת; עומדות ומזדקרות לנגד עיני דמויות קדושות אלו ותובעות ממני: ספר להם לבני הדור השני והשלישי, מסור להם, מה היינו, איך חיינו, מה פעלנו למענם ולמען הארץ הקדושה, שעליה חלמנו בחלום ובהקיץ; מה היו הגיגי לבנו ומה היה אורח חיינו. יאומרות דמויות קדושות אלו: אמנם, אנו הוכרענו לטבח, אותנו השמידו ובגופותינו התעללו, אבל הרי אתם נושאי רעיונותינו ורוחנו הנכם ומשאלתנו היא: שננו יפה יפה לבני בניכם, כי היה היתה עיירה קטנה, ציונית בכל רמ״ח אבריה ושס״ה גידיה, „ירושלים דוולין" קראו לה, והודות לה ושכמותה קמה לנו התנועה הציונית, קמו לנו תנועות הנוער החלוציות, קמה לנו מדינת ישראל, אשר בחסותה חיים אנו חיי חופש! שננו זאת באזני בניכם ובני בניכם!

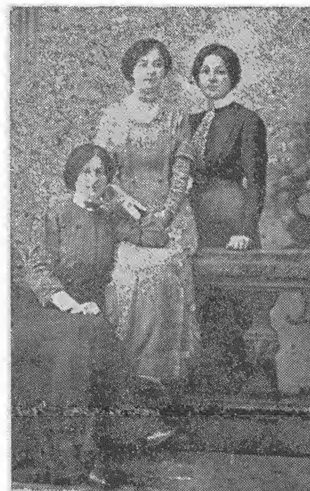
קטנה היתה ברסטצ׳קה ובימים שבעיירות שכנות ורחוקות היתה עוד ההשכלה בבחינת מאן דפר שמא, ביצבצו אצלנו כבר פה ושם ניצנים ראשונים

של התענינות בנעשה ב„חוץ". למדנו ב„חדר" ואח"כ בבית־המדרש עם „רבי" ואח"כ — אברכים בלי „רבי", אבל כבר אז קראנו והתענינו בספרי־חוץ וזכורני את הטיפול הראשון ביסוד ויעד ציוני בעיירה, באיזה להט וגעגועים קבלנו כל מלה עברית מודפסת אי כתובה על ציון ועל חיבת־ציון!

בראשית המאה העשרים בא מטריסק לברסטצ'קה יצחק מרגלית, שפתח בעיירה חנות, ואז הוקם ועד ציוני, אשר מלבדו השתיכו אליו ברוך פורר, עובד בבית־מרקחת, והמורה אברהם יהודה פולק. בהצטרף אליהם אחדים מהנוער החלו לדון בדבר פתיחת בית־ספר עברי והעליה לארץ־ישראל. וכבר אז היו רבים מאתנו יושבים על ארגזים ומזוודות ארוזים באין רואה ומוכנים לכל צו ולכל קריאה.

וכאשר נגרפנו לתוך החיים היום־יומיים ונשארנו אחרי הכל בעיירה, הקדשנו את כל זמננו ומרצנו לתנועה הציונית ולבית־הספר, שהוקם על ידינו.

בית־הספר העברי הראשון נפתח בברסטצ'קה לפני 50 שנה בערך בביתו של אחד הנוצרים בשם מיגילוני. המורה הראשון בבית־ספר זה היה אברהם יהודה פולק. ילדי היהודים, של עשירים ועניים כאחד, למדו רובם ככולם ב„חדר". עשירי העיירה לא שלחו את ילדיהם לבית־הספר העברי, כי לא ראו בו כל תועלת. עניי העיירה לא יכלו לשלוח ילדיהם לבית־הספר, כי שכר־הלימוד היה בשבילם גבוה למדי. שנתיים לאחר מכן הועבר בית־הספר לביתה של בריינה גארשה. באו גם מורים מקצועיים יותר, כגון ר' יואל פרידמן. עד למלחמת העולם הראשונה הגיע מספר הילדים בבית־הספר העברי לשלשים בערך.

מימין לשמאל: רחל טאפר, הינדה רוקח; בישיבה: חיה ליטבק.

לפני מלחמת־העולם הראשונה הגיע לברסטצ'קה איש מהחוץ (שמו אינו זכור) וישב בה זמן מסיים לשם ארגון קבוצה „בונד"; אחד מחבריה היה יהודה צ'ארדמן. הקבוצה לא האריכה ימים.

בית־הספר הוא פרשה מיוחדת מלאת הוד ותפארת; הוא הוקם בכוחות עצמיים, ללא עזרה מהחוץ, ובשנים הראשונות הוחרם על ידי חוגים דתיים קיצוניים בחששם, שהוא יביא את בניהם ובנותיהם לשמד. בית־הספר לא היה חי נושא את עצמו והיינו עורכים נשפים, שהכנסותיהם יכסו את הגרעון. זכורני מקרה וחזרתי עייף ורצוץ מנסיעה לקנות סחירה עבור חנותי ושכבתי לישון. העירו אותי משנתי (נדמה לי שהיו אלה אהרון לרר ז"ל, הישר באדם, ויבדל לחיים ארוכים, שמואל מרגלית) וספרו לי, שאי אפשר לערוך את הנשף, כי האולם ריק ומוכרחים למלא אותו, כי גם ניכח מלעיזינו יש להפגין כוח. קמתי והזעקנו אנשים ונשים שמילאו

את האילם עד אפס מקום... ועוד מקרה: עם כינון מדינת פולין לא קיבלנו רשיון לפתוח את בית־הספר. הפולנים רצו שילדינו ילמדו בבתי־ספר שלהם ולא של „תרבות". הגיעו המורים, אך בית־הספר היה סגור, לימודים אין, וגם שכר־לימוד לא, ואין ממה לשלם משכורת למורים. החליטו חברי ועד ההורים לאסוף את כלי־הכסף והזהב שברשותם, למשכן אותם ולקבל הלואה לתת למורים חלק מהמשכורת. אחרי השתדלות רבה הושג הרשיון לפתוח את בית־הספר, התחלנו לקבל שכר־לימוד, כלי־הכסף־והזהב חזרו לבעליהם אחרי זמן רב...

ובנית הבית לבית־הספר, באיזו התלהבות בוצעה!

המורשה הציוני בברסטצ'קה עד למלחמת־העולם הראשונ ובשנות המלחמה היה ברוך פורֶר. לו חלק ניכר בהקמת בנין בית־הספר העברי במשך שנות המלחמה.

והשכר מכל זה היה: שפה עברית חיה ושוטפת ברחוב ובבית, בחלום ובהקיץ; נוער עברי אמון על ערכי־תרבות עבריים־ציוניים; עליה המונית לארץ; ובארץ בכל פנה חשובה כרגילה תמצאו ברסטצ'קאים. הריני מתגאה בכל בן ובת, כן ירבו, המגשימים את האידיאלים הנשגבים שלנו.

ברכותי הלבביות ביותר לכולכם: היו חזקים ואמיצים, בנינו ובנותינו היקרים!

קטעי זכרונות

(מפי יצחק מנוסביץ)

הסטיר, החובק את ברסטצ'קה כמעט מכל צדדיה, מקנה לה מראה של אי. לעיירה הפרברים: הביורה ובהמשכה הרונצ'ינה בדרך להורוחוב; סטריקס בדרך ללוצק; הפארשטוט בדרך לדובנה וברודי; קיטרוב עם הקרליביקה, בדרך לגן־הפירות של פסיצ'כה. היהודים גרו ברובם במרכז ומעטים מהם בפרברים. על יד הנחל משני צדדיו, ליד הכנסיות, גרו המאָשצ'ניס, האוקראינים. בעיירה גרו גם פולנים, שמספרם היה קטן; בזמן מאוחר יותר התישבו בקרבת העיירה אוסאַדני־קים — משוחררי המלחמה. היחסים בין היהודים והאוקראינים לא היו רעים, ואילו הפולנים היו שונאי ישראל. בעת כיבוש וולין על ידי הפולנים אף הלשינו על יהודים, האוסאדניקים היו מציקים ליהודים וגרמו להם צרות רבות.

בין היהודים לבין המאָשצ'אָנים היו קשרי־מסחר הדוקים. המאשצ'אניס עסקו בבורסקאות, בתפירת מגפים ונעליים, גם בהכשרת פרוות. היהודים קנו את כל זה מהם והביאו תוצרת זו למכירה בירידים בקרֶמינץ, לוצק, דובנה וכו'. לייב ביאלר זכור לי כיהודי היחיד שהיה בורסקאי. למספר יהודים היו פרות ועזים, שרועה גוי היה מוציא אותן למרעה. ליהודים אלה היה חלב משלהם. וֶולוֶול אלתר שמעונס היה היהודי היחידי בעל אדמות שגם עיבד אותן. הירש טרץ היה מנסר קורות ולוחות מעץ.

היהודים ברובם ציפו ליום החמישי בשבוע, יום היריד הגדול בעיירה, שבו היו מתאספים גויים רבים מהסביבה; לבעלי־החנויות היה זה יום הפדיון הגדול לכל ימות השבוע.

בימי שלטון רוסיה הצארית השתייכה ברסטצ׳קה לפלך דובנה ואילו בימי שלטון הפולנים שאחרי מלחמת־העולם הראשונה השתייכה לפלך הורוכוב. ברוב השנים היו העגלות אמצעי־התחבורה היחידי, בשנות העשרים הונהגה תחבורת־אוטובוסים בין ברסטצ׳קה לבין דובנה. הרכבת לא הגיעה לברסטצ׳קה, ורבים מבני העיירה לא ראו רכבת כל ימי חייהם.

בעלי־עגלות היו לא רק גויים, אלא גם יהודים במספר ניכר. זכורים לי השמות: אירע מאֶלמַן, פינעלע מאֶלמַן ושמחה מזוריק. בחורף היו נוסעים במגררות ונסיעות אלה היו כרוכות בסכנת נפשות, מחמת הדרכים הגרועות ומפני שבעיירות שבהן עברו, היו מתנפלים על היהודים שודדים ומרצחים.

מים היו היהודים מקבלים משתי בארות, שנמצאו בשני מקומות מרכזיים: האחת במגרש שליד בתי־הכנסת ובית־המדרש, והאחרת בשוק המרכזי. ובימות החורף קרה והבארות קפאו, היו מביאים מים מהנחל. זכורים לי שלושה שואבי־מים, שהיו מביאים את המים לבתי היהודים: ראובן בוגאר, פסח יקורץ והירש טראטש.

יצחק מנוסוביץ, מזקני העיירה, מספר ליהושע ספרן על ימים עברו.

בימי שלטון רוסיה הצארית היה הגבול האוסטרי בסטאָרמילץ׳, לא הרחק מברסטצ׳קה. כשפרצה מלחמת־העולם הראשונה לא ברחו היהודים מהעיירה וסבלו הרבה מהכיבושים ומהמשטרים שהתחלפו; הצבא והגויים המקומיים היו בוזזים תכופות את חנויות היהודים ולתושבים היהודים נגרם סבל רב. הכיבוש על ידי הצבא האוסטרי היה הנוח ביותר וכאשר נסוגו האוסטרים הלכו אתם צעירים יהודים במספר ניכר עד ללובלין. לא רצו לשרת בצבא של הצאר הרוסי וחזרו לעיירה רק עם פרוץ המהפכה.

לפני כיבוש העיירה על ידי הפולנים עברה עלינו תקופת הפקר, תקופה ללא כל שלטון. אז באו הצ׳אצ׳יביקס, שהכו יהודים, שדדו רכושם והתעללו בהם. מפעם לפעם היו שומעים בעיירה צעקות: געוואלד! האמתלה היתה, שהם מחפשים בכיסי היהודים „טלפונים״, אך מצאו — כסף וחפצים אחרים ושדדו אותם. מכות רצח הוכה משה סירקיס ונפצע נטע פלדמן, שמות השניים נחרתו בזכרוני, אך אלה לא היו היחידים. ועם בוא הפולנים לא שבעו נחת גם מהם. גיטל גרובמן נהרגה על ידי פולנים בעברה ברחוב, את זיסקה דינר רצחו בביתו, את אירע גיטער תפסו בזקנו והכריחוהו לקרוא: יחי פילסודסקי! המעונה הוסיף: יחיה מאה שנה ואף מאתיים שנה! למען המלט מידי מעניו...

בשנת 1918 הוקמה משטרה פולנית מקומית, שהתנכלו לחיי היהודים. בעלי המלון ובתי־המרזח הסירו בשנות המלחמה את השלטים מעל בתיהם, כי אוכל ומשקאות חריפים היו בצמצום וכאשר באו אליהם לדרוש זאת, היו מענים אותם ושודדים מהם כל שנמצא בבתיהם. כאשר נטלה המשטרה הפולנית את השלטון לידיה אסרו בגלל זה את כל בעלי בתי־המלון והמרזח ועינו אותם קשה בהלקאות, כתוצאה מעינויים אלה חלו ומתו סקולסקי ושלמה שויל.

גם האוקראינים הטילו אימה על היהודים וגרמו להם צרות מרובות, במיוחד בימי חג הפסחא. בליל החג, כאשר ערכו את הטכס של מציאת אֱלָם, העלו מדורות ואז היו מתנפלים על בתי היהודים, הרסו את הגדרות ואת הסוכות, סחבו הכל למדורות והעלו אותם באש. הכמורה היתה נגועה בשנאה ליהודים, רק אחד מהם בשם ניקולסקי, לא נגרר אחרי האנטישמיות והוא שמנע פרעות ביהודי העיירה בימים ההם.

(מפי ר׳ משה חרש)

בהדרכת יהושע ספרן ז״ל יצאנו לרחובות לשוחח עם זקן העיירה ר׳ משה חרש, שיאריך ימים, על ספר הזכרון, אשר אנו עוסקים בו. בשמעו על התקדמותנו בהכנת החומר וכי עומדים כבר למסרו לבית־דפוס, קרנה השמחה מעיניו הפקחות, ודמעות, תרכובת של גיל ועצב, נוצצו בהן. לחץ את ידינו ואיחל לנו, שנזכה בקרוב להפגש בישראל עם יוצאי העיירה לסיום המפעל. כן, המפעל, אמר, מאמץ זה, אשר העוסקים בו משקיעים בהוצאת הספר, מצדיק לציינו: מפעל.

כשברסטצ׳קה היתה עוד אחוזה...

הסבא היה מספר מהימים, שבהם עברה האחוזה ברסטצ׳קה לרשות הגראף וסיסלבסקי. פעם בא הסבא אל הגראף ומצאהו נשען על מקלין. בשעה שהגראף

יבר אל הסבא החל שעון לצלצל, רגז הגראף, הרים את מקלו ושיבר את השעון לרסיסים. הגראף צרח: „פסיאָה קראָיו! טי מניאָ ניא דאַייש מוביץ׳!..״ („דמו של כלב! אינך נותן לי לדבר!..״)

צר היה המקום

גראף ווטיסלבסקי זה בנה את הראוטיס. הואיל והסטיר הקיף את כל שטח המגורים וצר היה המקום על האי המיקף מים, פרצו מעבר לנהר והרחיבו את שטח המקום. לאזור שמעבר לנהר קראו — פאָרשטוט.

חסיה, אמו של משה חרש

ור׳ משה המשיך: נולדתי בברסטצ׳קה בשנת תרי״ג (1883), יום הולדתי — ז׳ אדר, יום פטירת משה רבנו, על כן נקראתי — משה. עד מלחמת־העולם הראשונה ישבתי רצופות בברסטצ׳קה. עיירה קטנה זו, מוקפת מכל עבריה הנהר סטיר וארבעה גשרים מחברים אותה עם סביבותיה, היו בה שלוש מאות משפחות יהודיות וששה בתי־כנסת ובתי־מדרש. במרכז העיירה ישבו היהודים שהיו רוב האוכלוסיה ואילו בפרבריה גרו הגויים. היהודים רובם חנוונים ומיעוטם בעלי־מלאכה. היחסים בין הגויים והיהודים היו טובים עד כדי כך, שגויים רבים ידעו את דיני ישראל ואת מנהגיהם. אזכיר מעשה שהיה ושיראה לכם כאנקדוטה: לברסטצ׳קה נזדמן יהודי עשיר מאחת הערים, שאמר לבנית בה טחנה גדולה. בשהותו בעיירה בשבת הלך עם אשתו לבקר בבית־הכנסת הגדול והמפואר. בידי האשה היתה שמשיה. השליכו הגויות עליה אבנים בצעקות, שלא תחלל את השבת, כי בחטאים אלה ימותו ילדיהן הקטנים...

ר׳ משה חשד בנו כי לא נדע להעריך כראוי את היחס האידילי, שיש בכך, ואמר לנו, כי העיירה, עם הוי חייה המיוחד נחרתה כה עמוק בלבו, שהוא רואה אותה וכולה אור.

עם בנית בית־הכנסת הגדול

בית־הכנסת הגדול הוקם הודות למר הירש מֶלמן. הוא התפנה מכל עניניו הפרטיים והתמסר אך ורק לאסוף כסף להקמת בית־הכנסת. את המאמצים העקריים השקיעו בארון־הקודש ובעמוד. לעבודה זו הוזמן מומחה מיוחד מקרֶמינֶץ שישב שנים בעיירה ועסק בעבודת־קודש זו. שכרו היה שני רובל לשבוע ואת עבודתו עשה בבית ׳לינת־הצדק׳.

ולבסוף קרה למילמן מה שקרה למשה רבנו. הוא לא זכה להנות מפרי עמלו במשך שנים ולסיים את הפעולה שהיתה מפעל חייו. נראה, שהצבור לא הסכים לסידורים שהוא הציע להנהיג בבית־הכנסת והוא, בתור נושא בעול הביצוע, התעקש ולא רצה להתפשר. סילקוהו מהתעסקות בבית־הכנסת בגמר העבודה ולפני חנוכתו.

בעיירה היו מספרים, כי בבנין בית־הכנסת התחיל גראף פרונסקי, כמאה שנים קודם לכן, אך גמר אותו ר׳ הרש רק בימינו. עודני זוכר, כי כל שבוע, ביום ה׳, היה שולח על ידי 2 רובל שכר־עבודה לאיש בקרמיניץ, שעשה את ארון־הקודש. אין ביכלתי לתאר את יפיו של ארון־הקודש הזה ושל הבנין המפואר של בית־הכנסת בכללו אך אומר לכם, כי בימינו היה עולה בנין כזה לפחות מיליוני לירות.

העלה ר׳ משה מזכרונו אפיזודה כשחיוך מרחף על פניו וסיפר: אמרתי, כי יהודי ברסטצ׳קה היו בימי רובם חנוונים, אבל יש לתקן זאת: בחנויות ישבו נשותיהם ובנותיהם, ואילו הם עצמם ישבו רובם בבתי־המדרשות מבוקר עד ערב. היה בעיירתנו אחד שנקרא ר׳ מאיר לייב „על צד השמאל״. את משמעות הכינוי לא אדע, אך אזכור, כי פעם דרשה ממנו אשתו, שביום א׳, שהוא יומא דשוקי, יעזוב את בית־המדרש ויבוא לעזור בחנות. התהלך האיש בחוצות העיירה ושאל כל אחד: איה חנותו של מאיר לייב? הוא לא ידע כלל את מקום החנות שהיתה שלו ונקראה על שמו...

ארון־הקודש בבית־הכנסת הגדול בברסטצ׳קה

הרבו להזכיר בעיירה את הרב ר׳ יוסף חיים קליבנר, אבי הסבא שלי, מבאי ביתו של ר׳ שלמה קליגר מחכמי הקלויז בברודי שמעבר לגבול, אבל הסמוכה לנו. כאשר נקרא לכהן כרב לדובנא ונעשה לקריאה לפי עצת ידידו ר׳ שלמה קליגר, ירש אח״כ את כסאו בנו ר׳ לייב, שכיהן כרב עד עליתי לארץ. נפטר ברחובות והובא כאן לקבורה.

הפנקס

פנקס הקהלה נחשב לקודש־הקדשים. נרשמו בו כל פרטי המאורעות של הקהלה הקדושה ברסטצ׳קה, ביניהם גם דברים לא מעטים שנחשבים כסודיים. כל שנה נקבע, באיזה מקום להחזיק את הפנקס; ועל כך הוחלט באסיפה שנתית, אשר כל פרטיה נרשמו בפנקס, אפילו את העוגה שיש לחלק למשתתפים, תיארו בפנקס. את הפנקס אסור היה לשאת איש יחידי אלא לא פחות משניים, ונזהרו מלשאתו ממקום למקום בשעות היום, עשו זאת רק בלילה, שבה בטוחים יותר מפני עיני נכרים.

טריסק ואליק

מצב מלחמה תמידית שרר בין חסידי טריסק ואוליק. החשדות ההדדיים הגיעו עד כדי כך, שלא היו אוכלים אלה אצל אלה, מחמת חששות לכשרות. חסידי טריסק היו לרוב אמידים, ואילו חסידי אוליק — בעלי מלאכה ומשכבות עניות. מבחינה מסוימת היו המריבות בין חסידי שני הקלוזים מריבות מעמדיות. בברסטצ׳קה היה ר׳ לייבלה שוחט האיש, שהקים את הקלויז של חסידי טריסק ומשום מה נהגו צעירי הקלויז להציק לר׳ לייבלה תוך הנאה מיוחדת. בלכתו לקלויז התחקו אחריו הצעירים וכאשר הגיע לדלת הקלויז ופתח אותה, היה נשפך על ראשו קיתון של שופכין. אין לדעת, למה היה איש זה קרבן ההשתוללות של הצעירים.

מימי המגיפה השחורה

זכור לי שסיפרו מהימים שבהם השתוללה המגיפה השחורה בעיירה. סיפרו על הקרבנות המרובים וכי האנשים בהמוניהם ברחו ליער להתחבא מפני המגיפה...

הציונות חוללה מהפכה

הציונות חוללה מהפכה בעיירה ומחולליה היו יענקל צוקרמן, חתנו של ראובן שרייבמן ויצחק מרגלית. הדבר היה לפני 60 או 61 שנה בערך. התנועה החדשה ערערה את עמדת החסידות עד היסוד. אביו של צוקרמן היה משמש אצל הטריסקר, יענקל עבר אח״כ לאודיסה. מעוף ותנופה גדולה יותר קבלה הפעולה הציונית בראשיתו של מר ב. פורר.

ניצני ההשכלה וחבת ציון הובאו לברסטצ׳קה על ידי יצחק מרגלית ויעקב צוקרמן. זה היה בערך בשנת 1900. יצרנו איגוד של חובבי ציון, הזמנו את העתונים העבריים „המליץ״ ו„הצפירה״ מהכסף, אשר אנו הצעירים הצלחנו לחסוך מדמי־כיס שקיבלנו מהורינו. בשבתות היינו מכנסים ילדים ולימדנו אותם שירים עבריים. לפרסום רב זכה אז השיר „נומה פרח בני מחמדי״. זקני העדה התנגדו לפעולות אלו, נאבקנו אתם וידנו היתה כמובן, על העליונה. גם הקידום בפיתוח העיירה היו לצדנו: נסלל כביש, חפרו באר, פתחו משרד־דואר וכל זה הקל על החדרת ההשכלה וההכרה הלאומית לבני הנוער.

ביקורו של ש. אנסקי בעיירה

בשנת 1907־8 בא לברסטצ׳קה אנסקי לאסוף חומר מהפולקלור עבור האנציקלופדיה שהוציאו על שם הבארון גינזבורג. מר יצחק מרגלית, ש״ב יהושע קליבנר ז״ל ואנכי עזרנו לו בהרבה בפעולתו. אני ליוויתי את אנסקי בסיורו בסביבה. שהה בעיירה כשבוע ימים, חיפש עתיקות, הרבה לצלם וגם רכש תעודות מסוימות. ביקר אצל ראובן פוראך בביתו ושמע ממני שירי־עם רבים, אשר הוא הצטיין לזמר אותם. סיפוק רב היה לי, כאשר באחד ממכתביו כתב לי אנסקי, כי בהשראתי ובהשפעת האוירה בברסטצ׳קה אומר הוא להתחיל לכתוב עברית..

מחובתי להזכיר עוד אחד מחברינו היקרים, את ידידי הרוקח ברוך פורר (לא יכול להתאפק עוד מבכי). האיש שעשה רבות להקמת בית־ הספר העברי „תרבות" ורבים הצעירים והצעירות, הנמצאים אתנו בישראל, תלמידי המוסד הם.

לבי עלי דווי ודמעות נוזלות ממני כאשר אני מעלה בזכרוני את אנשי ברסטצ׳קה ואת גורל הנספים בידי המרצחים" — סיים ר׳ משה חרש את דבריו.

על גורל בני משפחתו

לא יכולנו להיפרד מהישיש היקר, מבלי לשאול אותו על בני משפחתו. פניו קדרו. בנו יוסף היה מהנדס במקצוע החשמל בחברת „רנו" בצרפת. בימי פלישת צבא היטלר לפריס מת משטף דם במוח והוא רק בן 37. בתו של יוסף היא פרופיסור לשפות בסורבון בפריס. — בנו שאיקע, בוגר הגימנסיה ברובנו. בשנת 1925־29, גמר באוניברסיטה בפראג את לימודי הרפואה. אחד הבנים מהנדס, אשתו המנוחה ואנכי היינו חולים, אמרנו: יהיה הבן השני רופא, גם למעננו. והבן הסכים. בשנת 1935 ביקר ר׳ משה עם בנו הרופא בארץ. האב חזר לחסל את עסקיו והבן, שליווה אותו, נכנס לעבוד בבית־החולים בלבוב. עברו עליו גלגולי הפלישה הסובייטית והפלישה הנאצית. כל זמן שהנאצים ישבו בלבוב שירת אותם הבן בתור רופא בבית־החולים, בנסיגתם מגליציה הוציאו הנאצים את הבן להורג.

יוסף, בנו הבכור של משה חרש

ברצותנו להסיח את דעתו מזכרונות נוגים ולהפסיק את התרגשותו, העירונו לו: ועתה יושב ר׳ משה ברחובות הנאה אצל בנו הצעיר, ואיך הוא מבלה את יומו?

סדר יומו של ר׳ משה

סיפר ר׳ משה על סדר יומו המגוון: קריאה בספר, עיון בתנ״ך ובתלמוד, עסקנות מסוימת ופגישה עם אנשים מענינים, הודעות וסופרים. עם אחד המלומדים

ברחובות יש לו ויכוח על הקידום שבמדע והטכניקה והוא מחליף אתו מכתבים בצאת האיש לחוץ־לארץ.

באחד המכתבים שקרא באזנינו, כתב ר׳ משה חרש בין השאר:

„הזכרתי שספרת לי, כי בהיותך ברומא, נגשת למצחצח נעלים, בחור צעיר ויפה עינים, בזמן עבודתו. פנית אליו ואמרת לו: האם לא היה טוב בשבילך ללמוד מקצוע אחר, אז הוא ענה לך. ומה יהיה? כאשר הצעת לפניו כל המדרגות הגבוהות שהיה יכול להשיג, על הכל ענה לך ומה יהיה הלאה? גם אני פונה אליך באותן מהילים ומה יהיה הלאה? כבר השגתם את הירח ואת כל הסטרטוספרה. ומה יהיה הלאה? אזכיר לך שפעם ישבתי אצלך ודברנו על נושא זה. הוצאתי לך את התלמוד מארון־הספרים שלך והראיתי לך, כי חכמינו ז״ל אמרו, שלא אלקים הכיר את האדם אלא האדם הכיר את אלקים, ועוד אמרו, שמעולם לא עלה משה למרום והשכינה לא ירדה למטה, כי אין מעלה ואין מטה, ובכל זאת לא הפריע להם לקדש את התורה, ולהאמין בכח עליון. אין עוד ספר כמו „קהלת״ המיחסים לשלמה המלך, שהרס את הדת ולא רק את הדת כי אם גם את יסודי הדת. ובכל זאת מה הוא אומר בסוף. „סוף דבר הכל נשמע את אלקים יבא את מצותיו שמור כי זה כל האדם״, כי בלי אמונה אי אפשר לאנושות להתקיים.

הנכם אנשי המדע מסרתם את ההרס הזה ליצור שנקרא „אדם״, שבכל רגע יכולים להשמיד את כל האנושות. האם הנך מתענין בדברי ישעיהו הנביא, שאמר: והיה באחרית הימים, וגר זאב עם כבש, הלא עברו כבר כמעט 2500 שנה ועדיין לא זזנו קדימה, להיפך חוזרים: מהתפתחות האנושות מקין והבל, ידינו מגואלות

מנדל זינגר (לידו אשתו מניה) רושם דברים מפיו של ר׳ משה חרש, מזקני העיירה (משמאלו יהושע ספרן) במקום שבתו ברחובות.

בדם. לא עברו כמעט שלושים שנה שלא תהיה מלחמה. ועוד יותר אנחנו רואים שאחרי כל פרוגרס מוכרח לבוא רגרס. מי אמר לנו שאחרי חכמי יון ורומא, כמו ארכמידס, אפלטון, אריסטו וסיניקה, יבואו ימי הביניים, והיה חושך בעולם. אני לא אומר לך ידידי שתעזוב את עבודתך. כי אם לא אתה, יבואו אחרים על מקומך. אבל עליך לזכור, שהנך בן אדם חולה, ואסור לך להתרוצץ בכל העולם מבלי לשבת בבית. ויש לך אשה נחמדה ועדינה שהיא אוהבת אותך מאד. וגם ילדים מוצלחים. תן להם זמן בכדי שיהנו ממך ואתה מהם.

נזכור אותם ונמשיך ברוחם

בהעלותי את זכר עיירתנו על חיי התרבות שבה בשנות העשרים של המאה שלנו, מתמלא לבי גאוה והערצה לקומץ העסקנים הצבוריים המשכילים, שנתברכו במידה כה רבה של אינטליגנציה ואהבת ציון ובכשרונם המבורך יסדו את בית־הספר „תרבות" והביאו אלינו מורים ומחנכים דגולים, ביניהם המשורר הדגול יצחק למדן, שנטעו בלבותינו אהבה לעם ולמולדת, ואשר הודות להם זכינו במספר כה רב לעלות לארץ ולהשתרש בה. נראה לי, שלא היתה עוד עיירה כעיירתנו בתפוצות הגולה, שהיתה חדורה כולה רוח ציונית וששלטה בה השפה העברית במדה כה רבה כמו בברסטצ׳קה.

שליחי הארץ, שביקרו בברסטצ׳קה, הרגישו את עצמם כמו בביתם הם באוירה זו הספוגה רוח התנדבות והתלהבות ציונית, נכונות להגשמה עצמית ותרבות עברית.

הנוער בעיירתנו, נתון רובו ככולו לשאיפה לעלות לארץ; בזאת ראה את תקותו היחידה. רבים מהם עלו, כולם נקלטו ונוטלים חלק בלתי מבוטל בבנין הארץ ובפיתוחה. אלה, שלא הספיקו לעלות ונשארו עוד שם, גם הם לא ידעו שאיפה אחרת מאשר להצטרף אלינו ולהקריב את עצמם למולדת הנבנית. רוח העיירה הציונית, העברית פעמה בכולם.

נזכור אותם ונמשיך ברוחם.

הרצליה — דב כהן (בריל פלומין)

ציון לקדושינו

הייתי אחד העולים האחרונים, שעזב את ברסטצ׳קה לפני השואה, כחצי שנה לפני פרוץ מלחמת־העולם השניה. יצאתי את העיירה בסודי־סודות, כעולה בעליה ב׳, ובמשך כל השנים מלווה אותי מבטם של אלה אשר עזבתי אותם שם: הורים, אחיות, בני־משפחה, חברים וידידים. מי היה יכול לתאר לעצמו אז את הגורל המר הצפוי להם?

יבראש דאגתם שם היה הישוב היהודי בארץ־ישראל. בשנת 1940 קבלתי מכתב מאת גיסי אהרון בראייר, אשר בימי הכבוש הסוביטי היה מזכיר המועצה המקימית בברסטצ׳קה, ובו כתב בין השאר: „מיר זיינען צופרידן, מיט דער נייער ארדענינג, אבער וואס וועט זיין מיט אייך?״

יעקב קליר (סיקולר)

לצערנו, לא נמשך מצבם הטוב זמן רב, כי גם לשם פלשו הנאצים והשמידו את הכל. בהגיע בשורת־איוב מהגולה, התגייסתי ל־צבא הבריטי, כדי לנקום במרצחים; ניסיתי להגיע לאירופה, אך הדבר לא עלה בידי. ממצרים, שבה שירתתי, כתבתי לשכני לש־עבר, אחד הגויים, שנחשב ׳לידידי הטוב׳, עוד מגיל הילדות, ומי שהיה אחרי־כן ראש המועצה בברסטצ׳קה, ושאלתיו על גורל בני משפחתי, אך תשובה לא קיבלתי. ידידינו כביכול, לוחמי החופש והצדק, שיתפו פעולה עם המרצחים הנאצים והתחלקו אתם עם השלל. מה היה בפיו להשיב לי?...

זכורני, בהיותי ילד הייתי מבקר בתשעה באב עם אבי המנוח בבית־הקברות ואבי היה מצביע על קבר בודד של יהודי אלמוני, שנרצח על ידי פורעים בימי מלחמת־העולם הראשונה והובא לקבר ישראל על ידי יהודי המקום. אחינו התגאו במצווה זו. ומה עלה בגורל כל הקהלה היהודית בברסטצ׳קה? מי ידאג לציון המקום, שבו נפלו הקדושים, חסרי־מגן, בידי מרצחים שפלים? מי מסוגל להספיד משפחות שלמות — גברים, נשים וטף שעונו והושמדו באכזריות אל־אנושית?

בעיני רוחי רואה אנכי את כל היהודים הפשוטים והיקרים — חנוונים, בעלי־מלאכה ועובדי אדמה (גם כאלה היו אצלנו), מובלים לטבח מבלי שנוכל לבא לעזרתם. אזכיר בשמה את משפחת גולדנברג, אשר בנה, מלך, השאיר לנו את התיאור המזעזע של השמדת קהלת ברסטצ׳קה, ואתו הייתי קשור מזכרונות־ילדות כה רבים. כולם, כולם אינם...

שנים עברו מאז נרצחו כולם, ולי נראה, כאילו קרה הדבר רק אתמול. כה גדול הכאב וכה איום האסון, שלא נוכל לשכחם ולא נשכח אותם עד יומנו האחרון.

ישמש ספר־הזכרון ציון לקדושינו.

צבי קליר (סיקולר)

הרב עזריאל מאיר איגר
בעלה של פרל רוקח.

דינה ושמואל אריה פדרמן

דן בראוור ונכדו

הרב משה אריה קליבנר זכרונו לברכה

הרב ר' משה אריה קליבנר ז"ל ירש את כסא הרבנות בברסטצ'קה מאת אביו ר' יוסף חיים, בהיותו עוד צעיר לימים, וזכה לשבת על כסא זה חמשים ושתיים שנה. בשנים הראשונות לעליתו על כסא הרבנות שלטה עוד בעיירות היהודים ברוסיה ובפולין החסידות שלטון ללא מצרים. רבו אז המחלוקות בישראל בין הכתות השונות. ר' משה אריה ברח מן המחלוקת, אהב שלום ודיבר שלים לכל בני עדתו.

רב היה האיש, חי לפי חוקי ה„שולחן ערוך", והיה זהיר במצוה קלה כבחמירה, אך היתה בו מידה רבה של סובלנות, גם לגבי אלה, שלא היו כה זהירים ובמיוחד ידע לסלוח הרבה לנוער הציוני והחלוצי, אשר מהם קיוה לגדולות ונצורות. מיום הופעת הציונות אצלנו, הן בצורת חבת־ציון והן בצורה השניה — הציונית ההרצלאית, דבק בה בכל נפשו וראה בה את ההצלה היחידה לגופו של עם ישראל ולנפשו. ברוח זו חינך גם את בניו ואת נכדיו. אחד מבניו — יוסף —

עלה לארץ עם העליה השניה, בנו ובתו ושתי נכדותיו ובנו השלישי עם משפחתו עלו עם העליה השלישית.

ידעתי את הרב ר׳ משה אריה ז״ל במשך שלושים וחמש שנים; בזכרוני חרותה הדרת פניו של תלמיד־חכם, שהפיקה אצילות הרוח, תים וענווה גם יחד. עתון עברי לא פסק מעל שולחנו ובהתענינות מרוכזת עקב בהתמדה אחרי הנעשה בארץ־ישראל. בסוף ימי שבתו בברסטצ׳קה שירת בתור גזבר של קרן־היסוד וקרן־הקימת, כמובן שלא על מנת לקבל פרס.

זכיתי להיות ידידו המסור של המנוח והוא היה גם לי לידיד. גרתי בשכנות המנוח, פתח מול פתח. היינו משוחחים כמעט כל יום על ענינים שונים, לרוב בעניני הציונות וארץ־ישראל. מעולם לא נתגלגלה שיחתנו לענינים מֶטַפיזים, רק פעם אחת שמעתי ממנו דבר על חידת החיים והמות. הוא אמר, שהיא מאמין, כי הנשמה הזכה והטהורה, אשר לא נעכרה על ידי תאוות שפלות, וה„ארופיות״ של מעשים רעים אינה מכבידה עליה, זוכה בהפרדה מהגוף, להתאחד עם עולם הנשמות הזכית, המקום שמשם באה, ולהתעדן שם באושר עליון נצחי ,אשר אין לנו אף שמץ מושג ממנו.

נפטר בבית בנו יוסף ברחובות ביום כ״א חשון ת״ש, בשנת פ״ח לחייו.

נפשו של הרב היקר והאדם הנעלה צרורה בצרור החיים. יומתקו לו רגבי עפרו, עפר ארץ־הקודש, אשר כה אהב כל ימי חייו.

יצחק מרגלית*)

על תלמיד־חכם שסרח ובור ירא־שמים

(מדברי הרב משה לייב קליבנר ז״ל)

מעשה בר׳ משה לייב קליבנר, רבה של ברסטצ׳קה, שבא לפניו מעשה בתלמיד־חכם שיצא לתרבות־רעה וקלקל מעשיו, והתגרה בחברו הבור ויירא־שמים וגרם לו ביושים. אמר לי הרב לאותו תלמיד־חכם דברי־תוכחה ולא קיבל, שאמר:

— אפילו בעולם הבא יסייעני יתרוני על אותו בור, כי אבוא שם וידי מלאות, שתלמודי בידי, והוא יבוא וידיי רקות, שאין תלמודו בידיו.

אמר הרב:

— בעולם הבא תראה, שיתרונך הוא גדול־חסרונותיך, שכן אי־אתה נענש אלא על תלמודך בלבד, שכן ייאמר לך: מילא, אילו בור הייתי והיינו מיצאים לך זכות והיינו אומרים, שאילו ידעת תורה, היית יודע לתקן דרכך, עתה שתלמיד־חכם היית, אין אנו מוצאים לך זכות, ואדרבה אנו אימרים, כי לפי שידעת תורה, ידעת ממילא לתקן דרכך, אלא שלא רצית בכך, התכבד ושב באמבטי תחתונה שבגיהנום.

(מספרי של דב סדן: „קערת אגוזים״ מפי אביו מירו)

*) שירות אלה נכתבי צ״י יצחק מרגלית ז״ל במלאת שלישים לפטירת הרב ר׳ משה אריה ז״ל.

בית אברהם יהודה פולק

אכן, מתוך לבטים והיסוסי מצפון מרובים באה אני להעלות מספר מלים על אבא ועל זיקתו לציונות. לו היה מעלה פרשה זאת סופר בעל יכולת, היה מעלה יצירה רבת־ענין ואילו אני — קטונתי.

אבא נתפס לציונות בעודו חובש ספסל בית־המדרש. משנתפש לרעיון זה, לא היה בעיניו קנין נוסף שניתן לשיבוץ במסגרת החיים הקיימת. כל עולמו נתהפך עליו; היא נתן גט־כריתות לכל המסגרת הקיימת של חייו, כי לא תאמה את האידיאה החדשה אשר לה נתפש. הוא עזב את בית המדרש, הזניח את הפרנסה והתמסר כולו לרכישת נפשות לציונות. התחיל להורות עברית לבני העיירה ולבסוף ייסד בית־ספר עברי וגייס מבין ה„נפשות" שהספיק לעשות לציונות, מורים מתנדבים. בית־הספר היה כעין בית־היוצר לעשיית נפשות לציונות ולעליה לארץ ישראל.

יהושע קליבנר, משה חרש, אברהם יהודה פולק.

הימים היו ימי התחלת העליה השניה והודות להשפעתו של אבא, התחילו בני הנוער לעלות ארצה. עליה זאת כרוכה היתה במלחמות בין האבות והבנים. ההורים ראו באבא את הגו־רם העיקרי לעלית בניהם והם כילו בו חמתם. אבל הוא לא נרתע. הוא עצמו מטופל היה במש־פחה ולא יכול היה לעלות. אבל את בתו בת ה־12 שלח ארצה על מנת שתתחנך שם. קל לתאר את יחסה של אמא לשליחת הילדה הרכה אל מעבר לים. מעשה ללא תקדים.

לא סתם ציונות גרס אבי; הוא חלם על בניין חברה חדשה בתוך ארץ־ישראל. הוא חזה בעיני רוחו את יסודות החברה הקיבוצית על פרטיה. חבריו אשר זכו ועלו ארצה אמרו לי: „הלא אביך ממש נביא היה, עוד לפני היות דגניה אם הקבוצות..." אבא השתוקק לחיות בחברה כזאת, משנודע לו על היווצרה. אבל לא זכה ולא זכינו אנחנו.

כל חייו של אבא רצופים היו אהבה ועשייה למען ציון והטרגדיה של חייו היתה העובדה שלא ניתן לו עצמו, לעלית. כאשר התחדשו הקשרים עם הארץ, לאחר הניתוק במלחמת העולם הראשונה, התחנן אבא בפני אלה שעלו בעזרתו, לסרטיפיקט, התחנן ולא נענה. הוא מת במיטב שנותיו בן 50, ולא זכה לראות בעיניו את הארץ אליה נשא את נפשו.

רוחמה פולק

א. י. פולק

(מהדמויות שזכרתי)

מהסס אני בבואי להעלית דמיתו של המורה והידיד אברהם יהודה פולק. ידעתי כי סלדה נפשו מהיות מיצג לראווה, כי ענוו היה האיש ולא אהב לגלות רגשותיו ברבים. אך יש רצון לספר עליו ולהביע הוקרה לרבי, לידיד הלבבי, שהיה מוכן תמיד לעזור בעצה טובה. א. י. פולק היה סמל לאהבת האדם, אך לא איש כמוהו יכריז על כך השכם והערב, לא היא יעשה רגש זה חולין...

הכרתיו בחנותו של ר יהושע קליבנר ז"ל. הקשבתי לשיחותיו, לוויכוחים בשאלות הציונות הספרות, העברית והכללית. רושם כביר עשה עלי יהודי זה. חיצוניותו דחתה במשהו: היה צנום, עור וגידים, בעל זקן שחור וארוך מחובר בסיכה, אבל עיניו היוקדות־ציחקית, החדירות עמוק לנפש האדם, כבשוני. נקשרנו זה אל זה ובאתי לעזור לו, כמורה־מתנדב, בבית הספר אשר הקים.

בשנות המלחמה 1916־18, עשיתי מחוץ לעיירה. באחת הנסיעות שלי, לרגל עסקי הפירמה בה עבדתי, באתי ליקטרינוסלב ונודע לי כי א. י. פולק נמצא בעיר זאת, ברח׳ב קודשבסקי 5. נסעתי אליו. משראני נפל עלי ונשק אותי, אמר: „כן, ידידי, טורא בטורא לא פגע, אנוש באנוש פגע". — התרשמתי שהוא חי בדחקות, הצעתי לו הלוואה ולא רצה לשמוע על־כך. דחה גם את הזמנתי לארוחת צהריים. סיפוק נפשי רב מצאתי בשיחתי עמו, אז. הוא התעניין במשפחתי ושאל אם עודני חושב על ארץ ישראל. סיפרתי לו על מצב משפחתי והבטחתי לו שביחס לא"י לא שיניתי את דעתי וכאשר תינשאינה אחיותי, אעלה ארצה.

שוב נהניתי משיחה עמו. שוב שמחתי לשמוע את דעותיו בשאלות ספרות, שנאמרו בהבנה ובלהט. אהבתי לשמוע דעותיו בדברים שעומדים ברומו של עולם. בדברו על החיים אמר: „החיים אינם עשויים מאורעות יוצאים מן הכלל, הם מורכבים מדברים קטנים, אלה קובעים את אופי חיינו, כי הם הרוב המכריע".

חייתי במחיצתו, בעירנו ברסטצ׳קה, במשך שנים אחדות. אין דרך טובה בה אפשר ללמוד על אופיו של אדם, מאשר ההסתכלות בחיי יום־יום שלו.

בעל נפש עדינה יאצילית היה. בעל רגש חובה. יציב מטבעו בחייו ובעבודתו. מתמיד, שקט וענוו, ועל הכל — בן אדם שמיסריותו משמשת לו קנה־מידה עליון ואחרון.

תהיה נפשו צרורה בצרור החיים.

חיים רוקח (ז"ל)

לדמותו של אברהם יהודה פולק ז״ל

אודה ולא אבוש. כאשר הציע לי הח׳ מנדל לרשום זכרונותי על אברהם יהודה ז״ל, בשמעו בשיחה מקרית אתי שהכרתי את האיש ואף מקרוב, רבים היו היסוסי. האוכל? האזכור? וגם אם אצליל למעמקי הזכרונות. והרי 39 שנים חוצות בין היום, שבו ראיתי לאחרונה את אברהם יהודה לבין ימינו אלה. והנה, כשהתחלתי לחטט בזכרונות העבר קמה דמותו של אברהם יהודה לנגד עיני, כאילו רק אתמול נפרדתי ממנו:

יהודי בעל קומה בינונית. מוצק, רחב כתפיים. מצח גבוה יותר ומוגבה ע״י הקרחת, שמגיעה עד אמצע הראש, והיא כאילו המשך המצח. משני הצדדים שערות ארוכות. דמות של אסקט (סגפן). אינני מבין הרבה בציור, אבל דומני, שבתמונות הקדושים של ימי ראשית הנצרות שצוירו, אפשר למצוא דמיון לדמותו של אברהם יהודה.

ב־1915 הגעתי (ואני אז ילד בן 14) עם משפחתי ליקטרינוסלב (כיום דניפרופטרובסק). הגענו לעיר קרוב לחג הסוכות. זמן קצר לאחר שהגענו בא אלינו אברהם יהודה. בין הבורחים משטח החזית היה („ביז׳יניץ״). הוא הגיע ליקטרינוסלב עם בתו רוחמה תל״א. היא נכנסה לסמינר המורים והוא עסק בהוראה. אני אמנם למדתי בגימנסיה הוילנאית של כגן, אשר לרגל המלחמה עברה מוילנא ליקטרינוסלב, ושם למדו את השפה העברית בהיקף רחב אבל לא הסתפקתי בזאת והתחלתי ללמוד תורה מפיו של אברהם יהודה. במשך הזמן הכרתי את האיש. אכן, אישיות מופלאה. אוטודידקט היה. ידיעתו בשפה הרוסית היתה רופפת ובכל זאת קרא בהתמדה ובצמאון רב את מיטב הספרות, הקלסיקונים וספרי הפילוסופיה. היה מעריץ נלהב של טולסטוי. אגב, אברהם יהודה צמחוני היה. עליו אפשר להגיד בפה מלא, שקיים את הכתוב „והגית בה יומם ולילה״. או שהוא למד או שהוא לִמֵד. בכל אופן עסק בתורה כל היום. כל מחשבותיו היו אך ורק קודש להגות.היה דולה פסוק כלשהו והיה מעתיר עליו פירושים על גבי פירושים ואף פעם לא נלאה משיחה, שהיתה קשורה בתנ״ך, ספרות או בפילוסופיה. מותר לי להגיד שהתחבבתי על אברהם יהודה והוא גם הראה לי אותות־חבה רבים. לא הסתפק בתפקיד של מורה גרידא אלא היה מנהל אתי שיחות על נושאים שונים. אזכיר דבר ששמעתי מפיו. אפיקורס היה, אם כי לדעתי שירת את הבורא הרבה יותר מ„יראי שמים״ מסוימים של היום. אבל הוא החזיק את עצמו — „אפיקורס״. והנה הסיפור מפיו על סיבות „התפקרותו״: בן דוד היה לו והוא גר באודיסה. אברהם יהודה דיבר עליו בהערצה; אמר, שהיה זה עילוי, בן אדם, שכל חייו היו קודש ללימוד ולשירות הבורא. והנה האיש הזה נהרג בפרעות, דומני שבשנת 1905 (בזמן המהפכה ברוסיה). עובדה זו, לדברי אברהם יהודה, הובילה אותו לכפירה ולהתפקרות.

עשיתי במחיצתו ארבע שנים. הרבה שעורים לא היו לו ולא מפני שלא היה יכול להשיג שעורים, אלא מפני שהיה בררן גדול בתלמידים. ה„מלמדות״ לא היתה אצלו קרדום לחפור בו. לו היה דואג רק למצבו הכלכלי, היה יכול למצוא שעורים לא מעטים אצל ילדי משפחות עשירות, שהיו מאפשרים לו קיום מבוסס.

אבל, כאמור, אברהם יהודה ראה קודם כל את התלמיד ואם לא מצא חן בעיניו, אי שלא ראה אצלו רצון ללמוד, כל שכר לא היה בכחו להניעו לקבל את השעור. נכון הוא שגם צרכיו היו קטנים ביותר. כאמור — צמחוני היה. גר בחדר קטן והסתפק במועט שבמועט. מתוך זה שלא היו לו הרבה שעירים היה יכול להתמסר לקריאה ולמחשבה. הניתוחים שלו היו מזהירים. באיזו דבקות ובאיזה רגש של קדושה היה מדבר בשאלה מסויימת כשהוא דולה משלים וראיות מהתלמוד. ביחוד היה מתלהב כשהיה מדבר על הרמב״ם. אם גם נדמה לי שרק אתמול נפרדתי ממנו, קשה לי להעלות פרטים על אימרותיו, אבל בזכרונות עליו נוצרת תמונה של אישיות נפלאה — יהודי ציוני בכל רמ״ח אבריו, שינק את ציוניותו לאו דוקא החל מהרצל אלא הרגיש אותה בכל ישותו. ואם אפשר ככה להתבטא היה ציוני בתחושתו. בשנת 1919 עזבתי את יקטרינוסלב ויותר לא ראיתי את אברהם יהודה. אמנם הוא חזר לפולין וגם היה בעיירתי (רזדיביליב), אבל אני לא זכיתי לראותו. הייתי באותו הזמן בשרות הצבא הפולני וככה התגלגלו הדברים שלא זכיתי לראותו עד יום מותו.

ויורשה לי לסיים עוד בעיבדה אחת אופיינית לדמותו זו: היה זה, חושבני, בשנים 12—1910. הנוער הציוני בעיירתנו (רזדיבילוב) החליט לסדר שעורי־ערב בשביל חבריו והוחלט שהמועמד המתאים ביותר הוא אברהם יהודה. הוא הוזמן ונענה מיד להזמנה. כשהגיע אברהם יהידה לעיירה פגשו אותו נציגי ההסתדרות הציונית והובילו אותו למקום ששכרו בשבילו חדר, אבל עם בואו חשבו שזה יהיה רק מקום מגוריו. רצו המארגנים להראות לו אותות כבוד והערצה והשתדלו שהחדר יהיה יפה וגדול. כשהביאוהו לדירה התחיל אברהם יהודה להרהר בקול, באיזה מידה מתאים החדר לכיתה. המארגנים אמרו לו, שזה צריך להיות חדר מגוריו. אז התפרץ אברהם יהודה ואמר: מה זה חשוב חדר מגורים זה או אחר אבל העיקר: איפה נלמד?

עובדה זו מעידה כמאה עדים על אישיותו הנעלה של אברהם יהודה.

דוד שיין

אבי יצחק מרגלית, זכרונו לברכה

עיירה שקטה באופן יחסי היתה ברסטצ׳קה. על קהלתה היהודית לא עברו זעזועים גדולים בימינו, כלומר בין מלחמת העולם הראשונה והשניה, אולם היה ריב אחד גדול פנימי, שהטריד לא מעט את התושבים היהודים והפריע את השקט ביניהם, כלומר הריב בין חסידי הרבי מטריסק וחסידי הרבי מאוליק. היו בעיירה חמשה או ששה בתי תפלה: א) בית־הכנסת הגדול, שבו התפללו לרוב בני־עמך (על ידו הוקם בית־כנסת קטן לחייטים); ב) בית־המדרש, שבו התפללו תושבים אמידים וגם בעלי־מלאכה מעטים, שמצבם הכלכלי היה טוב יותר; מבחינת ההשקפה בחיי היהודים (לאומיות, ציונות וכו׳) היו שני בתי־תפלה אלה נייטרליים; ג) האיסטרי־קלויז ובו אדוקים קיצוניים וגם מתנגדים לציונות; ד) הטריסקי־

קלויז, שהיה לו צביון ציוני; ה) האוליקר קלויז: אדוקים אמנם, אבל היו בו גם ציונים במספר קטן. הריב העיקרי היה, כאמור, בין חסידי טריסק ואוליק, שהגיע עד לידי כך, שלא ישבו ליד שולחן אחד וכל אחד משני הקלויזים הזמין רב ושוחט משלו ופסל את שחיטת האחר ואת פסקי־הדין של יריבו.

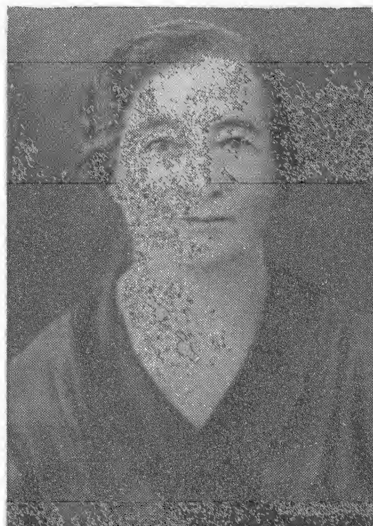
אחד הדברים הראשונים שעשה אבי, היתה הפגנה לחיסול הריב המטריד הזה, שגרם לפירוד בין היהודים: באחת החתונות במשפחה נכבדה של העיירה, שהאבא השתתף בה, נאלצו לסדר שני שולחנות מיוחדים, אחד בשביל חסידי טריסק ואחד בשביל חסידי אוליק, וכל אחד הצדדים הכריז על האוכל שעל השולחן של הצד האחר כטריפה. קם האבא והסביר לכל הנוכחים את המגוחך והטפשי שבהתנהגות זו ולעיני הקהל ניגש הוא, שהיה מהטריסקאים, ואכל פשטידא משולחן האוליקאים. דברי האבא והפגנה זו עשו רושם רב, ואחרי זמן לא ארוך נעשה שלום בין שני המחנות.

אבא ז״ל, שלא ידע התרברבות, היה מספר, כי כשבא לעיירה מצא את תושביה היהודים שקועים כולם במסחרם, שלא התפנו לשום פעולה צבורית ואין לדבר על פעולה ציונית. אבי, שהיה, לדבריו, ציוני עוד לפני הופעת הרצל, ניגש מיד לארגן חוג ציוני, וסביבו התלכדו ממשכילי העיירה. מספר חברי החוג לא הגיע אף למנין. היו מתכנסים בביתנו, דיברו על ארץ־ישראל ובאו בקשרים עם הועד האודיסאי. אבי היה למורשה הקרן־הקימת־לישראל. פתח אבי המנוח בתעמולה להעמיד בערב יום הכפורים ליד ה„קערה״ בבית־הכנסת, שהוא התפלל בו, גם קערה של הקרן־הקימת לישראל ואף השיג זאת. צעד זה נחשב לנועז מאד בימים ההם ועורר התנגדות חריפה וויכוחים סוערים, שהגיעו לידי גידופים והשמצות מטעם פרנסי הקהלה. עזרה ועידוד קיבל אבי המנוח בעיקר מפשוטי־העם. הם היו לרוב לצדו והתחילו להביא תרומות בהזדמנויות שונות. אחרי זמן לא ארוך הנהיגו בכל בתי־התפילה בעיירה להעמיד גם „קערה״ של הקרן־הקימת־לישראל בערב יום־הכפורים ותושבי העיירה, גם המתנגדים לציונות, ראו חובה לתרום לקרן הלאומית. באחד הדינים־וחשבונות של הועד האודיסאי הביא אוסישקין המנוח את ברסטצ׳קה כדוגמא למקומות אחרים, בהעמידו בכותרת „ברסטצ׳קה — ברדיצ׳ב״ את שני המקומות זה למול זה והוכיח, כי לפי מספר תושביה היהודים עולה ברסטצ׳קה בתרומותיה על ברדיצ׳ב...

אצביע על עוד אחת מהפעולות הציבוריות של אבי המנוח. החברא־קדישא היתה בעיירה בשפל המדרגה. העוסקים בסידור הלויות והקבורה היו בורים ועמי־ארצים, ובכל לויה היו עומדים על המקח ושופכים את דמם של האבלים; נוסף לכך היו תמיד משתכרים ומנבלים את פיהם גם בשעת הטהרה והלויה. יהודי העיירה סבלו מאד מאנשים אלה של ה„חברא״, אך לא העיזו להתנגד להם, כי הטילו פחד על כולם. אירגן האבא „חברא קדישא״ צבורית. קרה מקרה ובאחד הכפרים הסמוכים מתה אשה צעירה בשעת לידה ואנשי ה„חברא״ דרשו מהאבל, נוסף לתשלום הרגיל, דמי שתיה כאוות נפשם, ולא — ידחו את הלויה למחרת היום. האבל פנה לאבי ובדמעות שליש ביקש את התערבותו. היה זה יום גשום והבוץ היה גדול, קרא אבי לחבריו ב„חברא קדישא״, שהתחיל לארגן, ביניהם שמעון סקולר, יהושע קטרבורסקי, יהושע קליבנר וזוסיא טֶפֶר, זכרונם לברכה, יצאו

לכפר, הביאו את הגופה, שכרו אשה בקיאה בטהרה וערכו את הלויה בו ביום. חברה קדישא זו שקראו לה — הציונית, טיהרה את האוירה בתפקיד צבורי זה; החברים פעלו כולם בהתנדבות טהירה, קבעו תשלום מסוים לכל מקרה, ובמקרים של חסרי־אמצעים דאגו החברים עצמם לכיסוי ההוצאות. שיחררו את יהודי העיירה מהנוגשים האלה וכולם נשמו לרווחה.

הרעיון הציוני חדר לחוגים רחבים בעיירה והתחיל גם להכות גלים בעיירות הסביבה: בורמיל, לובצ׳ובקה ואחרות. ביתנו היה לבית־ועד לציונות. אבי המנוח היה עוזב את חנותו ועוסק בעניני התנועה. וכאשר נערכה האסיפה הציונית בברדיצ׳ב בשנת 1904, נבחר אבי כציר ומובן מאליו, כי כל ההוצאות היו על חשבונו הפרטי. עם גידול מספר הציונים בעיירה החלו גם המתנגדים להתייחס בכבוד לציונות. אמנם, בשוב האבא מהאסיפה בברדיצ׳ב שאלו אותו בלעג: אם חתם כבר על החוזה עם התורקים על ארץ־ישראל? אבל בדברים אלה היתה כבר על החוזה עם התורכים על ארץ־הציונית הנעשית.

בלומה מרגלית

הפעולה הציונית נשאה פרי. לפני חמשים שנה ומעלה עלו לארץ ראשוני החלוצים: חיים וחיה צימרמן, מרים גלקין ז״ל, ויבדלו לחיים ארוכים שמואל צימרמן, יוסף קליבנר, יוסף ויץ, מרים ויץ־סמילנסקי, האחיות מילמן. מורנו ורבנו אברהם יהודה פולק ז״ל הגדיל עשות, בשלחו את בתו הצעירה בלהה ז״ל לארץ ללמוד שם ולא בגולה. המכתבים, חדורי חלוציות והתלהבות, שנתקבלו מארץ־ישראל בעיירה, היו לחומר־תעמולה חי ופורה. אבי בא בקשרי־מכתבים עם א. ד. גורדון ובהתאסף החברים היו קוראים את המכתבים ומשוחחים עליהם. המכתבים עברו מיד ליד והגיעו גם למקומות הסביבה ועשו את פעולתם. אגב: ראוי לציין, כי מבין מאות החלוצים, שעלו לארץ מברסטצ׳קה, עזבוה רק שלושה.

לשם הגדלת ההכנסות של הקרן־הקימת־לישראל נערך אח״כ „מנין״ ציוני בשמחת־תורה וכל ההכנסות ממכירת ה„עליות״ היו קודש לקרן. אבי קיבל על עצמו גם הפצת המניות של בנק־ההתישבות. הוא שילם בעד המניות מכספו בראש ואח״כ היה מפיץ אותן על יסוד תשלומים לשעורין.

לפני פרוץ מלחמת־העולם הראשונה החליט אבי המנוח לעלות לארץ. המלחמה עיכבה בעדינו ויכולנו רק לעלות בשנת 1921.

יצוין עוד, כי אבי המנוח לא היה יכול להתמסר כולו לתנועה הציונית, לו לא היתה אמי ז״ל תמימת דעים אתו ונוטלת על שכמה מרצון את עול הפרנסה. בנשף־הפרידה, שערכו לאבי בעלותו לארץ, כששיבחו את פעלו הרב בעיירה למען הציונות, אמר הוא בכנות, כי כל הכבוד שחולקים לו, מגיע לאמא, כי לולא היא לא היה יכול לעשות אף חלק מהדברים שעשה במשך השנים למען העם והארץ. אמי ז״ל היתה בת־לויה נאמנה לאבי ז״ל כל שנות חייהם.

נחמיה מרגלית

מיומן עליתו של ר׳ יצחק מרגלית

סוף־סוף עברתי את גבול פולין, שהצטייר במחשבתי בבחינת יציאת מצרים. אתמול עוד אמרתי לחברים שליוו אותי, כי מעבר לגבול פולין אדבר עם בני משפחתי ועם אחרים המבינים עברית, רק בשפה העברית, ואתן גט־פיטורין לגלות, וכמום עברי אזכרהו — בדברים אלה פתח יצחק מרגלית ז״ל את רשימותיו ביומנו, בצאתו מברסטצ׳קה ביום 22 בספטמבר 1921.

ובעברו את וינה בדרך לארץ־ישראל וביקר ליד קברו של חוזה הציונות ד״ר הרצל, רשם: „על לבי עלו דברי הרצל, שאמר באחת האסיפות: ,כמעט עם השעון ביד אפשר לכוון זמן נפילת תורכיה, ואז תגיע שעת התגשמות הציונות׳. כן, כן באו דבריך, המנהיג והנביא, אך אוי ואבוי, השעון אשר בלבך עמד מלכת הרבה, הרבה לפני הזמן הזה, וכשהגיעה השעה הגדולה, נשארנו דור יתום בלי מנהיג, מדריך ומנהל, הראוי לאותה השעה הגדולה. נזכר אני בצוואת הרצל: ,פקוד יפקוד אלקים אתכם והעליתם את עצמותי מזה אתכם׳. האמנם נזכה ונחיה ונראה בבוא העת המאושרת, אשר לנו זאת הארץ תהיה, והעם העברי ישב בציון ויזכור את מנהיגו הגדול, את מבשר התחיה שלו וישלח את ציריו הנאמנים להוציא את עצמותיו החביבות מתוך האדמה חזרה, מתוך הסביבה הזרה, ולהביאן לארץ חלומותיו ותקוותיו, למקום, אשר יבחר העם להשכין אותן שם? ה׳ אלקים אתה ידעת!!!״

בשבתו עוד בוינה בערב יום־הכפורים רשם ר׳ יצחק מרגלית ביומנו: „בבית החלוצים נפוצה הבוקר שמועה, כי מתכוננים פה לערוך פוגרום ביהודים מחר ביום הכפורים. השמועה מצאה את אישורה בעתוני הבוקר שיצאו לאור בוינה היום. העתון ׳וינער מארגן־צייטונג׳ הדפיס את הידיעה הזאת באותיות גדולות בראש הגליון, ואישר, כי ההסתדרות הציונית פה קיבלה את הידיעה הזאת ממקורות נאמנים ובהגשת דרישה נמרצת מהממשלה שתאחז באמצעים הדרושים. העתון ביחד עם זה מרגיע את רוח היהודים ודורש מהם, כי יתיחסו לזאת בשקט ובהכרת כבוד עצמם ושלא יתנו מקום לפרובוקציות וכו׳ וכו׳. אגודת־הסטודנטים הוינאית קראה בינתיים את כל הסטודנטים היהודים לאסיפה יוצאת מהכלל ותוצאותיה היו — הודעה גדולה בדפוס, שהם, הסטודנטים היהודים , מוכנים לכל המקרים, וכי המתנפלים יתחרטו בודאי על התנפלותם.

גם הממשלה אחזה באמצעים נִמרצים, חיזקה הרבה את משמר השוטרים בעיר. גדוד שוטרים־רוכבים נקראי לשם זה העירה וניתן צו, שליד כל בית־תפלה ליהודים יעמדו שניים־שלושה שוטרים. עלתה הצעה לזיין את החלוצים בבית־החלוצים, אך האמצעים שאחזה בהם הממשלה, כפי הנראה, הועילו, ולעת ערב שקטו באופן ניכר הרוחות בעיר. — הכלל הישן: אם הממשלה אינה רוצה בפרעות, אז לא תהיינה פרעות, התאמת גם פה, והממשלה מוכרחה היתה להתנגד לפרעות מפני שהן צריכות היו לשמש רק פרולוג למרידה כללית בממשלה הרפיבליקנית, לבטל אותה ולהושיב שוב על כסא המלוכה את קארל ההבסבורגי". — יצחק מרגלית, הרואה, כי מאבק בין רויאליסטים ורפּובליקנים צריך להפתח בפרעות ביהודים, קובע, שהיהודים כולם בסכנה, „מבלי הבדל המעמדית והמפלגות, ועדיין צריך לעשות אגיטציה לציונות, ועדיין היא מוצאת אזניים אטומות. הוי, עם סכל וטפש, ששנה הרבה, הרבה ומאומה אינו לומד..."

תנאי הנסיעה באניה אינם נוחים, במיוחד לאנשים הקשישים, „אך מה נפלא היא החזיון שלמרות התנאים הרעים האלה, השמחה היא רק במעוננו ולא אצל נוסעי המחלקה השניה והראשונה. הם שם מפיקים ליאות ושויון־נפש, בשעה שחברינו שמחים ועליזים ומתפעלים מהדר הים ומיופי הטבע. מה זאת? ההבדל בין ישראל לעמים? שמחת הצפור בהימלטה מפח יוקשים? אי התקוה הגדולה החיה בלבם על עתידם המזהיר בין בוני תרבות ארצנו?! — ביום ב׳ סוכות, בשעה שביעית בבוקר הרימה אניתנו ׳קאמפידוגליה׳ את עוגנה ועברה את חוף וינציה. כעביר שתיים־שלוש שעות נעלם כבר מהאופק כל סימן של ישוב והננו רואים לפנינו רק מים ושמים, אבל החד־גווניות איננה מלאָה איתי. אני יושב שעה אחר שעה ומביט בגאון הים, וּהדר גדלו תופס את כל ישותי ועיני לא תלאינה לראות. — — — מאיזה מקום חבוי בנפשי צפו ועלו פתאום געגועים גדולים על ימי החג, אל הסביבה של ימי־חג, שאין להם כל סימן וזכר בחוג האנשים, שאני נמצא ביניהם, ורעיונות עצובים ומעציבים החלו להשתלט עלי. הנה אנחנו הולכים וקרבים אל הארץ, אשר שם נולדו החגים היפים האלה; החגים, אשר העם שמר עליהם כעל בבת עיניו במדבר הגדול והנורא — מדבר הגלות של אלפי שנים. החגים, אשר מי ידע, איזה כוח וקסם היה להם על העם, אשר לא נתן לנפשו להשפל עד עפר, ואשר, כמבטאו של היינה, הפכו את הכלב הארור לבן־מלך, ואילו עתה, בין מאה חלוצי האומה, מצאתי רק כששה אנשים, אשר הבינו להגיגי ומהם רק אחד חפשי בדעותיו ויתרם שייכים על פי השקפותיהם ל׳המזרחי׳. חבל! חבל! — הנה, אבותינו ידעו לתת תוכן לימי חגיהם. על פי השקפיתיהם והלך רוחם אין חג החרות, יש חג המצות, אין חג האסיף, יש סוכות ושמחת תורה. בעיניכם, הצעירים, אין התוכן הגלותי הזה מוצא חן? טוב! אך למה תשפכו את הילד עם מי־הרחצה יחדיו? אדרבא, הראו לנו את כוחכם! שפכו יין חדש לתוך הקנקן הישן היפה הזה! תנו תוכן חדש משלכם לחגים היפים האלה! או אולי אין אנו צריכים לשום חגים כדברי אחדים מכם? תמהני! האפשר לבני־אדם בימים שכולם חול? האין להם צורך נפשי בימים של התרוממות הרוח ונשמה יתירה?..."

וגם מספרות ומהוגי־דעות אין ר׳ יצחק מרגלית מסיח דעתו באניה:

„פה, באניה באה לידי החוברת של ברנר ׳המוצא׳. כל כמה שאני קורא יותר את ברנר אני מתפלא הפלא ופלא, איך חי איש כזה שראה את החיים ואת אפסותם ראיה עמוקה תהומית. על אמת כזאת „אמת ברנרית״ אפשר לומר: כי לא יראה אותה האדם וחי, ואף על פי כן חי והתלבט האדם והסופר הזה עד אשר רוצחים אכזרים שמו קץ לחייו. פלא הוא, אחד מפלאי הנפש!״ — — ועוד: „בחוף הזה ראיתי בפעם הראשונה אניה סרבית, אותה סרביה, אשר אחד־העם אפילו לא יכול להסכים שארץ־ישראל בשובה לתחיה, תהיה כמוה. אוי לנו „הדלים הגאים״! כמה מים עוד יעברו לים עד שנזכה לראות דגל עברי על אניה עברית מארץ העברים!״...

ועתה נביא בשלמותם את הדפים האחרונים מהיומן:

„בשעה 11, אור ליום כ״ט תשרי, יצאה אניתנו מפורט־סעיד ומגמת פניה — יפו. ובכן זה הוא הלילה האחרון שלנו בגלות! עתה באמת נוסעים אנחנו לארץ־ישראל ממש, ומחר בבוקר נראה את חופי ארצנו האהובה, אשר עליה חלמנו, אליה שאפנו ולה היו מוקדשים כל הנימים העדינות אשר בנשמתנו. אנכי הצעתי, כי הלילה הזה יהיה לנו ליל שמורים ולא נלך לישון, אלא נתאסף בצותא־חדא על סיפון האניה וכל אחד יספר מזכרונותיו: מתי ואיך נהיה לציוני? ההרפתקאות הגשמיות והרוחניות שעברו עליו עד אשר בא להספינה הזאת, הנושאת אותו לארץ־ישראל, ועוד, ועוד, כל אחד מה שיש לו לספר ולדבר. ואיך נעצבתי אל לבי בראותי, כי חברי לא הבינו כלל לרגשותי הסנטימנטליים ברגעים הקדושים האלה, אך הביעו את שמחתם באופן גס מאד: בהתאבקות, בשפיכת מים איש על רעהו, ועוד במיני משחק פרימיטיביים כאלה. ולכן צמצמתי את עצמי בפינה מיוחדת והתיחדתי עם רעיונותי: כל ימי חיי עברו לפני כבני מרון, הכל, הכל למען השעה הזאת של מחר, אשר עם כל תנועה ותנועה של האניה אני מתקרב אליה. האמצא שם מה שבקשה נפשי בכל ימי חיי? מחר הרי לא אלך עוד סחור־סחור להכרם, אלא אבוא להכרם עצמו, הארא‍ה שם את השתילים של גפני הגאולה, גאולת הכלל וגאולת נשמתי הפרטית? האם לא תקרע יד המציאות הגסה את קורי המשי הדקים והרכים, שארגה נשמתי סביב ארץ חמדתי זאת? מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי!...

יום ג׳, א׳ דר״ח מרחשוון בשעה 9 בבוקר, הננו רואים מרחוק את החולות; עוד מעט ואנו רואים כבר בנינים. האניה מתקרבת לחוף יפו. כמו לפי אות אחזנו איש ביד רעהו, ויצאנו במחול בעיגול גדול על סיפון האניה. שרנו ורקדנו עד כי עיפנו, וכל אחד נשא על שפתיו את השם המקסים — „יפו״. בעשר בבוקר עגנה האניה. לא עברו אלא רגעים מעטים והנה עלה על האניה אחד מפקידי „ועד הצירים״, ותכף קראנו בעיניו איזה דבר מעורר פחד, ולא ארך הרבה עד שניכחנו לדעת, כי השמועות ששמענו בפורט־סעיד על דבר הכנות הערבים, יש להן לדאבוננו הגדול, על מה שיסמכו: לא עליה לארצנו נכונה לנו, אלא „שמוגל״ לארצנו, וכי מנהיגינו יחד עם הפקידים האנגלים עוד לא החליטו, איפה נוח יותר לעשות את ה„שמוגל״ הזה ביפו או בחיפה. תיכף אפסה העליזות במחננו.

פסקה גם השירה; כולנו הרגשנו, שעוד לא הסוף והקץ לצרת גלותנו. אמנם עומדים אנחנו כבר ליד האֵם, אבל האם עצמה נמצאת עוד תחת עול זרים. היא הביטה עלינו אמנם, כמו שנראה לנו, ברחמים רבים, אבל לא תוכל להושיע לנו, עד אשר אנחנו בהתאמצותנו הגדולה, ולו תהיה אפילו התאמצות מעל לכוחות אנוש, ניגאל אותה ואז, רק אז ישובו שבי־גולה לציון אמם ברינה, ושמחת עילם על ראשם, ושום זר לא יפריע, ולא יפריד ביניהם... רוח צח ונעים מחליק על פנינו כאילו מבקש לעודד אותנו... פתאום מכריז מישהו מחברינו, שיש יין איזה מין משקה ומציע, שנשתה „לחיים" למראה חופי ארצנו. הכוס עברה מיד ליד. שתינו „לחיים" וחיזקנו איש את לבב אחיו. אנכי שתיתי לכבוד הדגל העברי, שסוף־סוף יתנוסס על פני „הים שלנו" בתוך דגלי כל העמים. „הידד! הידד!" — ענו כל החברים... בין כה וכה עברו איזה שעות עד שהודיעו לנו את ההחלטה האחרונה של פקידי „ועד הצירים", לא להוריד אותנו ביפו. ה„גזרה" הזאת לא הפתיעה אותנו, היינו מוכנים לכך. ערבי, שעלה על האניה למכור ענבים, דיבר אתנו בעברית מגומגמת על השלום, שצריך להיות בין בני יצחק ובני ישמעאל, התאונן על הצעירים הבאים מרוסיה ורוצים לנשל את הערבים מנכסיהם שירשו מאבותיהם. אנחנו השקטנו את רוחו כפי שיכולנו ואמרנו לו, ששום איש מאתנו אינו חושב לנשל אותם מנחלותיהם, שיש די מקום בשביל כולנו, שגם אנחנו רוצים בשלום וכו' וכו'. אך על האניה עלו עוד ערביים אחרים, שנסעו מיפו לחיפה, והם כבר דברו דברים אחרים לגמרי: שמחר יעשו מאתנו „עפר ואפר", ועוד יותר ממה שדיברו, קראנו בעיניהם המזרות זיקי שנאה ניצחת. לא היה אצלנו שום ספק, שאם רק יתחיל משהו בעיר, כי אז יעשו המה אתנו מה שעושים חבריהם בעיר לחברינו.

אנחנו התכוננו לזה ובאסיפה מהירה החלטנו החלטות חשובות ומלאי־אומץ בנוגע לענין זה. תחילה העלימו זאת החברים מאתי, מפני שחשבו, שאני אתנגד להחלטותיהם, אבל אחרי זה חזרו בהם ושיתפו גם אותי. כמובן, שהסכמתי לכל החלטותיהם בכל לבי. היתה בי הרגשה, שפה באמת נהפכים לאיש אחר, וכי פה „גם החלש יאמר גבור אני", ולא רק „יאמר", אלא שמוכן ומזומן להראות זאת למעשה. גמרנו עם הגלות וגם עם המוסר הגלותי, להיות צאן־טבחה ולפשוט הצואר להורגים...

ביום ב' דר"ח חשון, 2 בנובמבר, עגנה אניתנו בחוף חיפה ואחרי פקפוקים קלים החליטו פקידי העליה להעלות אותנו בו ביום על החוף ובשעה 4 אחה"צ דרכו רגלי על אדמת ארץ אבות.

גל של הרגשות, שלא ידעתי מעודי, שטפני. הרגשתי כאילו נתווסף לי עוד חוש אחד!"

על אחד מאצילי הרוח

— מהדמויות שזכרתי —

מפי אבי המנוח שמעתי, כי אביו של ר׳ יצחק, נחמיה מרגלית ז״ל, היה מן החסידים הנלהבים בטריסק, בר אורין ונדיב־לב עד כדי כך, שהיה נותן את כותנתו לנזקקים. ר׳ יצחק, שהתחנך על ברכי התורה, החסידות ומעשים טובים לשמם, כשהיה אחר־כך לחובב ציון, הכניס את כל נכסי רוחו ונשמתו לתוך הפעילה למען הציונות, עם הופעת החוזה הציוני ד״ר הרצל על במת הציונות המדינית. ר׳ יצחק הטיל על עצמו את כל העבודה הגדולה וגילה בה כשרון רב וצלילות דעת במידה, שכולם הלכו שבי אחריו.

זכורני את פרוץ משבר אוגנדה ואת פטירת ד״ר הרצל, שגרמו למשבר חמור ולזעזוע בתנועה הציונית. באמונתו העמוקה בהגשמת הציונות בארץישראל הטיף ר׳ יצחק לבנין הארץ לבנה על גבי לבנה ולא בז לקטנות. הוא ראה גם את הגשמת הציונות כתוצאה מתהליך ממושך ועל כן תבע פיתוח חיים יהודיים ותרבות עברית בארצות הגולה. יהודי אסור לו, לדבריו, למחול על כבודו ועל זכויותיו בגולה, אלא להלחם עליהם בכל כוחותיו, אך הוא לא ידע הסחת הדעת אף לרגע קט מהמטרה העיקרית — בנין הארץ, ועל כן תבע עלית כוחות צעירים לארץ־ישראל. בהשראתו ובהשתדלותו עלו לארץ ישראל ראשוני ברסטצ׳קה והסביבה: חיים צימרמן, שמואל צימרמן, חיה ליברמן (צימרמן), יוסף ויץ, יוסף קליבנר, הבנות קטרבורסקי, בלה מילמן ואחיותיה, תמר גלקין ואחרים. העליה מברסטצ׳קה נמשכה כמעט כל השנים ועוליה נקלטו ברובם בחיי־עבודה בארץ.

ר׳ יצחק מרגלית, שהיה בעל שכל חד ולשון־זהב, היה לא רק נאה דורש אלא גם נאה מקיים: עלה לארץ עם כל בני משפחתו. דוגמתו האישית אף היא הפעילה רבים מכל השכבות ובני כל הגילים ללכת בדרכיו. ר׳ יצחק היה צנא מלא ספרא, הסביר פנים לכל אדם וביתו בברסטצ׳קה ובארץ־ישראל היה פתוח לכל. בפשטותו ובבת־הצחוק החביבה על פניו היה מקל על כל שפנה אליו בצרתו.

דמות אצילה זו מצאה קרקע פוריה בעיירה עממית זו; רוחו הטובה של ר׳ יצחק מרגלית ז״ל היא השורה בין יוצאי ברסטצ׳קה הפועלים בארץ־ישראל.

יהושע בן חיים רוקח

זכרונות מבית אבא

גדלנו בבית הורינו יצחק ובלומה מרגלית.

אבינו היה מראשוני חובבי־ציון, השתתף באסיפה הציונית הבלתי־לגלית בברדיצ׳ב בשנת 1901, שם נפגשו מייסדי ההסתדרות הציונית.

ביתנו שימש מרכז לפעולות הציוניות השונות שבעיירה.

תמיד התקיימו בביתנו אסיפות, בעיקר בימים בהם היה מתקבל חוזר מ„הועד האודיסאי״. הספריה היתה משוכנת אצלנו, את רשימת הקוראים והקטלוג ניהלו, בהתנדבות כמובן, ברוך ברגר ז״ל וייבדל לחיים, יהושע רוקח. בביתנו

נמצאה גם רשימת התורמים לקק"ל וכן היו מביאים לאבא תשלום שבועי לרכישת המניה של „אנגלו־פלשתינא בנק".

אבא יסד את ההסתדרות הציונית בעיירה וקרא לה בשם „ציונה", כי הכוונה היתה: העליה ארצה ולא ההסתפקות בתרומה בגולה. הפעולה הציונית היתה אסורה לפי החוק הרוסי ואבא היה משחד את הג'נדרמריה כדי שיעלימו עין. כך שיחד פעם את ראש הג'נדרמריה שערך חיפוש בבית, בחפשו אחר עתונות אסורה והחיפוש נערך לאחר שהמיסמכים ה„אסורים" הוצאו מהבית...

אבא היה עסוק בציונות יותר מאשר בעסקי פרנסה, אלה התנהלו ע"י אחיו אליהו ואמנו ז"ל. אמנו הטובה קבלה על עצמה את העול ובזה תרמה הרבה להצלחת פעולתו של אבא בהקמת דור מגשימי הציינות.

את עליתנו ארצה עיכבה מלחמת העולם הראשונה. אבינו נדר נדר כי לא יתן לבניו להתגייס לצבא־„פוני", (שם גנאי לממשלה הרוסית) ואת נדרו קיים. עלינו ארצה בשנת 1921, הודות לידידינו הטובים והמסורים חיים וחיה צימרמן ז"ל, שרשמו על שמנו את כל רכישם בארץ וכ„בעלי רכוש", יכלה כל המשפחה לעלות ארצה, (כי קיום רכוש בארץ היה אז תנאי לעלית משפחה).

עליתנו עשתה רושם כביר על כל בני העיירה, כי היה זה מקרה ראשון של עלית משפחה שלמה. ליוו אותנו ברוב עם וברוב פאר: תלמידי ביה"ס העברי באו לביתנו ערב עליתנו, בידיהם דגלים ולפידים דולקים, הזמינו אותנו לביה"ס. רבים היו הנאספים שפגשו אותנו בשירי ציון. קבלנו מברקים ותעודות על נטיעת עצים ב„יער־הרצל" והרשמת משפחתנו ב„ספר הזהב" ע"י המוסדות הציוניים בעיירה. על החפצים הארוזים שלנו, הפקידו משמר של תלמידים והם התחלפו כל זמן שהותנו בביה"ס. חזרנו הביתה עם עלות־השחר ואז התחילו להעלות את המטען על העגלה. התאספו ובאו כל בני העיירה וליוו אותנו עד אל מחוץ לעיירה. ידידים קרובים ליוונו עד ברודי ולבוב. עליתנו ארצה עשתה רושם רב לא רק על יהודי העיירה כי־אם גם על הגויים. שונא־ישראל מושבע אחד אמר, כי למראה משפחה שלמה ומסודרת שקמה ועולה ארצה — הוא מתחיל להאמין בציינות...

הגענו ארצה באניה „קמפידוליה", אניית־משא, ביום שניים בנובמבר, יום הצהרת בלפור, יום מועד לפורענויות מצד הערבים. הגענו ליפו, אבל האנגלים חששו להתנפלויות והעבירונו לחיפה. גם בחיפה לא הירפה הפחד. החלוצים שהיו באניה התארגנו להגנה עצמית, במקרה של התקפה מצד הערבים וגם אבא הצטרף אליהם. כן היה בין השומרים את בית עולים בחיפה.

כאשר נודע דבר בואנו לידידינו חיים וחיה צימרמן, באו בעגלה מיבנאל (אוטובוסים טרם היו אז בארץ) ולקחו אותנו לביתם. שהינו בבית צימרמן במשך שבועיים ואז הלכו האחים נחמיה, שמואל ויוסף לקב' איילת־השחר וההורים, אני ואחותנו הקטנה, שושנקה, עברנו לגור בטבריה.

הממונה על לשכת־העבודה בטבריה מסר לאבא עבודה זמנית, בהנהלת פנקסים בלשכת הקק"ל. העבודה נמשכה שבועות אחדים. בגמר העבודה רצה מנהל הלשכה לשלם לאבא, אבל הוא סירב לקבל תשלום תמורת עבודה למען הקק"ל. היינו זקוקים לכסף אבל למרות הפצרותיו של המנהל לא קבל אבינו

הקומנדט שלהם, הובילוהו כבול בשרשרות ברזל, דרך רחובות העיירה, תושבי את התשלום, באמרו כי עבד כל חייו למען הקרן בהתנדבות ולא ישנה מזאת בבואו ארצה. כאשר הסבירו לו כי הכסף כבר נרשם בחשבון ההוצאות, קבל אמנם את הכסף, אבל תרם אותו בו במקום לקרן הקיימת. על מעשה זה סופר אח״כ כעל מופת.

ביתנו בטבריה, ואח״כ בתל־אביב, היה מקום מיפגש לכל יוצאי עיירתנו והסביבה. אמנו ז״ל היתה מסבירה פנים לכולם ומקבלת כל אחד באהבה.

זכה אבינו היקר לעלות עם כל משפחתו ארצה, אבל לא זכה לתקומת מדינת ישראל שכה ייחל לה. אבא ז״ל נפטר זמן מה לפני סיום המלחמה העולמית השניה. בהיותו בבית החולים קרא בעתונים, ניבא את סופו של היטלר אבל גם לסיום המלחמה לא זכה להגיע.

לאה מרגלית

ברוך פורר

ברוך פורר לא היה יליד ברסטצ׳קה. אינני יודע מניין בא וכיצד הגיע לעיירתנו, אבל שמו מצלצל באזני מאז היותי ילד קטן. אין זוכרים את ברסטצ׳קה מבלי להזכיר את פורר. הוא נחשב כמנהיגה של העיירה, אם־כי, באופן רשמי, לא היה ראש־הקהלה.

ברוך פורר

פורר היה איש אינטלקטואלי, אמיד, בעל הדרת־פנים ותרבותי. בעל בית מרקחת שנהג לדבר עם לקוחותיו עברית. הקשר שלו עם אנשי העיירה נוצר באמצעות הפעולה הציונית אשר הוא עמד בראשה. נדמה היה כי כל חייו היו קדש לתפקיד, ליעוד. הוא היה בה המוח החושב, הרוח החיה. השפעתו על הנוער היתה עצומה. דיבורו השקט והנעים היה משכנע, אף פעם לא כפה דעתו על האחרים, אבל היא היתה מתקבלת על הלב, כי היה אהוב ונערץ על הכל.

בראשיתה של המאה העשרים הסתכלו על הצי־יונים כעל בלתי שפויים בדעתם, בטלנים, כי אנשים מעשיים לא עסקו בציונות, כי־אם בהשגת שווי זכויות ברוסיה הצארית. אנשים מסוגו של פורר היו מתבוללים, רוסופילים, רבולוציונרים או סוציא־ליסטים ואילו הוא — יוצא דופן היה, כולו קודש למחשבה ולרעיון הציוני.

בגלל פעולתו הציונית נפל בחלקו סבל רב, גופני ונפשי, בשנת 1918־19 ; הפולנים נלחמו אז נגד הרוסים ־הבולשביקים והצבא הפולני נכנס לעירנו בתרועות נצחון. הם היו מעוניינים בלויאליותם של תושבי העיירה לגבי הפולנים וכדי להבטיח זאת לקחו את פורר כבן־תערובת ליחס זה. הם עינו אותו בעינויים קשים, צרבו את בשרו בשיפודי־ברזל מלובנים. זוכר אני את היום בו הובילו אותו הפולנים אל

העיירה עמדו בצדי הדרך ובדמעות בעיניים ליוו אותו ובלב חרד, שמא זוהי הפעם האחרונה שהם רואים את פורר. התכווץ הלב למראה המנהיג המעונה שסובל את סבל עמו ואין ביד העם להושיעו. לבסוף שיחררו אותו כשהוא שבור ורצוץ.

פורר השקיע בליבו את פרשת היסורים שעברה עליו והמשיך בפעולתו בתנועה הציונית. ביזמתו ובפעילותו הוקם בית הספר. חבריו בתנועה עזרו, בכסף ובעבודה, וקם בי״ס עברי, ששימש מקור גאוה לכולנו. ביה״ס קירב את בני העיירה לציונות ואפילו ילדי בעלי־המלאכה, שהוריהם היו ידועים בהתנגדותם לציונות, למדו בו ובהשפעתו התקרבו אלינו.

לפני מלחמת העולם השניה ביקר בארץ, יחד עם אשתו, כתיירים ובדקו את האפשרות להשתקע בה, חזרו לפולין ולא זכו לעלות עוד. הם ניספו בידי הנאצים.

ש. קטרבורסקי

לדמותו של ברוך פורר

זכור לי יפה ביקורו הראשון של פורר ז״ל בביתנו, בפנותו אל אבי ז״ל ואמר: „את אחי אנכי מבקש״. מאז קשרו שניהם קשרי רעות וחברות. בעבודה הציונית בעיירה פעלו יחד — בארגון הסניף הציוני, בפתיחת בית־הספר העברי, שהיה לתפארת, ובפיתוחו. ב׳מנינים׳ שערכו בשמחת־תורה בבית ר׳ חיים רוקח ז״ל, היה פורר הרוח החיה. כל פעם היה מביא שיר עם חדש או ניגון. היה שר ומדריך אחרים בשירה. בן־בית היה אצלנו ויחד עם אבא התמסר לעבודת הקודש, שניהם יחד רקמו חלומות על עליה לארץ־ישראל.

במלחמת־העולם הראשונה, עם נסיגת הצבא הרוסי, העלילו על פורר שכניו הפולנים, שהוא מרגל לטובת רוסיה. עינו אותו ובברזל מלובן חרתו צלב על גבו. אילצוהו לרוץ אחרי סוס, שנקשר אליו, מברסטצ׳קה עד בורימל. בנס יצא חי מידי מעניו ובהשתדלות יצחק גרינבוים שוחרר מהמאסר.

היו בו הרבה מעלות תרומיות, מוכן לעזור לכל נזקק ולבו היה פתוח לכל צורך צבורי.

ביקר בארץ וחזר לברסטצ׳קה לחסל את עסקיו ולהשתקע בארץ. החיסול נמשך זמן רב מדי, עד שבא חיל הצורר, שחיסל את כל הקהלה הקדושה בברסטצ׳קה.

לאה מרגלית

לדמותו

(לזכר אבי בן־ציון קטבירסקי)

ככל שרבה היתה אהבתי אליו, כן רבו רגשי הרחמים אשר הרגשתי כלפיו. צר היה לי תמיד, על אדם זה, בהיר המחשבה, בעל הגיון הברזל וההומור הדק, אשר ידע לחשוב מחשבה פילוסופית עמוקה ואהב בכל מאודו פעילות רוחנית, אשר נועד מטבעו, ללא ספק, לחיים אינטלקטואליים, ונאלץ לכלות את חייו

בעיירה הקטנה, בחנות הקמעונית, בסבך דאגות קטנות ואופק מצומצם. הרגשת תמיד שהוא חי את חייו כצפור בכלוב. חוסר סבלנות, התפרצויות של כעס היו התגובית הספונטניות לאי־הסיפוק שבחיי יום יום, למרד הפנימי אשר לא מצא לו ביטוי ועליו היה להיקבר פנימה. הוא חי חיים כפולים: מחד — חנווני הדואג לעניני פרנסה והופך לפי קוניינקטורה פעם למוכר טבק ופעם לבעל חנות גלנטריה או מכולת ונושא בכל הדאגות הקטנות הכרוכות בצורת חיים זו; ומאידך — איש ספר הלהוט אחרי החויה הרוחנית בתאותנות ומשקיע בה בהנאה מריבה מיטב מירצו ושעותיו הפנויות. ספר של אחד־העם או מרכס, ספרות יפה או ספר במתמטיקה — הכל יֶרָצֶה. הספורט המחשבתי, ההברקה הרעיונית המקורית, השיקול ההגיוני — אלה הרעיפו עליו טל חיים והיו הפיצוי על קדרות החיים הגלותיים, על חיי יום יום האפורים, אשר שבוי היה בתוכם.

בנציון קטבורסקי

זכורני תקופה, ובה ראיתי את אבא כשהוא פוסע בחדרו אנה ואנה במשך שעות מרובות וכולו מחשבה. ראיתיו ער בלילות לאחר יום עבודה מפרך (מ־7 בבוקר עד 8 בערב בחנות) והוא מנסה ובונה מכונות מיניאטוריות. לאחר הפצרות רבות סיפר לי את הסוד: הוא המציא מכונת־חישוב והיא פועלת כהלכה! עתה הוא שולח את תכנית האמצאה למוסד מסוים אשר כתבתו נפלה לידו במקרה והנמצא ביפו. ראיתיו אז בלהט של יצירה והרגשתי שבכך הוא חי את עולמו. תמהתי רק על שום מה נותן אבא אמון רב כל כך בכתובת אשר מצא עד כדי הפקדת הסוד היקר לו. לאחר תקופה ממושכת קיבל אבא תשובה בערך בזו הלשון: התגלית אינה חדשה והפטנט עליה כבר נמסר לקודם לו.

אם לא אתרע לו מזלו של אבא לזכות בכבוד ובכסף ולא נתגלגלה לידו זכות „הראשון", הרי הנאת ההמצאה לא פחתה על ידי כך. אני משום מה חשדתי, שאבא רומה וכי גזלו ממנו את תגליתו ולבי כאב עליו.

ציוני נלהב היה. מנעוריו התמסר לציונות בכל נפשו ומאודו, בכל להט לבו, בכל הגיגו ויכולתו הרוחנית והאירגונית. לא היה מפעל אחד בכל תולדות הפעולה הציונית בדורו, אשר לא היה שותף לו: אם היתה זו הפעולה הציונית במחתרת בראשית התעוררות התנועה ברוסיה, תעמולה לרכישת נפשות, להחיאת הלשון, לאירגון ספריה עברית, להקמת בי"ס „תרבות" בעיירה, לגיוס כספים, למלחמה בהשפעת הקומוניזם על הנוער וכו'. לא היתה מחשבה ותקופת־הזמן של הציונות בדרך התפתחותה, אשר לא חי אותה בלהט ולא נאבק עליה עם עצמו ועם אחרים בוויכוחים, בקריאה שקדנית וניתוח דברים מעמיק, למען לבן הבעיה וקביעת עמדה שקולה לגביה. החנות היתה מרכז לדיונים וויכוחים אידיאולוגיים ופוליטיים. היא — החנות — הומה תמיד ולא מרוב קונים. הם — הקונים, היו מציצים לתוכה, רואים את אבא עסוק בוויכוח ומסתלקים מיד לקנות בחנות אחרת. ואחר שאבא בהיותו טרוד ב„עניניו" ושקוע בוויכוחיו היה מתייחס לקוניו בחוסר

סבלנות ואי־רצון על היותם מפריעים לו ימסיבים לבו מהחשוב בעיניו לאין ערוך מזה המקח וממכר.

באיזו מדה ידע אבא להיות נאמן ועקבי לשאיפותיו, אפשר ללמוד מכמה עובדות הזכורות לי בסבר החינוך אשר הקנה לי — לבתו:

בהיותי בגיל 7—6 התחננתי לפני אבא שיזמן לי מורה ללמדני את לשון הקודש, (גן־ילדים ובי״ס עברי טרם היו אז בעיירה). כל חברותי — אשר אמנם היו בוגרות ממני במקצת, — כבר למדו, וגם אני השתוקקתי לכך. אבא סירב ונימוקו עמו: באמצעות השפה העברית צריך הוא לפי תכניתי לחנכני לציונות ולהביאני לכדי עליה לארץ, אולם אם אתחיל ללמיד את השפה ה„מתה" הזאת בגיל צעיר מפי „מלמד" יש סכנה שאמאס בשפה וכל תקוותי יושמו לאל. הוא מחליט, איפוא, ללמדני בעצמו בדרך של משחק. כל יום הוא מקדיש לי מספר רגעים, מלמדני מספר מלים ומאמן אותי ע״י שימוש במשחקים שונים. הרגעים המעטים הללו, שאבי הקדיש לי, יקרים היו מכל. אין פלא, איפוא, שאהבתי לשפה העברית הזדהתה עם אהבתי לאבא והיו אצלי לאחד.

הגעתי לגיל עשר. כל חברי וחברותי מבקרים כבר מזמן בביה״ס של הגויים ואני — לא, וגדול היה צערי. אני מפצירה באבי, אך הוא מסרב לי בעקשנות: אינו מסכים ללמדני שום שפה אחרת מחוץ לעברית, שמא אקשור קשרים לארץ הגולה ואסור מהקו אשר התוה לי. גם בביה״ס „תרבות" אשר למדתי בו לאחר שניסד בעיירתנו — הוא מונע בעדי מלהשתתף בשיעורים לפולנית הניתנים בביה״ס, והמורים נאלצים, למרות רצוני ורצונם, להכנע לרצונו הוא — החזק, הברור, ללא פשרות. כך ידע אבא לחנך חינוך ציוני.

את כל ארבעת אחיותיו, את אחיו היחידי, את הוריו ואת בתו ליוה בדרכם לא״י. הוא היה זה אשר השפיע, חינך ודחף להגשמה. את שלוש אחיותיו: מילה, שרה וצביה קטבורסקי ליווה בעלותן לארץ עם אנשי העליה השניה. שלשתן נערות צעירות אשר עזבו בהשפעתו את בית הוריהן ומסרו עצמן בכל הלהט והתמימות לשירות המפעל הציוני בארץ. אחיו חיים שלמה, עלה לארץ מיד עם תום מלחמת העולם הראשונה. מיד לאחר מכן עם העליה השלישית עלו הוריו פייגה ויהושע קטבורסקי ועמם אחותו הצעירה שושנה ולבסוף שלח לארץ את בתו (כותבת טורים אלה) עם העליה הרביעית בשנת 1924. היתה זו הדרך היחידה, המובנת מאליה, הדרך הנכספת, אשר עליה עלינו כולנו בהשפעתו; ואיך זה קרה שהוא עצמו לא עלה? איך ומדוע קרה הדבר, שהוא, אשר ארץ ישראל היתה מרכז מעיניו והציונות מרכז־המוקד של שאיפותיו, והוא עצמו ראה את הארץ רק בעיני רוחו מרחוק, ואליה לא בא? מענין, שבכל היותו לוהט באש דבטחון בתקומת העם והארץ „במהרה בימינו" כן פסימי היה אשר לעצמו. אפיקורס היה מטבעו וספקן עד כדי אכזריות. גם הציונות לא היתה אצלו ענין של אמונה, כי אם של הכרה. ההגיון הקר חייב שזוהי הדרך היחידה והאפשרית, אך הגיון קר זה עיכב בעדו הוא מלעלות ארצה. ארץ ישראל זקוקה לאנשי עבודה ולא לחנוונים. מאחר שחולה הנהו וחסר הוא את הכוחות הפיזיים הדרושים לבנין הארץ הרי עלול הוא בסופו של דבר ליפול למעמסה. אין א״י זקוקה ל„פרזיטים" ועל כן —

אף כי כל אהובי נפשו נמצאים כבר בארץ ומצפים בכליון עי־נים לבואו — אף כי חייו בגולה אינם קרויים חיים והוא מתגע־גע על אהובי נפשו ולארץ אשר עליה הוא חולם מנעוריו — הוא מהסס ומפקפק. וכאשר הוא מח־ליט לעלות כתייר, למען יכיר את המצב מקרוב, לפני קבלת ההחלטה הגורלית, — בא המות כחתף ושם קץ לחלום שעמד להתגשם. על מצבת קברו חרתי את המלים הבאות: „הציוני בן־ציון בר׳ יהושע קטבורסקי שהק־דיש את מיטב כוחותיו לתחית עמו ותרבותו, נפטר י״ט אדר א׳ תרפ״ט״.

מיד לאחר מותו עלו אשתו אסתר ואחותי הצעירה בלומה, גם הם לארץ ישראל. מיותם נשאר קברו בגולה. התקוה להע־לות את עצמותיו — באחד הימים — גם היא עלתה בתוהו: הכורת עלה גם על קברי ישראל, מצבתו משמשת ודאי אי־שם אבן־מדרכה משופשפת.

ליד קברו של בנציון קטבורסקי

הדסים 5.5.1956

רחל קטבורסקי־שפירא

אברכי ברסטצ׳קה

יצחק מרגלית, אברהם יהודה פולק ובני דורם

היהודים ׳הנכבדים׳ בברסטצ׳קה זכו להשיא את בנותיהם לאברכי־משי — למדנים ומשכילים, כפי שנחרתו בזכרוני וכפי ששמעתי עליהם בימי ילדותי, בימים, שהייתי הולכת עם אבי בימי שבת וחג לבית־הכנסת הטריסקאי. שם התרכזו האברכים האלה, אשר ברבות הימים חוללו מהפכה בעיירה הנידחת, השוקטת על שמריה ועל ביצותיה, הידועות לשם, ועשוה ׳לעיירה ציונית׳, כפי שהיתה מכונה בסביבה.

ראש חוגי התנועה הציונית בעיירה היה יצחק מרגלית, חתנו של ר׳ מנדל ליטבק, בעל חנות של סחורות, שהובאו מוורשה, ורוב הלקוחות שלו היו ה׳פריצים׳ שבסביבה. ר׳ מנדל היה שתקן, וכפי שסיפרו אחרי מותו, גם

׳נותן בסתר׳, רק בחג שמחת־תורה, בבואו לבית הגבאי ר׳ מוטי (מרדכי) מלמן, פרק מעליו את שתקנותו, יצא במחול ושמח. יצחק מרגלית היה בן עיירה קטנה בקרבת ברסטצ׳קה. אביו היה ר׳ נחמיה, אשר על רמת מוסרו הרבתי לשמוע. אספר כאן מקצתו. איש ישר היה, בעל מידות תרומיות ולמדן מופלג. באו שני יהודים להתדיין לפני ר׳ נחמיה, ובשעה שר׳ נחמיה התכונן להצית את מקטרתו, הזדרז אחד משני המתדיינים והעלה אש במקטרתו של ר׳ נחמיה. קם ר׳ נחמיה ואמר, שאינו יכול להמשיך עוד בדיון, מכיון שאיש מצד אחד של המתדינים הדליק את מקטרתו, הרי זה כאילו שיחד אותו. פעם הזמינה אשת ר׳ נחמיה נגר לביתם לבצע אי־אלה תיקונים. הנגר לא עשה כנראה את עבודתו כמדובר מראש ולא יכלו להשתוות ביניהם. החליטו להכנס אל הרב ולהביא את טענותיהם לפניו. ר׳ נחמיה ידע, כי הנגר העני יפסיד בדינו (לפי המסופר היה ר׳ נחמיה רחוק מאד מלהיות עשיר...) ולכן נילוה אליהם. אמרה האשה לר׳ נחמיה: אין צורך ללוותנו, אוכל בעצמי לטעון לפני הרב. כן — ענה לה ר׳ נחמיה — את תוכלי לטעון את טענותיך, אך הנגר לא יוכל להגן על עצמו ולו אני ריצה להיות לעזר...

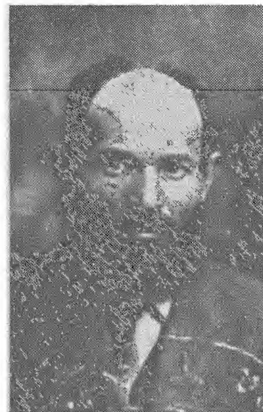
ר׳ נחמיה הוריש לבנו הדגול מתכונותיו הנאות: מידת הצדק והיושר, ונוסף לאלה, היה יצחק איש משכיל, בקי בתלמוד, בספרות העברית והלועזית כאחד. הספר לא מש ממנו, ואיש מרחיק ראות היה, הוא הבין את המושג ׳גלות׳ לכל עומק הטרגיות שבו. בשנת 1901 השתתף בועידה הציונית בברדיצ׳ב. כאשר היו טוענים כנגדו, כי סיף סוף יעניק הצאר זכויות ליהודי רוסיה, ומצב היהודים ברוסיה יוטב עוד ויפרח, היה עונה יצחק מרגלית: כן, הצאר ירשה ליהודים לקטוף ׳הושענות׳ להושענה־רבה מן היערות השייכים לממשלה הרוסית...

מה אהבתי להקשיב לשיחת יצחק מרגלית עם חבריו. דבריו נכנסו ללבי ונחרתו בזכרוני, ורק אחרי עבור שנים הבינותי, כמה היו חדורים הבנה עמוקה. זכורים לי הימים ימי החגים, כאשר היו הציונים מתאספים ל״מנין״ בבית מרגלית. אוירה חמה שררה בבית זה, ובאיזו לבביות קבלה את האורחים הרעיה בלומה מרגלית, עדינת הנפש, כאילו מסיעת היא לבעלה בעבודת הקודש, בהגישה לאורחים יין—„כרמל״, הבא מיקבי ארץ־ישראל.

חברו הקרוב של יצחק מרגלית היה אברהם יהודה פולאק וגם הוא מהמתפללים בבית־הכנסת הטריסקאי. אברהם יהודה היה חתנו של ר׳ מוטי מאמין ואדוק, זהיר במצוה קלה כבחמורה. הירבה לקרא עברית ורוסית, דיבר רוסית רהוטה והתפלאו על ידיעתו בשפה הרוסית, כי מעולם לא ביקר בבית־ספר הומור נעים היה והצעירים נמשכו לדבריו, אך בדבר יראת אלהים היה תמים, מאמין ואדוק, זהיר במצוה קלה כבחמורה. הרבה לקרא עברית ורוסית, דבר רוסית רהוטה והתפלאו על ידיעתו בשפה הרוסית, כי מעולם לא בקר בבית־ספר רוסי. היה בקי גם בחוקי המשפט הרוסי, ואנשי העיירה היו באים לשאול בעצתו ולהזמינו בתור בורר, כי סמכו על יושר לבו ועל תבונתו. קרה מקרה ואשה באה להזמינו בתור טוען לטובתה במשפט והוא סירב לקבל זאת על אף תחנוניה, כי ידע שהצדק איננו אתה.

כאשר „התפקרו״ חתנו אברהם יהודה וחברו יצחק מרגלית, נתפסו לציונות וחדלו לשקוד על לימוד גמרא, כאב לבו של ר׳ מוטי מאד מאד, על אשר „כלי־זהב״

כאלה, כאברהם יהודה וכיצחק מרגלית, בן ידידו ר׳ נחמיה, סרו מן הדרך הישרה, ותחת הרבי התחילו להעריץ את ד״ר הרצל, שהיה מקל במצוות ורוצה לדחוק את הקץ. נלחם בשניהם ובדעותיהם החפשיות. הוא כמה לשמוע עוד מפי חתנו את „נגון הגמרא״, כשהוא יושב בביתו ולומד, וכל העוברים ושבים על יד הבית, מתברכים בו. אמנם, אברהם יהודה לא הרפה מ„נגון הגמרא״ ומתוך הרגל היה מזמזם את הנגון בשבתו כפוף על ספרים אחרים, כמו „יסודות הסוציולוגיה״, „הממון״, מכתבי ברדיצ׳בסקי ואחרים... צר היה לו לר׳ מוטי מלמן, שאבד לו „כלי יקר זה״ וגם אחרי הוויכוחים החריפים והמאבק הממושך לא הצליח להחזירו למוטב ושיחדל מהציונות.

ישראל גלקין

אמנם, במשך הזמן, כאשר בת אחותו חיה ברכה (הכוונה לחיה ליברמן, שהיתה אח״כ לרעיתו של חיים צימרמן) האהובה עליו מאד, החליטה לעלות לארץ, ואמה, אחותו של ר׳ מוטי, רדפה אותה בשל כך והשתמשה בכל מיני תחבולות, כדי למנוע את נסיעתה, או לפחות לעכבה, עמד ה„דוד מרדכי״, אשר היה אהבה אותו מאד, לצדה. אחרי עליתה של חיה לארץ ולאחר שגם בנותיו עלו לארץ בימי העליה השניה, ואחריהן גם נכדתו הקטנה, בת אברהם יהודה, שהיתה צפור נפשו, נכנע ר׳ מוטי, השלים עם הגורל ואף חלם עוד לעלות לארץ ולחיות בה ליד בנותיו. אך לא זכה.

דמות נדירה היה אברהם יהודה פולאק. בן כפר היה ובבואו לבית חותנו ר׳ מוטיל כבש את לבות כל בנות הבית, וביחוד אהבה אותו חמותו, אשה שהתחנכה על ה׳צאינה וראינה׳ וידעה את כל האגדות שבספר ׳נחלת צבי׳. היא ידעה להעריך כראוי את חתנה, אולי גם מפני שלה היו רק בנות ולבן לא זכתה. גם החתן העריך את חמותו, שהיתה אשה שקטה וצנועה. בבית מלמן למד אברהם יהודה לקרא ספר רוסי. לפי מראהו החיצוני קשה היה להאמין, כי יהודי כאברהם יהודה, הלובש ׳קפוטה׳, הוגה־דעות רציני הוא ואף מהפכן. הוא פסח כאילו על תקופת ההשכלה ולא רצה להיות „יהודי באהלו ואדם בצאתו״, הלך־רוח זה של ההשכלה לא נדבק בו כלל. משאת נפשו היתה — הציונות, אשר לפי הכרתו תשנה את החברה שלנו מיסודה, ועל יסודות של צדק ויושר תיבנה חברה חדשה בלי מנצלים ובלי מנוצלים, וללא אנשים אומללים מבחינה סוציאלית. לבו היה ער לעזור לכל הנזקק; לרעיון הציוני התמסר על ידי שכחת עצמו, הזניח את עסקיו, הסתפק במועט, ומכיסו הדל הגיש עזרה לכל שהרגיש, כי זקוק הוא לעזרתו.

אברהם יהודה חלם על חינוך משותף, על בית־ילדים משותף, על שיחרור האשה מעבודת בית ולהעניק לה שיווי־זכויות בכל שטחי החיים — בעבודה

גופנית ובהשכלה, שתהא שוה לכל נפש. לכל זאת שאף האיש לפני חמשים שנה ומעלה בעיירה נידחת בוולין.

בספר „ימן של קריניצה" מסופר בין השאר על אחד מחברי קבוצת סטודנטים, שניסו לחיות חיי־קומונה בקריניצי שברוסיה, איך הוא ניצב לפני צרור של שאלות, כגון: אהבה חפשית, חינוך משותף, שיחרור האשה, ובפנים מודאגים שאל: איך אפשר לפתור את הבעיית האלה? כה עמד גם אברהם יהודה באחד הימים לפני ערימה של שאלות, שהעמיסן על גבו הכפוף ורצה לפתרן. בארץ־ישראל, אמר, אהיה שומר בגימנסיה עברית, אחרי מותי אצוה למסור את גויתי לפקולטה לרפואה לשם מחקר. הוא דחה את המחשבה, כאילו את האידיאליסט חייבים לכבד ולזכיתו בדברים שונים בגלל השקפותיו ומסירותו. נהפוך, היה טוען אברהם יהודה, לאידיאליסט נאה שיקבל חירופים וגידופים עבור דעותיו ומעשיי הניעזים. הגורל התאכזר לגבי אישיות אצילה וציוני נאמן זה. את ארץ שאיפתו לא זכה לראות. נפטר בברסטצ׳קה אחרי מחלה ממושכת.

ועוד אברכים, דמויות נעלות, יפי־רוח, אשר בברסטצ׳קה היו מבאי־ביתנו, עיברים עתה לפני רוחי: ישראל גלקין, איש טוב־לב ועדין־נפש, שבנותיו ובניו נמצאים אתנו בארץ. יהושע קליבנר ואשתו המופלאה רייזל, בת ישראל בלבה ובנפשה, בעלת הבנה לזולת ומוכנה תמיד לבא לעזרתו. ביתם, או ביתר דיוק — בית־המרקחת שלהם, היה בית־ועד לכל הציונים והלא־ציונים בעיירה, ושם היו מתווכחים על שאלות העומדות ברומו של עולם. הם זכו עוד לחיות שנים אחדות בארצנו והניחו כאן בנות ובנים, כולם במשפחת החקלאים. יוסף שירמן, איש נבון ובר־לבב מיוצאי ברסטצ׳קה, שגם הוא הספיק עוד לחיות בארץ שנים אחדות ליד בני משפחתו.

זכרתי את בנציון קטרבורסקי, איש פיקח ומשכיל, בעל תבונת־חיים. הוא היה אומר, שאינו נתפס לסנטימנטליות ובתוך תוכו היה ציוני נלהב, מתלהב מכל שקשור לציונות ולארץ־ישראל. בנציון ידע את השפה העברית על בוריה ונכון היה תמיד לעזור למי שרצה לרכוש אותה. בעיני הבנות היה מבחין כבר, כאשר רוצות הן לקרא ספר עברי ומתקשות בכך, ותמיד בא לעזרתן. אחת מהן, שהיה עוזר להן בכל לבו ונפשו, היתה כותבת השורות האלה. בנציון היה מחונן בכושר־הסברה בלתי שכיח והוא „שם ממש את המלים בפה"; ביחוד, כאשר המשיל משל, קלע תמיד למטרה. בעל הומור נוח היה, בחנות הסידקית שלו התנהלו לרוב וויכוחים סוערים, וכאשר נכנס לקוח באמצע הוויכוחים לקנות דבר מה וחשש שיוציא את כולם ממעגל המחשבות, היה אומר לי: למה נטפלת דוקא אלי, לך נא לחנות אחרת, האם מחסור אצלנו חלילה בחנויות? בנציון לא זכה לעלות לארץ, אך אשתו ושתי בנותיו, שתיהן מורות, נמצאות אתנו כאן. אחיותיו היו בין הראשונות של העליה השניה.

מירה לעברית היה בעיירתנו ומושקה קראו לו — בעל צורה נאה ואיש חכם, מהמקורבים למרגלית ולאברהם יהודה היה, אך לציינות לא נתפס. התפלל בבית־הכנסת הטריסקאי. סיפרו עליו, כי במוצאי חג־הפסח בשבת החסידים בבית־הכנסת שוחחו על דא ועל הא ותוך כדי שיחה הודו החסידים לאל, על שהחג עבר ללא „שאלות" ולא הטרידו בהן את הרב, כי לא מצאו חס־ושלום שבולת־

שועל בשום מקום. אמר מושקה: אין פלא בדבר; במקום שאין סוסים אין גם שבולת־שועל...

ימבין הצעירים שבחברת הציונים אזכיר את חיים צימרמן, ז״ל ויבדל לחיים ארוכים את יוסף קליבנר, בן הרב דמתא ואחיו הצעיר של יהושע קליבנר. השפעתם על הדור הצעיר בעיירה היתה ניכרת מאד. ואולי דוקא משום שלא רצו במתכוון לעשות נפשות לרעיון הציוני, נמשכו אחריהם הבנות. עם קבלת כל ספר עברי חדש בעיירה היו הבנות צמאות לדעת את תכנו, והואיל וידיעתן בעברית דלה היתה, ניצלו כל הזדמנות להפגש עם חיים ועם יוסף, כדי להוסיף דעת.

בזכרוני נשמרו עוד כמה „בתים״ מעיירתנו. אזכור את בית צבי מלמן, אחיו הצעיר של ר׳ מוטי. הוא לא היה אדוק ויירא־שמים כאחיו הגדול ממנו אך סוחר גדול היה, ולרגלי עסקיו היה מרבה לנסוע למרחבי רוסיה. ביתו היה פתוח לכל אנשי העיירה, אצלו נתקבל עתון רוסי, אולי היחידי בעיירה, ובאו אליו לשמוע חדשות. בבית רתח תמיד המיחם, וכל הנכנס, גם מן הגויים, היו מכבדים אותו בכוס תה. אשתו, אהובת העיירה, היתה מקבלת את כולם בסבר פנים יפות. כל בני הבית היו נדיבי־לב. ואם הגיע לעיירה איש חשוב מהחוץ, היה מתארח בביתו של צבי מלמן, מלבד ציונים. אותם לא אהב. וכאשר חיה־ברכה, בת אחותו, התכוונה לעלות לארץ ואמה הפריעה בעדה והציקה לה מאד, עמד אמנם צבי לצד אחותו, אך כאשר, לאחר שנים, באה חיה־ברכה לביקור מהארץ, קיבל איתה הדוד בזרועות פתוחות ובחיבה רבה. הוא עמד על כך, שכל ימי שהותה בברסטצ׳קה תתארח בביתו.

זוכרת אני, כי בימי חג שמחת־תורה היה מופיע לפני בית צבי מלמן ראובן הסנדלר (שכינוהו: ראובן פופיק) ואתו ילדים רבים ממשכנות־העוני שבעיירה. מעלית גג הבית היו זורקים תפוחים, והילדים אספו אותם. ראובן הסנדלר, איש זקן, עמד בעיגול, מוקף ילדים, והילדים הקרובים לו ביותר אוחזים באבנטו. לקריאותיו: „צאן קדשים!״ היו הילדים עונים: „מאֶה!״ — כדאי להקדיש מלים אחדות ליהודי עממי זה: ראובן פופיק היה סנדלר־טלאי, עני מרוד, שמח בחלקו ולץ מובהק. בפורים היה יוצא לאסוף נדבות בשביל עניי העיירה, נכנס לבתים רבים בשמחה וברנה ובפיו השיר: „היינט איז פורים, מארגן איז אויס, גיט מיר א גראשן און וואַרפט מיך ארויס!״ („היום פורים, מחר לא, תנו לי פרוטה וגרשוני מפה״). ולא היו מגרשים אותו, אלא הושיבוהו ליד השולחן ומכבדים אותו ב„דברים טיבים״ וחילקים לו כבוד. אמרו עליו, כי אף פעם לא הלך הביתה מבית־הכנסת בשבת, מבלי לקחת אתו אורח לשבת. לכל חתונה של בני־עניים היה בא ראובן לשמח חתן וכלה. היה בברסטצ׳קה רווק זקן ובודד, וכאשר מצא לו אשה והיה צריך לנסוע לחופה לעיירה הסמוכה, לא נמצא אף איש שילוה אליו. ראובן פנה לבעלי־בתים בברסטצ׳קה ואסף „מחותנים״ לחתן זה, למען מנוע ממני את החרפה, להופיע לחופתו בגפו. ראובן היה המחותן הראשי. ומספרים, כי לפני החופה נפל ריב בין החתן לבין הורי הכלה בגלל נדוניה, והשידוך עמד להתבטל ביום החופה. התערב ראובן ובחכמה רבה יישר את ההדורים והכל בא על מקומו בשלום... גם בלוויות היה ראובן

תמיד עם האבלים. הוא היה אומר, כי מכל מת, שהוא מלווה אותו למנוחת־עולמים, הוא מבקש לעיין „למעלה" בפנקס, יאם יווכח, שעומדים לקראו להתייצב לפני הקב"ה, ישמיד את ההזמנה ויעקב בעדם לסלק אותו מהעולם־הזה, כי רבה עוד העבודה המצפה לו כאן... והוא מת בהגיעו עד למאה שנים ומעלה, ונפטר בשמחת־תורה, ביום, שבו נהג להתמסר בלב ינפש לשמח את ילדי העניים והנד־באים. לגבינו ייצג ראובן את העזרה הסוציאלית שבברסטצ'קה.

אזכיר עוד את בית ר' חיים רוקח, חסיד אוליקאי, למדן ובעל מזג טוב. אני זוכרת אותו תכופות יושב ומעיין בספר. היו לו בנים ובנות בגילים שונים ולכל אחד מהם היו חברים וחברות בני גילם, ובבית הרגישו את עצמם כולם חפשיים. איש לא נכנס לתחום חברו. פה רקדה אחת הקבוצות, אחרת ישבה שם בשיחה והקטנים שיחקו במקום אחר במשחקיהם, וכל אחד הרגיש את עצמו כמו בביתו הוא. ור' חיים יושב ולומד, ומדי פעם בפעם שילח מבט סלחני לקונדסים.

לו חוננתי בכשרון סופר, הייתי יכולה להוסיף ולכתוב על אנשי ברסטצ'קה ולתאר את היי העיירה, שבה נולדתי ובה ביליתי את שנות ילדותי המאושרות, אך אין זה בגדר יכלתי. ובכתבי עתה עליה כאילו רואה אני את עצמי בתוכה. הנהר סטיר, המקיף את העיירה כולה, ועל גדתו הטחנה הגדולה ובה הרבה חלונות מוארים; ומעבר לנהר, מכפר הגויים, נישאת לרוב לפנות ערב השירה העליזה של האכרים אחרי יום עמל. ובשבתות, כאשר יצאו בני היהודים מהעיירה אל היער העבות, המשתרע על קילומטרים רבים, לשאוף מהאויר הצח ולהריח מהריח הנעים של הארנים, היו ממהרים לעבור את הכפר, למען לא להיות מותקפים על ידי ילדי הגויים... והנה ה„מעין", מעבר לנהר, על החולות, המפכה מים קרים וזכים. אליו היו הולכים בימי שבתות וחג בעלי־המלאכה, שגרו ברחוב התחתון, להרוות צמאינם אחרי סעודת השבת, ואילי גם „להרוג את הזמן" המיותר מיום מנוחתם. מטפחיתיהם קשורות לצוארותיהם, וילדיהם הקטנים הילכים אחריהם ונושאים כוסיות, כי המעין נמצא מחוץ לתחום שבת...

האמנם כל זה היה ואיננו עוד? הכל נמחק ביד אכזרית וטמאה ולא ישוב עוד? לבי, לבי לך, עיירתי ברסטצ'קה! לנאד דמעותיך תיזל גם דמעתי!...

ברסטצ'קאית

על פשוטי עם

אמנם, רחוק אנכי מרחק רב מהעיירה ואינני מטיב לדעת יפה את ברס־טצ'קה, אך לעתים נראה לי, כי קרובה היא לי מאד יאיכל עוד לראותה בפרספקטיבה הנכונה.

ואם תשאלוני: ברסטצ'קה מה היא? אבקשכם לסור אתי לברסטצ'קה של הימים שעברו, לסימטה שליד הקלויז, ותראו שם בית עלוב, ספק־בית, ספק־אירווה, תציצו לתוכו ותראי: יושב לו בפנה יהודי גוץ, מצומק, חלוש וכפוף

על גבי נעל ושר לו שירה חרישית. בואו אתי בשמחת־תורה וראו נא: זקן זה זקוף קומה, מלא און, הולך מבית לבית ושר בהתלהבות בלי הרף, יחד עם כל הנערים „צאן קדשים". בשמחת־תורה סנדלר זה דיקטטור הוא, כי מי יעז להמרות פיו ויסרב לתרום את הסכום שהוא יטיל עליו לטובת התלמוד־תורה שלו? שאלתיו: אם הכסף שהוא משיג מספיק לו? והוא משיב כדרך יהודים בשאלה: „היכול יהודי להיות שבע כל השנה ממאכלים שהיא אוכל בערב יום־הכפורים?", או: „וכי יש לי ברירה, היכול אני להשאיר ילדי ישראל עזובים לנפשם, ללא לימוד תורה?"

ועוד: לפני ששים שנה, ואני עודני קטן, ומשרד־הדואר בברסטצ׳קה היה מרוחק ממרכז העיירה ונושאי־מכתבים לא היו עוד, אך היה אחד יהודי, שהיה מקבל את המכתבים ומחלקם בין היהודים, ואיך שהוא, התקיים מפעולה זו. באחד הימים קבעו במשרד־הדואר נושא־מכתבים — גוי, שהיה מחלק את המכתבים חינם אין כסף, והיהודי נשאר ללא פרנסה. התאספו יהודי העיירה בבית הרב וטענו: כיצד? האפשר לעבור בשתיקה על שלילת פרנסה מאת יהודי? דנו והחליטו להטיל מס־דואר להחזקת היהודי בפעולתו. היה ביניהם צעיר אחד, נח היה שמו, קם ואמר: יהודים, ברל חנצ׳יס יחלק את המכתבים כמתמול שלשום, על אפו ועל חמתו של וואניא! וכששאלוהו: כיצד יעיז להתחצף כך, לא נרתע וחזר ואמר: ברל חנצ׳יס יחלק את המכתבים, על אפו ועל חמתו של וואניא!!, אם תכניסו אתם כל אחד חצי רובל. נחה דעת כולם, וללא וויכוח הוציא כל אחד מכיסו חצי רובל ומסר אותו לידי הרב. הרב מסר את הכסף לצעיר והאסיפה נסתימה. למחרת הבוקר קרא הצעיר את ברל חנצ׳יס ללכת עמו למשרד הדואר. הצעיר נכנס לפניו אל הממונה על הדואר וכעבור שעה קלה יצא משם ובפתחו את הדלת אמר אל ברל: מהיום והלאה אתה בעל־בית על המכתבים שלנו והערלים אסור להם לנגוע בהם. כל יהודי קיבל למחרת הועדה: מזל־טוב יהודים, מהיום והלאה יחלק ברל חנצ׳יס את המכתבים...

לבסוף אזכיר עוד דבר: היה בברסטצ׳קה יהודי ורחמים מנוביץ היה שמו. במסירות־נפש ממש היה הולך לעורר את היהודים לתפילה בבוקר, מבלי להתחשב במזג־אויר במחלה וכו׳ הוא מצא גם את מותו ברחוב באחד הימים לפנות בוקר בלכתו לקרוא ליהודים להתפלל.

תושבי העיירה עבדו קשה כל ימות השנה, אבל כשאירע והתקפחה פרנסתו של יהודי, או ששוטטו ברחובות ילדים עזובים מלימודים, או כאשר הרגישו צורך לעורר יהודים לתפלת הבורא, התעוררה ברסטצ׳קה בכל גדלה ותפארתה.

(מפי יוסף עמיעד־קליבנר באסיפת־אזכרה לברסטצ׳קה בתל־אביב בשנת תשי״ג)

הסבא שלי — ראובן פופיק

סביבת הבית

במרחק שני רחובות מהשוק היה בית־הכנסת: בנין גבוה, מצופה עיטורים שונים. בפנים היו ארבעה עמודים עגולים, מצופים קישוטים רבים. ארון הקודש שבכותל המזרחי כולו חרות־עץ ומעליו לוחות־הברית, החושן והאפוד, צבאים ואריות מוזהבים — מלאכת־מחשבת נאה. עשה זאת חרת, שהיבא מעיר גדולה וישב שנים בבית הסבא, אכל ועשה את עבודתו. בבית־כנסת זה התפללו לרוב בעלי־גוף — הקצבים, המסוגלים לשאת בקור וברטיבות שבימי החורף, ודומיהם אנשים היודעים לתת מתנות־יד וגם רגילים לקבלן, במיוחד כאשר עומדת על הפרק: בחירת גבאי. ממול לבית־הכנסת היה בית־מדרש, בנין פשוט, שבו התפללו בעלי־בתים זעירים, בעלי־מלאכה וסתם בני־עמך. לשני צדדיו של בית־המדרש היו שני הקלויזים, שניהם בניני־עץ — הקלויז האוליקי והקלויז הטריסקאי. כאן התפללו החסידים, תלמידי־חכמים, יחסנים, גבירים וחתניהם, שהיו אוכלים בבתי חותניהם. בקרבת הקלויז האוליקאי היה בית הסבא, שלי ובו התגורר הרב האליקאי.

הסבא והסבתא

שם הסבא שלי היה ראובן, ושם הסבתא — שרה. הסבא היה בעל־מלאכה, וכלכל תושבי העיירה, היה גם לו כינוי — ראובן פופיק (ראובן טבור). לא קל לפענח את משמעות הכינויים האלה. לאחד קראו: יום־טוב־כשר, ולאחר: חול־המועד־פורים, אך משום עלבון לא ראו בכינויים אלה. הסבא והסבתא היו מפשוטי העם, אולם בחלקם נפל שפע של עושר־רוחני. תמיד עליזים, אמיצי־לב וגאים. בלעדיהם לא עבר בעיירה ובסביבה שום אירוע חשוב. מהבוקר השכם עד שעה מאוחרת בלילה היו שקועים בדאגה ליתומים ולאלמנות מבני העניים. כאשר עמד רופא לבצע ניתוח מסובך בחולה מבני העניים נקראו הסבא ראובן והסבתא שרה לפקח על החולה ולשרתו. הסבא התפנה גם לטפל במהפכנים ובנרדפים אחרים על ידי השלטונות, למען העבירם את הגבול בעוד מועד. הסבא ראובן היה חסיד של הרבי מאסטילה, שהיה הרבי של בעלי־מלאכה, ללא „חצר" עשירה. זכורני מחלוקת בין בעלי־הבתים המכובדים בעיירה בדבר ה„טאקסה" ובאחת השבתות הגיעה תגרת־ידיים עד לידי מריטת שערות הזקנים של אחד ברעהו. נכנס רק הסבא וצעק: „שקצים, דרך־ארץ" והכל נשתתקו מיד. את המתרימים למגביות הציוניות היו מקבלים בסבר פנים יפות וקופסת קק"ל היתה תמיד מלאה.

השמש ובעל־העגלה

ועוד אזכורה: שמש היה בעיירה, אשר עם מקלון מוזר בידו היה עובר ברחובות ומעורר את הנשים ביום ו' לפנית בוקר לקום וללוש את העיסה. בשעה מאוחרת יותר, בערב שבת, היה היא עובר, מכה בפח ומזמר: „יהודים, יהודים, לבית־המרחץ לכו!". ואילו, נחמן בעל־עגלה, איש גבה־קומה היה עובר ברחובות בשבת לפנות בוקר, ובקול־שאגה של אריה היה קורא לאמירת תהלים: „ישראל, ישראל, עם קדושים, קומו נא; קומו לעבודת הבורא!"

נהגתי לבלות את השבת עם הסבא והסבתא ובחברת אורחים, שסעדו אצלם, היינו שרים את הזמירית בצוותא. שבת בצהריים היתה הסבתא קוראת לפני נשים רבות מתוך ה„צאינה וראינה" ותוך כדי כך היו גם מתווכחות על המאורעות בעולם ומוקיעות מעשי עוול המבוצעים בעיירה. הסעודה השלישית בשבת וסעודת מלווה־מלכה היינו שוב אוכלים יחד עם האורחים. בחלקי נפל לזמר ולקרא לפני האורחים מהמעשיות על בעל־שם־טוב, רביים ודומיהם.

בבית הסבא היתה סוכה בבנין יציב, והגג היה מורכב משני חצאים, אשר על ידי משיכה בחבל יכלו לפתחו. במרתף היה מיץ תפוחי־עץ וגם יין, הכל תוצרת עצמית, והיו מגישים אותם לכל דורש.

בחג שמחת התורה היו מאות אנשים מקיפים את בית הסבא, לרוב צעירים וילדי עניים. הסבתא יצאה והביאה אתה שקים עם תפוחים והחבריה חטפה אותם בין רגע. הסבא יצא לבוש קפוטה, ששני קצותיה תחובים בחגורתו העבה וקרא: „צאן קדשים"! וכולם ענו אחריו: „מֶה"!... הסבא היה שר זמר משלו, מעין שיר־הלך, ועם המוני נערים שהקיפוהו וגם נאחזו בחגורתו, עבר, תוך שירה וריקודים מבית לבית. זה נמשך כל היום, צבא־מלוויו התחלף, אך הוא עצמו לא התעייף כלל. בתי העשירים נפתחו לרווחה, הסבא נכנס בשירה ובריקודים עם כל הילדים; גם גשם ובוץ לא הרתיעו אותם. בבתים היו נאלצים לכבד את הילדים ב„דברים טובים" והסבא היה מכריז: „בעבור שנדר!" למען העניין לכל ימות השנה, והוא עצמו קבע את הסכומים. ואוי ואבוי היה לקמצנים־הסרבנים! הסבא צעק עליהם: „דרך־ארץ! החייל שלי יפרק לך מיד את כל החדר!"... וזה היה מספיק בהחלט, שהגביר יסכים לכל. כה נהג כל היום ולפנות ערב היה נכנס תוך ריקודים לבית־המדרש. והוא התמיד במהלכים אלה מדי שנה בשנה.

ויאסף אל עמו זקן ושבע ימים

אף פעם לא אזכור את הסבא חולה. הוא זכור לי תמיד עלז. הסבתא הקדימה למות. הסבא חי מעל למאה שנים. בשנותיו האחרונות התעוור. בני העיירה סיפרו לי, כי בדרכו האחרונה ליוו את הסבא כל אנשי העיירה, גם הנוצרים שבה. החנויות נסגרו.

אף באגודת הברסטצ'קאים בניו־יורק היו משמיעים לפרקים את הניגון, שהסבא היה שר אותו בשמחת־תורה. בני העיירה בארץ־ישראל סיפרו לי, כי ש. אנסקי בביקורו בברסטצ'קה הקדיש זמן רב לשיחותיו עם הסבא שלי — ראובן פוס'ק.

מרדכי קופר (ניו־יורק) (לפי ה„טאג", ניו־יורק)

ועוד על ראובן פופיק

יש לחמם בפנים ולא מהחוץ...

ראובן נפל למשכב. בא מרדכי הפֶּחָח ללון אצלו ואמר למרוח את גופו בספירט. ראובן התנגד לכך: אין כל צורך ללון אצלי, אך מרדכי בשלו. ביקש ראובן מאת מרדכי לצאת לזמן מה, כי ברצוני לשוחח עם... „הרבונו של עולם", וזאת אפשר לעשות רק ביחידות. יצא מרדכי וחזר אחרי זמן לא ארוך. וכאשר רצה מרדכי למרוח את גופו בספירט, הבחין, כי הבקבוק, שהיה בו הספירט — ריק. ראובן הודה, ששתה את הספירט, והסביר את מעשהו במלים אלה: כאשר תניח עצים מסביב לתנור ותדליקם — האם יחם? רק כאשר תשים את העצים בפנים התנור ותדליקם, יהיה חם בבית. ככה גם עם הגוף והספירט. מה כי תמרח את הגוף? חשוב, שהספירט יהיה בפנים...

את עולם־הבא מכינים בעולם הזה...

בסוף הקיץ היה ראובן, כרבים אחרים מבני העיירה, אוגר תפוחי־אדמה ומאחסן אותם במרתף ביתו. פעם הרבה ראובן בכמות תפוחי־האדמה, שהכניסו למתרף. אחד מתושבי העיירה שעבר, שאל את ראובן: למה כל כך הרבה תפוחי־אדמה? האומר אתה לקחתם אתך לעולם־הבא? ראובן לא היסס אף רגע והשיב לו: רק מה שמכינים כאן, אפשר לקחת גם לעולם־הבא...

ובהתעסקותו בזיווג זיווגים...

ראובן עסק ברצון בהשאת בנות עניות, ולשם החשת החופה היה צריך להסיר מכשולים שונים, שעיכבו אותה, במיוחד היה עליו לפתור את שאלת הדיור. וכאשר לא מצא דירה מתאימה, או לא היו בנמצא האמצעים הכספיים להשיגה, הסכים להכניס את הזוגות הצעירים לביתו, עד שתמצא הדירה. והיה ולזוגות הצעירים היה נוח להשאר בדירה בביתו של ראובן, ולא רצו לצאת ממנה, הגיב ראובן גם על זאת בהומור וחיבר לעצמו נוסח לפעולה של זיווג זיווגים:

נדן — ביי גאט,
קליידער — אין בראד,
קעסט — פון שטאט,
וואוינען — אין באד...

בנימין וולטר

ממשפחת חסידים היה בנימין וולטר, ואפיו חסידי: התלהבותו לא ידעה גביל, כל שעשה בחייו נעשה בדבקות ובהתמסרות ללא כל סייג. ציוניותו היתה כולה הלכה למעשה. ובעשיה למען הכשרה חלוצית ועליה לארץ־ישראל לא ידע שבעה. סוחר־תבואות ובעל בעמיו היה, אך לגבי עבודתו למען ארץ־ישראל היו עסקיו הפרטיים כענין צדדי. בעבודתו הצבורית לא ידע חשבין ושיקול־רב, אלא

בעיקר הכרת ההכרח בעשיה. לא נרתע האיש מצעדים נועזים ומקבלת עומס, הנראים כהרפתקניים, כאשר לבו והכרתו ציוו עליו — לעשות. בברסטצ׳קה היתה אמנם קרקע טובה לאיש כבנימין וולטר, אבל בכל זאת נראה הוא בעיני אנשים לא מעטים כטיפוס מוזר. בדבקותו ובהתמסרותו היה בנימין אחד מאלה, שיצרו בעיירה נפלאה זו את האוירה המרעננת והמעודדת כל מעשה חיובי וקונסטרוקטיבי

בנימין וולטר ראה את עצמו כאב לחלוצים, שכולם נחשבו לבניו. שערי ביתו היו פתוחים לרווחה לחלוצים, בכל דבר שהחלוצים היו זקוקים לו (והם היו זקוקים להרבה!), פנו אליו, והוא לא השיב את פניהם ריקם. ומרכז „החלוץ" בפרשה, ידע כי בנימין וולטר הוא הכתובת לכל חבר, העומד לעלות ואין בידיו הוצאות־הנסיעה: „לפי עצתו של הח׳ פ. הננו פונים אליך בענין עליתם של החברים פ. וז. מברסטצ׳קה. כידוע הורע בזמן האחרון מצב עניני העליה מחמת חוסר כסף גמור, השורר עתה אצלנו, ויש סכנה, שהחברים הנ״ל בין כמה וכמה חברים ישארו בלי אפשרות של עליה מפאת חוסר כסף. הננו בזה לפנות אליך בבקשה לברר את האפשרות של קבלת סכומי כסף נוספים בשביל עלית החברים האלה הן ע״י איזה שהוא מפעל בעירכם והן ע״י עזרה מהקהלה. הננו מחכים לתשובתך המידית כי הזמן קצר מאד" — כתב מרכז „החלוץ" לבנימין וולטר בראשית 1929 ושני הצעירים מברסטצ׳קה עלו לארץ זמן קצר אחר־כך. בידי צרור מכתבים עם פניות כאלה אל בנימין, והוא לא נח עד שמילא את כל הבקשות האלה. וכאשר לא השיג כסף, מישכן בנימין את מעיל־פרוותו וקיבל הלואה...

בידי היו התחיבויות של בנימין וולטר למגביות ולקרנות השונות: קרן־היסוד, קרן־הקימת, קרן־הגאולה, קרן־החלוץ, קרן־השומר, קופת־פועלים ארציש־ראלית וכו׳, ואין לי כל ספק, שהוא היה התורם הנדיב ביותר בעיירה והמתמיד בתרומותיו. יש אומרים, שהוא נהג להתחייב מעל ליכלתו, אבל נוכחתי לדעת, שהוא כיבד כל התחיבות שחתם עליה. נדבת לבו לצרכי בנין הארץ והחלוציות היא שעשתה אותו גם למתרים מצליח ביותר. היה לו העוז לתבוע מאחרים את מה שהוא עצמו היה מוכן לתת וגם נתן.

ובאוסף תעודות, מכתבים וקבלות, אשר בנימין וולטר החשיב אותם מאד, מצאתי צרור שירים, שהתחבבו עליו, והוא רשם אותם לעצמו במו ידיו, כגון: „אל הצפור" ו„הכניסיני תחת כנפיך" מאת ביאליק, „הכוס" לש. פרוג וגם שירו של יצחק למדן ביידיש, המתפרסם בספר זה במקום אחר. שיר זה לא פורסם בשום מקום, נראה, שהמשורר המנוח כתב אותו ומסרו אישית לבנימין וולטר. יחס זה של המשורר, עדין הנפש, גם הוא אומר לא מעט לטובת וולטר.

בצאת בנו אריה (עתה חבר יגור) להכשרה בקלוסובה היה אביו לפטרון הקיבוץ הזה, והוא דאג לא לבנו בלבד, אלא לכולם. אחד החברים מקלוסובה סיפר על בנימין וולטר: „ימים ולילות עשה בקיבוץ והתחבב על הכל. ביום עבד יחד עם כולם ובלילות־חורף קרים היה קם ממשכבו, עובר ממיטה למיטה לכסות את „הילדים" בשמיכות (במידה שהיו בנמצא...) או במעילים. הוא דאג לכך, שכל חברי הקיבוץ יצוידו במגפיים.

מרכז „החלוץ" לא הספיק עוד לפנות לערי־השדה, ובנימין פנה אליו בהצעה לייסד בברסטצ׳קה ארגון „ידידי החלוץ", שמתפקידו להגיש עזרה ממשית

לעולים ומרכז החלוץ מברך את היזמה הזאת. לא יכלתי לברר את נכון דבר שמצאתיו במכתב ממרכז „החלוץ" אל בנימין וולטר ובו מאשרים, כי מסרו לידיו ספר־תורה, שנמסר לו ע"י דיברושקלנקה ואשתו לפני עליתם לארץ וכן אישור מאת הרב מנובי־קורצ׳ין, כי הספר־תורה שייך לעולה זה. יש להניח, כי גם זה קשור בסידור עלית הזוג לארץ־ישראל. ובנימין וולטר התקדם בקשריו עם מרכז „החלוץ": בשנת 1930 ניתן לו אישור, שהוא מיסמך לחתום על חוזים בשמו לקבלת עבודות. והאיש הזה עשה לא מעט בשטח זה למען מרכז „החלוץ".

בנימין וולטר יזם כינוס של הורי החלוצים ופנה אליהם, לארגוני הנוער ולמפלגות הציוניות השונות: „לצערנו קם פירוד בין ההורים לבין ילדיהם לרגל התנועה הלאומית, וללא כל הצדקה, ושניהם כאחד סובלים מזה, אך במיוחד הילדים הנמצאים במצב קשה. מחובתנו, כרחם אב על בנים, להתענין במצב ילדינו. לשם דיון בשאלה חיונית זו נקרא להתיעצות. ההורים ונציגי הארגונים מתבקשים להודיע לנו את מעניהם ונוכל לקבוע מקום מתאים לכינוס כזה... כי קול דמי בנינו צועקים". על הכרוז חתומים: הורי „החלוץ"; המען: בנימין וולטר, ברסטצ׳קה.

בשנת 1935 עלה בנימין לארץ והשתקע ליד בנו אריה ביגור. הוא היה כבר בן 54, וב„יומן" של משק יגור מסופר עליו: „במשך כל שנית התהלכו אתנו לא נחה ידו מעבודה ומלאכה, אם זה בעבודות־עזר בבנין ואם זה בשיפור המחנה, תמיד ראינוהו רכון על גבי ערוגת פרחים או מטפל בממטרה".

ברם, השתקעותו ביגור היתה למיפנה טראגי בחייו של איש יקר זה.

הרושם ב„יומן" ביגור דברים לזכרו של בנימין וולטר, קובע, שהוא סבל סבל־נפשי רב. והוא מגלה טפח: „בעל מרץ ובעל יזמה, פעיל ופעלתן, בעל נפש ערה ובלתי אדישה לסובב, לא יכול היה סבא וולטר להשלים עם מעמד ההורים כמעמד אזרחים מדרגה אחרת מזו של החברים (ובמאמר המוסגר: דווקא זכויות היתר בהזנה ובהספקה עוררו בו התנגדות; לאמור: רצה להיות שווה עם שווים). הרגשה זו דיכאה אותו, עוררה אותו למרי ולרצון להחלץ ממצב זה, והרגשת קיפוח זו ליותה אותו כל ימיי חייו כאן. בדיבור אחד: רגיל לעמוד כל ימיו במרכז החיים, לא יכול היה להשלים להדחק לקרן־זווית של בית־ההורים. מכאן חריצים עמוקים בנשמתו, חריצים של סבל, שאמנם כיסה אותם למראית־עיין בבדיחות־הדעת האופיינית לו, אולם באין רואים כיסמו והכאיבו. מכאן פשר לסתירות ולאי־הבנות עם הסובבים, שהוסיפו עיד מכאוב על מכאוביו".

ובאנחה, הבאה מקרב לב, מסיים הרושם ב„יומן": „בעל לב טוב ורחום, מטפח באבם כל צמח וכל בעל־חי, בר־אורין ומשכיל, בעל נפש עדינה ומחבב כל אדם, איש שמירצו הלוהט יפעלתנותו לא זכו למצא, בסוף ימיו אפיק לפעולה".

ההודעה הרשמית הקצרה אומרת: אור ליום ה׳, כ"ז ניסן תשי"א, נפטר סבא ר׳ בנימין וולטר. הובא לקבורות באותו יום. בן 70 היה במותו.

אריה הבן בדברי ההספד הקצרים אמר בין השאר: „ברוך תהיה לי על המעט מן המעט מאיתו מרץ, שהורשת לי ולנכדיך, ואשר לא מצא בי אפיק לגיאות ולפעולה ונשאר תיהה ובוהה, פורץ וגווע, מבלי שיגדל ויקבל דמות וכוח".

ובנעימה של ווידיי מסיים הבן: „לא עמדתי לך בצרות נפשך הרבות, מתוך „אנינות דעת" חלושה ומתוך עקרונות, אשר עליהם אבד הכלח, ואשר בנו

חייץ לא טבעי בינינו והשאירוך גלמוד, אולם איתן, כיאות לאפיק האמיץ, אשר לא ידע בעיות „תיקו", לא הכיר בהן ולא השלים אתן..."

האיש, שייצג למופת את הדבקות, הנאמנות והמסירות לרעיון תחיתנו הלאומית, שהיו כה אפייניות לעיירה ברסטצ'קה; האיש, שהצטיין כל השנים בעשיה יוזמת וברוכה והגיש עזרה לכל נזקק, בהגיעו למחוז־חפצו הנכסף, נתקל במציאות שלא יכול לה. בחברת אנשים, שהמשיכו את מה שהיה מפעל חייו. בחברת בנו המגשים ויוצאי חלציו, נשאר גלמיד, התמרד ופרש הצדה.

נשמור את זכרו כיאה לטיפוס יפה זה.

ל. בן־יעקב

אברהם סקולסקי

אי אפשר היה לעבור על פניו בשויון־נפש. הופעתו החיצונית היתה מעוררת תשומת־לב: גוף מגודל, לובש חולצת פלנל, חגור חגורת־עור צבאית, גסה, נועל מגפיים גבוהות וגסות, מגפיים אלה נעל בימות הקיץ ובימות החורף.

ידיו היו תחובות בכיסיו, רק לעתים, כאשר נתפס לבעיה חמורה, היתה ידו מורטת בשפמו, או מחליקה את זקנו העבה ועיניו השחורות ממצמצות ומביטות כה וכה.

למעלה מימין: פ. סמט, ג. ליכטינשטיין, מ. גיטליס
א. סקולסקי, י. מזורי, יהושע ספרן, בישיבה.

לעתים קרובות נופל היה למשכב. סבל ממיחושים בצד ומאפיסת כוחות. הייתי מוצא אותו לעתים קרובות בחדרו, שוכב על הספה וקורא, מיד היינו מפליגים בשיחה על הספר הנקרא ואברהם מחוה דעתו ומ־בקר. מרבה היה בקריאה, קרא עפ"ר ספרים אחדים בעת וב־עונה אחת. נהנה מקריאת ספרות יפה ובשנים האחרונות לחייו, התמסר לספרות המרכסיסטית. בערבים נוהג היה לבלות במועדון החלוץ, מעיין בעתונים או משוחח עם חברים, עונה לשאלות, או מתווכח.

אברהם עורר את התענינותם של חברי האגודה האוקראינית „פראסוויטע". הם חיפשו הזדמנויות להתקשר אתו ולתהות על קנקנו, עד שעורר קשר זה את תשומת לבה של המשטרה שהיתה עוקבת אחריו ממילא.

מצב בריאותו החמיר והלך. זקוק היה לטיפול רפואי מתמיד ואלו האמצעים בידי הוריו — מעטים היו. ימים רבים שכב על ספתו הקשה ו„בלע" ספרים. התעניין בבעיות שונות ורבות. תמיד נמצאו חברים על־ידו ותמיד גאו השיחות והויכוחים בינו לביניהם. הוא היה מוקף אהדה והערצה. לא אחד חשב לעצמו כבוד, אם הגיע

לשיחה עמו. היה מקובל גם על הישוב האוקראיני; הוא נחשב בעיניהם כטיפוס מיוחד ומעורר עניין. ידוע היה כאיש חפשי בהשקפותיו, על־כן מוזר היה בעיני האוקראינים שהוא מגדל זקן, כאחד האדוקים. הוא כונה בפיהם „הפילוסוף", „טולסטוי" וכד׳. היה בעיניהם טיפוס יוצא דופן שאפילו ברשלנותו החיצונית הדוחה, היה כוח מושך...

בשנת 1935, בעוד אברהם מתכנן תכניות להתנער ממחלתו ולעזוב את העיירה, לצאת ללבוב ולהתחיל בחיים עצמאיים — הוחמר מצבו. לא הועילו עצות הרופאים שנועדו יחד בחפשם דרך לחלצו ממחלתו, לא הועילו לבסוף כל התרופות והזריקות שהחזיקוהו בחיים. לאחר שלושה ימי היאבקות קשה — נפח נשמתו.

חברים מכל הזרמים נועדו יחד כדי לתכנן את הצורה בה ילוו את אברהם בדרכו האחרונה. רחובות העיירה היו מלאים בני־אדם, מקטון ועד גדול — באו ללוותו. גם התושבים האוקראינים נתקהלו סביב הארון. לא היתה עוד הפגנת המונים, דומה לזאת, בעיירה. המשטרה מצאה לנכון להפריע את ההתקהלות, אבל לא הצליחה; איש לא עזב את הקבר עד אשר נשר עליו אחרון הרגבים...

העיירה היתה שרויה באבל. דממה שררה בה, בערבים, במשך שבועות רבים. בעצב נשקף חלון־חדרו, הכבוי, לשמי הלילה. ובחדר נשארו פזורים הספרים, מיותמים, מאובקים, עליהם נפלה דמעת האב השכול. הוא הביט בהם וידו לא הושטה לגעת, נשארו כשריד של קדושה, בהסתלק ממנה הנפש המופלאה.

מ. שטינברג

הוא היה יוצא דופן בכל חייו — בלבושו, בהילוכו, בצורת דיבורו וגם במותו.

זוכר אני אותו מהלך ברחוב בקומתו הגבוהה, זקן טולסטואי שחור עוטר את פניו, חולצת „בארכא" שחורה מעל למכנסי איכרים וחגורת עור על מותניו ומגפי איכרים, תוצרת בעלי־המלאכה המקומיים וריח העטרן נדף מהם למרחקים. זוכר אני אותו יושב בחדרו הצר, רכון על שולחן עבודתו הגדוש ספרי־מדע מכל השטחים. מפאת בריאותו הרופפת לא ראה ברכה במקצועו — הנגרות.

ואם בכל השנים לא הייתי קרוב אליו ומדי פעם בפעם היינו רק נפגשים — הרי בימיו האחרונים הייתי על־יד מיטתו מהרגע שנפל למשכב עד אחרי הקבורה.

*

דינה רובינשטיין באה והבהילה אותי לגשת לאברהם ולהעמיד לו מיד כוסות־רוח. לקחתי את החבילה עם כוסות־הרוח ועליתי לחדרו. אברהם שכב שקט, בת־צחוק קלה בפניו הקבילה את פני. ברור שטיפולי בו לא הועיל לו הרבה. אותו ערב ישבנו אצלו עד מאוחר בלילה. ישבנו אצלו רק חברים. הוריו לא נכנסו לחדרו. הם החרימוהו. הוא לא האמין בדת אבותיו. אררוהו.

למחרת החמיר מצבו. הרופא היהודי שהיה בעיירה ביקר אותו במשך היום פעמיים ולבסוף תחת לחץ החברים, הסכים להפגש עם הרופא הפולני ע"י מיטתו ולהוועץ בדבר הטיפול בחולה. גם זה מקרה יוצא דופן: מעולם לא נפגשו ד"ר זיידן עם ד"ר סטפניבסקי. זה העיד, כי מצבו של אברהם בכי רע. לא עזבנוהו

אף לרגע. הרופאים דיברו על פגם רציני בלב ועל דלקת ריאות חזקה — מישהו לחש על שחפת.

יצאו שני הרופאים. ע״י החולה נשארו חבריו ואחות רחמניה. הרופאים ציוו להבהיל עגלה עם סוסים ולהסיע במהירות המקסימלית את אברהם לברודי — מהלך 30 קילומטר, בכדי להגיש לו שם חמצן. כעבור רגעים אחדים עמדה כבר עגלתו של לייזר פרס רתומה ומשכב של כריות הוכן בשביל החולה. עלינו לחדרו של אברהם בכדי להורידו לעגלה. האחות נתנה לנו סימן לחכות. היא נותנת לו ברגע זה זריקה ומחכה לתוצאות. ייתכן, היא אומרת, שלא נצטרך לנסוע.

עצבות מדכאה ירדה עלינו. עמדנו דמומים למראשותי החולה. האחות הזריקה לו זריקה בקרבת הלב. חיכתה רגעים אחדים והפנתה ראשו לעבר החלון. הסתכלנו כולנו בפניו הגוססים של אברהם. זרם דק של דם פרץ מפיו ומאפו. היא נדם. ידענו שזה הסוף. דממה מעיקה שררה בחדר. ואחר־כך פרצו כולם בבכי חרישי. הידיעה על מותו של אברהם התפשטה במהירות ו...הדהימה את כולם. רוב אנשי העיירה לא אהבוהו אבל כיבדוהו. למרות התמרדותו בכל המקובל מדורי דורות קנה את לב האנשים בפשטותו ולבביותו. „אנציקלופדיה מהלכת״ היו מכנים אותו.

בלילה הודבקו מודעות על מותו של אברהם — באידיש ובאוקראינית.

כל הלילה ישבנו ע״י גופתו. רק למחרת בבוקר יצאנו מהחדר ואז נכנסו אנשים שטיפלו בטהרתו. יצאנו החוצה ועשרות־עשרות אוקראינים הגיעו לעיירה ברגל ובעגלות. ועד לצאת הארון עם גופתו מביתו, התאספו אלפים מלווים שהתרכזו במקומות שונים. יהודי העיירה, פעילי האגודה המקצועית — ע״י איגוד פיעלי־המחט והמון רב של אוקראינים ע״י איגוד עובדי־העור שמקום ריכוזו היה ע״י הגשר שהוביל ל„סטאריקי״. את הארון הרימו על כתפיהם יהודים ואוקראינים — יהודים בכיסוי ראש והאוקראינים בגילוי ראש. לפני הארון הלכה התזמורת של איגוד עובדי־העור האוקראיני וניגנה מנגינות־אבל. באמצע ההלוויה נזרק דגל אדום על ארונו. כל התנועות החלוציות היוו שרשרת חיה מסביב להלוויה בכדי לשמור על הסדר. נשאו נאומים על ידי האגודות המקצועיות בשתי השפות. כל אנשי המשטרה העירונית ליוו את ההלוויה בזעם ובחריקת שיניים. מפקח המשטרה נכנס לחנותו של רייבר והתקשר עם משטרת המחוז בהציעו להם לפזר את ההלוויה בכוח. מהמחוז ענו לו לשמור על השקט ו„לפקוח עין״ על המארגנים.

כל אנשי העיירה וסביבותיה ליוו את אברהם בדרכו האחרונה. החנויות נסגרו כאילו על פי צוו מגבוה. קשה לי להזכר במקרה דומה, שכל הרחוב הראשי יהיה שחור מאנשים.

הגיעו לשער בית הקברות. התזמורת נשארה מחוץ לשער. כל הקהל הרב הזה מילא מיד את המקום מסביב לקבר. שני צעדים מהקבר נתייצבה גם כל המשטרה. דומם עמדו ושתקו. שום נאום, שום הכרזה. בצנעה, רק הכניסו דגל אדום על ארונו של אברהם. כוסה הקבר ע״י מאות ידיים. האחרונים נשארו על הקבר השוטרים...

נסתם הגולל. אברהם איננו. הרבה ימים אחרי מותו דיברו עליו. סיפרו עליו. נזכרו בפרטים על חייו ומנהגיו.

יוסף פרידמן

דב סדן

בעל „צוויט" ודרכו

צִיּוּן לדויד פּוֹכלניק

א

ראשית פירסומו של דוד פוכלניק עשויה היתה כדבר סנסציה קטנה — ב־19 בדצמבר 1934 נדפסה בעתונם של שונאי־ישראל „גאַזֶיטא ווארשאבסקה" (תחילתו „דוואַ גראָשי" וסופו „דז׳ינניק נאַרודאָווי") נובילה ושמה, כשם קללה פולנית נודעת: Psia krew (= דם כלבים). ובראשה הערת המערכת, שנאמר בה, כי דרכה לקבל רוב מכתבים של קוראים, והנה זה־מקרוב קיבלה מכתב מן הפרו־בינציה, ותכונתו הכפולה — חביבותו ותרבותיותו, מצטרפת לה תכונה שלישית — לשון כתיבתו ביידיש. ומתחת להערה ניתן גוף הנובילה בתירגומה ללשון־הפולנים. עצם העובדה, כי עתונם של שונאי־ישראל, על פי מהותם הפסיכולוגית ותכניתם הפוליטית, פירסם נובילה שענינה גנותה של דמות טיפולוגית בתוך האנטישמיות הפו־לנית, ולא עוד אלא שטרח, לשם־כך, להושיב תורגמן שיתרגמה מיידיש, היה בה כדי לגרות יצר עתונים ועתונאיהם, ושעל־כן ענין הנובילה ומחברה נתפרסם עד מהרה כמעט בכל עתוני־היהודים בעולם, מהם שהסתפקו בסיפור־המעשה, מהם שפירסמו את מעשה־הסיפור, כשרוב הכותבים לא דני בסיפור אלא בחינת תעודה, ואך מיעוטם (כגון „היינט" בווארשה ו„דבר" בתל־אביב) אף התעוררו עליו בחינת ספרות.

דוד פוכלניק

אין בידנו לברר, איך ועל־שום מה נת־עורר המחבר, יליד ברסטצ׳קה ותושבה, סַפָּר לפי חובת אומנות וסופר לפי חובת־אמנות, לשלוח את חיבורו למערכת עתונם של מובהקי־האנטישמים בפולין, אך ודאי מותר לנו לשער, כי לא היה זה בכור־חיבוריו ששלחו למערכת, וודאי קדמו לו חיבורים ששלחם למערכות עתוני־בני־עמו, אלא שמערכות עתוני־בני־עמו לא פירסמו את ששלח להם, ואילו מערכת שונאיהם הכבושים פירסמה את ששלח לה, וכך נפתחה הקאריירה הספרותית שלו פתיחת־פירסום מוזרה ומשעשעת כאחת. כבית־אחיזה קטן להשערתנו היא אמירתו במכתבו לרֵעו, שמתוכו אנו למדים, כי כשיצא לרשות־הרבים, כבר היה עשור של כתיבה מאחוריו, כתיבה שאין פרסום בצדה. כבית־אחיזה גדול להשערתני היא עשייתו בכלי־המבטא שבנאו לימים, „צוויט" [= לבלוב] שמו, ושעיקרה סיוע לכוחות צעירים, שאין ניתנת להם דריסת־רגל בבימות־הספרות הקיימות; ומתקופת מלחמתו לאחרים עולה נעימת התרעומת של מי שנפגע כמותם, ועשה ענינו כענינם וענינם כענינו. ולא עוד, דומה עלינו, כי הפירסום המפתיע שניתן

לו, גרר אחריו יותרת פגיעה, שראה את כל העתונות היהודית מפַנה יריעה גדולה לכתיבתו בתחום־הסנסציה, אך אין בה עת־ן המוכן לפַנות פיסה קטנה לכתיבתו מחוצה לתחומה של הסנסציה. קרוב להניח, כי אחרי פירסום הנובילה גבר משלוח דבריו למערכות, ומשראה עתה גם עתה דינם כדין־גניזה, התעורר תחילה לעשות לעצמו, ואחר כך גם — ואפילו בעיקר — לאחרים, שכמותו כמותם: מתדפקים על שערי־מערכות, ביחוד מערכות־הספרות, ואינם נענים, וסוברים כי פסק־דינם של אלה, שנעלו פתחם לפניהם, כולו עיוּת, שזדונו מרובה משיגגתו. וכך נעשתה עיר־מצער, ברסטצ׳קה, למשך שנים אחדות, מרכז של רחש־ספרות, שכמותו כתנועה־זוטא.

ב

אולם עד שנעסוק בעשייתו ודרך־עשייתו של מחבר הנובילה, שזכתה לגודל־פירסום, ראוי שנבדוק בה גופה. ענינה מעשה באיש־פולני, ששמו וכינויו קארול השחור, ושעל שום עלילותיו במלחמת עצמאותה של פולין ניתנה לו מתנה אחוזה גדולה, והוא ידוע על כל סביביו בשנאת־ישראל גמורה וחלוטה, ואילולא אמונת־הקתולית היה גוזרם על ימינו ושמאלו ועושה בהם כלה. כל כך למה, מעשה ששמע שני יהודים מתבדחים, אמר ראשון: שלושה דברים של איוולת ברא הבורא, והם קוף וחמור ושונא ישראל; אמר אחרון: אינם אלא אחד, שהרי קוף וחמור סיכומם שונא־ישראל. שנאה, שהתלקחה בו למשמע החידוד, גברה והלכה מכוח קריאתו ב„גאזיטאהווארשאווסקה״, עד שכל העולם כולו נראה לו כקאפוטה השנואה עליו; ומנוי וגמור עמו, שאף שנשא אשה לא יעמיד וולדות, אלא לאחר סילוקם של המרגלים והיהודים ממולדתו, שאין הוא רוצה שילדיו יראו פרצופם של יהודים. אבל כל אלה אין בכוחם לערער את הכלל הנקוט בידו, שאין הוא מוכר יבולו לסוחרים נוצרים אלא לסוחרים יהודים בלבד; ולא עוד, בבוא אצלו סוחר־יהודים הוא מושיבו בטרקלינו, המעוטר דיוקנאות של גדולי תולדות־עמו ופילסודסקי בכללם, ומשבח את עם־היהודים ובלבד להשביח את המקח. וסופו של אותו קארול, שהוטלה דליקה באחוזתו ונשרפה כליל, ומשנידלדל הכל רחקו ממנו, ואף הנפח הביאו בצל־קורתו, ובבוא הנשרף לבקש עזרה מעם ידידו הרופא, הוא פוטרו בדבר־תנחום, כשם שקרובו הפקיד האמיד פוטרו בדבר־אנחה, והוא הדין בכל שאר ידידיו וקרוביו, ואף בעל־קאפוטה מנחמו תנחום־של־ממש, שהוא עוזרו בממונו; וכשהנעזר מודה לו, מובלעת לתוך תודתו רטינה: דם־כלבים, בעל־קאפוטה, דם־כלבים.

אין צריך רוב בדיקה כדי להעלות, כי מחבר הנובילה שירטט בה כמה קוים מימי שלטונם של הפולנים בשטחי הספָר (kresy), ואפילו הבליע בה, כמובן ברוב זהירות, את עמידתו הפוליטית, אבל לענייננו חשובות שתי בחינות. הבחינה האחת הוא בתיאור הטיפוס של שונא־ישראל העשוי דו־פרצופין — פרוגראמה כללית לחוד ותועלת פרטית לחוד. דומה, כי הגנות הזאת היא שעוררה את עתונם של האנטישמים לפרסם את הנובילה, כדבר־תוכחה לסוג אנשים מסויים שבה, ובשל־כך היתה גם מוכנה לבלוע את השבח של בעל־הקאפוטה, ביחוד שאפשר שגם הוא ייראה שבח מסופק, כי מה רבותה היא שאיש־ישראל עוזר למי שמכריז

את היטלר כפודה ומציל; ובכלל מה מידה היא שאתה מסייע בידי מי שעומד לכלותך. אבל המחבר הרי גם הגנות הזאת וגם השבח הזה, הם לו פתחי־ראייה כלפי חוץ וכלפי פנים כאחד. לענין הגנות — לימים נשמע גם בסיפוריו האחרים דבר־ביקורת מתוך ההבלטה של דו־פרצופין וכיעורו, אם כי על דרך חלוקה אחרת: רשות הרבים לחוד ורשות היחיד לחוד. כך, למשל, נשמע דבר־ביקורת על אנשי „תרבות", הדורשים ללשון העברית ברשות הרבים ומדברים בלשון הלועזית ברשות היחיד, כשם שהם מלמדים עברית בכתלי בית הספר ומדברים פולנית ברחוב. לענין השבח — לימים נשמע גם בסיפוריו האחרים דבר־התפעלות על מי שמידת־האדם שבו מעוררתו לעזור לגדול אויביו, ואפילו איבתו מגעת כדי תאוות־כליתו. בנובילה שנדפסה בספר סיפוריו הנקרא על שם הנובילה הנזכרת „הינטיש בלוט" (הוצאת ל. הירשאאוגה, ווארשה 1937) ישמה: „צום טייפל די קערצ׳יקער (צ"ל: קרעציקער) זשיד" [= לעזאזל אתה יהודי מצורע] ומובא בה מעשה בחבורת סטודנטים גויים, הרובצים לחופו של נהר ומספרים תעלוליהם בחבריהם היהודים, ואחד מהם מתגלה לו בקרבת מקום יהודי והוא מתנפל עליו באגרופיו ויורק בפניו, אולם כשהוא יורד לטבול לשעה בנהר ונגרף לשיבולת־הגלים וקרוב להטרף בהם, מתברר שכל חבריו הגויים אינם יודעים לשחות, מה שאין אותו יהודי מוכה ומרוקק, היורד אל הגלים ומצילו והצלתו נקמתו. נראה כי בשתי הנובילות הפעיל המחבר מה שהוא קורא בסיפור אחר: דאָס פינטעלע מענטש [= הנקודה אדם], מטבע העשוי על פי האימרה הנודעת: דאָס פינטעלע ייד [= הנקודה יהודי].

ועתה נחזור לנובילה הראשונה ונעיר על הבחינה האחרת שבו, הנראית חשובה בעינינו. בבואו לתאר בה את הטיפוס השנוא עליו ביותר מחוץ — בעל־אחוזה שונא־ישראל, ובבקשו להראותו בפיסגת־שנאתו, הוא מעמידה על תשוקתו לעקור את הלשון היהודית מפי שנואו; וראה גם ראה, בבואו לתאר בנובילה אחרת „וועיווקע דער יידישיסט" את השנוא עליו ביותר מבית — גביר בעיירת־היהודים, ובבקשו להראותו בפיסגת שנאתו, הוא מעמידה על תשוקתו לעקור את הלשון היהודית מפי בנו, תשוקה המביאה לידי תיגרת ידיים בין האב ובנו, מתוך תיאור סיטואציה, שהנחת עצם אפשרותה היא אבסורדית.

ג

אולם משהזכרנו את הנובילה „וועיווקע דער יידישיסט", שנדפסה בקונטרס „צוויט" (מאי 1938) ואת הנובילה „צום טייפל דו קרעציקער זשיד", שנדפסה בספרו הנזכר, הקדמנו את תולדות דרכו של מחברו, ודין שנחזיר את עצמנו אל לאחר פירסום תרגומה של הנובילה „דם כלבים" ונעיר כי, אמנם, מקורה נדפס, אך מקץ שלוש שנים לאחר פירסום תירגומה בספר הנזכר, ואותו ספר לא היה בכור ספריו, כי שנה קודם לכך פירסם ספר אחר, קובץ נובילות ושירים, הנקרא על שם נובילה שבו „כ׳וויל נישט שטארבן" (הוצאת ויאָלינער פרעסע, לוצק־ווארשה־ניו־יורק, 1936), הפותח במבוא, שענינו הבעת שמחתו של המחבר על הופעת פרי־ביכוריו על אדמת ווליז. שלוש התיבות האחרונות ראויות לתשומת־דעת, שכן המחבר ראה תחילה כתעודה לעצמו להיות כאפוטרופסם של כוחות הספרות הצעירים,

שביטוים יידיש, ומחוזם מחוזו, והתעודה הזאת בולטת, אמנם בקונטרסי „צוויט" הראשונים. אמרנו: תחילה, שכן לימים נתרחבה לו תעודתו וראה עצמו כאפוטריפוס של כוחות־הספרות האלה בפולין כילה, ולא זז מדרך־הרחבתו עד שפשטה על כל העולם כולו, ביחוד עם תכניתו לייסד אגודת פ ע ן יהודית צעירה (פן תרתי משמע — גם כתרגומו: קולמוס גם כנוטריקין: „פ'אעזיע, ע'סעיי, נ'אוועלע, כלומר פיוט מסה וסיפור, רמז לאגודת פא"ן הנודעת), שנזעקו לה ולתכנית הקונגרס שלה לא פחות מ־112 צעירים.

האמנם כתיבתו שלו עצמו,בין בשני ספריו בין בקונטרסיו, שמנין מספריהם תשעה, רובם חוברות בודדות וקצתם חוברות כפולות, וכן כתיבתם של אלה שנמשכו לו, הצדיקו יומרות כאלו, היא שאלה לגופה, והמשיב תשובת־לאו לא יפגע במידת האמת. אבל ממרחק־הימים חובה היא לציין, כי גם לאחר שאנו רואים בבירור, עד־מה תביעתו היתה מרובה מיכולתם שלו ושל חבריו ועד־מה תנופתו היתה מרובה מכשרונם שלו ושל חבריו, הרי עצם התביעה ועצם התנופה הם עדים לרחשה של פרובינציה נידחה וכוחותיה הבלומים, שביקשו בספרות לא בלבד ביטוי לפרפורי־נפשם אלא גם מפלט ממצוקת־חייהם, ונמצא שהבחינה הספרותית אינה הבחינה היחידה, שעל פיה עשייתם נידונית, וביחוד עשייתו של מעוררם ומלכדם, שגילה בה כוח־השפעה על זולתו, וביחוד כוח התמדה שכמותה כעקשנות. ולא עוד, כשאנו בודקים ביציריו שלו, ייפלא בעינינו גודל־השפעתו, שהרי טיבם הוא, פעמים הרבה, פחות משל יצירי הקרובים והרחוקים שנתלקטו סביבו והשתתפו בקונטרסיו. ואפשר דין שפשרה של החידה הזאת יתבקש לא בסיפורו ולא בשירו ולא במאמרו אלא באיגרתו, סוג כתיבה ששיקע בי רוב שקידה — בידינו היו אך שלושה צרורות שניצלו, צרורי מכתביו לידידיו בארצנו, אליעזר ו ו ר צ ל, שהיה ראש־עוזריו מרחוק, ל. פ ו פ י ק וי. מ אַ נ י ק ־ ל ד ר מ ן, ועל פי שיעורם ניתן לנו לשער, מה עצום היה היקפה של חליפת־המכתבים עם עשרות עשרות אחרים מתוך המכתבים האלה ניבטת אישיות היולית המצויינת במידה של תמימות ובמידה של ישרות, שנזדווגה להן מידה של קנאות, והשלישיה הזאת היא שגייסה סביבו כמה וכמה כוחות, מהם שהיו מעולים עליו הרבה, ולימים אף יצא להם מוניטין.

וזאת לזכור, כי ראשוני משתתפי „צוויט" לא היה לפניהם אלא אותו קיבץ סיפורים ושירים, ואפילו היו ממתיקים דינו, היו מתקשים על פיו בלבד לראות מחברם כמורם ומדריכם של אחרים. נמצא, שלא צדדי אישיותו על ביטוים בספרות עשו, אלא צדדי אישיותו שבאו על ביטוים באגרותיו עשו.

ד

ואכן, סיפוריו ושיריו ראשונים כמיני עמעומים וגישושים הם של מי שמבקש להביע את עצמו ואת סביביו, אך דרך־הבעתו אין בו להעיד, כי אמנם עשוי מחברם, גם בהמשך התפתחותו, לקיים תעודתו כהלכה, באופן שמיבצעו ידביק את משאלתו. ומה משאלתו, תיאור חיי סביביו כפי שהם נראים לו, וכיצד הם נראים לו, בתכלית־דכדוכם — בין לפנינו הרשימה על אותו בן־העניה, שאין אגל המים ופירור סוכר וטיפת נפט בביתו, ומתוך רוב רעבונו הוא מתנפל על חלון־ראויה של חנות מאפה, משַבר זגוגיתה, אך נופל ונופח נפשו; בין לפנינו

השיר על אותו יתום, שניתן לו ביום בר־מצוה שלו לא זוג־תפילין אלא זוג־דליים ונעשה שואב המים של העיירה, וכך גילגל חיי־עניו עד זיקנה, ומשחש אחריתו קרובה בא לקיים נדרו, שנדר ביים בר־מצוה שלו, להניח את מלוא חמתו, והוא עולה למרום־גגו של בית־המדרש ומטיל את עצמו מעליו ומאדים בדמו את לבנת־השלג; בין לפנינו הרשימה על הצדיק ברחיב החנוונים, שלא רצה במעשי־מרמה, ועל־כן היה לשנינה בפי בן־א׳מנותו, השוטה־בחרוזים, וסופו נעל חנותו והלך לעבודה שחורה, וסוף־סופו פלט את דמו בשעת העב׳דה; בין לפנינו רשימה על אותו צעיר בריא ובטל־מאונס ורעב, שנתקלת בו ילדה נוצריה וככר־הלחם שבידה מתגלגל לידו, וכשהוא גובר על יצר־רעבונו ומשיב לה את הככר, היא יראה לקבלו ומזעיקה שוטר האוסר את הצעיר הרעב ומביאו לפני בית־הדין, ובזכות העונש שנגזר עליו, הוא זוכה בבית האסורים גם לעבודה וגם לפת לחם; בין לפנינו הרשימה על אותה אשה נידחת, קרועה ובלואה, המבקשת ביום־קור לחמם את נפשה במראה נעליים שלימות שבחלון־הראווה, אולם בעליו מגרשה במיאוס, וסופה שוברת זגוגיותיו וסוף־סיפה המאסר מעניק לה פינת חום — לפנינו לא בלבד אחידות של נושאים אלא גם אחידות של ראייה, שיש בה אמנם צד גדול של מחודדות, מכוחה של סכימה פרוגראַמטית, שאינה מדירה עצמה משיעורים בדויים או מגוזמים של ניגודים, אבל אין ליטול ממנה את אמיתה, שכן עצם־ההווייה הקודרת יש בה משיקופה של מציאות. הסכימה הפרוגראמטית מקורה בהשפעתה של הספרות הקומוניסטית ושלוחתה ברחוב היהודים בפולין, אבל עצם־מצעה מקורה בעיקר במסת־חוויותיו של המספר, כשם שעצם הראייה מקורה בהשפעתו של י. מ. ווייסנברג שרישומו, ביחוד בהרכב האמצעים, ניכר הרבה; אלא שההבדל שבין המשפיע ובין המושפע הוא לא בלבד כהבדל בין פיסת־כשרון ובין כליל כשרונות, כי אם כהבדל עיקרה של הגישה, שהמשפיע דרכו באלמנטריות והמושפע דרכו בפרימיטיביות.

ולענין השפעתו של ווייסנברג, הרי היא ניכרת לא בלבד בפרקי־הטראגיקה הרבים אלא גם בפרקי־הגרוטסקה המעטים, כגון סיפורו שענינו מעשה החובש הזקן, שנעשה מיותר עם הופעת הרופא הצעיר, והמטפלת בו חימדת לה לצון ומהבהבת באפלת־הלילה בכסיותיה הלבנות והוא מדמה, כי אשתו המנוחה באה לפקדו, ולבו נרעש עד שהוא חדל לדפוק; וביחוד סיפורו העשוי מחזור סיפורים „בימקע נאַר״ [= בימקה שוטה], שקצת פרקיו נדפסו בקונטרסי „צוויט״ (פברואר 1938 — דצמבר 1939), ובהם הוא מנסה לברוא טיפוס של שוטה־העיר, המתענה תחת ידי אשתו הקרויה לו כסַנטיפה, ואנו רואים איתו במעמדים שונים — אם בשעה שהשוטה בא אל הרופא, שהיה לפנים ידיד־נעוריו ועתה הוא מתנכר לו, וכשהשיטה מספר לו עניו ורעבו, הוא נותן לו שני זהובים והשוטה פותר את הסתירה שבין חפצו להשיב את הנדבה ובין כרחו לקבלה במה שהיא נוטלה ויורק בפני נותנה (הוא תמה עצמו על עוזו ותולא׳ בבחינת דאס פינטעלע מענטש שבו), ובאותה נדבה הוא קונה מזונות ומביאם בשמחה לאשתו, והיא מקבלתם מידו אך נועלת בפניו את הבית, והוא נשאר ברחוב רעב כבראשונה; בין בשעה שהשוטה מתנקם בה באשתו מתוך שהוא משנה את דמותו עד כדי חשש ששוב אינו הוא עצמו ואף שפעת־קלליתיה מחזירתו לעצמו, וביחוד בשעה שהשוטה יוצא

לתעודתו, תעודת מבקש האמת, וכדמותו הגרוטסקית כן חיפושיו הגרוטסקיים, שהאמת מתבקשת לו בתלי־האשפה, עד שהיא נמצאת לו במראה של גמד־לילה, שהוא רץ אחריו לתפוש את מצנפתו האדומה, שהיא ערובה למזל טוב, ובאמת הוא תופש מצנפתה של גברת יסופו מוקש רע — בכל המעמדים האלה, המבקשים להבליט את הניגוד בין שני היסודות, יסוד הדמיון הממריא ויסוד השיעבוד המרתק, חסרונות הכותב עודפים הרבה על יתרונותיו, ועיקר חסרונותיו במה שגלמיות המתואר באה מתוך גלמיות המתאר, אבל אין לשלול מעצם התיאור ודרכו גישוש, ואפילו עקיב למדי, למחוז התיאור של ווייסנברג, שזיקת הכותב אליו ניכרת לא בלבד בקשריו עם מקורביו ופעליהם — הרי פירסם בעצמו מעל עמו־די „די פאָסט״, כמין מחזה ששמו „דער לזניק״, כלומר הצדיק הלז, ובקונטרסיו שיתף מזכירו של הסופר הגדול אברהם פוליבה ואחרים, אלא ביחיד בהספדו שקשר עליו במאמרו „טראגעדיע ווייסענבערג״ („צוויט״, חוב׳ 6—7). הוא מתארו אדם גדול, שקטנים התנכלו לגדולתו; כשם שהיא מגדירו דובר המלה האמנותית לאמיתה, שמזומנת לו הכורסה הגבוהה ביותר בכותל־המזרח של התרבות היהודית החילונית הלוחמת; והוא מבאר את ההתנגדות לו כאימת הפיליסטר המקציעי בפני הרוח המהפכנית, אימה שהמשכה בא על ביטויו בהמשכה של התנפלות הפרועה על תלמידיו.

ה

אין צריך לומר, כי אף שהכותב לא פירש, הרי מכללם של דבריו מתפרש, כי הוא מונה את עצמו בכלל תלמידיו של ווייסנברג, כעדות הכרזתו: „חי אדם גדול, כשרון ענק ו־איננו. עתה הוא חי בלבבות״; וביחוד כעדות תוספת־הכרזתו על חלוקת התפקידים של מתקיפים ונתקפים, הקרובה שתשתנה מקצה אל קצה — — שהרי ה„יונג־פען־פארבאנד״ עומד מאחורי הכיתל. תוספת־הכרזה זו אפשר שהיא מבארת את עיקר הסכנה, שארבה לו ולשכמותו ושהם אמנם נלכדו לה — משראו את עצמם יורשי ווייסנברג, נצמח להם כמין זיהוי שבין רבם בחינת עורך ובחינת סופר, כשם שנצמח להם זיהוי שבינם לבינו משתי הבחינות כאחת, ולפי שהוציאו את מעשי רבם מכלל ביקורת, בא הזיהוי והוציא גם אותם עצמם מכלל ביקורת, ביחוד כשכל הביקורת שמחוצה להוגם וסביבם נחשבה להם, כדרך שנחשבה לרבם, כמעשה תככים של כנופיה, שהשליטה את עצמה על הספרות להשחיתה, ואף השחיתה אותה עד היסוד בה. ההיזק של הזיהוי הזה, כשם שהוא ניכר בכמה וכמה גילויים אחרים של השפעת ווייסנברג, הוא ניכר גם בגילוי שלפנינו — חיקוי־דרכו כמספר מושלם היה קשה, אבל חיקוי דרכו כעורך נפסד היה קל, ומשהפליגו לקו־הקלות, הרי יותר משירשו מזעף־אמיתו כאמן, ירשו מאמת־זעפו כאידיאולוג, ולא נצמחה להם טובה יתירה.

ואכן, משנתפס בעל „צוויט״ לשלילה טוטאלית של העשייה הספרותית הקיימת — שלילה שבה התנפחו, למשל, „ליטעראַרישע בלעטער״ ועורכם נחמן מייזל כדי מעצמה של מפלצת — נתפס כממילא לאטימות מפני דבר ביקורת, ואם ספרו ראשון נראה בעיני משה ש י מ ל בחזקת קוריוז („היינט״, גל׳ 135, 11 יולי 1937) שלא כדעת מ. ב. ש ט י י ן („דאס נייע ווארט״, גל׳ 136, 4 יוני 1937), הרי

לא די שהמבוקר עושה את עתונו בימת הגנה על עצמו, ובשני מאמרי ערעור, מפרסם מכתבו הפרטי של המבקר, כביכול כראיה־לסתור, אלא כשנשמעת הערה בגנותו של כתב־העת שלו מפי רחל א ו י ר ב ך („פאַרויס", גל' 1, 26 ינואר 1936), הרי היא זוכה לכינוי „שני למשה". אבל נראה, כי בעל „צוויט" נפתלו בו פגיעותו וישרותו, ובבואו לפרסם הערכה על ספרו של משה שימל „אומעטיקע לידער", הוא מניח לו לחברו שיאמר דברי שלילתו מבחינה אוביקטיבית, אבל הוא עצמו אימר דברי־חיובו ואפילו גוזמה קא תנו. מה שאין כן יהושע פ ר ל ה — בקונטרס מוקדם נאמר שבחו ואילו בקונטרס מאוחר נאמרה גנותו, על דרך מעשה הכתרתי כמלך הגראפימניה והשונד, שכתרו עשוי כטווס זהב המשובץ רומניו שחתימתם שלושה כוכבים שחורים; וחידת המהפך היא בכך, כי בין קונטרס לקונטרס נדפס ב„פארויס" מאמרו של פרלה בגנותו של בעל „צוויט".

אכן בעל „צוויט" רגישות מופלגה היתה בו, וביאורה היא לא בלבד בחסרונה של הסברת פנים לביכורי־נסיונותיו בספרות ולא בלבד בחיבוטיו הקשים לפרסם את עצמו בכוח עצמו ולבנית את בימתו לעצמו וביחוד לאחרים (הוא שהיה תחילה סַפָּר ואחר־כך בעל מסעדה קטנה, כילכל את בימתו מכיסו ומתרומותיהם הדלות — לפי הגדרתו והגדרתם: מס עצמי — של משתתפיה, כך נהג וויסנברג בכתב־העת שלו), אלא גם בבדידותו הכפולה. בדידות אחת — ישיבתו בתוך פרובינציה שהתרוקנה והלכה מכוחותיה, שכן טובי־צעיריה הלכו בעיקר לארצנו; ולא עוד, קירבת הגבול הפקירה אותה לשרירות הרשות הפולנית ומקורביה מזה ולשרירות האוכלוסים המורדים עליה מזה. בדידות אחרת — קיצוניות יידישיסטית בתוך חלל אוירה של עיירה, שנתפרסמה בציוניותה ובעבריותה. היתה זו קיצוניות מיוחדת במינה, וכבר שמענו קצת ביטויה על פי הסיפור „וועווקע יידישיסט", העשוי כולו מדרש פליאה — היצוייר כי גביר־עיירה כבר־סטצ'קה או בדימה לה (והרי המחבר כמעט שלא ידע מציאות זולתה) והמתואר כשומר־מצוה, יגרש את בנו מביתו על שום שהוא ז'רגוניסט, ולא עוד אלא שהעצה לגרשו מביתו תבוא לו מפי המרא־דאתרא; וביחוד היצוייר כי בשל־כך ירים האב כסא על בנו למגרו ובני ידחוף את אביו ויחבוט אותו בקרקע וכשהאב חבוט בה ידרוש בנו באזניו דרשה פובליציסטית על חשיבותה של יידיש כלשונו הלאומית והסוציאלית והעולמית של העם; דומה כי תיגרה כזאת לא בלבד שלא היתה בנמצא אלא לא היתה גם באפשר בחלל אוירתה של מציאות העיירה המתוארת. אפילו אם נניח, ודומה שהיא הנחה שיש לה ידים, כי היריבות הלשונית אינה אלא פסיבדונים ליריבות מעמדית, ואף שהאב והבן מוצאם אחד, נתחלקו כדרך חלוקת העיירה כדרך שמגדירה הכותב („שני מחנות אויבים הבראיסטים־פולוניזאטורים ויידישיסטים־סוציאליסטים"), פסבדונים הבא כמעשה־חיפוי גם משום שמירת התכונה הספרותית מבית וגם משום זהירות מפני הצנזורה הפוליטית מחוץ, אסור שנשכח, כי הכותב מדגיש ענין הבראיסטים ולא ענין ציונים, ואין הוא דבר מקרה, שהרי גם מתוך מאמריו גם מתוך מכתביו אנו למדים, שהציונות פסולה לו לא בעיקרה האחד — בנין מולדת העם בארצו, אלא בעיקרה האחר — זיווג תחייתה בתחייתה של הלשון העברית. כך, למשל, ראה אליעזר ו ו ר צ ל לכתוב ב„צוויט" בענין מעמדה של יידיש בארץ ישראל לאור ביקוריהם של מוריס שווארץ וכן

ה. לייוויק, ולדרוש לשיווי זכויות של עברית ויידיש, בא העורך ומעיר בשולי דבריו („צוויט", מאי 1938) לאמר: „אין אנו מסכימים למסקנת־המאמר, כי יידיש צריכה להיות שוות־זכויות בארץ־ישראל. אנו סבורים, כי יידיש צריכה להיות לשון־הממשלה הרשמית במדינה היהודית, כי לשון העם היהודי היא יהודית". הכותב חשובה לו ביחוד הרישא, אך גם הסיפא חשובה במיתה — עשר שנים לפני תקומת מדינתנו הוא מדבר בפשטות מובנת מאליה עליה ועל ממשלתה.

הוא גם ניסה לבסס את עמידתו הקיצונה במאמר מיוחד, שעניינו מלחמה ליידיש („צוויט" אוגוסט 1938) לרגל הכרזתו, הכרזת פרס על הימנון ליידיש, שנראה לו סמל רב־חשיבות. תחילת ביסוסו היא דרך ההגדרה של יידיש כאמת סוציאלית, מה שאין כן העברית, שסמיכתה על תקומתה בארץ־ישראל היא כזב, שהרי מורי „תרבות" בפולין ודומיהם בשארי ארצות מלמדים, אמנם, בבתי־הספר עברית, אך ברחוב הם מדברים פולנית או אנגלית. עד כמה העברית אינה דבר־של־ממש משמשת לו העובדה, כי מנין מורי „תרבות", הוא בגבול האלפיים, ואין בידם לקיים לא בלבד עתון עברי אלא אף לא שבועון עברי אחד בכל פולין כולה. ומכאן הוא קופץ בבת־אחת לעצם פסילתה של העברית כממשות ואפשרות על דרך־משל: הרופא רושם, אמנם, את הריצפט בלשון לטינית, אך אין הוא מדבר בה. ומשאחז באותו משל, אין הוא זז ממנו, עד שהוא ממתחו לאמור: לטינית היא לשון העבר של הרומיים ועברית היא לשון העבר של העבריים, ואילו היום קיים ועומד עם איטלקי חי ולשון איטלקית חיה, כשם שקיים ועומד עם יהודי חי ולשון יהודית חיה. וכדי לסיים כדרך שפתח, כלומר בחידוד, יאמר, כי תקוה היא בו, שהרופאים שילמדו באוניברסיטה יהודית ירשמו את הרצפטים שלהם עברית. אין צריך לומר שכל אותו משל ונמשל לא היה לו בגדר האפשר, אילו ידע לקרוא שתיים שלוש שיטות בעברית החיה, אלא משלא ידע, לא ידע גם ממילא מה הוא סח, ונסתייע בשיטת־הוכחה שאינה חידוש, שהרי כליה שאולים לו, אם במישרים ואם בעקיפים, מבית־זינה של ארגומנטציה יידישיסטית מיושנת. אבל גם עתה ראוי שנזכור, כי במאמר הפרוגראמטי הזה אין האנטיעבריות כרוכה באנטיציונות, ואדרבה הוא אומר בו, כי אף הקנאי שביידישיסטים רוצה במולדת, אלא שכוונתו: „אן אייגן מלוכה־לעבן מיט דער אָפיציעלער רעגירונגסשפראך יידיש" [= חיי מלוכה עצמאיים עם לשון ממשלה רשמית יידיש], ולשם־כך נחוץ לו הימנון ליידיש.

ו

נראה, כי העורך שבו נתן חיזוק של ביטחה לסופר שבו, וביותר שהעורך פירושו למעשה היה כמין ראש חבורה ששטח התפשטותה גובר והולך, אבל מידת הביטחה המוסיפה והולכת, עשויה היתה לגרוע ואף גרעה משיעור התפתחותו כסופר, שהיתה טמונה בגרעין יכלתו, שמשנעשה בנקל דיינם של אחרים לא החמיר בייתר את דינו עם עצמו. עם זאת חובה לומר, כי ספרו האחרון יש בו משום פסיעה של גידול כלפי ספרו הראשון. לא מעט נתן בודאי שינוי מרכזו של הנושא, שאמנם שניהם ענינם תחום סביבתו, אלא שספרו ראשון ראש־עיסוקו במתיחות שבתוך רחוב־היהודים ליסודותיו, וספרו אחרון ראש עיסוקו במתיחות שבין רחוב היהודים ובין אויביו מחוצה לו, מתיחות שגברה, כנודע, על סיפה של מלחמת

העולם האחרונה. בין לפנינו הרשימה על אותו באַטיושקה [= כומר], שנתפש לתעמולת היטלר והוא קרוי על שמו „פיטלר" בפי מאמיניו שהוא מסיתם לגרש את הירשקו, העומד על זכותו להחזיק חנותו בכפר, וכשבתו של הירשקו מחזירה לו את שטרי־חובותיו ומבטיחתו תוספת־מעות ובקבוק נפט בכל ערב, הריהו חוזר בו מהסתתו, ללמדך כי כמותו כקאַרול השחור עשוי די־פרצופין, פרוגראמה כללית לחוד ותועלת פרטית לחוד; בין לפנינו הרשימה על אותו בחור זקן בעל בית־מזיגה מורשת־הוריו, השוגה עם חברו הצעיר במלחמת האזרחים בספרד ומתבסם מנצחונות המהפכנים, וסוף בית מזיגתו פוגרום מעשה שני בריונים פולנים הקרויים פטליורה ודניקין; בין לפנינו הגרוטיסקה על אותה נערה יהודית המתחפשת כקתולית ומניחה לו לבן־הגביר שיתאהב בה ואחר־כך היא טוענת שנתעברה ממנו ועליה לברוח מחמת הוריה, ומיציאה ממאהבה כמה מאות זהובים, ומה שעשתה בו, הקדימה ועשתה בשמונה אחרים כמותו; בין לפנינו הרשימות האחרות שמעורבים בהם, בבלבולי־פרופורציה, יסודי בלטריסטיקה ויסודי פובליציסטיקה, הרי הצד השווה הוא בגרעינו של סיפור, שביטחתו המופלגת של המספר בעצמו לא הניחה לו להגיע לכלל פיתוח יכלתו הגנוזה. כי אמנם היתה בו יכולת תיאור, ניתן להדגים בדוגמה אחת מסיפירו „קעלער־מענטשן" שכך תירגומה:

כשנתחמם יותר חדר־המרתף ידיד־החימר הכרסני ובעל־הגאוה הממולא בולבוסים לא־קלופים התחיל לפעפע אדים ולכבית את האש במימיו ברתחי מימי הגחים — התחטא כפיר־הערב אל הזגיגית הממירקה היחידה המחופה אד באשנב המשוקע־למחצה באדמה וצללים כבירים עד־מאד התגנבו והתפשטו על פני הקירות הלחים הירוקים, בעטותם את אנשי־המרתף מעטה מדגמים.

ששה בני־אדם עמדו אילמים מחרישים מסביב לתנור המחומם, שרויים בהרהוריהם הנוגים, עמדו יציפו לדוד־החימר היקר החביב על גדלותו שחורת־הכרס, הנועד להשביע שש קיבות רעבות, לההם מעיים צינים מכיוצים, הנועד להבריח למשך ליל־חורף אחד את הרעב, הקיר, התיגה, רוח כבדה מדוכדכת. פה נועד להגלות כוחו הגדול של צרור־עצים ושל קדרה בילבוסים כנגד יער העשרית והשובע המצוי בחדרים גדולים, מרווחים, שנישא מהם אל הרחיב ריח בשר צלוי, צליל פסנתר וצחוק שובב של גרונות פטומים...

מן הצד התבינן יונה בצללים הכהים של בני־ביתו ומשום־מה לבו הטריש ביותר, גרונו התחיל מתגרה, מרדיף שיעול מקרבו ולעיניו התנפנפה נהרה כחתך־ברק. בבת־אחת הבחין בפני בני ביתו:

הפלונית שלו לאה עומדת וראשה כפוף, ידיה המפויחות משוכלות מתחת לדדיה מצימקים ומבטה קיפא ניכחה לתוך החלל.

פיניה, פועל־המחט, פקח לרווחה עינים שחורות מנוצצות, שאליהן משתרבבת בלוריתו הקיזאקית השחורה ועל שפתיו העבות שוחקת בת שחוק תאוונית. רבקה „הנוצנית" צמותיה־בלינד על כתפה סביב צוארה, מעצמת את עיניה וממלמלת מה חרש בשפתיה, משל אימרת תפילה.

שני הנערים הקטנים ביותר, השוליית, עומדים ופניהם הקטנות חיוורות והם מחרישים כמאנקינים וקדישה מיזרה שורה בעיניהם המעוגמות.

ניצבים ששה פיות, שש קיבות, ומצפים לדוד בילבוסים. בחוץ מסתערת סערת־פרא, משתוללת הפקר. יונה משיקע במחשבית־עצב. ששה פיות... שש קיבות... ששה זוגית ידים הריצית לעביד... ריצית להשתכר לאוכל... וכל הדרכים המוליכות לעבודה וללחם חסומות, ממיתרסית, והחירף ניקם נקם אימים...

יונה היפרע פתאם בהרהוריו. הדלת נפערה בחריקה קפיאה וזרם אויר קר־דהר על אנשי המרתף מסביב לתניר החם. על ספה של הדלת הפתיחה ניצב האדמיניסט־

ראטור של הבית — יאַן המרשיע בשפמות־כנף הגדולות. מבטו האפל מדד את כולם בחומרה, אפפם בחישוק ברזל. אנשי־המרתף נשבה בהם רוח... התחילו סומרים. לאזניהם נישאה בת־קילי החיתכת של האדמיניסטראטיר.

— נא, ז׳ידונים, תת אדרכמינים... כבר חייבים תמימים ששה חדשים דמי־דירה יעישים עצמם שיכחים... אין אדרכמין — אין מרתפון... אם עד מחר הז׳ידינים לא יכניסו צלצלי־שמע אלי, יהיה גירישון! שמעתם? די חיכיתי למעט זהיבי הז׳ידון!

משאמר זאת, יצא יאַן המרשיע מחדר־המרתף, והתריק בעוזז את הדלת החירקת. תהלימת הדלת היתה חפוזה כל כך, שהזגיגית הממירגת שבאשנב היחיד המשיקע־למחצה נתרטטה ונעקרה בצלציל, בנפלה על רצפת המלט. גביבית של זכוכית שבירה היטלה מביישת. דרך האשנב המניפץ פרצה סערת השלג מן הרחוב יניתזה בלחליחיתה על אנשי המרתף הנפחדים. הכל נקפאי במקימיתיהם מסביב לתנור.

— לשוא טלטול משא העצים. יונה בלבד הספיק לפלוט אנחה בקול־בוכים: מרחק־מלוא־קילומטר ולשוא החכייה לבולבוסים — בעל הבית פה הוא עתה הכפור והרוח והרעב...

הפרק המועט, כמותו כדוגמותיו האחרות, יש בו כדי להעיד, כי המספר עשוי היה להיות כממשיך דרך תיאורם של ווייסנברג או פוכס, אילו היה בו כוח הכיבוש, או אילי שיעורו שהיה בו לא היה נגרע מחמת ביטחתו, שבאה לו מקברני־טותו, שאפשר הועילה את זולתו, אך ודאי הזיקה את עצמו. ועוד זאת, קורא תרגומו־דין שיזכור, כי אין בו כדי למסור את הריתמוס המעויין של המקור, שהוא עיקר ערכי.

ז.

ולענין קברניטותו ראוי לראות מניעיו לא בלבד בחפצו בכיבוש ידידים אלא בעיקר בצרכו בדיבוק־חברים, שהיה בו צורך של אמת, כניכר ביחוד משיטי־אגרותיו, גם אם התקשה שלא לראות עצמו ראשון בין שווים, והיא נסיבה לכמה וכמה טורים שגבהו בינו ובין חבריו מקרוב ומרחוק, אף כי השתדל לתחום קו ברור בין האישי והעניני. נשמעת וחוזרת ונשמעת באגרותיו נעימת התרעומת על ראובן שהשפיע עליו רוב חיבובים וסופו סטה, ועל שמעון שרחש לו רוב אמונים וסופו בגד, וכיוצא באלה. ואם חידה היא, מנין ניטלה לו מידת ההכרה והגאות העצמית לראות עצמו קברניטם של אחרים, להבטיחם להיות אחיעזר לגידולם ואחיסמך לעלייתם, הרי כפל־חידה הוא, שנעזריו ונסמכיו הכירו מצד־מה בקברני־טותו. ודאי היו בהם הרבה שנהגו בו כך מתוך החזקת טובה שהעלם ממרתפו של הכתב לגגו של הדפוס, ולפי שרובם ככולם ניספו עם הנספים, אין לידע כמה מהם היו נובלים וכמה מהם היו נוצצים, אך על פי המעטים שניצלו ניתן לשער, שמעודדם רשאי היה להתברך בעידודו — והרי היא עצמו היה מציין בגאוה כי ראובן או שמעון, שזכו לעליה, הם מבני טיפוחיו, או כפי שהיה קוראם „צוויטלער״ — כך, למשל, ציין בכרוניקה („צוויט״ 8, פברואר 1939), כי הוא שפירסם ראשונה את שלמה שיינהויט (שנהוד). וכוונתו היתה לא בלבד לעידודם של צעירים בודדים אלא של קבוצותיהם, וכן אתה מוצא בקונטרסיו מדור של משוררי „יונג־לאָדזש״, „יונג ווארשע״, „יונג ארץ־ישראל אין יידיש״, וכדומה. אף ניסה כוחו כמו״ל לא בלבד של קונטרסי „צוויט״ אלא גם של חיבורי אחרים — בכללם הפואימה הנודעת של יוליוש סלובאצקי Ojciec Zadzumionych [= אבי הניגפים], בתירגום יידיש מוצלח של ל. פ ו פ י ק (הוא אביו של המשורר אוריאל א ו פ ק),

שנדפס ברמת גן, אך על שערו נדפסה הוצאת „צוויט״, ברסטצ׳קה 1939, וניתנה בו גם הקדמת עורכו.

וראוי להעיר על פיסקה אחת שבאותה הקדמה: „אפייני ביותר הוא, כי היצירה במקורה גם תירגומה נעשו בארץ־ישראל, ואף זה, שהפואימה הנהדרה יוצאת לאור על ידי ז׳ורנאל ספרותי יהודי בוולין, מחצבתו של סלובאצקי״. אין צריך לומר, כי הדגשת המומנט הווליני לא זו בלבד שאינה מקרה, אלא היא גם מכוונת — במכתבו אחד למתרגם (5 ביוני 1938) הוא מדבר על הפתעה נעימה של תירגום „אבי הניגפים״ על שום שמחברו וליני, ובמכתבו אחר אליו (14 דצמבר 1938) הוא מודיע לו, כי בקרמיניץ מתכוננים לחוג ברוב־הדר את שנת־ההולדת ה־130 ושנת־הפטירה ה־90 של סלובאצקי (החגיגות נועדו ל־2—5 בספטמבר 1939), ועל משלוח התירגום היידי לבית־הנכות על שם המשורר. ולענין קרמיניץ מתרטטת הנקודה היהודית לזכר בנה, הסופר־מבית, הוא ר׳ יצחק בר ל ו ו י נ ז ו ן, וראה מכתבה של ד״ר חוה לנדסברג („צוויט, גל׳ 2), בענין שיקום ביתו של סופר ההשכלה המפורסם, ותרומת הליציאום על שם טאַדיאוש טשאצקי לשם־כך ותכנית השיקום — סידור חדר־מקרא ואולם־נכות בו. ואין צריך לומר, כי רטיטה זו מורגשת במיוחד בקונטרסי „צוויט״, הראשונים, כשעורכם לא חשב עדיין לחבוק זרועות־עולם, ונתייחד הדיבור על צרכיה המיוחדים של וולין, בין בכרוזו לסופרי וולין, בין במאמרו של ידידו, ש. ברגמן, איש הורוחוב, על תיאטרון יהודי לוולין.

וזאת לזכור, כי ראשוני עוזריו־מקרוב היו מבני וולין, והיא הדין במעודדיו מרחוק — יליד וולין אחד, המשורר א. ל ו צ ק י, כותב לו דברי־עידוד, וככל המשוער הוא שעורר את דעתו של אברהם ר י י ז י ן, שהיה נוח להתפעל מכל חידוש ותוספת ביידיש, וכממילא דממילא נמשך לו חסידו אהרון ק א ר ל י ן, וכך זכה לעידודה של שלישיה נחשבת; ידיד וולין אחר, המשורר קהת ק ל י ג ר, שבעל „צוויט״ הכירו פנים ואף נזדמן עמו בלודמיר, שולח לו מארגנטינה דבר־עידוד כצורת שיר והקדשת־אהדה הומוריית בראש; יליד וולין שלישי נוח פ ר י ל ו צ ק י מבטיח גם את השתתפותו. ואין צריך לומר, כי עורך „צוויט״ במצוקתו הכפולה — מצוקת־החומר של חסרון־כיס ומצוקת־הנפש של חסרון־הד או מיעוטו, מכפי שקיווה לו על פי הערכת עצמו את מפעל עצמו, נאחז בחדווה בדברי עידוד אלה וכאלה והתעלם ממניעיהם המיוחדים, שלא יכלו להיות חלקם של שאינם בני וולין, ושעל כן נהגו מעשה מבקרים, הרשאים אמנם להביא במנין א י ך, כלומר בכמה יגיעה, נעשה ה ק נ ק ן, אבל חייבים לפסוק על פי מ ה, כלומר כמה תוכן של ערך, ש י ש ב ו. והתעלמות גוררת התעלמות — לא חש בעל „צוויט״ כי ככל שהוא מרחיב את בסיסו ומפליג לתביעת כלי מבטא כולל יותר, הפושט על פולין כולה, ופוסע מעבר לה כדי יומרה להקיף עולם כולו, נשמטת קרקעה של האהדה ההיא למאמצה של פרובינציה, המבקשת לגלות שפוני כוחותיה ולעוררם, וכהרחבת היומרה של המבוקר באה כמחויב חומרתו של המבקר.

אבל אם לנקודה ווליניה דין להעיר על פרט של פיקאנטיות — בעל „צוויט״, המכלכל את כתיבתו לפי חוקת ייוו״א וכלליה (היה גם מעוזריה וממעודדי פעולה פולקלורית למענה) והוא אדוק בה (בקצת שירים שלו ושל אחרים נהג

כתיב פונטי גם במלים עבריות כדרך שנהגו בברית המועצות, מנהג שנמשכו לו גם מחוצה לה), הרי בתיבה אחת ויחידה התגנבה, כמעט בעקיבות גמורה, הגייתו, ותחת אשר יכתוב: ע ר ל ע ך [= ישר, הגון] הוא כותב: ה ע ר ל ע ך [= נהדר]. והרי קצת דוגמאות לכך, בין בקונטרסי „צוויט" כגון: „ערנסטע און ה ע ר ל ע כ ע אָפּהאנדלונגען" (חוב' 1); „וועט מען מיט דער ה ע ר ל ע כ ק י י ט און לויטער־קייט פון אויג דערזען" (חוב' 6–7); „כ'האב אים געגעבן — — א ה ע ר ל ע כ ע און פ ר ו מ ע בילדונג" (מאי 1938); בין בספריו אם ספרו ראשון, כגון: „איז צו ה ע ר ל ע ך אויף אזוינע זאכן אין קאָנבינאַציעס" (עמ' 19); „גאָט נעמט אַלע ה ע ר ל ע כ ע צדיקים צו זיך" (שם), „צו באהאנדלען אזוי ה ע ר ל ע ך דעם קונה" (שם); „וואו האט מען דאָס געהערט — — אז אין האנדל זאל א קרעמער וועלן זיין ה ע ר ל ע ך און פ ר ו ם ווי א גוטער ייד" (עמ' 25). ובספרו אחרון חל הכתיב הזה גם על הקרוב לאותה תיבה, כגון: „פארוואס הערן זיי זיך צו צו — — פראנייטיסעס א תלמיד, קרושעוואנס א פ א ר ה ע ר ע ר און צו די רייד פון אזא ה ע ר ל ע כ ן מענטש — — ווי זאדארעצקי בלייבן זיי טויב" (עמ' 60) — והכוונה היא, כמובן, לא לענין פ א ר ה ע ר ע ר אלא לענין פ א ר ע ר ע ר, כלומר לא בוחן אלא מעריץ. וכמין פיצוי על תוספת ה"א באה שמיטתה: „אין א סך א י נ ז י כ ט ן" כלומר בחינות. ולא עוד גם במבואו לתירגום „אבי הניגפים נקרא: „און דערפאר איז — — נישט בלויז אן ה ע ר ל ע ך פארדינטער נאָר אויך א ה ע ר ל ע ך דערהויבענער". ולא פירטנו כל אלה אלא כדי להבליט את תוספת הפיקאנטיות, כי ההגיה הווליניית שהתגנבה באותה תיבה לתוך הכתיב, התחמקה לא בלבד ממדפיסי דבריו ומגיהיהם ברובנה ובלוצק, אלא גם בוורשה ובפיוטרקוב, ואפילו ברמת גן.

ח

באחת מאגרותיו דיבר על חפצו לעלות לארצנו ועל חששו, שמא לא ימצא בה אחיזה, וודאי צר שלא הגביר חפצו על חששו, שהיה עתה עמנו ועם החיים. הוא נשאר בעיירתו ומתוך גלויתו האחרונה, שהיתה לעינינו, והיא כתובה אל ל. פ ו פ י ק (ב־4 בינואר 1940) וכתיבה על טהרת הכתיב הסובייטי הוא מביע את אשרו על שייכותו למאושרה שבארצות ומודיע כי הוא עושה את שמחתו ענין לשירים שהוא משוררם עתה, כשפולין הפריצית שוב אין אימתה עליו והוא בן־חורין, שממשלת הסובייטים מינתה אותו מורה בעיירתו, והוא דורש בשלום כל משתתפי „צוויט". אין אנו יודעים, מה היה לאחר אותה גלויה, מה שאנו יודעים הוא, כי אחריתו היתה כאחריתם של שאר בני עיירתו, שנפלו לפני בני עוולה רוצחי בני־עמנו. ממילא אין אני יודעים מה היה באותה תקופת ביניים קצרה, אם פירסם שיריו ודומיהם, אבל ודאי שתכונת אמונה בכוחו וההפלגה בו לא עזבתו. ודין שנזכור, כי אותה אמונה לא נקנתה לו כמאליה והוא ידע יפה ענין שריפת אמונה, שהרי סיפור בסיפורי ספרו אחרון שמו: „פארברענט דעם גלויבן" וענינו מעשה באברך החוזר על הפתחים למכור שיריו של מֶם פאנטאז הוצאת „כיס עצמו", והוא כינוי שלו עצמו, שלפי שלא היתה לו פרוטקציה וסבו לא היה רבי ואביו אינו מבקר־ספרות, ואדרבה סבו סנדלר ואביו חייט, ננעלו בפניו כל השערים והריהו מחזר, בימות השלגים,

בקור וברעב, על פתחי עיירית, ואין ספרו נמכר והוא חוזר נואש לביתו ומוצא שכבר הסיקו את תנורו בכל כלי־הבית, והריהו מטיל ספרי־שירתו בתנור וגורם חמימות־מעט לעצמו ולבני משפחתו. ומה שהרמיז בסיפור זה, כלומר ענין המיצא הפרולטארי כמחסום לדרך פירסומה של יצירה, בא על היפוכו בסיפור אחר ששמו „א שניידער יונג" [= צוער חייטים] וענינו מעשה בבן־חייטים ששמו אַ מענטש איינער, ושלמד מוסיקה בכרך וחזר קומפוזיטור מפורסם לעיירתו, ובואו הטיל שינוי בייחוסם של תושביה כלפי הוריו, שהיו מזולזלים להם כל הימים, אך הוא, בנם, הזוכר עד מה תושבים אלה היו מלעיגים בקטנותו לחיבורי־הנגינה שלו ומשלחים אותו להיות מתופפם של כליזמרים, אינו נפתה לכיבודיהם — אינו מניח להם שייכנסו לביתו בשעת נגינתו הקוסמת; אינו נענה להזמנותיהם לבוא למסיבותיהם; מתפלל בלבו לשריפת העיירה כולה.

אין צריך להטריח רוב חיטוטי פסיכולוגיה, כדי לשמוע משיטי־הסיפורים הד פגיעותו של המספר עצמו, וגם אם נצדק בהנחה, כי יותר משמוצאו היה גרם לכשלונותיו היה כתירוצו להם, הרי משתייר יסוד של ממש שאינו נימוח, יסוד של איזו התרשמות כבדה מסביבת־גידולו ומסיבותיה. אך הוא לא עשה כאותו משורר שהטיל שיריו בתנור ואף לא עשה כאותו קומפיזיטור, לא נעל עצמו ואדרבה בנה דוכנו ברשות הרבים ולרשותם. היתה בו אמונה בכוחו ואם נבקש סימניה המובהקים ביותר הרי הם בפרט האחד, — כשילדה אשתו שרה'ל לבית סקולסקי בימי שלטונם של הפולנים, את בכורתם קרא לה שם: ב א ג י ן, שפירושו גם ראשית גם זריחת החמה, וכשנפטרה הילדה ואשתו ילדה לו, בימי שלטונם של הסובייטים, את בתם האחרת, קרא לה: פ ר י י, כלומר בת חורין. אך מה נעשה ולזוועות כולנו נתקיימה תפילתו של אותו אמן בן־החייטים, שהכותב הצניע בו שרטוטי דמותו והזייתו, ושריפת העיירה באה כתומה. ולפי שאין הוא בן־יחיד לאיתה תפילה, שקדמו לו גדולים ממנו, לא נוכל שלא לסיים בדברי המשורר: אכן גם זה מוסר אלוהים ותוכחה רבה.

ירושלים, טבת תש"ך.

דוד פוכלניק בברסטצ'קה

אנשי העיירה לא הכירו בו ולא התעניינו בו. ידעו כי נוהג הוא לחרוז פזמונים, לפעמים מדפיס נובלות, באידיש, בעתונים שיוצאים במחיז, אבל התיחסו לזאת בביטול כי „אין נביא בעירו".

דוד פוכלניק התחיל אמנם את הקריירה הספרותית שלו בחריזת פזמונים, אבל לאט לאט התחיל לסגל לעצמו דרכי כתיבה נוספות וזנח את החרזנות. את כל כוחו ומרצו עשה קודש לספרות. לא קלה היתה דרכו בעיירה הנידחת, המרוחקת ממרכזי־תרבות, בלי שום עזרה או עידוד ובלי קשר חי עם סופרים ומשוררים.

על סיפורו הראשון, שהגיע לפרסום רב בעתונות, קראנו במאמרו של דב סדן, אך דוד לא הסתפק כנראה בפירסומיו בעתונים, הוא חלם על פרסום יצירה גדולה יותר ואמנם הוציא לאור, בלוצק, פואימה בשם: „על־שואב־המיים". מאושר היה בראותו את יצירתו בדפוס, אבל לא ראה ברכה בהפצת הפואימה ומכירתה.

כי מי זה יגלה עניין בפיאימה שהעיז לפרסם בחור, בן עיירה קטנה, על דעת עצמו ועל חשבון עצמו ...

פרק מעניין בפני עצמו, המעיד על העזה יוצאת מגדר המקובל, היתה ההוצאה של כתב העת „דער צוויט" („לבלוב") שממנו ראו אור שמונה חוברות. החוברות הודפסו בקרקוב ודוד לא ביקר בקרקוב אף פעם. הוא ישב בברסטצ'קה ושם ריכז סביבו עשרות חברים לעט, שביקשו מקום לפרסם בו את פרי־עטם הראשון.

דוד היה מקבל מכתבים למאות, היה בקשר עם סופרי אידיש ידועי־שם, מארצות־הברית, ארגנטינה וברזיל, רק אצל סופרי פולין לא מצא אוזן קשבת, אבל מאמין היה כי יבוא יום וגם הם יכירו בו ויעריכוהו.

חמישה ספרים הוציא דוד לאור, כן יצאו לאור גליונות אחדים של כתב־העת, אשר הוא היה עורכו והרוח החיה בו. דבר לא שרד מאלה, שום עזבון ספרותי משלו — אין.

כאמור, לא היה פוכלניק מקובל על בני העיירה, נחשב כבטלן שאינו משתכר ללחמו, בלי עזרה ועידוד עלה כל פעם בכל־זאת לשלב גבוה יותר, בביטוי כשרונו הספרותי. מלא תכניות ורעיונות היה ומי ידע להעריך כמה יצירות בעלות־ערך היה יכול להביא בכשרונו הברוך. ההשמדה הנאצית שמה קץ גם לחייו של דוד והם בעצם פריחתם.

יוסף פרידמן

על הצייר יוסף פרסמן — איש ברסטצ'קה

מענינת מאד עובדה אחת בדרך יצירתו של פרסמן: הוא הפחות גלותי שבקרב הציירים היהודים בני אסכולת פאריז. יש משהו ארצי יותר, בריא, מושרש בפירושיו היפים למציאות. הוא מטה עיניו אל הטובים והגדולים שבציירי צרפת: אל שלוותו של פיסארו, אל אגדתיותו של גוגאן, אל בנינו היציב של סיזאן. אך יותר מכל צופות עיניו פנימה, אל עולם ההזיות, שהצייר בלבד יודע להפכן למציאות; הזיותיו של משורר היודע לשיר על יפיים של דברים פשוטים בתכלית הפשטות, על בובתה של ילדה קטנה, על דגים בצלחת, על הגותם הכבדה של „דוממים" על מפת השולחן, על חלומה של נערה ואהבתה של אם, על פגרתם של אנשים פשוטים, על הפלגתו של זוג אהובים בנהר העלומים שאין לו ראשית ותכלית. ולעומת תמימותם של אלה מזדקר בנינם המוצק של נופיו, שברויגל וסיזאן מופיעים בהם כמורי־דרך ופרסמן ככובש־דרך, כסולל נתיבי מקוריותו.

מי שלא ראה את ה„אימהות" של פרסמן, לא יבין כיצד יכול אמן להיות כה קמצן־במלים וכה עשיר־ניב: דיוקנה הטהור של האם, הנצמד בנשיקה אל התינוק, ידה החטובה המשמשת כמקום־מקלט לאגרופו הצעיר של פרי בטנה, ולבסוף, הנעל האדומה, היחידה, הפועלת על עינינו כמוקד לריכוז צבעיו וגווניו היפים של פרסמן, לא יבין את אנושיותו הענווה ואת לבביותו של צייר מצוין

זה. ו„מותו של משה" המומת בנשיקה על ידי מלאך אלוהים, הכל מסתער בתמונה זו: שמים, מרחביה, אדם ואל. ולבסוף: „ראש המעונה", המבטא את זוועת ימי השואה, המשמש מעין אתראה לכל הנוטים לשכוח את אשר עשה לנו עמלק. ה„ראש" הזה, כשלעצמו מבטא את הדווי, יותר מכל ירידי הזוועות, שהציפו את תערוכות הציור בעולם ואצלנו.

פרסמן צועד עתה במסלול היצירה העצמית, שהוא גם נתיב היסורים העצמי; אולם עתה אין אלה אלא יסורי היצירה. פאריז הכירה בו כאחד הציירים החשובים. יצירתו נחשבת כעדות נאמנה לסופות זמננו, סופות שאך שיכרון היצירה ידע לאלפן, לרסנן.

זהו אמן בשל, המשקיף על המציאות ללא חנופה וללא מורך־לב, אך גם ללא מרירות של אלה, שחייהם עברו עליהם בלי שהגיעו אלי חוף. פרסמן הגיע אל חופי המציאות בדרך עקיפין: דרך הכשרון והלב, אך הוא לא הסתפק ברגש בלבד כדי לפרש את המציאות; הוא למד גם את מלאכת הבנין המחושב, אך החישוב אינו משדף בו את הרחשים האנושיים.

(מתוך דברי־הערכה של ד"ר חיים גמזו על פרסמן, שפורסמו ב„הארץ" בימי ביקורי של הצייר בישראל).

הצייר י. פרסמן — על העיירה

(מהדברים שאמר בפגישה לכבודו בזמן בקורו בארץ בשנת 1954)

זה שלושים שנה אני עוסק בציור וכל השנים בפולין ובפריז זכרתי את עיירתנו ברסטצ'קה. נדמה לי, שלא שכחתיה אף לרגע. היא היתה לי מקור השראה. שאגל צייר את עיירתו תוך אהבה רבה. נהפיך הוא אצלי: אינני מצייר את עיירתי, כי אהבתיה מאד.

ברסטצ'קה נראית לי עתה מטושטשת במקצת, אבל הנני רואה אותה באפיה המיוחד. היא היתה שונה ביסודה מעיירות אחרות ובזאת אהבתיה מאד. אין ספק, כי הטרגדיה האיומה קירבה אותנו לעיירתנו והגבירה בנו את האהבה אליה.

שמחתי על ההחלטה להוציא ספר זכרון על העיירה שנחרבה והקדושים שנרצחו. אין אנחנו סופרים, אבל ננציח את העיירה בדברים שנספר עליה, על החיים שפעמו בה. נעשה זאת כמיטב יכלתנו. גם אני ארים את תרומתי. אמנם, לא יצירה ספרותית תהיה כאן — אבל מצבה תהיה.

* *
*

הצייר יוסף פרסמן גילה ענין רב בהכנת ספר־הזכרון לעיירתנו ברסטצ'קה. כל הזמן עמד לימיננו ובספר השתתף בציור השער, במסירה לפרסום את ציורו: „המעונה" והשיר המלווה אותו. לבקשתנו צייר גם את סיום הספר: נרם יאיר.

באחד המכתבים אלינו כתב פרסמן בין השאר: „יהודי פשוט הנני, האוהב את עמו עד מאד, ובמיוחד את בני עמי מהעיירה, שהיתה זוהר השמש בחיי. מאז עזבתי את ארץ־ישראל נפגמה שלמות נשמתי והנני משתדל למצא תיקון לכך באמנותי..."

בערעסטעצ'קא

עס שטייט אנאלטע שול געבויגן,
ארום איר הייזאלאך אין ראד;
סוועדט מיט צניעות צוגעצויגן
די אלט פארקאפיעוואטע באד.

ספליגלט זיך א חלום־מלאך,
זילבערט בלוי די דעכער־קייט,
שווארצער ציט־זיך־אויס דער ליילאך
פון הימל אויף דער איינזאמקייט.

פון ווייטנס הערט מען טריט פון וועכער
צערינען זיך אויברייטן פעלד;
פונם שפיץ וואס שיינט פון דעכער
א ווארענע שווארצע, זי קלאגט און שעלט.

שוימט זיך געל דער סטיר ביי בריקן,
סקריפעט, קרעכצט די ראד פון מיל,
דערנאך צעלאזט דער טייך אויפן רוקן
פון פעלד און וואלד זיין וואסער שטיל.

אויסגעלאשן איז געווארן
משפחה־ליכט, סגרוילט און סנאגט,
סוועדט צעריבן פרייד אין צארן;
ערגיץ־וואו מיר דאכט זיך סטאגט.

סטאגט דען אויך פאר דיר מיין שטעטל,
און ווער וועט זען דיין מארגן־שעה,
א גאלדן לעבן, א גאלדן קייטל
האט זיך איבערגעריסן דא?

וועל איך נאך פון אלקער זען
אין בלייכן טלית איינגעהילט,
ווי שיפאלאך אויף ים'ן גיין,
שאקלן זיך דעם טאטן מילד?

סבענקט די ראד אין וואסער קויטיק
נאך משה מילנער אויסגעמעלט;
גרויליך איז די מעשה, בלוטיק,
וואס דער סטיר דעם וואלד דערציילט.

יוסף פרעסמאן

צו ערינערונג פון אלע אומגעקומענע פונם שטעטל צפורהן און יונה קוסוי מיט די קינדער — א מתנה.

באמערקונג פון דער רעדאקציע:

דאס בילד אין שיינע פארבן מיט דעם ליד דערביי האט דער מאלער יוסף פרעסמאן געשענקט דער משפחה קוסוי (כסה). מיר דרוקן דא איבער דאס ליד אין דער היינטיקער טראנסקריפציע פון יידיש, כדי צו דערלייכטערן פאר די לייענער.

יצחק למדן ז״ל וברסטצ׳קה

ציון לנפש המשורר יצחק למדן, ע״ה

קשה קשה, מאד הכתיבה על פטירת רעי ומודעי, היקר והאהוב, יצחק למדן עליו השלום.

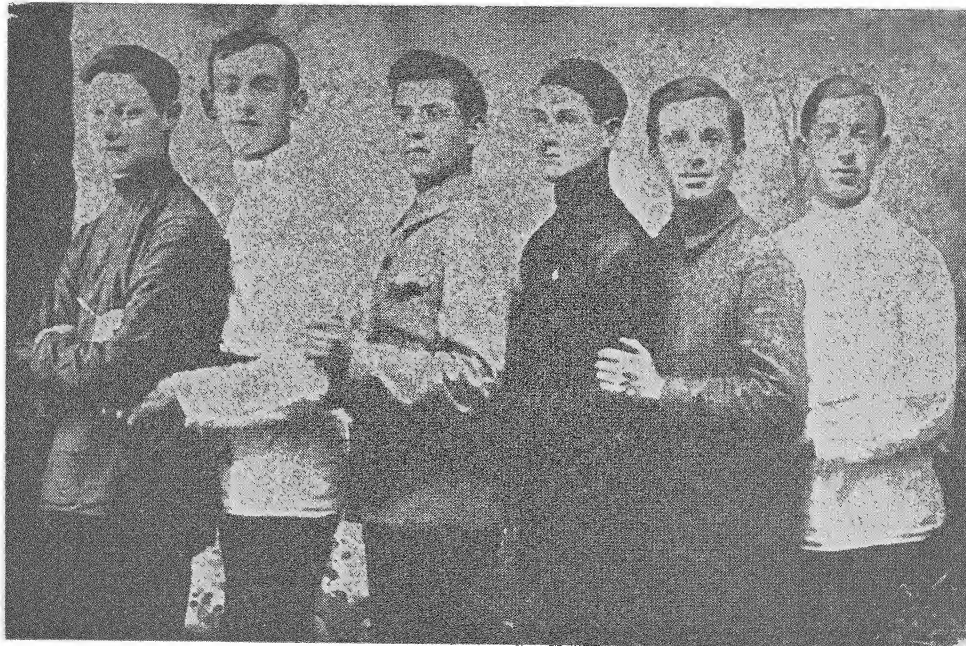
עדיין הלום חרדה הנני למשמע הבשורה הנוראה על מותו הפתאומי והחטוף.

אבל לבי מכני וקורא: מי כמוך יודע את ראשיתו של המשורר הדגול והיקר הזה? האם אין בזה משום קפוח תולדותיו ודמותו הספרותית? אסור להעלים אף פרט אחד, כלשהו, שיוכל להוסיף קו לקלסתר ראשיתו והתהוותו.

ובכן הנני נשמע למצפוני, ואני מתחזק להתרכז ולערוך את הרשימה הזאת.

הדבר היה בראשית שנת 1918. חזרתי אז מחזית המלחמה לקיוב. טרם הספקתי לנוח מתלאות המלחמה, נקראתי ללשכת החנוך והתרבות, ונדרשתי ע״י כהנשטאם המנוח, לנסוע לוולין אשר באוקראינה, לייסד שם בית ספר ולנהלו.

למרות סרובי, נכנעתי לפקודת מורי ורבותי, ואחרי טלטולים וגלגולים וסכנות־דרך נוראות, הגעתי לעיירה ברסטצ׳קה, שעל גבול גליציה.

מימין לשמאל: 1) י. ש. מרגלית; 2) א. לרר; 3) ?; 4) המורה (פרח) קויטני; 5) מרגלית; 6) המשורר יצחק למדן.

אחרי שהצלחתי לייסד את ביה"ס נתקלתי בבעיה החמורה של השגת מורים ומחנכים הגונים, שיהיו ראויים לתפקידם הגדול, שהוטל עליהם בתקופה ההיא, תקופת „הצהרת באלפור" והתעוררות העם לתחיה ולגאולה.

לאשרי הגדול זימן לי הקב"ה אברך אחד, מהעיירה הסמוכה — מלינוב.

ב

בחיצוניותו עשה עלי, בתחלה, רושם מתמיה... רגילים היינו להכיר את המורה, וביחוד את המורה העברי, בכל ארשת מראהו ותארו.

וכאן עומד לפני בחור בלונדיני, חסון כאלון, ממוגף במגפים גדולים ולבוש רובַּשקה (חולצה) רוסית ומעיל־עור קצר; וכלו אומר „שגץ" אוקראיני, שאין בו אף אבק „יהדות". כששאלתיו לשמו, ענני חרש ומבוייש: יצחק למדן.

מתחלה פיקפקתי וחששתי שמא לא יצליח; מפני החסרון בהכשרה פדגוגית, והעדר נסיון מספיק בהוראה. לכן שאלתיו באיזה מקצועות היה בוחר: ותשובתו היתה: ספרות חדשה ואגדה.

שני המקצועות האלה היו חביבים עלי מאד, ואני לימדתי אותם בכתות הגבוהות; אבל לטובת המצב, ביטלתי את רצוני ומסרתים לידו.

ואמנם לא התחרטתי כלל. חיש־מהר נוכחתי כי לידים אמונות היגשתים. גם בספרות וגם באגדה הפליא לעשות. במשך שנה וחצי הלעיט את התלמידים ממיטב הספרות העברית החדשה; החל ממ"ח לוצאטו עד ח. נ. ביאליק ובני זמנו. בחריפות ובעמקות יתרה היה חודר לתוך נפש יצירותיהם, והיה מנתחן ועושה מהן מטעמים ספרותיים, משיבי נפש.

ואשר לשעוריו באגדה — מי ימללם ומי יתארם?! למרות עבודתי המרובה הייתי משתדל להפנות אז, והייתי מתגנב על ראשי בהונותי, אל מחלקתו.

מחזה נפלא היה מתגלה לפני עיני. פעורי־פה ולטושי־עין יושבים התלמידים, ולמדן צועד, פסיעות גסות, במגפיו, ופיו מתיז ניצוצות אש, מְבַרֵק רעיונותיו ודמיונו.

עדיין חי בזכרוני שעורו על „חייו ומיתתו של משה ע"פ האגדה". הוא צלל לתוך הטרגיות הנשגבה, והתוגה העמוקה כתהום, שהקיפה את נפש המחוקק הגדול, אדון הנביאים, כאשר נודע לו שהוא הולך למות ככל האדם, וגורל אחד יִפָּקד עליו ועל כל יצורי תבל...

למדן ראה בטרגדיה זו את הסמל של החוק האכזרי הנצחי; שאין נ צ ח י ו ת בחיים... גם איתני הטבע כעשן יכלו, ורק הרוח תעמוד לעד.

גל של קדושה והתעלות הציף אז את נפשות כולנו. רחפנו בחלל העולם, מעורטלים מעלמא הדין, ונשמותינו צרופות וטהורות.

כתום השעור היה למדן כעולה מן הרחצה ממש, ובמו פיו היה אומר: „טיהרתי במקווה הכשר והטהור ביותר".

מאד נקשרה נפשי בנפשו, ואהבתיו אהבת נפש. בודד ומתבודד חי אז למדן. מחוץ לכתלי ביה"ס לא ידע ,ולא חפץ לדעת, לא את התלמידים ואף לא אנשים סתם.

בגבור עליו יגונו היה בא אלי ואומר: „נצא־נא לשחק בכדור, שמא ירוַח לי קצת...״ כך היינו מבלים במשחק הכדור, שעה־שעתים, ורגוע ושוקט היה שם לחדרו ולבדידותו הכרונית.

פעם קיבלתי את „השילוח״ ובפתחי אותו, ניצנץ השֵם יצחק למדן מעל לשיר; הראשון „דרכי״. כחץ מקשת רצתי אליו, חציתי את הרפש העמוק עד הברכיים, ובלום נשימה התפרצתי לתוך חדרו וקראתי: יצחק, הבט: ראה!...

בשדה הספרות העברית היו אלה ימי ערות ניכרת. בכרך ל״ה (תרע״ח—תרע״ט) של „השלח״, שבו פורסם שירו הראשון של יצחק למדן ז״ל, מופיעים משוררים וסופרים ותיקים וצעירים אלה ליד אלה. בין הצעירים גם כאלה, אשר יצירותיהם הראשונות פורסמו אז ואחר־כך לא המשיכו עוד בשדה הספרות היפה. פה ושם מורגשת תכונה של שידוד־מערכות על סף התקופה של בנין המולדת בארץ־ישראל, אחרי הצהרת בלפור. והשאלה הנוקבת היא: מה נוכל מאוצר ספרותנו החדשה להעביר למולדת הנבנית ולשזר בריקמת חיי־האומה המתחדשים שם. תהו אז במיוחד על ה„חדה טשרניחובסקי״ ותהיה זו באה לידי ביטוי ב ש ב ע מסות על טשרניחובסקי שפורסמו בכרך זה ליד האבטוביאוגרפיה של המשורר.

אות מבשר טובות לספרותנו המתחדשת היה גם בשירו הראשון של יצחק למדן.*

הנה השיר:

דרכי

אם דרכי ממני נעלמה, נסתרה,
ומנוחת כל מקלט לי זרה — —
מה טוב, הוי, מה טוב
לשוטט בחיים
ולנוד באין סוף!

מה־טוב לי לשוטט, התהלך יחידי,
לשכוח עברי, לשכוח עתידי,
ועולמות נפלאים
לקומם ולהרוס — —
ליצור לרגעים.

*) השיר „דרכי״ מאת יצחק למדן ושורות־ההסברה שקדמו לו הוסיפה מערכת הקובץ.

להקשיב ללחש ולרטט־סתרים,
לשירה עליזה ולשועת־מצרים,
להגה הרך של היונים,
לצריחת הנשרים,
ומשק אברות־האונים.

לשמוע הד־מרחק, הנמוג בדממה,
ורוח חרישית מתעוררת וקמה,
ושאגות־הסופה
הצוחקת בזדונה
ואימה במעופה.

את נהמות הימים אבירי־נחשולים
ושכשוך מי־נחל וגלים קלילים;
ולהוד הזריחות התבונן
ולנגה השקיעות
עם עצבן ויגונן.

ובכלם לפזר ניצוצות־נשמתי,
את כלם לרוות ביגוני ושמחתי,
לשנא, לאהוב,
לקונן, לשיר
ולצעוק מכאב.

ומה לי, אם דרכי ממני נסתרה?
שנאתי כל דרך בת־גבולים וצרה.
מה טוב, הוי, מה טוב
במרחבי החיים
לשוטט בלי סוף!

אודיסה, תמוז תרע״ח, יצחק למדן

*

בידים רועדות תפש למדן את גליון „השלוח״, ובעיניו נוצצו אגלי דמעות.
פתאום הצמידני אל לבו וחבקני ונשקני. מאז היה בא אלי בכל ערב, ולא זז ממני — ועשאני למקלט צערו ויגונו וחויותיו. יום־יום היינו מטיילים מחוץ לעיר, והוא היה מתנה לפני את רחשי לבו, לבטיו, סבלו ומצוקות נפשו היהודית והאנושית, וכל הבעיות המטרידות את רוח האדם. אני הטיתי למוסר אזני והייתי אומר לו: „מדוע אינך מערה אותם על גבי הנייר? שפה לטושה וסגנון ציורי יש לך, לכן אל תתעצל ואל תמנע טוב ממנו. הוא היה מקשיב ועונה: „צדקת; אכן צדקת...״

כאשר התקרב חג הפורים, בא אלי למדן בהצעה שנוציא, לכבוד פורים, עתון התולי בשם: „המגילה של זמננו".

עניתי לי שאין לי פנאי אף רגע, ושיש בכוחו הוא, לעשות את כל המלאכה, כידו הטובה עליו. היא חייך וקיבל ברצון את התפקיד; אמר ועשה.

מיד נגש אל המלאכה, הקדיש לה את כל זמנו. בכל ערב היה סר אלי והיה מראה לי את החומר הרב שהוא מכין ובאיפן מקורי: סיפורים, שירים, דברי בקורת, דברי הלצה ובדיחה, חידות, משלים וסטירות ופיליטונים, על מנהיגי ישראל וסופריו, והיתול — על ראשי הנהלה של העיירה ברסטצ׳קה.

את כל זאת כתב בכתב ידו הפניני והמהודר, וסידר הכל בחריצות יתרה ובכשרון רב.

והנה הגיע נשף הפורים. הבית היה מלא מפה לפה, עד אפס מקום; ופני למדן הצהילו, וחדוה לבשה את כל הויתו. זו היתה הפעם הראשונה שראיתיו בכך. נגשתי אליו ולחשתי באזנו את ברכת „שהחיינו". הוא צחק בכל פה ולהנאתו.

אחרי־כן הצגתי את למדן ומגילתו. מוקסמים ישבנו כל הזמן ושתינו בצמא את דבריו שהקריא לפנינו מגליונות יצירתו. הכל היה קב ונקי; הן מצד התוכן והן מבחינת הסגנון המיוחד לו, והצורה המהודרת, שהצטיין בה כל־כך.

בגלל החומר הרב, ארכה קריאתו, ובכל פעם היה מפסיק ושואל: „אולי די?" אנחנו מחינו ותבענו, בכל פה, עוד ועוד.

ככה העבירנו ממחלקה למחלקה עד שהגיענו למחלקת „משלוח המנות" שהכין. באופן שנון הגיש לכל אחד מאתנו את מנתו הראויה לו, ולאישי הקהלה, דק"ק ברסטצ׳קה — את חלקם הם, שקלע אל החומש והכליות.

(דרך אגב, כשנודע אח"כ לאחד מ„בעלי הגוף" שנתכנה בשם ה. כ. על „מנתו" ש„נתכבד" בה, נתקצף ואיים שישבר את עצמותיו של מי שהעיז לפגוע בו, ועמל רב עמלתי עד ששככתי את כעסו).

השמחה הקיפה את כל הנאספים, וההתלהבות בקעה השמימה; ולמדן — מי ידמה ומי ישוה לו אז?!

כתום קריאתו תפסנוהו וטלטלנוהו עד התקרה, ויצאנו ברקוד־ל חסידי.

אחרי לגימה כדת, קמתי והודיתי לו על ברכתו שהגיש לנו, ועל בכורותיו, המוכיחות על עתידו הגדול הנשקף לו בתור משורר, בתור מספר ופובליצסטון, ועורך חרוץ וכשרוני.

כך חלפו הזמנים עד פרוץ הבולשביקים את החזית הפולנית והתקרבו אל ברסטצ׳קה. הוא מיהר להמלט בעוד מועד, עם קבוצת חלוצים; ואחרי טלטולים והרפתקאות הגיע, בשנת 1920 לארץ ישראל.

*

כעבור שנה, עליתי גם אני ארצה, ומצאתיו עובד ב„קבוצת היעור" בבן־שמן שביהודה. הוא שמח עלי, וחידשנו את ימינו כקדם. הוא הרבה לספר על קורותיו וחויותיו בארץ, ועל הזכית הגדולה להיות בין בוני הארץ בגופם.

אבל תגובתו־סגולתו עדין ליפפה את כל הויתו ומעיניו ביצבץ יגון סודי. הוא התחיל אז לכתוב את הפיאמה שלו „מסדה". אחרי יום של עבודה מפרכת, בנטיעת

השתילים על הגבעה שבבן שמן, היה שב עיף ויגיע; ואחרי ארוחת הערב היה יוצא במחול ההורה עד שעה מאוחרת בלילה *).

אח״כ היה מתייחד בחדרו, עם נפשו ובדידותי, ועסק ביצירתו הספרותית, בה שפך את הגיגו ורחשושי לבו.

הרגשתי אז שכשרונו התחיל לפכות כמעין המתגבר, וכוכב חדש מופיע בשמי שירתנו. חבריו בקבוצת היִעוּר התיחסו אליו בחבה ובהערצה, והיו מאפשרים בידו להמשיך את עבודתו הספרותית. ככה עבד יומם — בבנין, ובלילה — ביצירה.

בשנת 1923, לפני עזבי את הארץ, נסעתי מירושלים לתל־אביב להפרד מעליו. הוא הפציר בי שאלון אצלו, כי יש לו הרבה, הרבה לספר לי. היינו עֵרים כל הלילה, ושיחתו שטפה כנחל איתן. היא גלל לפני את מגילת לבו, לבטיו הנפשיים, ספקותיו ונפתולי רוחו. גם על מצב בית אביו ותלאותיו ואסון אחיו,

---

*) הערת המערכת: לרגשותיו של למדן בימי עליתו לארץ ניתן ביטוי בקטע זה שבפואימה „מסדה״:

הָיְתָה רַבָּה הַמְּהוּמָה בְּשׁוּקֵי הַגְּאֻלָּה,
הָלַךְ רֵעַ אֶחָד לַמְּהוּמָה עָטוּף בְּטַלִּית הָאֲדָמָה
וְהַמַּאֲכֶלֶת תַּחְתֶּיהָ טְמוּנָה
לַעֲבוֹדַת אֵל נָקָם...
(אֲבוֹי לִי, כִּי בָרֵךְ אֲבָרְכֶנּוּ!..)

הִצְדִּיק שֵׁנִי דִּין־זְבָחִים וּמֵאֲחוֹרֵי הַמָּסָךְ הָאָדֹם
אֶת חֲלוֹם־הַגְּאֻלָּה הוּא רוֹקֵם
וּמְצַפֶּה לְפִלְאֵי מַעֲרָכָה אַחֲרוֹנָה...
(אֲבוֹי לִי, כִּי בָרֵךְ אֲבָרְכֶנּוּ, גַּם קַלֵּל אֲקַלְלֶנּוּ!..)

מוּטָל שְׁלִישִׁי בְּצִדֵּי־הַדְּרָכִים וְעֵינָיו עֲצוּמוֹת,
וּפְקוּחוֹת רַק אָזְנָיו הַמְּצַפּוֹת לְפַעֲמֵי הַסּוֹף — —
הַגּוֹאֵל הָאַחֲרוֹן, הַיְחִידִי.
(אֲבוֹי לִי, כִּי לֹא אוּכַל בָּרְכֵהוּ,
גַּם לֹא אוּכַל קַלְלֵהוּ!..)

וַאֲנִי — —
עִם חֲצוֹת לַיְלָה, בִּמְהוּמַת הַשְּׁוָקִים,
בְּעוֹדִי מְחַשֵּׁק אֶת נַפְשִׁי הַמִּתְפּוֹרֶדֶת
בְּחִשּׁוּקֵי־אֹמֶץ אַחֲרוֹנִים,
בָּרַחְתִּי אֱלֵי סְפִינַת גּוֹלִים
וָאַעַל מַ סָ דָ ה.

הרבה שיחו. ביחוד הרבה לדבר על המצב הקשה ועל המצוקה, שבה היתה נתונה אז ארץ ישראל, ועל גורל עמנו ברוסיה ובפולין. הדברים היו אז מרים וספוגי יאוש.

לבסוף נשתתק ושנינו ישבנו דוממים. ישבנו ככה כרבע שעה. פתאום התנער, קם והתחיל פוסע בחדר, אנה ואנה, ומדבר בקול: „לא, לא; אי־אפשר; אחרת — אי־אפשר; חברי מ. התלוצץ היום ועשה את עמנו וארצנו למטרה לחצי לעגו הגס, באמרו; ארץ א לאנד... ישראל — א פאלק... וים כנרת — א ים...'

ואני אומר: כן; ארץ ישראל היא כן ארץ־ארצנו! ישראל הוא עם, — עמנו הוא; וים כנרת הוא ים, מפני שהיא ימנו; בין אם נרצה או לא, על כרחנו נענה אמן לגזרת גורלנו החרוץ".

אח"כ ניגש אלי, שם את כפו על כתפי וקרא: צבי, יקירי, הנך נוסע לאמריקה; צאתך לשלום ושובך הנה לשלום; שא־נא את שלומי וברכתי לאחינו שם ואמור להם: „אל תשקטו על שמריכם עד שתראו בעיניכם, את ארצנו בנויה ומכוננת".

תוך כדי דבור תחב את ידו לתוך כיס חיקו והוציא משם מעטפה. הוא פתח אותה וקרא: הבט, צבי, זהו הדרכון שלי שהתקנתי לי לנסיעתי חוצה לארץ...

ופתאום צנח: „לא, לא אסע מכאן; לא ארד „מצרימה", ולא אחיה על אדמה טמאה;" וכהרף עין תפש בשתי ידיו בדרכונו, ויקרעהו לשניים.

...מאז חלפו כבר כ־ל"ב שנה והתמונה המזעזעת הזאת, עדיין מרחפת לנגד עיני, והיא מלווה אותי תמיד...

צבי פרח־קוויטני

מיאמי ביטש, פלורידה

י"ח בכסלו התשט"ו

יעקב רבינוביץ

יצחק למדן „בן" ווליו

יצחק למדן הוא „בן" ווליו, פרובינציה זו שנתחלקה בין פולין ורוסיה אחרי מלחמת־העולם הראשונה, ושיהודיה הלכו ברובם הגדול לאיבוד גם בזו וגם בזו, בשתי הארצות. ווליו שימשה בעשרות השנים האחרונות תחלה בתור מעיין בלתי פוסק לחלוצים, וגם מקור למורים עבריים לפולין. לא התבוללות רוסית־פולנית ולא התנכרות יידישאית, ורק נאמנות ומסירות לארץ־ישראל ולעברית, וכאילו נמסר בידה התפקיד למלא את החסר והלקוי במקומות אחרים. בבקרי בשנת תרצ"ח בפולין נתקלתי גם בעיר מולדתי (שאבדה באבדן הכללי הישראלי), גם במקומות אחרים — במורים עבריים מווליו, ודומה כי ווליו זו מבארת לא־מעט את למדן המשורר והפובליציסטן. יש כאלה החושבים את למדן לחד־צדדי קנאי, לנתון יותר מדי בעולמו היהודי; כזאת היתה ווליו; בשהותי בעיירה ווליניאית עוד בשנת תרס"ט נתקלתי בקלויז חסידי חבד"י עם

חברת ש״ס, ביהודים נתונים בעולמם המיוחד, שקטים ובעלי־נימוסים ידרך־ארץ כליטאים מתנגדים טובים. והניער נתון בעברית ובציונות עוד אז.

חשבתי: אולי זה אי, כמו שהיו עיירית־איים מספקי חלוצים עוד לעליה השניה. ואף פה בארץ נתקלתי לא אחת בוולינאים כאלה מפינות שונות.

היתה פעם גם נקודה וולינאית ספציפית: „הר כנרת״, קבוצה חמימה וטובה.

ואין לשכוח כי וולין נתנה לנו את ביאליק ואת פיארברג. אולי ייראה זה מוזר, אך בנוער של סביבות אלו מורגשת היתה תחלה השפעת פיארברג יותר מזו של ביאליק. נדמה, שהדרך מפיארברג הוליכה אל ברנר. ודומה, כי בין שני צירים אלה מתלבטת שירת למדן.

(מתוך „רשמים מויהלין״ ב„ילקוט ויהלין״, כרך ראשון, קובץ ו׳)

י צ ח ק ל מ ד ן

יהדות שבלב

קיבוצי ישראל בארצות אירופה, שנמחו בידי תלייני־הגויים מעל מפת העולם — אם כי בדרך כלל אחת היתה מסגרתם, מסגרת „עם לבדד ישכון״ בין הגויים — לא אחד היה פרצופם. קיבוץ קיבוץ ופרצופו, סגנון חייו, תכונותיו וסגולותיו. שוני זה רבים מקורותיו, מהם גלויים ומהם נעלמים וחבויים במעבה דורות ובמסתרי נופים ואקלימים. מה שחסר היה באפיו של קיבוץ פלוני ניתן לקיבוץ אלמוני. זה שעשיר היה בתחום אחד, עני היה בתחום אחר, וההיפך בחברו. וכך השלימו זה את זה והיוו ביחד אותה כנסת־ישראל גדולה באירופה, שהיתה במשך דורות לא רק רוב מנינה ובנינה של האומה, אלא גם הבאר הראשית שלה, באר מימיה החיים והמחיים של האומה.

יהדות וולין, כחלק ניכר מיהדות אוקראינה הגדולה, לא דל היה חלקה במסכת מגוונת זו של כנסת ישראל. תכונותיה היקרות הפרו בהתמדה את חיי ישראל בנכר דורות אחרי דורות וסימני עקבותיה ניכרים יפה בדרכי שיבת־ציון החדשה ובחזונה. לא הבריקה יהדות וולין בחריפות וגאונות תורנית, אינטלקטואלית כיהדות ליטא; לא עוטרה לה עטרת יחש ולא נתגאתה בגינוני־רחבות כיהדות פולין, אך תחת אלה נתברכה ב ח ו ם ־ ל ב, בפשטות עממית ושרשית, הדבקה ביסודם ובעיקרם של דברים ולא בעיטורי הנוי והקישוט שלהם. היתה זו י ה ד ו ת ־ ש ב ל ב ששפעה הרבה אהבה ונאמנות, שהילכה את סגולותיה לים של כנסת־ישראל הגדולה בהשקט, בנאמנות מתמדת וללא התבלטות, כאותם נחלים שוקקים בוולין, העושים דרכם המוצנעת בצל יערות. יסוד ה ל ב הוא בעיקר הנותן איתותיו היקרים בכל יצירות רוחה של היהדות הוולינית, הוא ההומה בין השטין הנבאים של „יון מצולה״ לרבי נתן־נ ט ע ה נ ו ב ר ומזדקר ממוסרו ומשליו של ה מ ג י ד מ ד ו ב נ א; הוא הרקע לאורח חייהם ותורתם של א ב ו ת ה ח ס י ד ו ת; הוא לא נפגם גם ב ה ש כ ל ה הוולינית, אשר בניגוד לפניה

הזועפים וקפדנותה הרציונליסטית של ההשכלה במקומות אחרים, נתגלתה בוולין בדמותו החמה, הלבבית־אצילית של ר ב י ״ ל; והיא שאצל מאור־מעמקיו על גזע נופו רב־השרשים של ב י א ל י ק ונשקף מעיניו העצובות והחולמות של פ י א ר ב ר ג.

יהדות־של־לב, וכמה לבבות הולמים, שופעי חיים ויצירה וזורעי אור נאמן, יכלה עוד יהדות זו להוציא מתוכה! והנה באה מפלצת־גויים־אין־לב זו ורמסה בטלפיה הטמאים את הלב היקר הזה יחד עם לב־חייה הגדול של כנסת־ישראל באירופה.

(„על יהדות ווהלין" ב„ילקוט ווהלין", כרך שני, קובץ ט׳)

„משורר צעיר הרוצה בעילום שמו..."

ילד הייתי ותלמיד בית־הספר, כאשר משוררנו הדגול יצחק למדן ז״ל היה מורנו והוא גר אז בבית הורי באחד החדרים הנוחים והיפים שבבית. שקט היה האיש וצנוע בהליכותיו, דיקן ומקפיד בסדרי חייו. ימים ולילות היה יושב סגור בחדרו, רושם וכותב, וכאשר הייתי נכנס לחדרו ופונה אליו באיזה ענין, היה מסתכל בי, שקוע במחשבות, כאילו הורדתיו מעולם אחר.

הוא היה מורנו לספרות. בהכנסו לכתה נראה לנו כסר וזועף, אך פניו השתנו והיו לנעימים עד מאד, כאשר החל להרצות ולקרא לפנינו שירים. זכורני, כאשר שאלנו אותו פעם לתומנו, מי מחבר השירים שקרא, השיב בבת־צחוק על שפתיו: אלה שירי משורר צעיר הרוצה בעילום שמו. ואנו, לא ידענו ולא פללנו, כי משורר צעיר זה יהיה ליוצר הגאוני של „מסדה".

קרית עמל — י ה ו ד ה מ ז ו ר י (מזוריק)

יצחק למדן על ברסטצ׳קה

לכינוס הארצי של יוצאי ברסטצ׳קה בישראל, שנערך בחודש אייר תש״ז ביגור, שלח יצחק למדן את האגרת הבאה:

רמת־גן, כ״ז אייר תש״ז (16.5.47)

לכינוס הארצי של יוצאי ברסטצ׳קה שלום!

בגלל עיכובים חיצוניים שונים לא יכלתי, לצערי הרב, להענות להזמנתכם ולבוא אל כינוסכם כאשר היה עם לבבי לעשות, ואני מרגיש אפוא צורך נפשי לשלוח אליכם, לפחות, דברים אחדים בכתב.

אינני בן ברסטצ׳קה, אבל כידוע לכם, היתה עיירתכם אחת התחנות האחרונות בנדודי העלומים שלי בדרך לארץ־ישראל, ולא רק זכרונות פרטיים מקשרים אותי לברסטצ׳קה ולאנשיה באותם הימים, אלא יותר מזה: זכרונות ד ו ר, דור

עברי צעיר באוקראינה של אותם ימי „בין הזמנים" המסוערים, אחרי מלחמת־העולם הראשונה, דור שהגיח והתנער מערמות השלכת והמפולת של המלחמה והזוועות שלאחריה וכסער־אביב חלף במשכנות־ישראל הדוויים והנענים תחת ידם הרוצחת של צאצאי חמיל וסרדיטי הַלר — סער־אביב אשר נשא בתוכו את זרע החלוציות המעפילה, חלוציות העליה השלישית רבת־העלילה. לא קטן הוא חלקה של ברסט־טצ׳קה בעליה שלישית זו ובעליות החלוציות שלאחריה. כרוב ערי ווהלין ועיירותיה חוננה גם ברסטצ׳קה באותה ציונית שרשית, נאמנה יתמימה, שלא טיפסה על סולמות של אידיאולוגיה ודיאלקטיקה אלא מעורה היתה במעמקי ההרגשה העממית הישראלית ישרת־הדרך ונתברכה בתכונתה היקרה של היהדות הווילנאית בכלל, זו י ה ד ו ת ־ ה ל ב שנתבטאה במשך הדורות באישים כגון ר׳ נתן־נטע הנובר בעל „יוֵן־מצוּלָה", אבות־החסידות בני ווהלין, המגיד מדובנא, ריב"ל, ואחר־כך בפייארברג וביאליק.

היה היתה ברסטצ׳קה. כעת אנו מדליקים נרות־נשמה לזכר כ ל משכנות־ישראל ההם ולזכר כ ל קהילות־ישראל אשר בתוכן. איש איש ונרותיו, בית בית ואבלו, עדה עדה ויתמותה. היה כל בית־ישראל ליתום גדול אחד בעולם חורג ואויב. יודעים אנו להעריך כל מה ש ה י ה לנו בתפוצות הגולה ועתה איננו ונתיתמנו ממנו, אך היש ביכלתנו להעריך כמה כוחות־חיים ו אֵ י ל וּ עצי־חיים ופירות־יָקָר עוד היו יכולות להוליד ולהצמיח אותן קהילות־ישראל רבות וגדולות שהֱקִיץ עליהן הקץ האיום הזה? כלום יש ביכלתנו לשער מה היו עוד יכולים משכנות־ישראל קבורים אלה לתת לנו ואשר שוב לא ינתן ולא יבוא לעולם? הננו איפוא יתומים כפולים ומכופלים, ועל עמוסי יתמות כפולה ומכופלת כזו עוד הוטל היעוד להביא שילומים ליתמות־עם זאת! מסופקני, אם היה פעם דור בישראל, אשר כל כך הרבה הוטל והָעֲמַס עליו כעל דורנו זה, דור שארית הפליטה בארץ־ישראל. אבל כל אשר הוטל — ויהא זה למעלה מכוחו של דור ואנוש — עלינו לשאתו, שאם לא כן נהיה כמצדיקים עלינו את דין השואה הגדולה, וצל־האימים שלה יוסיף לאיים גם על הבאות והבאים שלנו. עלינו, המעטים, הוטל עתה לא רק להספיק ולעשות את עבודת הרבים־הרבים שנעקרו מאדמת חיינו, אלא גם למלא את מקום אלה שעיד עתידים היו לבוא, לפרוח ולגדול. עלינו איפוא להכפיל את עצמנו פי כמה וכמה באחריותנו, במעשינו, במלחמתנו, וכל לב חי בתוכנו צריך להלים ולדפוק ברצון־לפדות כמאה לבבות יהודים שפעמו אתמול ועתה שוב אינם לנו. תהא נא הכרה זו נר לכינוסכם, המעלה ביגון ובכאב את זכרה של ברסטצ׳קה ויהודיה אשר נספו עם כל קהל קדושי עמנו על אדמת־הגויים הטמאה.

שלכם ביגון על הנעדרים ובתוחלת
ישראלית קשת־עורף לבאות —

י צ ח ק ל מ ד ן

לא ידעו עד כה שירים בשפת אידיש, שחיבר אותם יצחק למדן. שיר זה הוא היחידי שנמצא בכתובים, שמור אצל בנימין וולטר, ויש להניח, כי כתב־היד השמור אצלנו הוא כתב ידו של המחבר.

י צ ח ק ל מ ד ן

שטילער, שטילער...

שטילער, שטעלער,
נישט געשריגן,
מער געקלערט
און פיל געשוויגן...

און אויב גערעדט,
איז נישט ליארעמען;
שטילע קלאנגען
נאר דערווארעמען.

נאך וואס געשריגן
און געליארעמט;
שטילע קלאנגען
נאר איר ווארעמט *)

נאר איר ווארעמט
די נשמה,
טריפט מיט טרויער־
מיט נחמה...

זיס באצויבערט
ווי זון־פארגאנגען
זיינען אויך
די שטילע קלאנגען... **)

פליסן רואיק,
נאר טיף געגראבט,
נישט דערערעדט
און פיל געזאגט...

רייסן הערצער
און היילן אויך,
היילן טרויעריק,
נאר זיס און ווייך;
און זיי טרייסטן
און דערציילן,
אנטדעקן פיל,
נאך מען פארהוילן...

*) בכתב־היד בית זה במסגרת, שמשמעותה כנראה: ניסוח אחר לבית הקודם: המעתיק.
**) וכאן במסגרת השורית: מעג מען רואיק גראבן טיף (הערת המעתיק מ.ז.)

בין הראשונים בקלוסובה

בגמר ההכשרה לעליה לארץ בחווה החקלאית בגודי־טורקה שבדרום פולין, אמרתי להמשיך לימודי בעיר ברודי, עד שיגיע תורי לעליה. אך המועצה הגלילית של „החלוץ" בוולין סברה אחרת ונקראתי לסייע בארגון גרעין לקיבוץ להכשרת חלוצים במחצבה שבכפר קלוסוב שהחלו להקימו בעיר סארני. ההבדל בין גודי־טורקה לבין קלוסוב, השוכן במזרחה של פולין ליד גבול רוסיה, לא היה מבחינה גיאוגרפית בלבד, אלא בשינוי מהותי של הסגנון, האופי, ההרגלים ותוכן־החיים של החלוצים ואוכלוסי המקום.

אסיפה בקבוץ קלוסובה עם ראשוני מייסדיו.
במרכז ע"י השלחן בישיבה:
אברהם כהנא ואבן־זהר (פינקלשטין) מזכיר ועד הפועל של הסתדרות העובדים

בבחירת מקצוע חדש וקשה זה — עבודת המחצבה, להכשרת חלוצים, היה מעין סטיה מן המוסכם והמקובל בהכשרה הכללית, שהיתה מושתתת על חקלאות, מנסרות, נגרות וכו'. גם מסגרת ההכשרה בקלוסוב היתה שונה בעיקרה מזו שהיתה נהוגה בקיבוצי־הכשרה אחרים, שהיוו יחידת־הכשרה עצמאית דבר, שהקל בהרבה על הסתגלותם של החלוצים בגלל העזרה ההדדית, השפה והמטרה המשותפת, שהיו נתונות; ואילו בקלוסוב היה עלינו להשתלב במחנה של מאות פועלים־גויים מאומנים והועמדנו לפני מיבחן רציני: מול אבן־השחם הקשה במחצבה הגדולה והעיניים הבוחנות והסקרניות של קהל הגויים, שהביטו בלעג על הז'ידים, שקיבלו על עצמם להיות ככל הגויים.

ידענו, כי ניבחן בעיקר בלימוד העבודה והמקצוע. הכרתנו זו עמדה לנו, ותוך זמן קצר התגברנו — האראלים על המצוקים — וכבשנו עמדות נכבדות במקצוע החציבה. לארגון הפעולה יצא אתי מברסטצ׳קה גם עזריאל, אחיו של מלך גולדנברג.

תנאי הדיור, המזון וההלבשה היו ירודים, אך לא ייחסנו חשיבות לכך. החלטנו גם לא לקבל עזרה מההורים ולכלכל את עצמנו באמצעים שעמדו לרשותנו. במשך הזמן כבשנו מקומות-עבודה נוספים במנסרות שביערות קלוסוב, וזאת הודות לפעולתו הנמרצת של שמחה פינקלשטין (= אבן-זוהר, מזכיר ועד-הפועל של ההסתדרות), ששימש מזכיר הקיבוץ. צבורנו גדל ועלה.

נצחוננו זה בעבודה נסך בתוכנו אומץ ותקוה, ויכולנו להתמסר גם לארגון העבודה התרבותית, אשר ריכוזה הוטל עלי. הפעולה התרבותית, השירה והריקוד העמיקו את דבקותנו בהויה החלוצית ועוררו את הנוער היהודי במקום ובסביבה הקרובה להצטרף אלינו. חיינו היו מעניינים, ראינו בהם תוכן רב ולא הישג חולף בלבד. כעבור זמן אישרנו קבוצת חברים, שקיבלו את הכשרתם, לעליה, ובראשם את שמחה אבן-זוהר. הסתדרות „החלוץ" והתנועה הציונית בעיר סארני ערכו נשף-פרידה לעולים אלה ובדברי ברכתי אמרתי אז בין השאר: „אנחנו היינו היהודים הראשונים, אשר כבשנו כאן את אבן-השחם הקשה, כמו כן את הלבבות של „הערלים" וחצבנו מתוכנו את האדם העובד החדש ואת החברה החדשה. יבוא יום וקלוסובה זו אשר חצבנוה והשקענו בה את מיטב כוחותינו תהיה לסמל ולאגדה לנוער שיבוא אחרינו למקום זה להכשיר את עצמו לעליה לארץ-ישראל".

ואכן, היתה קלוסוב במרוצת הזמן לסמל ולאגדה, ובכור ההיתוך של המחצבה בקלוסוב הוצבו וצורפו אלפי בני-נוער, אשר ארצנו התברכה בהם.

א ב ר ה ם כ ה נ א

ראשוני החלוצים בקלוסוב ומייסדיו מברסטצ׳קה.
במרכז: אברהם כהנא

הכרת טובה על פגישה ראשונה עם אנשי ברסטצ׳קה

בספר „העליה השניה" מספרת חיותה בוסל על עליתה לארץ יחד עם יוסף כוסל. את דבריה היא מסיימת במשפטים אלה:

„ביום גשם וערפל באנו לנמל יפו. מאושרים היינו לראות חלוץ אחד שבא אל הנמל לפגוש את בת־עירו אשר אתנו באניה. זה היה יוסף קליבנר, שבא לפגוש את מ. קטרבורסקית מברסטצ׳קה, העיירה שהיתה מפורסמת כבר אז, בשנת תרס"ח, בחינוך הציוני של הנוער. מיד נקבעו יחסי־ידידות, ועד היום שמורה בלבי הכרת טובה על פגישה ראשונה זו ביום ביאי ארצה".

ובפרק מחייו ומותו של יוסף בוסל, שבספר זה, מזכירה חיותה בוסל:

„...ואני עליתי לצפת לקנות כלים הדרושים לקבוצה. פתאום הרגשתי שרגלי כבדות וראשי עלי סחרחר ולא ידעתי את נפשי. סרתי לבית החברה שרה קטרבורסקי, שניהלה בצפת בית־ספר למלאכת־יד מיסודה של חנה טהון. היא קבלתני בסבר פנים יפות ואני שכבתי לנוח במטתה. איזו חמימות נעימה השתפכה בכל גופי, ולבסוף נרדמתי וישנתי שינה מתוקה..."

ונתן חפשי בספרו על בריתו עם הארץ בספר זה מזכיר: „בבוקר השכם אכלתי לחם וענבים ומיהרתי אל המושבה. על יד בית־הפקידות „מנוחה ונחלה" נפגשנו כולנו, מכרים ושאינם מכרים, קהל רב של פועלים עברים, רובם חדשים, מלבד המון פועלים ערביים. כעבור זמן נודע לנו, כי עסקן־הפועלים מטעם „הפועל הצעיר", יוסף קליבנר, הוא שטרח בסידור העבודה למעננו ובסידורים כספיים מסויימים לצרכינו עד שנקבל שכר־עבודה".

על עיירות בב"ל

העיירות ברסטצ׳קה, בורמל וליבוטשיבקה, אשר ראשי התיבות בשמותיהן ב׳, ב׳ ל׳, כונו על ידי יוסף ויץ: בב"ל. נראה לי, כי שם משותף זה הולם אותן, ולא בשל הקירבה במקום בלבד, אלא גם מפני שלשלשתן, או לתושבי היהודים שבהן, היו הרבה תכונות עיקריות משותפות. מקום הולדתי היתה ליבוטשיבקה, הצעירה בין השלוש, והיו בה רק כשני תריסרים משפחות יהודיות בין מאות משפחות של גויים. מוקפת יערים ושדות מוריקים, על פרשת דרכים בין ברסטצ׳קה ואורחוב, היתה עיירתי כפרבר של ברסטצ׳קה, ויהודיה אנשי עמל חדורים רוח לאומית ובעלי הכרה ציונית.

זוכר אני יפה את בית הסבא ר׳ משה צ֗׳רניאק והסבתא רייזל ז"ל, הבית הגדול, שבו טיפחו חיבה לכל בני המשפחה והדאגה לשלום כל אחד מהם. על אף הקשיים בקיום יום־יום ושכר־הלימוד הגבוה למדי, חינכו רובם את ילדיהם לתורה, לעבודה ולאהבת הזולת.

כן אזכור את הדיד ר׳ יואל הכהן צימרמן, מרביץ תורה בישיבה, שהיה בא הביתה לחוג את חג הפסח בחיק המשפחה, ואנחנו, הילדים, היינו מתכוננים שיבחון אותנו בסידור של אמא. את חיים צימרמן לא ידעתי מהבית, שמעתי רק

עליו מפי אבא ואמא, שהיו מספרים עליו שהוא בארץ־ישראל ודיברו עליו כעל גאוות המשפחה כולה.

אחי וחבריהם עסקו כל השנים בעבודה צבורית, במצוות הכנסת אורחים וביחוד פעלו למען הקרנות הלאומיות. ההשראה הציונית קיבלה ליבוטשיבקה מברסטצ׳קה, שהיתה כולה ציונית, פעילה ותוססת. מורי הדרך לציונות היו יצחק מרגלית, אברהם יהודה פולק, המשפחות קליבנר וקטבורסקי והרוקח פורר, מחנכי דור ציוני בברסטצ׳קה ובסביבה.

בורמל שכנה על גבעה, והסטיר, הזורם על ידה, היה נמוך משטח העיירה. גם היהודים תושביה אנשי עמל היו וחדורים רוח לאומית. הדור הצעיר היה תוסס ופעיל בעבודה ציונית. היו אמנם אי אלה מתנגדים לציונות, אך השפעתם לא היתה ניכרת. באוירה, ששלטה בעיירה, לא היתה אוזן קשבת למתכחשים לעמם ולאלה שיצאו לרעות בשדות נכר.

נשמות כולם תהיינה צרורות בצרור חיינו.

ב ן ה ע י י ר ה

האחרון מיוצאי ברסטצ׳קה שראה את העיירה בחורבנה

בט׳ בתשרי תשכ״א (30 בספטמבר 1960) הגיע לישראל דוד קורין, בן עיירתנו ברסטצ׳קה, האחרון מבני עיירתנו, שבא אלינו. בשיחה עם דוד קורין מסר לנו את הפרטים הבאים, במיוחד על ביקורו בעיירה אחרי השואה.

דוד קורין עצמו ניצל מהשואה, לאחר שגויס לצבא־האדום כשלושה חדשים לפני פרוץ המלחמה בין גרמניה הנאצית לבין ברית־המועצות. אחר כך נסוג עם הצבא־האדום לפנים רוסיה. עם שחרורו מהצבא האדום בסוף המלחמה התיישב בקובנו שבליטא והיה שם כשלוש־עשרה שנה. בשנתיים האחרונות היה בפולין ומשם עלה לישראל ויושב בבאר־שבע.

חששו לפרעות וארגנו הגנה עצמית.

עם התפוררות השלטון הפולני ולפני כניסת הצבא האדום חששו תושבי העיירה מפני פרעות, לאחר שהגיעו שמועות לברסטצ׳קה על ארגון כנופיות שונות בסביבה, העומדות לפוצץ את העיירה על תושביה היהודים. התארגנה מיד קבוצה של הגנה־עצמית להגן על חיי היהודים עד בוא הצבא האדום. לא אירעו כל התנגשויות בין יהודים וגויים בימים ההם.

בימי הכיבוש הסובייטי.

עם הכיבוש על ידי הצבא האדום הוסרה אמנם כל סכנה של התפרעות, אך מצבם הכלכלי של היהודים הורע מאד. המסחר הופסק והחנויות נסגרו. מלאי הסחורה, שנשאר בחנויות, נאלצו למכרו לשלטונות הסובייטיים במחיר, שהם קבעו ותמורת אגרות־חוב סובייטיות. בעלי־המלאכה שבעיירה אורגנו בארטלים

ועבדו בשביל הצבא האדום. הכסף הפולני נשאר בשימוש עד 1941, ורק אז הוחלף בכסף סובייטי. חלק מהבתים הוחרם על ידי השלטונות ונמסר לידי הרוסים. בית־הספר העברי „תרבות" נסגר ונשאר בית־הספר הפולני, ששפת־ההוראה בו היתה רוסית. המוסדות הסוציאליים נסגרו ולא אופשרה כל פעולה מטעם הקהלה היהודית. בתי־הכנסת נשארו פתוחים והרשו להתפלל בהם. כן ניתנה רשות לאפות מצות. מועצת העיירה אורגנה והורכבה רק מתושביה האוקראינים; גם במשטרה שירתו רק אוקראינים, בני המקום. עזרה רפואית ניתנה לכל התושבים חנם אין כסף. עם בוא הצבא האדום היו בברסטצ׳קה פליטים יהודים רבים מסביבות לודז וורשה, הצבא האדום גירש אותם, בעגלות־חורף העבירו אותם לברודי, ומשם, כנראה, לפנים רוסיה.

בפרוץ מלחמת ברית־המועצות־גרמניה.

עם פלישת הנאצים נסוג דוד קורין עם הצבא האדום עד אורל. בתור חייל השתתף בקרבות רבים נגד הצבא הנאצי, נפצע פעמים אחדות, התקדם אחר־כך עם הצבא האדום עד וורשה, ומשם עד נהר אלבה.

עם שחרורו מהצבא־האדום בשנת 1945 נסע לליטא ובקובנו עבד בתור טבח במסעדות „מטרופול" ו„גינטי".

בקובנו ישנה אמנם קהלה יהודית גדולה, אך אין בה בתי־ספר יהודים. שפות־ההוראה בבתי־הספר הן ליטאית ורוסית.

ברגל לברסטצ׳קה.

בשנת 1958 החליט דוד קורין לעזוב את ליטא ולעבור לפולין. לשם זה היה צריך לנסוע לברסטצ׳קה ולקבל שם תעודה מהשלטונות, שהיה אזרח פולני לפני המלחמה. מקובנו נסע לוילנה ומשם ללבוב ולברודי ברכבת. מברודי נסע בעגלה ללשניוב, אך משם נאלץ ללכת ברגל לברסטצ׳קה, כי לא השיג כל כלי רכב.

מראה העיירה אחרי חורבנה.

בהגיעי לברסטצ׳קה — — אומר דוד קורין — — נחרדתי ממראה העיירה. בתי העיירה נמחקו כמעט כולם מעל פני האדמה, מלבד בתים בודדים אחדים, שנשארו במצב טוב; ואלה הם: בית פוכלניק, בית יוסף אוסטרוב (הצלם), בית יעקב וויסברג (מועצת העיירה בבית זה); ליד ביתו של משה לייב קורין — — מסעדה; כן נשארו הבתים של שלמה גרובמן וברל טסלר; בביתו של וובר — — מלון; בנין הקינו בפרבר נשאר; הגשרים נשארו, טחנות־הקמח נהרסו; בנין בית־הכנסת הגדול נשאר ונמצא בו בית־חרושת לנקניק; בבנין הכנסיה הפולנית פתחו בית־חרושת לשמן; בנין בית־הספר „תרבות" נהרס; על ידו נמצאת טחנת־בנזין. הכביש נמשך ישר מהגשר שעל יד ביתו של אבא רימר, דרך המגרשים הריקים, שעליהם היו בתי חרש וסירקיס, ומתחבר עם רחוב פילסוצקי. כאשר באים מהפרבר רואים מיד את הסטריקיס, כי הכל נמחק. השטח מכוסה עשב־רע. בבית־הקברות נשאר רק חלק של המצבות. הגדר נהרסה. נראה, שנעשה נסיון להקים את הריסות הבתים, אך הפסיקו אחר־כך משום מה.

מפי גויים.

בברסטצ׳קה וגם מחוצה לה לא נפגשתי עם יהודי העיירה (בדרך חזרה מברסטצ׳קה עלה בידי להתקשר בטלפון עם אליעזר לרר, הגר בלבוב, אך להפגש אתו לא הצלחתי), מבין הגויים היה נאֶסטֶר הראשון שפגשתיו. הוא קיבל אותי יפה, לנתי אצלו ומפיו שמעתי פרטים על ה״אקציה״ בברסטצ׳קה, הדומים לאלה, שנמסרו על ידי בני העיירה שהגיעו לארץ לפני. נאסטר סיפר לי במפורט על עינוייה של רחל, אשתו של שמואל לרר, ושלום וַוסרטרֶגר, שקשרוהו בתייל דוקרני ועינוהו יום וחצי, ולבסוף רצח אותו אחד הנאצים הגרמנים. כן סופר לי, כי וולוויל קליין (גיסו של חיים איצ׳י), שהיתה לו רשות לצאת מהגיטו ולהכנס לתוכו, הצליח להציל את עצמו ואת בני משפחתו עם חיסול הגיטו, אך האוקראינים והנאצים הגרמנים תפסו אותם אחר־כך ורצחו אותם.

דוד קורין פגש גם את חרטון ואת מקסים. רוב המכרים הגויים התחמקו מלספר על הטבח בברסטצ׳קה וסירבו להשיב על שאלותיו בדבר שמות המרצחים והשודדים. אין ספק, כי אחרי שיחרור העיירה מידי הנאצים נשארו עוד מספר בתים רבים במצב טוב, אך שונאי ישראל מבני המקום, ששדדו את כל שהיה עוד בפנים, פוצצו את הבתים והרסו אותם עד היסוד, למען מנוע, שיקום ישוב במקום זה. חששו שישובו עוד יהודים וירצו להתיישב במקום העיירה.

קברי־אחים.

על קבר־האחים בדרך לסמוליב, ליד אחוזת לאַסין, הקימו הרוסים מצבה ועליה כתוב בשפה הרוסית, כי במקום זה נקברו 4500 יהודים מברסטצ׳קה והסביבה, שנרצחו על ידי הבנדיטים הנאצים. מסביב לקבר אין גדר. נאמר לדוד קורין, כי לאחר שהצבא האדום שיחרר את העיירה מהנאצים פתחו הרוסים את הקבר הזה וניסו לזהות את הגויות לפי רשימה, שהיתה בידי גיסו של נסטר, אך הפסיקו מיד, כי הגויות היו כבר במצב של רקבון.

ליד קבר־האחים שבחצר רציברובסקי אין שום מצבה ושום ציון.

מזועזע ממראה החורבן, בודד בצערו העמוק ליד הקברים, שבהם הוטמנו קרובים וידידים, נשמות יקרות, שנרצחו על ידי פראי־אדם, עמד דוד קורין המום ודומם.

דער לעצטער פון די ברעסטיטשקער
וואס האס געזען דאס חרובע שטעטעלע

פרייטאג, ט׳ תשרי תשכ״א (30 סעפטעמבער 1960) איז געקומען קיין ישראל דוד קארן, דער לעצטער פון די ברעסטיטשקער, וואס מיר האבן ביז איצט געזען. ער האט אונדז איבערגעגעבן פאלגנדע פרטים, באזונדערס וועגן זיין באזוך אין ברעסטיטשקע.

אין מורא פאר פאגראמען האט מען ארגאניזירט זעלבסשוץ

בשעת די פוילישע מאכט איז זיך צעפאלן און איידער די רויטע ארמע איז אריינגעקומען, האבן די בריסק'ער מורא געהאט פאר פאגראמען, בפרט ווי מען האט געהערט די קלאנגען, אז אין דער סביבה ארגאניזירן זיך פארשידענע באנדעס, וואס ווילן אויפרייסן דאס שטעטל מיט די יידן, וואס וואוינען אין אים. באלד האט זיך ארגאניזירט א גרופע פון זעלבסשוץ צו פארטיידיקן די יידן, ביז די רויטע ארמע וועט קומען. קיין שום צוזאמענשטויסן צווישן יידן און גויים זענען נישט פארגעקומען.

אין דער אקאפאציע פון דער סאוויעט־מאכט.

אזוי ווי די רויטע ארמע האט אקאפירט בריסק איז יעדע סכנה פון די פאגראמען פארשוואונדען, אבער דער ווירטשאפטליכער מצב פון די יידן איז געווארן זער שלעכט. דער מסחר האט אויפגעהערט און די געוועלבן זענען פארמאכט געווארן. די סחורה, וואס איז נאך פארבליבן אין די געוועלבן און מאגאזינען, האט מען געמוזט פארקויפן דער סאוויעט־מאכט פאר פרייזן, וואס זיי האבן באשטימט און פאר זייערע מלוכה־פאפירן. די בעלי־מלאכות זענען ארגאניזירט געווארן אין ארטעלן און האבן געארבעט פאר דער רויטער ארמע. דאס פוילישע געלט איז נאך אנגעגאנגען ביזן יאר 1941, דערנאך האט מען עס איבער־געביטן אויף סאוויעט־געלט. א טייל פון די הייזער זענען פארנומען געווארן דורך דער מאכט און איבערגעגעבן זיי די רוסן. די עברית־שול „תרבות" איז פארמאכט געווארן, אפן געבליבן איז די פוילישע שול, אבער געלערנט האט מען דארט אויף רוסיש. די צדקה־אנשטאלטן זענען פארמאכט געווארן און דער קהלה האט מען נישט דערלויבט קיין שום טעטיקייט. די בתי־כנסת זענען געבליבן אפן און מען האט דערלויבט דאווענען אין זיי. מען האט אויך דערלויבט באקן מצות אויף פסח. די שטאט־פארוואלטונג איז ארגאניזירט געווארן, אבער נאר אוקראינער זענען געווען אין איר; אויך אין דער פאליציי זענען נאר געווען ארטיקע אוקראינער. מעדיצינישע הילף האבן אלע באקומען אומזיסט. בעת די רויטע ארמע איז אריינ־געקומען זענען אין בריסק געווען א סך יידן־פליטים פון דער סביבה לאדזש און ווארשע, די רויטע ארמע האט זיי אלע ארויסגעטריבן. מיט שליטנס האט מען זיי אוועקגעפירט קיין בראד, און פון דארט, ווייזט אויס, ווייט קיין רוסלאנד.

אז ס'האט אויסגעבראכן די מלחמה סאוויעט־רוסלאנד—דייטשלאנד.

ביי דער אינוואזיע פון די נאציס איז דוד קארן אוועק מיט דער רויטער ארמע ביז אין אוראל. ווי א סאלדאט האט ער זיך באטייליקט אין א סך שלאכטן מיט דעם נאצי־מיליטער, איז עטליכע מאל פארוואונדעט געווארן, דערנאך איז ער מיט דער רויטער ארמע מארשירט ביז ווארשע און פון דארט ביז צום טייך עלבע.

ווען ער איז באפרייט געווארן פון דער רויטער ארמע אין יאר 1945 איז דוד קארן געפארן קיין ליטע און אין קאוונע האט ער געארבעט ווי א קאך אין די רעסטאראנס „מעטראפאל" און „גינטי". אין קאוונע איז דא א גרויסע יידישע קהלה, אבער אידישע שולן זענען נישט. די לערן־שפראכן אין די שולן זענען ליטוויש און רוסיש.

אין יאר 1958 האט דוד קארן באשלאסן פארלאזן ליטע און אריבער קיין פוילן. צוליב דעם האט ער געמוזט פארן קיין ברעסטיטשקע און ארויסנעמען פאפירן, אז ער איז געווען א פוילישער בירגער פאר דער מלחמה. פון קאוונע איז ער געפאָרן קיין ווילנע, פון דארט קיין לעמבערג און בראד מיט דער באן. פון בראד איז ער געפאָרן מיט א פור קיין לעשנעוו, אבער פון דארט האט ער געמוזט גיין צו־פוס קיין ברעסטיטשקע, ווייל סאיז נישט געווען קיין שום מעגליכקייט צו פארן.

דער אנבליק פונם שטעטעל נאכן חורבן.

אז איך בין געקומען קיין ברעסטיטשקע — זאגט דוד קארן — בין איך דערציטערט געוואָרן פון דעם, וואס די אויגן האבן געזען. די הייזער פון שטעטל זענען אפגעמעקט געווארן פון דער ערד, אויסער א פאר הייזער, וואס זענען פארבליבן אין א גוטן מצב; אין דאס זענען זיי: דאָס הויז פאכאלניק, דאָס הויז פון יוסף אסטראוו (דער פאטאגראף), דאס הויז פון יעקב ווייסבערג (די שטאט־פארוואלטונג איז אין דעם הויז); נעבן דעם הויז פון משה לייב קארן איז א רעסטאראן; עס זענען אויך געבליבן די הייזער פון שלמה גראבמאן און בערל טעסלער; אין הויז פון וועבער איז א האטעל; דאס הויז פון קינא אין פארשטאט איז געבליבן; די בריקן זענען געבליבן, די מעל־מילן זענען צושטערט; דער בנין פון דער גרויסער שול שטייט נאך און אין אים איז א פאבריק פון וואורשט; אין הויז פון דעם פוילישן קלויסטער איז אַ בוימעל־פאבריק. דער בנין פון דער שול „תרבות" איז נישטא; נעבן אים איז א בענזין־פלומפ. דער שטראס ציט זיך גלייך פון דער בריק ביים הויז פון אבא רימער, דורך די יידיקע פלעצער, וואו עס זענען געשטאנען די הייזער פון חאראש און סירקיס, און פארבינדט זיך מיט דער פילסודסקי־גאס. אז מען קומט פון דער פארשטאט זעט מען באלד די סטריקעס, ווייל אלץ איז אפגעמעקט. דער פלאץ איז באדעקט מיט ווילדן גראז. אין בית־הקברות איז נאר געבליבן א טייל פון די מצבות. דער פלויט איז אפגעריסן. ווייזט אויס, אז מען האט געפרובט אויפשטעלן די צושטערטע הייזער, אבער מען האט עס דערנאך אפגעלאזט.

יואס גויים דערציילן.

נישט אין ברעסטיטשקע און אויך נישט ערגעץ־וואו האב איך נישט באגעגנט קיין יידן פון שטעטל (אויף צוריק צו־וועגס פון ברעסטיטשקע האב איך זיך טעלעפאָניש געקאנט פארבינדן מיט אליעזר לערער, וואס וואוינט אין לעמבערג, אבער באגעגענען אים האב איך נישט געקאנט). פון גויים, וואס איך האב געטראפן אין ברעסטיטשקע, איז געווען דער ערשטער נעסטער, וועלכער האט מיך פריינטליך אויפגענומען, ביי אים האב איך גענעכטיקט און ער האט מיר אויך דערציילט פרטים פון די „אקציעס", וואס מען האט דורכגעפירט אין ברעסטיטשקע, וועלכע זענען אידענטיש מיט דעם וואס עס האבן איבערגעגעבן אנדערע פון אונדזער

שטעטל, וואס זענען פריער געקומען קיין ישראל. נעסטער האט מיר אויספירליך איבערגעגעבן, ווי מען האט דערמוטשעט רחל לערער, די פרוי פון שמואל, און שלום וואסערטרעגער, וועלכן מען האט געבונדען מיט שטעכיקן דראט און אים געמאטערט אנדערטהאלבן טעג, ביז א דייטשער נאצי האט אים דערשאָסן. ער האט מיר אויך דערציילט, אז וועלוול קליין (דער שוואגער פון חיים איצי), וועלכער האט געהאט דערלויבעניש ארויסצוגיין פון געטאָ און צוריק אריינגיין, איז געבליבן לעבן מיט זיין משפחה נאך דער ליקווידאציע פונם געטאָ, אבער אוקראינישע און דייטשע נאציס האבן זיי געכאפט און אלע דערמארדעט.

דוד קארן האט אויך געטראפן כארטאן און מאקסים. די מיינסטע באקאנטע גויים האבן זיך ארויסגעדרייט פון דערציילן וועגן דעם אויסקוילן יידן אין ברעס־טיטשקע און האבן אויך נישט געענטפערט אויף פראגן וועגן די נעמען פון די מערדער און רויבערס. אָן יעדן ספק זענען נאך געבליבן א סך הייזער אין גוטן מצב נאך דער באפרייאונג פונם שטעטל פון די נאציס, נאר די ארטיקע שונאי־ישראל, וואס האבן פריער אלעס אויסגערויבט, האבן די הייזער אויפגעריסן און אין גאנצן צושטערט, כדי צו פארהיטן, אז סזאל ווידער עפעס אויפגעשטעלט ווערן אויף דעם פלאץ. בעיקר האבן זיי מורא געהאט, אז יידן וועלן נאך צוריק קומען און זיך דארט וועלן באזעצן.

די ברידער־קברים.

ביים ברידער־קבר אויפן וועג קיין סמאליעוו, ביים הויף פון לאסין, האבן די רוסן אויפגעשטעלט א מצבה און אויפגעשריבן אויף רוסיש, אז דא זענען באגראָבן 4500 יידן פון ברעסטיטשקע און דער סביבה, וואס זענען דערמארדעט געוואָרן פון די נאצישע באנדיטן. ארום דעם קבר איז נישטאָ קיין פלויט. מען האט דערציילט דוד קארן, אז נאָכדעם, ווי די רויטע ארמע האט באפרייט דאס שטעטל פון די נאציס האבן די רוסן געעפנט דעם קבר און געפרובט אידענטיפיצירן די גופים לויט א רשימה, וואס איז געווען ביי נעסטערס שוואגער, אבער זיי האָבן באלד אויפגעהערט, ווייל די גופים זענען שוין געווען פארפוילט.

ביים קבר אין הויף פון ראציבראווסקי איז נישטא קיין מצבה און קיין סימן.

דערשיטערט פונם אנבליק פון דעם חורבן, אייגער אליין אין זיין צער ביי די קברים, אין וועלכע מען האָט פארבאהאלטן די טייערע נשמות, וואס זענען דערמאָרדעט געווארן פון ווילדע מענטשן, איז דוד קארן געשטאנען דערטשמעליעט און אָן לשון.

רשימת יוצאי ברסטצ׳קה החיים בארץ
די נעמען פון ברעסטיטשקער, וואס לעבן אין ישראל

הנעדרים ציוו לנו את החיים

די וואס זענען פון אונדז אוועק,
האבן אונדז באפוילן דאס לעבן

אבצוג אפרים, חיפה
אבצוג שבתאי, ירושלים
אדלר עדה, קרית אונו
אוהל שושנה, טבעון
אורבך אהובה, תל־אביב
אבצוג שושנה (לבית לרנר), אשת שבתאי
אוסטרוב אברהם ומלכה, חיפה
אטינגר יצחק, רחובות
אטינגר יוסף, רמת גן
איינר אסתר (לבית שליין), ירושלים
אייזן דב, חיפה
אלקון זהבה, כפר ויתקין
ארליך אילה, קבוץ גבעת ברנר
ארליך דבורה, קבוץ יגור
בוקסבוים עטיל, תל־אביב
בווידיק מרים, רשפון
בורקובסקי עדה, בית ינאי
בלפר משה, נהריה
בלפר חיה, קבוץ יגור
בלפר מאיר, חדרה
בן אביב אברהם, בת־ים
ברמן שרה (לבית סיקולר), תל־אביב
ברנשטין יעקב, עין השופט
ברנשטין אריה, קבוץ רוחמה
ברגר חיים, כפר יונה
ברגר מיכאל, חיפה
ברגר מרים (לבית מנוסוביץ), חיפה
ברדיגא יפה, כפר ויתקין
ברדיגא יצחק, חיפה
ברודנר הניה, אבן יהודה
ברמן אסתר (לבית סקולסקי), חדרה
ברלינסקי לאה (לבית לנדאו), חיפה
גורנשטין בלה, קבוץ גבת
גיטליס ישעיהו, בוסתן הגליל
גיטליס חיה (האם), בוסתן הגליל
גיטליס חיה, קבוץ שריד
גיטליס משה, תל־אביב
גלקין איטה, חיפה
גלקין יעקב, חדרה
גלקין יוחנן, חיפה
גלקין ישראל (בן איטה ויוחנן), חיפה
גלקין ברוך, חיפה
גלקין ישראל (בן־ברוך)
גלמן יהודית (לבית רייבר), נתניה
גלר אהרן, קבוץ רמת יוחנן
גלר בן ציון, קבוץ רוחמה
גנני רחל, כפר ויתקין
גרינברג שינדל, (לבית זילברשייד), קבוץ אפק
גרובמן שרגא, חיפה
גרובמן דובריש, חיפה
גרינברג פנינה (לבית שליין), ירושלים
גרבלסקי מרים, תל־אביב
דאהור מנחם, תל־אביב
דגן שרה (לבית לימון), גנוסר
דויטש רבקה (לבית גרובמן), חיפה
דושמן חיה (לבית לרנר), ירושלים
דינר זאב, כפר סבא
דסר אסתר (לבית פוליק), חיפה
דפנאי רבקה, ירושלים
דקל יוכבד (לבית גלקין), כפר ויתקין
הורביץ חיה (לבית פרשטוט), חיפה
הירש שושנה (לבית לימון)
היימן איטה, רמת־גן
הלר אסתר, ירושלים
הלחמי שרה (לבית גלקין), כפר יהושע
הנדלסמן יצחק ומטיל, ירושלים
הנזיל שמואל, חיפה
הרשפלד ברוריה (מבית חרשק), דגניה ב׳
וודוויז זהבה, חיפה
וולקובסקי מרדכי, חיפה
ולטר אריה ורוחמה, קבוץ יגור
ולטר גלה, קבוץ יגור
וקס יפה (לבית פרשטוט), דגניה א׳
וקסמן שלמה, חיפה
ורדי צפורה (לבית קליבנר), תל־אביב
ורדי חיים, נטעים
זילברשייד אהרן, תל־אביב
זילברשייד יעקב, קבוץ דפנה

זילברשייד אברהם, חיפה
זילברמן משה ובלומה, קבוץ יגור
זינגר חנה, קבוץ אשדות יעקב
ולצמן שלמה, חיפה
הודק הנוך, תל־אביב
חיידק פרץ, אשקלון
חמיל דוד, גבעתיים
חניס פישל, הרצליה
הסקלברג נחמה (לבית לרר), כפר ויתקין
חרש ישעיהו, קבוץ גלים
חרש משה, רחובות
חרש עמנואל, רחובות
חרש יהושע, רחובות
טפליצקי צרנה, חיפה
יגודינר (לבית לנדאו), חיפה
ינובסקי צביה, קבוץ רמת יוחנן
ירושלמי סימה (לבית מנוסוביץ), רמת גן
ישראלי יונה (לבית ברגר), כפר יהושע
כבירי לאה, תל אביב
כהן נאוה, קבוץ גבעת חיים
כהן לאה, קבוץ גל און
כהן שלמה, קבוץ דגניה א׳
כהן דב, הרצליה
כהן אסתר, תל־אביב
כהן חנה (לבית נובוגורוד), חיפה
כהן צבי ונתנאל (בני שמעון כהנא), חיפה
כהנא אהרן, חיפה
כהנא אברהם, ירושלים
כהנא אליעזר, קבוץ שדות־ים
כספי חביבה (לבית פרסמן), עין הכרמל
כרמלי חיה, רחובות
לדברג צפורה (לבית צ׳רדמן), תל־אביב
לוברסקי שרה, כפר יהושע
לטיפה דוניה, קבוץ בורוכוב
ליטבק שמואל, תל־אביב
ליטבק לאה, חצור
ליטבק אליעזר, קרית טבעון
לינסק משה, רשפון
ליכטיגשטיין גדליה, חולון
ליכטיגשטין דב, נתניה
ליכטיגשטין דוד, נתניה
לרר רחל, תל־אביב
לימון צבי, חיפה
לימון יוסף, נתניה
למדן אסתר (לבית פדרמן), תל־אביב
מאיר נפתלי (מנוסוביץ), ראשון לציון
מוצ׳ן מרדכי, חיפה
מזלי יוסף, פתח־תקוה

מזלי אליעזר, פתח תקוה
מזורי יהודה, קרית טבעון
מזוריק מנדל, קרית טבעון
מזוריק רחל (לבית קורין), טבעון
מיכאלי בת שבע (לבית קירר) חיפה, קרית חיים
מידן (מוצ׳ן) מוניה, חיפה
מיטלסבך סלובה, קבוץ גבת
מלמן ברינדל, חיפה
מלמן בלה, תל־אביב
מלמן מרים, קבוץ יגור
מלר אריה, רמת־גן
מנוסוביץ יצחק, כפר יונה
מנוסוביץ סוניה, קבוץ בית השיטה
מנוסוביץ שמואל, גבע
מנוסוביץ אריה ושרה, הרצליה
מרגלית יוסף, תל־אביב
מרגלית לאה, תל־אביב
מרגלית נחמיה, תל־אביב
מרגלית שמואל, תל־אביב
מרלנדר זלטקה (לבית גיטליס), תל־אביב
נסצקי אסתר, ירושלים
סגל רחל (לבית קליבנר), כפר ידידיה
סגל מלכה (לבית נובוגורוד), כפר ויתקין
סטפניר רחל, תל אביב
סירקיס יהושע, תל אביב
סירקיס יהודה, חדרה
סירקיס שרה (לבית קורסובר), תל־אביב
סלעית צפורה (לבית גלקין), חיפה
ספוזניק אלקה (לבית פיין), בוסתן הגליל
סקולסקי בלומה (לבית קטרבורסקי), תל־אביב
ספרא שמעון, חדרה
ספרן שמואל, חיפה
עמיעד יוסף, רחובות
פדרמן אפרים, כפר פינס
פוקס דן, קבוץ גל און
פורמן צפורה (לבית קנטור), חיפה
פלוטניק רחל (לבית ברגר), חיפה
פלוטניק שושנה (לבית גרינשפן), חדרה
פירר יהודית, תל־אביב
פולק יעקב, חיפה
פולק משה, חיפה
פלדמן עטיל, תל־אביב
פלדמן מוטל, תל־אביב
פלדמן עליזה, קבוץ עינות
פלדמן שושנה, קבוץ עין חרוד
פלציר יוסף, קבוץ גבת
פלציר פנחס, קבוץ עין חרוד
פנדלמן יעקב, עין המפרץ

פן חנה, רחובות
פרידמן יוסף, קבוץ מסילות
פרימן חיה (לבית קליבנר), רחובות
צוקר צפורה, ירושלים
צור לאה (לבית לרר), קבוץ דן
צימרמן שמואל, יבנאל
צ׳רדמן אסתר, קבוץ נגבה
צ׳רדמן משה, תל־אביב
צ׳רדמן משה, פתח תקוה
קבצן ברכה (לבית לרר), רחובות
קולטון פנחס, חיפה
קוניאק דוד, ירושלים
קולוסוב (קורסובר), ורשא
קורין אלכסנדר, חיפה
קורין בלה, רמת־גן
קורין לאה, ירושלים
קורין משה, קרית בורוכוב
קורין דוד, באר שבע
קורין מניה, תל־אביב
קורין מרדכי, משמר העמק
קוטלר בלומה, פתח תקוה
קוטלר ברוך, תל־אביב
קוניאק רבקה, תל־אביב
קורסובר י., תל־אביב
קטרבורסקי מילה, ירושלים
קטרבורסקי צביה, ירושלים
קטרבורסקי שלמה, ירושלים
קטרבורסקי שושנה, תל אביב
קליבנר אסתר, קבוץ יפעת
קליבנר יוסף ורחל, קבוץ יגור
קליבנר יצחק, רחובות
קליבנר ישעיהו, רחובות
קליבנר שולמית, חצור
קליינר ישעיהו ומרים, חיפה
קלינשטין גיטל, ראש פנה
קליר צבי (סיקולר), תל אביב

קליבנסקי נעמי, תל אביב
קנטור חנה, תל אביב
קריביצקי פסיה (לבית גולדנברג), נהלל
קרני יוסף, רמת גן
קרקובר שרה (לבית נובוגרוד), נתניה
רביד (רייבר) פסח, חיפה
רוטהולץ טובה (לבית שמש), תל־אביב
רוקח יהושע, תל אביב
רוזין חנה (לבית לרר), כפר ויתקין
רייף נחמן, חיפה
ריקין יוסף, תל אביב
ריקין יצחק, פתח תקוה
רייבר אריה, בית עובד
רייבר יואל, רחובות
ריס זהבה, חולון
רכב יפה (לבית ברדיגא), בית „חרות״
שולמן דובה, כפר גבתון
שירמן חיים, בית עובד
שירמן דוד, עכו
שירמן בנימין קבוץ רוחמה
שירמן רחל, אמן של רבקה, סוניה ומרים
שולנר חנה (לבית הנזיל), חיפה
שור מרים, חיפה
שוחט שרה (לבית ברגר), קבוץ יגור
שטרר סוניה (לבית שירמן), חיפה
שטיינר טובה (לבית פרשטוט), חיפה
שטינברג מרדכי, חיפה
שליין שלמה, מוצא
שמחוני יוסף, חדרה
שמעוני זהבה (לבית דינר), עין הכרמל
שנצר בלה (לבית ברדיגא), חיפה
שפירא רחל (לבית קטרבורסקי), הדסים
שפרוך חיניה (לבית זינגר), נהריה
שקלרסקי חוה (לבית רייבר), חיפה
שר שושנה, כפר סבא
שרמן חנה (לבית ליכטיגשטין), כפר סבא

רשימת יוצאי ברסטצ׳קה החיים בחוץ לארץ
די נעמען פון ברעסטיטשקער, וואס לעבן אין חוץ-לארץ

אין אמעריקע — בארצות הברית

ה. נתנזון, ברוקלין, ניו־יורק	Harold Natanson
מ. מרגלית, ריצ׳מונד	M. Margalit
קביטני (פרח), פלורידה, מימי	Perach Kwitney
אסתר רוטבליט, פלורידה מימי	Ester Rotblit
ס. ליברמן, ברוקלין, ניו־יורק	Lieberman Sophie
מ. קופר, ברוקלין, ניו־יורק	Max Cooper
מ. לרנר, ברוקלין, ניו־יורק	M. Lerner
י. כהן, ברוקלין, ניו־יורק	Joe Cohen
ג. ווארן, ריצ׳מונד	Gus Warren
י. קוטלר, ברוקלין, ניו־יורק	Jack Kotler
מ. פרידמן, ברוקלין, ניו־יורק	Morris Friedman
ה. רוזנברג, ברוקלין, ניו־יורק	Harry Rosenberg
י. שוסטרין, ברוקלין, ניו־יורק	Jack Shustrin
י. הייטס, ברוקלין, ניו־יורק	Jackson Heights
מ. שופמן, ברוקלין, ניו־יורק	Max Schufman
פ. פרידמן, ברוקלין, ניו־יורק	Philip Friedman
מ. אייזנברג, פילדלפיה	M. Isenberg
מ. קוטשער, גיבסון	Meyer Kutcher
ג. גרוימן, בורנטאון, ניו־יורק	Geo Groweman
ד. גורנשטין, פילדלפיה	D. Gorenstein
ב. ארנשטין, ריצ׳מונד	Benjamin Arenstein
רחל ליבער, סן פרנציסקו	Liber Rachel (Rotblit)
	Ester Schaeffer

אין ארגענטינע — בארגנטינה

י. קבצן, בואנוס איירס	Jose Kapcan
י. וורשבסקי, בואנוס איירס	J. Warszawski
פ. אינלר, בואנוס איירס	P. Inler

אין בראזיליע — בברזיל

ב. רובינשטין, סן פאולו	Boruch Rubinstein
ח. וויינטראוב, קוריטיבה פאראנא	Chim Wajntraob

אין קאנאדע — בקנדה

ב. קטנר, וויניפג	B. Kettner
ג. סקולסקי, וויניפג	Gio Skulsky
א. רייציס, וויניפג	Abe Rich
ס. רייציס, וויניפג	Sender Rich
ש. רייציס, וויניפג	S. Rich

אין פראנקרייך — בצרפת

פרסמן יוסף,

אין דרום אפריקע — באפריקה הדרומית

שליין מוטיל, יוהנסבורג

אין סאוויעט־רוסלאנד – בברית המועצות

ברגר ישעיהו	לרר אליעזר
סקולסקי משה	זינגר חנה

רשימת בני בורמל החיים בישראל
די נעמען פון בערמליער, וואס לעבן אין ישראל

אדם יצחק (1939), תל־אביב *
אדם נתן (1925), טבריה
אדם שלום (1949), תל־אביב
ארצי יואל (1920), דגניה א׳
ברגר גרשון (1949), הרצליה
ברזניק אריה (1948), חיפה
ברנשטין דוד, רמת־גן
גור־אריה (לבית רוטנפודים) ביילה (1947), רמת־חיל
גורנגוט חנה (1948), כפר סבא
גורנגוט מוניה (1948), תל־אביב
גראף צבי, בת־גלים, חיפה
ברובר אברהם (1959), פתח־תקוה
גרוסבאום (לבית רוטנפודים) רבקה (1939), רמת־יצחק
גרינברג ברכה (1938), קבוץ רוחמה
ג׳ראסי (לבית קינשטיין) דינה (1938), תל־אביב
הררי־סורזשר קלרה (1948), חולון
הלבני־ברזניק דב (1925), קרית־חיים
ויץ דוד (1923), תל־אביב
ויץ הניה (1936), תל־אביב
ויץ יוסף (1908), ירושלים
ויץ עדה (1908), תל־אביב
ויץ רחל (1936), תל־אביב

---

* המספר בסוגריים מציין את שנת העליה.

ויץ שרה (1932), תל־אביב
זילברגלייט (לבית ברזניק) יונה (1932), קרית־חיים
לוי (לבית גרינברג) בתיה (1948) קרית־חיים
ליטבק (לבית גראף) אסתר (1938), קרית־עמל
לנדר דבורה (1935)
לנדר דוד (1930)
לנדר פייגה (1930)
לרנר נפתלי, כפר סבא
מאירי (לבית קיבריק) רחל (1935), חדרה
מינשבר רבקה (1935), קיבוץ נגבה
נול טוניה (1932), חיפה, הר הכרמל
נול יצחק, דגניה א׳
נול יקותיאל (1934), נתניה
נול ריבה (1932), בת־גלים, חיפה
נול שפרה (1934), נתניה
נול שושנה (1932), תל־אביב
נעלי־שיך יצחק (1926), חיפה
סורזשר העני (1948), חולון
סורזשר טוניה (1948), חולון
סורזשר (לבית מזאה) שושנה (1948), חולון
סמילנסקי מרים, רחובות
ספרן (לבית קינשטיין) סוניה (1932), חיפה
פלדמן יצחק (1948), גבעתיים
רייזמן ישראל (1927), תל־אביב
רייזמן שלמה (1927), תל־אביב
שטרן־ליברמן (לבית קינשטיין) עטקה (1936), חיפה

משפחות ויחידים מברסטצ׳קה

אוסף תצלומים

פאמיליעס און יחידים פון ברעסטיטשקע

א זאמלונג פון פאטאגראפיעס

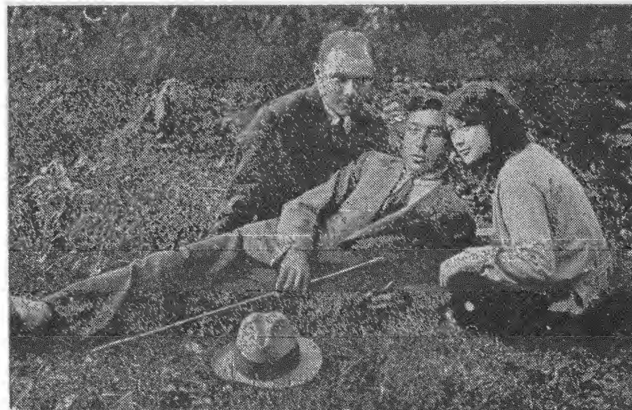
שלמה (בעלה של רייזל) חרשק

יעקב ולאה חרשק

רייזה (אשתו של שלמה) חרשק

ברוריה, חיים ויעקב (בני שלמה חרשק)

רחל ברגר

זלמן, צביה, חוה ויהושע ברגר

מימין ישעיה ברגר, דבורה ברגר
היושבת רחל ברגר

יצחק ברגר, אשתו רבקה ובתם רחל

סוניה פלצאיר וארושה יוסף קאסל

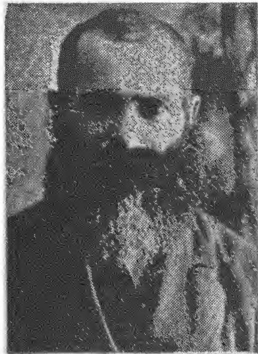
פרידה רוטבליט לבית כהנא

צפורה ברגר

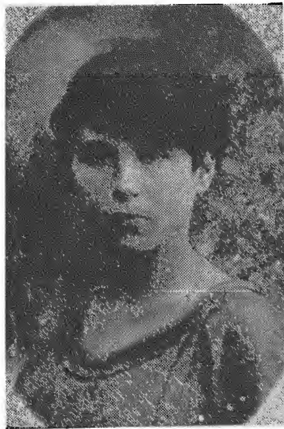

סעריל סקולסקי

איטה (אשת יעקב) קליבנר

יעקב קליבנר

אשתו של אשר גולדנברג

אשר גולדנברג
ציר מברסטצ'קה לקונגרס הציוני ה־11

חומה, בת יואל פרידמן

פייגה, אשתו של ר' מאטל

מאטל רייבר — שו"ב

יואל פרידמן

אייזיק בלכר

דוד קורסובר

סוניה קורסובר

באמצע : נחמה זבוגילר, הדיה (אחות יוסף פרסמן) למעלה : בלתי ידועה

יצחק סירקיס

מימין לשמאל : לאה ליטבק, מליה קולינר לבית כהנא, יוסף קולינר, מליה כהנא (אשת מאיר יעקב כהנא), לאה כהנא. למטה : ילדי קולינר

קבוצת חברים במחנה נופש באנטונובקה
ליד ברסטצ׳קה (1933)

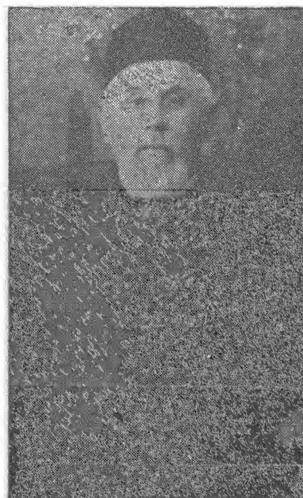
עומד : גדליה ליכטיגשטין
יושבים, מימין לשמאל : יהושע סירקיס
ישעיהו חרש, מאיר קוצ׳ר

קבוצה מבני העיירה בכינוס הברסטצ׳קאים בקבוץ יגור. השני משמאל : יהושע שטרקר

פייגה צ׳אראדמן (מימין — חברתה)

ישראל יעקב צ׳אראדמן

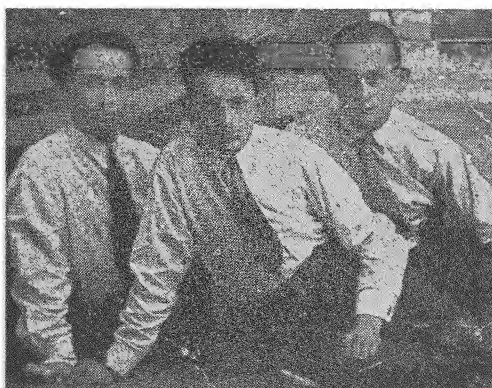
בני שרה וישראל יעקב צ׳אראדמן

משפחת שרה וישראל צ׳אראדמן

הורי מלך גולדנברג ואחותו

משמאל לימין: יעקב סיקולר, ישראל ברווד, שמואל רייבר

זיסל ונתן קולטון

מוטיל זילברשייד

א. קולטון, אהרן זילברשייד וחברה

שיינדל זילברשייד מקבוץ אפק,
לידה אחותה הצעירה אסתר

ישראל ואיטה מוצ׳אן ובנם

הראשונה משמאל: שיינדלה בת חיים זילברשייד וחבריה

מימין לשמאל, עומדים : א. קורין, ד. פוכלניק.
יושבים : א. וובר, א. חניס

אלכסנדר, רבקה, דוציה וגניה קורין

אנטשל גרינברג ואשתו חנה צלקה, אשת יעקב גרינברג
אשתו אחיותיו וילדיהם

לאה קורין

יוסף קורין

משפחת רחל קורין
אברהם ואשתו חיה
עומדים : רחל ואחיה מנדיל

שיינדיל ברדיגה וקרוביה מחוץ לארץ

יצחק (אחי בלה) ברדיגה ואשתו חנה

ברדיגה, הינדה חודק

ישעיה בן משה חרש

מניה, אשתו של יוסף חרש

לייב בורטניק ואשתו

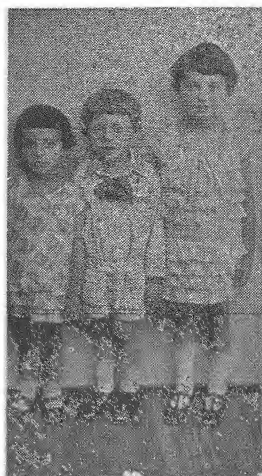
בנו של אורי מלמן

ח. אטינגר

יוסף גורנשטיין, י. שפירא, חיה לרנר, נחמיה פרידמן

פייגלה, בת מרים ועקיבא גלר;
אסתרקה ודוידל, בני חיה
וחיים לרר.

משפחת יהושע קליבנר

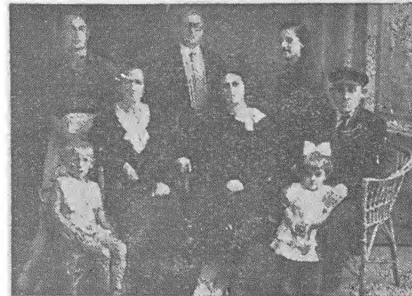
חיים וחיה לרר

הילדים של חיה וחיים לרר

ישראל גרובר ואשתו בלומה לבית כהנא

משפחת בריש סיקולר

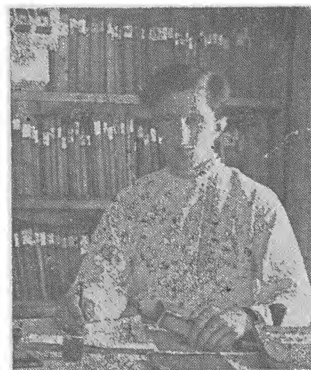
פנינה, יהושע וברכה שליין

אטל קירר וילדה

מרדכי לייב ריקין ומשפחתו

הרשל אבצוג

בנו של אליעזר מופס

זיסל גולדנברג

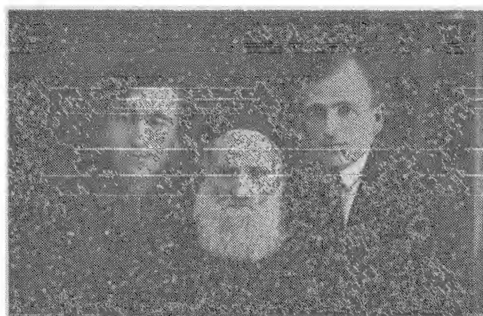
אסתר בן־סירא לבית גרינשפון

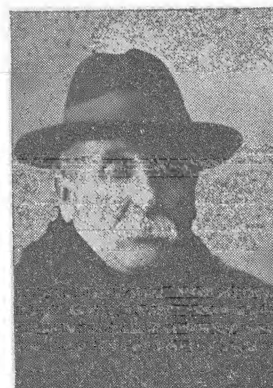
עזריאל גרינשפון

פייגה שפירא

משפחת זילברמן
למל, האב אליעזר, הבן משה

מוטיל פרשטוט

משה ארליך ואשתו אסתר מלכה

טניה ודוד פרשטוט עם ילדם אליעזר
פניעה בוגאטש

עזריאל גולדנברג ואשתו

ינטה ויהודית הוכמן

ישעיהו קליינר ומשפחתו
לפני עליתו לארץ

רופא־שניים הלפרסון

אליעזר בורטניק

חנה וויינצווייג

ברכה שליין

אהרן ברוור

מוטיל שפירא

עטלה וברלי
ילדי מוטיל שפירא

הדסה לרר, בעלה אייזיק ובתם, לאה לרר (צור)

פרל רוקח

יוסף רוקח

רוזה גרובמן וארבעת ילדיה

מימין לשמאל, עומדים: איצי גרובמן, משה גולדנברג, מוניה ווידרה. יושבים: א. אבצוג, סוניה גרובמן, אסתר גורינשטיין, מ. שטיינברג, שרה זינגר, א. אוסטרוב, מ. סקולסקי, אטל קלוגמן

י. ברוור, ר. סיקולר, מ. שטיינברג

שרה גרובמן

משה גרובמן

רחל גרובמן

ש. גרובמן

רוזה גרובמן ובתה

יצחק גרובמן

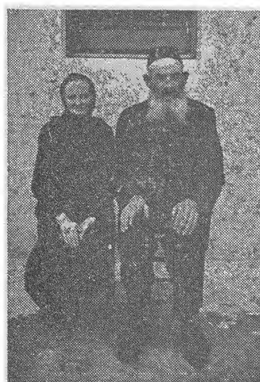
מימין לשמאל: בנציון גורנגוט;
א. ברוור; גרובמן.

משפחת לימון — משמאל לימין יושבים:
האב מרדכי, הבן צבי, האם רבקה.
עומדים: משה פרידמן ואשתו פרידה לבית לימון,
יעקב לימון ואשתו שרה לבית אוסטרוב

מרים הפטמן לבית לימון
בעלה, חיים ובנם יצחק

דב לימון ואשתו
הורי שרה לימון (דגן)

שילוב דורות
חתונת בתה של יעל מנוסוביץ ע"ה
עם בנה של שושנה ליטבק ע"ה

משמאל לימין
פסי גולדנברג, מאשה הכט

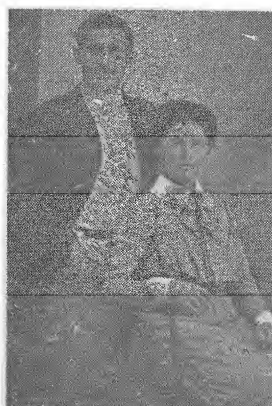
מימין לשמאל, בשורה הראשונה: י. גרינשטין; א. ווידרה; פ. רייבר; א. כהן; ח.שירמן.
בשורה השניה: מ. גולדנברג; ב. גלר; י. פרידמן.

אליעזר גורנגוט, מוניה ווידרה

בנות ממשפחת ברו

חיה ברכה וחיים צימרמן

דבוה אדם מברמליה וחברה

שרה דינר ובעלה

יוסקה קורצ'אק

פרידה דינר, גיסתו של אריה
דינר, אשתו של אריה דינר,
אריה דינר

ד. פוכלניק, משה ספרן
מ. שטיינברג, משה בן יואל מלמן

משפחת יוסף קולינר

משפחת סירקיס במרכז — אם המשפחה אסתר

בני משפחת וסרמן

גדליהו רייבר ומשפחתו

מרים רייבר ליד קבר אביה

מימין לשמאל : ז. ברז, דוד חודק, י. ארליך
א. רייבר, א. לינסק. על הרצפה : יוסף פלדמן

הינדה, בת חיים רוקח ושני ילדיה

הילד והילדה של א. רוקח

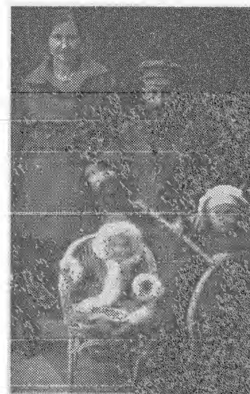
מנדלי ובוזילי, ילדי ברכה שלייאן

משפוות יצחק (איצי) ברגר

משפחת נחום ביאלר

פייגה לרר (אחות נחמה חס־
קלברג), בעלה וילדיהם: ניספו
בקורוטישוב ליד רדומישל
בברית המועצות

משה׳ל ושרה׳לה, ילדיהם
של דבורה ונחום ביאלר;
אסתרקה, ילדתם של הניה
ויעקב קפצן.

שושנה גלקין

עומדים : יצחק קוצ׳ר ואשתו גולדה
יושבים : בנם חיים וחיה גיטל (אמו של יוחנן) גלקין

היושב : זליג קוסגלטר
העומדים : בני משפחתו מלוצק

משפחת גדליהו סקולסקי

יעקב (בן מוטיל) שפירא

מריים רייבר בתור גננת עם ילדי הגן

מנדל קורן

שלמה קורן יאשתי גולדה (לבית קונייך)

משפחת פלצוער

מימין לשמאל :
? ; יהודה (בן יצחק) מזוריק ;
גיליציה לונגר; צבי גרובמן

ישראל בורטניק

חיים זילברשייד

בלומה לרנר

משפחת שאול קוניוך

יזכור

על הנעדרים בחוץ־לארץ והנספים בשואה
וועגן די געשטארבענע אין חוץ־לארץ און די אומגעקומענע אין דער פארניכטונג

לזכר הורי ובני משפחתי

אבי, שמואל בן משה אבצוג, נולד בהורוכוב בשנת 1884. סבי משה, שהיה מוסמך לרבנות, נתן לילדיו חינוך תורני, וכך למד תורה עד הגיעו לחופה, בנשאו לאשה את בתו הבכירה של ר׳ אריה רוזמרין ועבר לגור בברסטצ׳קה. ככל האברכים עסק במסחר בת־בואה ובעצים. רכש טחנת־קמח, שנשרפה כבר בשנה הראשונה, וכך ראה הצל־חות וכשלונות במעשיו, עד שזכה לגדל את ארבעת בניו ושתי בנותיו. את אשר זרע ברנה קצר בדמעות וסבל. הילדים, איתם גידל לאהבת ציון, החלו לעזוב את הבית ולצאת לארץ ישראל.

משפחת שמואל אבצוג
משמאל לימין: בשורה הראשונה: אפרים, רחל, אסתר, צבי. בשורה השניה: סוסיה, אברהם, שמואל.

זכורני שרק פעם אחת ראיתי את אבי בוכה. ולא בעת שהובלתיו מפרפר בין חיים ומות לבית־החולים בברודי, אלא היה זה במוצאי יום־כפור עת זעקו המתפללים בקולות מאומצים שלאחר יום צום: „לשנה הבאה בירושלים". אז הוזיל דמעה. ואני לא התקשיתי להבין את גודל כמיהתו עד כלות הנפש לעלות לארץ־ישראל, אך לכך לא זכה. באה השואה האיומה ושמה קץ לסבלותם. כך ניספו בידי הצוררים אחי צבי ואחותי רחל, הצעירה בילדים. על רחל סיפר לנו איסר וֶבֶּר המנוח, כי היא פקדה על יחידת פרטיזנים, עד אחרון הנופלים, ובעצמה בלעה רעל, כדי לא ליפול בידיהם הטמאות של הנאצים. רצה הגורל ואמי היקרה מתה זמן קצר לפני בוא השואה. תהי נשמתם צרורה בצרור החיים.

א. בן־אביב (אבצוג)

נר זכרון לנשמות הורי היקרים

אזכיר לזכותם של הורי היקרים, מרים ועקיבא גלר, זכרונם לברכה, שלא חסכו כל עמל לקיום בני משפחתם, ועל אף מצבם הכלכלי הקשה לא מנעו כל מאמץ להקנות לילדיהם חינוך עברי וכללי. בהגיע יום תשלום שכר־הלימוד עבור

הילדים בבית־ספר „תרבות", היה זה יום קשה לאבינו. לא פעם היה נאלץ להתרוצץ שעות להשיג גמילות־חסד למטרה זו, אבל לא עלה כלל על דעתו לשלוח את הילדים לבית־ספר ממשלתי חינם אין כסף, למען יקל על עצמו.

והמתרימים לקרן־היסוד ולמגביות האחרות, שלא פסחו על ביתנו, לא ידעו ודאי, כי האב חסך ממש מפיו, למען יוכל למלא את החובה, שהוא החשיב אותה עד מאוד. אבינו נחשב לאדם אמיד בעיירה, אך לאמיתו של הדבר נאבק קשה על קיומו.

וברבות הימים,כאשר גדלו הילדים והתבגרו, ואחד אחד עלו לארץ, ואת ההורים, זקנים וחולים, עזבו לנפשם, לא התלוננו ההורים על כך וגם לא ניסו לעכב את בניהם. קיבלו באהבה את יסורי־הפרידה, ותוך תקוה, כי יבוא יום וגם הם ובת־הזקונים שלהם, פייגהלע, אשר בפרוץ השואה היתה רק בת 14, יוכלו להצטרף אלינו בארצנו.

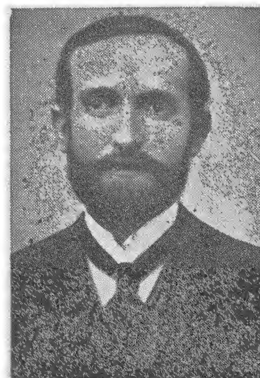
קיוו, אך לא זכו, ואנחנו לא זכינו .חבל על דאבדין.

דמת־יוחנן. אהרון גלר

בעיירתנו ובבית אבינו

בחודש אוגוסט 1939, סמוך למלחמת־העולם השניה, הגענו, רעיתי שולמית ואנכי, לברסטצ׳קה לביקור בבית אבי, זכרונו לברכה. בעיירה לא מצאתי כל שינוי, ואף בית־הספר „תרבות" הוסיף להתקיים כמקודם ונישא על כתפי ההורים.

ועל אף המאמצים של שלטונות המקום להשליט את השפה הפולנית על ידי הנהגת חינוך־חנם בבתי־הספר הרשמיים היתה השפה העברית שגורה בפי הנוער המקומי.

מאיר יעקב כהנא
יו"ר ההסתדרות הציונית בעיירה
לפני פרוץ המלחמה.

משפחתנו הענפה, שעמדה על סף העליה לארץ, וגם תושבים יהודים אחרים של העיירה, הראו כולם נכונות להקדים את עליתם לארץ ואמרו זאת כולם בשיחות אתי. חשו בסכנה האורבת להם. אבי החל כבר בחיסול רכושו, גם הדוד חיים הלך בדרכו והתכוננו לעלות לארץ. אבינו היה גם שקוע ראשו ורובו בפעולה הציונית ועשה לילות כימים להגדלת ההכנסות של קרן־היסוד, שהוא עמד בראש הועד.

ובפרוץ המלחמה נותקו הקשרים. אין קול ואין עונה.

אחרי המלחמה נתקבלה ידיעה על ידי חייל אוקראיני (ראה עמוד 309 בספרנו), כי אבינו ז"ל נרצח על ידי הנאצים הרוצחים הגרמנים והפולנים.

ירושלים אברהם כהנא

לזכר אחותנו רבקה

משפחת מזוריק: ההורים: סוסיה ושמחה
הבנים והבנות: אלקה, מנדל, רבקה, יהודה

אחותנו רבקה זכרונה לברכה, היתה בין הראשונות בעיירה בימינו, שהתמסרה לפעולת „החלוץ" ותרמה הרבה להצלחתו. היא הבינה, שאין לעלות לארץ מבלי לעבור קודם לכן את כור־ההיתוך של ההכשרה והצטרפה לקבוצה הראשונה, שיצאה להכשרה בקולומיה. עזבה את בית הורינו, שהיתה בו הרוח החיה.

זכורני, כמה קנאתי בה והתגאתי בה, כשחזרה מההכשרה שזופה מעבודת השדה, שופעת בריאות ומרץ. ובשובה, התכוננה לעליה לארץ.

רבקה מזוריק ובעלה

אבי ואמי, זכרונם לברכה, גילו הבנה לעלית הבנות והבנים, כי ידעו, שאין לנו עתיד בגולה. אך הגורל התאכזר לאחיותינו רבקה ואלקה. אבא נפל למשכב, שממנו לא קם עוד, ועלית האחיות נדחתה. הן לא השלימו אמנם עם חייהן בגולה. מכתביהן היו ספוגות רצון עז לעלות לארץ ולבנות כאן את עתידן. אך הזמן היה בעכרן ונרצחו בידי הנאצים הטמאים ביחד עם שאר בני המשפחה, ביניהם גם בעלה של רבקה יוסף ובתם אסתר הקטנה.

קרית טבעון   י. מזורי (מזוריק)

לדמותו של פייבל (שרגא) סמיט

גלוי ראש, בלורית השחורה מתנופפת ברוח, ידיו תחובות בתוך כיסי המכנסים. ומבין שפתיו נפלטת שריקה צורמת במקצת, רוויה זלזול, ביטוי יהתנשאות. כך היפיע על רקע העיירה.

נמיך קומה היה, עיניו קטנות, שחורות, לוהטות, מתרוצצות בחוריהן. אודם חולני משחק בלחייו, גיו נטוי קדימה, כאילו מיהר לתפוש את הרחוק, הבלתי נתפש, בעוד רגליו, על הקרקע, מפגרות אחריו. תנועותיו כבדות במקצת; גאה, שנון וחצוף. כך היפיע בחברה.

פייבל סמיט

בן למשפחה ענייה. אביו היה חייט, תפר לאיכרי הסביבה העניים, ובקושי מצא לחם לביתו. דירה קטנה, צפופה, אשר שימשה גם מקום עבודתו של האב, בה הצטופפו ארבע נפשות: פייבל, אחותו, אביו ואמו. המקום צר היה, אך מלא חים, אהבה ובייחוד הערצה לבן „המוצלח". הורים פשוטים אלה, אשר ספק אם ידעו קרוא וכתוב, ידעו את סוד המסירות והאהבה, אשר בהן הליטו את שני הילדים. לכן גם חונכו השניים בבי"ס „תרבות", מקום שם התחנכו ילדיהם של „בעלי־הבתים" והאינטליגנציה שבעיירה. ופה נפגש היא, בפעם הראשונה עם הקור, וההתנכרות של החברה.

בעל תפיסה מהירה היה, שכלו חד ושנון, בעל כושר ניתוח וכישרון הדיבור, בצעירותו הבין וידע כבר, כי חוץ מההערצה האילמת, לא תוכל משפחתו לתת לו כלום, וכי בכוחות עצמו עליו להלחם ולרכוש מעמד, בעולם ובחברה המתנכרת והעויינת. והוא נערך למלחמה זו בכל להט נפשו הסוערת. בשריון של ציניות וחוצפה וגסות, שכיסו על נשמתו הרגישה והדואבת, יצא להילחם במכשולים, ולסלול לו את דרכו בחיים. במעמקי נשמתו נאבק על עליה לארץ ועל חיים חדשים של יצירה ובניין. לשוא השתדל, מתוך הכרה קרה, יכלפי חוץ, יהרחיק ולשלול כל זאת. זה נשאר עולמו הפנימי, הפרטי, רק שלו עצמו... ילא תמיד הירשה אפילו לעצמו, להסתכל בו פנימה.

חייו הקשים והבלתי נורמליים, הגבירו את מחלתו הקשה והמאיימת — מחלת השחפת. תכפו ההתקפות, ודווקא אז גבר הטמפו של חייו. רגיל היה לומר: „עלי לחיות מהר... להספיק הרבה בזמן מועט... כי הרבה זמן לא נותר לי". והוא נלחם מלחמה אבודה ונואשת, לחם בחברה, בתנאים, בחוקי הבריאית הטבעיים ובגורלו הבוגד. אך היא אוכל באש מחלתו ובאש אפיו. הוא מת על סף חייו. בעולם קר ומתאכזר.

חברה

שלמה פוליאק

דמות מענינת. ועד כמה צר לנו שניספה באופן כה טרגי בהשמדת העיירה. שתי תקופות השפיעו תמיד על חייו של שלמה, תקופת קיץ כוללת אביב, ותקופת חורף כוללת הסתיו. בחורף אהב לישון שנת חורף. ביום היה ישן וקם לפנות ערב. אז היינו באים לחדרו ומקימים את ישיבות סניף החלוץ־הצעיר. מיד מאוחר בלילה ישבנו בפגישות אלה על התורה והעבודה, שיש לתכנן ולבצען בסניף. בחצות הלילה, כשהסתלקו, היחיל רק לקרוא עד הבוקר ודיזר חלילה.

מימין לשמאל עומדים:
בורטניק, שלמה פולוק; כלתו יהודית
יושבים: בורטניק, בלומה ביקמן

עם בוא האביב התנער כמתוך תנומה חזקה, זה לא היה שלמה שמתחת לכסת החמה בימות החורף .כארי הופיע באסיפות החלוץ ודרש הגשמה, קיצוני היה בעמדתו. לא ויתר בשום מסיבות על הליכה לחטיבת עצים, כפרוזדור להגשמה, הוא נבחר לביצוע המשימה והיה ער וחזק בהגשמתה.

משום מה התעקשה אמו ולא רצתה לעלות ארצה, אם כי הרבה מקרוביהם נמצאים בארץ. שלמה, שהצטיין במסירותו הבלתי מוגבלת, לא יכול היה להשאיר אותה לבד, התעכבה עליתו שכה כמה לה. וניספה עם השמדת בני העיירה.

יהי זכרו ברוך!

אהרון כהנא

סאני פרידמן

פערלאך

— ווייסטו חנה׳לע כ׳האָב נעכטן,
פּערלאַך געזען
ווייסע קיילעכדיקע פּערל,
קליינינקע און שיין.
זאג, פוניואנען נעמט מען פּערל,
ויער ברענגט, זיי דאָ צו אונדז?
אזעלכע שיינינקע צו מאכן
איז דאך גאר אַ קונץ;
צי מאַכט מען זיי ווי אינדזער טאַטע
מאַכט אין ווארשטאַט שיך,
צי וואקסן זיי גאָר אויף א בוימל,
אָט אזוי, פון זיך?
ניין, מיין טייערינקע, די פּערל
מאַכט מען נישט אליין.
זיי וואקסן העט, אין טיפע ימים;
אין מושעלעך פון שטיין.
אין יעדער אזא מושל
וואקסט א פּערל אויס.

סאנו (נתנאל) ברודמן

אין פין דאָרט, פּין אָט די מישלען,
נעמט מען זיי ארויס.
ס׳לאָזן מענטשען זיך אין וואסער
טיף אראָפּ צום גרונט,
נישטערן אין זיינע טיפן
זוכן דאָרט געשווינד.
און אז עס גליקט, געפינט דער טויכער
אַ מישעלע אזוינס,
מיט לעצטע כוחות גיט ער צייכנס, —
ציט מען אים ארויס.
אַפּערל — לייכט א גראַם, —
ברענגט ער אין זיין האנט צו טראָגן,
רוט א רגע, ציט אַן אָטעם
און שפרינגט צוריק אין ים.
ס׳טרעפט אויך אָפּט, פארפעלט אים אָטעם,
שטארבט ער דאָרט אין טיף.
ציט מען אים ארויס א טויטן
אייפן דעק פון שיף.
און נאָך פאראגען... אָבער זע,
ווי כ׳האָב זיך היינט צערעדט.
לאָמיר בעסער גיין שוין שלאָפן,
סע איז שוין שפעט.
— ווייסטו חנה׳לע, די פערל
זענען מער נישט שיין.
זיי זענען מיאוסע, מיאוסע, מיאוסע,
כ׳וויל זיי מער נישט זען.

סאני פרידמן

ההפרש בגיל ביני לבין אחי סאני, הנולד בברסטצ׳קה בשנת 1908, היה בשבע שנים, והיא שמנע ממני, הצעיר בשנים, להתקרב אליו יותר, וכאשר גדלתי — נפרדו דרכינו. בשנת 1929, כאשר אני יצאתי למושבת-מנהלים של „החלוץ הצעיר״, הוא עלה כבר לארץ. תחילה נתקבלו מאחי סאני מהארץ מכתבים מלאי התלהבות והשתפכות הנפש. לכל מכתב צירף שירים שביטאו את מצב רוחו המרומם, אך לרגל מחלה עזב את הארץ ואחרי הפסקה ארוכה נפסק, לצערי, לגמרי הקשר בינינו. סאני חזר לעיירה.

ובעיירה צר היה לו המקום. הוא חלם על תכניות רבות, מבלי שיוכל להוציאן לפועל. התחיל בתרגום ספרו של בלאנק „צאן״ לאידיש, הירבה לקרוא בספרי שירה, נתן ידו בציור, אך בכל זה לא מצא סיפוק. פנה גם למחזאות ובאגודת פועלי המחט בברסטצ׳קה הכין בימוי של „הורסי המכונות״ מאת ארנסט טולר, אך גם לפעולה זו לא מצא סאני שטח מספיק בעיירה. גם המצב בבית ההורים היה דחוק והוא החליט לנסות את מזלו בלבוב.

ללא פרוטה בכיס יצא לעיר הגדולה וללא כל מקצוע. בזמן הראשון סבל

רעב ממש. אחרי זמן מסוים, ניסה ללמד עברית (הוא היה בוגר בית־הספר „תרבות״ בברסטצ׳קה) בשיעורים פרטיים ומצבו הוקל במקצת. בלבוב התקרב לחוג של סופרים ואמנים והתיידד עם דוד קניגסברג ועם המשוררים הצעירים י. שודריך וי. אשנדורף. היה גם ליועץ ספרותי בלהקה הדרמטית ״מאסקע״ („מסכה״), בלבוב. בהוצאה חד־פעמית בוילנא נתפרסם תרגומו של השיר „גריתדו״ מאת סוויטלוב, שזכה לפרסום רב והיה מושר על ידי רבים באידיש. בתוספת הספרותית של „קליינע פאלקסצייטונג״ בוורשה נדפסו רבים משירי־הילדים של סאני. שירים אלה תורגמו בחלקם גם לפולנית ופורסמו בעתון „כווילה״, שיצא בלבוב.

עם כניסת הצבא האדום ללבוב הוסיף סאני לעסוק בעניני ספרות ואמנות והקדיש את זמנו לעיבודים בשביל תחנת השידור. הוא חיבר תסכית מהסיפור „מאיר יאזופוביץ״ מאת עליזה אורזאשקה, ששודר ברדיו לבוב; הוא המחיז גם את הסיפור הזה, אך לרגל פרוץ מלחמת גרמניה־ברית־המועצות לא הספיק להעלותו על הבמה. עבד גם על המחזת הסיפור „אהל הדוד תום״.

על מותו של סאני נודעו לי פרטים מסויימים בהיותי בצבא הפולני בסביבות מוסקבה: משורר יהודי מפולין, שהיה עם סאני בחדר אחד בגיטו בלבוב, ונמלט משם בזכות פניו הארייים, סיפר לי, כי אחי הצליח להמלט בתור פצוע ממחנה ההסגר ביאנוב. אשתו ובתו הקטנה ניספו עם ה„אקציה״ הראשונה בגיטו, ואילו סאני עצמו ניספה עם חיסולו המוחלט של הגיטו בלבוב בשנת 1943.

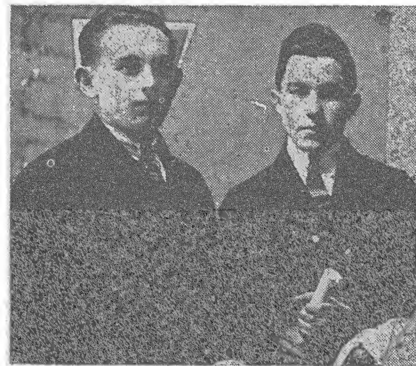
„מסלות״ **יוסף פרידמן**

אריה רייבר

בן למשפחת יצחק רייבר, היתה לה חנות מכולת והתגוררה בקומת הקרקע מתחת לביתו של מאיר ליטבק. ראוי הוא במות הגבורה שלו כי יסופר עליו.

חנה מנדלסון, אשת השוחט מסנ־קויצ׳ובקה מספרת:

עיירתנו סקנויצ׳ובקה היא במרחק 18—20 ק״מ מברסטצ׳קה, בה תחנת רכבת בדרך ללוצק. היו בה 120 מש־פחות יהודיות וביניהם אריה רייבר מברסטצ׳קה. בא אליה לאחר שהתחתן עם מלכה רזניק בת השוחט מבורמלה ופתח חנות מכולת. היו לו שתי בנות קטנות, בגיל 4—6 שנים.

1) זיסל ברז 2) אריה רייבר

בבוא הגרמנים אמרו שאסור להת־חבא. היהודים שמעו ונשארו. לא עבר זמן, בי״ח תשרי תשי״ב פרץ הפוגרום

הראשון. הרבה יהודים ברחו וביניהם אריה רייבר ומשפחתו. לפי שמועה, הוא הכין לו עוד מקודם מחבוא בכפר הצ׳כי פשֶניץ, בודאי תמורת תשלום גדול. היא התחבא בביתו של הצ׳כי קוזק ואף אחד לא ידע.

כעבור זמן, לא יכול היה קוזק להחזיק את המשפחה בביתו וסידר לו בונקר ביער והיה מספק לה אוכל ושתיה. יום אחד הגיעו לשם הילדים הרועים עם עדריהם ומצאו את הבונקר. גילו לאוקראינים בכפר, שחיפשו יהודים, ואלה הרוצחים היציאו אותם משם. במצאם במחבוא חלב ושמנת הבינו כי הוסתרו ונעזרו ע״י אנשי הכפר הצ׳כים. עינו אותם עינויי־מות למען יגלו מי הוא אשר עשה עמהם חסד זה. לעיניו של אריה הרגו את אשתו ובנותיו והוא עצמו מת תוך העינויים האיומים. בידעו כי הוא מסכן חייהם של הצ׳כים עמד באומץ, סבל ענויים קשים מנשוא, נפל מת — ו ל א ג י ל ה.

היה במחבוא 3 חדשים ונהרג בחורף שנת תש״ב.

עמידת גבורה זו של אריה ואי־גילוי מטיביו, עוררה הד חזק בלב הצ׳כים. עוררה כבוד ואמון ביהודים והמשיכו לעזור להם. הודות לאריה נעזרו וניצלו מספר יהודים שנשארו בחיים. הצ׳כים בכפר הזה הסתירו עוד 17 יהודים, שמהם 15 יצאו חיים עם השחרור של הסובייטים, בערב פסח 1944. ביניהם חנה מנדלסון, שהגיעה ארצה ב־24 באפריל 1950, הראויה גם להוקרה על עזרתה הרבה לבן העיירה איסר וֶובר ז״ל, שגם הוא הסתתר בכפר זה.

הסבא ר׳ לייזר שוחט והסבתא ברכה־איטה

נראה לי, כי לא היה איש בברסטצ׳קה, שלא ידע את ר׳ לייזר שוחט ואשר לא בא פעם לביתו לשם עצה, או להשיח דאגה מלב או, לשם „אפשפרעכן אַ גוט־אויג״ או לשיחת תלמידי־חכמים סתם.

דמותו — קומה זקופה, עטורה זקן לבן, עיניים עמוקות, מביעות פקחות ופנים של טוב־לב.

עממי היה בכל ישותו, שופע שמחה ובדיחות הדעת, וכולו עניוות וצנע.

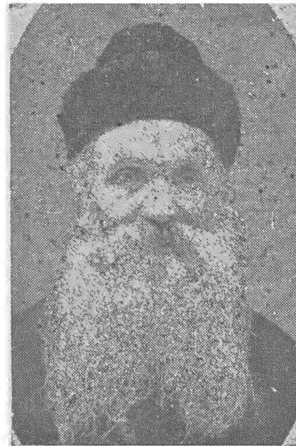
חלקו לא היה בין האמידים וכדי לכלכל את בני ביתו היה עליו לשמש בכמה תפקידים: שוחט, סופר־סתם וחזן. ועם כל זה היתה פרנסתו בצמצום. התחנכו אצלו נכדיו, אשר מצב הוריהם היה דחוק ולרגל אסון משפחתי. ביתו היה גם פתוח לכל מיני אורחים ושד״רים, שעברו את העיירה, ואשר ביתו של לייזר שוחט שימש להם אכסניה.

כמובן, כי גם לסבתא ברכה־איטה היה חלק ביצירת אוירה נעימה זו בבית. למען חינוך הילדים, שהיה תפקידה, יצרה הסבתא אוירה של נימוסין ודרך־ארץ. תמיד היתה מסבירה לנו פנים ומקבלת אותנו בחיוך. ובקיאה היתה הסבתא באותיות הקטנות ותמיד מצאה זמן לספר לנו על צדיקים ורבנים, תוך שילוב אירועים, שהיו קשורים עם בני המשפחה. וכאשר גדלתי והתחלתי ללמוד בבית־הספר „תרבות״, היתה היא מפקחת על כך, שאכין כל יום את השעורים ולא אבט־

את זמני. חייב ילד, ובפרט כשהוא בן עניים, לעסוק בתורה ולהכין את עצמו לימים הבאים; להיות מושלם, ועל כן עליו ללמוד ולחזור וללמוד.

כאמור, היה הסבא שומר דת, אך כאשר התארגנה בעיירה הסתדררות ציונית, נמנה הוא עם אוהדיה והתומכים בה. בחבה נלהבת היה מספר על ארץ־ישראל ועל בנין הארץ.

הסבתא ברכה־איטה

הסבא ר׳ לייזר שוחט

אביא עוד אפיזודה אחת לציון דמיתו היפה של הסבא.

היה זה בבוקר־חורף, השכם, כאשר עוד לא ידעו להבחין בין זאב לכלב והסבא עוררנו לקום ולהצטרף אתו לתפלה, כי באותו יום הייתי לבר־מצוה. בדרך תקע הסבא כפו בכפי ובקול נרגש אמר לי: מהיום יצרפו אותך למנין. יום זה שלב חדש הוא ויצויין בחייך. מהיום כל האחריות למעשיך עליך. תצטרך להכין את עצמך למעשים טובים ורצויים. אמך האלמנה עשתה ועושה הכל לחינוכך. היא שואפת לכך, שתהיה יהודי שומר מצוות אלהים ובן־אדם טוב, היודע גם לעזור לחברו בצרה. בידיעת התורה ובהשכלה כללית תמצא דרך לחשוב, לדעת ולהבין ללב האדם; עזור לחברך ונעזרת גם אתה, היה יהודי כשר ואדם נאור, היה בן מסור לאמך וידיד נאמן לאחיך ובני משפחתך. מובטחני, כי בדרך זו תגיע לדבקות באלהים ובעמנו.

והסבא הוסיף: לו היו הימים כתיקונם, היינו חייבים לערוך סעודה גדולה ביום זה לכבודך, אך נאלץ להסתפק במה שהכינו בבית. בנשמותינו נרגיש את המאורע החשוב.

לא אזכור את שהיה בבית־התפלה וגם לא את השמחה בבית ביום שהייתי לבר־מצוה, אך דברי הסבא בדרך לבית־התפלה נחרתו במוחי והאירו את דרכי בחיים.

כאלה היו הסבא והסבתא, זכרונם לברכה, וקשה להעלות את זכר העיירה, מבלי לתאר, לפחות בקוים כלליים, את הדמויות האלה

יהושע ספרן (ז״ל)

משפחת דוד לייב ומרים רייציס

דוד לייב, אבי המשפחה, מת בברסטצ׳קה בשנת 1924. המשפחה נשארה בלי מפרנסה, בימים שסנדר ואברהם למדו עוד בבית־הספר היסודי. הבן הבכור, שלמה, שהיה בארצות־הברית, נחלץ לעזרת המשפחה והביא את כולם לאמריקה. הבת בוזי עם בעלה וילדיה ניספו בהורותיב. בני משפחת רייציס שומרים על הקשרים עם הקרובים והידידים בישראל ומבקרים אצלנו תכופות.

משפחת דוד לייב ומרים רייציס
מימין לשמאל; בשורה הראשונה: מיני, אשתו של סנדר רייציס; שיינדל (נאוה) אשתו של אברהם רייציס; צביה, בתה של קריינה רייצס (קטנר); שרה, אשתו של שלמה רייציס; בשורה השניה: מרים ז״ל, האם לבית רייציס; קריינה קטנר לבית רייציס.

על הנעדרים בארץ־ישראל
וועגן די געשטארבענע אין ארץ־ישראל

פנחס בלפר

פנחס בלפר

ר׳ פנחס בן שמואל בלפר עלה לארץ מברסטצ׳קה בשנת תרצ״ו (1936). לפי מקצועו היה נגר ובבואו לבניו בקיבוץ יגור היה כבר כבן 62, אך הוסיף לעבוד בנגריה שבק־בוץ. ביומן הקיבוץ נאמר אחרי מותו, כי היה על פי טבעו איש תמים וישר־דרך ואהב את השתיקה. „גם ההסתכלות וההתבוננות היו מסוגלות לו. לעתים ביקר ביקורת גלויה את מעשי האדם ואת תחבולותיו. שנא היה את הגדלות כאיש עמל בהכרתו; לא רדף אחרי הכבוד, ועל־כן אהבוהו חבריו לעבודה. אף כי צעירים היו ממנו לימים, וכל בני המשק כיבדוהו״.

הלך לעולמו ביום ט״ז שבט תרצ״ח (18 בינואר 1938) והוא כבן 65.

בלהה בלשה

בת 12 היתה בלהה, כאשר הובאה לארץ בסוף כסלו תרע״ג (1913) על ידי חיים צימרמן. אביה, ר׳ אברהם יהודה פולק, שדאג להקנות לבלהה בביתו רוח לאומית ועברית, שלח את הבת האהובה עליו לסיים את חינוכה בארץ־ישראל ולהשתקע בה. בלהה הובאה למושבה ראש־פנה להתחנך באחד מבתי־הספר המפורסמים בזמנם בגליל העליון, אשר בראשם עמדו וילקומיץ וטורקניץ. בגמר לימודיה בבית־הספר בראש־פנה למדה בלהה בסמינר למורות ולגננות ע״ש לוינסקי ובגמרה את הלימודים האלה היתה בשנת תרפ״ג למורה הראשונה בבית־הספר במושב כפר־יחזקאל בעמק יזרעאל.

בכפר הכירה את המהנדס אליעזר בלשה, שפקח על בנין הבתים הראשונים, שהוקמו אז, והיתה לאשתו.

לא ניתן למשפחה לשבת במקום אחד ואחרי שעזבה את כפר יחזקאל והיתה בבלפוריה הגיעה בשנת תרפ״ו לחיפה ובבלהה נראו כבר סמנים מובהקים של מחלתה — מחלת־דם.

חיים צימרמן ז"ל ידע לספר על בלהה ועל משפחתה את הדברים האלה:
יש להעריך ולהעריץ את חפץ החיים של בלהה. בגלל מצב בריאותה נאלצה, לצערה הרב, לעזוב את ההוראה, אבל הוסיפה להיות מעורה בחינוך, הרבתה לקרוא, הקדישה מזמנה לעסקנות בשטח התרבות: אמוני לשון, ועד־ההורים בבית־הספר הריאלי, וגם לצופיות נתנה ידה. בארגוני־נשים עסקה גם בפעילות סוציאליות. הרוח, שהיתה בה, לא נתנה לה מנוח ולא יכלה להצטמצם בדלת אמות של המשפחה.

בלהה בלשה (השניה מימין) ביום עלותה לארץ כ"ה כסלו תרע"ג (במרכז חיה ברכה וחיים צימרמן המחזיק בידיו את הבת הבכורה יבנאלה)

בלהה בלשה

ואמנם, לנס ולמופת היו חייה המשפחתיים בתור אשה, אם לבנה היחיד ועקרת בית. חכמת נשים בנתה ביתה. בעלה בא מסביבה זרה, לא ידע את שפתנו; בהשפעתה וברוחה היה לעברי והתמסר לכל המצוות התלויות בארץ ובבנינה. ומבנה, שהיתה לו חרדה מאד, לא מנעה בגילו הצעיר קבלת אחריות לפעולות, שהיו אף כרוכות בסכנות מסוימות. אהבה והבנה הדדית, מסירות והערצה יצרו בבית אוירה של נועם והרמוניה בין האם, האב והבן, ללא כל צל.

והוציאה את נשמתה במיתת נשיקה ביום ו', ב' בשבט ת"ש, והיא רק בת שלושים ושמונה.

חליה ברגר

חליה ברגר לבית לרר, ילידת ברסטצ'קה, ידועה היתה ביפיה: גוף תמיר, זהובת שער, והכל בה אומר חן. אהובה היתה חליה על כולם. מבין שמונה אחיה ואחיותיה להורים העשירים החליטה חליה לצאת להכשרה בעיצומה של העליה

חליה ברגר

הרביעית, בראשית הצעדים לארגון נוער חלוצי בדרך של קיבוצי־הכשרה. בניגוד מוחלט לדעת ההורים ובני המשפחה עלתה חליה, בת 18, לארץ בשנת 1925, מבלי להרתע מהקשיים הצפויים לה. חליה התגלתה כפועלת חרוצה ומוכשרה מאד, וכל נסיונות ההורים להחזירה אליהם, עלו בתוהו.

בכפר יונה הקימו חליה ובעלה ביתם הקבע ופיתחו משק יפה; נולדו להם שני בנים ובת אחת. הבנים ממלאים תפקידים חשובים במשרד־הבטחון; הבת תלמידה למופת בבית־הספר. חליה חלתה במחלה ממארת, ותוך ידיעה על קיצה המתקרב המשיכה בעבודה והיתה עליזה, כי לא רצתה לעורר רחמים ולהכביד על בני ביתה.

בת חמשים ושתים שבקה חליה חיים לכל חי בראשית שנת 1959.
חבל על אבדן נפש יקרה זו.

א. כ.

רחל ברו

רחל ברו

רחל עלתה לארץ בשנת 1925. אחרי תקופה קצרה של עבודה כפועלת שכירה במושבות הצטרפה לקבוצת „השרון", המרוכזת עתה בקבוצת „יפעת". בקבוצה הקימה משפחה ובסוף שנת 1929 נולדה לה בת. בהיות ילדתה בת שלושה חדשים חלתה רחל בדלקת המעי־העיוור. הקבוצה ישבה אז בעין־בדה ליד נהלל. הרופא ראה סכנה בטלטול רחל עד לבית־החולים ה־מרכזי בעפולה, ניתח אותה בו במקום ורחל מתה בשעת הניתוח.

זהבה ברוור

זהבה ברויר (לבית לרנר)

זהבה ברוור לבית לרנר חלתה ונותחה בבית־החולים בלינסון במצב קשה. נפטרה בה' טבת תשי"ט (16 בדצמבר 1958) והיא רק בת 46. הצטינה בנועם הליכותיה ובנכונותה לעזור לזולת.

אמה של זהבה, בלומה לרנר, נפטרה בכ"ח בשבט תשי"ג בירושלים.

שרה ברעם לבית יהושע קליבנר

לא אומר: אל בכות.

בעוד כולי בוכה, כל ישותי אומרת: בכה־בכה על שרה כי איננה.

נסתלקה אמנו, שרה, ואת עוד כולך שופעת אופטימיות ורצון־חיים. בטחון וגאווה קיבוצית היו נסוכים בדבריך, במעשי־ידיך ובכל אשר הצגת כף־רגלך.

התחלת כה איתנה בשבילי המשק והקיבוץ. כאם הבנים, כאשה עובדת־חלוצית בשלימותה הנפשית והגופנית. האפשר להמחיש לעצמנו כי שרה איננה — היא אשר באורח־חייה, בשיקול־דעתה החברתי, בהכרעות — כאשר נשאה בתפקידים מרכזיים בחיי החברה — מיזגה תבונה ותחושה חברית־אנושית של איש־עבודה מנוסה ומחושל. היה זה אופי, שחושל בהיאבקות קשה וארוכה של אשה בקיבוץ ובחקלאות בי״ך שלוש עשרות שנים כמעט, בהיאבקות על הישגים בעבודה ובמשק, ועל חינוך הבנים וביצור הבית וקיום מצוות הקיבוץ.

נולדה בברסטצ׳קה בשנת 1914, עלתה לארץ בשנת 1932, הובאה לקבורה בעין־השופט ב־1 במאי 1961.

בחיינו אין אדם זוכה מן ההפקר. שרה עמדה במתח הגבוה של מתן כל אשר יכלה לחברה, למשפחה ולמשק. עמדה בכול ויכלה. ויכולת גם אתה, שבאת במחיצתה, לשאוב מלוא חופניים בטחון פנימי ואמונה מחודשת בכוחו המוסרי של המחנה כולו.

מופת של פשטות וצניעות, שבלטה אף בקרבנו. והרי פשטות זו היתה טבועה באצילות של בית קליבנר, הבית שראיתיו בברסטצ׳קה לפני כ־30 שנה. שם־דבר היה בית קליבנר במחוז כולו. תרבות עברית מקורית, ציונית, חלוצית. שורשים חזקים וגאווה יהודית־ציונית, שהיו יסוד־מוסד לחינוך הבנים והבנות. גאוות העיר עליהם, וגאוות השומר הצעיר על שזכה לבנים ובנות כאלה. כאשר ביקרתי בקן השומר הצעיר בברסטצ׳קה ובביתה, כבר היתה שרה בארץ, אך שולמית, אחותה הצעירה, סיפרה לי בגאווה על האחות שהלכה למשק הפועלות בארץ.

שרה ניתקה את עצמה מהגימנסיה העברית שברובנה, למען תגיע למחוז־חפצה. לא ידעתי אז שאנו נעמוד יחד מחצית־יובל־שנים שכם־אחד בבניין עין השופט.

ומאז למעלה ממחצית־יובל שנים, דבקה שרה בחקלאות, בענף הלול, פיתותו וקידומו. עומדת במרכז הדאגות לקיומו הפיזי של המשק. עוקבת בעירנות אחר התמורות בענף ובמשק, בכוח של ידיים מיובלות ומתח נפשי עצום — עומדת במיבחנים של בת ישראל, המחוללת תמורה בכל ישותה.

נשרפת, שרה, במתח גבוה זה.

נשרפת, כאשר את בגופך הוכחת, כי יהיה טוב לאדם בקיבוץ, כאשר האדם

בקיבוץ יהיה טוב. כצור איתן היית, שותפה ליעקב בעצה ובהכרעה, כאשר הוא עומס על שכמו זה עשרות בשנים דאגות כבדות לקיומנו.

עצתך היתה שקולה ועצמאית, ולא נרתעת מלעמוד בוויכוח גלוי. ידעת בהכרעתך השקטה והצלולה, שאת עומסת על כתפיך ובלבך ובמחשבתך חלק נכבד מהמשא.

מה עמוק הכאב המעיק, על שנתייתם ביתו של יעקב בתוך ביתנו הקיבוצי כולו.

אם הבית איננה עוד — ואין נחומים.

עין־השופט אהרון

מאיר שמואל גיטליס

ר׳ מאיר שמואל גיטליס עלה לארץ בשנת 1936 לפי דרישת בתו, חברה בקיבוץ שריד. אחרי שנים אחדות גברה מחלת־הלב, שחלה בה עוד בהיותו בחוץ־לארץ, וב־17 במאי 1938 מת משבץ־לב בבית־החולים המרכזי בעפולה.

מאיר שמואל גיטליס

באחד מביקורי בתו בבית החולים נתן לה ר׳ מאיר שמואל מכתב סגור בבקשה לפתוח אותו רק אחרי מותו, וכדי להרגיעה אמר לה בחיוך: דארפסט זיך נישט דערשרעקן, דאס קאן געשען אין א 50 יאר ארום, אבל רק אז תפתחי את המכתב. ארבעה ימים לאחר־מכן נפטר ר׳ מאיר שמואל. במכתב, שפתחה אותו הבת אחרי מותו, היה כתוב: „חייקילה בתי! אבקשך מאוד לקברני באדמת שריד הקדושה, אדמת קרן־הקימת הקדושה. אני גאה עליך, בתי, ועל צדקת דרכך. ושם, ורק שם, בשריד, אני רוצה להיות. אביך מאיר שמואל גיטליס״.

בהתאם לבקשתו הובא לקבורות בקיבוץ שריד.

לזכרו של אליהו גלבוע (גלר) ז״ל

אליהו נולד בשנת 1906. בגיל צעיר הצטרף לשורות החלוץ ויחד עם זה השתדל לעזור גם לפרנסת הבית וכמיטב יכלתו נשא בעול הפרנסה.

בסופות שלג, בגשם ובקור היה נוסע ל„ירידים״ ואמא בכתה במסתרים שבנה הרך צריך לעבוד כה קשה.

כהכשרה לעליה לארץ התחיל לעביד בתיר מתלמד אצל פנחס הנגר, מסתובב אתי, לפעמים כל השבוע, בכפרים הסמוכים ועובד אצל האכרים ורק לשבת חוזר הביתה. עבודה זו גרמה צער רב להורים שהתביישו על שבנם עובד עבודה שחירה וניסו בכל האמצעים להניאו ממעשה זה, אך ללא תוצאות, ואם כי אליהו הצטער מאיד על הבושה שגרם להורים, ראה בהכשרה דבר חיוני שאין לוותר עליו.

אליהו גלר (גלבוע)
מרמת־יוחנן

כשנתקל בסירוב מטעם השלטון הפולני לקבל היתר־יציאה לחו״ל עד התיצבותו לצבא, נודע לו על איזה יהודיה בברודי ה„עושה״ דרכונים באופן פרטי. בכדי לא לעורר חשד ולא להפגש עם אנשי העיירה, הלך ברגל, בדרכים צדדיות, פעמיים בשבוע לברודי, ומסדר לו דרכון „פרטי״ בלי השלטונות הפולניים, בעזרת האשה מברודי, וכמיבן בעד תשלום הגון.

בדצמבר 1925 בליל חורף קר התחמק אליהו מהבית כגנב, ונשמנו לרווחה כאשר אחרי יומיים, קבלנו ממנו ידיעה שכבר עבר את הגבול.

בארץ הצטרף אליהו ל„חבורת הדרום״ בנס־ציונה, עבד בפרדסים, לפעמים יהודי יחיד בין הרבה ערבים, השתתף יחד עם כל צבור הפועלים במאבק על עבודה עברית במושבה, שהיתה אז מבצר של עבודה ערבית. גם בשנות מצוקה וחוסר עבודה אינו שוכח לשלוח להורים לסוכות אתרוג משובח, — והודות לחריצותו, יושרו ומסירותו התגבר על קשיי הזמן, בחורף עובד בנגרות באריזה (סו״ס למד בברסטצ׳קה נגרות וידע להחזיק פטיש ביד) ובקיץ בטפסנות הבנין, בעיר ובמחנות צבא ובמשך הזמן גם מצליח, בעבודת נמלים, לרכוש מחסכונותיו מגרש ולנטוע חלקת פרדס בכפר יונה. לאחר שהחליט להצטרף עם משפחתו לקבוץ אינו מהסס מלחסל את הרכוש ומעביר את מלוא חסכינותיו לקופת הקבוץ.

ומיומו הראשון בקבוץ רמת־יוחנן, אם זה בעבודת בנין ואם זה בנגריה, הוא ראה בעבודה יעוד, מסור ושקול וחס על כל פריטה שמתבזבזת. ובשנים האחרונות כשמסיבת בריאות לא יכול לעבוד עבודה פיזית והתחיל בעבודה משרדית, התמסר לעבודתו החדשה בכל נימי נפשו, שיפר ושיכלל הכל עד שפנת עבודתו היתה לדוגמה והיה מאושר שגם במצב בריאותו הרופף הוא יכול להיות למועיל ולא ליפול למעמסה. ובשבועות האחרונים כשהיה רתוק למטה ולא עברה אף שעה אחת בלי התקפה, התאמץ בכל כוחו להתגבר על סבלו והאמין שבכוח רצונו העז יאריך את ימי חייו, אך למרבה הצער והכאב נפסק פתיל חייו באמצע, וחבל על דאבדין ולא משתכחין.

יהי זכרו ברוך.

א ה ר ו ן

רמת־יוחנן, תמוז תש״ך

תמר גלקין

תמר נולדה בברסטצ׳קה בשנת 1914 להוריה איטה ויוחנן גלקין. בין החברות הצטיינה תמר בבריאות הגוף והנפש. גדלנו יחד, ישבנו יחד על ספסל הלימודים והיינו יחד בתנועת הנוער. תמר נמנתה עם התלמידות החרוצות בבית־הספר „תרבות" ובגמרה את הלימודים נכנסה ל„החלוץ הצעיר" וגילתה פעילות רבה. לא היתה לה סבלנות לחכות עד שיגיע תורה לעליה. השתדלה לעלות בתורת תיירת בתעודות־נסיעה מזויפות והיתה בטוחה בהצלחתה. התכנסו כבוי חברים וחברות להיפרד ממנה. מה קשה היתה הפרידה! אך היינו בטוחים כי בקרוב נתראה בארץ. גדולה היתה אכזבתה של תמר ומרה, כאשר למחרת היום הודיעו לה, כי לא יורשה לה לנסוע לארץ־ישראל, כי הוברר שלא הגיעה עדיין לגיל שמונה־עשרה. הפעם לא החזיקה תמר מעמד, התעלפה לשמע הידיעה וחלתה. במשך חדשים לא יצאה מפתח ביתה. עבר זמן לא רב ונפרדנו שנית מתמר והפעם הגיעה למחוז חפצה.

שנתיים לאחר מכן התראתי עם תמר בארץ והיא נראתה בעיני כצברית: מפותחת יפה בגופה, איתנה בבריאותה ומאושרת. היא עבדה בעבודת בנין ובשמחה ספרה לי, כי הוריה עומדים לעלות לארץ, ואז תגשים את חלומה — ללמוד בבית־ספר לאחיות.

תמר למדה בבית־ספר, היתה לאחות, התחתנה והיתה אם לבת, אך לא הספיקה כמעט לגדלה, והמחלה הממארת הפילה אותה והיא עודנה כה צעירה.

יהא זכרה ברוך.

ש ו ש נ ה ג ר י נ ש פ ו ן (פלטניק)

מלכה גלר

מלכה גלר

מלכה גלר עלתה לארץ בשנת 1932 בהצטרפה לקבוצת מטיילים שבאה לארץ ואורגנה מטעם העתון „היינט" בוורשה. שנתיים למדה בבית־הספר החקלאי לבנות בנהלל וכאשר סימה את לימודיה הצטרפה לקבוצת הצפון. במחלה שגרמה לה עינויים קשים מתה מלכה בה׳ אלול תרצ״ו (1936).

נפש לאבי ולאחי

הורי, שלמה וטובה (דובריש) גרובמן, ישבו בברסטצ׳קה עד עלותם לארץ. אבי היה אמנם טרוד מאוד בעסקיו, אך לעניני ארץ־ישראל התפנה תמיד. לכל שליח, שבא מארץ־ישראל לעיירה, היה בית הורי פתוח, וביד רחבה תרמו לקרנות הלאומיות. בבית־מסחרו של אבי איפשרו לחלוצי־ההכשרה לעבוד והתייחסו אליהם בלבביות כנה.

משפחת שלמה גרובמן
מימין לשמאל, יושבים: שלמה, פייבל, דובריש. עומדים: צבי, רבקה, משה

מיום עלות הורי לארץ השתכנו בקרית־פועלים, וברוח של אנשי־עבודה בנו את ביתם. רצח בניהם: משה והרשל, בידי הנאצים הגרמנים ועוזריהם, שיברו לב ההורים וקיצרו את חייו של אבי, זכרונו לברכה.

אחי משה נולד בברסטצ׳קה בשנת 1905, למד בבית־הספר „תרבות״, בגיל 15 עזב את בית־ההורים ויצא להכשרה בקלוסוב בתנאים קשים עד מאוד. הוא חלה, אך לא התייאש מלעלות לארץ. עם הגבלת העליה נעדר ממנו למלא את משאלת לבו. נרצח בידי שליחי היטלר עם אשתו חנצ׳ה וילדתו. הצטיין בטוב לבו ובנכונות לעזור לזולת.

אחי הרשל נולד בשנת 1910, הצטיין בלימודיו בבית־הספר „תרבות״ ונמנה עם טובי הנוער בעיירה. היה מפעילי „החלוץ״, וכאחיו משה היה בתור לעליה לארץ. הרשל היה בעל נפש עדינה והתחבב על כולם. הוא ידע, לפי דבריו, שלושה דברים, שהיו קדושים לו: ארץ־ישראל, העם היהודי והשפה העברית. המרצחים הנאצים הטמאים קיפחו את חייו הטהורים.

ש. גרובמן

איסר וובר

איסר וובר היה מניצולי השואה ועלה לישראל בשנת 1951. עם הגיעו לישראל עבד עבודות שונות, תחילה בעבודת סבלות ב„אגד" ואחר־כך בעבודת הוראה במעברות העולים, עד שהצליח להשיג עבודה קבועה בבית־החרושת לזכוכית „פניציה" ו„משי־זכוכית" בחיפה. היה מאושר עד מאוד בהגיעו ל„מנוחה" מהדאגה ליום המחרת. את רעיתו, צילי לבית רפאלי, שתבדל לחיים ארוכים, מורה לפסנתר, נשא בארץ, וחיו חיי שקט ושלוה.

איסר וובר

הייתי מבקר בדירתם בקרית־בנימין ונהנתי מחייהם המסודרים. באחד הביקורים סיפרה לי האשה, כי איסר אינו רוצה לצאת כלל מהבית בשובו מהעבודה וקשה אף להוציאו לביקור אצל ידידים ביום חול או ביום שבת וחג. הוא היה אומר: „שנים רבצתי בבורות אפלים ופחדתי מפני כל עלה נידף; פחדתי, שמא יגלו אותי האוקראינים, שליחי הנאצים בעיירה, ויתפסוני; רק בלילות יכלתי לצאת ורק בזחילה לחפש לי אוכל; עתה כשהנני חפשי, זכיתי בקורת־גג בישראל ובמשפחה, אינני רוצה לצאת משכית החמדה הזאת אף לשעות אחדות". האשה הבינה אמנם לרוח בעלה, אך לא רצתה להשלים עם אורח־חיים זה וניסתה להשפיע עליו להשתחרר מסיוט ימי הסבל ולהתחיל בחיים חדשים.

ביום א', י"א שבט תשי"ז (13 בינואר 1957), הקדים איסר לעזוב את העבודה, כי הרגיש ברע, ואחרי שעות אחדות הוציא את נשמתו. מטען עומס הצרות והסבל בעבר, שלו, של משפחתו, שראה בנפלה לידי מרצחים, העיק עליו, לא עמדו לו כוחותיו, כרע ונפל.

איסר היה מחניכי „החלוץ הצעיר". אדם שקט וטוב לב. התחבב על כל שבאו אתו במגע.

מחייו של איסר בימי השואה סיפרה לי חנה מנדלסון, אשת השוחט מסנקיביצובה ליד ברסטצ'קה, בשעה שליווינו את החבר היקר בדרכו האחרונה. אשת השוחט שיכלה את כל משפחתה, את בעלה ואת בניה, הזכירה במיוחד את בנה ברוך, שעמד בקשרי־מכתבים הדוק עם דוד פוחלניק מברסטצ'קה, ובחיבה עמוקה דיברה על פגישותיה עם איסר. היא התחבאה בכפר צ'כי פשיניץ ליד ברסטצ'קה ובאחד הימים, סיפרה המארחת, הגיע לכפר איסר וובר, שהנאצים חיפשו אותו, תפסוהו ועינו אותו, אך לא הרגוהו. אנשי הכפר הכירו יפה את איסר, כי אביו פרץ עמד אתם בקשרי מסחר; האב והבן היו אהובים על כולם. חנה מנדלסון לא ראתה את איסר אלא לאחר שהרוסים באו לכפר וכאשר גויסו כל הגברים לעבודה, יצא איסר לעבוד ליד פסי הרכבת בקיבריץ; אח"כ כשהגיעו ללוצק,

גר אצלה איסר תשעה חדשים ומכל הפגישות אתו יודעת חנה מנדלסון לספר רק טובות על האדם היקר הזה. פגישתה האחרונה עם איסר בחוץ־לארץ היתה ביואַלדנבוך שבשלזיה התחתית. זה היה בשנים 1946־51 וגם אז עבד בבתי־חרושת, עד שזכה לעלות לארץ. לא שמעו ממני תלונות על העבודה, שהיתה קשה מאוד. הוא חי רק בתקוה ליום שיבוא והיא יזכה לעלות לישראל.

אשתו ושכניו נדהמו מאיד מהסתלקותו. אחד מהם, נפתלי פרימן, שדיבר בשם רבים, ביטא את צערם במלים נרגשות היוצאות מן הלב: „משתדלים אנו לעצור את זעקתנו, הפורצת ממעמקים ואינה נותנת מרגוע לנפשנו: איך יכול היה המוות להשתלט על חיים צעירים ויפים אלה? אם יש הגיון בפירוש חז״ל ‚בקדושי אקדש׳, הרי אתה הנך הקדוש והטהור, שהעולמות העליונים יתקדשו בנשמתך... אנו — מכריך, מוקיריך וידידיך נזכרך; דמותך הענוגה, איש השיחה, חביב ונלבב, אוהב אדם, מוכן לעזור לכל בעצה ובמעש... שמך היקר הטוב וזכרך היקר יהיו שמורים בלבותינו כל הימים. יהי זכרך ברוך ותהא נשמתך צרורה בצרור החיים...״

א. כ.

יעקב ורדי (רסלר)

יעקב נולד בברסטצ׳קה בשנת 1897 וכמו רוב בני הנוער בעיירה בימים ההם, התחנך גם הוא לציונות. בשנת 1921 עלה לארץ, עבד כטפסן בבנין ובתנאים קשים למד את מקצוע הנגרות.

יעקב ורדי

בשנת 1922 הגיעה לארץ חברתו צפורה והקימו בתל־אביב את ביתם, כלומר את צריפם. בצריף זה מצאו כל הברסטיצ׳קאים פינה חמה. בערבים היו מתאספים אצלם ולעתים נשארו גם ללינת לילה, ואף פעם לא היה צר המקום.

לאחר שלמד את המקצוע נכנס כחבר לקואופרטיב „דרור״ של המשרד־הקבלני, ועם קום „סולל־בונה״ התחיל לעבוד בתור מכונאי, השתלם במקצוע וניהל את הנגריה בגבעת־רמב״ם.

היה איש־עבודה מסור ונאמן.

נפטר אחרי מחלה ממושכת ביום ז׳ בניסן תשי״ב.

מ. נחמיה

אסתר מלכה זפרן

אסתר, אם הבנים: יהושע, משה*) ושמיאל, הנמצאים זה שנים בארץ — דמות מופלאה היתה. אחת מאותן בנות ישראל הכשרות, המסוגלות לעבור באש ובמים, ולא זו בלבד שלא להפגע, כי אם לצאת מהם שבעתיים מחושלות ומחוסנות לקראת הבאות.

אסתר מלכה זפרן (ספרן)

בגיל צעיר התאלמנה אסתר מבעלה השוחט, והיא בהריון ואם לשני תינוקות. אשה בודדה, ללא מקצוע, מטופלת בשלושה ילדים וללא עזרה מהצד, חשך עליה עולמה במות עליה בעלה. לא ידעה למי לפנות ואי מזה תבוא ישועתה. אך לא נתנה ליאוש לרפות את ידיה. חיש־מהר התאוששה, החלה לשלוח יד במסחר ונאבקה מר על קיומה ועל הקנית חינוך לילדיה.

שנים מספר עברו עליה בבדידות, תוך דאגות פרנסה ונשיאה בעול חינוך הבנים, ובעיקר להיות להם אם ואב גם יחד, עד שהחליטה לקשור את חייה עם איש אחר וליצור מחדש חיי־משפחה מלאים.

כדאי לציין, כי ביתם היה בית אדוק, אך לא מנעה מבניה להתחנך על ברכי תנועות־נוער ציוניות, ואף בתוך ביתה מצאו צעירי הימים ההם חמימות ועידוד לשאיפותיהם. שכן, אשה ערה היתה למתרחש בתקופתה וחדורה הבנה לרוח הזמן ולרחשי לבו של הנוער המתעורר.

והזמן פעל את פעולתו. הבנים גדלו והכשירו עצמם לעליה לארץ. תחילה הבן הבכור, אחריו גם השני, ואת האם עם בעלה והאח הצעיר השאירו בברסטצ׳קה, תוך תקוה, שלא ירחק הזמן ויעלו גם אותם, וכולם יחד יהיו בין בוני המולדת. ואמנם, תקותם לא נכזבה. בשנת 1936 זכתה האם עם בעלה השני לעלות לארץ ונכנסה לקיבוץ גבת, אל בנה משה, אשר בו היה חבר עד יום מותו.

גם בקיבוץ, על כל החידוש והזרות שנתקלה בהם, לא נדחקה אסתר לקרן־זוית, לחיות את חייה לפי המסורת הישנה מהבית, כהורים רבים אחרים, אלא, כמעט כחברים הצעירים בקיבוץ, החלה גם היא לחדש את סגנון חייה ולהשתדל במידת האפשר, לא להיות יוצאת־דופן. אזנה היתה קשבת למתרחש בקיבוץ ולרוב הצדיקה דברים, אשר הורים רבים ראו אותם בעין בקורתית. אסתר התאמצה להיות שותפת לעבודה כשווה בין שווים ואף השתתפה בחוגי־השתלמות לידיעת השפה, תנ״ך ועוד...

בשל רצונה העז להשתלב בחברה גדולה זו ולהיות כאחת מהם, הודות לנעימות הליכותיה, טוב לבה ויחסה הנאה לכל אחד, העריכוה וכיבדוה מאד בקיבוץ כגדול כקטן. להורים היתה אסתר מלכה חברה משכילה ומתקדמת, ואילו לצעירים — אם נבונה וחברה קשישה כאחד.

---

*) שניהם נפטרו בשנת תש״ך.

אך יד הגורל המתאכזר השיגה גם כאן בקיבוץ, ובעלה השני נפטר גם היא, שנים מספר אחרי עליתם לארץ. גדול היה צערה בפקוד אותה האסון בשנית, אך הפעם היה מצבה שונה בהרבה מזה במות עליה בעלה הראשון. הפעם לא הרגישה עצמה כה בודדה ועזובה, כי רב היה לידה מספר ידידיה ודורשי טובתה, שהצליחו להפיג את יגונה. וכמו בפעם הקודמת השתדלה אסתר מלכה גם עתה לקדם את פני האסון בעוז ובאומץ־לב, לא ליפול ברוחה; ומבלי שתגלה את יגונה העמוק, המשיכה בסדר חייה כתמול שלשום.

בשנים האחרונות סבלה ממיחושים שונים, ומדי פעם נאלצה להשאר במיטתה ימים רצופים, ולפעמים שבועות. תשע שנים חיתה או, חייה המחודשים בחברת־הקיבוץ הגדולה. מאושרת על שזכתה בכך. בשנת 1946 נפטרה בבית־חולים עפולה אחדי התקפת־לב פתאומית.

רבים התאבלו על מותה, כי בהסתלקותה נשאר חלל ריק של נפש עדינה בדמות חברה, ידידה ואם כל חי.

חברה בגבת

בבצי חניס

עסקנית ציונית מסורה היתה בבצי. בעיקר מסרה את כל מרצה ליסוד בית־הספר „תרבות" בעיירה. זוכרת אני מעשה שהיה ובאחת האספות, של ועד ביה"ס, שהתקיימה בביתנו, דובר על פתיחת ביה"ס. הכל היה מוכן לפתיחה. רק רהיטים חסרו ולא היה בידי הועד הכסף הדרוש למטרה זאת. החליטו לדחות את הפתיחה. אמרה בבצי, כי יש בידה כסף שיספיק להזמנת הרהיטים. הרהיטים הוזמנו, אבל בזמן שצריך היה לשלם לנגר, התברר כי לבבצי אין, ולא היה, כסף. היא אמרה, את אשר אמרה, כדי לא לעכב את פתיחת ביה"ס...

בבצי חניס

הכסף נמצא איכשהו, וביה"ס נפתח בזמן.

ספור אחר על בבצי סופר לנו, בבואנו ארצה; כאשר סייר הרברט סמואל, הנציב העליון לא"י, בת"א, פילסה לה בבצי דרך בין ההמון והשומרים, התקרבה אליו והוכיחה אותו על שאינו דואג במידה מספקת ליהודים ושומר רק על עניניהם של האנגלים והערבים, והרי היא יהודי ...

בבצי, הבת הטובה. אשר עלתה ארצה (אפריל 1921) לקחה עמה את אמה הזקנה. ידידים הזהירוה, כי חטא הוא להעלות ארצה את האם הזקנה, בלי שום בטחון כי יהיה לה במה לפרנסה, אבל בבצי אמרה: לפרוסת לחם אשתכר בודאי, אחלקנה לשתיים.

לאה מרגלית

בלה ישפה־קמחי

לתולדותיה

נולדה בשנת תרנ״ה (1898) בברסטצ׳קה, בת למשפחה אדוקה (משפחת שוחטים ותיקה). בצעירותה נתיתמה מאמה ונאלצה להרתם בעול של בעלת־הבית. נוסף לכך למדה גם מקצוע (סריגת גרביים). העומס הכבד, שנפל על כתפיה הצעירות, לא מנע ממנה את פעילותה הצבורית בעיירה: ב„החלוץ״, בבית־הספר „תרבות״, בשיעורי הערב וכו׳.

בלה ישפה

לבלה היו שתי אחיות ואח יחידי ברוסיה הצארית. עזב האח בימי נעוריו את העיירה נגד רצון ההורים ונסע לרוסטוב ללמוד מקצוע. בלה נסעה אף היא לרוסטוב, עבדה שם בעבודות שונות, למען תוכל לתמוך באחיה ברכישת המקצוע. עשתה ברוסטוב כשנתיים ימים.

בלה עלתה לארץ בשנת 1921, נכנסה לפלוגה של גדוד־העבודה ע״ש יוסף טרומפלדור במגדל ובי״ב כסלו תרפ״ב היתה בין ראשוני העולים לתל־יוסף. עם הפילוג ב„גדוד״ עברה בלה לעין־חרוד, שבה הקימה את משפחתה ובה פעלה עד יום מותה. במשק עבדה זמן קצר בגן־הירקות, ואילו את רוב שנות־עבודתה הקדישה לרפת, ובמיוחד עגלות, פעולה, שהגיעה בה לרמה מקצועית גבוהה. ואם כי היתה שקועה ראשה ורובה בענף, השתתפה בלה גם בועדות שונות במשק.

גם מהארץ שמרה בלה על קשריה עם אחיותיה ואחיה. האחיות נספו בשואה הנאצית, קשריה עם האח נותקו לרגל המצב בברית־המועצות וחודשו רק אחרי הצהרת גרומיקו. הוא כתב מכתבי־געגועים לארץ ובלה קיותה להעלותו. לראש־השנה שלחה לו בלה גלוית־ברכה של הקק״ל ומאז נותקו שוב הקשרים. בלה חרדה לשלום אחיה והחשש, כי גלויתה היתה בעכרו, הדאיג אותה מאד.

בלה חלתה במחלה ממארת ונאבקה עם מחלתה כשנתיים. נפטרה בי״ז אייר תשי״ב.

הניחה בעל, שני בנים ובת, אם לילדה.

לזכרה

ישרת דרך. ביטוי שגור זה בפי העם, כשהוא נאמר שלא כמליצה — משמעותו רבה, עמוקה. להישיר לכת — אין זה דוקא פשוט וקל, „ממילא״. קו ישר, אם כי נראה קליל, מותווה במתח, במאמץ.

וכך נתרשמתי מבלה ישפה: ישרת דרך, מותחת עצמה במאמץ ללכת בדרכה, וקלילותה — בגילוי יחסה כלפי חבריה — חלק ממאמץ דרכה, מתוך הכרתה.

אעלה זכרון ראשון מלפני קרוב לשלוש עשרות שנים: בבואי לעין־חרוד, עם הקמת קיבוץ עין־חרוד, האיחוד עם חבורת העמק, הוטלה עלי עבודת הדרכה

לשימוש בנשק. הדרכתי קבוצת חברות. משום מה אני זוכר מתוכן רק את בלה: לא זריזה ביותר, לא גמישה ביותר, עמידתה בשורה ללא גינוני גנדרנות, כפי שקורה לעתים אצל חברות צעירות (ובדרך אחרת אצל חברים) בעמידתן ב„שורה". ניכר המאמץ לכוון ישר את ה„כלי", מתוך הכרה של אחריות.

ומפעם לפעם, לאירך חיים משותפים, היתה עולה בזכרוני התרשמות ראשונה זו, למראה דרכה בעבודה, בחיים, בחברתני, הנשיאה בעול הרפת, במשך עשרות שנים, וגם בחלותה טבעית כאילו, אולם תמיד חשת כי היא קונה אותם במאמצים, בהגבירה את רצונה על חולשותיה, כגופניים כרוחניים.

ללא ברק, היה משהו מאיר בהליכותיה, בדרך שיחתה, בנטיית הראש ומבט העינים הגלוי אל האיש אשר אליו שיחתה, בקול שגונו מוצרד, אולם נשמע כאילו שופע, גלוי ופתוח.

וכזו ראיתיה גם בפגישות האחרונות: בביקורים אצלה בבית־החולים בעפולה: בשיחה נרגשת־עצורה, שופעת חברות ורצון־חברות והנה בהזכירה אחת האסיפות האחרונות, הנסערות; בביקור אחרון, בחדרי־החולים, מפוחד ממראה פניה, איני יודע לפצות פה — והיא, בסבלה, יודעת ומותחת ישר את קו השיחה, במאמץ של הכרה. והנה ניתק קו־חייה הישר.

א. ציזלינג

על מית בת עירתנו

לכבוד מזכירות עין־חרוד

ח. נ.

באתי בזה לתבוע מכם את עלבונה של עיר מולדתה של בלה ישפה־קמחי ז"ל.

במודעות האבל פירסמתם שבלה ז"ל היא מסביבת וולין, אבל לא הזכרתם את עיירתה השדודה ברסטצ'קה. אנו, יוצאי העיירה, מתגאים שאנו בני ברסטצ'קה וזה לכבוד ייחשב לנו, ואין לנו כל ספק שגם בלה ז"ל, שכולנו מעריצים אותה, לא חשבה אחרת.

ברסטצ'קה היתה עיר ואם בסביבת וולין, בציונותה, בחלוציותה ובריבוי העולים לארץ מתוכה. אין בארץ עיר, כפר, וקיבוץ שלא תמצאו שם את בני עיירתנו. רבים הם בני ברסטצ'קה בין אנשי העליה השניה והשלישית, וזה נמשך בכל העליות עד העולים האחרונים, ששבו למולדת מסיביר (לדאבוננו רק יחידים) שמה הטוב של העיירה הולך לפניה.

אנו, ידידיה של בלה ז"ל, מבכים יחד אתכם את בלה הטובה, הישרה, הידידה המסורה ואיש העבודה. בחו"ל היתה מסורה בכל לבה ונפשה לעבודה הציונית, לקק"ל וכך המשיכה בחלוציותה בעבודתה בבנין הארץ עד ימיה האחרונים. זכרה הטוב של הנפש העדינה הזאת לא יישכח מלב כל מכיריה. ת. נ. צ. ב. ה.

ביגון

תל־אביב **י. מרגלית**

מדבריה

רגע בלתי נשכח

ממגדל באנו לתחנת שטה, ומשם הלכנו ברגל לעין־חרוד. היינו 50 איש, ביניהם חברות אחדות. על יד המחנה קיבלו אותנו החברים ב„הורה" סוערת מסביב למדורה. בבוקר הסתדרנו בשורות, צבי ניסנוב רכב על סוסתו בראש. הלכנו לנקודה החדשה שעליה תוקם תל־יוסף. דרך לא היתה, רק שביל צר התפתל בין קוצים ועשבי־בר שהגיעו לקומת איש. בקושי עלינו על הגבעה, כי כולה היתה סלע אחד.

אותה שעה הוציא צבי את השעון ואמר: „חלוצים זיכרו! בי"ב בכסלו תרפ"ב, בעשר ועשרים דקות בבוקר, כבשתם נקודה חדשה". אחר החריש רגעים אחדים והוסיף: „אני רוצה עוד לזכות להוביל אתכם לשם" — ופנה לצד צפון, לגבעה, שעליה מתנוססות עכשיו עין־חרוד ותל־יוסף, גבעת קומי.

„אבל מי יודע כמה זמן זה יימשך עוד". „הלואי ויזכו לכך ילדינו". „אנחנו בודאי לא נזכה"... — נשמעו קולות מבין החברים.

י"ח באלול תרצ"ד

ראשית העבודה בגן הירק

עוד בהיותי בבית הורי נכנסתי ל„החלוץ" וחשבתי על עליה לארץ־ישראל ועל חיי העתידים בה. התמונה החביבה עלי ביותר, שהצטיירה בדמיוני, היתה: הנני עומדת בגן־הירק ומעדר או מגרפה בידי.

עם בואי ארצה התחלתי לחשוב כיצד להגיע להגשמת חלומי. בינתיים הזדיינתי בסבלנות ועבדתי בכל העבודות שהיו אז — בעבודות ציבוריות. עם העליה לעמק הייתי בין הראשונות שהלכנו לתל־יוסף.

זמן־מה לאחר העליה על הקרקע, קיבל על עצמו את סידור גן־הירק אחד הבחורים (משה — שמו), שבא זה עתה מרוסיה, ממושבות חרסון. בתל־יוסף לא היתה אז אף חברה שידעה את עבודת הגן, בעין־חרוד היו חברות אחדות והן שסידרו שם את הגן. משה העמיד את שאלת הגן על סדר־היום של האסיפה הכללית. גם אני, של עתים רחוקות מאוד הייתי מדברת באסיפות, דיברתי באסיפה הזאת על ערך הגן בכלל ובשביל החברות בפרט. באסיפה נתקבלה החלטה לגשת לסידור הגן.

אחרי האסיפה ציינו — משה ואני וועדת סידור־העבודה — את החברות שתעבודנה בגן. חיפשנו חברות שעבדו כבר אי־פעם בגן. והנה נודע שהחברה מ. ס. עבדה בחוץ־לארץ בגן־ירקות. הכנסנו גם אותה לרשימה, אם כי זה רק עתה עלתה, ולגן צויינו חברות ותיקות יותר בארץ וב„גדוד".

אותה החברה, שראתה את עצמה בבוקר בקומה לעבודה רשומה לעבודה בגן, לא היה גבול לשמחתה. למטה, בחלקה המיועדת לגן, עמד משה והראה לחברות כיצד לסקל. השטח היה מכוסה כולו אבנים והחברות התפלאו: הלא גם עד היום הן עבדו בסיקול — במה איפוא החידוש? אולם כאשר ראו שגם משה מסקל, לא הירבו לשאול. אף לאחת מאתנו לא היה כל מושג, כיצד מתחילים

בסידור גן־הירק. כל עבידה, הקטנה והפשוטה ביותר, צריך היה להראות לנו איך לעשיתה.

והנה הופיעה מ. ס., ניגשה למשה ושאלה אותו: „איפה גן־הירקות?"

— „פה!" — ענה משה.

— „מה זה?! הלא פה אבנים; בחוץ־לארץ היו בגן צנון, בצל, כרוב ועוד ירקות". כל החברות החרישו. כולן רצו לשמוע תשובה על אותה השאלה, שגם הן רצו מן הבוקר לשאול אותה, אבל התביישו. משה צחק והסביר למ. שגם פה יהיו ירקות, אבל לפני כן צריכים לסקל, לחרוש, אחר־כך לזרוע — ויהיה גן, כמו שמ. ראתה בחוץ־לארץ.

שמעו החברות והתחילו במרץ לסקל. עד הצהריים היה מוכן חלק מהחלקה לחרישה. אחרי־הצהריים בא חבר מקבוצת הפלחה וחרש את החלקה ושידד אותה.

למחר אמר לי מ. שאקח מגרפות ומעדרים, והוא — לקח בצלצלים קטנים לזריעה. הוא הראה לנו כיצד מכינים ערוגות. לקחתי מגרפה ביד ולבי התמלא שמחה: התגשם חלומי — הנני עומדת פה, בעמק, ומגרפה בידי ואני מכינה ערוגה בגן־הירקות...

לא שמעתי את צילצול הפעמון לצהריים. לפתע הרגשתי כאב ביד, הסתכלתי וראיתי שלפוחית גדולה. חששתי להוציא את המגרפה מידי פן לא אוכל לקחתה שוב בגלל הכאב. המשכתי לעבוד עד שגמרתי להכין את הערוגה.

לאחר זמן קצר עזב משה־מדריכנו את הגן והחברות נשארו בגן, עבדו בו וניהלוהו בכוחות עצמן.

תרצ"ד

(הדברים על בלה ישפה ז"ל ומשלה עצמה לקוחים מתוך קונטרס שהוצא לזכרה בעין־חרוד).

צפורה רייבר־כסה

לתולדותיה

צפורה נולדה בחנוכה תרס"ו להוריה חנה וגדליה רייבר בברסטצ׳קה, העיירה, שהיתה אמנם קטנה באוכלוסיה, אבל גדולה בפעילותה בתחום החיים הציוניים והעבריים עוד בימי העליה השניה. מבית ההורים ינקה צפורה את זיקתה לציונות. את חינוכה קבלה בבית־הספר „תרבות". לא מן העשירים היו הוריה, ובכל זאת היו תמיד נכונים להיות סעד לכל דורש. שתי תכונות־יסוד אלה — ההתמכרות לעבודה ציונית והנכונית להגיש עזרה לכל דורש, נחלה צפורה מבית הוריה.

בשנת תרפ"ב עברה יחד עם הוריה לגור בעיר ברודי, ועוד בטרם מלאו לה 16 שנה נסחפה צפורה בזרם החיים החלוציים, אשר שוקקו בעיר זו והשתקעה

בהם בכל סערת הנעורים שלה; הצטרפה לקיבוץ „ברית־אל" ומיד החלה בהכנותיה — יחד עם שאר חברי קבוצה זו — לעלות לארץ.

והימים ימי הפסקת העליה, והחתירה לארץ היתה באופן בלתי ליגלי. כך עברה את הגבול לרומניה ואחרי שהותה זמן־מה בגאלאץ בהכשרה חלוצית, שמה פניה לארץ־ישראל ללא רשיון־עליה. בראשית תרפ"ד הגיעה לארץ ועוד לא מלאו לה 18 שנה. הלכה מיד לגליל העליון, לקבוצת הטבק בראש פינה. ומאז היתה תמיד בעבודה חלוצית כיבושית ובתוך חברת חלוצים: עם אנשי קבוצת „השרון" ביבנאל, זמן קצר בקרית־ענבים ואח"כ בעבודה כיבושית ברחובות. כאן נפגשה עם יונה כסה ובנו בית־משפחה פועלי ברחובות, שהיה במרוצת הזמן מרכז לחיים תרבותיים וצבוריים תוססים, מכאן הוליכה הדרך לכפר ביל"ו, ואחרי שנים ממפר שוב לקבוצה, היא קבוצת שילר, שבה חיה את 19 שנות חייה האחרונות, חיים מלאי תסיסה ופעילות מתמדת ולא נרתעה בפני קשיים ומכשולים שהתיצבו בדרכה.

צפורה כסה (בת גדליהו רייבר)

כוחותיה וסגולותיה החלוציים הגיעו לידי גילוי מלא ומפואר בהתנדבותה לצבא הבריטי בימי מלחמת־העולם השניה, כאשר גמרה אומר להחלץ להתנדבות זו, אף על פי שהתנאים בביתה ובמשפחתה לא הקלו עליה את המעשה הזה. היא קפצה שוב קפיצה נחשונית למעשה חלוצי בלי לבקש חשבונות רבים.

בהיותה במצרים בשירותה בצבא אירעה לה תאונת־דרכים קשה, שזעזעה אותה עד עומק נפשה, בהיותה עדה לאבדן חייהן של שלוש חיילות יהודיות, וביניהן האחת, שנפשה היתה קשורה בנפשה. ציפורה עמדה גם במיבחן זה והמשיכה את חייה בצבא עד גמר המלחמה. ובשובה הביתה נכנסה צפורה שוב לחיי פעילות מתוך עירנות ושמחת־חיים, שהיו אופייניים לה, וכך היה במשך 9 שנים, כמעט ללא הפסקה, ועד היום המר והנמהר, הוא יום כ"ח בתמוז תשי"ד, שבו נקפדו חייה — יחד עם חייהם של עוד ששה־עשר חברים ממיטב חלוצינו — באסון מעגן.

על ביתה וקבוצתה ירד אבל כבד. וכל הישוב והמשקים, אשר נפגעו ישירות מאסון היום הזה, התאבלו מר.

חבר*

---

*) החומר על צפורה כסה ז"ל ברובו מקונטרס־הזכרון שהוציאה קבוצת שילר במלאת שנה למותה הטרגי של צפורה באסון מעגן.

עם התגיסותה

מדברי צפירה

מה אומר ולא נאמר עוד על הסבות המחיבות את התגיסותנו לצבא הלוחם בהיטלר. נדמה לי, שכל אחד מאתנו עומד במבחן חובתו האישית לקיים צו קדוש זה. כאשר פרצה המלחמה ותביעתנו להתגיסות היתה רפה מאד, קיננה בתוכי הרגשה קשה למראה צבאות בנות־הברית שהתרכזו בארץ — ואנו נעדרים ביניהם. האם הם בלבד ילחמו לנו ?...

הרגשתי אמרה לי, כי החיילים האלה ישנאו אותנו בראותם אותנו שאננים. עובדים ומטפחים את משקנו הלאומי...

חכיתי ליום הכרזת הגיוס. כשראשוני המגויסים מקבוצתנו לוו בצער ובבכי, סבלתי סבל קשה והרגשתי עלבון מרפיון העמידה של חברינו וחברותינו. ידעתי, כי מלחמה זו אינה מלחמת הגבר בלבד, כשם שיצירתנו אינה יצירת הגבר בלבד. בלבי תבעתי, שיוכרז על חובת גיוס של נשים לצבא. מתי, אם לא במלחמה זו — מלחמה איומה ומכריעה זו — תוכל האשה לשתף את עצמה במדת יכולתה — ויכולת זו גדולה למדי — בהכרעת האויב הנורא ?

בפקוד אותי הרגשות הללו לא מצאתי מנוח לנפשי, רציתי להצטרף אל הנשים שקדמוני במילוי חובתי הלאומית־החלוצית והאנושית. רציתי, אבל על דרכי נערמו מדי פעם מכשולים ומעצורים קשים. לא אפרטם ואסמוך על הבנתם של חברי הקבוצה.

וביום המר והנמהר, כאשר התאבלנו על טבח אחינו בארצות הכיבוש של היטלר — גמלה בקרבי ההחלטה: להתנדב ! כי במה אתנחם על גורל אחי, הורי וקרובי היקרים בפולין, אם לא בהתנדבותי ?

אין בי הרגשת קרבן כי אם הרגשת חובה פשוטה ואלמנטרית ותקוותי, כי אמלאנה.

כ״ד טבת תש״ג

על צפירה

„סמל חדוות החיים במעגן החיים החדשים שלנו...״

זה לא כבר ראו רבים מאתנו, בשמחה רבה של לב ונפש, התמזגות שתי משפחות מפוארות בישראל ובתנועת־העבודה: משפחת שומרוני ומשפחת כסה. והנה נתיתמו שתי המשפחות — אליק שומרוני וזו הרעיה — סמל חדוות החיים במעגן החיים החדשים שלנו — צ פ ו ר ה.

(מדברי י. שפרינצק ז״ל באזכרה ליום השבעה בועה״פ של ההסתדרות)

דב סדן

פייגלה

(דברים לזכרה של צפירה קיסיי)

א.

כדרכה של עיר ואם בישראל רקמה גם קהילת ברודי כמה וכמה רומנים, מהם אף ממושכים למדי, עם קהילות ישראל אחרות. ודאי נודעת יותרת־חשיבות לריקמת־הייחוסים שבינה ובין קהילות רחוקות וגדולות כמותה, אך יותרת־אינטימיות ניכרת בריקמת־הייחוסים שבינה ובין קהילות קרובות וקטנות ממנה. בתוך הריקמה בולטים קוי־החיבור שבינה, שישבה במלכות־אוסטריה, ובין הערים והעיירות, שישבו במלכות־רוסיה, וביחוד קהילות וולין, שהיו לפנים, לפני חלוקת פולין המלוכנים, ארוגות עמה וכמותה במסכת אחת, וצל המלכויות, שחתך במסכת והמיר את הקירבה בשכנות, ריפה במעט או בהרבה את חוטי הזיקה, אך לא ניתקם, ואדרבה חוטים אלה חזרו ונתעבו הן במהלך־הקשרים הרגיל, כגון שידוכים ופרקמטיה, הן במאורעות מיוחדים, כגון בריחה ונדודים, ובימי פולין המחודשת, אף חזרו ונשלבו בחטיבת־מלכות אחת.

המבקש לעמוד על כוחם של חוטי־חיבור אלו דיו שיזכיר לעצמו כמה וכמה משפחות נודעות בברודי, ששם־משפחתם הכריז על מוצאם מעבר לגבול. והכוונה אינה ליוצאי קהילות רחוקות יותר, כגון משפחת בריסקר, שבאה לא מבריסק אלא משקלוב, או משפחת אופּטובסקי על שם קהילת אפטא (מצאצאיה הוא יוסף אופאטושו), אלא לקהילות קרובות יותר, אם אוסטרֶר — על שם קהילת אוסטרהא; אם וורבר — על שם קהילת וורבא; אם וורמלר — על שם קהילת וורמל; אם ירכובר — על שם קהילת הורוכוב (אורוחוב); אם אוסטרוזצר — על שם קהילת אוסטרוזצ׳ה; אם וולדינגר — על שם קהילת וולדניק, אם קוזינר — על שם קהילת קוזין וכדומה, ואין צריך לומר: ראַדזיווילר, על שם קהילת ראדיוויל, שקירבתה עשתה, על אף פרגודי־הגבול, את שתי הערים כפרוזדור וכטרקלין.

ב.

הרבה טעמים עמדו על כך, שפרגודי־הגבולות, הנועדים להפריד, לא הפרידו ובכללם גם הטעם הגדול של שייכות הגורל היהודית המשותפת ומציאותה, שלא הודתה, אף לא יכלה להודות, בגבול ובגבולות. עם־זאת עשה עשו הפרגודים את שלהם, ומה לנו סימן מובהק כלשון־הדיבור, שהיתה ביסודה אחת על כללי הגייתה, והנה חלו בה, בשל ההפרדה, כמה וכמה שינויים, יתר על אלה שהיו בה קודם. ואם בלשון־הדיבור כך, במנטאליות וביטוייה בכמה וכמה הליכות לא־כל־שכן. עד היכן כוחו של אותו פרגוד הגיע, ניתן ללמוד בימי ביטולו, דווקא: כשחלקה של וולין נספח לפולין הריפובליקאית, ונטרד הגבול שבין קהילות ברודי ואחיותיה הסמוכות ממזרח, נתקיימה החלוקה הישנה אפילו בארגונים ותניעות, שהיו מכוונים אל מעבר לכל גבולות הגויים. כוונתנו, כמובן, ביחוד לתנועת הנוער החלוצית, שארגונה ודרכה קיימו את הגבולות מקדם. על שום־מה תנועת הנוער החלוצית ראתה עצמה מחוייבת בכך במשך כמה וכמה שנים, באופן שחבר „החלוץ״

בברודי היה מנותק מבן־ארגונו בראדיוויל או ברסטצ׳קה הקרובות, אך מחובר לבן־ארגינו בפשמישל או סטניסלאב הרחוקות, היא שאלה, שאי אפשר היה שבני העיירות הסמוכות לא ישאלו אותה. ואם לשנים חל שינוי־מה במצב משונה זה, הרי זה משום שאותה שאלה אמנם נשאלה, וניתנה לה גם תשובה למעשה שהמוסדות, מרכזי „החלוץ״ נהגו בה, תחילה, כמנהג מוסדות, כלומר כמנהג עבדי ההרגל, אך סופם על כרחם עני אמן, לפחות אמן חטופה.

כשנתלכדנו, בשנת תרפ״ג, קבוצת החלוצים „ברית אל״, לא הודינו באיתה חלוקה, פרי הפרגוד־לשעבר, והפלוגה הראשונה נמנו עמה לא בלבד בני ברודי. אלא גם בני רדיוויל: חייט וגלר; ובני ברסטצ׳קה — פייגלה רייבר וסוסיה ונחמן רייף. כולם היו יחד בהכשרה, שיצאו אליה על דעת עצמם, מתוך התנגדותם של מרכזי „החלוץ״, בכפר גודי־טורקא הסמוכה לקולומיאה, ומשם הבריחו את הגבול יישבו כמה זמן ברומניה עד שעלו לארץ־ישראל שעבדו בה, בעבודת הטבק, בווזיה ובראש־פינה. הפלוגה השניה גם עמה נמנו לא בלבד בני ברודי, אלא גם בני ברסטצ׳קה — אברהם כהנא, דב ליכטיגשטיין, שמעון סיקוליר, דובה שולמן, בונצי פנדלמאן ומרים לינסקי, וכל הפלוגה הזאת היתה גם היא בהכשרה באותו כפר; וכאן היתה גם נקודת־מוקד למלחמה לדרך ההכשרה והעליה, שסופה ניכרת היתה בכמה שינויים שהתחוללו בכמה תחומים נחשבים.

ג.

ענין המלחמה הזאת ואחריתה הם פרק לגופו ואינו מעניננו עתה, שעיקרנו עתה הוא בעצם העלאת זכרו של מעשה ההכשרה והעלייה המשותפת של בני ברודי וברסטצ׳קה כנסיון לקרב את שריחק פרגודם של הגויים, שגם לאחר ביטולו קיים את עצמו, ואפילו בארגונה של תנועת צעירים שמשאת נפשם אחת. ובהעלותנו את זכר המעשה, החרות עד־עתה בלב העושים, הפזורים איש איש כעבודתו בארצנו. דין שנעלה את זכר־הנפש שהיתה כחוט־השני באותו ליכוד, הלא היא פייגלה ר י י ב ר, שמתוך שמשפחתה השתקעה בברודי, חיתה בשתי הערים והיתה כממצעת בין יוצאי העיר האחת ובין יוצאי העיר האחרת. אמנם, היא קיימה תעידתה זאת כמאליה, בעצם־הוויתה, בחן־תמימותה ובתמימות־חנה, וכל הזוכר ימי הפלוגה הראשונה של „ברית־אל״, קודם שיצאה להכשרה הגופנית ושקדה על הכשרתה הרוחנית, באופן שחברי הפלוגה וחברותיה, שקיימו כמין קומונה, היו מתכנסים יום־יום בבית־העם וממלאים את חללו לימוד ושיחה וזמרה, זוכר את הנערה הנחמדה, על קולה המתוק ועיניה החייכניות, שהיתה כזורעת לתומה חיות ורעננות על כל סביביה. כל עיקרה היתה כסם־חיים לפלוגה, שהשליטה על עצמה משטר של חומרה; וקלותה, קלות רפרופי של פרפר, היתה למשיב־נפש. אותה קלות, כשם שהיתה כמין עידוד לצדדים הנחוצים שבאותו משטר — אגב, שיטת הלימוד הקדימה בשלושים שנה את שיטת האולפנים הנוהגת עתה; כך היתה כמין מחאה לצדדים המיותרים שבאותו משטר, — ביחוד, בלבולת־הפרובלמטיקה, כדרך שהיתה מטופחת בין צעירים אינטליגנטים וחצאי־אינטליגנטים, שהעברה משום־מה לחבורה זו של בני עמך ויציאי־פרולטריאט. כולם היו צעירים יערים, מאמינים ונלהבים, אך היא היתה ביניהם עצם־החיוך.

ד.

ודאי גם שמה, אך לא שמה בלבד גרם לכך, שהיינו מושלים עליה דברי המשורר: „היא באה כצפור / עם גילה וצחוקה". והמשל משל יפה, והוא חזר ונתעורר בכל פגישה ופגישה עמה בארצנו — בצריף של קבוצת השרון בעפולה, בצריף של קבוצת שילר; בפלוגה של א.ט.ס.; אם להסתפק בשלושה זימונים בילטים יותר במסכת הזימונים הרבה לאורך שלושים שנה ומעלה — בין ראשה מגולה וקווצותיה מתבדרות, בין משפחתה קשורה לה וכנפיה מתנופפות, בין כובע החיילת מצודד לה, אחת היא ההבטה החמה, הנוהרת, אחת היא הארשת התמה, הערֵבה, בעצם החיוך שנהרתו מקילה את חומרת החיים וממתיקה את מרוריהם.

התפעלות היתה בה וכשם שנגלתה בראשית־נעוריה, בקבוצתנו „ברית אל"; כך התמידה בה כל ימיה, ואולי משום־כך נאמנה ליסוד ראשיתנו, לחלוציות והיתה החלוצה הנושאת בעול ומחייכת, עד אחריתה. ודומה, כי מותר לומר, כי היתה כתמציתה של עיירת מוצאה, ברסטצ'קה, — שכל שראה אותה יודע, עד מה היתה כפיסת־חיוך בגולת־וולין התמה ותמימה עם עצמה, כמותה כבִתָּה. הוא־הוא החיוך הממתיק את אימי־החיים ומסתיר את אימת־אחריתם.

ד ב ס ד ן

מאיר ליטבק

ר' מאיר נולד בברסטצ'קה בשנת 1878. היה מבין משכילי העיירה ופעילי התנועה הציונית ומבין מייסדי בית־הספר „תרבות" וחבר בועד המוסד כל השנים.

עלה לארץ עם בני משפחתו בשנת 1935 והיה מאושר בהגשמת חלומו. הרבה לדבר על זכותו זו. בארץ המשיך ר' מאיר בחיי־עבודה. בחדשים האחרונים לחייו נפל למשכב, נפטר בבית־החולים ביפו ביום ט"ו טבת תש"ך (15.2.1900) והובא לקבורה בקרית־עמל ליד קברה של אשתו פייגה, בהתאם למשאלתו בחיים.

הניח בת בקבוץ חצור, בנים ונכדים בתל־אביב ובטבעון. שבועיים אחרי מותו נולד נינו הראשון, ונקרא שמו בישראל — מאיר.

מאיר ליטבק

צפורה (פייגה) ליטבק

פייגה ליטבק

צפורה נולדה בברסטצ׳קה בשנת 1883. הצטינה בטוב לבה ובאפיה העדין. בעלותה לארץ עם בני משפחתה בשנת 1935 קבלה באהבה ותוך הבנה רבה את חבלי הקליטה ואת כל קשיי ההסתגלות לתנאי־החיים השונים בארץ־ישראל. בכבוד קימה את קן המשפחה וידעה להשרות בביתה רוח נעימה.

כאשר חלתה לא יכלה להשלים עם קשיי מחלתה ונאבקה אתה קשות. ביום ח׳ אייר תש״א הלכה לעולמה והובאה לקבורה בקרית־עמל.

הניחה בת בקבוץ חצור, בנים ונכדים בתל־אביב ובטבעון.

שושנה ליטבק

לשושנה, האחות הבכירה, שהיתה חדורה דאגה לכל בני המשפחה והתמסרה לכולנו, הקנו מקום־כבוד בבית. אהבנוה וגם כבדנוה.

פרידתנו הראשונה משושנה, בצאתה לשידליץ אל הדוד אלתר ליטבק, ללמוד אצלו טכנאות שיניים, היתה עלינו קשה מאוד. הזאטוטים בבית לא יכלו להתרגל להעדרה. התגעגענו עליה וצפינו לשובה.

שושנה ליטבק

קשה עוד יותר היתה לנו הפרידה השניה, כאשר עלתה שושנה לארץ. ליל־הפרידה היה לכולנו בבית ליל־שמורים.

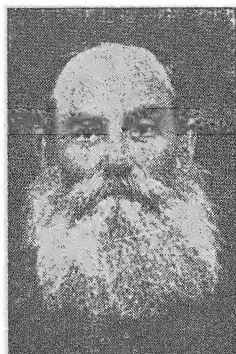
מכתבי שושנה מהארץ היו להורים ולילדים, שהתגעגענו עליה מאד, מקור עידוד. את מכתביה היו קוראים באזני כל בני המשפחה, בשבתנו יחד. אחר־כך היה כל אחד קורא את המכתב ביחידות והיה מזיל דמעה — דמעת געגועים.

שושנה חיפשה כל הזמן דרכים להעלות לארץ את כל בני המשפחה, ובינתיים בנתה את קנה הפרטי; התחתנה וילדה בן. אני לא זכיתי לראותה בארץ. בהגיעי לארץ נודע לי, כי ביום צאתי מברסטצ׳קה הוציאה שושנה את נשמתה.

הרבו לספר לי על סבלה בימי מחלתה, על התאמצותה להעלים זאת מבני משפחתה ומהידידים. גם במכתביה אלי לא מצאתי כל רמז על מחלתה.

עלתה לארץ בשנת 1925, נפטרה בשנת 1932.

בנציון ליכטיגשטיין

בנציון ליכטיגשטיין

נולד בשנת 1870. היה משכיל ובר־אורין והתפרסם בלמדנותו ובבקיאותו המופלגת בתורה ובתלמוד. לקח חלק פעיל בתנועה הציונית בחוץ־לארץ והיה חבר ועד קרן־היסוד וועד קרן החלוץ בברסטצ׳קה. עלה לארץ בראשית שנת תרצ״ב (ינואר 1932) ומראשית עליתו דבק בכל להט מזגו בתנועת העבודה. לא הסתפק בניסוח מילולי עקר, אלא הגשים את תורת העבודה הלכה למעשה — עבד בחקלאות. היה זה אחד המראות המרהי־בים עין — יהודי עטור זקן, בא בימים, רכון על הטוריה ומקיים בגופו אחד ממצוות הדור, כפי שהוא הגדיר את עבודתו.

לא ידע סטיות מדרך התום והיושר, נלחם נגד עיוות הדין ועושק פועלים במקום עבודתו.

נפטר בכ׳ אייר תרצ״ו (1936).

אהרן לרר

את אהרון לרר, בן דודתי, לא זכרתי כמעט מברסטצ׳קה. כמתוך ערפל אני נזכר בעלייתי ארצה וקשי פרידתה של הדודה שרה־אָסיָה, מבנה יחידה. בערבי החורף הארוכים כשהייתי נכנס לביתם הקטן והנעים והדוד חיים בר־האוריין, נעים ההליכות ועדין הנפש היה מסכים לשחק אתי משחק שח־מט, היה מסנן בין שיניו בכל פעם ובכל מהלך מסובך: „אהרון שלי היה הולך כך״. —

אהרון לרר

ואת אהרון פגשתי על סף הארץ ברגעי הראשונים בנמל יפו — פניו העדינים והגלויים אמרו לי מיד, הנה האדם לו אתה יכול לרחוש אימון.

הוא הקדיש לי ולחברי בקבוצת „גורדוניה״, שעלינו יחד, הרבה זמן ותשומת לב, להראות, להסביר ולהדריך במציאות הארץ דאז; טייל אתנו הרבה על שפת ימה של תל־אביב וסיפר לנו על הכל וענה בתבונה, בטעם ובפשטות חברית על כל שאלותינו הרבות. הוא הצעידנו ממש את הצעדים הראשונים. ובקבוצת „גורדוניה״ ברחובות, בה הייתי חבר, היה אהרון האישיות, בר הסמכה ולא היה מקרה שבנסעי לתל־אביב לא ידרשו כולם בשלומו.

הוא כבש לבבות בפשטותו בחין־טעמו, בתבונתו ובישרו.

זוכרני, כמה הסביר לי והצטדק בפני על שהוא נאלץ לעבוד בפקידות. הוא ראה בזה סטייה מהדרך אותה בחר לו ללכת בה. —

זכורני, פעם בבקרי בחדרו ובחפשי אחרי ספר קריאה בכוננית הספרים שלו הגדושה, נתקלתי להפתעתי הרבה בקפסת קרטון ובה אקדח ומקרה זה נתן לי שוב את ההזדמנות להכירו מנקודת ראות אחרת.

הוא הסביר לי את מהות וכוח ההגנה בארץ ואת ערכה לבטחון הישוב, ובסיכום אמר: „היה בטוח בוזיו שנשקנו בכלל ונשקי בפרט יהיה תמיד זך וטהור". האמנתי לו, כי גם הוא היה זך וטהיר וכזה היה גם הלך מחשבותיו והליכותיו.

היתה בו התגלמות ומיזוג עליון של הצדק והיושר, הזוך והטוהר.

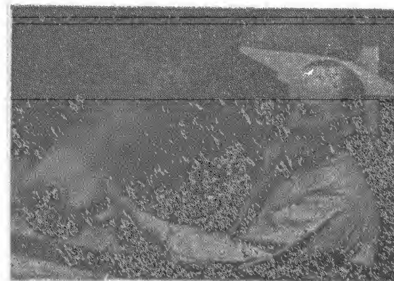
היה קשה מאד מאד לראיתו אח"כ בסבלו הרב, בכאבי הראש האיומים ובמחלתו הממושכת. בקרתיו כמה פעמים במקום עבודתו והתפלאתי לראותו מתפתל מכאבים ומסבל רב, ויחד עם זה עונה לזקוקים ולפונים אליו בסבר פנים יפות ובאדיבות, זאת מעלה שלא כל אדם מסוגל להתרומם אליה.

יד הגורל התאכזרה לו ולנו ובהלקחו מאתנו, אבד לני חבר, ידיד ומורה. תנצב"ה

אליעזר ליטבק

אורי מלמן

מאז שאני זוכרת את אבי, עבד תמיד עבודה קשה כדי לקיים את משפחתו בעיירה, אבל אף פעם לא שמענו ממנו תלונה על כך. נהפוך, היה תמיד שמח בחלקו. אמנם, עבודתו הקשה לא איפשרה לו לעסוק בצרכי צבור, כפי שהיה רוצה.

אורי מלמן

כאשר עליתי לארץ נשאר אבי בברסטצ'קה עם אחי, אחותי הבוגרת ממני ואחות קטנה. אירע אסון במשפחה ואחי מת בגיל 28. אבי נפגע קשה והתאמצתי מאד להעלותו לארץ בעזרת הקיבוץ יגור, שהייתי חברה בו. בטחתי באבי, כי כאיש הרגיל לעבוד כל עבודה קשה, יביא תועלת גם לקיבוץ, יתאקלם בנקל באוירת העבודה. לא התאכזבתי. כאשר עלה והגיע ליגור התמסר מיד לעבודה. הוא ידע טפול בבהמות-עבודה והצטיין במקצוע זה גם בקיבוץ והגיש אף עזרה בעבודה זו למשקים אחרים. נסיונו הרב בחוץ-לארץ עמד לו גם בארץ ורצונו לעבודה היה איתן כל השנים. איך קאן נישט זיצן און עסן און אנדערע זאלן הארעווען פאר מיר — היה אומר וככה גם התייחס לעבודה.

חברי הקיבוץ ידעו להעריכו והתחבב מאוד על הילדים, שכולם כינוהו: סבא שלנו. האבא עבד עד יום והאחרון .מת בשנת תשט"ו, בהגיעו לגיל שבעים ושבע.

זכרו נשמר עמנו.

נושק יגור. מרים זמיר

יהושע ספרן

חייו הקצרים של שיקע היו חיים של פעילות רצופה, פעילות צבורית בכל שטחי החיים. לא היה מוסד, הקרוב ללבו, שלא היה בו בין הפעילים והמפעילים. עוד בהיותו תלמיד בית־הספר גילה כשרון לפעולה צבורית: בעיירתנו ברסטצ'קה היה בין מייסדי הספריה לנוער־הלומד ובין מקימי הגדוד למגיני השפה העברית, לחם בנאמנות למען הכנסת השפה העברית לשימוש בחיי יום־יום. בין חבריו בעיירה התהלכה הלצה, כי שיקע עונה ללקוחות בחנות־המכולת, שהיו רובם אכרי הסביבה, אך ורק בעברית. הופיע פעם שליח קרן־היסוד בברסטצ'קה והשמיע נאום־תע־מולה, הפסיקו שיקע בקריאות־ביניים לנאום בעב־רית, וכמה צער נגרם לו, כאשר השליח הודה, כי אין ביכלתו לנאום בעברית.

יהושע ספרן

בילדותו התייתם שיקע מאביו, ועל אמו הוטל לפרנס את שלושת היתומים הרכים. פתחה חנות ועל שיקע הוטל לעזור לה. הוא לא השלים עם עמידה בחנות ולסחר עם הגויים, במסחר לא ראה פתרון לנוער בגולה ויחד עם קבוצת חברים מצומצמת הגה את רעיון „החלוץ־הצעיר" בעיירה.

שיקע היה הראשון מבין צעירי העיירה, שיצאו בשנת 1926 להכשרה לקיבוץ קלוסובה. כמה אומץ־לב והעזה היו דרושים לעזוב את ביתו ולצאת להכשרה בימי השפל והירידה בתנועה הציונית והחלוצית! והתנאים בקלוסובה היו קשים: עבודה מפרכת במחצבה, הדיור גרוע והתזונה ירודה, אך שיקע מחזיק מעמד וחוזר לעיירה מלא התלהבות ומלהיב את יתר חברי התנועה לצאת להכשרה. בימי ההכשרה התקשר גם שיקע עם מפלגת פועלי־ציון (צ.ס.).

בראשית 1930 עלה שיקע לארץ ונכנס לקיבוץ „גבעת־השלושה": קיבל זוג פרדות והיה לפלח החורש אדמת מולדתו. זוכרני, כי לקיבוץ „הכובש", שהיה אז בכפר־סבא, הגיע עם זוג פרדות ומחרשה גדולה לחריש עמוק. מה מאושר היה אז, שנעשה לחקלאי, שהגשים את חלומו!

וכאשר היה הכרח לצאת ליסוד־המעלה לכיבוש עבודה עברית היה שיקע בין המתגיסים למשימה זו. לזמן קצר בלבד חזר משם לקיבוצו ובשנת 1931 גויס שוב מטעם הקיבוץ המאוחד, הפעם לכיבוש עבודה עברית בנס־ציונה, המושבה שהתנכרה אז לעבודה עברית. על שיקע הוטל להשיג מקומות־עבודה בשביל החברים בין אכרי המושבה והוא ראה בתפקיד זה עבודת־קודש. במלוא המרץ עבר מפרדס לפרדס, מאכר לאכר והשפיע ותבע לקבל פועל יהודי, ויהיה זה אפילו רק ליום בשבוע. הוא לא ידע יאוש ולא נרתע גם כשאכר השיב את פניו ריקם, חזר ופנה אליו עוד ועוד, עד ששבר את רצון המסרב.

אחרי ארבע שנות חייו בקיבוץ עבר לתל־אביב לחיי בודד, עבד בסלילת כבישים במפעל־התערוכה וברחוב דיזינגוף. משם עבר לחדרה ולמד בנאות. כעבור זמן מסוים עבר לחיפה, התחנה האחרונה בחייו. עבד כבנאי בקרית־ביאליק והיה בין פועליה הראשונים של נהריה.

בשנת 1936 נקרא שיקע לפעולה למען פדיון העבודה. לא בלב שלם קיבל את התפקיד הזה. בעבודת פקידות ראה פעולה בלתי פרודוקטיבית ובגידה ברעיון העבודה, אך גם בשדה־פעולה זה גילה יכולת רבה וכאשר הוקמה בחיפה מחלקה לצבור העובדים בקרן־היסוד הוטל עליו לרכז את הפעולה הזאת. הוא הצליח להגדיל את מספר התורמים מבין צבור הפועלים ולהעלות את גובה התרומות. כל השנים בארץ היה שיקע פעיל ב„הגנה" ובמפלגת פועלי ארץ־ישראל. עם קום המדינה עבר לעבודה בתפקידים אחראים בעירית חיפה.

יחד עם קבוצת חברים, יוצאי ברסטצ'קה, הגה שיקע את הרעיון להציב מצבה לזכר קרבנות השואה בעיירה, חיפשו דרך וצורה לכך והוחלט להוציא ספר־זכרון. הוא נרתם לפעולה זו בכל לבו, נדד ממקום למקום לריכוז החומר, מפעיל חברים לעזרתו ומדריך אותם. העבודה הושלמה כמעט, ובחלק ניכר על ידי מאמציו, אך שיקע לא זכה לראות את פרי מאמציו. צנח ונפל.

זכרו ישאר לעד בלבות חבריו וידידיו.

אברהם זילברשייד

מלים לזכרו

רבים היו שפנו אליו בבקשות לעזרה בהשגת עבודה, הלואה לשיכון וכדומה. תשובה שלילית לא קיבלו ממנו. אשתדל לסדר, נהג להשיב, והוא קיים תמיד יותר משהבטיח.

כשבועיים לפני מותו ירדנו במדרגות סמטת שמואל ושוחחנו בדבר ספר־הזכרון. בדבריו הרגשתי משום שינוי במצב־רוחו. שאלתיו לפשר הדבר והוא ענה לי, שהוא סובל בזמן האחרון מסחרחורת. יעצתי לו לגשת מיד לרופא ולא להזניח זאת. ותשובתו היתה קצרה: אין לי פנאי לטפל בי בעצמי. הייתי רוצה, שהספר יגמר ואחר־כך נראה.

הוא טרח, עמל, דאג ועזר לכל שפנה אליו, רק לבריאותו הוא לא דאג. כזה היה יהושע שלנו.

יוחנן גלקין

ספרן, הפעיל והמפעיל

במיתה חטופה נעקר ספרן מקרב בני משפחתו, מציבור עובדי העיריה בחיפה ומחוג ידידיו הרבים. התחבב על כל שבאו עמו במגע. יום ה׳, ו׳ שבט, היה עוד בתפקידו בתל־אביב, הציץ לועידת ההסתדרות ושוחח אתי על דא ועל הא, ובשובו בערב לביתו הרגיש ברע, צנח ומת.

יהושע, או — שיקע, כמו שכינוהו חבריו, נולד בשנת 1910 בסביבות בריסטצ׳קה. בן למשפחה, שידעה חיי מסירות, וסבא ר׳ לייזר שוחט הגיע לפרסום רב בברסטצ׳קה. התחנך במוסד „תרבות״, היה ממייסדי „החלוץ־הצעיר״ בברסטצ׳קה ומראשוני היוצאים לקלוסובה בימי השפל בתנועה. עם עלותו לארץ, והוא רק בן עשרים, הצטרף לקיבוץ גבעת השלושה ונשלח מטעם הקיבוץ ליסוד־המעלה. אחר־כך עבד בכיבוש עבודה בנס־ציונה ובסלילת כבישים בתל־אביב. רכש את מקצוע הבנאות ועבד בבנין בחדרה ובחיפה.

בשנת 1936 יצא לגולה להעלות לארץ מבני משפחת אשתו, ובשובו, נקרא לפעול במחלקת־העובדים של קרן־היסוד. גילה כשרון רב וידע להתמסר לתפקידו בלב ונפש. את מחלקת העובדים בחיפה העלה לרמה גבוהה, הצליח להפעיל מתנדבים רבים ולהגיע לתוצאות מפתיעות.

היה כל השנים מפעילי ה„הגנה״ ונמנה עם העסקנים האהובים ביותר בהסתדרות בחיפה ובסניף המקומי של מפלגת פועלי ארץ־ישראל. שמו הלך לפניו כחבר, המוכן לעזור לכל אדם בצרה ודואג לענייני חבריו בעבודה.

לפני שנים נתקבל לתפקיד ריכוזי הקניות בעירית חיפה והגיע להישגים חשובים. את עבודתו הצבורית לא צמצם. גם אז הוסיף לפעול בהתנדבות למען קרן היסוד. עם זאת הקדיש כוחות רבים להוצאת ספר־זכרון לעיירתו ברסטצ׳קה, והביא את המפעל עד שלב הגמר. ובאמצע — כרע נפל.

מנדל זינגר

מאחד ממכתבי־התנחומים

דגניה ב׳ 8.2.1960

סוניה והילדים היקרים!

אנו מזועזעים מאוד מאסונכם הגדול במותו של יהושע היקר באדם.

אין בכוונתי לנסות לנחם, לספוד, אלא להתאבל יחד אתכם.

קצרים הם ימי חיינו עלי אדמות, ועד ארגיעה הם נעלמים, אבל כל עוד אנו בחיים — חיינו הם ממשות ריאלית, כי תכנם האמיתי הם לא חיינו אנו הפרטיים, אלא מהותם ומשמעותם האמיתית — היא השתלבות חיינו אנו בחיי הזולת, בעיקר בחיי הקרובים והמשפחה. אנו בוכים לא על אבדן חיינו, אלא על החלל הריק, אשר חסרוננו יהווה אצל אלה היקרים לנו. לכך אין פדות ואין תמורה ואין במה לנחם, ויחד אתכם אני בוכיה.

ברוריה הירשפלד

משה ספרן

משה נולד ה׳ סיון תרע״א (1 ביוני 1911) ונפטר י׳ אדר תש״ך (9 במרס 1960), כחודש ימים אחרי מות אחיו יהושע. משה סבל אמנם ממחלת הלב, אך אין ספק כי הזעזוע ממותו הפתאומי של האח היקר, קירב את קיצו. הובא למנוחת עולמים בקיבוץ גבת.

לזכר ידיד

משה נמנה עם התלמידים הטובים בבית־הספר „תרבות" בברסטצ׳קה, וגם מחוץ לבית־הספר התמיד לקרוא בהנאה רבה ספר טוב. התידדנו מהר. משה אהב חברה והתקשר בנקל עם כל אחד. עליז היה משה בנעוריו, אך המ־צוקה בבית הטביעה את חותמה על פניו בהק־דם. גם מהעוני בבית היה משה נמלט אל הספר ואל הגות. בימים ובשעות כאלה אהב להתבודד בביתני, ואני נזהרתי מלהפריע לו. אך כאשר התאושש במקצת מיגונו, סר אל יחזקאל רוביג־שטין, לקח זוג אופניים ועושה סיבובים אחדים. המר״ץ שהצטבר ביקש פורקן.

משה גדל כיתום מאביו, ולאם היה קשה עד מאד לקיים את המשפחה. משה הרגיש בכובד העומס המוטל על האם. במוחו נרקמו תכניות, איך לבוא לעזרת האם, אך משה לא הירבה לדבר על כך. באחד הטיולים אתי בחשכת הלילה פתח משה לפני במקצת את סגור לבו: קודם אסיים את הלימודים בביה״ס „תרבות", ולאחר־מכן... האם סבורה, כי מן ההכרח ללמוד מקצוע, זה חשוב בחיי אדם, גם אם אינו נאלץ להשתמש בו, אך לבו של משה נמשך לדבר־מה מיוחד. למשה דודן, היודע לצייר יפה, והלה שירטט לו אחת הסימטאות בעיירה עם בניניה הקטנים. כל זה ניצב כמו חי לנגד עיניו. משה אוהב להסתכל בסבא שלו, ר׳ אליעזר שוחט, שהוא גם סופר־סת״ם, איך הוא טובל את נוצת־האווז בדיותא וחורז אותיות נפלאות על גבי הגויל. האותיות הנאות מושכות מאוד את עיני הנכד. משה היה רוצה ללמוד ציור...

ובאחד הימים — משה היה בינתיים לבן 16 — הוא נכנס אלי חסר־נשימה ועיניו מבריקות משמחה הפועמת בלבו. הוא מגלה לי, כי עומד הוא לצאת לוילנא ללמוד בבית־הספר לציור. כיסופיו ליופי וליצירה יתמלאו. ואם תאמר: איך יתקיים שם? הוא יחפש לעצמו עבודה לשעות היום, ובערבים ילמד ציור....

האוירה בירושלים דליטא שיכרה את משה הצמא לדעת וללימוד הציור. הוא מצא עבודה אצל צלם. בימים עבד במעבדת הצלם ובערבים למד בבית־הספר לציור, בהתאם לתכניתו. בוילנא היהודית, בשנות השלושים, עם חייה התוססים, היה משה מאושר מאוד. הוא עבד קשה, אך לא ידע עייפות, מצא גם זמן לקרא ספר ולקח גם חלק בתנועת־הפועלים היהודית.

עם התמחותו במקצוע היו למשה סיכויים טובים להגיע לשכר גבוה, אך לפתע הודיע לי במכתבו אלי: „החלטתי לעזוב הכל ולצאת להכשרה"... משה הגיע למסקנה זו, כי נמאסו לו החיים בגולה וגם לא יכול היה להשלים עם חיי־ניצול, לא כמנוצל, ועוד פחות מזה — בתור מנצל, כי דברו על לבו — להתחתן ולהיות עצמאי. לבו לא נמשך לחיים זעיר־בורגניים. כמיהתו היתה: חברה עובדת ומתקיימת על עבודתה בקולקטיב, בקיבוץ. בימים, שאחיו, יהושע, עלה לארץ, יצא משה להכשרה בקלוסובה ושם הצטיין בעבודה וביחסו לחברה.

זכורני, כי ממחנה ההכשרה בא ליום אחד לברסטצ'קה והוא נראה איתן, עליז ושופע מרץ. הוא אמר לי, כדרכו בקיצור: אני מאמין, שתיווכח עוד, כי צדקתי בהחלט.

זמן לא ארוך אחר־כך עלה משה לארץ והגשים את חלומו ללא כל היסוס. נכנס לקיבוץ ונשאר בו עד יום מותו.

בעלותי לארץ, נפגשתי עם משה, לאחר שנותקנו אחד מרעהו 27 שנים. משה בא מיד, כשנודע לו על בואי, וקיבל את פני בחמימות, הזמין אותי לגבת ובסיפוק רב הדריך אותי במשק הקיבוץ. היה זה הסיפוק מהיצירה השיתופית, מהחיים החדשים, מהחברה החדשה, שהוקמו בכוח רעיון משותף.

משה מת אך בחלומו, שנתגשם, ישאר זכרו. דמותו המוסרית לא הסתלקה. גם אנחנו, חבריו, נישא את זכרו בקרבנו.

חיפה. מ. שטיינברג

לדמותה של חיה שרה קטבורסקי

בשלשלת היוחסין המפוארת של עולי ברסטצ'קה (מהעליה השניה) היוו בנות קטבורסקי חוליה מאוד נכבדה. לא הכרתי את חיה שרה בחו"ל, אך על שמן הטוב של האחיות קטבורסקי ופרטי עליתן ארצה, שמעתי רבות בבית הורי ז"ל.

עם עלית משפחתנו ארצה בשנת 1921 היתה ראשית דרכה הגליל התחתון, שמשך אותה בקסמו הרב, וכאן זימן לי הגורל להכיר מקרוב את דמותה הנעלה ואת אישיותה המלבבת של חיה שרה.

היה זה בשנת 1922 ועל האדמה הגובלת בין דגניה ב' ודגניה ג' (הנקודה בוטלה במרוצת הזמן ובמקומה נוסדה קבוצת אפיקים), נוסדה אז תחנת הנסיונות של ההסתדרות הציונית (הסוכנות היהודית לא היתה עוד אז). עובדי התחנה, מלבד הותיקים יוסף קליבנר, פן, שיפריס ונפתולסקי, היו חלוצים ברובם, שמקרוב באו ארצה, ביניהם אהרן לרר ואחיו של שיפריס ז"ל, ויבדלו לחיים טובים ישעיהו קליבנר, שני אחי: נחמיה ויוסף וכותב הטורים האלה.

חיה שרה קטבורסקי כמנהלת בית־ספר למלאכת־יד בצפת

גרנו בצריפי עץ והקימונו לנו מטבח משלנו על יסודות של עבודה עצמית. בתור מנהלת המשק נתקבלה החברה חיה שרה ואתה היו עוד שתי בחורות. היתה זו חבורה קטנה של 16—12 איש וכאן הראתה שרה את מלוא יכולתה, יכישר תכנון העבודה, והכל מתוך מסירות רבה, רוך ולבביות.

חדרי המגורים היו תמיד רחוצים, מסודרים ומצוחצחים והתבלטו בהם המטות הצחירות. חדר־האוכל הבריק גם הוא בנקיונו, על השולחן היתה פרושה תמיד מפה לבנה, וגם כלי־השולחן היו למעלה מהרגיל. התפריט היו מזין, מגוון וטעים באופן יוצא מן הכלל, דבר שהיה נדיר מאוד בימים ההם במטבחי הפועלים. אחרי יום עמל קשה בשדה היה בזה משום מנוחה ומרגוע להכנס לחדר־אוכל כה מהידר וכולנו הרגשנו כי ידה הרכה והאמהית של חיה שרה טיפחה כל זה. ראינוה תמיד בלביש לבן וצח ובבת־צחוק טובה ומלבבת, וכולנו התיחסנו אליה מתוך חיבה, כבוד רב, הערכה והערצה כאחד. נראה היה בעליל, כי זו לא רק עבודה ועמל־כפיים בשבילה, כי אם בבחינת ייעוד. היא רצתה להוכיח לעצמה ולאחרים, כי אין זה מחוייב המציאות, שבמעונות פועלים ובמטבחיהם ישררו לכלוך ואי־סדרים כמנהג הימים ההם, וכי אפשרי וגם חובה לנהל הכל בסדר ובנקיון. ואכן נסיון זה עלה יפה בהשקיעה בו מיטב כוחותיה ומרצה הרב. כל היום היתה צופה הליכות הבית והכל היה מטופח בטוב־טעם ומתוך הקפדה על כל פרט ופרט, בחן, בשקט נפשי וביד נשית רכה. היה לה יחס חברי ואציל אל כל אדם ללא כל התנשאות וללא שמץ של הפליה בין ותיק לבין עולה חדש ועל ידי כך נוצרה במקום אוירה משפחתית חמה. הבנות עבדו במשק הבית וגם בשדה, וביום־כביסה השתתף תורן מבין הבנים. היה נעים לעבוד במחיצתה והעבודה התנהלה בשקט, בטקט ומתוך חדוות יצירה.

יצויין כאן כי היא לא נתנה לנו לנהוג מנהג „ג'נטלמניות" ולעזור במשהו בעבודה, שהיתה שייכת לה במיוחד. עבדנו אז שעות ארוכות למדי, מלבד הפסקות לארוחות בוקר וצהריים, ובכל זאת — וזה הודות לסדרים אלה — שרר מצב־רוח טוב בין החברים ולא היו מורגשים כלל עייפות וסימני־חולשה, ומצב הבריאות היה למופת. היה זה לפלא. בשעה שבדגניות ובכנרת עלתה הקדחת כפורחת, לא היה בנקודתנו אף מקרה אחד של מלריה וכולם הצביעו על כך, שכל זה הודות לנקיון, לסדרים הטובים והמיוחדים ששררו במקום.

בשקט ובענווה המיוחדת לה התהלכה חיה שרה כל ימי חייה. בשקט אצילי הוציאה את נשמתה. חבל על דאבדין.

יהיה זכרה ברוך!

ש. מרגלית

יעקב קליר (סיקולר)

יעקב סיקולר־קליר נולד בברסטצ׳קה בשנת תרס״ט י״ד אייר (5 במאי 1909) נפטר בזכרון־יעקב בשנת תשט״ז כ״ז אדר (2 במרס 1956). הובא לקבורה במעלה החמשה.

לאחר גמר לימודיו בבית־הספר העממי בברסטצ׳קה, גמר את הלימודים בבית־הספר התיכוני ברובנו בשנת 1928, ועבד בהוראה בבית־הספר הפולני בברסטצ׳קה ובבית־הספר העברי ברדזיאכוב; יצא להשתלם בצרפת, אך הפסיק את הלימודים שם והצטרף לקיבוץ ההכשרה בקלוסובה. אחרי־כן היה לאחד מראשי תנועת הנוער „ויתקיניה״ ונציג התנועה במרכז „החלוץ״ בוורשה.

יעקב קליר (סיקולר)
תמונה זאת פורסמה כבר בעמוד 380, אך בטעות נדפס מתחתה שם אחיו של יעקב, צבי, יאריך ימים. אנו מביאים כאן את התמונה שנית.

יצחק פרבר, חברו של יעקב המנוח, מספר על הימים ההם: „עם התפתחות תנועת „ויתקיניה״ כתנועת־נוער חלוצית ליד „ההתאחדות״ בפולין וארגון מסגרת ההכשרה ליד המפלגה בריכוז הקבוצות ע״ש יוסף ויתקין, הגיע אלינו זרם של בחורים ובחורות צעירים מסניפי התנועה בפולין. על גלי עליה זו הגיע אלינו יעקב. בינינו, הצעירים וה„ירוקים״ בחיי התנועה, התבלט יעקב כותיק וכמנוסה, היודע ארחות־עולם מזמן לימודיו בחוץ־לארץ והבקיא בחיי־תנועה, כחבר לשעבר בהכשרת קלוסובה. נסיונו העשיר העלה אותו אל העומדים בראש התנועה, כחבר המזכירות, המרכז את כל פעולות התנועה הצעירה. לא קל היה בימים ההם לפלס דרך ולבסס תנועה צעירה בתוך התנועה הקיבוצית הענפה בפולין על סבך בעיותיה ותוך ההתחרות הבינתנועתית. כשרונותיו של יעקב וידיעותיו הרבות היו בעזרו להוביל ספינה זו ולבסס רשת של הכשרה בנקודות הקימות וליצור מקומות הכשרה נוספים, שבהם התחנכו מאות צעירים וצעירות לקראת עלייתם לארץ והתערותם בחיי הארץ. מאות צעירים אלה, הנמצאים אתנו בארץ, יזכרו את פעלו של יעקב ורחשי־חיבה יפעמו בלבותיהם לזכרו ולזכר פעולותיו״.

עם עליתו לארץ בשנת 1938 הצטרף יעקב לקבוצה „מעלה החמשה״, והיה חבר בה 14 שנה, מילא תפקידים אחראים בשנים אלה והיה בין מגיני המקום במלחמת השחרור. על תקופת־זמן זו ועל פעולת יעקב בשנותיו האחרונות סיפר שלמה יהודאי, חבר „מעלה החמשה״:

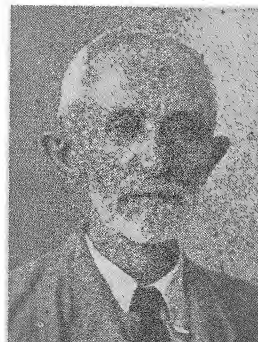
ידעתי שלוש תקופות בחייו של יעקב מיום עלותו לארץ עד ליום המר, שבו קרע אותו המוות מתוכינו. עם הגיעו לארץ העמיס על כתפיו מיד את עול הדאגה לקבוצה, שצעדה אז רק את צעדיה הראשונים. הצרכים היו מרובים והאמצעים דלים עד מאוד, והוא, החדש בארץ, ללא כל ידיעה ב„טכניקה הגזברית״, נשא בסבלנות את כל העומס על שכמו, נלחם במוסדות עד שהצליח להצעיד את הקבוצה קדימה. היתה זאת התקופה הגדולה בחייו של יעקב, שבה גילה את עצמו בכל גדלותו,

בכל מרצו ובמלוא האחריות לחברה. בתור תקופה שניה אציין את ימי מלחמת־השחרור. יעקב ידע אז להתגבר על כל הקשיים והמכשולים שבדרך, מילא את תפקידו בסדר למופת. זכורים לי היטב מעשיו ושיחותיו בימים ההם. שהיו חדורים חרדה רבה לשלום בני משפחתו ולעתידה של „מעלה החמשה". ותקופתו השלישית היתה עבודתו מחוץ לקבוצה, בהקמת „בית רמז" ובהנהלתו. יעקב התגאה במפעל נהדר זה, בשמו הטוב ובהישגיו הנפלאים. הרבה מחשבה ודאגה השקיע במוסד זה, ואין פלא, שהוא לא ראה את עצמו אף פעם כפקיד ראשי סתם, אלא כיוצר וכאחראי לנכס היפה של תנועת הפועלים בארץ.

את דבריו ביום השלושים ליד קברו של יעקב סיים שלמה יהודאי במלים אלה: „ועתה נשאר מכל זה רק עבר, רק זכרונות. צר לנו על פנינה, הרעיה והאם, על ילדיו, אשר אהבו אותו מאוד והוא אהב אותם כל כך ודאג לשלומם ועתידם; חבל על הרוח והמרץ, שפעלו בחבר זה ואבדו לעד. נמצא נוחם־מה בחיי יעקב המנוח, שלא עברו לריק, שהיו מלאי תוכן ומעשים. כל אשר הכירו את יעקב וזכו לפעול במחיצתו ישאו בלבם זכרונות־הערצה על יעקב האיש, החבר הטוב והנאמן. זכרו יהיה צרור במחשבותינו ובמעשינו".

יוסף שירמן

אבי, זכרונו לברכה, הצניע לכת והיה טוב לב. בנעוריו למד ב„חדר" ובקלויז, ויחד עם בני גילו המשכילים רכש בחשאי השכלה כללית. בעיירה הקדיש הרבה מזמנו לבית־הספר „תרבות" ולפעולה למען הקרנות הלאומיות.

יוסף שירמן

הקדיש הרבה מזמנו לבית־הספר „תרבות" ולפעולה למען הקרנות הלאומיות.

עליתי לארץ בשנת 1933 וכשנתיים לאחר מכן עלתה משפחתי. אבי לא היה מהתיבעים, אלא הסתפק בכך, שהגיע למחוז חפצו ובזמן הראשון עבד כאחד החלוצים בכפר עציון. כאשר נאלצנו במאורעות 1936 לעזוב את המקום וקבלתי פינה למכירת פרחים בחיפה, עזר לי אבי בכל, בענייותו ובאצילות רוחו.

במלחמת השחרור נהרג בתאונת־דרכים נכדו מרדכי בן חיים, ילד בגיל שש. אבידה זו דיכאה את אבי עד מאד. בשנת תש"ט, ד' באייר, ערב חג העצמאות הראשון ,נפטר אבי בגיל 75, לאחר ששכב שנה שביעית על ערש הדוי. גם בחליו לא הכביד אבי הטוב על כולנו.

סוניה שירמן־שטרן

ר׳ ישראל והניה חיה שלייען

ר׳ ישראל ואשתו הניה חיה שלייען חיו כעשר שנים בירושלים ומרבית השנים בשכונת הדתים: „בית ישראל״. ר׳ ישראל, יהודי אדוק באמונתו הדתית, אשר אדיקותו גברה עוד יותר לעת זקנתו, התפלל בבית־הכנסת של נטורי־קרתא והיה מחסידיו הנאמנים של הרב דושינסקי. בפרוץ מלחמת־השחרור הועברו השניים, תוך סכנת נפשות, מהעיר העתיקה לירושלים החדשה. ר׳ ישראל נפל אח״כ למשכב וגם בימי מחלתו עקב בערנות אחרי מהלך המלחמה, התעניין במיוחד בגורלו של הר־הזתים, מכיוון שבבית־הקברות דשם הכין לעצמו ולאשתו קברים.

ר׳ ישראל והניה חיה שלייען

ר׳ ישראל נפטר בח׳ אלול תש״ח והוא בן שמונים ושתיים. הובא לקבורה בבית־העלמין המיוחד לרבנים דגולים ליד בית־החולים וולך בירושלים.

הניה חיה לא יכלה להשלים עם פטירת בעלה, חלתה, ושנה לאחר מכן, בחודש אלול תש״ט, הוציאה גם היא את נשמתה, בהיותה בת שמונים.

שרה זיסל שפירא

שרה זיסל שפירא נולדה ברדזיוויל בשנת 1875. נשאה בעל מברסטצ׳קה וחיה בעיירה עד עלותה לארץ־ישראל. מתה ונקברה בכפר ויתקין בכ״ז סיון תש״י (12 ביוני 1950).

שרה זיסל שפירא ובנותיה

משפחת פנחס וחיה שרה רויטבליט

בין תושבי העיירה החשובים נמנו פנחס וחיה שרה רויטבליט. חיה שרה היתה בת ר׳ שמואל ביכמאן; יהודי בן תורה, ואחד מבעלי הבתים הנכבדים שבעיירה. את עסקיו נהל, בעיקר, עם ה„פריצים״, אדוני־האחוזות הרוסיים, והיה נאמן וחביב עליהם בעד צדקתו ומדותיו התרומיות. את הסגולות האלו ירשה בתו חיה שרה.

חיה שרה רויטבליט

ר׳ שמואל ביקש ומצא לבתו הכשרונית, בן זוג הראוי לה, והנאה לבית שמואל המעטיר — ושמו: פנחס רויטבליט. הוא היה בן־טובים, בר־אורין, ישר ואציל הרוח. הם גידלו את בניהם ברוח המסורת.

הבן הבכור משה, הצטיין מאוד בהתמדתו בלמודים ובחשקו בתורה ובדעת.

בשנת 1913 נפטר פתאום פנחס, בדמי ימיו. האלמנה חיה שרה, הודות לכשרונותיה העצומים ומרצה הרב, עלה בידה להמשיך בעסקי הפרנסה ולבצר את מעמדה בתור אשת־חיל, שידה רב לה גם במסחר וגם במשק הבית. היא הצטינה בפקחותה, בחריפותה ובידה הפתוחה לכל נצרך וקורא לעזרה.

בשנת 1921, אחרי התלאות שמצאו אותה במלחמת העולם הראשונה, עזבה עם שלוש בנותיה, את ברסטצ׳קה והיגרה לבלטימור שבארצות הברית, מקום מגוריהם של בתה רחל ומאיר בנה.

במשך 34 השנים שגרה באמריקה, המשיכה באורח חייה המסורתיים ובאותה הדיקנות שנהגה בהם בעיירתה.

בשנת 1955 שבקה חיים בגיל 91, תנצב״ה. בשואה הושמדה כל משפחת בנה הבכור משה, ונשאר לפליטה רק בנו יחידו שמואל, היושב כעת בתל־אביב.

צבי פרח
(בעלה של אסתר לבית רויטבליט)

הבנים שנפלו במאבק על שיחרור המולדת
די זין, וואס זענען געפאלן אין באפרייאונגס־קאמף פונם פאטערלאנד

מרדכי (מודי) אלון

מרדכי (מודי, או מודיק, כינוהו עוד מינקותו) היה בנם הצעיר (אחי מרדכי, יאיר, משרת בצבא ההגנה לישראל) של י. אושפיז ז״ל ונעמי, (בת הסופר־סתם ר׳ מרדכי מלמן מברסטצ׳קה), מאנשי העליה השניה.

מרדכי אלון

מרדכי נולד בצפת בח׳ שבט תרפ״א, ועם הוריו עבר במשך השנים משם לסג׳רה שבגליל התחתון, אח״כ לרחובות ובראשית תר״צ התישבו בתל־אביב. בגמרו את בית־הספר היסודי נכנס מרדכי לגימנסיה „הרצליה״ ובחר במגמה החקלאית. בגיל צעיר קיבל על עצמו את עול מצוות ההגנה ונמנה עם פעיליה. כתלמיד המגמה החקלאית בגימנסיה היה מבקר תכופות במקוה־ישראל להתאמן בעבודה. אחרי בחינת הבגרות בשנת תרצ״ח יצא אל חבריו בדגניה א׳ להכשרה, נאחז עם גרעינו בחניתה והתערה בה. שם נפצע קשה בעבודה, ורק אחרי חדשים אחדים חזר לאיתנו.

מרדכי היה בין הראשונים, שנענו לתביעת הסוכנות היהודית להתגייס לצבא הבריטי למלחמה בנאצים, ובסוף שנת 1950 נכנס לשירות־הקרקע של חיל התעופה, הצליח באימונים ובבחינות והגיע לדרגה גבוהה במקצוע זה.

מודי לא מצא סיפוק בישיבה השקטה בטלגרף הצבאי באיסמעליה; שאף להלחם בנאצים והשתדל להתקבל במכון בריטי לתעופה. השיג זאת וכתום 4 שנים להתגיסותו קיבל בסוף 1944 את „כנפיו״ בתור סרג׳נט־תעופה ונשלח לחזית איטליה. שם נפגש עם אנשי הבריגדה, ביקר במחנות הפליטים וראה, בפעם הראשונה בחייו, את בני עמו בעניים הרב.

עם גמר המלחמה באירופה הועבר מרדכי עם האסכדרון לארץ־ישראל והתמיד לחקור וללמוד את פני ארצנו מן האויר. כאשר גברה תנועת המרי העברי, הוציאו הבריטים את מודי היהודי מן הארץ, „כדי שלא לפגוע ברגשותיו״ והחזירוהו לאיטליה הצפונית.

אחרי שחרורו מהצבא בשנת 1946 שב מודי אל ספסל הלימודים, שקע בלימודים בטכניון בחיפה, אך לא הזניח את פעילותו בהגנה. בתקופת האויריה במחתרת שימש מודי זמן מסוים מפקד טייסת וקיים מן האויר את הקשרים עם הנקודות המנותקות אשר על הגבולות ונמצאו במצור. אחרי 29 בנובמבר 1947

עזב מרדכי את ספסל לימודיו והתמסר כולו לצו השעה: להעלות כנף לצבא ההגנה לישראל, ליצירת האוירייה העברית.

בספר: „איש־כנפיים בישראל", שיצא ב„עם־עובד" והוקדש כולו למרדכי אלון (מספר זה לקוח החומר, אשר אנו מביאים כאן), מסופר כדלהלן על המשך מעשיו של מודי: „בשלבים הראשונים האלה של מלחמת השחרור מחליט מודי, לא לצפות „לימים טובים מאלה" ולהקים בית בישראל. בי"ב באדר ב' תש"ח נשא לאשה את מינה לבית אברמזון, בת כנרת. לפנות ערב הגיע מודי במטוסו לכנרת (הדרכים היו אז בחזקת סכנה) ונכנס לחופה, ולפנות בוקר חזר במטוסו עם רעיתו הצעירה לעבודתם: היא כ„אחות" בבית־החולים והוא לפעלו כטייס.

אמו של מודי מספרת: „בפורים 1948 עמד מודי תחת חופתו על שפת ים כנרת. אחרי החופה ראיתי, לחרדת לבי, שעל פניו הקורנים של מודי, עבר כעין צל. כששאלתיו לסיבת הדבר, היסס בתשובתו (לא רצה לצערני) וכשחזרתי על שאלתי, אמר: „את יודעת שהאויב פשט בארץ, וחובתו של כל אחד לגרשו ולשחרר את הארץ. אלה היו מחשבותיו ברגעי אושרו..."

עם התרחבות האוירייה הישראלית נתמנה מודי בדרגת ראש־כנף, מפקד טייסת הקרב הראשונה שגילתה יכולת רבה ותעוזה בשמי ארצנו. ב־3 ביוני 1948 הפיל מודי יחידי ובשעה אחת שני מפציצים מצריים בשמי תל־אביב וראשון־לציון ובמעשה נועז זה הטיל אימה על טייסי מצרים והאחרים, שנזהרו מאז מהעמק־טוס לתוך גבול ישראל. בקרבות בנגב הצליח מודי לפגוע עוד במטוסי האויב ולקדש ולרומם את שם הטייס הישראלי.

בתקופת המלחמה נשלח מרדכי פעמיים לחוץ־לארץ בענינים דחופים בדבר פיתוח האוירייה הישראלית.

בראשית תשרי תש"ט, בטוסו לרגל עניני האוירייה במרחבי ים התיכון, חנה חנית אונס באי רודוס יחד עם חברו ונפל בשבי יוון. אחרי מאסר של 14 יום וחקירה רבה לתכלית טיסתם זו — ובערב יום הכיפורים, לסעודה המפסקת, הגיע מודי הביתה.

ממחרת היום החל המאבק הגדול על שיחרור הנגב — מבצע „עשר מכות" — והטייסת של מודי הטילה את עצמה במלוא אונה ומרצה לפרוץ את הדרך לפני צבא ההגנה לישראל. בי"ג תשרי הלך וחזר בשדות הקרב שלוש פעמים. לפנות ערב שב אל בסיסי במלוא הכרתו. אך חל קלקול במטוסו; חג באייר זמן מה לשם תיקון התקלה, ולפתע צנח המטוס, נפל והתרסק על טייסו. כבן כ"ח היה מרדכי בנפלו במלחמת השיחרור לישראל".

ממכתבי מודי

„באלוהים! המלחמה תגמר מבלי שאספיק לירות אף כדור אחד בנאצים. חיששני, שלא אגיע אל המטרה העקרית אשר לשמה התגייסתי. היטב חרה לי הדבר שלא עשיתי עד עכשיו משהו הגון יותר מאשר משלוח מברקים באלחוט

מאיסמעיליה. — קבלתי זה עתה את הספר „מכתבים מהמדבר" והוא הגביר בי את ההרגשות הללו והגעגועים לארץ, ממנה אני מנותק זמן רב כל כך" (ממכון הבריטי לתעופה ברודזיה, 21 ביוני 1944).

„שלב הטיסה באסכדרון לאימון גבוה יותר מושך את לבי יותר ויותר. אנו עומדים כבר יותר ברשות עצמנו וקיבלנו שוב מטוסים חדישים יותר ומהירים. בקיצור — גן־עדן מעל האדמה! עתה אנו עוסקים בחזרה כללית על כל הקורס העיוני מבולוויו עד הנה. הגימנסיה „הרצליה" בשנתי האחרונה בה, על ורדיה וקוציה — עולה עתה לעיני שוב; שמים וארץ ובחינות. יש לאזור כוח כדי לצאת בכבוד גם מן הבחינות הללו. אני מאמין כי אוכל" (משם, 28 בספטמבר 1944).

„ — הידד! זוג כנפים עונד כבר את חזי. זה עתה נגמר טקס מתן „הכנפים". אני עוזב מיד את המקום הזה ונוסע למקומי, אליו תשוקתי ותקותי. כמה ציפיתי ליום הזה וחלמתי עליו בשבתי במשרד באיסמעיליה! אקוה שעוד תתגשם שאיפתי העקרית: לעשות נקמה בנאצים. — יתכן שישלחוני עתה, עם הגמר, לחלק עולם אחר ולא למקום שלבי ולבכם רוצה. תהיו איפוא מוכנים לכל. מלחמה בעולם וגעגועינו אינם מובאים בחשבון. אבל סיכויי רבים לראותכם בקרוב ואשרי המחכה —" (משם, 22 בדצמבר 1944).

„אני שוב בקהיר במלון מפואר שהחרים הרא"ף לטייסיו. כאן פגשתי המון מכרים ארציישראליים והשמחה היתה רבה. אני לומד מפיהם על הנעשה בארץ „ונכנס לענינים" בהדרגה —" (מקהיר, 7 בינואר 1945).

„— במסיבת קבלת־שבת, שאנו עורכים כאן בכל ליל שבת שמעתי על שבוע האבל בארץ ויום הצום לזכר מיליוני בני עמנו, שנשמדו באירופה בידי הטמאים ולעיני עמי „התרבות" ולוחמי „מלחמת הצדק". מעט הוא המעש הזה שלנו, אבל נעים היה לשמוע, שהישוב המפולג הראה מידת־מה של משמעת וליכוד לכל הפחות בדבר זה. — אתמול נזדמן לי לשמוע את משה שרתוק מספר על רשמיו מהביקור אצל הבריגדה העברית באיטליה. רשמי מ.ש. העלו בלב השומעים התרגשות וגאון. דומה שכל הבא בקשר עם בחורינו מלא תהילתם. אם אזכה לעבוד בשיתוף פעולה אתם מהאויר — תמלאנה כל משאלותי —" (משם, 19 במרץ 1945)

מתוך יומן הפעולה של הטייסת בפיקודו של מודי

תאריך	הטייס	המשימה
18.3.48	ג.	סיור יצילום אזור ג'בליה.
„	ב.	סיור דרכי כפר עציון — ירושלים.
„	ק.	ליווי שיירה מירושלים לתל־אביב.
„	ש.	ליווי שיירות לירושלים ומירושלים.
„	צ.	צילום שייך מונס, ג'בליה ואבו־כביר.
„	פ.	צילום כביש דמיה—בית־שאן.
„	ר.	ליווי שיירה לירושלים.

19.3.48	ב״א.	הטלת מזון בכפר אוריה.
״	ג.	הטלת מזון ועתונים בכפר אוריה.
״	ש.	ליווי שיירה לירושלים.
״	ב.	מסירת עתונים בנקודות הגליל העליון וכן סיור.
״	נ.	סיור וצילום המחנה מוקיביליה, ג׳למה וסנדלה.
״	ש.	הורדת חבילה בגל־און.
״	א.	צילום מסילת־הרכבת טנטורה—חיפה.
״	ה.	העברת תחמושת לכפר עציון.
21.3.48	ה.	העברת שני אנשים לכפר עציון.
״	ב.	סיור במשולש הערבי.
״	צ.	ליווי שיירה לירושלים.
״	ב.	הובלת תחמושת לכפר עציון.
״	ד.ב.	ליווי שיירה לירושלים.
״	ש.	ליווי שיירה לירושלים.
״	ג.	ליווי שיירה לירושלים.
״	ש.	הובלת תחמושת להרטוב וסיור הסביבה.
״	ג.	הטלת ציוד ורפואות בניצנים.
1.4.48	ב״א	הצנחת 2 סוללות במעלה־החמשה.
״	ק.	צילום ג׳בליה והסביבה.
״	צ.	הובלת שני נוסעים לחיפה.
״	א.ש.	הטלת 4 שקי מזון לכפר אוריה.
״	ג.	ליווי שיירה לירושלים.
״	ה.	העברת שני נוסעים לבית־הערבה.
״	פ.	הורדת עתונים למעלה־החמשה ונוה־אילן וסיור כביש ירושלים —תל־אביב.
״	צ׳.	הורדת בגדים למעלה־החמשה וסיור שטח רמלה—חולדה— לטרון.

„בסיס מודי אלון"

בי״ג תשרי תש״י, ביום השנה לנפילת מודי אלין ז״ל, הוקמה לזכרו „יד" — בסיס לאימון טייסים, הנקרא: „בסיס מודי אלון", המשתרע על שטח רחב ידיים ונועד להיות בית־אם לטייס העברי. אבי מודי, יעקב אושפיז, אמר בין השאר בטקס פתיחת ה„בסיס": „הקמת „יד" זו הולמת את אפיו ואת סגולות נפשו של מודי. הבסיס מוסד מחנך הוא, ומודי — אישיות מחנכת היה, בלי אימר ודברים, אלא במעשיו, וטוב שסגולות רוחו תהיינה חופפות על המוסד. ארבעה קוי־יסוד היו טבועים באפיו של מודי, שהתבלטו בשנותיו המעטות, רבות החיות והמעש: א) בכל מיפנה בחייו הדינמיים היה ביסודם משא־נפש נעלה, לאורו פעל בכל אומץ לבו; ב) במשא־נפשו דבק בכל לבו לשמור ולעשות, ללא סטיות ותחליפים;

ג) תמיד היה למופת במעשה; יצא תמיד הראשון לפעולה, כדי לקיים בגופו את אשר דרש מפיקודיו; ד) עניני כלל האומה והארץ עמדו אצלו ראשונים במעלה; מפניהם נדחו עניניו הפרטיים ואף היקרים ביותר. מי יתן והנוער אשר יבא להסתופף ב„בסיס מודי אלון" יתברך, נוסף על התכונות הנפשיות והגופניות הדרושות לטייס, גם בארבע הסגולות, שבהן ניחן הטייס, אשר הבסיס הזה נקרא עליו".

מדברי מפקד חיל האויר אהרון רמז

בטקס פתיחת הבסיס אמר מפקד חיל האויר, אהרון רמז, בין השאר: „מודי היה לא רק טייס נהדר, אמיץ ומוכן לקרב, ישר, לא רק מפקד טוב; גדולתו היתה ראשית בו בעצמו, באדם שבו, ומשום כך, בכל אשר עשה ובכל אשר פנה בעבודתו בחיל־האויר, ולפני כן בכל מעשיו, היתה נימה מיוחדת, נימה שהיא למעלה משליטה במקצוע, למעלה מידיעה, מנכונות הקרבה גרידא. דומני, שבמשך שנה זו לא יכלנו להיות חסרים אדם וחבר מתוכנו, כאשר חסרנו את מודי מדי יום ביומו. אולי רק עתה למדנו להעריך אותו מכל הבחינות האלה הערכה כנה ומלאה, התחלנו מרגישים בחסרונו. יש אנשים ההולכים ומשאירים חלל ללא תחליף לא רק להורים שכולים, לאשה ולבת, אלא גם לחברים לקרב. מודי היה אחד מאלה ונדמה לי, שלא יכלנו למצא דרך נאה יותר, קולעת יותר להנצחת שמו של מודי מאשר בהקמת בסיס זה".

מדברי האם השכולה

בגן־העצמאות בתל־אביב הוקמה אנדרטה לזכר הטייסים מרדכי אלון, ודוד שפרינצק ומתי סוקניק, שהגנו על תל־אביב מהאויר ונפלו במלחמת השיחרור. אמו השכולה של מודי אלון, נעמי, כתבה בהזדמנות זו: „מוצלח מאד סמל האנדרטה — נשר שכנפיו שבורות. סמל זה יספר לדורות הבאים, שנשרים היו ילדי ישראל הגבורים, שבמו ידיהם שברו את כנפיהם החזקות על מזבח המולדת, למען חרות העם והארץ.

אין מלים, כי שפת אנוש עדיין לא יצרה הניב, את הביטוי ליגוננו, לצערנו ולפצעינו על זיו עלומים זה, על נערינו שלא זכו לראות במפעל־כפיהם, בהתגשם שאיפת חיים — בשגשוג המדינה, מדינת ישראל.

אני גאה על מודי בני, שהיה בין ראשוני מייסדי האויריה הישראלית, שהיא תפארת המדינה, עליו ועל חבריו, שקידשו את שם הטייס העברי...

כשהפיל בשמי תל־אביב את שני האוירונים, בהיותו יחיד במטוסו, אמר לו אחרי כן אביו, כי עבור העזה כזאת משלמים. ענה מודי: „כשאידרש, אשלם". והוא שילם. כאלה היו (והנם) ילדינו, כפירי ישראל...

ועוד אמרה נעמי: „אנו, האמהות השכולות, על אף כאבינו ופצעינו, גאות, שבדמנו ובחלבנו ילדנו, גידלנו וחינכנו בנים כאלה, דור מכבים חדשים, שהגשימו

את שאיפתנו, שאיפת האומה ותקוותה, שעל אהבתם, מסירותם, גבורתם והקרבת עצמם על מזבח המולדת למען העם והארץ יספרו מדור לדור..."

מדברי ההערכה של דוד בן־גוריון

בנעילת הכינוס למען מגבית ההתגיסות בי"ז תשרי תש"ט העלה ראש הממשלה דוד בן גוריון על נס את יכלתו, כשרונו הקרבי ונאמנותו של צבאנו, ואמר בין השאר: "במיוחד עלי לעמוד על התפקיד המרכזי שמילא — וממלא — במערכה זו חיל־האויר הצעיר שלנו. מטוסינו השתלטו מהרגע הראשון על שמי הנגב והדרום, ויומם ולילה, בלי הרף, הנחיתו מהלומותיהם הכבדות על מרכזי האויב, אשר הפרו החלטות האו"ם ומנעו בעדנו תנועה חפשית לנגב שלנו.

אם מטוסי האויב לא נראו בחמשת ימים אלה בשמי תל־אביב או חיפה — הרי זה הודות ליזמה, לכושר, להתמדה ולחריצות של טייסינו הנאמנים מבני הארץ ומבני חוץ־לארץ, אשר הרסו כוח האויר של האויב בנגב כמעט ברגע הראשון וקימו את שלטונם, באויר כל הזמן. נכבד בעמידת דום את זכרו של גבור־האויר שלנו, שנפל חלל בשובו מאחת הטיסות הנועזות שלו בנגב — את הטייס מרדכי אלין (קליבנסקי), וכמו כן את זכרם של גבורי חיל־הרגלים, אשר מסרו נפשם על שיחרור הנגב בימים אלה".

עמיחי הלוי ואמו מרים

בנם של מרים לבית גלקין ילידת ברסטצ'קה, ונחום הלוי (לוין) מכנרת היה עמיחי. כבוגר בית־הספר החקלאי כדורי שאף להמשיך את דרכו בחקלאות עם נוער מושבתו כנרת, רצה אף לחרוג ממסגרתה והצטרף לנוער העיבד, שיסד את הקיבוץ אלומות, אך חזר בו משאיפתו זו והשתלב ב"פלחה משותפת" בין אכרי כנרת. בעודנו רוקם את חלומותיו יחד עם חבריו וחברותיו למושבה התנגש בטיול עם חבריו וחברותיו בערבים מוסתים, שנטפלו במיוחד לבנות. עמיחי העז להגן על כבוד חברותיו וחבריו ובתגרה עם הפורעים נהרג ביריה בדרך טבריה —כנרת בליל י"ט חשון תש"ב (1942).

עמיחי הלוי ואמו מרים

מות הנער הצעיר (והוא היה בן 18) העטה אבל כבד — נאמר ב"חמשים שנות התישבות הגליל" — על הבית, ואמו מרים, שלא יכלה להבליג על יגונה, נפטרה, כעשר שנים לאחר מכן, כשציואתה לבני ביתה בפיה: "חייתי די... עשיתי משהו בשביל הארץ והמשפחה וכמובן, שאשכב על־יד עמיחי..."

על מרים, אמו של עמיחי, נאמר בספר: „ההתישבות בגליל התחתון":
„מרים הלוי, עולה מברסטצ'קה דרך מרחביה באה עם חברה נחום למצפה ולכנרת המושבה, וגם במשקה הפרטי שואפת היא לקיים באדיקות־יתר את נאמנותה הרעיונית לעבר, בין בעבודה עצמית ובין בחינוך ילדיה. למרות המחסור השורר בבית, מאמץ בלתי־טבעי זה מתנקם בה, אך בעוד הזכוכיות בחלון שבורות, ראש מאוויה שהשכלת ילדיה לא תיגרע במאום ואפילו המסורת המחנכת תיקבע בבית, למרות תנאיו הקשים. מתוך כך מקיימת אכרה זו יחס לפועל העובד במשק, ואם עבודתו של זה קשה, בניגוד לכל תנאי משטר חברתי ראוי לשמו (עבודה עד חושך ובוודאי גם שכר־לא־שכר וכלכלה ,ממה שאין בבית'), הרי הפועל מבין ללבה של האכרה וגומל לה במסירות לא רק לעבודת־היום אלא לבית. וכן בהכנסת־אורחים — שוב מאמץ למעלה מכוחו של בית־האכרים הדל. כן כילתה את כוחה חברה צעירה, אשר בלי הכשרה קודמת נשאה בודדה בעול במיטב מצפונה, ולא עוד אלא העלתה בליל־שבת על שולחנה מפה תחת שעוונית ופמוט — ידעו נא הילדים טעמו של בית יהודי! —

וככל שהדבר נראה לנו תמים, שעה שהיו צריכים לקנות לילד נעליים במחיר חיטה, — אפשר שמאמץ זה מעל לכוח הפיסי הפשוט, בכוח ,עצבים' של נשי האכרים המעטים, הוא שעמד למושב בבדידותו החקלאית והחברתית גם יחד; ולא עוד אלא עשה אותו בית־קליטה שלא לפי גדלו לשומרים־פועלים — בהם חבורת צעירים — זיטולובסקי, נחמקין, רוזנפלד, שנודעו לימים כמייסדי קבוצות. אין עוד פלא בדבר, אם סוקרת אשה זו את דרך־העמל שלה, ואומרת, למרות קמטיה בלא־עת ותשישותה — בסיפוק שבהכרה: „עשיתי משהו בשביל הארץ ובשביל המשפחה" —

יהושע אליהו הנזל

יהושע אליהו הנזל נרצח ביום א', כ"ה כסלו תרצ"ט (18 בדצמבר 1938), יום א' דחנוכה, ליד הכפר הערבי מזאר, דרומית מעתלית. אוטובוס „אגד", שבו נסע מתל־אביב לחיפה, נעצר על ידי מחסום, ששמו אנשי הכנופיות ליד הכפר. בעצור האוטובוס הותקף על ידי יריות מהכפר. אחת היריות פגעה בלבו של יהושע שנהרג מיד.

יהושע אליהו הנזל

יהושע נולד בשנת 1912 בברסטצ'קה, גמר שם בית־ספר, היה בגולה מפעילי החלוץ, עבר הכשרה ובתור נציג של תנועות־הנוער השתתף במוסדות שונים. עלה לארץ בשנת 1935, נענה לקריאת ההגנה ונכנס ללמוד בבית־הספר לשוטרים. שמר בתור נוטר בתחנות־הכוח ובשכונות־הספר בחיפה. הניח אשה וילדה בת ששה חדשים.

יומיים שלושה לפני ההתנקשות בחייו עמדנו יחד בתור הארוך ליד המשרד הצבאי במושבה הגרמנית בחיפה וחכינו לרשיונות־נסיעה. הוא לתל־אביב ואני לרמת־יוחנן.

ארבעה ימים קודם לכן ביקר איתנו — את בני עירו — בקיבוצנו שבקרית־חיים ובילה אתנו בנעימים ערב אחד. נפגש עם עולים חדשים מעיירת־מולדתו ושאל לשלום קרוביו ומכריו מאז ימי ילדותו. ריתק איתנו בכוח אמונתו הרבה, שפע של חדוות־חיים קרן ממנו.

יליד ברסטצ׳קה, זו העיירה הוולינית הקטנה, שיצאו לה מוניטין בפולין בציוניותה המובהקת והחינוך העברי שבה. מאות חלוצים העלתה מאז תנועת „חיבת ציון" והמה בכל מישבה וכפר בארץ־ישראל.

הוא היה בין הראשונים שהתגייסו בתור שוטרים למשמרת ההגנה, גמר את בית־הספר לשוטרים ושירת שנה רצופה בתחנות הכוח שבחיפה.

היה בן להורים עשירים. בהיותו בן 17 עברו הוריו ובני משפחתו לגור בברודי. כעבור זמן מה עזב את בית הוריו ויצא להכשרה באחד מקיבוצי השומר־הצעיר בגליציה. לא ארכו הימים ועלה ארצה.

חבר חביב היה. נענה לכל דורש עזרתו. שפע רצון לחיים פעם בלבו הצעיר שנדם בלא עת.

קרית־חיים — בן־ציון ג.

הערב האחרון

בא מחיפה לתל־אביב לבלות עם „ההורים" (כך קרא להורי אשתו ממשפחת סוליטרניק) בליל ראשון של חנוכה. הביא אתו מתנה — מנורת־חנוכה מתוצרת הארץ. בשבת לפנות ערב נסע להביא את ילדי המשפחה לשמוע את ברכת הנרות. הצטייד בארבעה סביבונים, סביבון לכל ילד, ואחד לעצמו. לאחר הדלקת הנרות שר „מעוז צור ישועתי", רקד עם התינוקות, חילק להם דמי־חנוכה, לקחם על ברכיו ולימדם לשיר „הנרות הללו". בכל פינות הבית היה מורגש ש„שיקע בא", ועמו שמחה, ושפע של חדוות־חיים, פיתה את הגדולים לשחק עמו בסביבון וכל הערב זכה. הסביבון נפל תמיד על „היה" ו„גדול". שמח כתינוק על מזלו במשחק. סיפר על ימי ילדותו ועל מעשי קונדס שבחדר ומדבריו שפעו אור וחמימות, שמחת־חיים ואהבה. ללביבות כבר לא יכול היה לחכות, כי הבטיח לחברים, קבוצת שומרים ונוטרים, שנפגש עמהם בתל־אביב, לבוא לנשף־חנוכה. „הערב אני רוצה ליהנות קצת מהחג", כי מחר עליו לשוב לשמירה לחיפה העקובה מדם.

סיפר על לילות־שמירה בתחנות הכוח בחיפה, אח"כ בנהריים ושוב בשכונות חיפה. וכבר יש רצון לנוח מעט, לצאת לעבודת־כפיים ממש ולישון בלילה בבית. מה רבה העייפות של אנשי המשמר ומה גדולה ההבלגה, ובכמה כוחות־נפש היא עולה.

היה אופטימי מאד. תהיה עליה והתישבות בקני־מידה גדולים. הישוב למד הרבה ממאורעות אלה, למד להבין, שהרכוש המושג בעבודה זרה וזולה —

אינו רכוש. ההגנה על הרכוש הגדילה את הזכות על העבודה. העליה מגרמניה תיקלט, תבוא עליה חלוצית גדולה מפולין, מלאטויה ומרומניה. גם אמריקה תגביר את פעולתה. והאופטימיות מתפשטת גם על עתידות המשפחה. עבודה... עזרה להורים... תגדל הבת היחידה, פחות עבודה לאשה וכו׳ וכו׳. דיבר האיש באמונה כנה, בבטחון, שכך יהיה הדבר ואחרת לא יתכן.

וכשנפרד, קנאתי בו על אמונתו הרבה ועל עוז רוחו. ליויתיו במבטי — יפה תואר, חסון כאלון, צועד בקומה זקופה. הלך לנשף־חברים. למחרת נפגשני שוב. מיהרתי לעבודה והוא מיהר לקבל תעודת־נסיעה. „יהושע, אולי תישאר עוד ליום אחד?". „לא, עלי להיות עוד הערב בחיפה, בתיה (הילדה הקטנה, בת 7 חדשים) מחכה לי". „להתראות בפסח!", ועל פניו מאיר שחוק האהבה, האמונה, ואומץ הלב, שהיו כל כך ידועים לכל שבאו במחיצתו.

ד ב

ה ע ר ה

שתי רשימות אלה לזכרו של יהושע אליהו הנזל פורסמו ב„דבר" מיום ג׳, ד׳ שבט תרצ"ט; השניה בחתימת „דב" נכתבה על ידי גיסו דוב סליטרניק, אחי אשתו עטיה. עם פרסום דבריו לא היה עוד הגיס בחיים, כנאמר ב„דבר": „האסון שבר גם אותו והוא נפל למשכב ומת בכ"ד טבת תרצ"ט".

יחיעם

בלילה שליום י"ב בתשרי תרע"ט נולד ביבנאל המושבה תינוק לבית רוחמה ויוסף ויץ. בו בלילה הגיעו פרשים הודיים, שבצבאות בריטניה, לעמק הירדן ברדפם אחרי חיל התורכים הניגף. בימים שלאחריו פשטו צבאות אנגליה במשעולי הגליל, כבשוהו ושחררוהו וביום השמיני כבר נסרה הבשורה: הכרזת בלפור על שיבת ציון לעם ישראל. בהתכנס הקרואים לבריתו של הנולד ובאור־עיניהם ובמצ־הלות־פיהם נישאה הברכה: יחי עם ישראל בארצו, והנה בשאול החזן לשם הילוד פרצה קריאה מפי הנאספים:

— יחיעם, יחיעם — ויהי שמו בישראל יחיעם.

יחיעם ויץ

במלאת ליחיעם חמש שנים נכנס לבית הספר העממי שבבית הכרם ליד ירושלים, מקום מגורה החדש של המש־פחה. ראשו נטוי לתורה; ידיו עסוקות בעפר הגינה ועיניו לטבע הסביבה. בשנתו התשיעית, הוא מביע את רשמי הסתכלותו בשפת שירה לא חרוזה. מביח

הספר בבית־הכרם היתה דרכו. בשנת תרצ״א, לגימנסיה בירושלים, לכיתה ב׳. הצעיר שבין התלמידים, שהוא אז בן 12, אך מן הטובים שבהם, מקשיב, מתמיד וכותב חיבורים יפים. משעבר לכיתה ו׳, נתעוררה השאלה, לאן יכוון עצמו: לקלאסית או לריאלית? ההכרעה היתה לריאלית, אף כי הוכרה בו נטיה ללימודים קלאסיים. בחפשים הגדולים יוצא יחיעם לעבוד בשדה. בקיץ תרצ״ה, בעוד לא מלאו לו י״ז שנה, הוא נואם בגימנסיה את נאום הסיום בשם חבריו, ולמחרתו הוא יוצא למחנה־עבודה במשמר־העמק, שם הוא פועל בשני כיוונים: בעבודת־אדמה ובהדרכת־נוער. באותה שנה הוא מתחבר לפלוגת נוער ארצישראלי, אשר בצריף־עץ שבכניסה לראשון־לציון מתארגנת בתור קיבוץ ג׳ של „השומר הצעיר״. הוא נוטל את הטוריה בידיו הארוכות ,כופף את גוו התמיר מתחת לעצי־ההדר „כאשר עשה אבא בגילו בעלותו כחלוץ ארצה״—כדברו במכתב, ואף אינו מניח את עניני ההדרכה וההגדרה. מאיתו זמן נפנית התבוננותו אל עצמו. לא יצאו שנתים והוא עיזב את הקיבוץ, עזיבה שבהכרח נפשו. דבר זה דיכדכו לא במעט, ואחרי שיקול־דעת, שלו ושל הוריו, אמר למצוא פורקן על ספסל הלימודים בבתי אולפנא גבוהים, ויקם וילך לונדינה. ביולי תרצ״ט עמד בבחינות, הצטיין בכימיה ובבוטניקה, שני המקצועות שנתחבבו עליו, ומיהר לשוב ארצה — הביתה. באוירת הארץ עוד הידהדו „המאורעות״, ובאוירת העולם כבר נוסר צחצוח־חרבות. עם פרוץ המלחמה, נתן ידו להתגייסות, אבל לא לצבא הברית, כי אם לשירות לאומי. באמצע שנת תש״ד נכנס לשירות הפלמ״ח. בחודש סיון תש״ה הוא מקבל חופשה לשבוע ימים ונכנס לחופה עם בחירת לבו, רמה, בת חדרה.

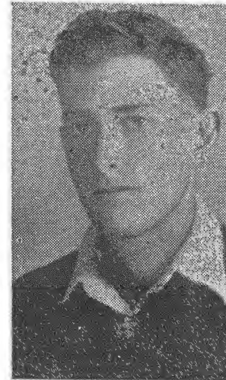
כה חלפו חמש שנים, שנות ניהור שבילי־הארץ, אימון־גוף וסיגול־רוח עד קיץ תש״ה. כשהמלחמה העולמית נסתיימה והשאלה: „מתי אעשה לביתי״ צפה בחריפות, ביקש חופשה לשנה, למען יגמור חוק לימודיו באוניברסיטה. המשיך מהנקודה, שבה הפסיק בת״ש — בכימיה ובביטניקה, והטיל על עצמו „לעשות שתי שנים בשנה ירבע״. הוא למד, אך דעתו אינה מוסחת גם מן ה„ענין״. מפעם לפעם יוצא „אי־שם״ כאילו להתבדר ולהתרענן.

בחצות לילה, אור לי״ח סיון תש״ו, יצא יחיעם למשמרת ההגנה, הוא וקבוצת רעים מהפלמ״ח הלכו בשליחות אל מעברות אכזיב. יריות של צבא אנגליה, שהופקד על משמר הגשרים, פגעו בו והוא נפל.

בספרו „מכתבים״ שראה אור בתש״ח בהוצאת „עם עובד״, גנוזה נשמתו.

יאיר ישראלי

בן יונה ומנחם, נולד בכפר יהושע בכ״א ניסן תרפ״ח (1.5.1928) נפל בי״א אייר תש״ח (20.5.1948) בתל־ליטבינסקי. עם התגייסותו לצבא מתחילה הפרשה האחרונה בחייו, פרשה שעיקרה נדודים עם כיתתו. הוא שמר בקרית־חרושת

יאיר ישראלי

ובשומרון, עסק בסיורים, בשמירה ובאימונים; הוסיף להדריך את כיתתו בבית־שערים, נוספו אליה טוראים וצריך היה לאמנם, למזגם עם הראשונים. הוא נמצא בתנועה תמידית בתפקידי־שמירה אחראיים, לפעמים היה צריך להכריע בענינים בעלי חשיבות. הדבר יראה מוזר, אך הידיעות מימי הנערות סיעו לו בכך. פעם צריך היה להגיע במהירות אל מפקדו כדי להתיעץ אתו. יצא אל הכביש, עיכב מכונית, „מחרימה" לשעות מספר ונוהג בה בעצמו בדרכו אל מפקדו. ההכרח משלים את ה,ידיעות' בנהיגה מתקופת הנערות. פעם אחרת, כשמצא בנסיבות דומות אופנוע בלבד — הניע אותו ונסע. סכנה בדבר? אין דבר, ,שליחי מצוה אינם ניזוקין'. חבריו טוענים, שאין סומכין על הנס, ובפיו תשובה: „יש להתאמץ... אוכל... אלמד". והוא התאמץ, למד והצליח.

יאיר במנסורה, אשר בפתח ואדי־מילק. החיוך אינו חולף מפניו. הוא, כביכול, בשירות ממשלת המנדט, זהו הבסיס החוקי, המוסווה, אבל תפקידו גדול יותר. הוא חיב לשמור על המחנה בשביל המדינה היהודית המתהווה. לאט לאט הוא מתחיל להכיר את החיים גם בכיעורם. יש הדואגים לעצמם גם בשעה חמורה זו, אך הוא לא נגוע אף בשמץ מדאגה זו. הוא דואג רק לכלל, לכפר, לעם. תכלית שנאה ישנא את ,הנאה דורש' בלבד... בשיחותיו עם אבא נשמעת עתה נימה של מרירות, שהיתה כה זרה לו קודם לכן.

יאיר בא לחופש־פסח, הפסח האחרון בחייו. בשעה 2.30 בצהריים בא, ב־2.45 כבר היה במגרש המשק, לעזרת אחיו עוזי חש, שהרכיב אותה שעה ממטרות. אותה שעה התקבלה פתקה ממפקדו ובה פקודה לנסוע להרצליה. בטלה החופשה, הוא היסס רגע, אך מיד החליט לקיים את הפקודה ולנסוע מיד.

על המרפסת של בית אבא־אמא התנהלה שיחה בין האב ובנו. איש מהם לא ניחש, כי תהיה זאת השיחה האחרונה. על יאיר העיק תמיד נטל החובות שרבץ על המשק, והנה התחילה ההצלחה להאיר פנים: יבול טוב, סיכויים טובים... הבן רקם תכניות לעתיד לבוא: „ראשית כל אבא, נסלק את ההלואה למוסדות הכלכליים המקומיים, אחר־כך, כמובן, נסלק את ההלואה לקרן היסוד, ואחר־כך..." — רגע התעכב בדיבורו — „אחר־כך נכניס שיפורים למשק, נבססו נרחיבו..."

בבוקר מיהר לנסוע, כדי להגיע למקומו החדש. ויאיר, שכה לא סבל סימני־חיבה חיצוניים, שהיה בהם, כביכול, משום הבלטת הילדותיות שבו, אמר לאמא: „אמא, בואי נתנשק". הוא היה נרגש מאד, ישב על ידה, יצא כבר מן הבית וחזר לנשק פעם שניה את אמו. וברחוב, לעיני ,זרים' התנשק עם אבא. „כשאקנה מצלמה, אצלם אותך ראשון, אבא" — אמר.

יאיר נפל בהפצצה מצרית על תל־ליוינסקי ב־20 במאי, כשהוא ממלא בדיקנות את ההוראות הניתנות במקרה כזה. בכל־זאת נפגע ברסיסים.

המצלמה, שחלם עליה, היתה בין חפציו שנשלחו להורים, אך היד שתקיים את ההבטחה לא היתה עוד בחיים. אבא לא צילם על ידי בנו...

אבא ואמא קימו את חלום הבן: ההלוואות סולקו, אל הסכום לקרן־היסוד צורפה גם תרומה — חסכון הבן, עזבונו.

יד יקרה העתיקה שורות ששימשו מוטו לספר אחד, המספר על חייהם של ,צברים', והשורות משמשות כתובת על מצבתו:

בני גדול ושתקן
ואני פה כותונת של חג לו תופרת.
הוא הולך בשדות, הוא יגיע עד כאן,
הוא נושא בלבו כדור עופרת.

לאחר שנים, בתקופת המלחמה העולמית, כשתכפו ההפצצות בחיפה ובסביבתה, ואמהות וילדיהן חפשו מקלט בכפר, בקשו לאכסן פליטים גם בביתנו. ביתנו היה כבר גדוש פליטים מקודם, וזכורני, שילד מילדי אורחינו טען, שאין מקום בבית לאנשים נוספים. אז ראיתי את יאיר רוגז, כאשר לא ראיתיו מעודי: כיצד יכול זה להעלות על דעתו, שלא לארח את הפליטים הנוספים?

אני חיה עם זכרו, הנני עמו כבאותם הימים על־יד עצי התפוח, מחטטת בענפיהם לשחררם ממכת־הסס, או מדללת את הפרי ומספרת לו על ההוי של החיים הרחוקים אשר עזבתים, על הגולה, על העיירה ועל בית־הורי. הוא היה מתרגש מאד ומנשקני. מאז עקרו בכפר הרבה עצי־פרי שחדלו להניב, אך אני איני יכולה להסכים לעקירת העצים, אשר יאיר טפל בהם במו ידיו.

היה לי יאיר, בן, אך גם יותר מזה — חבר יקר. תכופות הצעתי לו להילוות אלי לטיול או לביקור חגיגי. והן היתה לו חברת־רעים משלו, בני גילו, שיחדיו קידמו את פני החיים, אך תמיד נענה להצעתי, ניתק מחברתם וארח לחברה אתי. פעם נסענו לחגיגת יום־הולדת. בדרך נפגשנו עם חבר רעים עליזים, מטילים בארץ. יאיר צהל יחד אתם עד לשעה, שבה נפרדו דרכינו. הצצתי אז בפניו ובקשתי לעמוד על מסתרי הרגשותיו. וכי לא היה צר לו? וכי לא גדול מדי הקרבן שהוא מקריב למען אמא? רגע דמיתי לראות בפניו צל קל חולף, אך מיד התגבר על תשוקת־שמחת הרעים ואהבתו שפעה אלי.

יאיר היה כולו פעילות ותשוקת עבודה. לאחר חגיגת יום־ההולדת עלה לכרמל. איתרע המזל, שאותה שעה פרצה שם דליקה. באיזו מסירות ולהיטות עסק בכיבויה, ובאיזו יכולת השתמש במכשירי הכיבוי! תמיד, תמיד הפעימה אותו תשוקת העזרה לאדם.

אני חוזרת מראות מימי חייו, מראה רודף מראה ואין סוף להם ואין יכולת להעלות על הנייר אף את קצתם. אך במיוחד אזכור בכל הבהירות וכהתגלות של סמל את המראה עת הופיע נוהג באוטו־משא עמוס חברות צוהלות, שנתלקטו לביקור־פתע חטוף בבית ההורים. נפגשנו בצהלה ובהתרגשות. יאיר ביקש לראות את אבא ואת עוזי, שעבדו במגרש והתחיל לרוץ אליהם, אך אותו רגע הופיע איש צבא, שדרש להסיעו במהירות לרמת־ישי. הוא נקרא לחזור — וחזר. כדרכו תמיד

הבליג, רק ביקש למסור שלום ליקיריו ומיהר למלא את חובתו. הוא הניע את המכונה, אך בינתיים הגיעו במרוצה אבא ועוזי, וכשהם כפופים מבעד לעצים, בירכוהו לשלום.

זכור לי לכל פרטיו ערב צאתו לקורס, שממנו לא חזר. היה זה הערב האחרון שלנו ביחד, אך אני לא העלתי אפילו אפשרות זו על דעתי. אמנם, כולנו הרגשנו, כי הנסיעה ל,אי־שם׳ אינה כנסיעה לסמינר נוער־המושבים בירושלים. אותו ,אי־שם׳ היה בסביבה נסערת, אך היכן היה שקט באותם הימים? ארזתי את חפציו במזוודה ויאיר ישב מולי על הספה. הוא היה נרגש; במצב רוח של התרגשות תמך את פניו בידיו, יתכן שחשב, שכל הגיהוץ הרב שאני נוהגת בחפציו, אינו במקומו כשנוסעים ל,תפקיד׳. ביקשתי שלא להטרידו ולא להכביד עליו בשאלות. לא שאלתי דבר. גם יאיר שתק.

אותו ערב לא עזב יאיר את הבית. היתה שעה מאוחרת. הסיבותי אתו לשולחן ודיברתי עמו. אבא ועוזי כבר ישנו. הדממה היתה עמוקה וגדולה. ספרתי לו, כי בסביבה, שאליה הוא נוסע, עבדתי בהגיעי ארצה. ביקשתי למסור לו כתבות של ידידים ומכרים, כדי לחדש קשרים שנותקו בטרדות החיים, „שמא יזקק גם הוא לידידים". לפתע פנה אלי: „אמא, את עייפה?" המשכנו לשוחח בלחש. הוא הראה תמונות ורשם את הכתבות בפינקסו הקטן.

ואני זוכרת בבהירות את דמותו התמירה ההולכת בבוקר, למחרת אותו ערב, בשביל, וילקוטו על הגב, פוסע וחוזר כדי להיפרד פעם שניה...

ליווינו אותו בתקוה. מספר מכתבים נתקבלו ממנו. תקוה קלושה פיעמה, שמא יופיע ליום הולדתו העשרים. חלמתי על פגישה אתו ורקמתי לו חולצה. לא היתה לי כל הרגשה שיקרה לו משהו. הייתי מלאת תקוות שעוד רבות יפעל, שעוד יתגלה במלוא כוחותיו...

כפר יהושע

אמא

יאיר מרגלית

יאיר מרגלית

יפה תואר היה יאיר ובהיר עיניים. שקדן, שקוט ובוטח בעצמו, ענוג אך לא מפונק. צנוע, ענוותן ומהיר תפיסה. משחר ילדותו הצטיין באצילות ובנועם הליכותיו; התחבב על כל בני המשפחה, על מוריו ועל חבריו התלמידים בבית־הספר „הכרמל" ובגימנסיה „גאולה" בתל־אביב.

חדור היה יאיר אהבה עמוקה ומסירות לעם ולארץ. לפני התגיסותו לצבא הביע תכופות בשיחות את דעתו בעד פעולה אקטיבית נגד שונאינו. מיל־דותו התגאה באביו ובשאר בני משפחתו שהם חברים ותיקים ב„הגנה". יאיר לא השתייך לשום תנועת־נוער מפלגתית, אך היה מאוהדי תנועת העבודה.

יאיר הקדים להתגייס לצבא, למען יוכל לסיים במוקדם את השירות ולהכנס לאוניברסיטה ללימוד מדעי־הרוח וכלכלה. בימי שירותו בצבא דאג מאוד לשלום הוריו ואחותו הצעירה. את הקשיים להסתגל לתנאי המשטר הצבאי קיבל באהבה; הצטיין באומץ־לב ובקור־רוח ומילא כל משימה בנאמנות ובמסירות. גם בצבא התחבב על חבריו לנשק וגילה נכונות לעזור ולהקל, במיוחד על הנחשלים; תכופות העמיס על שכמו חלק מציוד חבריו בעת מסעי האימונים הקשים. יום לפני האסון שוחח עם אביו בהתרגשות רבה ובשמחה על „הרכישה" של צה"ל והביע את בטחונו בנצחוננו.

למחרת, ערב ההכנות למבצע סיני, בשעה שהציל חבריו לנשק, נפל, והוא רק בן שמונה־עשרה ומחצית השנה.

דמותו תשאר חרותה בלב כולנו.

מ. ש.

דמעה על מות יאיר מרגלית ז"ל

כשאני מעלה על דל שפתותי את שמו, מתייצב לנגד עיני רוחי עלם, תוסס, חנני, אהוד על חברות וחברים, מלא חדות־החיים, עליצות ושובבות — הומור בריא, קל־דעת, מנעים ומשעשע. הלימודים בבית־הספר התיכוני נראו לו „רציניים" יותר מדי, קודרים וזועפים על מזגו הבהיר, השמשי־צברי, והוא לא רצה להרתם בעול, להכביד על נשמתו הצעירה, המצטחקת ומתרפקת על אורות המולדת, שאותה אהב בכל נפשו. ברם, כשנגזרה עליו גזירת בחינות הבגרות, התעורר יאיר, הרצין והפגין את כשרונותיו...

מהיר התפיסה היה, פקח, חרוץ, מבין דבר מתוך דבר, קולט וזוכר, ולשונו העברית תמיד עמדה לו לעזרה, וחיבוריו היו יפים, ותשובותיו קולעות לעיקר הדברים. היא עורר תקוות, לכשתעבור סערת־הנעורים ויצטללו ויתרסנו הכוחות הפורצים גדר ומשוכה, אז יבוא התור לכשרונותיו לעשות פרי־הילולים; אז יתמכר בשפעת כוחותיו למדע, למחקר, להשתלמות, ישתלב במערכת החיים במולדת ויתרום לה מנפשו הברוכה.

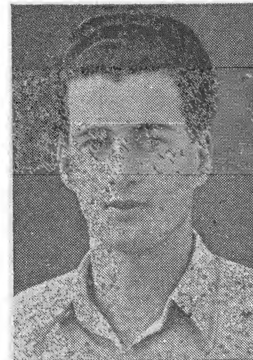
והנה נקטף הפרח בעודנו בנביטתו, ודמעה חמה, רותחת תרעיף עיני לכוס הדמעות של ההורים, קרובים וידידים.

א. בן־אור

מורה לספרות ומחנך הכיתה של „תיכון־גאולה" בתל־אביב.

עמנואל (עמנו) מרגלית

בן נחמיה ורחל. נולד בתל־אביב, 20.9.29. גמר בי"ס עממי בהצטיינות ועלה בסטיפנדיה לגימנסיה בלפיר. היה מטובי התלמידים, בעל מצפון ויחס של קדושה ללימודים ולכבוד המורים. חיבר מיסיקה, למד לנגן בכנור, נתן

עמנואל מרגלית

שעורים ועזר לאמו בעבודות הבית. היה ספור־טאי. בפגרת הקיץ עבד עם חבריו במשקים והתייחס לעבודה בהרגשת חובה קדושה. השתדל להשפיע על חבריו במוסריותו העילאית בביה״ס ובעבודה.

חבר ההגנה מגיל 14. גמר קורס למדריכים והצטיין בהדרכה. השתתף בפעולות המאבק במסגרת נוער־ההגנה. הצטיין בקורס מ״כ ונשלח להדריך במחלקת סמלים. אחרי החלטת החלוקה נשלח לקורס גבוה יותר, אך סירב לעבור לתפקיד של „השתמטות" בהדרכה בעורף ודרש תפקיד קרבי. ב־1.1.48 יצא לפעולה בסלמה ושם התנדב ועבר ממחלקה מחפה למחלקה פורצת. בסוף הפעולה הגדולה באבו־כביר נפל בהתנדבו להציל חבר פצוע — אור ליום 13.2.48.

על מות עמנואל

על אם הדרך...

הדרך פתוחה עתה, שוקקת מתנועה וטבולת ירק. ובעברך על פני אבו־כביר, הדוממת בחרבנה, תמיד נופלות עיניך על זו הפרצה שבגדר: כאן.

אותו לילה־בהיר היה. הדרך רבצה לפנינו בדממת טרם־קרב, ומעליה זקוף מגדל ה„מוסקוביה". פרצנו. שעה ארוכה עשינו בכפר, עד הנתן האות לשוב לבסיס.

בקרבנו לפרצה בה חברנו — הפתיע האויב.

עמנואל נפל. חברים נפצעו, נשאנום משם... אבל הוא, כביכול, נשאר שם, וזכרו לא ימוש מאותה פרצה שעל אם הדרך. דרך שנתקדשה בדמים.

דרך פתוחה.

א ל ח נ ן א.

עמנואל מרגלית

(דפים מתוך היומן)

הבריגדה שלנו יצאה לחזית; גאון וחרדה גם יחד אצורים בארבע מלים אלו. לאחר כל־כך הרבה סבל ועינויים, הרג וחנק של היהדות כולה, הורשו להלחם סוף סוף —. לבי כואב דוקא על חיילי הבריגדה יותר מאשר על חייל יהודי אחר, כי הבריגדה שלנו היא המייצגת אותנו בצורה בולטת וברורה. לוחמים אנו את מלחמת היהדות, אמנם באיחור רב, אבל עוד אפשר יהיה לקחת נקם — ועוד נקח!

מדוע איני גדול במספר שנים? בשנתיים — שלוש בלבד? שלוש שנים, מספר כל־כך מצער ועלוב; „שלוש שנים" מפרידות ביני לבין הבריגדה, ביני לבין הנקמה! שלוש שנים ולא תשיג לעולם.

הלכתי לשמוע את מ. שרתוק. שוב חזר על הצעקה הנוקבת מהחי"ל הדורשת תגבורת, דורשת ואין נענה. מעמד הפועלים זהו משען, הבסיס, היסוד שעליו נשען ובו נתמך העם כולו: החלק העובד שבעם הקשור למולדת, בעל הרגש הלאומי הער בייתר, נתן ונותן את חלקו. תמיד חש אני רגש גאוה על שבן אני למשפחת עובדים, אך כמו הערב לא הרגשתי מעודי. עתה ממלא רגש את לבי שהוא יותר מרגש גאוה, אני שותף לחלק הבונה, למגשימי תכנית התחיה בארץ. שכלי אינו תופס וכאב גדול ממלאני: מדוע זה ככה? עמדנו כאן בארץ במיבחנים קשים, ומדוע זה כעת, כשדרוש מאמץ, ויהיה זה מאמץ קשה ויהיה זה הקשה ביותר, מדוע אין נענים? מדוע אחזה השלוה את הנוער? ההספקנו אנו, דור שני, שלישי להורים מגשימים, להפוך על פיה תורת אבות? אבוי לנו על כך — אם כן!

היום סוף המלחמה — הוכרז השלום. הרחובות מלאים המון רב, שרים ושמחים למשמע הבשורה. אני גופי נפשי סולדת בכל השמחה הזאת. כיצד אפשר לשמוח בשעה שלאחר שנטבחו 5 מיליון יהודים מטובי האומה, חרבה יהדות שלמה? ולאחר שבשעה שעוד מסתובבים אי־אלו אלפים יהודים „אודים מוצלים מאש" ולא נותנים להם רשות כניסה ארצה? אנו, העם, ששלמנו המחיר היקר ביותר במערכתנו עם היטלר, עומדים עתה ביום הנצחון מבויישים ונרדפים. לנו עוד רחוקה הדרך לנצחון — אולם נגיע!!!

ביום ה' הבא אנו, תלמידי השישיות בגימנסיה, נכנסים ל„ארגון". ביום זה נצהיר ואחר־כך נהיה „חברים" בפועל. סוף סוף התגשמה שאיפתי! עתה אהיה חייל בשורה!

לפתע נקראתי להפיץ את עתון ההגנה „החומה". פעולה ראשונה לי במחתרת וסיפוק רב הביאה לי פעולה זו. לגמרי לא פחדתי — להיפך — בטחון וגאוה מלאוני, כשמש בקודש נדמיתי בעיני באותה שעה.

האין הדבר סמלי? פנינו לבניה ולהחיאת שממה, אך אל־נא יחשבו כי פוחדים אנו, כי אין כוחני עמנו ומעשה הרס דרכי־התחבורה יוכיח... הריני שמח, שדוקא עכשו הריני חבר ב„ארגון" וכך הריני שייך, ולו אפילו במקצת שבמקצת, לאותה שרשרת של גבורים. כמה שלא ימלא את כל חוויתי הריני חש שצריך אני ויכול הנני לתת עיד ועוד...

...כיצד מסיים רונדלי את ספרו „המסך עולה"? המנגנים עלו על הבמה, הכלים כוונו זה לא כבר, המנצח הרים ידו, הכונו... המסך עילה!!! ועלה המסך (עלה עוד אתמול, אלא שלא ידעתי על כך...) עלה, אך מה ראינו? אי משמעת, אי־ציות, ההיפך הגמור ממה שצריך היה להיות. התנפלו על משרדי הממשלה — איני רחוק מלהזדהות עם מעשה זה, אך לא בשעה שהמנהיגים טרם נתנו את האות לכך. קשה

עמידה זו, סתם כך בלי שיודע אתה את הניטל עליך לעשות כרגע באופן ברור, אך כפי הנראה עודנו בלתי מוכנים די הצורך. בן־גוריון ושרתוק וכמה מנהיגים אחרים עוד בלונדון, ניסו להציל את הספינה הטרופה ללא הצלחה. אך עם בואם הקרוב תחדל הספינה מלהתנועע ותשוט ישר תחת יד קברניטים חרוצים, כי בלעדי זאת תיהפך מלחמתנו להתפרצויות, המזכירות לך בצורתן, ולו גם שלא במתכוון את מעשי „בני־דודנו", במצרים ובטריפוליטניה. השתתפתי אתמול בהפגנה והריני שמח שנשמעתי לאינסטינקט ועזבתי בשעה הנכונה.

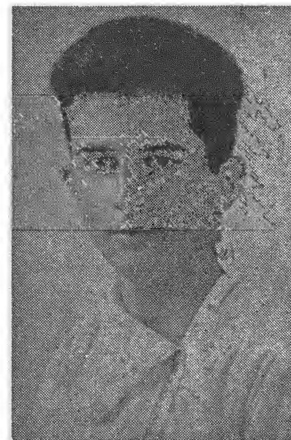
היום התקיים מסע שציפיתי לו זמן כה רב ושנחרת בלבי לנצח: „מס השבעה". הלכנו ברגל מתל־אביב עד בן־שמן (!!!).

ההליכה היתה, כרגיל במקרים כאלה, נעימה עד מאד. בבן־שמן לאחר שמיעת הרצאתו של המפקד הראשי, „שלבים בהתפתחות הארגון" ושיחה עם מ.פ. על העתיד, שהננו עתידים להכנס, ולאחר שהחשיך, פנינו והלכנו למקום הטקס בתוך יער הרצל. ועל יד הקבר של שני השומרים, שהיה עטוף בדגלים לבנים־תכולים ומוקף במדורות, ניצב משמר של ששה בחורים, שלושה שלושה מכל צד ובידם... הסתדרנו במרובע למול הקבר... ולאחר שבאה המפקדה, אחרי דברי הסברה, קצרים נקראה השבועה, שאנו חזרנו עליה מלה במלה... :הריני נשבע להיות נאמן לארגון ו... עד יום מותי... ולהיות מוכן לכל שירות פעיל בכל שעה שאקרא לכך..." היה זה רגע שלא אשכחהו: היער הקודר ולמולך מאיר־לא־מאיר ירח חיוור מבעד לחשכת עננים, ולפניך ששה בחורים הנראים ונעלמים לסירוגין, מבעד ללהבות המדורה ובידם רובים... וכל המראה והרגשת ההוד והנשגב שברגע זה מלאתני הרגשה נפלאה: באותו רגע, שחזרתי אחרי מלות השבועה, הרגשתי בעצמי די כח ואון ונכונות לבצע את כל אשר יידרש ממני — עד יומי האחרון.

עמיחי קליבנר

נולד בשנת התרפ"ו, בבן־שמן, חניך בית החנוך ברחובות ואת חוק־לימודיו סיים בב ה"ס חקלאי ע"ש כדורי.

עוד בתוך כותלי בית־הספר היה פעיל בפעולות „ההגנה". עם גמרו את בית הספר — התגייס לשירות, שירת כמפקד־כיתה בפלוגת החבלנים בפלמ"ח וביום י"ז סיון תש"ו יצא יחד עם קבוצת חברי פלמ"ח בשליחות האומה למבצע הנועז לחבל בגשרי אכזיב ונפל חלל יחד עם עוד חברים.

עמיחי קליבנר

בילדותו התבלט באהבתו לעבודה ובמיוחד לעבודה חקלאית. כל שעה וכל יום שהיה פנוי מלימודים מוקדשים היו לעבודה. במשק החקלאי של הסבא פרימן בבן שמן או במשק הבית של הוריו. כשהיה בן 13—12 עסק וידע כבר את כל העבודות החקלאיות על בורין. באחד המכתבים מאותה התקופה, הוא מתאר בפרטי־פרטים ובחמימות רבה מאורע חשוב אחד: סבא מסר לו, על אחריותו, זוג פרדות להוביל תבואה מהשדה. והוא מתאר את חרדתו, שמא לא יעמוד בתפקיד הגדול והאחראי הזה. ומה רבה שמחתו כשהצליח לסדר עגלה גדולה, ארוכה רחבה וגבוהה, מהודקת היטב ומסורקת יפה, שאף שבולת אחת לא יכלה להשמט ממנה, והשדה נשאר אחריו נקי — „אמנם, הפרדות התנגדו בהתחלה להתאמצות הדרושה בשביל סחיבת עגלה עמוסה שכזו, אבל בשוטי הזכרתי להם, שאם האדם לעמל יולד, פרדה לא כל שכן״.

בתפקידים, שהיה מקבל על עצמו, ואלה היו לא מעטים, ברעיונות שהיה נוטה להם, ביחסים עם אנשים, היה כן, נאמן ועקבי בקיצוניות.

בתנועות־נוער, במפלגה או במפעלים לאומיים כלליים, שהיה משתתף בהם, היה תמיד ממלא תפקיד ראשי ואחראי, ותמיד היה בוחר את הקשה ביותר, האחראי והמסוכן ביותר, וכל זמן שהיה בתפקיד היה עקבי וממושמע, אולם אם המשמעת פגעה בהכרתו או במצפונו, היה מתקומם נגדה באומץ ובחריפות.

אכן, היו גם מקרים, שנכנע למשמעת בניגוד להכרתו ואפילו אם זה פגע במצפונו. באחד ממכתביו האחרונים הוא כותב: „אם המשמעת בענינים פנימיים; כגון זרמים, מפלגות וכדומה, תתכן עד גבולות מסוימים, הרי המשמעת בענינים לאומיים כלליים, ביחסים שבינינו ומחוצה לנו, חובה היא בלי כל תנאי ובלי כל סייג. בענינים אלה, עלינו הצעירים, לעמוד לרשות הנהלה עליונה אחידה תחת משמעת תקיפה. גם אם נראה לנו שהם שוגים; גם אם השגיאה היא חמורה וקשה, מפני שתוצאות השגיאות הללו עלולות להיות חמורות פחות מהתוצאות החמורות הודאיות היכולות להיות מאנרכיה לאומית״.

נאמנותו ועקביותו בלטו לא רק בעניני דעות, אלא גם ביחסים עם אנשים בחיי יום יום. חוג מכיריו לא היה גדול, אבל לחוג המצומצם היה נאמן ומסור כל חייו.

כמו רוב ילידי הארץ הצטיין באהבת הארץ. התחביב הגדול שלו היה „ידיעת המולדת״, היה מרבה לקרוא בספרי גיאוגרפיה של הארץ, והמתנה החשובה מכל המתנות שקבל מהוריו היתה כל מערכת המפות של 1/20.000, בהם היה שקוע, לומד וחוזר ולומד, כמו ה„תלמיד״ ליהודי דתי. ולא לחנם אמר עליו המורה שלו שריד: „בו, בעמי, מזיגה נפלאה של אביו זקנו, הרב מברסטצ׳קה, ואביו זקנו השני, האיכר מבן שמן״. „אחד היתרונות הגדולים בתפקידי״ הוא כתב „שניתנת לי האפשרות להכיר את הארץ יפה יפה ע״י הטיולים המרובים שאנו מטיילים. רק ע״י הזדמנות זו אני מכיר בפועל כל פינה, כל גבעה וכל עמק״.

י. ע.

אברהם אריה קליינשטיין

ביום ד׳, כ״ג סיון תרצ״ח (22 ביוני 1938), נרצח בראש פנה אברהם אריה (אברהם לייביש) קליינשטין, מיוצאי ברסטצ׳קה, על ידי אנשי הכנופיות הערביות.

על מסיבות הרצחו פורסמו ב„דבר" פרטים אלה: ערבי לבוש בגדי צבא נכנס ביום ד׳, כ״ג סיון (22 ביוני) ב־8.30 בערב לחנות בראש־פנה, השייכת לאלמנה גיטל קליינשטין, והנמצאת במרחק 15—20 מטר מתחנת המשטרה ומבית־המכס. הערבי ביקש גזוז, ובנה של האלמנה, אריה, אמר להגיש לערבי גזוז. בו ברגע נורה מאקדח מספר יריות, שפגעו בראש אריה והוא מת בו במקום. ערבי אחר, חבוש תרבוש, פרץ בדרך אחורית לחדר אחר, שישבו בו שני שוטרים בריטיים, שני שוטרים יהודים ופקיד מכס, שלא היו מזוינים. הערבי שלף אקדח וירה בהם. הם השתטחו מיד על הרצפה. כדור אחד פגע בשוטר צבי רודין, בן 24, שנפצע פצע קל בשוק רגלו השמאלית. באותו זמן נורו יריות רבות דרך החלונות לתוך הבית על ידי כנופית מרצחים, שהקיפו את הבית.* בשעת היריות חדר אחד מאנשי הכנופיה לחצר־המשטרה הקרובה וירה מאקדח בתורן היהודי, שישב אותה שעה בתחנה. השוטר הוציא אקדח, ירה והניס את המתקיף. תחנת־המשטרה הותקפה גם היא מכמה צדדים.

נראה, שהמרצחים אחזו בתכסיס זה, כדי לאפשר למבצעי הרצח לברוח. אילו היו השוטרים מזוינים אקדוחים, היה עולה בידם להשיב למתקיפים.

חוצפת המרצחים זעזעה את התושבים.

אריה קליינשטיין בדרכו האחרונה

בלוית אברהם אריה בן מיכאל קליינשטין השתתפו כל תושבי המושבה וכל ילדי בית־הספר. באו גם באי־כוח המשקים החקלאיים והמושבות בגליל העליון, באי־כוח צפת, בירת הגליל. אחות הנרצח, הגרה בתל־אביב, באה ללוויה. מטעם השלטונות השתתף בלויה קצין המחוז מר ד. ברונטמן. מר עפרון, חבר ועד המושבה, הספיד את אריה המנוח ליד קברו הפתוח. תוך אבל כבד ובכי מר נסתם הגולל.

נודע לנו, כי מיכאל קליינשטין עם בני משפחתו עלו מברסטצ׳קה לארץ בשנת 1925 באניה „דאצ׳ה", תוך מגמה להתיישב על שטח, שרכש אותו לפני עלותו לארץ, אך נתקל בקשיים לקבל את השטח הזה ולהשתמש בו ליסוד משק חקלאי. שבע מרירות ואכזבה ומת בי״ג אדר תרפ״ט.

* לדברי הבת שולמית קליינשטיין־שאנן, היה הבית מקום־מפגש של חברי ההגנה.

יהושע, הצעיר במשפחת שטרקר, שנפל על שיחרור המולדת

התאכזר הגורל למשפחת שטרקר. שניים מבניה, שעלו לארץ לשתף עצמם בבנין וביצירה, נפלו בראשית דרכם. חיים ז״ל, הגדול באחים, עלה לארץ בשנת 1924, יחד עם קבוצת־עולים גדולה מברסטצ׳קה, רכש לעצמו בארץ את מקצוע הנגרות וכחצי שנה אחרי עליתו חלה במחלת המלריה ומת. יהושע ז״ל, הקטן ממנו, נפל במלחמת השחרור בקרב על משמר הירדן ורגליו דרכו רק על אדמת המולדת.

יהושע שטרקר באימונים בצה״ל

יהושע הגיע אלינו רק אחרי השואה, בעברו את שבעת מדורות הגהינום הנאצי. הוא גויס לצבא האדום והשתתף בקרבות מרים בחזית הרוסית־הגרמנית. בימי שירותו בצבא האדום חש לברסטצ׳קה וראה את תלי הקברות של קדושינו ואת העיירה החרבה. זכור לנו הצער העמוק בדבריו בכינוס יוצאי ברסטצ׳קה ביגור, כאשר ניסה יהושע לתאר לנו מקצת ממראה עיניו. לא יכול היה לשלוט ברוחו ובכי מר פרץ מגרונו.

לפני הגיעו לארץ התגלגל יהושע במחנות בגרמניה ובאיטליה, ובהעפילו גורש לקפריסין על ידי הבריטים. ברגשות מעורבים צער עמוק על אבדן כל בני משפחתו הגדולה ושל סיפוק על אשר לפחות אחד מהם זכה להגיע לארץ, נפגש יה־שע אתנו.

זכורני את פגישתי הראשונה אתו בביתי בחיפה. לשאלתי: מה בדעתו לעשות? השיב יהושע בפשטות: לתת לארץ את חלקה של משפחתנו בבנין המולדת, ברצוני להמשיך את אורח חייו של אחי חיים המנוח, שכרע נפל בראשית דרכו בבנין הארץ.

יהושע היה בנאי מסוג מעולה והצליח בעבודה. התחבב מאד על חבריו בעבודה על ידי נכונותו לעזור להם ולהדריכם ברוח טוב ובסבלנות. מעבידיו ידעו להעריך את מומחיותו ואת מסירותו לעבודה. היה אצלנו לבן־בית והתיעץ אתנו על תכניותיו בעתיד. חשב על שיכון ועל הקמת משפחה בארץ.

יהושע נקלט בארץ ללא כל קשיים ובהיותו בגיל הגיוס נענה לקריאת הישוב. השתתף בקרב על חיפה והיה בין משחרריה.

בערב פסח, לאחר שליווינו למנוחות את בנינו, משחררי חיפה, והתכוננו לליל־הסדר, העיקה על הלב הדאגה לגורלו של יהושע. לשמחת כולנו הופיע יהושע בעוד מועד ובגדיו קרועים ומלוכלכים. השתחררתי לשעות מספר להסב אתכם בליל־הסדר — אמר. ובלילה זה סיפר, כמובן, על הקרב, שזכה להשתתף בו, אך דיבר גם על דרך תלאותיו בגולה ועל בני משפחתו, שהוא נשאר מהם יחידי בחיים.

לא העלנו על הדעת, כי ביקורו זה של יהושע הוא האחרון אצלנו.

כיומיים לאחר מכן עזב הגדוד, אשר יהושע שירת בו, את חיפה ונאלץ לצאת לקרבות נוספים. בקרב המר על ג׳נין היה יהושע בין המעטים שחזרו בריאים. משם הועברו יהושע וחבריו לגליל העליון ובקרב על משמר הירדן נפצע ברסיס שפגע בבטנו. שלושה ימים שכב יהושע נטול־הכרה בבית־חולים בצפת והוציא את נשמתו.

גם הצעיר מבני משפחת שטרקר לא זכה להתערות בחיי המולדת, זכה רק להיות בין משחרריה.

יהי זכרו ברוך.

יהושע ספרן (ז״ל)

משפחות מברסטצ׳קה שמתו בגולה וניספו בשואה

די נעמען פון פאמיליעס פון ברעסטיטשקע, וואס זענען געשטארבן אין גלות און אומגעקומען אין דער פארניכטונג

אבציג שמיאל ומשפחתו
אוסטרוב יוסף אשתו שיינדל ובתם סיניה
אוסטרוב יעקב, אשתו נחמה ובני משפחה
אוסטריב אליהו, אשתו מלכה ובניהם
אינלר צרנה חנה
אינגבר חנה ויצחק
אפל ישראל ומשפחתו
בידיק הניה־חיה ובניה וחתנה עויזאל
ביידק משה
ביידק אברהם
בירטניק אברהם ומשפחתו
בורטניק אליעזר
בירטניק חיים — דיד ומשפחתו
בורטניק ישראל
בירטניק שבתיל ומשפחתו
בירטניק ליב ומשפחתו
בורשטיין מיכל ומשפחתו
ביאלר נחום, אשתו דבורה וילדיהם
ביאלר שלמה
ביכמן שלום ומשפחתו
ביכמן אהרין ומשפחתו
ביקמן דיד ומשפחתו
ביקמן יחיאל־ליב ומשפחתו
בלפר יואיזע
בלפר יעקב ואשתו גיטל
בקהוט חנה וגרשון והילדים (חנה לבית שירמן)
בקליטש שמואל ומשפחתו
ברגר בריך ואשתו
ברגר ליב
ברגר יצחק ומשפחתו
ברגר הרץ
ברגר בן־ציון ומשפחתו
ברגר נפתלי משפחתו (מהוליטין)
ברדיגה יהישע ומשפחתו
ברדיגה יחזקאל ומשפחתו
ברדיגה בעריל ומשפחתו
ברדיגה דיד ומשפחתו
ברדיגה יצחק וחנה אשתו
ברו בת־שבע ובתה גיטל
ברור ראובן ומשפחתו
בריר דן ומשפחתו
בריר אהרין ומשפחתו
ברור ישראל ומשפחתו
ברז עזרא, אשתו מירל ובנם זיסל

גיז חיים ומשפחתו
גולדבירג סנדר, אשתו מרים ובניהם בוניה, אליעזר, שרה, חנה וסוניה
גילדנברג הרשיל ומשפחתו
גילדנברג מניס ומשפחתו
גילדנברג נפתלי ומשפחתו
גולדה גדליהו משה
גילדפדר חיה, ילדיהם : סיסיה, פריידה, פסיה, שמחה
גילדשמידט יצחק־יעקב ומשפחתו
גירנגיט נפתלי ומשפחתו
גורנגוט אליעזר ומשפחתו
גורנשטיין משה מאיר ומשפחתו
אחותו של צלי גורנשטין ובעלה
גיטר אליעזר ומשפחתו
גיטר אירה ומשפחתו
גיטר בני ומשפחתו
גיטר שלמה ומשפחתו
גיטרמן אברהם ומשפחתו
גיטרמן פיביל אשתו רבקה לבית ריקמן וילדיהם
גליס דיד ומשפחתו
גליס יצחק ומשפחתו
גליס קהת ומשפחתו
גלפרסון ואשתו
גלר נחמן ומשפחתו
גלר עקיבא אשתו מרים ובתם צפורה
גרובמן לאה
גרובמן מיכאל
גרובמן מלכה ומשפחתה (שלמה יצחק ע"ה)
גרובמן יעקב, חיסיה אשתו וילדיהם ; סיניה, רחל, יצחק ודוד
גרובמן פייביל ואשתו רוזה וילדיהם (חנה לניה)
גריבמן משה יצבי
גריבר ישראל, אשתו בליימה (בתו של מאיר יענקל) וילדיהם חיים וטובה
גריסבלט עמניאל ומשפחתו
גרינברג יעקב ומשפחתו
גרינברג אנשיל ומשפחתו
גרינשפין הרצל, אשתו פרימה וילדיהם
גרינשפין צירל
גרינשפין אסתר
גרינשפין שפרינצה
גרינשפין שמיאל ומשפחתו (בנה של שפרינצה)

גרינשפון מרדכי אשתו וילדיהם
דווידל המלמד
דימנד ברל (מזכיר אגודת בעלי המלאכה)
ואשתו, ילדיהם פינו וחיים
דינר זיסקינד, חנה אשתו, בתם צפורה רבקה
דינר מוטל ומשפחתו
דינר אברהם ומשפחתו
דינר יוקל, אשתו רייזל לבית קלמן טוד
וילדיהם
דינר יהודית
דינר שרה ומשפחתה
דינר דבורה ומשפחתה
דניוק ומשפחתה
דרוז רציה ומשפחתו
דרוז חיה ביילה ומשפחתה
דרוז לאה ומשפחתה
דרוז ליב ומשפחתו
הלפרין אברהם ומשפחתו
הנזל משה אשתו בתיה וילדיהם יוסף וצבי
הנזל צרנה ובעלה וורעם
הנדלסמן בן־ציון, אשתו חיה שרה ובנותיו
הרליך יצחק (איצי) ומשפחתו
הרליך יוסף ומשפחתו
הרמן פסיה אשתו אסיה וילדיהם
וובר פרץ ומשפחתו
וובר שמעון ומשפחתו
וויבר ככיל
יועווריק ברל, אשתו חציל וילדיהם
וטמכר יהודה ומשפחתו
וטמכר עזריאל ומשפחתו
ווליולר חיה
וולקוביסקי גדליהו, בלומה ומשפחותיהם
וולקוביסקי יודל, אשתו זלדה
וולדמן ליבוש ומשפחתו (מכפר אוסטרוב)
וידרה וולף ומשפחתו
וידרה ראובן ומשפחתו
וידרה קהת אשתו רבקה
וידרה ליבוש, אשתו שפרה
וידרה יקותיאל, אשתו צ׳רנה ובניהם
וידרה מוניה ומשפחתו
ויטנובצקה מלכה
וינצויג יעקב
וינצויג יוסף
וינצויג חנה
ייסבוים בן־ציון, אשתו מלכה ובניהם
ויסבוים אברהם ומשפחתו
ויסבוים אלתר ומשפחתו
ויסבוים משה ומשפחתו

חיים ואברהם
ויסברג יעקב, אשתו מינצה
ולטר רעכיל
ולטר שמריל
ולטר יוסף
וסרמן יואל ומשפחתו
וקסמן פישל ובני משפחתו
וקסמן שלמה ואשתו חיה טובה
וקסמן רחל, בנותיה אוניה ורבקה
ורשבסקי דוד שלמה, אשתו מניה וילדיהם:
ורשבסקי ריזיל ובעלה יהושע ובתם זירל
ורשבסקי חיה טעמי
ורשבסקי נתנאל ומשפחתו
זווגילר חנה ובעלה שיקע
זווגילר ישראל, יעקב ומשפחתו
זטילה בנימין, משפחתו ואמם
זיידן ד״ר ואשתו מבית הירשפלד
זילברמן אליעזר אשתו חנה ובתם נסיה
זילברשייד אברהם (אחיו בנימין)
זילברשייד אסתר ומשפחתה
זילברשייד אסתר אחות של בנימין ומשפחתה
זילברשייד בנימין, אשתו עטקה, בנם מוטיל
ובתם אסתרקה
זילברשייד חיים ואשתו ובנותיו
זינגר אלי, אשתו יגה וילדיהם
זינגר חוה ובתם עטיה
זיסקינדר יוסף, אשתו דובה ומשפחתם
זיסקינדר ברוך ומשפחתו
זלצמן ליבה
זלצמן אביגדור ואשתו
חודק שלמה שאול ומשפחתו
חודק מאיר, אשתו שרה וילדיה צפורה ודוד
חזן שמואל ומשפחתו חתנו של מרדכי
לייב ריקין
חיים בר
חמל מכלה ובעלה זליג
חמל יוסף ומשפחתו
חמל דוד ומשפחתו
חמל יהודה ובלה אשתו
חמל מנדל ומשפחתו
חניס חיים, אשתו פסיה וילדיהם: משה עוזי,
מרדכי, שאוליק ושיינדלה
חניס פסיה בנותיה חוה ואיטה
חרשק שלמה ואשתו רייזל
חרשק יעקב ומשפחתו
חרשק חיים ומשפחתו
טאף גדליהו
טבצ׳ניק משה ואשתו גיטל והמשפחה

טירצנייק ניסן עם אשתו
טייטלמן אברהם, אשתו שרה ובנם יהודה
טייטלמן חיים ומשפחתו
טסלר משה ורחל ובנם זלמן
יניק ומשפחתו
יוסי השמש ומשפחתו
יצחק לייב
ישפה חיים שיחט, אשתו שבע
ישראל נטעבע ומשפחתו
כאַגן שמעין (ראש עיריה בימי האיסטרים) ובנם
כהנא מאיר יעקב, אשתו מליה ובתם צפירה
כהנא טיבה (לבית גינזבירג) אמם של אברהם ואהרין
כהן חיים, אשתו חנה,בתם מליה ובנם אליעזר
כהן איטה ומשפחתה
לאזער משה ומשפחתו
לוין (זיידיס) אמא של משה לווין מאמריקה
ליטבק אלתר (משדליץ), אח של מאיר ליטבק ובלומה מרגלית
ליכטיגשטיין סימה ובעלה גילדברג
ליכטיגשטיין מלכה ובעלה קסלמן
ליכטמן זלדה
ליכטמן פסח ואשתו
ליכטמן משה אשתו הינדה ובנו דוד
ליכטמן שלמה
לימין אריה ומשפחתו
לימון הירש בנימין
לימון יעקב, אשתו שרה לבית אוסטריב. ובנם
לימון פייגה מינדל ושמעון
לימין מרדכי ומשפחתו
לינסק מלכה ובתה שרה
לינסק דיד, אשתו רייזיל
לינסק חיים ומשפחתו
לינסק אברהם ואשתו
לנדוי נתן
לנדוי פסיה
לנדוי אפרים־יצחק
לנדוי דינה
לרנר חייב ומשפחתו
לרנר רבקה מבית בלומה ובעלה
מיפס יענקל ומשפחתו.
לרר שמואל אשתו רחל ובתם לאה
לרר ישראל
לרר חיים, אשתו חיה וילדיהם אסתר ידיה,
לרר פייגה ומשפחתה
לרר הדסה ומשפחתה
לרר גיר־אריה ומשפחתו
מיפס לייזר ומשפחתו

מיצ'ן ובני המשפחה
מיק זוה ומשפחתו
מיק לייב ומשפחתו
מזירין בריל ומשפחתו
מזוריק מלך
מזוריק שמחה ואשתו סיסיה ובתה אלקה
מזיריק רבקה, בעלה ייסף ובתה אסתר
מזוריק חנה
מזוריק יצחק, אשתו סרל, בנם יהודה ובתם
מישלברג משה
מיילמן פנחס אשתו ליבה וילדיהם
מילמן ייאל, אשתו חנה, משה ויהושע בניהם
מיילר רחל ובעלה, בנה אייזיק
מלמן הרש ומשפחתו
מלמן לייב ומשפחתו (בן קלמן)
מלמן אהרין ומשפחתו
מלמן לייב ומשפחתו
מלמן פייגה ומשפחתה
מלמן מחצה ובנה
(מלמן בנימין) בני משפחתו
משפחת אלתר מליניק
מרים והרש לייב בנה
מניסיביץ חנה־ניסיה ומשפחתה
משה חיים ומשפחתו
סיטקע שלמה ומשפחתו
סימה ובתה רחל
סיקוליר איזיק, אשתו רוזה וילדיהם
סיקולר בייריש אשתו אסקה ומשפחתו
סיקולר גילה ומשפחתה
סיקולר חייקה
סיקולר רחל ומשפחתה
סיקולר רוזה (מבית פירר) ומשפחתה
סירקיס מניס, אשתו חנה
סירקיס ייאל, אשתו רבקה וילדיהם גיטל חיה ומשה
סירקיס מלכה ובנה יודל
סירקיס אסתר, בתם שיינדל ובעלה ניני חרש
סירקיס נחמיה ובנה יעקב
ספרא יוסף אשתו בדיה וילדיה אפרים ושושנה
סקילסקי דיד, אשתו ובנם נחמיה
סקילסקי שמעין ומשפחתו
סקילסקי גדליה, אשתו חנה
סקולר אסתר ומשפחתה
פדרמן שמואל אריה ואשתו דינה
פידים אברהם יהודה אחיתו חנה מלכה
פודים זיסל ומשפחתה
פיחלניק שמואל ומשפחתו
פיחלניק דיה, אשתו סריל

פוחלניק שלמה ואשתו (מרים לינסק)
פוטוצקי גדליה ומשפחתו
פולק אייזק ומשפחתו
פולק שמואל ומשפחתו
פולק אברהם של משה יעקב ואסתר
פולק רבקה
פולק שלמה
פולק שרה פייגה
פורר ברוך ואשתו
פורשט פרל ומשפחתה
פיטרמן יצחק הירש ומשפחתו
פיין אלתר ומשפחתו
פיין מרדכי אשר, אשתו רחל וילדיהם ישראל, אברהם ורוזה
פייסעצ׳כע ומשפחתה
פלדמן זיידה אשתו רייזיל בניהם סוסיה, יעקב, ומשה
פלדמן יוסף ואשתו
פלדמן לייב חייט
פלדמן חנה
פלדמן משה ואשתו
פלדמן מאיר ואשתו בניהם יוסל חנה ופפה
פלדמן למל, אשתו יוכה, איטה אחותה וילדיהם
פלדמן נטע ומשפחתו
פלדמן מאיר ומשפחתו
פלציער יחיאל ומשפחתו
פלציער חיים יצחק
פנדלמן משה ומשפחתו
פנדלמן איצי ומשפחתו
פנדלמן חנוך ומשפחתו
פרדמן חיים ליב, אשתו וילדיהם
פרדמן ברוך וילדיהם
פרדמן משה חיים ילדיהם :
יענקל, אשר, אלי, רייזיל, פייגה
פרדמן שמעון, אשתו וילדיה
פרדמן רייזיל, בנותיה : בלה, לאה ושיינדיל
פרידמן יואל, אשתו שפרה ובתם
פרידמן משה לייב ומשפחתו
פרידמן רוחמה ומשפחתה
פרידמן נתנאל (סני)
פרלמוטר יואל ומשפחתו
פרלמוטר פוחה ובתה
פרלמוטר יעקב ומשפחתו
פרס שמואל, אשתו זלטה וילדיהם
פרסמן בן־ציון ומשפחתו
פרסמן גיטל ומשפחתה
פרסמן אנשל ומשפחתו

פרסמן יעקב ומשפחתו
פרסמן ישראל ומשפחתו
פרסמן פסח ומשפחתו
פרסמן בן־ציון
פרסמן חיה־פייגה
פרסמן עטיל
פרשטוט מוטיל אשתו חנה
פרשטוט דוד ומשפחתו
פרשטוט פישקע ומשפחתו
פרשטוט ישעיהו
צאללע וואוועכוס ומשפחתו
צויבל יעקב
צוקרמן חנה ומשפחתה
צרדמן ישראל יונה ואשתו מבית אהרון שוסטק
צ׳רדמן שיה ומשפחתו
צ׳רדמן שלמה, אשתו, ילדיהם : יודיל
צ׳רדמן ישעיהו ומשפחתו
צ׳רדס ובנותם : שיינרל, גיטל, חיה ובעלה
צ׳רצמן שרה ומשפחתה
קאפ עזריאל ומשפחתו
קוטלר סנדר, אשתו ובניהם : גדליהו, גרשון
קולטון נתן אשתו דינה רובינשטיין
קולטון גוסיה, אשתו דינה
קולטון יקותיאל אשתו רחל בנם משה בתם מניה
קולטון, בתיה יוקיל אהרון זיסל שיינדיל
קולטון הירש ומשפחתו
קופמן ברל ומשפחתו
קופרמן רבקה ומשפחתה
קוצר יצחק אשתו גולדה (מבית גלקין) בנם חיים
קוצר אסתר־לאה
קוצר לייב אשתו מניה וילדיהם : אברהם וחיים
קוצר פופה אשתו חומה וילדיהם : נחמן, אברהם
קוניאך יוסף ומשפחתו
קוניאך שאול אשתו שרה וילדיהם : ישראל וחיה־בילה
קורין שמחה, אשתו חנה וילדיהם
קורין יוסף אשתו לאה ובנותיהם : גניה, דוצ׳ה, ורבקה
קורין חיים, אשתו רבקה, בתם אסתר
קורין משה ומשפחתו
קורין יוסף ומשפחתו הוריהם של מניה, דבורה ומוטיל
(קורין יהודה נח) ובניו
קורין אברהם אשתו חיה ובנם מנדל
קורין ראובן ומשפחתו
קורין שלום
קורין ראובן מאיר
קורין ראובן ובנו שלמה עטיל ומטיל

קירין ראובן מינצה, פסח, רייזיל, לאה, סליבה
קירלינר, הבן משה יבת
קירסיבר בריינה, בילה ילאה בניתיה
קירסיבר דיד ימשפחתי
קיפרמן ציניק ימשפחתי
קיפרמן סאניה ימשפחתי
קירר יעקב ימשפחתו
קירר ישראל אשתו שרה יילדיהם :
פישל, אהרין, אליעזר, עטיל
קליינברג משה, אשתי ינטה יילדיהם
קלינברג עזריאל ימשפחתי
קליינברג הרשל ימשפחתי ,
קליגמן געציל אשתי מניה יבניהם: עטיל יחיים
קליינר אלי ימשפחתי
קלינר ייסף, אשתי מליה יילדיהם
קלמן אברהם יאשתי יבנם מנדל
קלמן יהישע ומשפחתי
קנפל ישעיהי — עזריאל
קנטור אלתר ואשתו, ילדיהם :
סנדר, חייקה, שייקה
משה פסח ליי קריסמן
קרח הרשיל ימשפחתי
קרלינר יוסף אשתו מליה וילדיהם יעקב ולאה
רדזיכוּבסקי שמואל אשתו לאה לבית רוקמן
רדר אידל
ריבינשטיין פרץ ומשפחתי
רובינשטיין יצחק, אשתו מניה וילדיהם
ריבינשטיין ריסה, בעלה לייזר
ריבינשטיין שלמה אשתי מיכלה יילדיהם
ריבינשטיין משה, אשתי חיה פרימה יילדיהם
רובינשטיין אהרן ומשפחתו
ריבינשטיין חיים שמיאל ימשפחתי
רובינשטין עזריאל אשתו חנה ומשפחתם
ריזמרין אריה ימשפחתי
וילדיהם
ריזמרין (אחיי של אריה) ימשפחתי
ר"זמן אהרין ימשפחתי
רזניק מיכאל אשתי ינטה יילדיהם
רזניק שפרינצה ומשפחתה
רישקס משה ומשפחתי
רייבר יצחק יאשתו רבקה. בניהם : שמואל,
אריה, יואל ופייגה
רייף שאיל ימשפחתי
רייף קריינה
רייציס בריך ומשפחתי

רייציס דיד לייב
רייציס מרים
רימר אבא ימשפחתי
רימר מניחה
רימר יהידה מני ימשפחתו
ריקין מרדכי לייב ימשפחתו
רצפטר חנינה יאשתי
רצפטר נחמן יאשתי רבקה יילדיהם
שיילב ישראל, אשתי חייקה יילדיהם
שיילב משה ואשתו
שילמן מאיר שמיאל
שילמן חיה — ליבע
שוסטק אהרון ימשפחתו
שוסטק בנציון
שיירץ יעקב ומשפחתי
שירץ יהישע ימשפחתו
שירץ שלים
שטיין אברהם ימשפחתו
שטיין לייב ימשפחתו
שטיינברג חנה
שטפר משה ימשפחתו
שטרקר ישראל, אשתו רבקה
שטרקר שלמה, שטרקר רייזיל
שטרקר יעקב ומשפחתי
שירמן אַשר, אשתו גיטל, בתם שרה
שירמן שמואל-אריה אשתו דובה ובנם יוסף
שיירמן שמחה אשתו ליבה ובתו מינה
שלייען ברכה, בעלה וילדיה
שליען יהישע, אשתו וילדיו
שמחה זנוויל ואשתו בלומה
שמנבוים ברל ומשפחתו
שמש אליעזר, אשתו בלומה וילדיהם ח׳ , שיקה
ומשה
שמש הרשיל
שמש זיידה, אשתו שבע (שייוע)
שפיכמן ישראל, אשתי לאה יורל
שפירא מיטל ימשפחתו
שפירא אהרון
שפירא דיד
שפירא חיים, אשתי לאה וילדיהם
שפירא אסתר ובניתיה
שפירא פייגה
שפירא יעקב
שפיר ימשפחתי
שר יוסף ומשפחתו

משפחות בורמלה שניספו בשואה
די פאמיליעס פון בערמליע, וואס זענען אומגעקומען אין דער פארניכטונג

אפשטיין יונה וריבה והילדים
אפשטיין מרדכי, אשתו עטיל והילדים
ארליך אסתר, בעלה ובן
ארליך אברהם וחנה והילדים : (בן יצחק)
ארליך בלומה ובעלה ובת
ארליך ברינצה והבת ציפה
ארליך זליג, אשתו והילדים
ארליך מנדל ורחל והילדים
ארליך שלמה וחנה והילדים
ארליך שלמה
ארליך שמעון
בוידה שמריל ודוניה והילדים
בוימן איזיק והילדים
בוימן יונה ואשתו
בוימן יעקב והבת
בייטש אליעזר ומשפחתו
בייטש יעקב ומשפחתו
בייטש מנדל ומניה והילדים
בייטש מלכה ומשפחתה
בייטש רבקה
ביצוק מאטיל ואשתו שרה
ביצוק פסח ואשתו מלכה
ביצוק פסח
ביצוק רחל ומשפחתה
ביקמן איציס בילה וחוה
ברגר אליעזר
ברגר אליעזר וציפה והילדים
ברגר בני ומיכל
ברגר בריל ובלומה והילדים
ברגר ישראל אשתו והילדים
ברגר נחום (נוניה)
ברגר פריל
ברגר שמואל ומשפחתו
ברגר שלמה אשתו והילדים
ברוור אליעזר
ברוור אליעזר אשתו והילדים
ברוור דוד
ברוור נחום
ברוור שינצי ובעלה
ברוור שרה מלכה
ברונפין הניה
ברונפין פיגה
ברונפין צבי וריבה והילד מוניה
ברזניק בלומה
ברזניק חיה שרה והבת חנה
ברזניק טוביה ופרידה והילדים : דודה, שנדה, ריזל, דוד
ברזניק משה
ברזניק ריזיל
ברנשטיין הניה ובעלה
ברנשטיין ישראל
ברנשטיין ישראל ופריל
ברנשטיין יוסף והניה
ברנשטיין מוטי
ברנשטיין משה וסלובה והילדים
ברנשטיין סנדר וחיה שרה
ברנשטיין סוניה
ברסלר מרדכי וחנה
ברשפ בריל ועטיל
גוז אברהם
גוז יעקב ואשתו
גוז יעקב והנדה וחיציה
גוז מאיר וחנה
גוז משה ומשפחתו
גוז רבקה
גולדמן אברהם, אשתו והילדים
גולדמן בעריש ורחל והילדים
גולדמן יחזקאל ובתיה והילד פיני
גולדרינג יאנצי
גורנגוט וולויל
גורגוט חנה ומוליה
גורנגוט חיה
גורנגוט לייביש
גורנגוט לייבוש ולאה
גורנגוט מוניה
גורנגוט מוניה
גורנגוט עזריאל ומחלה, הילדים חיה וליבוש
גורנגוט רחל
גורנשטיין אליהו ובתיה, הילדים יוסף, טילה וכיפה
גורנשטיין יעקב וחיה והילדים
גיטלמן בתיה רחל ובעלה ליבל והילדים
גוטלמן גיטל ומשפחתה
גיטלמן גנסי
גיטלמן יעקוב ואשתו
גיטלמן מאיר
גיטלמן מנשה
גיטלמן שמואל וזלטה
גיטלמן שמעון

גלינר שפסיל ומרגולין
גלינר בעריש ואשתו
גלינר בצלאל
גלינר חיקה ובעלה
גלינר מירל
גלינר מלכה ופסיה
גלר קלמן וחנה והילדים
גראף איטה והילדים
גראף בן־ציון, אשתו נחה והילדים
גרינבוים יעקב וטובה
גריינבוים בעריל
גרינבוים יצחק
גרינבוים קרינה
גרינברג אברהם
גרינברג אודה
גרינברג הרשיל, אשתו והילדים
גרינברג חיה
גרינברג חיה שרה
גרינברג חיה, בעלה והילדים
גורנגוט חיים ומשפחתו
גרינברג חיים ואסתר
גרינברג טובה
גרינברג יחזקאל ואשתו והילדים חיצה ולאה
גרינברג יהושע ומחלה
גרינברג יוחנן והבת טובה
גרינברג ישראל
גרינברג משה אהרון ורבקה והבן לייב
גרינברג נח ואסתר והבת ריזל
גרינברג ציפה ובעלה איציק
גרינברג רחל
גרינברג שלמה ושרה והילדים
גורנגוט מרדכי איסר ורבקה
גורנגוט איציק
גורנגוט חנה, חיה, מוניה, וליבה
גורנגוט שיקה
דורפמן אברהם ומרים
דורפמן יעקב
דורפמן מונציה
דורפמן שלמה
דניוק אסתר
דניוק זלמן
דניוק יהושע ואשתו
דניוק יעקב ואשתו איטה
דניוק מונצי
דניוק מנדיל
דניוק שרה
דניוק קלמן
הארענצל איזיק, אשתו בילה והילדים

הארענצל הרשיל ומשפחתו
הארענצל חנה ודוסיה
הודבק שמואל
הודבק הרצל ואסתר והילדים
הודבק שרה
הודבק מוניה
הודבק חנה ובעלה
הוכמן יצחק, אשתו חיה והילדים
הורביץ יואל ואשתו חנה
הורביץ אסתר, אידה והילדים
היידים אפרים, אשתו בילה
היידים דאבע, בעלה והילדים
היידים יוסף ואשתו סורודיה
היידים בתיה ובנה
היידים מלכה
היידים עזריאל
הימילפרב דוד
הימלפרב רבקה
הימלפרב שמואל ואשתו
המר בתיה והבת גיטל
המר חיה בילה
המר חיים ומאטל והילדים
המר יוסף
המר יוסף, אשתו וילד
המר ישראל, אשתו ובת
המר משה
המר פייביש
הרדמן בעריש
הרדמן משה, אשתו תושיה והילדים
הרדמן פיגה
הרדמן שמואל, אשתו חיה והילדים
הרמן מוטיל ואשתו רחל
הרמן מרדכי ורחל
וגון אברהם אשתו גולדה והילדים
וגון יהושע ופרידה והילדים
ווישניווצקי חנה
ווישניווצקי פרידה
ווישניווצקי חיה
ווישניווצקי אברהם־בר
ויצמן מוטיל ובתיה והילדים
וסלר חיה־בילה והילדים
וקסיל חיה בילה, בעלה והילדים
וקסל יואל ואשתו
וקסל משה וגיטל והילדים
וקסל רחל
וקסל שבתאי ואשתו
וקסל שינדיל ובתה חסיה
ור בלומה

ור וולוול וסלודה, ילד הרשיל
ור חיה
ור משה, אשתו והילדים
ורוניצה הרצל
ורוניצה רחל ובעלה
זידור שלמה וטוטיה והילדים
זייד שיקה וז׳ינה הבת גותקה
זילברמן אשר, אשתו והילדים
זילברמן דוד
זילברמן יוסף, אשתו ובן
זילברמן ישעיהו
זמל חנה ובעלה יחזקאל
זמל לייביש ובתיה וילדה
זמל מיכאל וליפשה
זמל ריזל
חינקיס שאול ותמה
חינקוס יעקב ושרה והילדים
חמל חיים ואסתר והילדים
חסיד הרשל
חסיד זלדה והילדים
חסיד מוניה
חסיד רבקה
חסיד רייזל
טבצ׳ניק פסח ומשפחתו
טבצניק לייב וברכה
טיטיון חיה ויעקב והילדים
טיטיון מרדכי ורוזה והילדים
טיטיון מרים
טיטיון עטיל ובעלה
טיטלבוים יצחק ומלכה הבת דבורה
טיטלבוים שפרה
טפר טמה
טפר פסי
טפר פסיה ובעלה
טפר רבקה
טפר ריזיל
טריגר יעקב ורחל והילדים
טריגר משה וחנה והילדים
טריגר ריזיל
ינשור בילה
ינשור חינה
לבנטין אליעזר, אשתו והילדים
לויפר איטקה
לויפר מלכה
לויפר משה ואשתו
לויפר רבקה
לויתן אליעזר ופרומה
לויתן מנדל והבן משה

ליביל בעריש
ליבל יצחק
ליבל משה ואשתו
ליבל תמרה
לינדין אליעזר ופרדיל
ליפסקר דוד
ליפסקר יוסף
ליפסקר מלכה ומשפחתה
ליפסקר גונקה
לרמן משה וחיקה והילדים
לרנר יוסף
ליפסקר שרה
לרנר אנטשיל ועטיל
לרנר בתיה ינטה
לרנר דוד ומשפחתו
לרנר לייבקה
לרנר מונציה
לרנר צירל
לרנר קרינה
לרנר רחל ובעלה
לרנר שמואל־איידל וחיה
מוטילר מוטיל וריבה והילדים
מונשובר בעריש ורבקה
מונשובר בצלאל
מונשובר בצלאל וחנציה
מונשובר ברוך ובילה והילדים
מונשובר גולדה
מונשובר וולוויל והילד נינוק
מונשובר חיה
מונשובר לאה
מונשובר מיכאל
מונשובר מחלה
מונשובר ריזל
מונשובר אלתר ופיגה
מונשובר ריזל
מונשובר שמעיה
מונשובר שינדלה
מזוריק טובה
מזוריק מניה
מזוריק רבקה
מיילר יחזקאל
מיילר יעקב
מיילר נחום ופיבה
מיילר שלמה
מילשטיין אברהם ואידה
מילשטיין גולדה
מילשטיין יום טוב ואשתו מחלה והילדים הרשיל ודוד

מילשטיין וולויל
מילשטיין יעקב וחיה והילדים
מילשטיין מסיה
מילשטיין סילקה
מילשטיין צביה
מירוצ׳ניק דוד ואשתו
מיריצ׳ניק הרשיל
מירוצ׳ניק רציה
מירוצ׳ניק מרדכי ומשפחתו
מירוצ׳ניק שרה
מירוצ׳ניק שמואל
מלמד חיים
מנדלקרן בן ציון ורבקה, אברהם, וליה, פרומקה
מסר אברהם בר ואשתו
מסר יהודית ובעלה
מרגלית אליהו ועטיל
מרגלית משה ואשתו
מרגלית שינדיל ובעלה
נפטמן אלתר ואשתו
נפטמן יואל
נפטמן פרידיל ובעלה
סורז׳ר זלמן
סורז׳ר חיים ונחמה וישראל
סורז׳ר לייביש
סורז׳ר משה וחיצה ושלמה
סורז׳ר מניה ובעלה
סורז׳ר מוניה
סורז׳ר עזריאל
סורז׳ר שאול ובילה
סליפ והמשפחה
עפיל מנדל יואל, אשתו והילדים
פומרנץ חיים, איזיק והילדים
פיק ברוך ואשתו
פיק יעקב, אשתו והבנות
פיק שמואל ומסיה והילדים
פל הניה
פל חיים ואשתו
פל יהודה
פלדמן אברהם והילדים
פלדמן אברהם, אשתו מניה והילדים
פלדמן אליעזר
פלדמן בוניה וחנה והילדים
פלדמן חנה ובעלה
פלדמן יואל יחנצה
פלדמן יוסף וגולדה
פלדמן יוסף
פלדמן ינטה
פלדמן יוסף שמעון ובת

פלדמן יצחק, אשתו וילד
פלדמן יצחק וצרנה והילדים
פלדמן לייב ואסתר
פלדמן לייב ומרים לאה
פלדמן מוטיל וחיה
פלדמן משה צבי וצסי והילדים
פלדמן משה אהרון וריזל
פלדמן פסח ואיטה והילדים
פלדמן נטה ושיינדל
פלדמן רחל ובעלה
פלדמן ריבה ובעלה
פלום ברוך ואשתו
פלום ישעיהו ואשתו (רב העיירה)
פלוט שמואל, אשתו צביה והילדים
פצורניק רחל
פרילויק שמואל ומשפחתו
פרימן דריל, אשתו והילדים
פרימן ישראל, אשתו והילדים
פרימן משה, אשתו ויהלדים
פרימן ריזל ובעלה והילדים
פרלמוטר משה והילדים
פרס חיה ובת
פרקל מרדכי ואשתו חיקה
צורף קופל ואיטה
ציזיק יוסף, אשתו בתיה והילדים
צ׳יזיק יוסף ואשתו בתיה והילדים
ציז׳יק פרל
צ׳יזיק פרל ובעלה איזיק והילדים
ציפון ברכה
ציפון משה וברכה
צ׳רניאק ברוך ואשתו אידיס
צ׳רניאק חיים ואשתו שונה
צ׳רניאק יוסי
צ׳רניאק ריזיל
קויבר חוה ובילקה
קויבר פריל, חיה, קוקה וברקה
קוטס מנדל ואשתו
קוטס שמואליס
קוטס רחל, ניסן, אנטשיל, רבקה, שיבה
קופיט והילדים
קופיט חיים ואשתו
קו פלניק אברהם אשתו בינה והילדים
קופלניק חנה איטה
קופלניק אפרים ומשפחתו
קופלניק יעקב ואשתו סרל
קופלניק מאטיל
קופרמן יצחק חנה והילדים
קירר פישל ומשפחתו

קודריק ברוך, אידה והילדים
קודריק וולוויל ומשפחתו
קודריק יוסף ומאלי
קודריק יהושע עשיל
קורניק חיה
קורניק מנדל
קורניק שלמה
קורניק נחום
קורניק אליעזר
קלויז חיים ושרה
קלוץ נחום
קלוץ שמואל, ריזל ובת
קלוץ שבתאי
קלינר זנביל והניה
קליפקי חיים וגולדה
קליפקי יחזקאל
קליפקי רבקה
קלציל אליעזר והבנות
קלציל והבנות
קנדל בילה והילדים
קנדל חיה
קריגמן בנימין, אשתו והילד
קריגמן זלטה
קריגמן מאטיל והמשפחה
קריגמן משה, חנה וילד
קריגמן ריבה ובעלה
קרמניצר והמשחפה
קרפיל ליביש, רבקה והילדים
קשקט חנה
קשקט רחל
קשקט שינה
רבינוביץ בצלאל, אשתו והילדים
רויטנברג יצחק ופיגה והילדים
רויטנפודים אסתר
רויטנפודים בוזי
רויטנפודים הייניך
רויטנפודים הרשל וחנצה
רויטנפודים חנה, בת שעיה
רויטנפודים חנה
רויטנפודים חנוך
רויטנפודים ישראל
רויטנפודים לייביש וחיה שרה
רויטנפודים לייביש
רויטנפודים מוניה
רויטנפודים שאול ורבקה וילד
רויטנפודים שלמה ולאה
רוזמרין אברהם, אשתו והילדים
רזניק יעקב אליהו ובת שבע
רזניק מלכה, בעלה והילדים
רזניק נחמה והילדים
רזניק שלמה
רייויץ גולדה
רייויץ יוסף
רייויץ מיכאל וריבה
רייויץ שיבה
רייס מוליה וחנה
רייצער מנדל והילדים
רייצער שמואל, אשתו והילדים
שטיינשנייד שמואל, אשתו והילדים
שטיינשנייד נחום, אשתו והילדים
שטיינברג רבקה ובעלה
שטינברג מוניה, אשתו והילדים
שטינברג הרשיל, נחמה והילדים: יוסף, ייחנן ומאני
שטינברג שמואל
שיך הירש ואשתו
שיך שמואל, אשתו וילד
שיק הלל (הרב)
שיק בילה והילדים
שיק יצחק, אשתו והילדים
שמש זליג ובת
שמש מרדכי
שמש שפה ואסתר
שנפר אסתר
שנפר גיננדיל
שנפר חיה, בילה והילדים
שפיגל דבורה איטה ומשפחתה
שפיגל יצחק
שפיגל מרדכי ליב
שפיגל רבקה
שפירא וולוויל, חנה והילדים
שפרינגר נחמן, שרה והילדים
שפרינגר שמחה, מטיל והילדים
שקולניק אהרון, גולדה, לוי, בנימין
שקולניק בנימין ומשפחתו
שקולניק גיטל, חיה, עטיל, ומוניה
שקולניק דוד ומשפחתו
שקולניק דניאל, חנה וילד
שקולניק משה ואידיס
שקולניק לוי ומשפחתו
שקולניק לוי, בן אהרון
שקולניק שלמה ומרים והילדים
שקולניק שמואל, אשתו והילדים
שקולניק שמעון ומשפחתו

שמות בני ברסטצ׳קה הנעדרים בארץ
די נעמען פון ברעסטיטשקער, וואס זענען געשטארבן אין ארץ־ישראל

בלפר פנחס
בלשה בלהה (מלמן)
בן סירא אסתר (גרינשפון)
ברגר חליה (לרר)
ברגר רחל
ברגר פייגה (צפורה)
ברו רחל
גולדנברג נעמי
גיטליס מאיר שמואל
גלקין תמר (למברג)
גלקין שושנה
גלר אליהו
גלר מלכה
גרובמן שלמה
גרינשפון עזריאל
דרור אהרון
הלוי מרים (מרים גלקין)
ובר איסר
ולתר בנימין
ורדי (רסלר) יעקב
זלמן איינר (בעלה של אסתר שלאיען)
חניס אסתר
חניס בבצי
חרש הנדה
ישפה בלה
ישראלי יאיר
כסה צפורה (רייבר)
ליטבק מאיר
ליטבק פייגה
ליטבק שושנה
ליכטיגשטיין בן ציון
לימון דב
לימון מרים (הפטמן)
לימון פרל
לרנר (ברור) גולצ׳ה
לרנר בלומה (אמא)
לרר אהרון

מילמן אורי
מנוסוביץ יעל
מרגלית בלומה
מרגלית יצחק
משה ארליך
סיקולר (קליר) יעקב
ספרן אסתר מלכה
ספרן יהושע
ספרן משה
פוליאק בלה
פלומין חסיה
פלומין יעקב
פלציער בנימין
צימרמן חיה
צימרמן חיים
קטבורסקי יהושע
קטבורסקי פייגה
קטבורסקי בן ציון (בנו של שלמה, טבע בימה ע״י אשקלון)
קטבורסקי שרה
קיפרמן מוניה
קליינשטיין מיכאל
קליר יעקב (סקולר)
קליבנר (הרב) משה לייב
קליבנר יהושע
קליבנר (רייזיל)
קליבנר שרה
קליבנסקי יעקב
רוקח יהושע
רייבר פייגה (אמא)
רייבר מרים
שטרקר חיים
שירמן יוסף
שליען הניה חיה
שליען ישראל
שפירא דבורה
שפירא שרה זיסל

שמות בני ברסטצ׳קה ובורמלה שנפלו במאבק על שיחרור המולדת

די נעמען פון קינדער פון ברעסטיטשקער און בערמליער וואס זענען געפאלן אין באפרייאונגסקאמף פונם פאטערלאנד

מרדכי אלון (קליבנסקי), נפל בקרב אוירי
עמיחי הלוי, נרצח במאורעות
יהושע הנזל, נרצח במאורעות
יאיר ישראלי, נפל במלחמת השיחרור.
יחיעם בן יוסף ויץ, יליד בורמלה,
נפל ליד גשר אכזיב

יאיר מרגלית, נפל במילוי תפקידו בצה״ל
עמנואל מרגלית, נפל במלוי תפקידו במלחמת השחרור
עמיחי קליבנר, נפל בגשר הזיו
אריה קליינשטיין
יהושע שטרקר, נפל במלחמת השיחרור.

Singer
*PXW
(Berestochko)
1968

SM

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

